

RÉGÉSZETI KUTATÁSOK
MAGYARORSZÁGON
2005

ARCHAEOLOGICAL
INVESTIGATIONS IN HUNGARY
2005

Abony, 8. sz. lelőhely:
rézkori agyagedény
(Fotó: Kalácska Róbert)

Abony, site no. 8:
Vessel from the Copper Age
(Photo: Róbert Kalácska)

Régészeti kutatások
Magyarországon 2005

Archaeological Investigations
in Hungary 2005

Budapest, 2006

Régészeti kutatások Magyarországon 2005
Archaeological Investigations in Hungary 2005

Budapest 2006

Az első borítón: *Nagykanizsa, Inkey-kápolna. Római temető II. 1. sz. sír. Üvegpalack, Kr. u. 4. sz. M=22,8 cm.*
(Fotó: Bicskei József)

Front cover: *Nagykanizsa, Inkey-kápolna. Roman cemetery II, grave no. 1. Glass jug. 4th c. AD, H=22,8 cm.*
(Photo: József Bicskei)

A hátsó borítón: *Eplény, Kökényes, 65. sír. Avar kori bronz fülbevalók* (Fotó: Oszkó Zsuzsa)
Back cover: *Eplény, Kökényes, grave no. 65. Bronze earrings from the Avar period* (Photo: Zsuzsa Oszkó)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Editorial Board:

Bencze Zoltán

Lőrinczy Gábor

Mráv Zsolt

Rezi Kató Gábor (elnök)

Tomka Gábor

Wollák Katalin

Szerkesztő: Kisfaludi Júlia

Edited by Júlia Kisfaludi

Fordítás: Simán Katalin

Translated by Katalin Simán

© Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a Magyar Nemzeti Múzeum 2006

Felelős kiadó: Dr. Varga Kálmán

ISSN 0133-6746

Tördelés: Kaposvári Franciska

Megjelent 36,75 (A/5) ív terjedelemben

Készült a CIER-PRINT Bt. nyomdájában

Tartalom • Contents

Dani János – Szilágyi Krisztián Antal – Szelekovszky Márta – Czifra Szabolcs – Kisjuhász Viktória:	
Előzetes jelentés a Berettyóújfalui, Nagy Bócs-dűlő lelőhelyén 2004–2005 során végzett megelőző feltárásról	5
<i>Preliminary report of the excavations preceding investment at the Berettyóújfalui, Nagy Bócs-dűlő site in 2004–2005.</i>	5
Straub Péter:	
Középső rézkori település Sormás határában	33
<i>Middle Copper Age settlement at Sormás</i>	33
Szabó Miklós:	
La Tène-kori temető Sajópetri határában	61
<i>La Tène period cemetery at Sajópetri</i>	61
Eke István – Horváth László:	
Késő római temetők Nagykanizsán	73
<i>Late Roman cemeteries at Nagykanizsa</i>	73
Tankó Károly:	
Kelta és császárkori barbár település Pásztó, Csontfaluán	87
<i>Celtic and Roman period barbarian settlement at Pásztó, Csontfalva</i>	87
Vaday Andrea:	
Kazár – több korszakú régészeti lelőhely	99
<i>Kazár – a multi-period archaeological site</i>	99
Maráz Borbála – Papp Adrienn:	
Régészeti kutatások a Rác fürdő és a tabáni késő La Tène-kori fazekastelep területén	109
<i>Archaeological investigations on the territories of Rác bath and the late La Tène period pottery workshop of Tabán.</i>	109
Végh András:	
Buda város első zsidónegyedének emlékei az újabb ásatások fényében	125
<i>The remains of the first Jewish quarter of Buda in the light of recent excavations</i>	125
Bödőcs András – Czajlik Zoltán:	
Légi fényképezéses régészeti kutatások Magyarországon 2005-ben	149
<i>Aerial photographic archaeological investigations in Hungary in 2005</i>	149
Miklós Zsuzsa:	
Légi régészeti kutatások 2005-ben	161
<i>Aerial archaeological investigations in 2005</i>	161
Rövid jelentések / <i>Short Reports</i>	171
Korszakmutató / <i>Index of Periods</i>	347
Szerzők névmutatója / <i>Index of Authors</i>	351
Térképek / <i>Maps</i>	355

Dani János – Szilágyi Krisztián Antal –
Szelekovszky Márta – Czifra Szabolcs –
Kisjuhász Viktória

**Előzetes jelentés
a Berettyóújfalu, Nagy Bócs-dűlő
lelőhelyen 2004–2005 során
végzett megelőző feltárásról**

Bevezetés

A 2002–2003 folyamán M. Nepper Ibolya és Hajdú Zsigmond által végzett, majd 2004 márciusában megismételt terepbejárások nyomán neolit, késő bronzkori, római császárkori valamint kora középkori jelenségek napvilágra kerülését vártuk a lelőhelyen. A terepbejárás eredmények, a légi és műholdfelvételek elemzése, valamint a helyi topográfiai viszonyok alapján igen intenzív lelőhelyre számítottunk, amit a feltárások minden tekintetben igazoltak is. A lelőhely gazdagságának fő oka a földrajzi adottságokkal magyarázható. A Bihar és Sárrét a mocsarak és lápok birodalma volt a lecsapolások és folyószabályozási munkálatok megindulásáig: itt a rendkívül kanyargós, néha többágaszkodó, a mocsarakban időnként eltűnő, elsősorban mocsári tölgyből álló ártéri és ligeterdőkkel szegélyezett Berettyó-folyó és a Körösök által táplált mocsárvilág uralkodott egészen a 19. sz. 60-as éveitől meginduló lecsapolási munkálatokig.¹ A általunk kutatott lelőhely közvetlenül a Berettyó egykori meanderének K-i, vízmentes magaspartján több hektáros területet foglal el, melyen kisebb-nagyobb megszakításokkal, a korai neolitikumtól egészen a középkorig kimutatható az emberi megtelepedés. A kiemelkedő folyóparton elhelyezkedő lelőhelyet a folyó vizenyős, mocsaras ártere vette körül három oldalról. Az egykori mocsaras környezet maradványa lehetett a feltárt terület DK-i részében elhelyezkedő vízállásos terület.

A beruházásra szánt területen 2004. május 10. és november 30., majd 2005. május 3. és november 12. között folytattuk a megelőző feltárást, amelynek során 69 273,6 m²-t tártunk fel; ebből a bekötőút nyomvonalára 6 153 m² esett (1. kép). Összesen 1988 objektumot tártunk fel, melyekhez 4233 stratigrafiai egységet rendeltünk.

Korai neolitikum (Körös-kultúra)

Az első megtelepedés időszakát² a Körös-kultúra képviseli 37 objektummal. A kultúra megtelepedése kapcsán ugyanaz a törvényszerűség érvényesült, amelyet már a korábban azonosított Körös-települések túlnyomó több-

János Dani – Krisztián Antal Szilágyi –
Márta Szelekovszky – Szabolcs Czifra –
Viktória Kisjuhász

**Preliminary report of the
excavations preceding investment at
the Berettyóújfalu, Nagy Bócs-dűlő
site in 2004–2005**

Introduction

After the results of Ibolya M. Nepper and Zsigmond Hajdú's field walking in 2002–2003 and the repeated field walking in March 2004, we expected to find Neolithic, Late Bronze Age Roman Imperial Period and early medieval phenomena. The results of the field walkings and the analysis of aerial and satellite photos and the local topographic setting promised a very intensive site, which the excavations wholly verified. The geographical setting is the main factor that explains the richness of the site. Bihar and Sárrét had been the realms of swamps and marshes until draining and river regulations started. In this region the Berettyó and Körös rivers sometimes forked to several branches with floodplain oak forests and gallery forests along the meandering basins. They had fed extensive swamps until the draining works started in the 60's of the 19th century.¹ The investigated site occupied several hectares on the E flood-free high bank of a former meander of the Berettyó. People continuously lived here from the early Neolithic to the Middle Ages with shorter or longer intervals. The swampy, marshy floodplain enclosed the site on the elevated river bank from three sides. The waterlogged territory in the SE part of the excavated territory can be the remains of the former swampy environment.

Excavations preceding investment were conducted on the territory from May 10 to November 30, 2004 and May 3 and November 12, 2005 and we uncovered a surface of 69 273.6 m², from which the track of the approach road occupied 6153 m² (Fig. 1). We uncovered 1988 features, which were linked with 4233 stratigraphic units.

Early Neolithic (Körös culture)

The Körös culture represented the period of the first settlement² with 37 features. The same regularity was respected at the settlement of the culture that could be observed at the overwhelming majority of the identified Körös settlements:³ the settlement was strongly con-

1 PAPP 1996, 11, 19; VÁNYI-BONA 2004, 1–2, 7, 11.

2 A legújabb kalibrált radiocarbon mérések (HERTELENDI et al. 1995, 242, Fig. 1, Table 1; WHITTLE et al. 2002, 73–75, 110–111, 115–116) alapján ez 6000–5700 BC körülre tehető.

1 PAPP 1996, 11, 19; VÁNYI-BONA 2004, 1–2, 7, 11

2 According to the latest calibrated radiocarbon dates (HERTELENDI et al. 1995, 242, Fig. 1, Table 1; WHITTLE et al. 2002, 73–75, 110–111, 115–116) it can be dated from around 6000–5700 BC.

3 KOSSE 1979, 69–77, 125–132, 147

ségénél megfigyeltek³: a település az egykori Berettyó mederhez erősen kötődött, attól távolodva az objektumok ritkultak, majd megszűntek. A kultúra települése tehát ebben az esetben is szorosan kötődött az élővízhez, illetve a magas talajvízszintű területhez. A Körös-kultúra települése többnyire nagyméretű agyaggyerő és kisebb hulladéktároló gödrökből áll. A leletanyagot elsősorban nagy mennyiségű kerámia, állatcsont és patics alkotja, de a nagy amorf gödrökből kerültek elő hálonehezékek és az ún. zsírfarú női idolk töredékei is.

Rendkívül fontos eredmény, hogy a településen sikerült feltárnunk egy félig földbe mélyített, kissé szabálytalan téglalap alakú, paticsfalú lakóház omladékát (2. kép 1–2.). Nagy mennyiségű vörösre égett faltapasztás- és kerámiatöredékből álló omladék jelezte a leégett és összedőlt épületet már a szubhumusz szintjén, a felszíntől számított 40–50 cm mélységben. A házból előkerült gyakorlatilag a teljes „berendezés”: a benne maradt edények mellett egy függőleges szövőszék, kis körte formájú nehezékei; paradicsom és lapított gömb formájú, nagyobb hálonehezékek; csiszolt csonteszközök; kőeszközök és állatcsontok. A leletanyag közül kiemelkedik a ház oromzatának a dísz, két stilizált bikafej (bucranium), valamint egy téglatest formájú, négy apró bütyök-lábbal ellátott kis házi oltár. A ház jelentősége óriási, hiszen a Körös-kultúra házait Magyarország területéről eddig csak nagyon kevés lelőhelyről ismertük.⁴

A Körös-kultúra településéhez nemcsak agyaggyerő és hulladékgödrök, hanem kutak is tartoztak. Ezek kivétel nélkül 1–1,5 m átmérőjű, függőleges falú, faszervezet nélküli, víznyerésre szolgáló objektumok voltak. Egy nagy agyagkitermelésre, majd hulladék tárolására szolgáló amorf gödör egyik kis leleményüléséből nagy mennyiségű folyami csiga és kagyló maradványai kerültek elő. Egy nagyméretű gödörben pedig egy antropomorf (női testet szimbolizáló) edénykét találtunk.

A Körös-kultúra temetkezéseit⁵ kivétel nélkül nagyméretű gödrök betöltésében tártuk fel.⁶ Az eddig kivétel

nected with the one-time Berettyó basin, and the features became scarcer and finally disappeared farther from the river. Thus the settlement of the culture was closely related to flowing water and a territory with a high water table here as well. The settlements of the Körös culture usually consist of large clay pits and smaller refuse pits. The find material is mostly composed of many shards, animal bones and daub fragments, and the large amorphous pits also contained net weights and the fragments of so-called steatopygous female idols.

The uncovering of the ruins of a semi-subterranean dwelling house of a slightly irregular oblong shape and daubed walls was an extremely important result (Fig. 2. 1–2). A debris layer of a large number of red burnt daub fragments and shards marked the collapsed and burned down building in the subhumus in a depth of 40–50 cm from the surface. Practically, the entire “furnishing” was found in the house: beside vessels, the small pear-shaped weights of a vertical loom, tomato and flattened spherical larger net weight, polished bone tools, stone tools and animal bones. The gable ornament of the house composed of two stylised bull heads (bucranium) and a small prismatic home altar furnished with four tiny knob feet were eminent finds. The significance of the house is enormous, since very few sites have yielded houses of the Körös culture in Hungary.⁴

Beside clay and refuse pits, wells also belonged to the settlement of the Körös culture. They all had a diameter of 1–1.5 m, their walls were vertical and no wooden structure belonged to them. A large number of freshwater snail and bivalve shells were recovered from a small depression in a large clay pit, which was later filled in with refuse. Another large pit contained a small anthropomorphic vessel (symbolising a female body).

All the burials of the Körös culture⁵ were unearthed in the fillings of large pits.⁶ The graves, which were all

3 KOSSE 1979, 69–77, 125–132, 147.

4 Hódmezővásárhely-Kotacpart, Vata-tanya; Szolnok-Szanda-Tenyősziget-Dersi gát; Szajol-Felsőföld; Tiszajenő-Szárazérpart; Endrőd-Öregszőlők 119. lh.; Röske-Lúdvár: égetett agyag házmodell töredéke. A Körös-kultúra házairól és az ide vonatkozó irodalomról legutóbb M. Lichardus-Itten és J. Lichardus által közölt tanulmány ad összefoglalást (LICHARDUS-ITTEN-LICHARDUS 2004, 35–39.).

5 A Körös-kultúra temetkezéseiről legutóbb Paluch Tibor adott részletes összefoglalást (PALUCH 2004). A romániai kutatást legújabban S. Băcuț-Crișan foglalta össze (BĂCUȚ-CRIȘAN 2004, 75, 77). A kultúra legtöbb temetkezésének antropológiai vizsgálatát elvégző dr. K. Zoffmann Zsuzsa kutatásai kimutatták, hogy az eddig ismert csontvázleletek egyértelmű DK-európai kapcsolatokra utalnak (ZOFFMANN 2004, 130–131.).

6 A lelőhely őskori embercsontjainak vizsgálatát dr. K. Zoffmann Zsuzsa végezte el. Az általa megadott nem és életkor adatok felhasználásáért ezúton is szeretnénk köszönetet mondani! A 27. obj./31. str. sz. gödörben valószínűleg sírhoz köthető, bolygatott embercsont-maradványok; egy DK-ÉNy-i tájolású, jobb oldalára zsuporított, 44–53 éves férfi és egy DDNy-ÉÉK-i tájolású, jobb oldalára zsuporított 6–7 éves gyerek sírja. A 454. obj./1147. str.

4 Hódmezővásárhely-Kotacpart, Vata-tanya; Szolnok-Szanda-Tenyősziget-Dersi gát; Szajol-Felsőföld; Tiszajenő-Szárazérpart; Endrőd-Öregszőlők site no. 119; Röske-Lúdvár: fragment of a baked clay house model. On the houses of the Körös culture and the relevant literature M. Lichardus-Itten and J. Lichardus have recently published a recapitulative study (LICHARDUS-ITTEN-LICHARDUS 2004, 35–39).

5 Tibor Paulich published recently a summary of the burials of the Körös culture (PALUCH 2004). S. Băcuț-Crișan summarised recently the Romanian investigations (BĂCUȚ-CRIȘAN 2004, 75, 77). Zsuzsa K. Zoffmann's investigations, who made the anthropological analysis of the majority of the burials of the culture, have demonstrated that the skeletal remains unearthed so far evidently point to SE European contacts (ZOFFMANN 2004, 130–131).

6 Zsuzsa K. Zoffmann analysed the prehistoric human bones of the site. Here I would like to thank her for allowing me to use her determination of the sex and the age. The disturbed human bone remains in feature no. 27/str. no. 31 can probably be linked with a grave. They belonged to a 44–53 year-old male laid on the right side in a crouched position in a SE–NW oriented grave and a 6–7 year-old child laid in a

nélkül a településen belül előkerülő sírok egyértelműen arra utalnak, hogy a település és a temető még nem különült el egymástól.⁷ A temetkezésekben sírmellékletekre utaló nyomokat nem lehetett azonosítani.⁸ A sírokban – a 454. obj./1609. str. sz. váz kivételével (3. kép 2.) – erősen zsugorított pozícióban oldalukra fektetett vázakat (3. kép 1.) bontottunk ki. Amely esetekben ezt a rossz megtartású vázak lehetővé tették, megfigyelhetjük mindkét kar könyökben való behajlítását oly módon, hogy a halott karjainak elrendezése az alvó helyzetre utalhat: általában az alul lévő kar kézfejét vagy az arc elé, vagy az alá igazították.

A Körös-kultúra hasonló nagy objektumszámú és kiterjedésű települése valamint temetkezései a Békés megyei endrődi Öregszőlők 119. sz. lelőhelyről és a Közép-Tisza-vidéken lévő Tiszapüspöki-Karancs, Háromág-dűlő lelőhelyről váltak ismertté.⁹ Azonban ekkora felületen, ilyen intenzitású lelőhely kutatására most először nyílt alkalom a kultúra északi elterjedési határára eső bihari Berettyó-völgyben.

Középső neolitikum vége

(késői AVK esztári csoportja)¹⁰

Az esztári csoporthoz tartozó település topográfiai viszonyai annyiban hasonlóak a korai neolitikum időszakához, hogy a település centruma a vízparthoz kötődik ugyan, viszont ez esetben a meandertől távolabb eső, a felszín D-i, DK-i részére kiterjedő, valószínűleg időlegesen vízzel telt mélyedés mellett, illetve részben alatta is tártuk fel az 51 erre a korra keltezhető objektumot, elsősorban nagyméretű, amorf hulladékgyűjtőket. Ezekhez igazodva a bekötőút területén, valamint a felület Ny-i részén kerültek elő téglalap alakú, nagyméretű, cölöpszerkezetű házak elemei is, bár ezeknek az épületeknek csak kis része esett a feltárt területbe (4. kép). A 663. obj./1499. str. sz. ÉK-DNy-i tájolású cölöpszerkezetes házat viszont teljes egészében sikerült feltárnunk. A megye területéről eddig Biharkeresztes-Kis

found within the settlement, evidently prove that the settlement and the cemetery were not yet separated.⁷ No trace of grave furniture could be identified in the burials.⁸ The skeletons were found lying on the side in a strongly crouched position (Fig. 3. 1) except the skeleton in feature no. 454/str.no. 1609 (Fig. 3. 2). Where the poorly preserved skeletons afforded it, we could observe that both arms were bent at the elbow so that the deceased was lying in a sleeping position: the lower hand was placed in front of the face or under it.

Similar large settlements of the Körös culture with many features are known from Endrőd Öregszőlők site no. 119 in Békés county and at the Tiszapüspöki-Karancs, Háromág-dűlő site in the central Tisza region.⁹ This was, however the first opportunity to unearth a site of such intensity on such a large surface in the Berettyó valley in Bihar at the border of the northern occupation zone of the culture.

End of Middle Neolithic

(Esztár group of the late ALP)¹⁰

The topographic setting of the settlement of the Esztár group was similar to that of the early Neolithic in that the centre of the settlement was connected with the bank, but this time it was found farther from the meander at a depression intermittently filled in with water in the S, SE part of the surface. We uncovered features dated from this period beside and under it as well, first of all large amorphous refuse pits. The elements of large oblong-shaped post-structure houses were uncovered adjusted to them on the territory of the approach road and in the W part of the surface, although only small parts of these houses extended to the excavation territory (Fig. 4). The NE-SW oriented post-structure house (feature no. 663/str.no. 1499) could entirely be unearthed. Post-structure houses of the group have so far

sz. gödörben egy emberi koponya töredéke; egy 40–48 éves nő, enyhén behajlított lábakkal, hasra fektetett, D-É-i tájolású váza; egy 2–3 éves gyerek bal oldalára fektetett, DDK-ÉÉNy-i tájolású sírja. A 629. obj./1427. str. sz. gödörben egy K-Ny-i tájolású, jobb oldalára erősen zsugorított adultus/maturus korú egyén sírja. A 829. obj./1899. str. sz. gödörben egy a gép által tönkretett sír maradványai (maturus nő); egy K-Ny-i tájolású maturus nő sírja; egy ÉK-DNy-i tájolású, bal oldalára erősen zsugorított maturus nő sírja; valamint egy ÉK-DNy-i tájolású, bal oldalára zsugorított 15–16 éves lány sírja.

7 TROGMAYER 1969, 13; PALUCH 2004, 23–24, 41.

8 A Körös-kultúra időszakában a sírmelléklet-adás szokása ritkaságnak számított: az eddig ismert 305 temetkezéséből mindössze csak 21 esetben figyeltek meg mellékletet (PALUCH 2004, 38–40, 2–3. táblázat).

9 Endrőd: 5 ház, 8 áldozati gödör, 13 gödör, 15 sír (MAKKAY 1992). Tiszapüspöki: 68 objektumot kelteztek erre az időszakra, melyből 16 temetkezés volt (CSÁNYI-CSEH-TÁRNOKI 2002, 47.).

10 A kalibrált radiocarbon eredmények alapján 5260–4880 BC között tehető ez az időszak (HERTELENDI et al. 1995, Fig. 1., Table 1.).

SSW–NNE oriented grave in a crouched position on the right side. Feature no. 454/str. no. 1147 contained the fragment of a human skull, a 40–48 year-old female in a flexed position lying on the belly in a S–N orientation and the grave of a 2–3 year-old infant lying on the left side in a SSE–NNW orientation. Feature no. 629/str. no. 1427 contained the grave of an adult/mature person in a strongly crouched position in an E–W orientation. Feature no. 829/str.no. 1899 contained the remains of the grave destroyed by the machine (mature woman), the grave of a mature woman in an E–W orientation, the grave of a mature woman laid in a strongly crouched position on the left side in a NE–SW orientation and the grave of a 15–16 year-old girl laid in a crouched position on the left side in a NE–SW orientation.

7 TROGMAYER 1969, 13; PALUCH 2004, 23–24, 41

8 Grave furniture rarely occurred in the Körös culture. Only 21 of the uncovered 305 burials contained grave furniture (PALUCH 2004, 38–40, table 2–3).

9 Endrőd: 5 houses, 8 sacrificial pits, 13 pits, 15 graves (MAKKAY 1992). Tiszapüspöki: 68 features were dated from this period, 16 of which were burials (CSÁNYI-CSEH-TÁRNOKI 2002, 47.).

10 According to calibrated radiocarbon dates, this period can be dated from between 5260 and 4880 BC (HERTELENDI et al. 1995, Fig. 1., Table 1.).

Szárcsás-dűlő lelőhelyen sikerült feltárni a csoport cölöpszervezetes házait.¹¹

Kisebb (1 m átmérőjű) ésközepes (3–4 m átmérőjű) méretű tárológödrök is tartoztak a telephez.

A 136. obj./344. str. sz. gödör alján kibontott szemetes-omladékos rétegben egy emberi agykoponya és tőle kb. 2 m-re egy állkapocs került elő. A körülötte lévő vörösre égett paticsos omladékkal és töredékes edényekkel együtt valamiféle áldozati tevékenység maradványaként értelmezhetjük.

A gödrök elsősorban nagy mennyiségű kerámiatöredéket, állatcsontot és paticstöredéket tartalmaztak. A díszített kerámián a karcolt díszítés mellett megjelenik a fekete festés, gyakran a két díszítési mód kombinációja.

Előkerültek az esztári népesség temetkezései is: két esetben hulladékgödörben, két esetben viszont önálló sírgödörben találtuk meg őket.

A 179. obj./434. str. sz. sekély hulladékgödörben két zsugorított helyzetű, csontvázas temetkezést is feltártunk: egy bal oldalára zsugorított, Ny-K-i tájolású, 12–14 éves gyerek (3. kép 3.), és egy jobb oldalára erősen zsugorított, NyÉNy-KDK-i tájolású, 32–38 éves nő vázát (3. kép 4.). Melléklete egyiknek sem volt, de a felnőtt nő testére a temetési szertartás során folyami kagylókat és csigákat szórtak. A 173. obj./417. str. sz. gödör lemélyülésében egy csaknem ülő helyzetben a sírgödörbe helyezett, erősen zsugorított 14–15 éves lány sírját találtuk.

A két, saját sírgödörbe eltemetett sír közül a sekély, 175. obj./419. str. sz. 18–24 éves fiatal férfi sírját a szántás erősen bolygatta; a 176. obj./420. str. számúban pedig egy KÉK-NyDNy-i tájolású, bal oldalára zsugorított, felnőtt férfi vázát bontottuk ki.

A megye területéről eddig Berettyószentmárton, Morotva part lelőhelyről Sz. Máthé Márta 2, Zsáka, Vizesi-tanya lelőhelyéről pedig Sőregi János 5 csontvázas sírt közölt.¹² Az újabb megelőző feltárások során Hajdúszoboszló Árkos-halom lelőhelyen 2 és Debrecen-Nyulas, „Toyota Szalon” területéről 1 zsugorított csontvázas temetkezés került napvilágra.¹³

Középső rézkor (bodrogkeresztúri kultúra)

A felszín D-i, DK-i részében került elő a bodrogkeresztúri kultúra négy sekély gödre. Ezek minden bizonnyal az egykori település periferiájára eső objektumok lehetnek.

A felszín K-i szélén feltártunk egy kerek, méhkas alakú, vörösre kiégetett szélű gödört (1745. obj./3763., 3800. str.), melynek betöltése felső részében egyetlen bütyökdíszes edényke került elő, az alján viszont fel-darabolt szarvasmarha és kiskérődzők különböző test-

been unearthed at the Biharkeresztes-Kis Szárcsás-dűlő site in the county.¹¹

Smaller (of a diameter of 1 m) and medium sized (of a diameter of 3–4 m) storage pits belonged to the settlement.

A human cranium was found with a jaw about 2 m from it in the layer of debris and refuse on the bottom of pit feature no. 136/str. no. 344. Together with the daub fragments burnt to a red colour and the fragmentary vessels we can interpret them as the remains of some sacrificial activity.

The pit contained many shards, animal bones and daub fragments. Black painting appeared on the decorated vessels beside incised ornaments and the two ornamental methods were often combined.

The burials of the Esztár population were also uncovered: in two cases they were found in refuse pits and in two cases in separate grave shafts.

In the shallow refuse pit feature no. 179/str. no. 434, two crouched inhumation burials were unearthed: a 12–14 year-old child laid on the left side in a crouched position in a W-E orientation (Fig. 3. 3) and a 32–38 year-old female laid on the right side in a strongly crouched position in a WNW-ESE orientation (Fig. 3. 4). Neither had grave furniture, only freshwater snail and bivalveshells were thrown on the body of the adult woman during the funeral. In the depression of pit feature no. 173/str. no. 417, a 14–15 year-old girl was buried in a grave shaft. She was strongly crouched in a nearly sitting position.

From among the two graves in separate grave shafts, the grave feature no. 175/str. no. 419 of an 18–24 year-old male was strongly disturbed by the plough, while in feature no. 176/str. no. 420, the skeleton of an adult man was unearthed in an ENE-WSW orientation laid on the left side in a crouched position.

From the territory of the county, Márta Sz. Máthé published 2 graves from the Berettyószentmárton Morotva part site and János Sőregi reported about 5 inhumation burials from the Zsáka Vizesi-tanya site.¹² Two crouched inhumation burials were recently found during excavations preceding investment at the Hajdúszoboszló Árkos-halom site and one more on the territory of Debrecen Nyulas, „Toyota Szalon”.¹³

Middle Copper Age (Bodrogkeresztúr culture)

Four shallow pits of the Bodrogkeresztúr culture were found in the S-SE part of the surface. These features probably mark the periphery of the settlement.

11 HAJDÚ-NAGY 2000a, 35–36, 1–6. rajz, 2–4. fotó; HAJDÚ-NAGY 2000b, 1. kép

12 MÁTHÉ 1979, 35–36.; SŐREGI 1935, 67–72, 25–27. kép; KALICZ-MAKKAY 1977, 184–185, Abb. 47.

13 HAJDÚ-NAGY 2001, 17–21, 2–4. kép; DANI 2006

11 HAJDÚ-NAGY 2000a, 35–36, drawings 1–6, photos 2–4; HAJDÚ-NAGY 2000b, fig. 1

12 MÁTHÉ 1979, 35–36.; SŐREGI 1935, 67–72, figs 25–27; KALICZ-MAKKAY 1977, 184–185, Abb. 47

13 HAJDÚ-NAGY 2001, 17–21, figs. 2–4; DANI 2006

tájainak összefüggő csontjait lehetett megfigyelni. Az objektum funkciójának kapcsán felmerül az áldozati gödörként való értelmezés lehetősége is.

Késő rézkor (*badeni kultúra*)

A badeni kultúrának mindössze egyetlen kis, kerek gödre került elő a lelőhelyen, a bekötőtű feltárása során.

Kora bronzkor (*Makó-kultúra*)

A Nagy Bócs-dűlő területén feltárt kora bronzkori települést a Makó-kultúra korai időszakára keltezhetjük. Nemcsak a Kárpát-medence eddig ismert legnagyobb objektumszámú és leggazdagabb leletanyagú korai Makó-települése és hozzá tartozó temetkezései kerültek napvilágra, hanem a feltárt terület nagyságát tekintve az egyik legnagyobb kiterjedésű is egyben.¹⁴

Lelőhelyünkön 55 települési objektumot és 4 hamvasztási temetkezést lehetett ehhez a korszakhoz sorolni. A telepjelenségek kisebb csoportokban kerültek elő. Agödörök közül több ovális, vagy kerek átmérőjű, gyakran igen mély objektumból több, egymást követő rétegben bontottuk ki a leleteket, melyek közül számos ép edényt lehetett kiegészíteni. A 766. obj./1749. str. sz. gödörben szintén több réteget bontottunk ki, melyek közül a 3. réteg – a Tiszapüspöki-Karancs, Háromág lelőhelyről publikált áldozati gödörhöz hasonlóan¹⁵ – egy az objektum közepére, belsejével felfelé elhelyezett, töredékes belsődíszes talpas tálat is tartalmazott (6. kép).

A 82. obj./236. str. sz. kerek, kb. 2 m átmérőjű gödörben két rétegben szedtünk fel rendkívül nagy mennyiségű – többnyire szarvasmarhától származó – állatcsontot. A gödör állatcsonton kívül szinte alig tartalmazott kerámiát.

Az 1982. obj./4018. str. sz. kerek átmérőjű, függőleges falú, mély gödörből 1 m mélységben előkerültek egy kemence tapasztott platnijának töredékei. Betöltésének felső 2 m-es részéből igen kevés leletanyag került elő, viszont kb. 2,3 m mélységben – a gödör alján – egy kb. 20 cm-es vastagságú rétegben többnyire állatcsontokból és kevés kerámiatöredékből álló depót bontottunk ki. Az egyébként homogén betöltés ebben a rétegben rendkívül sok faszenet tartalmazott. A depó alján,

A round beehive-shaped pit with burnt brim was uncovered at the E border of the surface (feature no. 1745/str. no. 3800). In the upper part of its filling a single small knob-ornamented vessel was found. On the bottom, a butchered cattle and coherent skeletal parts of small ruminants lay. The idea that it was a sacrificial pit occurred at the interpretation of the function of the feature.

Late Copper Age (*Baden culture*)

Only a single small round pit of the Baden culture was found during the excavation of the approach road.

Early Bronze Age (*Makó culture*)

The early Bronze Age settlement unearthed on the territory of Nagy Bócs-dűlő can be dated from the early phase of the Makó culture. This early Makó settlement has the largest number of features and the richest find material in the Carpathian Basin, where the connected burials were also unearthed. At the same time it has the largest extent as well.¹⁴

Fifty-five settlement features and four cremation burials could be grouped in this period. The settlement phenomena appeared in smaller groups. Most of the pits were oval or round and the finds were often uncovered in subsequent layers in the often very deep features. Numerous vessels could completely be refit. In pit feature no. 766/str. no. 1749, a layer series was uncovered from which layer 3 contained a pedestalled bowl with interior decoration placed in the centre of the feature with the interior upwards similarly to the sacrificial pit published from the Tiszapüspöki-Karancs, Háromág site.¹⁵ (Fig. 6)

In the round pit of a diameter of about 2 m (feature no 82/str. no. 236), an extremely large number of animal bones, mostly of cattle, was collected from two layers. The pit barely contained any shards beside the animal bones.

Feature no 1982/str. no. 4018 was a round pit of vertical walls, in which the fragments of the plastered baking surface of an oven were recovered from a depth of 1 m. Very few finds lay in the upper 2 m of its filling, while on the bottom of the pit in a depth of 2.3 m, a

14 A Makó-kultúra településeinek kutatásáról utoljára Tóth Katalin írt összefoglalóban (Tóth 2003, 65–67.). Az utóbbi másfél évtizedben az alábbi nagyobb objektumszámú Makó-településeket tárták fel: Oszlár, Nyárfaszög (Koós 1999, 106. 2. kép); Szeged-Kiskundorozsma, Nagyszék I. (Tóth 2001, 28.; Tóth 2003, 66.; SZALONTAI-TÓTH 2003a, 63–64.); Szeged-Kiskundorozsma, Subasa (Tóth 2002, 33. 3. kép; MAKAY et al. 2003, 503., Pl. 4: 1–3; Tóth 2003, 66.; SZALONTAI-TÓTH 2003b, 83–91.), Csengele-Fecskés (BALOGH-TÜRK 2004, 199.); Vecsés, 83. sz. lh. (PATAY-RÁCZ 2005, 303.), valamint DNy-Szlovákiából Bajč-Vinohradý/Bajcs (VLADÁR 1966) és Mužla/Muzsla-Čenkov, Vilmakert és Orechovy sad (KUZMA 1993, 74.; KUZMA 1998). Ezek közül is kiemelkedik Budapest XI. Kőérberek, Tóváros-lakópark (TEREI et al. 2005, 196.; HORVÁTH et al. 2005, 147–150.)

15 CSÁNYI-CSEH-TÁRNOKI 2002, 48–50, 2–5. kép

14 Katalin Tóth summarised lately the investigation of the settlements of the Makó culture (Tóth 2003, 65–67). The following Makó settlements of large feature numbers were uncovered in the past one and a half decades: Oszlár, Nyárfaszög (Koós 1999, 106. fig. 2); Szeged-Kiskundorozsma, Nagyszék I. (Tóth 2001, 28.; Tóth 2003, 66.; SZALONTAI-TÓTH 2003a, 63–64.); Szeged-Kiskundorozsma, Subasa (Tóth 2002, 33. fig. 3; MAKAY et al. 2003, 503., Pl. 4: 1–3; Tóth 2003, 66.; SZALONTAI-TÓTH 2003b, 83–91.), Csengele-Fecskés (BALOGH-TÜRK 2004, 199.); Vecsés, site no. 83. (PATAY-RÁCZ 2005, 303.), and in SW Slovakia Bajč-Vinohradý/Bajcs (VLADÁR 1966) and Mužla/Muzsla-Čenkov, Vilmakert and Orechovy sad (KUZMA 1993, 74.; KUZMA 1998). From them Budapest XI. Kőérberek, Tóváros-lakópark (TEREI et al. 2005, 196.; HORVÁTH et al. 2005, 147–150.) is an eminent site.

15 CSÁNYI-CSEH-TÁRNOKI 2002, 48–50, fig. 2–5

a gödör közepén tűzrakás vörösre égett nyomait figyeltük meg.

A különböző funkciójú gödrök mellett a település néhány kútját is feltártuk. A 455. obj./1148. str. sz. széles, kerek kopolyakút betöltésének felső részéből neolitik kerámiatöredékek kerültek elő; a továbbbontás során azonban kiderült, hogy az objektum a kora bronzkorra datálható. A felső betöltési réteg alján számos kutycsontváz került elő. Kb. 3 m-es mélységben a kút közepén egy őstulok-szarvból és összetört edényekből álló jelenséget bontottunk ki. Közvetlenül alatta egy teljesen ép fűles korsó került elő, szintén a kút közepén. A talajvízig történt további bontás már csupán egy-két apró töredéket eredményezett. Az objektum közepén elhelyezkedő, tudatos és megismételt tevékenység nyomaként értékelhető depó alapján felmerülhet a kút másodlagosan áldozati objektumként való értelmezése.

A 1442. obj./3190. str. egy szűk, kb. 1 m átmérőjű, kerek, hengeres falú kút volt, melynek alsó – talajvízszint alatti – részéből kevés kerámiatöredéken kívül szarvasagancs töredékek kerültek felszínre.

A 887. obj./2055. str. sz. eredetileg kút funkciójú objektumnak később több másodlagos funkciója lehetett. A betöltés felső része teljesen homogén, sárga agyagos volt, mely nem tartalmazott leletanyagot. A szűk, függőleges falú objektum bontása során, kb. 1 m mélységben egy csonkakúpos testű, duzzadt peremű tállal fedett mély tálat bontottunk ki. Az együttes nem rejtett hamvakat. Alatta még 5 leletszintet sikerült a talajvíz megjelenéséig feltárnunk, melyek közül az alsó vörös égett paticsörtmeléket és égett állatcsontot tartalmazott. Ez esetben is felvetődik a szakrális funkció lehetősége.

Házak nyomait nem sikerült megfigyelnünk, viszont számos gödörből előkerült egyik oldalán szépen elsimított, fehér meszes anyaggal bevont tapasztástöredék.

A négy hamvasztásos temetkezés a feltárt települési objektumok É-i határa mentén került elő. Valamennyi temetkezés ovális sírgödre alig mélyedt le a sárga, agyagos altalajba, így a szántás és a gépi munka egy kivételével erősen bolygatta a mellékleteket. Emiatt nagyon nehéz az előkerült sírok rítusának biztos meghatározása. Az állatjártat által bolygatott, valószínűleg szórt hamvasztásos rítussal eltemetett fiatal nő maradványai (568. obj./1316 str. sz.) mellett egy tál és egy fazék töredékei is előkerültek. Ettől 15 m-re, DK-re került elő a 686. obj./1597. str. sz. hamvasztásos temetkezés, melynek rítusa az erős bolygatás miatt még kérdéses is.

A 824. obj./1889. str. sz. szórt hamvasztásos temetkezés gyakorlatilag bolygatatlan volt (5. kép). A sír igen gazdag mellékleteket tartalmazott. A sírgödör közepére helyezett őrlőkőre szórták a hamvakat, a kalcinált csontok köré illetve rá helyeztek több edényt (5 esetleg 6 kettőskónikus testű korsót). A sírgödör É-i fala mentén előkerült egy csiszolt kőeszköz is. A hamvak mellé helyeztek húsmellékletet, és a sír betöltéséből előkerült egy szenült mag is.

depot consisting of animal bones and a few shards was uncovered in an about 20 cm thick layer. The otherwise homogenous filling contained very much charcoal in this layer. The red burnt traces of a fire were observed under the depot in the centre of the pit.

Beside pits of diverse functions, a few wells were also uncovered. Neolithic shards were found in the upper part of a round shaft well (feature no. 455/str. no. 1148). As we got deeper, the feature turned out to originate from the early Bronze Age. Numerous dog skeletons were found on the bottom of the upper filling layer. In a depth of about 3 m, a phenomenon composed of the horn of an aurochs and crushed shards was found in the centre of the well. A complete handled jug lay just under it also in the centre of the well. Only a couple of small shards were found from here until the appearance of the ground water. According to the depot in the centre of the feature, which is interpreted as the trace of a conscious and repeated activity, the well could secondarily function as a sacrificial feature.

Feature no. 1442/str. no. 3190 was a round, narrow, cylindrical well of a diameter of about 1 m. A few shards and the fragments of a red deer antler were recovered in the lower part of the filling under the ground water.

Feature no. 887/str. no. 2055 was originally a well and later got a secondary function. The upper part of the filling was uniform yellow clayey soil, which did not contain finds. As we were digging in the narrow feature of vertical walls, we reached a deep bowl covered with a truncated-cone-shaped bowl of swollen rims in the depth of about 1 m. This unit did not contain ashes. Underneath, 5 more levels of finds were unearthed until the appearance of ground water. The lowest one contained red burnt daub debris and burnt animal bones. The possibility of a sacral function was suggested here as well.

We could not observe traces of houses, although plaster fragments with white limy clay coating on one finely smoothed surface were recovered from numerous pits.

The four cremation burials were discovered at the N border of the uncovered settlement features. The oval grave pits of all the burials only slightly deepened into the yellow clayey subsoil so ploughing and the machine strongly disturbed the grave furniture in all but one grave. Thus it is extremely difficult to certainly determine the rite of the burials. The burial of a young woman (feature no. 568/str. no. 1316) was disturbed by a burrowing animal. Her ashes were probably scattered and the remains of a bowl and a pot were also unearthed. The cremation burial feature no. 686/str. no. 1597, whose ritual is unknown because of the strong disturbance, was found 15 m SE of it.

Feature no. 824/str. no. 1889 was a practically undisturbed scattered cremation burial (Fig. 5). It contained very rich grave furniture. The ashes were thrown on a quern placed in the centre of the pit and several vessels (5 perhaps 6 biconical jugs) were put among and on top of the charred bones. A polished stone tool was

Az 1922. obj./4055. str. sz. temetkezés is erősen bolygatottnak bizonyult: a sírba helyezett edénymellékek töredékei közül alig egy-két apró hamvasztott csonttöredék került elő. Az edények alatt viszont *in situ* helyzetben találtuk a sírgödör aljára helyezett egykori húsmelléklet maradványait.

Késő bronzkor (Gáva-kultúra)

A Gáva-kultúra objektumai a feltárt felület É-i, ÉK-i, valamint K-i részén sűrűsödtek; 53 objektumot lehetett ehhez az időszakhoz kapcsolni. Elsősorban kisebb, kerek, gyakran méhkas alakú tárológödrök és nagyobb, amorf objektumaik kerültek elő. Előfordult, hogy kis kerek gödör közepén összeroppant nagy tárolóedény töredékeit bontottuk ki. Külön említést érdemel, hogy két, téglalap alakú cölöpszervezetű épület (ház?) oszlopnyomait is sikerült azonosítanunk. A leggazdagabb leletanyagot a kerek, mély, nagyméretű 1945. sz. objektum (7. kép) szolgáltatta. A nagy mennyiségű kerámián, állatcsonton és paticsra kívül külön említést érdemelnek a gödörből előkerült bronzok (elsősorban tűk) és egy agancsból készített, csiszolt zablapár.

Az egyetlen ehhez az időszakhoz köthető temetkezés a 781. sz. objektum alján előkerült zsugorított csontváz sír volt.¹⁶

Középső vaskor (szkíta kor, Kr. e. 6–4. sz.)

A településrészlet a Berettyó hajdani holt ágához igazodó magasparton helyezkedik el, és a telepjelenségeket figyelembe véve a falu minden bizonnyal elhúzódott a kiemelkedés pereméig. A vaskori települést északról a vízjárás határolta, a másik három égtáj irányában viszont nyitott volt. A lelőhelyen feltárt régészeti jelenségek közül 45 települési objektumot soroltunk a szkíta kori Alföld-csoporthoz: 9 négyszög alakú veremházat, 34 kerek vagy amorf alakú gödröt, 2 kutat. Az ásatás során egy kora vaskori falusias, szőrt szerkezetű település bontakozott ki, amelynek két, egymástól nagy távolságra lévő települési egységet figyeltünk meg.

A lelőhely Ny-i szélén lévő településrészletben két veremházat, néhány vermet és egy hengeres oldalfalú kutat tártunk fel. Az itt napvilágra került 6×7 m-es lekerékített sarkú, téglalap alaprajzú, oszlopos szerkezetű veremház az Alföld-csoport eddigi legnagyobb ilyen jellegű épülete (8. kép).¹⁷

A lelőhely É-i részén feltárt településrészletben belül két kisebb, veremházakból és az azokat körülvevő gödrökből álló egységet különíthetünk el, ame-

also found at the N wall of the pit. Meat offering was placed beside the ashes and a charred seed was also recovered from the filling of the grave.

Burial feature no. 1922/str. no. 4055 was also strongly disturbed and only a few cremated bone fragments came to light from among the fragments of the vessels of the grave furniture. Under the vessels, we found the *in situ* remains of the meat offering as it had been placed on the bottom of the pit.

Late Bronze Age (Gáva culture)

The features of the Gáva culture showed a denser distribution in the N, NE and E part of the unearthed surface. Fifty-three features could be grouped to this period. Mainly smaller round, often beehive-shaped storage pits and larger amorphous features were uncovered. In the centre of a large round pit, the fragments of a cracked large storage jar was found. The postholes of two oblong-shaped post-structure constructions (houses?) could also be identified. The round, deep, large feature no. 1945 contained the richest find material (Fig. 7). Beside a large number of shards, animal bones and daub fragments, the bronze finds (mostly pins) and a pair of polished antler bits deserve mentioning.

The only burial of this period was a crouched inhumation burial found on the bottom of feature no 781.¹⁶

Middle Iron Age (Scythian period, 6th–4th centuries BC)

The settlement fragment lies on the high bank of the former oxbow of the Berettyó and, regarding the settlement phenomena, it must have extended to the edge of the elevation. Water bordered the Iron Age settlement in the north, while it was open on the other three sides. Forty-five of the uncovered settlement phenomena were grouped to the Alföld group of the Scythian period: 9 quadrangular semi-subterranean houses, 34 round or amorphous pits and 2 wells. An early Iron Age rural settlement of a scattered structure got outlined during the excavation, where two settlement units were observed at a considerable distance from each other.

Two semi-subterranean houses, a few pits and a well of cylindrical walls were uncovered in the settlement unit on the W border of the site. The 6×7 m large oblong-shaped semi-subterranean house with rounded corners is the largest building of its type in the Alföld group (Fig. 8).¹⁷

16 1869. str. sz. Ny-K tájolású, jobb oldalára zsugorított, felnőtt nő melléklet nélküli váza.

17 Az Endrőd 19. sz. lelőhelyen feltárt A 33. sz. félig földbe mélyített épület, amit lakóházként értelmeztek, 6×5 m-es volt (CATTANI 1994, 211–212, Fig. 2), míg a Salgótarjánban napvilágra került 7×4 m-es veremházat közösségi épületként határozta meg az ásató (VADAY 2003, 33.). A berettyóújfalu szkíta kori 14/14 veremház rendelkezéséről a leletanyag feldolgozása után tudjuk megállapítani.

16 An adult woman lay crouched on the right side in a W-E orientation in grave str. no. 1869.

17 Semi-subterranean house no. A33 uncovered at Endrőd site no. 19, which was interpreted as a dwelling house, measured 6×3 m (CATTANI 1994, 211–212, Fig. 2), while the 7×4 m large house unearthed at Salgótarján was interpreted as a communal house (VADAY 2003, 33.). The function of the Scythian period semi-subterranean house no 14/14 of Berettyóújfalu can only be determined after the analysis of the find material.

lyek egy tágasabb beépítetlen területet vesznek körül. A négyszögletes épületek elhelyezkedése különösebb szabályszerűséget nem mutat. A nyugati települési egységnél mindössze egy keskeny sávban volt lehetőségünk feltárást végezni, ami nagyban megnehezíti a nagyméretű 14/14-es épület rendeltetésének meghatározását is. Az 592. obj./1356. str. sz. épület sarkánál megőrződött tűzhely alapján felmenő falakat valószínűsíthetünk a veremháznál.¹⁸ A feltárás során olyan kerek vagy ovális formájú, egyenes aljú, általában középső oszlophelyes vermeket is azonosítottunk, amelyeket félgömbös vagy kúpszerű tetővel rekonstruálhatunk.¹⁹

A feltárt két kora vaskori kút átmérője 1 m körüli volt (9. kép). Egyik esetben sem sikerült kútbélést megfogni. A terepi megfigyelések arra engednek következtetni, hogy a lelőhely talajtani adottságai miatt nem feltétlenül volt szükség a kútnak megerősítésére,²⁰ de a béléses és egyszerű kutak esetében is számolnunk kell valamilyen kútkávéval. Mindkét kút alján vízhúzó edényeket találtunk; a két kútból összesen 5 ilyen kerámiaedény került elő. Az edények többsége barna színű, zúzott kerámiával soványított, virágcserep alakú volt, a perem alatt 1-1 átellenesen elhelyezkedő furatot figyeltünk meg. Az egyik vízhúzó edényt egy szürke színű, korongolt, a nyakhajlatnál eltörött palackból alakították ki. A nyugati települési egységbe tartozó 24/24. sz. kút felső részéből egy jellegzetes szkíta kori, belső köptűs, három élű bronz nyílhegy, egy vaskés töredéke és egy üvegyöngy is napvilágot látott.

A Ny-i települési egységben, a nagyméretű veremháztól mintegy 45 m-re D-re elhelyezkedő két sekély gödör betöltésében a kerámiatöredékeken és állatcsontokon kívül embercsontokat is találtunk.²¹ Az Alföldcsoport több településéről rendelkezünk antropológiai leletekre vonatkozó adatokkal,²² azonban a kutatás máig nem foglalkozott behatóan ezzel a problematikával. Lelelőhelyünkön az eddigiekkel ellentétben nem

Two smaller units were distinguished in the settlement unit unearthed at the N border of the site, which consisted of semi-subterranean houses and pits surrounding them. The two units enclosed a larger empty space. The distribution of the quadrangular buildings does not show any special regularity. In the western settlement unit, we could only excavate in a narrow zone, which makes the determination of the function of the large building no 14/14 difficult. The hearth uncovered at the corner of building feature no. 592/str.no. 1356 implies that the semi-subterranean house had overground vertical walls.¹⁸ We also found round or oval pits of flat bottoms and with centrally placed postholes that can be reconstructed with hemispherical or conical roofs.¹⁹

The diameters of the two unearthed early Iron Age wells were around 1 m (Fig. 9). We could not observe lining. The excavation observations imply that the shaft of the well did not necessarily need reinforcement because of the pedologic character of the site.²⁰ Nevertheless, we have to count with a brim whether the shaft was lined or not. We found the vessels in which water was drawn on the bottom of both shafts: five ceramic vessels were recovered from the two wells. Most of the vessels were brown, tempered with crushed ceramics. They were vase-shaped and two facing perforations were observed under the rims. One of the vessels was made of a grey wheel-thrown flask, which had broken at the bend of the neck. A characteristic Scythian period three-edged bronze arrowhead with an interior socket, the fragment of an iron knife and a glass bead were recovered from the upper part of well no. 24/24 of the western unit.

Two shallow pits were uncovered in the western unit about 45 m S of the large semi-subterranean house. Their fillings contained shards, animal bones and also human bones.²¹ We have anthropological data from a number of settlements of the Alföld group²² but research has not yet dealt with this aspect in details. At our site, unlike at the

18 Ez a szerkezet Istvánovits Eszter rekonstrukciós elképzelését támasztja alá (ISTVÁNOVITS 1997, 69. kép).

19 Szkíta kori településeinkről szép számmal ismerjük ezt az alapformát. Bizonyos esetekben (pl. Salgótarján, Ipari-park II) egyértelműen gazdasági rendeltetésű volt (VADAY 2001, 210; VADAY 2003, 35.). A Szolnok, Zagyvarton előkerült kissé ovális alapgödörű vaskori épület esetében is felmerült egy ilyen, kúpos tetejű rekonstrukciós lehetőség. Az objektumot az ásató a szkíta, illetve a korai kelta időszak közé keltezi (CSEH 1999, 52, 1. kép). A bronzkorból több kerek alaprajzú épület rekonstrukciója ismert (összefoglalóan lásd MATÚZ 1997, 214, 16. kép 1-3.).

20 Az Ebes, Zsong-völgyi szkíta kori kutak feltárása közben is felmerült, hogy azok nem voltak faszerkezettel kibélelve (DANI 2004, 209.).

21 Az embertani vizsgálat adatai szerint mindkét gödörben egy-egy felnőtt nő koponyatöredéke került elő.

22 Településeken belüli temetkezések: Kardoskút, Király Jolán-tanya; Békéssámson, Kossuth Tsz-téglágerető; Salgótarján, Ipari-park II; Polgár, Kenderföld, Majoros-tanya; Csárdaszállás, Szent János-halom; Ebes, Zsong-völgy. Összefoglalóan lásd GYUCHA 2002, 64-65.).

18 This construction supports Eszter Istvánovits' reconstruction theory (ISTVÁNOVITS 1997, fig. 69).

19 This ground plan is well-known in the settlements of the Scythian period. In certain cases (e. g. Salgótarján, Ipari-park II) it certainly served economic purposes (VADAY 2001, 210; VADAY 2003, 35). The possibility of a reconstruction with a conical roof was suggested for the Iron Age building of a slightly oval ground plan uncovered at Szolnok-Zagyvart as well. The feature is dated from between the Scythian and the early Celtic periods (CSEH 1999, 52, fig. 1). The reconstructions of various buildings of round ground plans are known from the Bronze Age (in summary see: MATÚZ 1997, 214, fig. 16. 1-3).

20 It was suggested during the excavation of the Ebes, Zsong-völgy Scythian wells that they were not lined with a wooden construction (DANI 2004, 209.).

21 According to the anthropological analysis, the skull fragments of two adult women were found in the two pits.

22 Burials inside the settlement: Kardoskút, Király Jolán-tanya; Békéssámson, Kossuth Tsz-téglágerető; Salgótarján, Ipari-park II; Polgár, Kenderföld, Majoros-tanya; Csárdaszállás, Szent János-halom; Ebes, Zsong-völgy. In a summary form see GYUCHA 2002, 64-65).

teljes csontvázat helyeztek el a gödrökben, csupán néhány csonttöredéket. A vermek egyéb leletanyaga alapján kizárható az emberi maradványok szakrális eltemetése.

A kora vaskori településen előkerült leletanyag túlnyomó többsége kerámia. Elsősorban zúzott kerámiával soványított, simított felületű, kézzel formált hordó és virágcserep alakú fazekak, perem fölé húzott fülű bögrék és behúzott peremű tálak kerültek elő, de a korszak jellegzetes bögréinek és táljainak korongolt töredékeit is megtaláltuk.

A szkíta kori településrészlet keltezését a Kr. e. 6–4. sz. közötti időszakon belül nem lehet pontosabban elhelyezni.

Római császárkor (Kr. u. 2–4. sz.)

A lelőhelyen feltárt jelenségek közül 1039 a római császárkorra datálható. A település alapegységét a téglalap alakú, félig földbe mélyített házak és a hozzájuk tartozó méhkas alakú tároló- és hulladék-gödrök alkották. Több házhoz tartozhatott egy-egy mély, téglalap alakú, akna-szerű (jég)verem, füstölő-komplexum és szabadtéri kemence.

A falu többnyire nagyméretű, kerek kútjai a helyi topográfiai adottságokhoz igazodva mindig a mélyebben fekvő, vízhez közeli területeken sűrűsödtek; így viszonylag sok kutat tártunk fel a felszín D-i, DK-i részén lévő „tó” körül, valamint az É-i feltárási határ közepére eső mélyedés körül.

A felszín É-i részére esett az a négy nagyobb, ovális objektum és egy kisebb kerek gödör, melyek betöltését nagy mennyiségű égett tapasztástöredék zárta le. Ezek mennyisége alapján több leégett ház maradványaira következtethetünk, azonban a feltárt területen nem találtunk olyan épületet, melyen tűz nyomait figyelhetjük volna meg.

Az égett tapasztásokat tartalmazó objektumoktól kissé délebbre, a település legsűrűbben lakott részén több olyan objektumot is feltártunk, melyekből emberi koponya, vázcsont vagy csonkított váz kerültek elő. Ezek az objektumok egy viszonylag szűk, kb. 6–800 m²-es területen koncentráálódtak. Az egyik kerek, méhkas alakú gödör esetében egy teljesen szabályos, D–É tájolású temetkezés zárta le a gödör betöltését.

Az 1668. obj. sz. kút betöltésének felső részében viszont egy teljesen felhúzott lábú és összeszíjazott gyerek váza került elő (10. kép). Ugyanennek a kútnak a déli felében egy jobb oldalára enyhén zsugorított felnőtt vázát is feltártuk. Ezek a jelenségek, véleményem szerint, a 2–3. századi szarmata falu életének végét jelezhetik.

Elsősorban a felület K-i részén feltárt császárkori objektumok leletanyagának első átnézése alapján valószínű, hogy a szarmata falunak van egy késői (3. sz. végi–4. századi) időszaka is. Erre utal több szarmata objektum szuperpozíciója mellett az egyes objektumokból előkerült sötétszürke, korongolt, besimított díszű

other ones, not the complete skeletons, only a few bone fragments were placed in the pits. The rest of the finds recovered from these pits exclude the possibility of the sacral burial of the human remains.

The overwhelming majority of the finds uncovered at the early Iron Age site is ceramics. They are mostly hand-thrown barrel- and vase-shaped pots of smoothed surfaces tempered with crushed ceramics, cups with the handle drawn above the rim and bowls of inverted rims, and we can also find the fragments of the characteristic wheel-thrown cups and bowls of the period.

No exact dating of the settlement fragment of the Scythian period can be determined within the period between the 6th and the 4th centuries BC.

Roman Imperial Period (2nd–4th centuries AD)

From among the phenomena unearthed at the site, 1039 can be dated from the Roman Imperial Period. The basic units of the settlement were oblong-shaped semi-subterranean houses and the connected beehive-shaped storage and refuse pits. A deep, oblong-shaped shaft-like (ice-) pit, a smoking-complex and an outdoor oven could belong to a number of houses.

The usually large, round wells of the village showed a denser distribution in the deeper areas closer to the water, in accordance to the geographical setting of the site, so relatively many wells were unearthed around the “lake” on the S, SE part of the surface and around the depression in the middle of the N border of the excavation territory.

The four larger oval features and a smaller round pit, the fillings of which were closed with a large number of burnt plastering fragments, were uncovered in the N part of the surface. Their quantity suggests that they had belonged to several burnt down houses, although we could not find any building on the unearthed territory in which the traces of a fire could be observed.

Somewhat farther to the south from the features that contained the burnt plastering fragments, a number of features were unearthed in the most densely inhabited part of the settlements which contained human skulls, skeletal bones or maimed skeletons. They clustered on a relatively small territory of about 6–800 m². A regular S–N oriented burial closed the filling of a round beehive-shaped pit.

The skeleton of a child was found in the upper part of the filling of well feature no. 1668. The child's legs were drawn up and she had been strapped (Fig. 10). In the southern part of the same well, the flexed skeleton of an adult was uncovered lying on the right side. In my view, these phenomena mark the end of life in the Sarmatian village of the 2nd–3rd centuries.

The Sarmatian village seems to have had a late phase as well (end of the 3rd and the 4th centuries), especially in the E part of the site, according to the preliminary analysis of the finds of the features of the Imperial Period. This is suggested by the superposition of a number of Sarmatian features, the wheel-thrown dark grey ce-

kerámiaanyag és az időnként előkerülő kavicsos soványítású, hullámvonaldíszes, vastag falú fazekak töredékei is. A 2005-ben feltárt 40 félig földbe mélyített ház közül hét nemcsak a megszokottnál nagyobb méretével tűnik ki. Ezek a házak a feltárt terület DK-i része víz-állásos területének („tó”) partján helyezkedtek el egy csoportban (hat közvetlenül egymás mellett), tehát helyzetüknél fogva is kiválnak a többi császárkori épület közül.

Az 1220. obj./2770. str. sz. kisebb méretű, téglalap alakú, félig földbe mélyített épületben (kovácsműhely?) fémművességre utaló objektumot bontottunk ki. A ház közepén feltártunk egy nagy, ovális, átégett foltot, amely előtt egy hőpajzsként használt, kerek, közepén átfúrt kő volt felállítva, melynek a kemence felőli oldalán összeolvadt salak került elő (11. kép). Ezt az objektumot kovácstűzhelyként értelmezhetjük.

A császárkori település két fázisára utalhat az is, hogy a kutatott terület K-i szélén feltárt hét DDNy-ÉÉK-i tájolású sírból álló, szarmata temetőrészlethez nem igazodott a szarmata települési objektumok egy része. Ez a sírcsoport legalább 400 m-re, ÉK-re került elő a körárkos síroktól. A hét sírtól D-re, kb. 150–160 m-re, a „tó” DK-i partján került elő két további magányos, bolygatlan szarmata temetkezés.²³ A két magányos sír 350–360 m-re K-re volt a körárkos síroktól. Mindkettő gazdag mellékletekkel volt ellátva, de a hatalmas téglalap alakú sírgödörrel rendelkező, 1286. obj. sz. volt a leggazdagabb férfisír.

A bekötőút keresztezte a 2–3. századi faluhoz tartozó szarmata temetőt. A temető két részből áll. A főúthoz közelebbi részen található az egyszerű gödörösírokat magába foglaló temetőrész, míg ettől kb. 200–300 m-re K-re kerültek elő a körárkos (ún. kishalmos) temetkezések. A körárkos sírok közül valamennyi, míg az aknasírok nagy része is korabeli rablásnak esett áldozatul. Némely esetben a fosztogatás olyan mértékű volt, hogy már csak az üres sírgödört lehetett dokumentálni. A rablás ellenére a körárkos sírokban római ezüstpénz és ezüsből készült ékszerek (torques, nyakban viselt balta alakú amulett) is napvilágra kerültek, a bronz számszerű fibulák, vascsiholók és kések, valamint korongolt szürke és vörös színű edények mellett. A női sírokban üvegpasztá- és borostyángyöngyök, néha egy-egy kalcedonból készült gyöngy alkották a ruházat díszét (ruha aljára, övre, vagy tarsolyra varrva) és a nyakláncokat.

A fentebb említett hét sírből álló csoporton és a két gazdag, magányos síron kívül a hulladéklerakó területére eső terület közepe felé, egymáshoz közel, a körárkos sírcsoporttól K-re kb. 200–220 m-re került elő két újabb, DDNy-ÉÉK-i tájolású sír: a 337 obj./859. str. és a 721. obj./1677 str. sz.. A különböző csoportokban napvilágra került temetkezések egymáshoz és a településhez viszo-

ramics with smoothed-in ornaments in a few pits and the sporadically occurring fragments of thick-walled pots made of clay tempered with pebbles and decorated with wavy lines. Seven of the 40 semi-subterranean houses unearthed in 2005 excel from the rest with their larger than usual size. These houses were found on the bank of the waterlogged territory (”lake”) in the SE part of the territory in a group (six of them close to one another) so they stand apart from the other buildings of the imperial Period with their positioning as well.

A feature suggesting metallurgy was uncovered in the smaller oblong-shaped semi-subterranean house (smithy?) feature no. 1220/str.no. 2770. We found a large oval burnt spot in the centre of the house, in front of which a round stone with a perforation in the middle was erected as a heat isolator. Molten slag was discovered on its side facing the kiln (Fig. 11). We can interpret this feature as the hearth of a smithy.

Another circumstance that can indicate the two phases of the Imperial Period settlement is that some of the Sarmatian settlement features were not adjusted to the Sarmatian cemetery fragment unearthed at the E edge of the excavation territory. The cemetery consisted of seven SSW–NNE oriented graves. This group of graves was found at least 400 m NE of the graves enclosed by round ditches. 150–160 m S of the seven graves, two more isolated intact Sarmatian burials were found on the SE bank of the ”lake”.²³ The two isolated graves lay 350–360 m E of the graves with round ditches. Both had rich grave furniture, and grave feature no. 1286 in a huge oblong-shaped grave shaft was the richest of the graves of males.

The approach road crossed the Sarmatian cemetery of the 2nd–3rd centuries. The cemetery consisted of two parts. The cemetery part that contained the simple grave shafts lay closer to the approach road, while the burials with round ditches (so-called ”small mound” burials) were found about 200–300 E of them. All the graves with round ditches and most of the shaft graves were robbed soon after the funeral. In a few cases the robbers were so thorough that only the empty grave shafts could be documented. Despite the robberies, Roman silver coins and silver jewellery (a torque, an axe-shaped amulet worn on the neck) were found beside bronze arbalest brooches, iron strike-a-lights and knives and wheel-thrown grey and red vessels in the graves with round ditches. Glass paste and amber beads and sometimes a few chalcedony beads ornamented the dresses (sewn on the hem of the dress, the belt or the pouch) and the necklaces of women.

Beside the above mentioned group of seven graves and the two rich isolated graves, two more SSW–NNE oriented graves were found close to each other in about the centre of the territory of the debris deposit, 200–220

23 1229. obj./2782. str. és a 1286. obj./2914. str.

23 Feature no. 1229/str. no. 2782. and feature no. 1286/str. no. 2914

nyitott időrendjét kizárólag alapos elemzés válaszolhatja meg.

A temetőt és a települést nem választotta el markáns földrajzi jelleg, vagy határ: a temető a meander alacsonyabb Ny-i, DNy-i oldalán, a falu viszont a temetőtől K-re, a folyókanyarulat magasabb, K-i partján helyezkedett el.

Késő avar-kor (7–9. sz.)

A temetkezések

Lelőhelyünkön 39 az avar korra keltezhető sír került elő.²⁴ Ezek közül 5 temetkezés datálása kérdéses, ugyanis a sírcsoporttól távolabb, „elszörtan”, előzetesen 9. századra datált árkokba illetve gödörbe ásva kerültek elő.

A feltárt terület K-i határánál összefüggő temető-részt tártunk fel, melyet 2 nagyobb sírcsoport alkotott, a közöttük levő távolság kb. 20 m. A kisebb, hét sírből álló, délebbre elhelyezkedő csoport sírjai két sírsorba, míg a másik csoport 24 sírja három, szabálytalan sírsorba rendeződtek. Két sír (férfi és nő) az ásatási terület DNy-i sarkában került elő, egymással párhuzamosan, viszont a többi temetkezéshez képest egyértelműen elkülönítve (180–200 m-re). Ugyancsak a nagyobb sírcsoporttól távolabb (kb. 50 m-re), ÉNy-ra került elő a temető egyetlen részleges lovas temetkezése.

A sárgás agyagban jól kirajzolódott az általában lekerekített sarkú téglalap alakú sírfolt, nemegyszer sikerült megfigyelnünk a sírfolton belül sötétebb koporsófoltot is. Tájékozásuk az ÉNy-DK-i irányt közelítette meg, kisebb-nagyobb eltérésekkel. Mélységük 5–80 cm között változott, ám a legtöbb sír viszonylag sekély volt (20–40 cm, a nyesett felszíntől). Ez jelentős talajerózióra utal, mert a gépi nyesés során átlag 60–70 cm vastag humuszréteget távolítottunk el. A sírokon belül – a koporsónyomok mellett – 8 esetben észleltünk cölöphelyeket a sír sarkaiban, melyek sírpítményre utalnak.²⁵ Egyetlen sír esetében sikerült a cölöphelyet a sír oldalfalában is megfigyelnünk, a sír aljától számított kb. 30–40 cm-es magasságig.

A halottakat fejfel ÉNy-ra, majdnem minden esetben háton, nyújtott helyzetben helyezték a sírgödörbe (kivétel a 1243/2832 sír enyhén zsugorított pózban, jobb oldalára fektetett váza).

Az ásatási terület DNy-i sarkánál előkerült, egymás mellett, párhuzamosan fekvő férfi (160/394) és nő (156/390) sírjának tájolása NyÉNy-KDK. Mellékleteik

m E of the grave enclosed by round ditches (feature no. 337/str. no. 859 and feature no. 721/str. no. 1677). The chronological relationship between the burials unearthed in various groups and with the settlement can be told only after a detailed analysis.

There was no definite geographical boundary between the settlement and the cemetery. The cemetery was established on the lower W-SW side of the meander, while the village lay E of the cemetery, on the higher E side of the river bend.

Late Avar period (7nd–9nd centuries AD)

Burials

Thirty-nine graves were dated from the Avar period at the site.²⁴ The dating of 5 of them is uncertain since they were found farther from the group of graves “scattered” in trenches and a pit preliminary dated from the 9th century.

A coherent cemetery fragment was uncovered at the E border of the excavation territory. It was composed of 2 larger grave groups with a distance of about 20 m between them. The graves of the smaller more southerly group of seven graves were arranged in two rows, while the 24 graves of the other group were arranged in three irregular rows. Two graves (a male and a female) were discovered in the SW corner of the excavation territory. They were parallel to each other but definitely separated from the rest of the burials (180–200 m from them). The only partial horse burial of the cemetery was also farther from the larger group of graves: about 50 m NW of it.

The usually oblong-shaped discolourations of the graves with rounded corners were generally clearly outlined in the yellowish clay. We could often observe even the darker discolouration of the coffin within the discolouration of the grave. Their depth ranged between 5 and 80 cm, although most of the graves were relatively shallow (20–40 cm from the scraped surface). This suggests a significant erosion since, in average, a 60–70 cm thick humus layer was removed during mechanic scraping. In 8 graves we observed, beside the traces of the coffins, postholes in the corners of the graves, which imply a sepulchral construction.²⁵ In a single grave a posthole could be observed in the wall of the grave as well to a height of about 30–40 cm from the bottom of the grave.

The bodies were laid in the grave with the head to the NW nearly always extended on the back (the exception is the flexed skeleton in grave no. 1243/2832 lying on the right side).

24 A leletanyag restaurálása jelenleg is folyamatban van, ezért a tárgyakról csak az ásatás során/után elkészített fotókat tudjuk bemutatni, a teljes leletanyag ismeretének hiányában annak datálása is csak előzetes, tájékoztató jellegű.

25 Wicker Erika szerint a sekélyebb cölöphelyek nem feltétlenül szándékos „beavatkozás” eredményei, lehetnek a koporsó ill. „ágy” lábainak besüllyedésének nyomai (BENDE 2003, 311 alapján).

24 The find material is being restored, so I can illustrate the text only with the photos made during the excavation. In lack of the complex knowledge of the material, the dating is only preliminary and informative.

25 According to Erika Wicker, the shallower postholes are not necessarily the results of intentional interventions, they can be the depressions caused by the weight of the feet of the coffin or the „bed” (after BENDE 2003, 311).

– 3 gömbös, öntött fülbevaló,²⁶ dinnyemag gyöngy,²⁷ kásagyöngyök (12. kép 3.), valamint üvegberakásos, karéjos övveretei, ezüst (?) lemezes nagyszíjvége (12. kép 1.) – alapján a 7. sz. utolsó harmadára–8. sz. elejére keltezhetjük őket. Ez a két sír mindössze 16–18 m-re DK-re helyezkedett el az egyik háztól, ezért valószínűleg nem lehetnek egyidősek; ez a ház, de talán az egész házcsoporthoz is későbbre datálható.

Mellékleteik alapján ugyancsak a 7. sz. második felétől a 8. sz. elejéig keltezhető a terület K-i részén levő sírcsoport néhány sírja. Az előkerült leletek: üveg(?)berakásos övkészlet (12. kép 2.), D-függesztős vasszabla (csont markolatát pontkörös minta díszíti), ezüstlemezes nagyszíjvég, illetve nagyméretű dinnyemag gyöngy, egy gyöngycsüngős, kerek karikás fülbevaló.²⁸

A sírcsoporttól kissé távolabb, kb. 50 m-re ÉNy-ra került elő a temető egyetlen (részleges) lovas temetkezése. A sírban eltemetett férfi bal oldalán kerültek elő a lócsontok: koponya és a lábszárok. A sír az előkerült temetőrészlet egyik legjelentősebb temetkezése: többek között ezüst övveretek, vas nyílhegyek, tegez csontpecke, csont íjmerevítő lemez darabja alkották a mellékletét (12. kép 4.).

A sírcsoporton belül, kiegészítve a korábbi sírsorokat, kerültek elő már késő avar korra keltezhető sírok is. E jelenség arra utalhat, hogy itt egy (kisebb) közösség több generációt felölelő, viszonylag hosszú ideig használt, családi temetőjét tártuk fel. A kései sírok többnyire szegényes melléklete – 1-1 orsógomb, vaskés vagy vascsat –, valamint az omega-csüngős fülbevaló (12. kép 6.) keltezheti őket a 8. sz. második felére vagy akár a 9. sz. elejére. Ezt a keltezést megerősítheti az egyelőre még csak sejthető, áttört díszű, ónozott(?), öntött bronz kisasíjvég.

Előkerült még 5 olyan sír, melyek hovatartozása bizonytalan: az egyiket, egy ÉK–DNy-i tájolású gyermek-sírt egy (kerámiatöredékek alapján) 9. századra datálható árokba ásták bele. Egy másik sír Ny–K tájolással, egy félig zsugorított helyzetben, jobb oldalára fektetett

The orientation of the parallel graves of a man (no. 160/394) and a woman (no. 156/390) found at the SW corner of the excavation territory was WNW-ESE. According to the grave furniture – 3 spherical cast earrings,²⁶ a melon-seed-shaped bead,²⁷ small beads (Fig. 12. 3) and lobed belt mounts decorated with glass inlays and a silver (?) plate large strap-end (Fig. 12. 1) – they can be dated from the last third of the 7th century and the beginning of the 8th century. These two graves lay only 16–18 m to the SE from one of the houses, so they are probably not contemporaneous, and this house, maybe the entire group of houses, can be dated from a later phase.

A few graves of the grave group in the E part of the territory can also be dated from the second half of the 7th century to the beginning of the 8th century according to the grave furniture: a belt set decorated with glass (?) inlays (Fig. 12. 2), a iron sabre with a D-shaped suspension loops (the bone grip was decorated with a dot-and-circle motive), a large strap-end made of a silver plaque, a large melon-seed-shaped bead, and an earring of a round ring and a bead pendant.²⁸

The only (partial) horse burial of the cemetery was found somewhat farther, about 50 m to the NW of the grave group. The horse bones, the skull and the legs, were put on the left side of the man buried in the grave. This grave was one of the most significant burials of the cemetery. The grave furniture consisted, among others, of silver belt mounts, iron arrowheads, the bone bolt of a quiver, and the fragment of a bone stiffening plaque of a bow (Fig. 12. 4).

The graves of the late Avar period were found inside the grave group completing the earlier rows of graves. This may imply that the family cemetery of a (smaller) community was unearthed, which was used for a relatively longer period by subsequent generations. The late graves contained poorer grave furniture. A few spindle-whorls, iron knives or iron buckles and an omega-pen-

26 Čilinská VII. típus (ČILINSKÁ 1966; ČILINSKÁ 1975), feltehetően a lemezgömbös fülbevalótípusból alakult ki, leghamarabb a 7. sz. második felétől keltezhető. Együttes előfordulása dinnyemag alakú gyönggyel viszont a késő avar korszak elejére keltezi. Szabó J. Gy. különbséget tesz még az alsó gömb méretét illetően, az egyező méretű gömbökkel díszített fülbevalókat későbbre keltezi, s a fürtös csüngők előfutárának nevezi (SZABÓ 1968, 45–46), F. Daim a 7. sz. végétől a 8. sz. közepéig datálja (DAIM 1987, Abb. 28), Cs. Sós Á. és Salamon Á. viszont említi 9–10. századi darabokat is (SÓS–SALAMON 1995, 51.).

27 Pásztor A. a 7. sz. második felére keltezi a dinnyemag gyöngyök megjelenését (kisebb méretűekét) (PÁSZTOR 2001, 94–95), ám széles körben csak a 7. sz. végén terjedtek el.

28 Ez a típus a közép avar korra jellemző, a 7. sz. második felében „váltak divatosá” (KOVRIK 1963, 161; SÓS–SALAMON 1995, 51.) és a késő avar korban már csak elvétve fordulnak elő (SOMOGYI 1984, 84.; KOVRIG 1963, 161–162.).

26 Čilinská type VII (ČILINSKÁ 1966; ČILINSKÁ 1975) probably developed from the spherical plate earring type and it can be dated from the second half of the 7th century the earliest. Its co-occurrence with melon-seed-shaped beads dates it, however, from the beginning of the late Avar period. J. Gy. Szabó differentiated the items according to the measurements of the lower sphere: he dated the earrings with spheres of identical sizes from a later period and called them the antecedents of bunch-pendants (SZABÓ 1968, 45–46). F. Daim dated them from the end of the 7th century to the middle of the 8th century (DAIM 1987, Abb. 28), while Á. CS. Sós and Á. Salamon mentioned items from the 9th–10th centuries as well (SÓS–SALAMON 1995, 51.).

27 A. Pásztor dated the appearance of melon-seed-shaped beads from the second half of the 7th century (the smaller ones) (PÁSZTOR 2001, 94–95), although they became widespread only at the end of the 7th century.

28 This type is characteristic of the middle Avar period and it „became popular” in the second half of the 7th century (KOVRIK 1963, 161; SÓS–SALAMON 1995, 51). Only a few sporadic items occurred in the late Avar period (SOMOGYI 1984, 84.; KOVRIG 1963, 161–162.).

vázat rejtett, s egy szintén feltételelesen 9. századra datált árokba volt ásva.

A terület déli részén található sír, mely két árok találkozásánál fekszik, hozzájárul egy relatív kronológia felállításához, melyet az árok leletanyagának elemzése abszolútizálhat. A sírt ugyanis beleásták a 865. obj. árokba, ám a 777. obj. árok,²⁹ mely itt fut bele az előbbibe, vágja a sírt, olyannyira, hogy „elvitte” a zsugorított pózban fektetett női váz magasabban elhelyezkedő jobb oldalát. A váz tájolása megegyezik az avar sírokéval: ÉNy–DK. A sírban egy vastárgyat találtunk.

Lelőhelyünkön feltehetően egy nagyobb kiterjedésű temető Ny-i szélét fogtuk meg, a feltárt temetkezésektől K-re további sírok, sírcsoportok rejtőzhetnek. A térségben Ártádon a Kapitány-dűlőben tártak fel egy nagyobb sírszámú, szintén késő avar korra keltezhető temetőt.³⁰

A telep

Az ásatás során árokokkal, árokrendszerekkel szabdalva, körülvevő telepet is sikerült meghatározni. A telepobjektumok közül 49 épület (ház), 54 gödör, 15 kút valamint 100 árok, árokszakas.

Az épületek közül 5 a bekötőúton, 28 az ásatási terület Ny-i oldalán, egy az ÉNy-i irányban emelkedő, lankás domboldalon gyakorlatilag egy sávban helyezkedett el. Az ásatási terület középső részén különálló épületeket, valamint két csoportban 5-5 épületet találtunk.

Mind a Ny-i, mind a középső részen a feltárt épületek „gazdasági egységekbe” rendeződtek: 4-4, illetve 5-5 épület helyezkedett el közvetlenül egymás mellett, az egyes egységek közötti távolság 10–20 m között változott. Adott „egységen belül” az épületek között levő távolság nem egy esetben mindössze fél méter. Így éppúgy feltételezhetjük az adott ház „megújítását”, mint a hozzá kapcsolódó gazdasági épületek egyidejű funkcionálását.

A félig földbe mélyített házak többsége sekély, megközelítőleg négyzetes alaprajzú, 4–9 m² alapterületű, cölöpös szerkezetű, mindössze egy esetben tártunk fel nagyobb, 12 m² alapterületű épületet. Egyetlen egyből sem került elő olyan leletanyag, amely annak műhely funkciójára utalhatna.

A házak tetőszerkezetét többségében 2, egymással szemben elhelyezkedő cölöp tartotta, általában a hosszabb oldal középtáján. Előkerültek olyan épületek is, melyekben több cölöphelyet bontottunk ki, ezek elhelyezkedése meglehetősen változatos: 3 cölöplyuk egy vonalban a ház közepén, 2 a ház sarkában + 2 egymással szemben a hosszabb oldal közepén, 4 cölöplyuk az épü-

dant earring (Fig. 12. 6) date them from the second half of the 8th century or even the beginning of the 9th century. A leaded (?) cast bronze small strap-end of an openwork decoration, which cannot as yet clearly be determined, can corroborate this dating.

The dating of 5 more graves is uncertain. The grave of a child oriented in a NE–SW direction was dug into a trench that can be dated from the 9th century from shards. Another grave contained a flexed skeleton on the right side in a W–E orientation. It was also dug into a trench also dated, on condition, from the 9th century.

The grave found at the juncture of two trenches in the southern part of the territory contributes to the determination of a relative chronology, which can be correlated with absolute chronology with the analysis of the find material of the trench. This grave was dug into trench feature no. 865, but trench feature no. 777,²⁹ which joins the former one at this point, intersected the grave so that it destroyed the right side of the flexed skeleton of a woman, the side that was higher. The orientation of the skeleton is identical to that of the Avar graves: NW–SE. An iron object was found in the grave.

Probably the W edge of a larger cemetery was uncovered at the site. More graves and grave groups can be expected E of the uncovered burials. A cemetery of a larger grave number, also dated from the late Avar period, was unearthed at the Ártánd, Kapitány-dűlő site in our region.³⁰

Settlement

A settlement segmented and enclosed by trenches and trench systems could also be determined during the excavations. The settlement phenomena comprised 49 buildings (houses), 54 pits, 15 wells and 100 trenches and trench systems.

Five of the buildings were unearthed on the approach road, 28 on the W side of the excavation territory and one on the slight slope rising toward NW, practically in the same zone. Separate buildings and twice 5 buildings in two groups were found in the centre of the excavation territory.

The buildings both in the W and in the central part were arranged in “economic units”: 4-4 and 5-5 buildings stood next to each other, and the distance between the individual units ranged between 10 and 20 m. Within the individual units, the distance between the houses was often only half a metre. So we can suppose the reconstruction of the house just as well as the contemporary functioning of the house and the annexed economic buildings.

Most of the semi-subterranean houses were shallow post-structure constructions and had approximately square-shaped ground plans occupying a surface of 4–9 m². There was only one large building, which occupied

29 Előzetesen mindkét árkot a 9. századra datáltuk.

30 KRALOVÁNSZKY 1996

29 Preliminarily, both trenches were dated from the 9th century.

30 KRALOVÁNSZKY 1996

let sarkaiban, illetve több esetben észleltünk szabálytalanul elhelyezkedő cölöphelyeket.³¹

Tizenhárom esetben patkó alakú, tapasztott belső kemencét tártunk fel az épületek sarkában, 9 esetben a kemencén kívül, a ház közepén kerek illetve ovális nyílt tűzhelyet is dokumentálhattunk.

A 77/182 sz. házban, mely a többitől távolabb, a bekötőúton helyezkedett el, kőkemencét találtunk,³² és 2 nyílt tűzhelyet. Ebben az épületben a 6 cölöphely a ház oldalai mentén helyezkedett el.

A 291/726 sz. teljesen leégett ház bontása során rendkívül gazdag leletanyagot tártunk fel: több sütőharang-töredéket, lassú korongon készült, hullámvonaldiszes fazekakat, soványításhoz használt csillámpalátömböket.

Figyelemre méltó, hogy az épületek közvetlen közeléből nem kerültek elő ehhez a korszakhoz köthető tároló- ill. hulladékgyödrök. Mindössze három ház belsejében tártunk fel egyértelműen hozzájuk kapcsolódó, egykorú, munka- vagy tárológyödröt. A legtöbb esetben azonban a háztól távolabb, az árokba ásva helyezkedtek el, ám ezek stratigráfiai helyzetét nem mindig tudtuk egyértelműen megállapítani.

Előzetesen 15 kutat datáltunk erre az időszakra. A kutak két csoportban, feltehetően egy vízér mentén kerültek elő, azonban egy-egy háztartáshoz tartozásukat egyelőre nem sikerült megállapítanunk. Mindössze egyetlen esetben találtuk faácsolat nyomát. Valószínűleg nem egyszerre voltak használatban, relatív időrendjüket a leletanyag teljes feldolgozása után állapíthatjuk meg.

Az ásatás területének nagy részén árok, árokrendszerek futnak keresztül.³³ Ezek az árok kb. 20–60 cm mélyek, V vagy U keresztmetszetűek, s nagyrészt metszik a késő szarmata gödröket, így azoknál későbbi korszakra datálhatók. Egy részük valószínűleg vízelvezető vagy vízvédelmi szerepet látott el, több árok pedig kerítő szerepet töltött be.

Az ásatási terület középső részén egy nagyobb területet körülölelő, egysatornás árkot tártunk fel, melynek É-i oldalánál, tőle 5–12 m-re, a kerített területen belül, majdnem szabályos sorban kerültek elő házak, épületek. Ettől az ároktól É-ra további öt épületet tártunk fel, s az árok gyakorlatilag választóvonalat képez a két épületcsoport között. Az épületek és az árok kapcsolata azonban egyelőre nem tisztázott.

Megfigyeltünk 2–3 csatornából álló árokrendszert is, mely metszette az előbb leírt egysatornás árkot, s körülölelte mindkét házcsoporthoz. Ezen árokrendszer É-i részét nem sikerült megtalálni: vagy valamiféle „be-

a surface of 12 m². None of them contained a find material that could suggest a workshop function.

The roof was usually supported by 2 posts facing each other mostly in the middle of the longer sides. There were buildings where more postholes were uncovered. Their distribution was varied: 3 postholes in a line in the centre of the house, 2 in the corner of the house + 2 facing ones in the middle of the longer sides, 4 postholes in the corners of the buildings, and in several cases we observed irregularly distributed postholes.³¹

In 13 cases horseshoe-shaped plastered interior ovens were uncovered in the corners of the houses. In 9 cases a round or an oval hearth could also be documented in the centre of the house beside the oven.

A stone oven³² and 2 open hearths were found in house no. 77/182, which was unearthed on the approach road farther from the other houses. In this building, the 6 postholes were distributed along the sides of the houses.

An extremely rich find material was uncovered during the cleaning of the burnt down house no. 291/724: fragments of baking bells, pots made on slow wheels, decorated with wavy lines and blocks of micaceous schist used for tempering.

It was interesting to note that no storage and refuse pits were found from this period next to the houses. Only three houses contained working or storage pits, which were evidently contemporary to the houses. In the majority of the cases, they were dug in trenches farther from the houses, their stratigraphic positions, however, could not certainly be established.

Fifteen wells were preliminarily dated from this period. The wells were found in two groups probably along a brook. We could not determine to which household they belonged. Only one well showed the traces of a wooden construction. Probably not all the wells were used at the same time. Their relative chronology can only be determined after the complete elaboration of the find material.

Trenches and trench systems intersect the larger part of the excavation territory.³³ These trenches are about 20–60 cm deep. They are V- or U-shaped in cross-section and usually intersect the late Sarmatian pits, so they are younger than the latter ones. Some of them were probably draining trenches or protected against flooding, and the rest of the trenches functioned as border markers.

A trench of a single canal was unearthed around a large surface in the central part of the excavation territory. Houses and buildings were found at its N side inside the enclosed territory about 5–12 m from the

31 Került elő olyan ház is, melynek padlószintjén a cölöplyukak mellett kisebb karók nyomait is megfigyelhettük. Ezek szerepe egyelőre bizonytalan, lehetnek pl. belső térelválasztás elemei. Hasonló jelenséget figyelt meg Bóna István néhány dunaújvárosi avar házban is (Bóna 1973, 67.).

32 A kőtűzhelyes házak eredetéről lásd: Bóna 1973, 68–71.

33 Az árokokról lásd: Méri 1962

31 There was a house where the traces of smaller stake holes could also be observed on the floor level beside postholes. Their function is uncertain, they could be e.g. the elements of an interior dividing wall. István Bóna observed a similar phenomenon in a few Avar houses at Dunaújváros (Bóna 1973, 67).

32 On the origin of houses with stone ovens see Bóna 1973, 68–71

33 On the trenches see Méri 1962

járát" lehetett itt, vagy az egyébként is sekély árkok a talajművelés következtében tűntek el, tekintettel arra, hogy az ásati terület É-i irányba emelkedik. A felszín változásait, lejtését figyelembe véve elképzelhető a D-i ill. DK-i irányba futó árkok vízvezető szerepe, ugyan- is a talaj ebbe az irányba lejtett.

Az ásati DK-i sarkában húzódó kettős árokrendszer a telep és temető közös kerítése is lehet.³⁴

Az árkokból főleg 9. századi kerámiatöredékek kerültek elő (kavicsos soványítású, hullámvonallal illetve hullámvonalköteggel díszített darabok), valamint másodlagos helyzetben császárkori kerámiatöredékek. A pontos datálást a leletanyag teljes feldolgozása után tudjuk meghatározni.

A telep objektumaiból előkerült kerámia többségében a 8–9. századra datálható (13. kép).³⁵ A főleg kavicsos soványítású, hullámvonallal, hullámvonalköteggel vagy vízszintes vonalakkal díszített töredékek égetése különböző minőségű. Találtunk olyan töredékeket is, melyekbelső peremfelülete is díszített volt. Ezt általában késői jellemzőnek tekintik,³⁶ vagyis egykorúnak mondható a késő avar sírokkal. Találtunk olyan kerámiatöredékeket, melyek kicsit későbbre is keltezhetők. A kronológia pontosítását a kerámiaanyag restaurálása és teljes feldolgozása után tudjuk elvégezni.

Mindenesetre azt már most megállapíthatjuk, hogy egy valószínűleg hosszú ideig használt avar kori telep, s a (feltehetően) hozzá tartozó temetőrészt sikerült feltárnunk. A lelőhely egyrészt azért rendkívül fontos, mert a bihari régióban ez az első és egyetlen nagy területen feltárt késő avar falu. Olyan településszerkezeti megállapításokat tehetünk, amelyekre a kis területű ásatiások miatt eddig nem nyílt lehetőség. Másrészt kivételes lehetőség adódik a település pontosabb keltezésére az egykori temető segítségével.

trench, in a nearly regular line. N of this trench, five more buildings were unearthed and the trench actually appeared as a dividing line between the two groups of buildings. The connection between the houses and the trenches is not yet clarified.

We also observed a trench system composed of 2–3–4 canals, which intersected the above described simple trench and enclosed both groups of houses. We could not find the N part of this trench system or an "entrance" could be here, or the shallow trenches were destroyed by the plough especially because the surface rises toward N. Taking into consideration the changes and sloping of the surface, the trenches running in a S or SE direction could have a draining functions, since the surface sloped in this direction.

The double trench system running in the SE corner of the excavation territory could be the joint fence of the settlement and the cemetery.³⁴

Mainly shards from the 9th century came from the trenches (items tempered with pebbles and decorated with wavy lines or bunches of wavy lines). Shards from the Imperial Period were also recovered from a secondary position. The exact dating can be established after the complex analysis of the find material.

The majority of the shards recovered from the settlement features can be dated from the 8th–9th centuries (Fig. 13).³⁵ The baking of the fragments, which were usually tempered with pebbles and decorated with wavy lines, bunches of wavy lines or horizontal lines, is of diverse quality. There were fragments decorated on the interior of the rim. This is usually considered a late characteristic³⁶ so they are contemporary to the late Avar graves. Other ceramic fragments can be dated to a somewhat younger period as well. A more exact chronology can be determined only after the restoration and the complex analysis of the ceramic material.

Nevertheless, it can already be established that an Avar settlement and (supposedly) its cemetery fragment have been unearthed, which seem to have been used for a long period. The site is especially important since this is the first and only Avar village unearthed on a large surface in the Bihar region. We could make observations on the settlement pattern that could not be done until now on excavations on small surfaces. At the same time, it is an exceptional opportunity to give an exact dating to a settlement with the help of the contemporary cemetery.

34 Ez lehet akár védelmi funkciót ellátó sánc-árok rendszer nyoma is.

35 A kerámiaanyag egy része nagymérvű egyezést mutat pl.: a tiszafüredi késő avar telep kerámiájával (GARAM 1981, 1–4. kép).

36 Előfordul már a 8. századi avar leletek között is (GARAM 1981, 141–144). A díszített perembelső és peremszél együttes előfordulására késő avar sírokban is van példa (TOMKA 1988).

34 It could also be the remains of the rampart and trench system that defended the settlement.

35 One part of the ceramic material shows significant identities with the ceramics of the late Avar settlement at Tiszafüred (GARAM 1981, figs. 1–4).

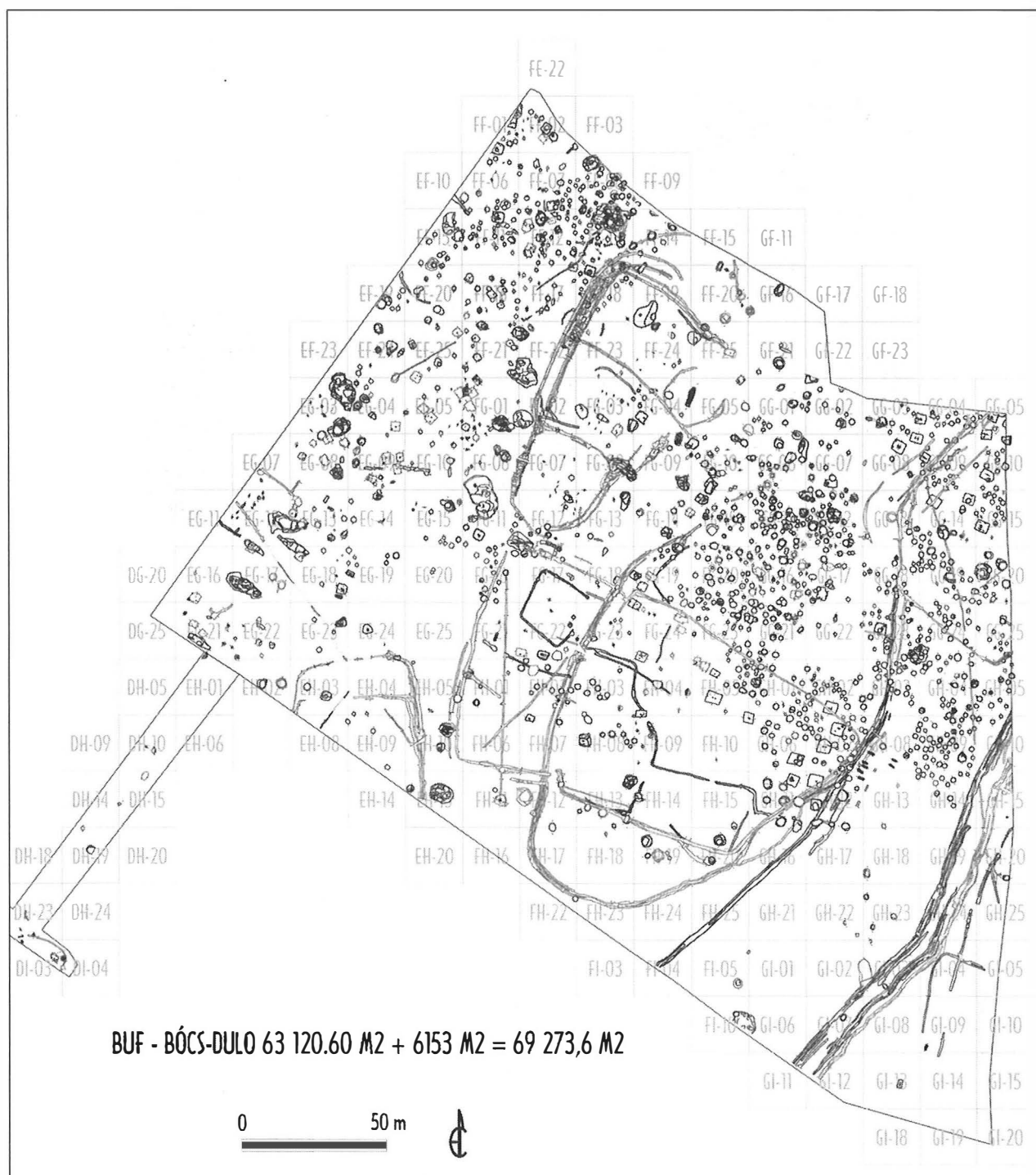
36 It already occurred among Avar finds of the 8th century as well (GARAM 1981, 141–144). The joint occurrence of decorated interior rims and rim edges can be demonstrated in late Avar graves, too (TOMKA 1988).

Irodalom • References

- BĂCUEȚ-CRIȘAN 2004 BĂCUEȚ-CRIȘAN, S.: Burial rites in the Neolithic in Northwest Romania. – Neolit temetkezési szokások Északnyugat-Románia területén. JAMÉ XLVI, 2004, 71–83.
- BALOGH-TÜRK 2004 BALOGH Cs. – TÜRK A.: Csengele-Fecskés. In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2003. Budapest 2004, 199.
- BANNER 1934 BANNER J.: Ásatás a hódmezővásárhelyi Kotacparton. – Ausgrabung am Kotacpart bei Hódmezővásárhely. DolgSzeged IX–X, 54–84, 1934.
- BANNER 1943 BANNER J.: Az újabbkőkori lakóházkutatás mai állása Magyarországon. – L'état actuel de la recherche des habitations Néolithique en Hongrie. ArchÉrt 1943, 1–25.
- BENDE 2003 BENDE L.: Temetkezési szokások a Székkutas-kápolnadűlői avar kori temetőben. In: B. Nagy K.: A Székkutas-kápolnadűlői avar temető. MFMÉ MonArch I., 2003, Szeged, 305–330.
- BÓNA 1973 BÓNA I.: VII. századi avar települések és Árpád-kori magyar falu Dunaújvárosban. Fontes ArchHung., 1973.
- CATTANI 1994 CATTANI, M.: Iron Age Dwellings in Endrőd 19 (SE Hungary), In: The Archaeology of the Steppes (Ed.: B. Genito), Napoli 1994, 209–219.
- ČILINSKÁ 1966 ČILINSKÁ, Z.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky. Bratislava, 1966.
- ČILINSKÁ 1975 ČILINSKÁ, Z.: Frauenschmuck aus dem 7–8. Jahrhundert im Karpatenbecken. SlovArch XXIII-1, 1975, 63–96.
- CSÁNYI-CSEH-TÁRNOKI 2002 CSÁNYI M. – CSEH J. – TÁRNOKI J.: Tiszapüspöki-Karancs, Háromág-dűlő: kora bronzkori áldozati gödör és kora vaskori épület – Tiszapüspöki-Karancs, Háromág-dűlő: A sacrificial pit from the Early Bronze Age and a building from the Early Iron Age. In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 1999. Budapest 2002, 47–62.
- CSEH 1999 CSEH J.: Szkíta telepobjektum alaprajzának és felépítményének rekonstrukciós lehetőségei. Ősrégészeti Levelek 1 (1999) 52–53.
- DAIM 1987 DAIM, F.: Das awarische Gräberfeld von Leobersdorf, NÖ, - Studien 3, Wien, 1987.
- DANI 2004 DANI J.: Ebes, Zsong-völgy. In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2003. Budapest 2004, 205–209.
- DANI 2006 DANI, J.: Preliminary Report on the excavations at Debrecen-Nyulas („Toyota-Szalon”), Eastern Hungary. Ősrégészeti Levelek 7. 2006. Megjelenés alatt.
- GARAM 1981 GARAM É.: VIII–IX. századi telepnyom Tiszafüred határában. ComArchHung 1. 1981, 137–147.
- GYUCHA 2002 GYUCHA A.: Újabb szkíta kori telepnyomok Békés megyéből. BMMK 23 (2002), 59–88.
- HAJDÚ-NAGY 2000a HAJDÚ Zs. – NAGY E. Gy.: Újabb neolit leletek Hajdú-Bihar megyéből. – Recent Neolithic Findings from Hajdú-Bihar County. In: „Biharország” neolitikuma. Válogatás a környék újkőkori leleteiből. – Neolithicul în județele Bihor și Hajdú-Bihar. Neolithic of „Bihar-Area”. Régészeti kiállítás katalógusa. Déri Múzeum, Debrecen, 2000. május 18.–június 25. Debrecen-Oradea, 2000, 33–39.
- HAJDÚ-NAGY 2000b HAJDÚ Zs. – NAGY E. Gy.: Középső neolitikus agyagkorong töredéke Biharkeresztesről. Ősrégészeti Levelek 2. 2000, 8–11.
- HAJDÚ-NAGY 2001 HAJDÚ Zs. – NAGY E. Gy.: Középső neolit sírok Hajdúszoboszló-Árkoshalmon. Ősrégészeti Levelek 3. 2001, 17–21.
- HERTELENDI et al. 1995 HERTELENDI, E. – KALICZ, N. – RACZKY, P. – HORVÁTH, F. – VERES, M. – SVINGOR, É. – FUTÓ, I. – BARTOSIEWICZ, L.: Re-evaluation of the Neolithic in Eastern Hungary based on calibrated radiocarbon dates. Radiocarbon 37, No.2. 1995, 239–244.
- HORVÁTH 1988 HORVÁTH F.: A Tisza-vidék újkőkori településrendszerének és háztípusainak áttekintése. – Übersicht über das Siedlungssystem und die Haustypen der Theissgegend im Neolithikum. MFMÉ 1988-1, 15–40.
- HORVÁTH et al. 2005 HORVÁTH L. A. – KOROM A. – TEREI Gy. – SZILAS G. – REMÉNYI L.: Előzetes jelentés az épülő Kőérberek-Lakópark területén folyó régészeti feltárásról. – Preliminary report on the archaeological excavation conducted parallel to the construction on the territory of the Kőérberek, Tóváros Residential District. AquFüz. 11. 2005, 137–167.

- ISTVÁNOVITS 1997 ISTVÁNOVITS E.: Nyíregyháza-Manda-bokor. Kora vaskori település a Kr. e. VI-IV. századból, In: Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései. – Path into the past. Rescue excavation on the M3 motorway. (Szerk.: Raczky P. – Kovács T. – Anders A.), Budapest 1997, 73–79, 181–182.
- KALICZ–MAKKAY 1977 KALICZ, N. – MAKKAY, J.: Die Linienbandkeramik in der Grossen Ungarischen Tiefebene. StudArch 7, Budapest, 1977.
- KALICZ–RACZKY 1978 KALICZ N. – RACZKY P.: Szolnok-Szanda, Tenyősziget, Dersi-gát. ArchÉrt 105, 1978, 274.
- KALICZ–RACZKY 1979 KALICZ N. – RACZKY P.: Szolnok-Szanda, Tenyősziget, Dersi-gát. ArchÉrt 106, 1979, 276–277.
- KALICZ–RACZKY 1980 KALICZ N. – RACZKY P.: Szolnok-Szanda, Tenyősziget, Dersi-gát. MittArchInst 8–9, 1978–79 (1980) 224–226.
- KALICZ–RACZKY 1982 KALICZ, N. – RACZKY, P.: Siedlung der Körös Kultur in Szolnok-Szanda (Vorbericht). MittArchInst 10–11, 1980–81 (1982) 13–24.
- KOÓS 1999 KOÓS J.: Újabb adatok a kora bronzkori Makó-kultúra elterjedéséhez és időrendjéhez Északkelet-Magyarországon – Neuere Angaben zur Verbreitung und zur Chronologie der Makó-Kultur in Nordostungarn. HOMÉ XXXVII, 1999, 103–128.
- KOSSE 1979 KOSSE, K.: Settlement ecology of the Early and Middle Neolithic Körös and Linear Pottery Cultures in Hungary. BAR International Series 64, 1979, Oxford.
- KOVRIK 1963 KOVRIK, I.: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyán. Budapest, 1963.
- KRALOVÁNSZKY 1996 KRALOVÁNSZKY A.: Az Ártánd-Kapitány-dűlő késő avar kori temető. – Late-Avar cemetery at Ártánd-Kapitány-dűlő. DMÉ 1994 (1996) 37–103.
- KUZMA 1993 KUZMA, I.: Dvanásta sezóna výskumu v Mužle-Čenkove. Zwölfte Grabungssaison in Mužla-Čenkove. AVANS 1992 (1993) 73–75.
- KUZMA 1998 KUZMA, I.: Pokračovanie výskumu v Mužli-Čenkove. Fortsetzung der Grabung in Mužla-Čenkove. AVANS 1996 (1998) 103–104.
- LICHARDUS-ITTEN – LICHARDUS 2004 LICHARDUS-ITTEN, M. – LICHARDUS, J.: Frühneolithische Häuser im Balkano-Karpatischen Raum als Grundlagen linearbandkeramischer Bauweise. Einflüsse und Kontakte Alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag. Hrsg. von J. Batora – V. Furmánek – L. Veličák. Communicationes Instituti Nitriensis Academiae Scientiarum Slovacae VI. Nitra, 2004, 25–56.
- MAKKAY 1992 MAKKAY, J.: Excavations at the Körös culture settlement of Endrőd-Öregszőlők 119 in 1986–1989. In: Cultural and landscape changes in South-East Hungary I. Reports on the Gyomaendrőd Project, Edited by S. Bökönyi. Archaeolingua 1992, 121–193.
- MAKKAY et al. 2003 MAKKAY, J. with contributions by ALMÁSSY, K., DANI, J., KERTÉSZ, R. and TÓTH, K.: Prehistoric archaeology in Hungary in recent years. In: Recent research in the Prehistory of the Balkans. Ed. by D. V. Grammenos. Publications of the Archaeological Institute of Northern Greece 3. Thessaloniki, 2003, 487–537.
- MÁTHÉ 1979 SZ. MÁTHÉ M.: Újkőkori település Berettyószentmárton-Morotva lelőhelyen. – Neusteinzeitliche Siedlung im Fundgebiet Berettyószentmárton-Morotva. DMÉ 1978, 35–56.
- MATÚZ 1997 D. MATÚZ E.: Késő bronzkori és kora vaskori háztípusok és rekonstrukciós kísérleteik. – Spätbronzezeitliche und früheisenzeitliche Häusertypen und ihre Rekonstruktionsversuche. BudRég XXXI (1997), 211–227.
- MÉRI 1962 MÉRI I.: Az árkok szerepe Árpád-kori falvainkban. ArchÉrt 89, 1962, 211–219.
- PALUCH 2004 PALUCH T.: A Körös-Starčevo kultúra temetkezései – Die Bestattungen der Körös-Starčevo-Kultur. JAMÉ XLVI, 2004, 23–51.
- PAPP 1996 PAPP L.: A Berettyó-Kálló közének átfogó földrajzi jellemzése. In: Örökségünk. Gáborján, Hencida, Szentpéterszeg. Szerk.: Rácz Z., Debrecen, 1996, 11–28.
- PÁSZTOR 2001 PÁSZTOR A.: A budakalászi avar kori lakosság etnokulturális kapcsolatai WMMÉ XXIII, 2001, 91–99.
- PATAY–RÁCZ 2005 PATAY R. – RÁCZ T.: Vecsés, 83. számú lelőhely. In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2004. Budapest 2005, 303.
- RACZKY 1976 RACZKY P.: A Körös-kultúra leletei Tiszajenőn – Funde der Körös-Kultur in Tiszajenő. ArchÉrt 103, 1976, 171–189.
- RACZKY 1977 RACZKY P.: Szajol-Felsőföld. ArchÉrt 104, 1977, 263.

- SELMECZI 1969 SELMECZI, L.: Das Wohnhaus der Körös-Gruppe von Tiszajenő. Neuere Angaben zu den Haustypen des Frühneolithikums. MFMÉ 1969-2, 17-22.
- SOMOGYI 1984 SOMOGYI P.: A cikói temető [w]. In: Kiss G. – Somogyi P.: Tolna megyei avar temetők, DissPann III/2, 1984, 37-101.
- SÓS-SALAMON 1995 Cs. Sós, Á. – SALAMON, Á.: Cemeteries of the early middle ages (6th-9th centuries A.D.) at Pókaszepetk. Budapest, 1995.
- SZABÓ 1968 SZABÓ J. GY.: Az egri múzeum avar kori emlékényaga III. EMÉ VI. 1968, 29-54.
- SZALONTAI-TÓTH 2003a SZALONTAI Cs. – TÓTH K.: Szeged-Kiskundorozsma, Nagyszék I. (M5 26/68. Nr. 33. lelőhely) – Szeged-Kiskundorozsma, Nagyszék I. (Site 26/68. M5 Nr. 33.) In: Úton útfélen. Múzeumi kutatások az M5 autópálya nyomvonalán. – On the road. Museum research along the intended route of the M5 motorway. Szerk.: Szalontai Cs., Szeged, 2003, 63-67.
- SZALONTAI-TÓTH 2003b SZALONTAI Cs. – TÓTH K.: Szeged-Kiskundorozsma, Subasa (M5 26/73. Nr. 35. lelőhely) – Szeged-Kiskundorozsma, Subasa (Site 26/73. M5 Nr. 35.) In: Úton útfélen. Múzeumi kutatások az M5 autópálya nyomvonalán. – On the road. Museum research along the intended route of the M5 motorway. Szerk.: Szalontai Cs., Szeged, 2003, 83-96.
- TEREI et al. 2005 TEREI GY. – HORVÁTH L. A. – KOROM A. – SZILAS G.: Budapest, XI. Kőérberek, Tóváros-lakópark. In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2004. Budapest 2005, 196-197.
- TOMKA 1988 TOMKA P.: Avar kori település Győr, Bokányi Dezső utcában. Arrabona 24-25, 1988, 35-57.
- TÓTH 2001 TÓTH K.: Előzetes jelentés a Csongrád-Sertéstelepen feltárt kora bronzkori település-részletről (Csongrád megye). – Preliminary report on the Bronze Age settlement fragment unearthed at Csongrád-Sertéstelep (Csongrád County). In: Régészeti kutatások Magyarországon 1998. Budapest 2001, 25-36.
- TÓTH 2002 TÓTH K.: Kora bronzkori temetkezések Szeged-Kiskundorozsma határában. – Früh-bronzezeitliche Bestattungen in der Gemarkung von Szeged-Kiskundorozsma. MFMÉ – StudArch VIII. 2002, 31-75.
- TÓTH 2003 TÓTH K.: A kora bronzkor kutatásának helyzete Magyarországon. – Die Lage der Früh-bronzezeitforschung in Ungarn. JAMÉ XLV. 2003, 65-111.
- TROGMAYER 1966 TROGMAYER O.: A Körös-csoport lakóházáról. Újkőkori házmodell-töredék Röszkéről. – On the dwelling of the Körös group. ArchÉrt 93, 1966, 235-240.
- TROGMAYER 1969 TROGMAYER, O.: Die Bestattungen der Körös-Gruppe. MFMÉ 1969-2, 5-15.
- VADAY 2001 VADAY A.: Előzetes jelentés a Salgótarján, Ipari park II. régészeti feltárásáról. NMMÉ XXV. 2001, 209-215.
- VADAY 2003 VADAY A.: Salgótarján, Ipari-park II. lelőhely. – Salgótarján, Industrial Park II site. In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2000. Budapest 2003, 31-38.
- VÁNYI-BONA 2004 VÁNYI R. – BONA G.: A Bihari-sík tájvédelmi körzet. Daru füzetek. Debrecen, 2004.
- VLADÁR 1966 VLADÁR, J.: Zur Problematik der Kosihy-Čaka-Gruppe in der Slowakei. SLA 14. Nitra, 1966, 245-336.
- WHITTLE et al. 2002 WHITTLE, A. – BARTOSIEWICZ, L. – BORIĆ, D. – PETTITT, P. – RICHARDS, M.: In the Beginning: new radiocarbon dates for the Early Neolithic in Northern Serbia and South-East Hungary. Antaeus 25. 2002, 63-117.
- ZOFFMANN 2004 K. ZOFFMANN Zs.: Óslakosok és bevándorlók a neolitikus és rézkori Kárpát-medencében az embertani adatok alapján (A Somogy megyében feltárt Badeni temetők Penrose-analízise). – Autochthonous population and immigrants in the Carpathian Basin of the Neolithic and the Copper Age after anthropological data (The Penrose analysis of the recently unearthed Baden cemeteries in Somogy county). SMK XVI. 2004, 127-137.

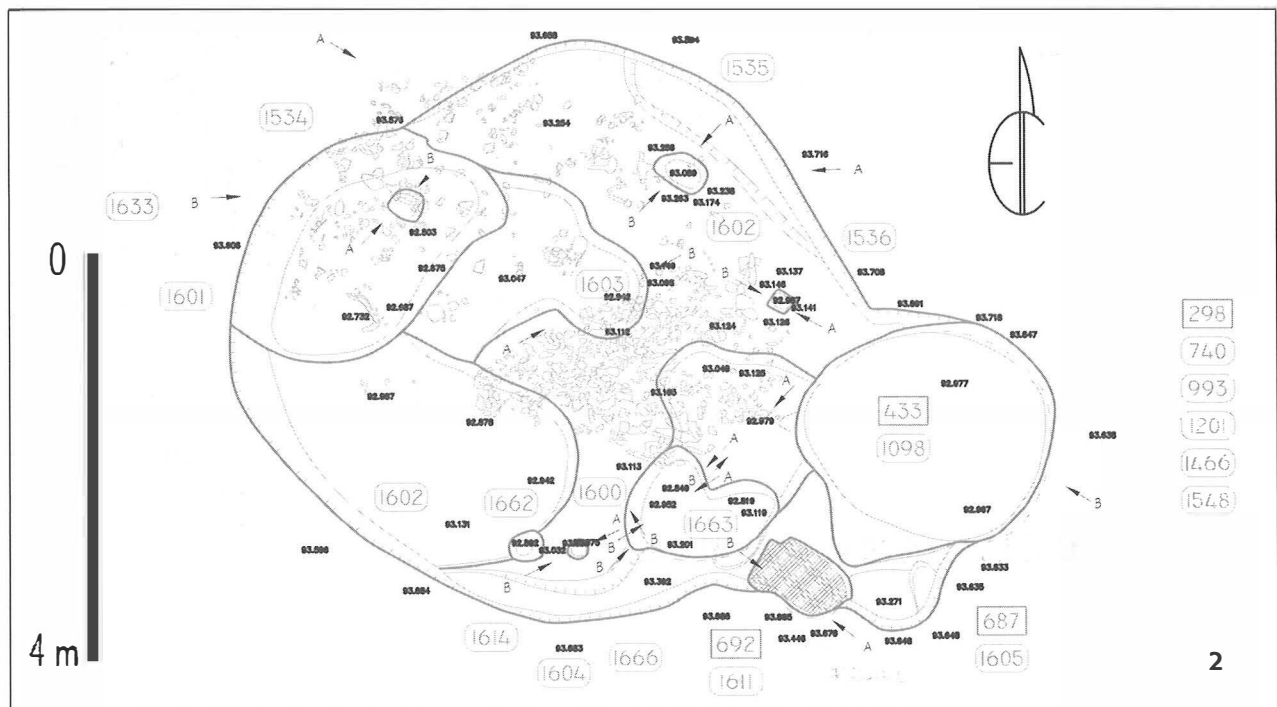

1. kép: Berettyóújfalu, Nagy Bócs-dűlő. A feltárás összesítő térképe a bekötőút egy szakaszával

Fig. 1: Berettyóújfalu, Nagy Bócs-dűlő. Complex map of the excavation with a part of the approach road

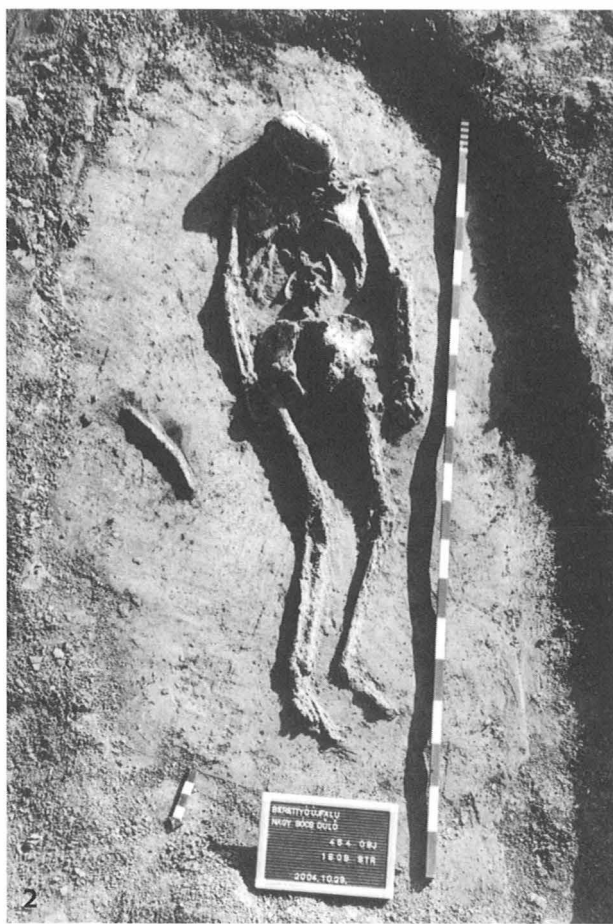
1

2

2. kép: Berettyóújfalú, Nagy Bócs-dűlő. 1-2: neolit lakóház (298. obj./740. str.)

Fig. 2: Berettyóújfalú, Nagy Bócs-dűlő. 1-2: neolithic house (feature no. 298/str. no. 740)

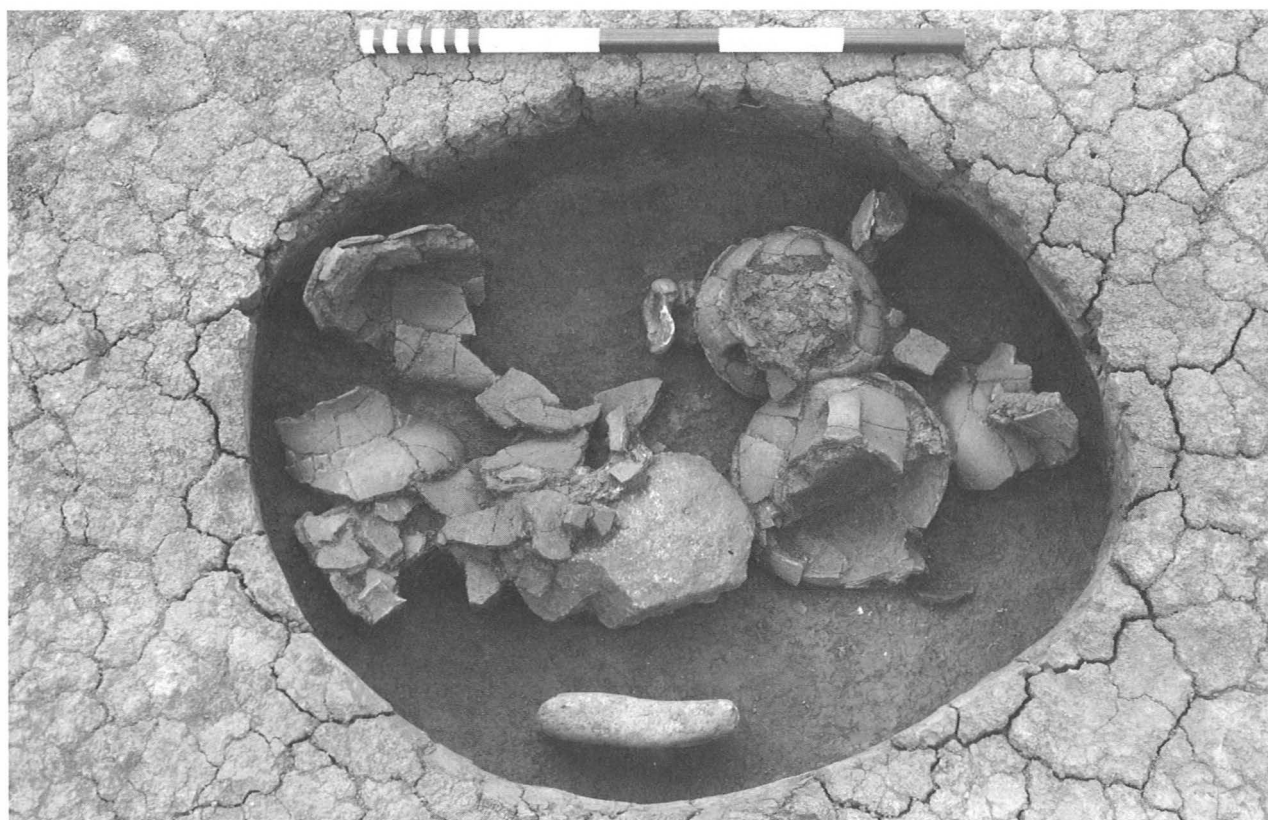
3. kép: Berettyóújfalu, Nagy Bőcs-dűlő. Neolit sírok.
1: 941. obj./2146. str.; 2: 454. obj./1609. str.;
3: 179. obj./476. str.; 4: 179. obj./540. str.

Fig. 3: Berettyóújfalu, Nagy Bőcs-dűlő. Neolithic burials.
1. Feature no. 941/str. no. 2146; 2: Feature no. 454/
str. no. 1609; 3: Feature no. 179/str. no. 476;
4: Feature no. 179/str. no. 540

4. kép: Berettyóújfalu, Nagy Bócs-dűlő. Neolit cölöpszerkezetes ház (600. obj./1369. str.)

Fig. 4: Berettyóújfalu, Nagy Bócs-dűlő. Neolithic post-structure house (feature no. 600/str. no. 1369)

5. kép: Berettyóújfalu, Nagy Bócs-dűlő. Kora bronzkori hamvasztásos sír (824. obj./1889. str.)

Fig. 5: Berettyóújfalu, Nagy Bócs-dűlő. Early Bronze Age cremation burial (feature no. 824/str. no. 1889)

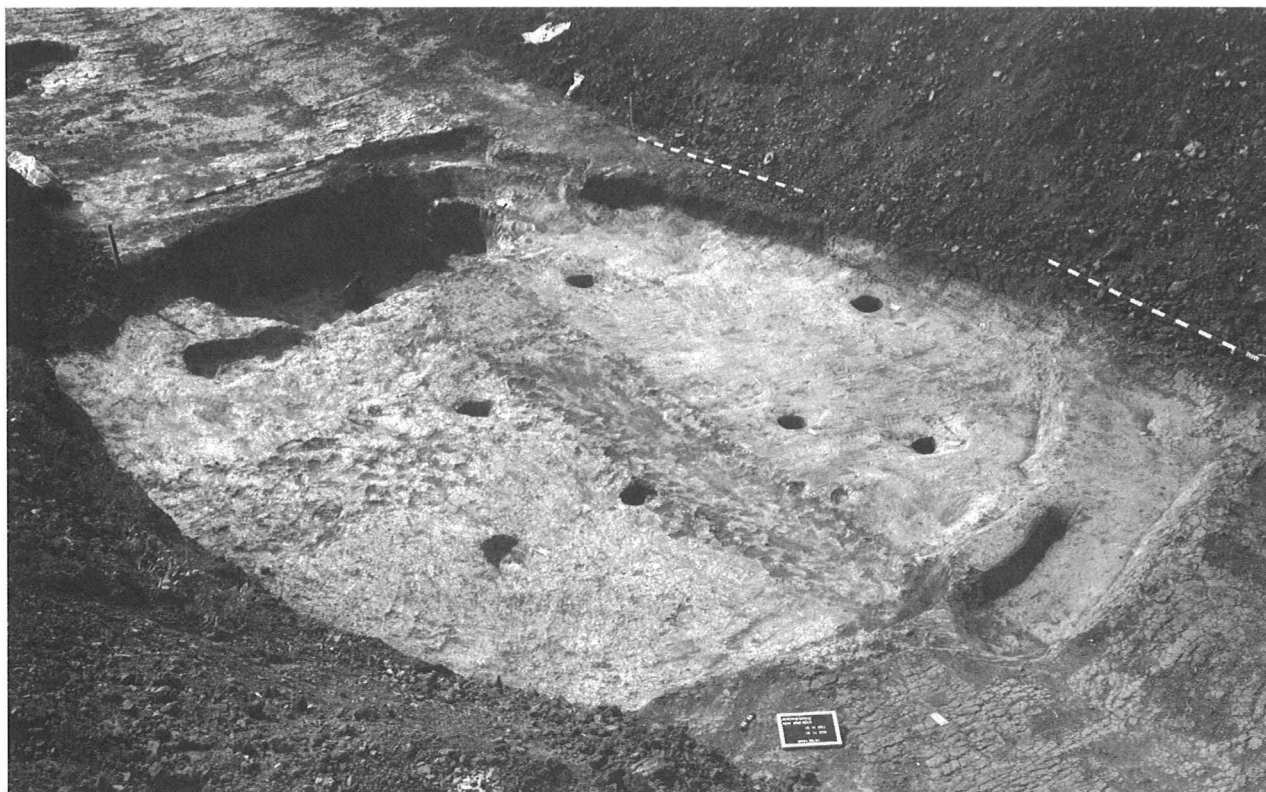
6. kép: Berettyóújfalu, Nagy Bócs-dűlő. Kora bronzkori gödör (766. obj./2231. str.)

Fig. 6: Berettyóújfalu, Nagy Bócs-dűlő. Early Bronze Age pit (feature no. 766/str. no. 2231)

7. kép: Berettyóújfalu, Nagy Bócs-dűlő. Késő bronzkori hulladékgödör (1945. obj./4179. str.)

Fig. 7: Berettyóújfalu, Nagy Bócs-dűlő. Late Bronze Age refuse pit (feature no. 1945/str. no. 4179)

8. kép: Berettyóújfalú, Nagy Bócs-dűlő. Szkíta kori veremház (14. obj./14. str.)

Fig. 8: Berettyóújfalú, Nagy Bócs-dűlő. Semi-subterranean house of the Scythian period (feature no. 14/str. no. 14)

9. kép: Berettyóújfalú, Nagy Bócs-dűlő. Kora vaskori kút edényekkel az alján (292. obj./1074. str.)

Fig. 9: Berettyóújfalú, Nagy Bócs-dűlő. Early Iron Age well with vessels at the bottom (feature no. 292/str. no. 1074)

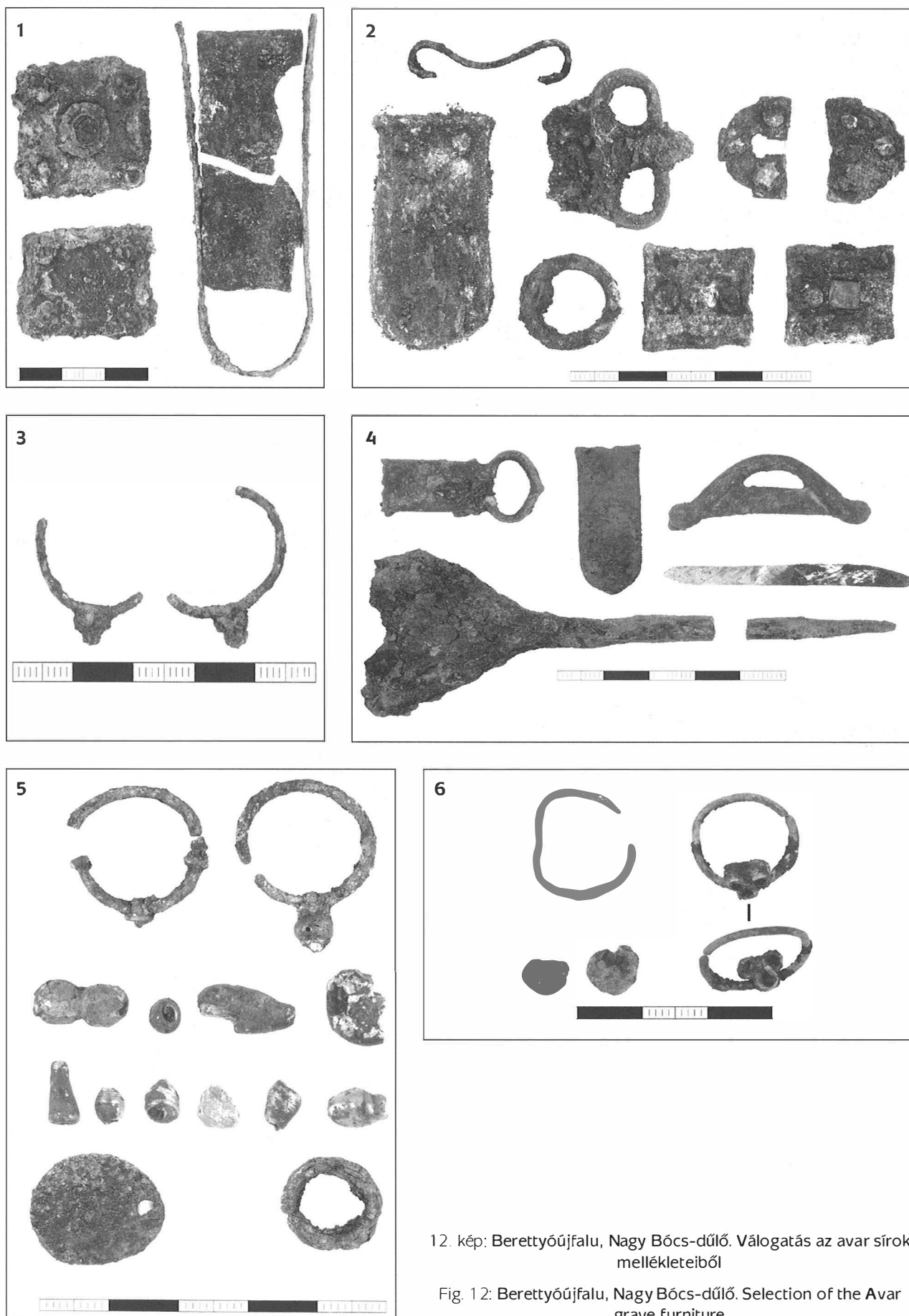
10. kép: Berettyóújfalu, Nagy Bócs-dűlő. Összeszíjazott gyermek csontváza egy császárkori kút betöltésében (1668. obj./3883. str.)

Fig. 10: Berettyóújfalu, Nagy Bócs-dűlő. Strapped skeleton of a child in the filling of a Roman Imperial Period well (feature no. 1668/str. no. 3883)

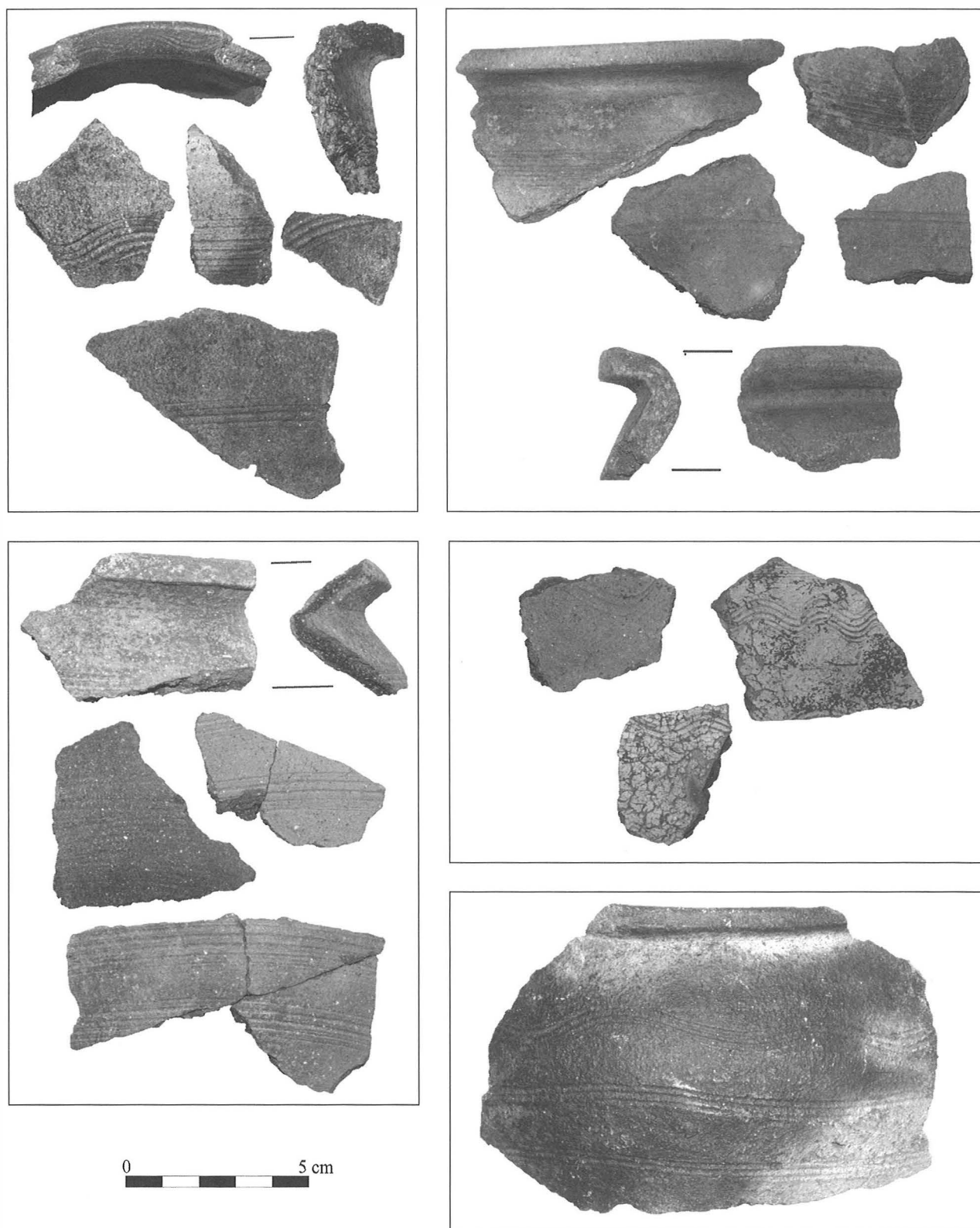
11. kép: Berettyóújfalu, Nagy Bócs-dűlő. Császárkori kovácsműhely (?) (1220. obj./2770. str.)

Fig. 11: Berettyóújfalu, Nagy Bócs-dűlő. Roman Imperial Period smithy (?) (feature no. 1220/str. no. 2770)

12. kép: Berettyóújfalu, Nagy Bócs-dűlő. Válogatás az avar sírok mellékleteiből

Fig. 12: Berettyóújfalu, Nagy Bócs-dűlő. Selection of the Avar grave furniture

13. kép: Berettyóújfalú, Nagy Bócs-dűlő. Válogatás a késő avar település kerámialeleteiből

Fig. 13: Berettyóújfalú, Nagy Bócs-dűlő. Selection of the sherds of the Late Avar settlement

Straub Péter

Középső rézkori település Sormás határában

A Nagykanizsától 6 km-re nyugatra fekvő Sormás (1. kép 1.) északi határában lévő Mántai-dűlőben három szezonban közel 40 000 m²-t tártunk fel. Az M7 autópálya nyomvonala által érintett lelőhelyen 2002-ben és 2003-ban először 25 000, majd 2005-ben további 13 500 m²-t kutattunk. Az objektumok a nyomvonal északi és déli szélén is túlnyúltak, így csupán keleti és nyugati irányban mondható teljesen feltártnak a hosszan elnyúló dombhát nyugati lejtőjén fekvő lelőhely, melyet ma a Mántai-patak, évezredekkel korábban pedig annak a mainál jóval nagyobb ártere határolt. Ugyan az előzetes terepbejárások még csak jelét is alig mutatták lelőhelynek, a feltárás nem várt eredményt hozott, a majdnem négy hektárt érintő munka a középső neolitikumtól a késő vaskorig 844 régészeti jelenség feltárását eredményezte, számos esetben szuperpozícióban kerültek elő a különböző korszakok telepjelenségei. Az emlékanyag döntő többsége az újkőkori különböző periódusaiból származik (DVK, lengyeli kultúra, Sopot-kultúra), melynek leletanyaga részben hasonlóságot mutat a szomszédos Török-földeken feltárt anyaggal.¹

A későneolitikus megtelepedés időszakából kiemelkedik számos ÉÉNy-DDK-i hossz tengelyű, olykor 160–190 cm mélyre ásott tartóoszlopokon nyugvó cölöpszerkezetes, más esetben kétoldalt árkokkal kísért hosszúház, melyek egy V profilú, de lapos aljú árok vonalán belül helyezkedtek el (1. kép 2.).² A 120 m hosszan feltárt ívelt árok mélysége 110 és 150 cm közt váltakozott, közepén 4 m széles bejáratot dokumentáltunk, melynek vonalát az ároktól keletre szabadon hagyták az objektumok, jelezve az egykori utat. A nyomvonal keleti felének déli részében egy eltérő profilú árokszakas is előkerült, a két árok összetartozása és így esetleges körároként való értelmezése a feldolgozás jelenlegi szintjén ugyan még kérdéses, a Mántai-dűlőben feltárt késő neolitikus település – több hasonló korú, újonnan előkerült Nagykanizsa környéki lelőhellyel együtt – mindenesetre az árokka övezett neolitikus települések egyre szaporodó példáinak egyike, melyek megszüntetik a településforma feltételezett délnyugat-dunántúli hiányát.³

A terület kitűnő környezetföldrajzi adottságait jelzi, hogy évezredekkel később a kelták is települést létesítettek e helyen, félig földbe mélyített, változatos konstrukciójú lakóházaik nagy részét a korabeli vízfolyás közvetlen közelében találtuk (1. kép 3.).⁴ Időszakos megtelepedés

Péter Straub

Middle Copper Age settlement at Sormás

Nearly 40,000 m² were unearthed in three seasons in Mántai-dűlő in the northern fields of Sormás lying 6 km west of Nagykanizsa (Fig. 1. 1). At the site, which the track of M7 crossed, 25,000 m² were unearthed in 2002 and 2003 and further 13,500 m² in 2005. The features extended over the northern and southern borders of the track so the site was completely unearthed only in the east and the west. It lay on the western side of a long hilltop bordered by the Mántai stream, the floodplain of which used to be much larger in the past millennia. The preceding field walkings had barely showed any trace of a site, so the excavation brought an unexpected result, the unearthing of 844 archaeological features from the Neolithic to the late Iron Age on a surface of nearly four hectares. The settlement features of the various periods often appeared in superposition. The overwhelming majority of the find material came from various periods of the Neolithic (TLP, Lengyeli culture, Sopot culture), which shows certain similarities with the material unearthed in the neighbouring Török fields.¹

Numerous post-structure houses of NNW-SSE longitudinal axes with props dug sometimes to a depth of 160–190 cm, or long houses with ditches on the two sides located within a V-profiled trench of a flat bottom are eminent phenomena of the late Neolithic settlement (Fig. 1. 2).² The depth of the arched trench uncovered in a length of 120 m ranged between 110 and 150 cm and a 4 m broad entrance was documented in its middle, the line of which was left empty of features indicating a one-time road. A trench section of a different profile was found in the southern part of the eastern half of the track. The connection between the two trenches, which could thus be interpreted as a round trench, is not yet clear in the present stage of elaboration. The late Neolithic settlement unearthed in Mántai-dűlő, similarly to the few contemporary sites that have recently been discovered around Nagykanizsa, is yet another example of the increasing number of Neolithic settlements enclosed by a trench, which refute the supposed lack of this settlement type in Southwestern Transdanubia.³

Owing to the excellent geographical setting of the territory, the Celts also established a settlement here millennia later, and the majority of their semi-subterranean dwelling houses of diverse structures can be found next to a contemporary water flow (Fig. 1. 3).⁴

1 BARNÁ 2004; BARNÁ 2005

2 A település késő neolitikus időszakának leletanyagát P. Barna Judit dolgozza fel.

3 TRNKA 2005, Abb. 1. 13.

4 Leletanyagukat Zala megye kelta kori emlékeinek feldolgozása keretében Horváth László készíti elő közlésre.

1 BARNÁ 2004; BARNÁ 2005

2 Judit P. Barna analyses the late Neolithic finds of the settlement.

3 TRNKA 2005, Abb. 1. 13.

4 László Horváth prepares the finds for publication within the frames of the elaboration of the relics of the Celtic period in Zala county.

utal, hogy egyetlen házban sem találtunk tűzhelyet vagy tapasztott padlót, s gödrök is alig voltak a házak környezetében. Az előkerült kerámia- és fémanyag alapján a település a La Tène C időszakban volt használatban, több házból öntőtégely, kő súly/nehezék és munkaeszköz (olló, ár, kés, tör), illetve ékszer (karperec) és használati tárgy (csontkocka) is előkerült.

A két periódus között, a lelőhely déli szélén nyolc objektum a középső rézkori Balaton-Lasinja kultúra népességének rövid idejű, átmeneti megtelepedését jelzi. Gödreikből fémanyag nem, csupán kerámia és kőeszköz került elő, ami azonban a telepjelenségek intenzitásához képest rendkívül nagyszámú és változatos. Különösen figyelemre méltó a díszkerámia mennyisége és minősége. Az objektumok a neolit körárok közelében, egy kivételével attól nyugatra, a nyomvonal déli szélén feküdtek egy jól körülhatárolható, kb. 600 m²-nyi területen (1. kép 4.). Annak ellenére, hogy a rézkori gödrök egyike sem vágott korábbi régészeti jelenséget, azok betöltéséből több esetben – főként középső – neolit korú kerámia is előkerült. Valamennyi gödör szürkésbarna betöltésűnek, a neolit és kelta kori objektumokhoz képest feltűnően tömörebbnek, sok esetben kifejezetten keménynek bizonyult. A nyolc rézkori objektumból öt megközelítően 10 m² kiterjedésű, melyek közül az 593. sz. formája és különösen nagy mennyiségű leletanyaga⁵ miatt részletes ismertetésre érdemes.

A határozott folttal jelentkező 490×515 cm kiterjedésű ovális gödör déli szélét 100 cm széles recens vízelvezető árok vágta (2. kép 1.). A gödör mindkét hosszanti oldala több lépcsőben mélyült, előteréből rendkívül sok házi- és díszkerámia valamint számos kőeszköz is előkerült, több helyről faszén- és csontmintát vettünk. Közvetlenül a gödör nyugati szélénél 55 centiméter átmérőjű ovális cölöplyukszerű mélyedést bontottunk ki. Az előtérhez keletről tűzhely csatlakozott, melynek oldalfalai 20–40 cm magasságig, átlag 35 cm vastagon maradtak meg, az enyhén ovális tűzhely átmérője 160×180 cm volt, szája K felé nyílt (2. kép 2–3.). A kemence csontján megmaradt felmenő falain belül tapasztott sütőfelület nem került elő a boltozat omladéka alól. Az objektum, formája és metszete, illetve egyetlen cölöplyuka alapján nem hozható kapcsolatba a Balaton-Lasinja kultúrában félig földbe mélyített házként interpretált gödörtípussal.⁶ Eredetileg sokkal inkább munkagödör lehetett.

Elképzelhető, hogy néhány gödörrel számolni kell még a nyomvonalon kívül is, de a Sormáson feltárt további objektumok (2. kép 4–5.; 3. kép 1–5.) ahhoz a csupán néhány telepjelenségből álló egyrétegű rézkori településtípushoz tartoznak, melynek számos példája ismert a szűkebb földrajzi régióból.⁷ Ezek közös jellem-

The fact that none of the houses contained an oven or a plastered floor, and there were barely any pits near the houses show that it was a temporary settlement. According to the recovered ceramic and metal finds, the settlement was used in the La Tène C period. A number of houses contained melting pots, stone weights, tools (scissors, awls, knives and daggers), pieces of jewellery (bracelet) and articles of use (bone die).

Eight features at the southern edge of the site indicate the short-lived temporary settlement of the population of the middle Copper Age Balaton-Lasinja culture between the two periods. The pits did not contain metals, only ceramics and stone tools, which, however, showed a large number and variety as compared to the intensity of the settlement phenomena. The quantity and quality of ornamental ceramics is especially noteworthy. The features were located near the Neolithic round trench, all but one west of it, at the southern edge of the track on a clearly delineated territory of about 600 m² (Fig. 1. 4). Despite the fact that none of the Copper Age pits intersected an earlier archaeological phenomenon, their fillings often contained Neolithic (especially middle Neolithic) shards. All the pits had a greyish brown filling, which was conspicuously more compact, than those of the Neolithic and the Celtic features, sometimes they were definitely hard. Five of the eight Copper Age features had a size of about 10 m², from which feature no. 593 deserves being described in details because of its shape and large number of finds.⁵

The 490×515 cm large oval pit appeared with a definite discolouration. Its southern edge was intersected by a modern water trench (Fig. 2. 1). Both longer sides of the pit deepened in steps. Extremely many household and decorative ceramics and numerous stone tools were recovered from its foregrounds, and we took charcoal and bone samples from several places. An oval depression measuring 55 cm in diameter was uncovered next to the western edge of the pit, which resembled a posthole. An oven was joined to the eastern side of the foreground, the walls of which were preserved to a height of 20–40 cm and in an average width of 35 cm. The diameter of the slightly oval hearth was 160×180 cm with the mouth to the E (Fig. 2. 2–3). No plastered baking surface was found under the debris of the dome inside the remains of the vertical walls of the oven. According to the shape, the cross-section and the single posthole, the feature cannot be linked with the pit type interpreted in the Balaton-Lasinja culture as a semi-subterranean house.⁶ It rather seemed to have been a working pit.

A few more pits can be expected outside the track as well, but the rest of the features uncovered at Sormás (Fig. 2. 4–5; Fig. 3. 1–5) belong to the single-layer Copper Age settlement type consisting of only a few settle-

5 A kerámiaanyag összességének 50%-a ebből az objektumból származik.

6 KALICZ 1970, 2–3. kép; BARNA 2003a, 3. kép.

7 BARNA 2003a, 52; BÁNFFY 2004, 11.

5 Fifty percent of the ceramic material came from this feature.

6 KALICZ 1970, fig. 2–3; BARNA 2003a, fig. 3

zöje a település használatának rövid idejét jelző alapárkos házak hiánya, s gyakori jelenség, hogy a leletanyag döntő többsége egy nagyobb gödörből származik.

A kerámiaanyag színét a barna, a szürke és a vörös, illetve előbbi kettő különböző árnyalatai jellemzi. Uralkodó a finom homokkal és apró szemű kavicssal való soványítás, a kerámiaüzalék és szerves anyag használata kis számú, ugyanígy ritka a vékony agyagmáz bevonat is. A finom kerámia esetében a polírozás és grafit használata gyakori, a sötétfekete színű díszkerámia feltűnően nagyszámú a leletanyagban. Az előkerült kerámiaanyag egységes, időrendi különbség nem mutatkozik s a Balaton-Lasinja kultúra szinte valamennyi edényformáját megtalálni benne.⁸ Egyedül – az egyébként máshol is ritka – kiöntőcsöves edénytípusra nem találni példát,⁹ illetve a kultikus tárgy/idol hiányzik.

A két legjellemzőbb forma egyike a rövid hengeres, vagy enyhén kúpos nyakú, kétfülű fazék, melyek közt gömbös testűeket és nyúlánkabb, hordó formájúakat egyaránt találni (4. kép 4–7.). A másik a csőtálpas tál, melyeknél a felső tálrész profiljában ritka a kifejezetten bikónikus forma, a rövid hengeres nyak leggyakrabban magasan ívelődő homorú (konkáv) hasba megy át, a kettő találkozásánál szinte mindig csepp alakú lelógó bütyökdiszt találni két oldalt, a perem alatti rész pedig általában kannelúra mintával díszített (5. kép 1., 4.; 10. kép 5.), a legnagyobb szájátmérője több mint 30 cm. Ez az edénytípus gyakran a tál- és a csőtálpasz érintkezésénél tört el, ilyenkor előfordult, hogy a felső részt aljának körbecsiszolásával tálként még tovább használták (5. kép 1.), de félgömbös (4. kép 9.), virágcserep alakú (5. kép 3.), csonka kúpos és behúzott peremű mély tálak/szitulák (4. kép 8.) kiegészíthető darabjai is kerültek elő. Ami a csőtálpak alját illeti, domború (7. kép 5–6.) és homorú oldalúak (7. kép 7–8.) éppúgy előfordulnak, mint kúpos/egyenes formájúak, utóbbiak közt több kannelúra díszest is találni (7. kép 9–10.). Egy részük eredetileg harang alakú lehetett, ilyen épségben azonban csak egy maradt meg (5. kép 4.).

A Balaton-Lasinja kultúra kerámiaanyagában gyakori S profilú vagy kettős kónikus, enyhén a perem vonala fölé húzott egyfülű edényekre (korsók, bögrék, csészék), illetve lapos kerek fedőkre (6. kép) szintén számos példa akad a sormási anyagban. Előbbiek esetében a szalagfüles példányok felülete gyakran díszített (10. kép 8.; 11. kép 8.; 12. kép 1.), de egyszerűbb kannelúra minta a fedőkön is előfordul (6. kép 1., 3.).

A jellemzően kis fenékatmérőjű szűrőedények csupán egy töredéke került elő a lelőhelyen (4. kép 1.), a további kisebb edénytípusokat bögrék és csészék képviselik (4. kép 2–3.; 5. kép 2.), melyek alja nem ritkán

ment phenomena, which is represented by numerous examples in the close geographical region.⁷ Their common characteristics are the lack of houses with foundation trenches attesting to the short life of the settlement, and the overwhelming majority of the finds frequently come from a single larger pit.

The colour of the ceramics is characteristically brown, grey and red and the various shades of the former two ones. Tempering was dominantly made with sand and fine-grained pebbles. Crushed ceramics and organic matter rarely occur similarly to slip. Polishing and the use of graphite are frequently observed on fine ceramics, and there is a conspicuously large number of dark black ornamental ceramics. The recovered ceramic material is uniform, no chronological divergence can be demonstrated, and nearly all the vessel shapes of the Balaton-Lasinja culture can be found.⁸ Only the spouted vessel type is missing, which rarely occurs elsewhere as well,⁹ and there are no cultic objects or idols.

One of the two characteristic shapes is the two-handled pot with a short cylindrical or slightly conical neck, which can have a globular body or a more elongated barrel shape (Fig. 4. 4–7). The other shape is the hollow-pedestalled bowl. The upper bowl part is rarely definitely biconical in profile. The short cylindrical neck is usually continued in a highly arched (concave) belly and there is nearly always a drop-shaped hanging lug ornament on both sides where the neck and the belly meet. The area under the rim is generally decorated with channelling (Fig. 5. 1, 4; Fig. 10. 5). The largest mouth diameter is more than 30 cm. This vessel type usually broke where the bowl is joined to the hollow pedestal. In these cases the bottom of the upper part could be rubbed back and used as a bowl (Fig. 5. 1). Fragments of hemispherical (Fig. 4. 9), vase-shaped (Fig. 5. 3) and also truncated-cone-shaped deep bowls, situlas of inverted rims (Fig. 4. 8) were also recovered and fit together. As regards the shapes of the hollow pedestals, convex- (Fig. 7. 5–6) and concave-sided ones (Fig. 7. 7–8) occur just as well and conical and straight ones, and a few of the latter ones bear channelling ornaments (Fig. 7. 9–10). A few of them could originally be bell-shaped, from which only a single one has been preserved in an intact condition (Fig. 5. 4).

In the Sormási material, there are many representatives of S-profiled or biconical vessels with a single handle drawn slightly above the rim (jugs, cups and mugs) and flat round lids (Fig. 6), which are common elements of the Balaton-Lasinja materials. In the case of the former ones, the surfaces of the items with ribbon

8 KALICZ 1995, Abb. 3.

9 Számos nagyobb részlet utal a nagyméretű, kettős kónikus puttonyedényekre, amforák és hombárok meglétére is, de azok eredeti mérete a töredékek alapján nem rekonstruálható.

7 BARNA 2003a, 52; BÁNFFY 2004, 11

8 KALICZ 1995, Abb. 3

9 Numerous large fragments imply large, biconical butt-shaped vessels, amphoras and storage jars, their original sizes, however, cannot be reconstructed from the fragments.

enyhén omphaloszos kiképzésű (7. kép 1-2.), de a késő neolit hagyományoknak megfelelően a Balaton-Lasinja kultúrában is használt miniedényeknek¹⁰ úgyszintén megtalálni darabjait Sormáson (13. kép 1-2.).

Orsókarika – mások szerint súly¹¹ – csupán két díszítetlen példány került elő (13. kép 3-4.), az egyik nagyon enyhén bikónikus formájú. Jóval nagyobb számúak az agyagkanalak. A kultúra egyik tipikus leletének tekinthető, feltehetően sokrétű funkciójú használati tárgya két változatban került elő. A hagyományos, rövid üreges, horizontális nyelű példányok esetében többségében enyhén ovális fejet találni (13. kép 5-10.), míg a kanalak másik csoportját azok a sokkal öblösebb, valószínűsíthetően kerek fejű példányok alkotják (13. kép 11-13.), melyek nyele egyetlen esetben sem maradt meg.¹²

Az edények oldalán feltűnő plasztikus díszek többsége késő neolit, illetve kora rézkori előzménnyel bír, részletesebb említésre két forma érdemes. A leggyakrabban a perem közelében vagy az edény törésvonalán kialakított különböző méretű szimpla bütök- és korongdíszek (5. kép 1., 3-4.; 8. kép 5-9., 11., 13.; 10. kép 3.) mellett plasztikus díszek feltűnnek közvetlenül egymás mellett is (8. kép 10., 12.), ami a sormási és más lelőhelyeken is azért lehet különösen ritka, mert sok esetben a cserép pont a két dísz közt tört el. A perem síkja fölé emelkedő benyomott bütökdíszes vagy gombfüles táltípus (5. kép 3.; 8. kép 1-4.) kifejezetten a Zala megyei anyagban gyakori.¹³ Ugyan sírleletként feltűnik távolabb is,¹⁴ legnagyobb számban azonban kétségtelenül Zalából ismert.¹⁵ A sajátos díszítés eredetéről és párhuzamairól már többször értekeztek,¹⁶ a sormási anyagban a peremnyúlvány vonalában oldalt az edény hasvonalán is többször találni bütökdíszet.

A fülek változatos formát mutatnak, a legtipikusabbak a kerek átmetszetű apró hurkafülek (4. kép 4-7.; 9. kép 3-4., 6.), a közepükön kicsúcsosodó, vízszintesen álló masszív, ún. csőrös fülek (9. kép 11-13.), valamint a balkáni kapcsolatokat mutató hegyes tövű, függőleges állású fülek (9. kép 5., 7., 9.). A korsókon és csészéken lapos átmetszetű, széles ívű szalagfüleket találni (9. kép 2.; 10. kép 8.; 11. kép 8.; 12. kép 1.).

handles are often decorated (Fig. 10. 8; Fig. 11. 8; Fig. 12. 1), and simple channelling ornaments can be found on lids as well (Fig. 6. 1, 3).

Only a single fragment represented the strainers of characteristically small bottom diameters at the site (Fig. 4. 1). Further small vessel types are cups and mugs (Fig. 4. 2-3; Fig. 5. 2), the bottoms of which are often slightly omphalos-shaped (Fig. 7. 1-2). The fragments of miniature vessels, which had been used in the Balaton-Lasinja culture according to late Neolithic traditions,¹⁰ were also found at Sormás (Fig. 13. 1-2).

Only two undecorated items of spindle-whorls, or weights according to certain opinions,¹¹ were identified (Fig. 13. 3-4), one of which has a very slightly biconical shape. There were more items of clay spoons. This article of use, which probably had diverse functions, is one of the typical finds of the culture. Two versions appeared here. The traditional ones with short hollow horizontal handles usually have oval bowls (Fig. 13. 5-10), while the other group of spoons contains items with more convex and probably round bowls (Fig. 13. 11-13). In this group, the handles have not been preserved.¹²

The majority of the plastic ornaments appearing on the walls of the vessels go back to late Neolithic or early Copper Age antecedents. Two shapes deserve mentioning. Beside simple knob and disc ornaments applied in various sizes usually near the rim or on the carination (Fig. 5. 1, 3-4; Fig. 8. 5-9, 11, 13; Fig. 10. 3), plastic ornaments also appear side by side (Fig. 8. 10, 12), which occur especially rarely at Sormás and other sites as well since vessels often break between the two ornaments. The bowl type with impressed knobs or button-shaped knobs rising above the plane of the rim (Fig. 5. 3; Fig. 8. 1-4) is frequent specifically in the materials in Zala county.¹³ They appear in graves on more distant territories as well,¹⁴ the largest number has, however, been recovered in Zala county.¹⁵ The origin and the analogues of the specific ornament have often been discussed.¹⁶ In the Sormás material, knob ornaments can also be found on the carination of the vessel in the line of the elongation of the rim.

10 BÁNFFY 1994, 7. kép 3; BÁNFFY 1996, 99; HORVÁTH-SIMON 2003, Abb. 22, 1-2, Abb. 26, 7-8, 10, Abb. 27, 8; BARNA 2003a, 6. kép 4, 8; HORVÁTH-SIMON 2004, Abb. 2, 12.

11 KALICZ 1995a, 76; HORVÁTH-SIMON 2003, 115.

12 A párhuzamok alapján az ilyen kanáltípushoz hosszú lapos, tömör nyél tartozhatott, ld. KALICZ 1995, Abb. 5, 1; HORVÁTH-SIMON 2003, Abb. 25, 9, Abb. 26, 14; ILON 2004, XI. tábla 3.

13 HORVÁTH 1994, 91.

14 KULCSÁR 2002, XII. tábla 6; ILON 2004, XIV. tábla 1.

15 KALICZ 1973, Taf. 9, 3; HORVÁTH 1991, 2. kép 1; KALICZ 1995, Abb. 3, 5; HORVÁTH-SIMON 2003, Abb. 24, 2, Abb. 25, 3, 6, Abb. 27, 13; BARNA 2003, 50; HORVÁTH-SIMON 2004, Abb. 2, 18, Abb. 6, 5; VIRÁG 2005, 3. kép 5. Továbbá ehhez a csoporthoz tartozik a vörsi darab is, ld. SOMOGYI 2000, 15. kép 10!

16 KALICZ 1975, 22; HORVÁTH 1996, 338-339; HORVÁTH-SIMON 2004, 66.

10 BÁNFFY 1994, fig. 7. 3; BÁNFFY 1996, 99; HORVÁTH-SIMON 2003, Abb. 22, 1-2, Abb. 26, 7-8, 10, Abb. 27, 8; BARNA 2003a, fig. 6. 4, 8; HORVÁTH-SIMON 2004, Abb. 2, 12.

11 KALICZ 1995a, 76; HORVÁTH-SIMON 2003, 115.

12 According to the analogues, a long, flat, solid handle belonged to this spoon type, see: KALICZ 1995, Abb. 5, 1; HORVÁTH-SIMON 2003, Abb. 25, 9, Abb. 26, 14; ILON 2004, Pl. XI. 3.

13 HORVÁTH 1994, 91.

14 KULCSÁR 2002, Pl. XII. 6; ILON 2004, Pl. XIV. 1.

15 KALICZ 1973, Taf. 9, 3; HORVÁTH 1991, fig. 2. 1; KALICZ 1995, Abb. 3, 5; HORVÁTH-SIMON 2003, Abb. 24, 2, Abb. 25, 3, 6, Abb. 27, 13; BARNA 2003, 50; HORVÁTH-SIMON 2004, Abb. 2, 18, Abb. 6, 5; VIRÁG 2005, fig. 3. 5. The Vörs item also belongs to this group, see: SOMOGYI 2000, fig. 15. 10!

16 KALICZ 1975, 22; HORVÁTH 1996, 338-339; HORVÁTH-SIMON 2004, 66.

A Balaton-Lasinja kultúra eredetének, kulturális kapcsolatainak, területi csoportjainak és kronológiájának kérdésében egyaránt fontos támpontot jelent a díszítés. A korszak kutatói az edények felületén több különböző bemélyített díszítésmódot különítenek el,¹⁷ amelyekre, illetve azok kombinációira egyaránt találni példát a sormási kerámiaanyagban. A kannelúra és a sekélyen bekarcolt vonaldísz megkülönböztetése a felület kopottsága miatt számos esetben nagyon nehéz, utóbbi esetében a vonalak közt keskenyebbeket és szélesebbeket egyaránt találni, a mélyen bevéssett minta azonban teljesen hiányzik.¹⁸ A leggyakoribb a kannelúrás díszítés, mely nemcsak a vékony falú finom, hanem a vastagabb házikerámián is számos esetben feltűnik, s a minták nem korlátozódnak az edény külső részére, gyakoriak azok fenékrészén (5. kép 3-4.; 6. kép 3., 7. kép 3-4.) vagy a tálak belső felületén is (11. kép 3-5.). Az ábrák a kultúra egyéb lelőhelyeiről jól ismert tipikus mintákat rajzolják ki (ún. parketta minta, csúcsban összefutó párhuzamos ferde vonalkötegek, fenyőág és háromszög forma, párhuzamos vonalak, rombusz. Egyedül a vízszintes minták hiánya feltűnő, a különleges formák ritkák, ezek egyike egy spirálminta (11. kép 1.).¹⁹ Karcolt vonaldísz kevesebb cserépen található (11. kép 7-9., 12. kép 1-2.), de azok szintén változatos formájú és méretű edényeket díszítenek, a minták tulajdonképpen a kannelúra díszes darabokról ismert formákat másolják. Egyedi egy rombuszkeretbe foglalt stilizált emberarc (11. kép 7.). Feltűnően ritka viszont a kiegészítő díszítésként szereplő bebökdösött pontsor (12. kép 1-2.), az egyetlen bemélyített kerek díszű cserép (12. kép 3.) egy zalaszentbalázi töredék tökéletes párhuzama.²⁰

Az 593. és a 647. sz. objektumból előkerült edényrészletekhez hasonló díszkerámia (12. kép 4-10.) eddig csupán a közeli Letenyéről volt ismert a Dunántúlon.²¹ Az apró töredékekről a tiszántúli párhuzamok²² alapján korábban kétséges volt, hogy valódi bodrogkeresztúri importokról, vagy csupán azok hatására készült helyi darabokról lehet-e szó. Valamennyi töredék kitűnően iszapolt, világos- és sötétbarna, illetve szürke színű darab, melyeken a háló/rács és az élesen metszett vonalmintákat mészbetét tölti ki. Mivel a nagyobb sormási részletek (12. kép 4., 7., 9-10.) alapján rekonstruálható edénytípusokról egyértelműen megállapítható, hogy azok jól ismert Balaton-Lasinja formák, eldőlt a kérdés: egy különösen ritka, a bodrogkeresztúri kultúra korai

The handles show a varied picture. The most characteristic ones are small chord handles (Fig. 4. 4-7; Fig. 9. 3-4, 6), horizontal, massive so-called beaked handles pointed in the middle (Fig. 9. 11-13), and vertical handles with pointed bases showing Balkan contacts (Fig. 9. 5, 7, 9). Broadly arched ribbon handles of a flat cross-section can be found on jugs and cups (Fig. 9. 2; Fig. 10. 8; Fig. 11. 8; Fig. 12. 1).

Ornamentation plays an important role in the determination of the origin, the cultural contacts, the regional groups and the chronology of the Balaton-Lasinja group. The researchers of the period differentiate various negative ornamental methods,¹⁷ which, together with their combinations, are represented in the ceramic material of Sormás. The differentiation between channelling and shallow incised linear ornaments is often difficult on worn surfaces. In the latter case, narrower and broader variants of lines occur, while deeply grooved patterns are completely missing.¹⁸ Channelling is the most frequent ornament, which often appears both on thin-walled fine ceramics and thicker-walled household pottery, and the ornament can be found on the bottom of the vessels (Fig. 5. 3-4; Fig. 6. 3; Fig. 7. 3-4) just as well as on the outer surfaces or on the interior surfaces of bowls (Fig. 11. 3-5). They illustrate the typical patterns known from other sites of the culture as well (so-called parquetry pattern, parallel oblique bunches of lines meeting in a point, herringbone and triangular shapes, parallel lines, diamond shape. Only the lack or horizontal patterns is striking, while unique shapes are rare. One of them is a spiral pattern (Fig. 11. 1).¹⁹ Few shards have incised ornaments (Fig. 11. 7-9; Fig. 12. 1-2), which decorate vessels of diverse shapes and sizes. The patterns actually imitate the shapes known from items decorated with channelling. A stylised human face within a diamond-shaped frame is a unique pattern (Fig. 11. 7). Stubbed dot rows, which are accessory ornamental elements, occur astonishingly rarely (Fig. 12. 1-2). The only shard with a sunken round ornament (Fig. 12. 3) is the perfect analogue of a fragment from Zalaszentbalázs.²⁰

Decorative ceramics similar to the fragments recovered from features nos. 593 and 647 (Fig. 12. 4-10) have so far been known only from Letenye in Transdanubia.²¹ It could not be decided about the tiny fragments from analogues beyond the Tisza²² if they were imported

17 DIMITRIJEVIĆ 1982, 446; TEŽAK-GREGL 1981, 35; SOMOGYI 2000, 39; HORVÁTH-SIMON 2003, 115; HORVÁTH-SIMON 2003, 73-74.

18 Az egyes díszítőelemek fogalma a különböző kutatóknál nem minden esetben következetes, ld. SOMOGYI 2000, 39.

19 A díszítéshez jó analógiát közöl KALICZ 1969, 6. kép; BÁNFFY 1996, 24. kép.

20 BÁNFFY 1996, 99.

21 KALICZ 1995a, Abb. 4a-b, Abb. 15a-b

22 PATAY 1975, Taf. 7-12; ECSÉDY 1981, Pl. 7, 2-3, Pl. 9, 5; PATAY 2002, Fig. 2-4; PATAY 2005, Abb. 75.

17 DIMITRIJEVIĆ 1982, 446; TEŽAK-GREGL 1981, 35; SOMOGYI 2000, 39; HORVÁTH-SIMON 2003, 115; HORVÁTH-SIMON 2003, 73-74

18 The idea of the various ornamental elements is not consequent with certain authors, see: SOMOGYI 2000, 39

19 Good analogues are published to this ornament in: KALICZ 1969, fig. 6; BÁNFFY 1996, fig. 24

20 BÁNFFY 1996, 99

21 KALICZ 1995a, Abb. 4a-b, Abb. 15a-b

22 PATAY 1975, Taf. 7-12; ECSÉDY 1981, Pl. 7, 2-3, Pl. 9, 5; PATAY 2002, Fig. 2-4; PATAY 2005, Abb. 75

szakaszából ismert díszítéshez hasonló Nagykanizsa környéki használatáról van szó.

A java rézkor hazai emléanyagát illetően az utóbbi évek leletközléseiben főként az egyes földrajzi régiók tárgyalására került sor,²³ melyek többségében a szomszédos országokban stratigráfiai és kerámiatipológiai alapokon már korábban körvonalazott kronológiai modellekkel²⁴ szemben kétségek fogalmazódtak meg. Bár nyilvánvalóan elképzelhetetlen, hogy a több évszázadig tartó időszak hazai anyaga régészeti végig egyöntetű lett volna, a középső rézkor belső időrendjének kidolgozásának gátat vetett a régészeti kultúra kései felismerése és csak több lépcsőben történt elkülönítése,²⁵ illetve a közölt leletegyüttesek sokáig csekély száma, és szórtság. Ez a folyamat szerencsére megváltozott, az utóbbi években a Balaton-Lasinja kultúra emléanyagához kapcsolódóan csak Zala megye vonatkozásában számos új közlemény jelent meg.²⁶ Az autópálya-építést és egyéb nagyberuházásokat megelőző, nagy felületű ásatások eredményeként pedig sok új lelőhely vált ismertté.²⁷ Ezek remélhetően hozzásegítenek majd az időrend finomításához, elképzelhető ugyanis, hogy például a kannelúrák díszítésmódnak nem (csak) területi, hanem időrendi szerepe is lehet. A Zala megyei leletanyag esetében ugyanis – például a kannelúra egyöntetű túlsúlyában és a grafitos és fényezett kerámia használatában – a sormási leletanyaggal kapcsolatot mutató lelőhelyek²⁸ mellett – de földrajzilag azok közt! – körvonalazódik egy olyan kör,²⁹ melyben szinte teljes egészében hiányzik az említett díszítés- és kerámiatípus, helyette azt a mélyen bekarcolt vonalak és főként az azok mintáját követő/utánzó erősen beszürkült pontok jellemzik, s leletanyaga az Elisabeth Ruttkay által körvonalazott Kanzianiberg-csoporttal³⁰ mutat hasonlóságot. Az újabb Zala megyei lelőhelyek részletes közlésével remélhetően eldönthető lesz majd, hogy csak a korábban gondolt lokális csoportok száma növekedett, vagy inkább egy (fialabb) időrendi horizontról van-e szó, mint ahogy az a Dobriból közölt leletanyag alapján sejthető.³¹

Bodrogkeresztúr wares or local products made on their influence. All the fragments were excellently tempered, light or dark brown and grey items, where the net pattern and the sharp grooves of the linear ornaments were encrusted. As it could evidently be determined that the vessel types reconstructed from the larger Sormás fragments (Fig. 12. 4, 7, 9–10) were well-known Balaton-Lasinja shapes, the problem could be definitely be settled: it is a rare decoration used in the region of Nagykanizsa, which resembles the one known from the early phase of the Bodrogkeresztúr culture.

Regarding the relics of the middle Copper Age, the recent publications of finds concentrated on the discussion of the individual geographical regions,²³ and raised doubts concerning the chronological models outlined earlier in the neighbouring countries on the basis of stratigraphy and ceramic typology.²⁴ It is obviously illogical to suppose that the Hungarian material of a period lasting centuries was uniform all the time, the late recognition of the archaeological culture and its differentiation in subsequent steps,²⁵ together with the low number and scattered character of the published find assemblages hindered the elaboration of the inner chronology of the middle Copper Age. This process has luckily changed, and many new publications have appeared on the material relics of the Balaton-Lasinja culture in Zala county as well.²⁶ In consequence of large-scale excavations preceding the construction of highways and other large investments, many new sites have been discovered.²⁷ These will hopefully help to refine the chronology since channelling ornaments, for example, could have a chronological role and not only a geographical one. Such a group seems to get outlined in Zala county, regarding, for example, the evident dominance of channelling and the use of graphitic and polished ceramics, beside sites that show relationship with the Sormás find material²⁸ in the same geographical area,²⁹ where the above mentioned ornament and ceramic type is nearly completely missing being replaced by deeply grooved lines and deeply stubbed dots that follow or imitate the same pattern. This material shows relationship with the Kanzianiberg group described by

23 SOMOGYI 2000, 41; OROSS 2002, 300–303; HORVÁTH-SIMON 2003, 121; VIRÁG 2005, 40–41.

24 Összefoglalja ezeket SOMOGYI 2000, 6; VIRÁG 2005, 41.

25 Részletesen összefoglalja OROSS 2002, 284–289.

26 HORVÁTH 2002; HORVÁTH-SIMON 2003, 90–124; KALICZ 2003, 12–15; BARNA 2003; BARNA 2003a; HORVÁTH-SIMON 2004; KISS 2004; VIRÁG 2005.

27 Csúpnál az M7 autópálya megelőző régészeti feltárása során Zalában 2006-ig több mint egy tucat lelőhelyen került elő középső rézkori leletanyag. Horváth L. – Frankovics T.: Régészeti feltárások az M7–M70 autópálya nyomvonalán (1999–2005). Becsehely 2005 (kézirat).

28 Tárgyalja VIRÁG 2005, 41–42.

29 Pl. Csörnyeföld, Vöröcsök-puszt (Marton Tibor ásatása), Becsehely, Bükkaljai-dűlő (Horváth László ásatása). Leletanyagukat az ásatók szíves hozzájárulásából ismerem.

30 RUTTKAY 1994.

31 HORVÁTH-SIMON 2004, 77–78.

23 SOMOGYI 2000, 41; OROSS 2002, 300–303; HORVÁTH-SIMON 2003, 121; VIRÁG 2005, 40–41.

24 SOMOGYI 2000, 6; VIRÁG 2005, 41 summed up these theories.

25 OROSS 2002, 284–289 gives a detailed summary.

26 HORVÁTH 2002; HORVÁTH-SIMON 2003, 90–124; KALICZ 2003, 12–15; BARNA 2003; BARNA 2003a; HORVÁTH-SIMON 2004; KISS 2004; VIRÁG 2005.

27 Finds from the middle Copper Age were uncovered at more than a dozen of sites during the archaeological excavation preceding the construction of highway M7 in Zala county until 2006. L. Horváth – T. Frankovics: Régészeti feltárások az M7–M70 autópálya nyomvonalán (1999–2005). Becsehely 2005 (manuscript).

28 VIRÁG 2005, 41–42 discusses it.

29 E.g. Csörnyeföld, Vöröcsök-puszt (Tibor Marton's excavation), Becsehely, Bükkaljai-dűlő (László Horváth's excavation). I know the find material with the kind allowance of the archaeologists.

A Sormáson feltárt telep kerámiája számos vonásában (edényformák, díszítésmód és technika) a közeli Nagykanizsa-Sáncról³² és a Letenye-Szentkereszt-domb-ról³³ ismert anyaggal mutatja a legnagyobb hasonlóságot. A mindössze alig négy évtizede körvonalazott kultúra régészeti sajátosságainak értékelésében a hirtelen megnövekedett leletanyag számos új támpontot vetett már fel az elmúlt években is. A helyi késő neolit előzményeknek, illetve a balkáni hatásoknak a kultúra kialakulásában betöltött szerepével, az egyes területi csoportok meghatározásával és a korszak kronológiai felosztásával, illetve kései fázisának a Furchenstich kultúrával/horizonttal való kapcsolatával nemrégiben többen is foglalkoztak, megállapításaik nagyrészt problémafelvetések, illetve hipotézisek, az újonnan előkerült sormási leletanyag közlése ezekhez kíván újabb szempontokat nyújtani.³⁴

Elisabeth Ruttkay.³⁰ With the publication of new in Zala county we hope to decide if the number of the formerly supposed local groups has increased or a younger chronological horizon can be determined as it has been suggested after the finds published from Dobri.³¹

The ceramics of the settlement uncovered at Sormás shows the closest affinity to the materials known from the nearby Nagykanizsa-Sánc³² and Letenye-Szentkereszt-domb³³ sites regarding several features (vessel shapes, ornamental method and technology). The suddenly increased find material raised many new aspects in the past few years concerning the evaluation of the archaeological specifics of the culture that had been described only four decades ago. Several researchers discussed lately the role of local late Neolithic antecedents and the Balkan influences in the formation of the culture, the determination of the individual geographical groups and the chronological grouping of the period and the connection between the late phase and the Furchenstich culture/horizon. The results were mostly further questions and hypotheses, and the publication of the recently unearthed Sormás material intends to add new aspects to them.³⁴

32 KALICZ 1975; KALICZ 1991

33 KALICZ 1995a

34 A tárgyrajzokért Lakó Márta Évának, a képtáblák szerkesztéséért Bicskei Józsefnek, a kelta falu digitális modellezésért pedig Gaál Erikának mondok köszönetet.

30 RUTTKAY 1994

31 HORVÁTH-SIMON 2004, 77-78

32 KALICZ 1975; KALICZ 1991

33 KALICZ 1995a

34 I thank Márta Éva Lakó for the drawing of the objects, József Bicskei for the design of the tables and Erika Gaál for the digital model of the Celtic village.

Marton Tibor

Kőeszközök a Sormás, Mántai-dűlő lelőhelyen

A Mántai-dűlő középső rézkori lelőhelyen összesen 68 darab – 59 pattintott és 9 csiszolt – kőeszköz került elő. A kerámialeletekhez hasonlóan ezek legnagyobb része az 593. sz. objektumból származik. Talán az itt előkerült tűzhely maradványaihoz kapcsolható néhány erősen égett kőeszköztöredék.³⁵

A lelőhelyen előkerült magkövek kivétel nélkül viszonylag kisméretű pengék előállítására alkalmasak (14. kép 1–2.). Több darabon megfigyelhető az eredeti kovákéreg, ez alapján viszonylag kisméretű kovagumók helyi megmunkálása feltételezhető. Erre utal a dekortikációs szilánkok (az 593. sz. objektumból 5 db került elő), valamint kortexes pengék jelenléte is (14. kép 3–4.). A szilánkok közt van néhány olyan is, mely – az éleken megfigyelhető kopásnyom alapján – alkalmi eszközként szolgálhatott.

A leletanyag döntő hányadát a 2–3 cm hosszúságú pengék alkotják, ezekből összesen 19 db került elő, nagy részük töredékes állapotban. A pengéken igen ritkán fordulnak elő szegélyretusok, nagyobb részük retusálatlan, élükön sok esetben használati kopásnyomok figyelhetők meg. A leggyakoribb használatra utaló nyom a jellegzetes, az eszköz felületén megfigyelhető sarlófény (összesen 8 eszközön látható). A sarlófény éllel párhuzamos (14. kép 5–7.), valamint „háromszögletű” (14. kép 8–11.) változatban is előfordul. A különböző sarlófények eltérő típusú aratóeszközök betétein képződhetnek, a vágás irányának és a nyélbe foglalásnak megfelelően. A háromszögletű sarlófények elsősorban kisméretű, csonkított pengéken fordulnak elő (14. kép 8–10.). Szintén kisméretű sarlópengén, meredek retussal, illetve tompítással alakítottak ki egy fúrot (14. kép 11.).

A retusált eszközök közt szilánk- és pengevakarók is szerepelnek (14. kép 12–14.).

A pattintott kőeszközök nyersanyagában a Mecsek térségében előforduló vörös, vagy szürke, jura korú tűzkő szürke színváltozata³⁶ a domináns (16. kép). Gyakoriak az élénk színű, homogén, májbarna-vörös színtartományba sorolható radiolaritok, melyek főként a Bakony térségében, Szentgál környékéről ismertek.³⁷ Az 593. sz. objektum leletanyagában gyakori a sárga Úrkút-eplényi típusú³⁸ tűzkő is (16. kép 1.). A kréta korú, homogén szürke, néha réteges, ún. teveli kova³⁹ és a dél-dunántúli eredetű Lengyel kvarcit⁴⁰ csak egy-egy példányban szerepel.

Tibor Marton

Stone tools at the Sormás, Mántai-dűlő site

Sixty-eight stone tools, 59 flaked and 9 polished ones, were found at the middle Copper Age site of Mántai-dűlő. Similarly to the ceramic finds, most of them came from feature no. 593. A few strongly burnt stone tool fragments can perhaps be linked with the hearth remain found here.³⁵

All the cores found at the site are suitable for the production of relatively small blades (Fig. 14. 1–2). The silex cortex can be observed on several items, from which the local processing of relatively small silex lumps can be supposed. The same is supported by the presence of decortication flakes (5 items from feature no 593) and cortical blades (Fig. 14. 3–4). A few of the flakes could be used as by-chance tools according to the use wear observed on the edges.

The overwhelming majority of the find material is composed of 2–3 cm long blades. Nineteen of them were found mostly in fragments. The edges are rarely retouched, while often use wear can be observed on the unretouched edges. The most frequent use wear is the characteristic sickle shine on the surface of the tool (it was observed on 8 items). Sickle shine can be parallel to the edge (Fig. 14. 5–7) or “triangular” (Fig. 14. 8–11). Diverse sickle shines could develop on the inlays of different type of harvesting tools according to the direction of cutting and the hafting. Triangular sickle shine appears first of all on small truncated blades (Fig. 14. 8–10). A borer was made on a small sickle blade with steep retouching and blunting. (Fig. 14. 11)

Flake and blade end-scrapers can also be found among the retouched tools (Fig. 12–14).

The grey variant of the reddish or grey Jurassic flint of the Mecsek region³⁶ dominates in the raw material of the flaked stone tools (Fig. 16). Bright-coloured, uniform liver-red radiolarites, which are known from the area of Szentgál in the Bakony region, are also frequent.³⁷ Yellow Úrkút-Eplény type flint is also common in the find material of feature no. 593³⁸ (Fig. 16. 1). The homogenous Cretaceous grey, sometimes laminar so-called Tevel flint³⁹ and the Southern Transdanubian Lengyel quartzite⁴⁰ are represented by each an item.

The polished tools show a much more uniform picture. Trapezoid stone axes used to the utmost (Fig. 15.

35 Az égett kőeszközök nyersanyaga nem határozható meg egyértelműen.

36 BIRÓ 1998, 78.

37 BIRÓ-REGENYE 1991, 340.

38 BIRÓ-PÁLOSI 1986, 420.

39 BIRÓ 1998, 72.

40 BIRÓ 1998, 32, 83.

35 The raw material of the burnt stone tools cannot certainly be determined.

36 BIRÓ 1998, 78

37 BIRÓ-REGENYE 1991, 340

38 BIRÓ-PÁLOSI 1986, 420

39 BIRÓ 1998, 72

40 BIRÓ 1998, 32, 83

A csiszolt eszközök jóval egységesebb képet mutatnak: trapéz alakú, kisméretű, általában a végsőig elhasznált kőbalták (15. kép 1., 3–5.), egy átfűrt balta töredéke (15. kép 2.), valamint csiszolókövek (15. kép 7–8.) kerültek elő.

A leletanyag párhuzamait a kisméretű csonkított pengék, sarlóbetétek alapján a magyarországi késő lengyeli és Balaton-Lasinja kultúra leletanyagában egyaránt kereshetjük: hasonló eszközök megtalálhatók például Zalaszombatláz, Szőlőhegyi mező;⁴¹ Szombathely, Metro;⁴² Sé-Doberdó és Körmend, Várkert⁴³ lelőhelyek emlékei között. A Lasinja kultúra déli törzsterületéről ferdén csonkított pengék és geometrikus mikrolitok ismertek a Vinkovcin feltárt depóleletből is.⁴⁴

A kőeszközök leírása

1. Váltakozó leütési irányú pengemagkő, mindkét oldalán kovakéreg látható. 593. obj. Úrkút-eplényi radiolarit. 33×55×35 mm (14. kép 1.).

2. Pengemagkő töredéke, egyik oldalán kovakéreg látható. 818. obj. Teveli kova. (23)×41×45 mm (14. kép 2.).

3. Retusálatlan penge. 593. obj. Mecseki radiolarit. 31×11×5 mm (14. kép 3.).

4. Retusálatlan penge, disztális vége törött. 593. obj. Mecseki radiolarit. (21)×15×3 mm (14. kép 4.).

5. Retusálatlan penge meziális töredéke, bal élén az éllel párhuzamos sarlófény látható, égett (?). 593. obj. (14)×22×6 mm (14. kép 5.).

6. Retusálatlan penge meziális töredéke, jobb élén az éllel párhuzamos sarlófény látható. 593. obj. Mecseki radiolarit. (14)×18×2 mm (14. kép 6.).

7. Retusált penge. Disztális vége törött, proximális végénél a jobb él hátlapról, a bal él előlapról retusált; mindkét élén az éllel párhuzamos sarlófény látható. 804. obj. Lengyel kvarcit. (27)×15×3 mm (14. kép 7.).

8. Disztális végén ferdén csonkított penge. Proximális vége törött, a bal él proximális végén háromszögletű sarlófény látható. Kovakéreg. 726. obj. (17)×8×3 mm (14. kép 8.).

9. Disztális végén csonkított penge. A bal él disztális végén háromszögletű sarlófény látható. 726. obj. Mecseki radiolarit. 19×10×2 mm (14. kép 9.).

10. Disztális végén ferdén csonkított penge. Proximális vége törött, a bal él disztális végén háromszögletű sarlófény látható. 726. obj. Mecseki radiolarit. (17)×10×2 mm (14. kép 10.).

11. Fűrő. Jobb élén tompított, a bal él disztális végén merdeken retusált pengén kialakított fűrő. Bázisa és csúcsa törött, mindkét él disztális végén sarlófény látható, a pengét másodlagosan alakították fűrővé. Kovakéreg. 593. obj. (13)×8×3 mm (14. kép 11.).

1, 3–5), the fragment of a shaft-hole axe (Fig. 15. 2) and polishers (Fig. 15. 7–8) were found.

The analogues of the find material can be found, according to the small truncated blades and sickle inlays, in the materials of the late Lengyel and the Balaton Lasinja cultures in Hungary. Similar tools can be found in the materials of sites Zalaszombatláz, Szőlőhegyi mező;⁴¹ Szombathely, Metro;⁴² Sé-Doberdó and Körmend, Várkert.⁴³ Obliquely truncated blades and geometric microliths are also known from the depot find unearthed at Vinkovci⁴⁴ in the southern occupation zone of the Lasinja culture.

Description of the stone tools

1. Blade core of alternating flaking directions with cortex on both sides. Feature no. 593, Úrkút-Eplény radiolarite. 33×55×35 mm (Fig. 14. 1).

2. Fragment of a blade core with cortex on one side. Feature no. 818. Tevel silex. (23)×41×45 mm (Fig. 14. 2).

3. Unretouched blade. Feature no. 593. Mecsek radiolarite. 31×11×5 mm (Fig. 14. 3).

4. Unretouched blade. The distal end is broken. Feature no. 593. Mecsek radiolarite. (21)×15×3 mm (Fig. 14. 4).

5. Middle fragment of an unretouched blade. Sick-le shine can be seen on the left edge, parallel to it. Burnt (?). Feature no. 593. (14)×22×6 mm (Fig. 14. 5).

6. Middle fragment of an unretouched blade. Sick-le shine can be seen on the right edge, parallel to it. Feature no. 593. Mecsek radiolarite. (14)×18×2 mm (Fig. 14. 6).

7. Retouched blade. The distal end is broken, the right edge is retouched from the backside, the left edge from the front at the proximal end. Sick-le shine can be seen on both edges in parallel to them. Feature no. 804. Lengyel quartzite. (27)×15×3 mm (Fig. 14. 7).

8. A blade obliquely truncated on the distal end. The proximal end is broken, and a triangular sickle shine can be seen at the proximal end of the left edge. Silex cortex. Feature no. 726. (17)×8×3 mm (Fig. 14. 8).

9. A blade truncated on the distal end. Triangular sickle shine can be seen on the distal end on the left edge. Feature no. 726. Mecsek radiolarite. 19×10×2 mm (Fig. 14. 9).

10. A blade obliquely truncated on the distal end. The proximal end is broken and triangular sickle shine can be seen on the distal end of the left edge. Feature no. 726. Mecsek radiolarite. (17)×10×2 mm (Fig. 14. 10).

11. Borer. The right edge is blunted, the left edge of the blade is steeply retouched, the borer was made on the distal end. The base and the tip are broken, and

41 BÁCSEKAY 1995, 135, 142.

42 MARTON 2002, 329, 336.

43 OROSS 2002, 293, 299, Abb. 7, 8, 17.

44 DIMITRIJEVIĆ 1982, 458, Abb. 6.

41 BÁCSEKAY 1995, 135, 142

42 MARTON 2002, 329, 336

43 OROSS 2002, 293, 299, Abb. 7, 8, 17

44 DIMITRIJEVIĆ 1982, 458, Abb. 6

12. Rövid vakaró. Penge bázistöredékén kialakított, egyenes munkaélű vakaró, jobb éle kortexes. 726. obj. Mecseki radiolarit. 14×16×3 mm (14. kép 12.).

13. Egyenes munkaélű pengevakaró disztális töredéke. 726. obj. Szentgáli radiolarit. (12)×12×4 mm (14. kép 13.).

14. Egyenes munkaélű pengevakaró disztális töredéke. 726. obj. Úrkút-eplényi radiolarit. (15)×16×3 mm (14. kép 14.).

15. Trapéz alakú kőbalta. Vésőélű, munkaéle ép, aszimmetrikusra kopott, mindkét lapja domború, fokéle sérült. 593. obj. 34×31×12 mm (15. kép 1.).

16. Nyéllyukas kőbalta. Négyzetgöletes átmetszetű, a furatnál törött, egyik lapja és mindkét vége hiányzik. 838. obj. (43)×52×(25) mm (15. kép 2.).

17. Kőbalta. Trapéz átmetszetű (?), éle felé kissé összeszűkülő kőbalta töredéke, egyik oldalsó lapja és fokéle hiányzik, erősen kopott. 726. obj. (52)×(51)×16 mm (15. kép 3.).

18. Trapéz alakú kőbalta. Vésőélű, munkaéle ép, mindkét lapja domború, fokéle sérült. 726. obj. 47×37×16 mm (15. kép 4.).

19. Trapéz alakú kőbalta. Vésőélű, munkaéle ép, aszimmetrikusra kopott, mindkét lapja domború, fokélén pattintással történt újraalakítás nyomai láthatók. 647. obj. 36×37×18 mm (15. kép 5.).

20. Trapéz alakú kőbalta. Vésőélű, munkaéle sérült, aszimmetrikusra kopott, mindkét lapja domború, fokéle lekerekített. 593. obj. 34×31×12 mm (15. kép 6.).

21. Csiszolókő. Hosszúka, négyzetgöletes átmetszetű kavicsból kialakított, sík lapjain kopásnyomok láthatók. 647. obj. 97×32×21 mm (15. kép 7.).

22. Egyik lapján domború csiszolókö töredéke. Foka ép, tompára csiszolódott. 726. obj. (49)×38×16 mm (15. kép 8.).

23. Mozsártörő. Hosszúka, négyzetgöletes átmetszetű kavicsból kialakított eszköz, fókán erőtejes kopás figyelhető meg. 726. obj. (67)×30×25 mm (15. kép 9.).

sickle shine can be seen on both edges on the distal end. The borer was secondarily made on the blade. Sillex cortex. Feature no. 593. (13)×8×3 mm (Fig. 14. 11).

12. Short end-scraper. The straight end-scraper was made on the base fragment of a blade. Cortex covers the right edge. Feature no. 726. Mecsek radiolarite. 14×16×3 mm (Fig. 14. 12).

13. Distal fragment of an end-scraper of a straight working edge made on a blade. Feature no. 726. Szentgál radiolarite. (12)×12×4 mm (Fig. 14. 13).

14. Distal fragment of an end-scraper of a straight working edge made on a blade. Feature no. 726. Úrkút-Eplény radiolarite. (15)×16×3 mm (Fig. 14. 14).

15. Trapezoid stone axe. The wedged edge is intact and asymmetrically worn, both surfaces are convex, the back is injured. Feature no. 593. 34×31×12 mm (Fig. 15. 1).

16. Shaft-hole axe. It is quadrangular in cross-section. It broke at the hole, one surface and both ends are missing. Feature no. 838. (43)×52×(25) mm (Fig. 15. 2).

17. Fragment of a stone axe. It has a trapezoid cross-section (?) slightly narrowing toward the edge. One lower surface and the back are missing, it is highly worn. Feature no. 726. (52)×(51)×16 mm (Fig. 15. 3).

18. Trapezoid stone axe. The wedged edge is intact, both surfaces are convex, the back is injured. Feature no. 726. 47×37×16 mm (Fig. 15. 4).

19. Trapezoid stone axe. The wedged edge is intact, asymmetrically worn, both surfaces are convex, the back was reshaped with flaking. Feature no. 647. 36×37×18 mm (Fig. 15. 5).

20. Trapezoid stone axe. The wedged edge is injured, asymmetrically worn, both surfaces are convex, the back is rounded. Feature no. 593. 34×31×12 mm (Fig. 15. 6).

21. Polisher. It was made on a pebble of a quadrangular cross-section. Traces of use can be seen on the flat surfaces. Feature no. 647. 97×32×21 mm (Fig. 15. 7).

22. The fragment of a polisher with a convex surface. The back is intact, blunted with polishing. Feature no. 726. (49)×38×16 mm (Fig. 15. 8).

23. Pestle. The tool was made of an elongated pebble of a quadrangular cross-section. Traces of strong usage can be observed on the back. Feature no. 726. (67)×30×25 mm (Fig. 15. 9).

Irodalom • References

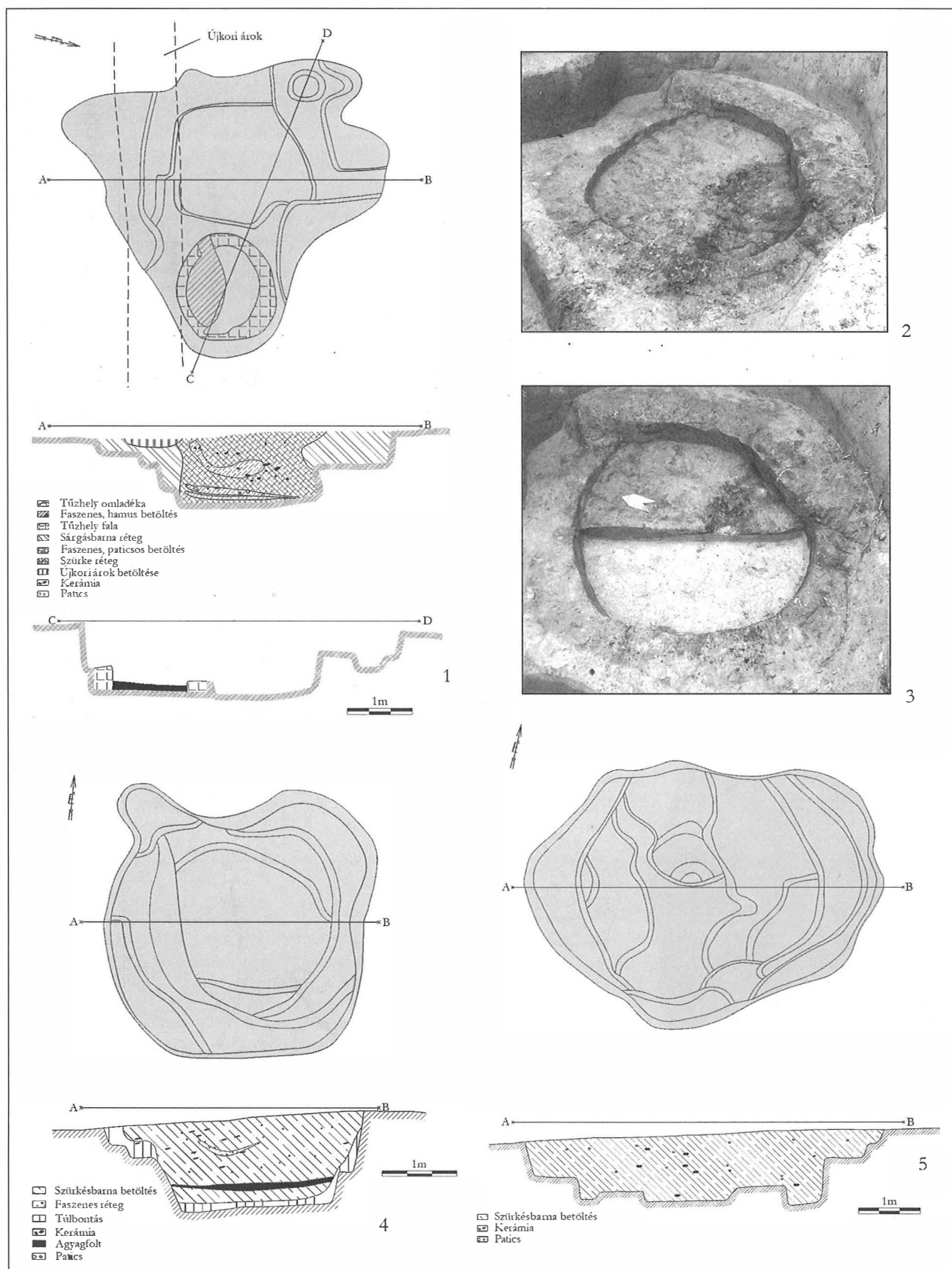
- BARNA 2003 P. BARNA J.: Egy java rézkori kultusztárgytöredék és rekonstrukciós kísérlete. – Das Bruchstück eines hochkupferzeitlichen Kultgegenstandes. Rekonstruktionsversuch. MFMÉ – StudArch 9 (2003) 87–94.
- BARNA 2003A P. BARNA J.: Középsőrézkori és későbronzkori településrészletek Tornyiszentmiklósról. – Middle Copper Age und Late Bronze Age settlement fragments from Tornyiszentmiklós. In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2001. 2003, 47–63.
- BARNA 2004 P. BARNA J.: Adatok a késő neolitikus viselet megismeréséhez a lengyeli kultúra újabb leletei alapján. – Some data to Late Neolithic costume according to new finds of the Lengyel culture. Zalmúz 13 (2004) 29–53.
- BARNA 2005 P. BARNA J.: Sormás-Török-földek településtörténeti áttekintése. A középső neolitikum. – The history of a settlement at Sormás-Török-földek. Middle Neolithic. Zalmúz 14 (2005) 17–36.
- BÁCSKAY 1995 BÁCSKAY, E.: Chipped stone implements found at the sites of Hahót-Szartóri I-II. Zalaszentbalázs-Pusztatető and Zalaszentbalázs-Szőlőhegyi mező. Antaeus 22 (1995) 119–143.
- BÁNYFY 1994 BÁNYFY E.: A Balaton-Lasinja kultúra leletei Balatonmagyaród-Homoki-dűlőről. – Funde der Balaton-Lasinja-Kultur in Balatonmagyaród-Homoki-Flur. Zalmúz 5 (1994) 239–249.
- BÁNYFY 1996 BÁNYFY E.: Újkőkori és rézkori települések Hahót és Zalaszentbalázs határában. – Neolithische und kupferzeitliche Siedlung in der Gemarkung von Hahót und Zalaszentbalázs. Zalmúz 6 (1996) 97–147.
- BÁNYFY 2004 BÁNYFY E.: Újkőkori és rézkori megtelepülés a Kerka völgyében. – Neolithic and chalcolithic settling in the Kerka valley. Zalmúz 13 (2004) 7–28.
- BIRÓ 1998 T. BIRÓ, K.: Lithic implements and the circulation of the raw materials in the Great Hungarian Plain during the Late Neolithic period. Budapest 1998.
- BIRÓ-PÁLOSI 1986 T. BIRÓ K. – PÁLOSI M.: A pattintott kőszközök nyersanyagának forrásai Magyarországon. – Sources of lithic materials for chipped stone artefacts in Hungary. MÁFIJ 1983 (1986) 407–435.
- BIRÓ-REGENYE 1991 T. BIRÓ, K. – REGENYE, J.: Prehistoric workshop exploitation at Szentgál-Tűzköveshegy. AAH 43 (1991) 337–375.
- DIMITRIJEVIĆ 1982 DIMITRIJEVIĆ, St.: Zu einigen chronologischen Fragen des pannonischen Äneolithikums. Germania 60 (1982) 425–458.
- ECSÉDY 1981 ECSÉDY, I.: The People of the Pit-Grave Kurgans in Eastern Hungary. Budapest 1981.
- HORVÁTH 1994 HORVÁTH L.: Nagykanizsa és környékének története az újkőkortól a római kor végéig. – Geschichte von Nagykanizsa und Umgebung vom Neolithikum bis zum Ende der Römerzeit. In: Nagykanizsa városi monográfia I. Szerk.: Béli J. – Rózsa M. – R. Lendvai A. Nagykanizsa 1994, 85–141.
- HORVÁTH 1991 HORVÁTH L. A.: Rézkori település Nagykapornakon. – Die kupferzeitliche Siedlung bei Nagykapornak. Zalmúz 3 (1991) 113–135.
- HORVÁTH 1996 HORVÁTH, L. A.: Die Balaton-Lasinja-Kultur und ihre südlichen Beziehungen. In: The Vinča culture, its role and cultural connections. Ed.: Draşovean, F. Timişoara 1996, 335–350.
- HORVÁTH 2002 HORVÁTH, L. A.: Die Siedlung der Balaton-Lasinja Kultur in Zalaegerszeg-Andráshida, Friedhof (Komitat Zala, Ungarn). Antaeus 25 (2002) 255–282.
- HORVÁTH-SIMON 2003 HORVÁTH, L. A. – H. SIMON, K.: Das Neolithikum und die Kupferzeit in Südwest-Transdanubien. Budapest 2003.
- HORVÁTH-SIMON 2004 HORVÁTH, L. A. – H. SIMON, K.: Kupferzeitliche Siedlungen auf dem Fundort Dobri-Alsó-mező. – Rézkori települések Dobri-Alsó-mező lelőhelyen. Zalmúz 13 (2004) 55–118.
- ILON 2004 ILON G.: Szombathely őskori településtörténetének vázlata. Avagy a római kor előtt is volt élet. – Outline of the pre-Historic Settlement of Szombathely, or life before the Roman Age. Szombathely 2004.
- KALICZ 1969 KALICZ N.: A rézkori balatoni csoport Veszprém megyében. – Die kupferzeitliche Balaton-Gruppe in Komitat Veszprém. VMMK 8 (1969) 83–91.

- KALICZ 1970 KALICZ, N.: A balatoni csoport emlékei a Dél-Dunántúlon. – Funde der Balaton-Gruppe in Südtransdanubien. JPMÉ 9–10 (1969–1970) 1970, 75–89.
- KALICZ 1973 KALICZ, N.: Über die chronologische Stellung der Balaton-Gruppe in Ungarn. In: Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur. Hrsg.: Chropovský, B. Bratislava 1973, 131–165.
- KALICZ 1975 KALICZ, N.: Siedlungsfunde der Balaton-Gruppe in Nagykanizsa (Vorbericht). MittArchInst 4 (1973) 1975, 19–24.
- KALICZ 1991 KALICZ, N.: Beiträge zur Kenntniss der Kupferzeit im ungarischen Transdanubien. In: Die Kupferzeit als historische Epoche. Hrsg.: Lichardus, J. Bonn 1991, 347–387.
- KALICZ 1995 KALICZ, N.: Die Balaton-Lasinja-Kultur in der Kupferzeit Südost- und Mitteleuropas. In: Neuere Daten zur Siedlungsgeschichte und Chronologie der Kupferzeit des Karpatenbeckens. Hrsg.: Kovács T. Budapest 1995, 37–51.
- KALICZ 1995a KALICZ, N.: Letenye-Szentkeresztomb. Eine Siedlungsplatz der Balaton-Lasinja Kultur. In: Neuere Daten zur Siedlungsgeschichte und Chronologie der Kupferzeit des Karpatenbeckens. Hrsg.: Kovács T. Budapest 1995, 61–106.
- KALICZ 2003 KALICZ, N.: Az újkőkor végi és rézkori megtelepedés maradványai a nagykanizsai Inkey-kápolna mellett. – Endneolithische und kupferzeitliche Besiedlung bei Nagykanizsa, Inkey Kapelle. Zalmúz 12 (2003) 7–49.
- KISS 2004 KISS V.: Középső rézkor, Balaton-Lasinja kultúra. In: Kvassay J. – Kiss V. – Bondár M.: Őskori és középkori település emlékei Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza lelőhelyen. – Prähistorische und mittelalterliche Siedlungsreste von Zalaegerszeg-Ságod-Bekeháza. Zalmúz 13 (2004) 119–175.
- KULCSÁR 2002 KULCSÁR V.: Ordacsehi-Kis-töltés. In: Honti et al.: A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszán 2000–2001-ben végzett megelőző régészeti feltárások. Előzetes jelentés II. – Rescue Excavations in 2000–2001 on the Planned Route of the M7 Motorway in Somogy County. Preliminary Report II. SMK 15 (2002) 3–36.
- MARTON 2002 MARTON, T.: Preliminary report on the stone tools recovered from the Early Copper Age site of Szombathely-Metro shopping Centre. Antaeus 25 (2002) 325–336.
- OROSS 2002 OROSS, K.: Funde der Balaton-Lasinja Kultur aus Sé-Doberdó und Körmend-Várkert. Antaeus 25 (2002) 283–324.
- PATAY 1975 PATAY, P.: Die hochkupferzeitliche Bodrogkeresztúr-Kultur. BRGK 55 (1975) 1–71.
- PATAY 2002 PATAY, R.: Settlement remains of the Bodrogkeresztút culture at Mezőzombor. Antaeus 25 (2002) 355–375.
- PATAY 2005 PATAY, P.: Kupferzeitliche Siedlung von Tiszalúc. Budapest, 2005.
- RUTTKAY 1994 RUTTKAY, E.: Neue Tonstempel der Kanzianiberg-Lasinja-Gruppe. MAG 123–124 (1993–94) 1994, 221–238.
- SOMOGYI 2000 SOMOGYI K.: A Balaton-Lasinja kultúra leletanyaga Somogy megyében. – Die Funde der Balaton-Lasinja Kultur im Komitat Somogy. ComArchHung 2000, 5–48.
- TEŽAK-GREGL 1981 TEŽAK-GREGL, T.: Die Funde der Lasinja-Kultur im Becken von Slavonska Požega. AI 20–21 (1980–1981) 1981, 33–36.
- TRNKA 2005 TRNKA, G.: Kreise und Kulturen – Kreisgrabenanlagen in Mitteleuropa. In: Zeitreise Heldenberg. Geheimnisvolle Kreisgräben. Hrsg.: Daim, F. – Neubauer, W. St. Pölten 2005, 10–18.
- VIRÁG 2005 VIRÁG Zs.: Középső rézkori kerámialeletek Zalavár-Basaszigetről (A Balaton-Lasinja kultúra tipológiájának és első kronológiájának kérdéseiről). – Middle Copper Age Ceramic Finds from Zalavár-Basasziget (Some considerations about the typology and chronology of the Balaton-Lasinja Culture). Zalmúz 14 (2005) 37–52.

1 kép: 1: Sormás, Mántai-dűlő, a lelőhely földrajzi helye; 2: a feltárt terület a középső rézkori objektumok kiemelésével; 3: a kelta település rekonstrukciója; 4: a középső rézkori objektumok

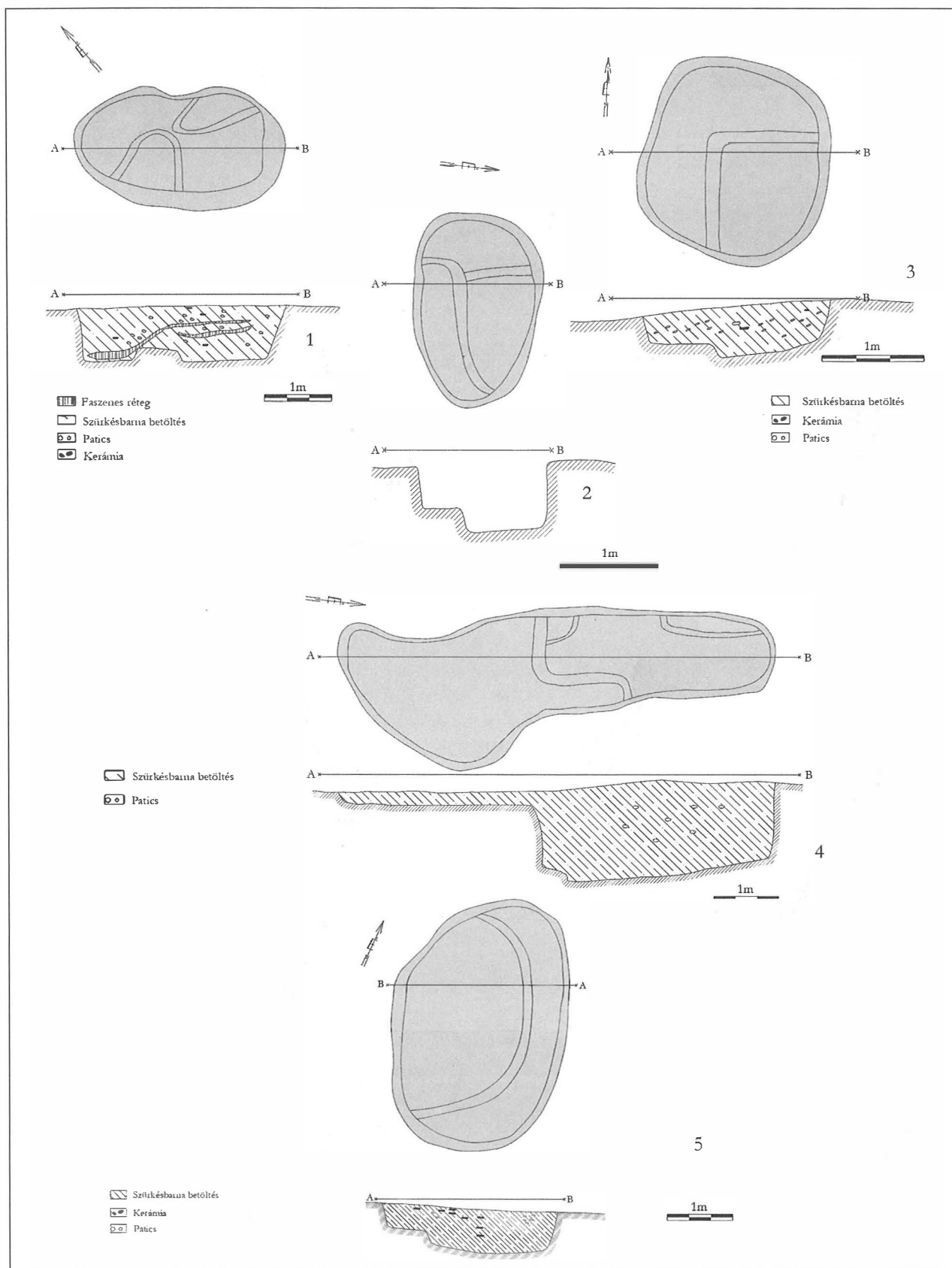
Fig. 1: 1. Sormás, Mántai-dűlő, geographical location of the site; 2. The unearthed territory with the marking of middle Copper Age features; 3. Reconstruction of the Celtic settlement; 4. Middle Copper Age features

2. kép: Sormás, Mántai-dűlő. Rézkori objektumok alap- és metszetrajza, illetve ásatási fotói.

1-3: 593. obj., 4: 647. obj., 5: 704. obj.

Fig. 2: Sormás, Mántai-dűlő. Ground plan and cross-section of Copper Age features and their excavation photos.
1-3: feature no. 593, 4: feature no. 647, 5: feature no. 704

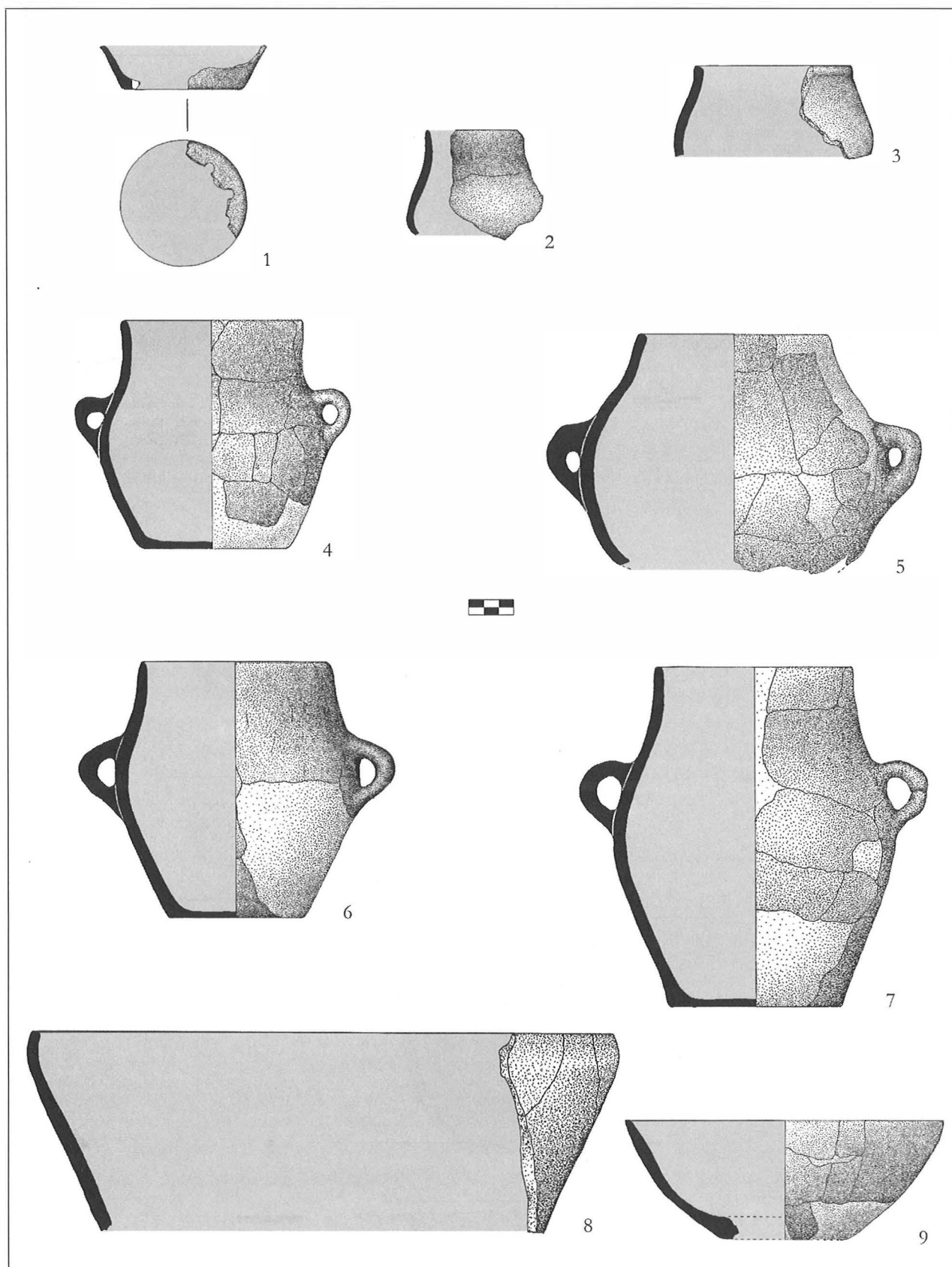

3. kép: Sormás, Mántai-dűlő. Rézkori objektumok alap- és metszetrajza.

1: 726. obj., 2: 796. obj., 3: 838. obj., 4: 818. obj., 5: 804. obj.

Fig. 3: Sormás, Mántai-dűlő. Ground plan and cross-section of Copper Age features.

1: Feature no. 726, 2: feature no. 796, 3: feature no. 838, 4: feature no. 818, 5: feature no. 804

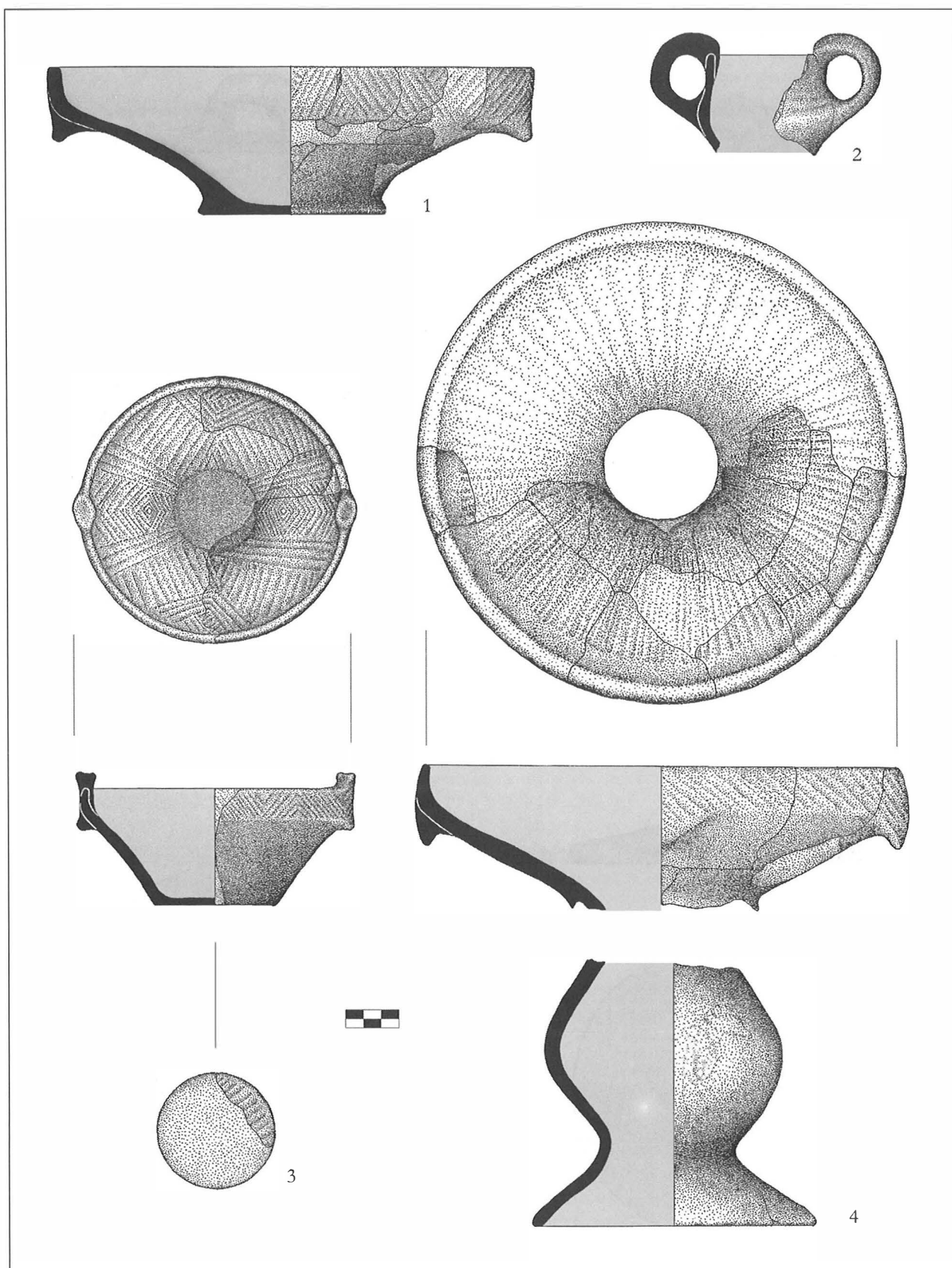

4. kép: Sormás, Mántai-dűlő. Kiegészíthető, illetve rekonstruálható edényformák.

1: 704. obj., 2, 4, 6, 8: 593. obj., 3, 5, 7, 9: 647. obj.

Fig. 4: Sormás, Mántai-dűlő. Vessel shapes that could be completed or reconstructed.

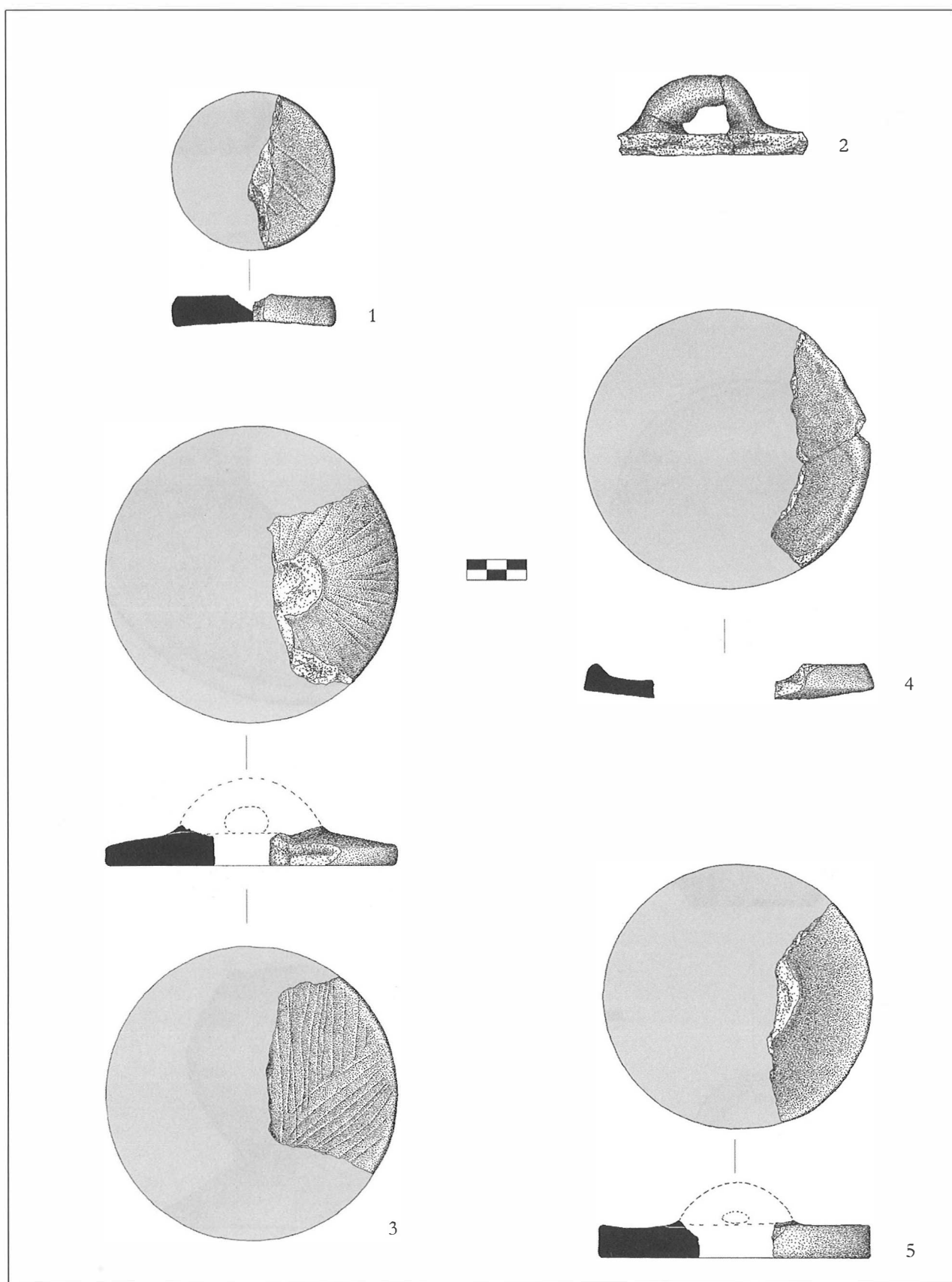
1: feature no. 704, 2, 4, 6, 8: feature no. 593, 3, 5, 7, 9: feature no. 647

5. kép: Sormás, Mántai-dűlő. Kiegészíthető, illetve rekonstruálható edényformák. 1: 704. obj., 2, 4: 647. obj., 3: 593. obj.

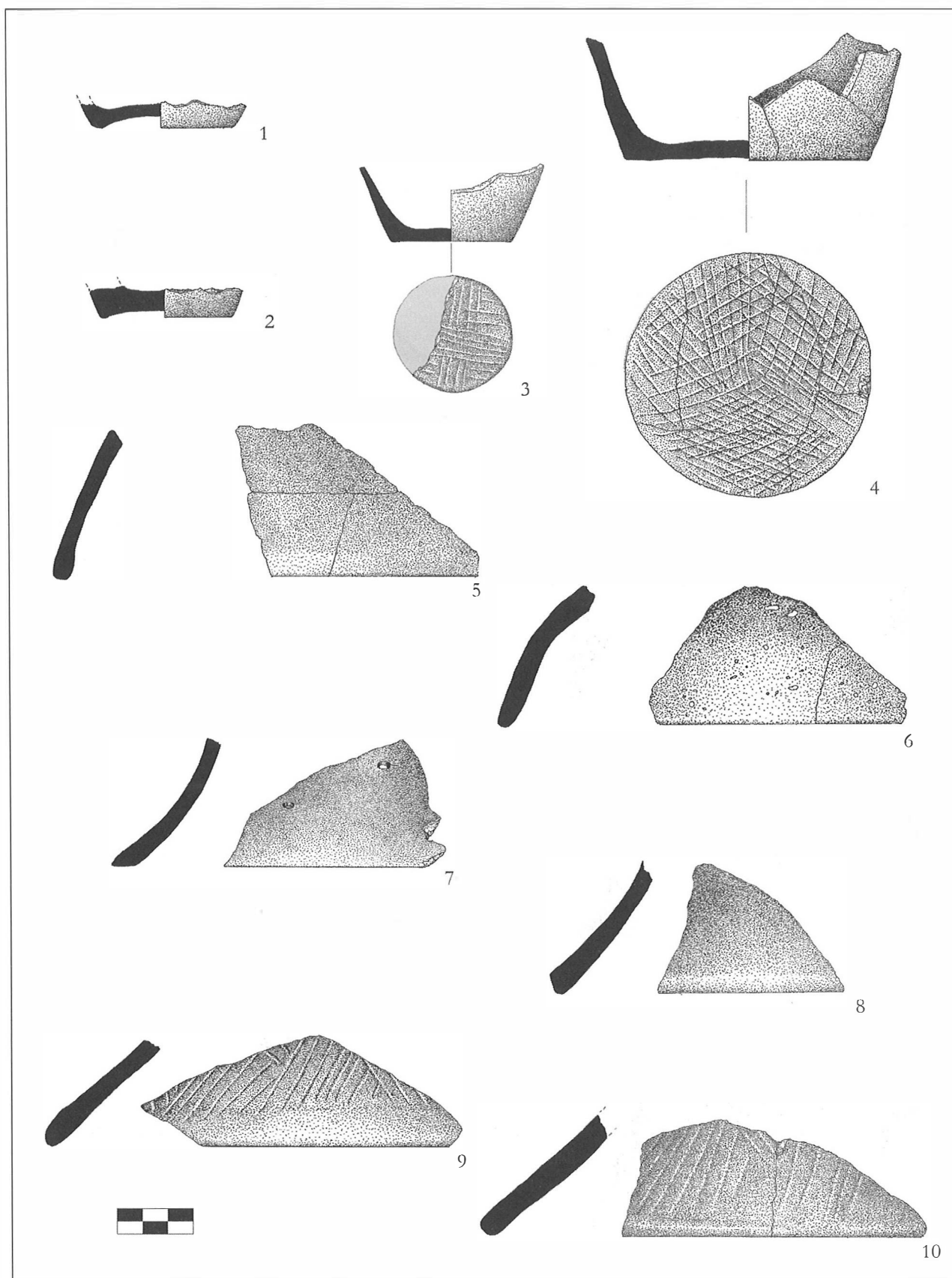
Fig. 5: Sormás, Mántai-dűlő. Vessel shapes that could be completed or reconstructed.

1: feature no. 704, 2, 4: feature no. 647, 3: feature no. 593

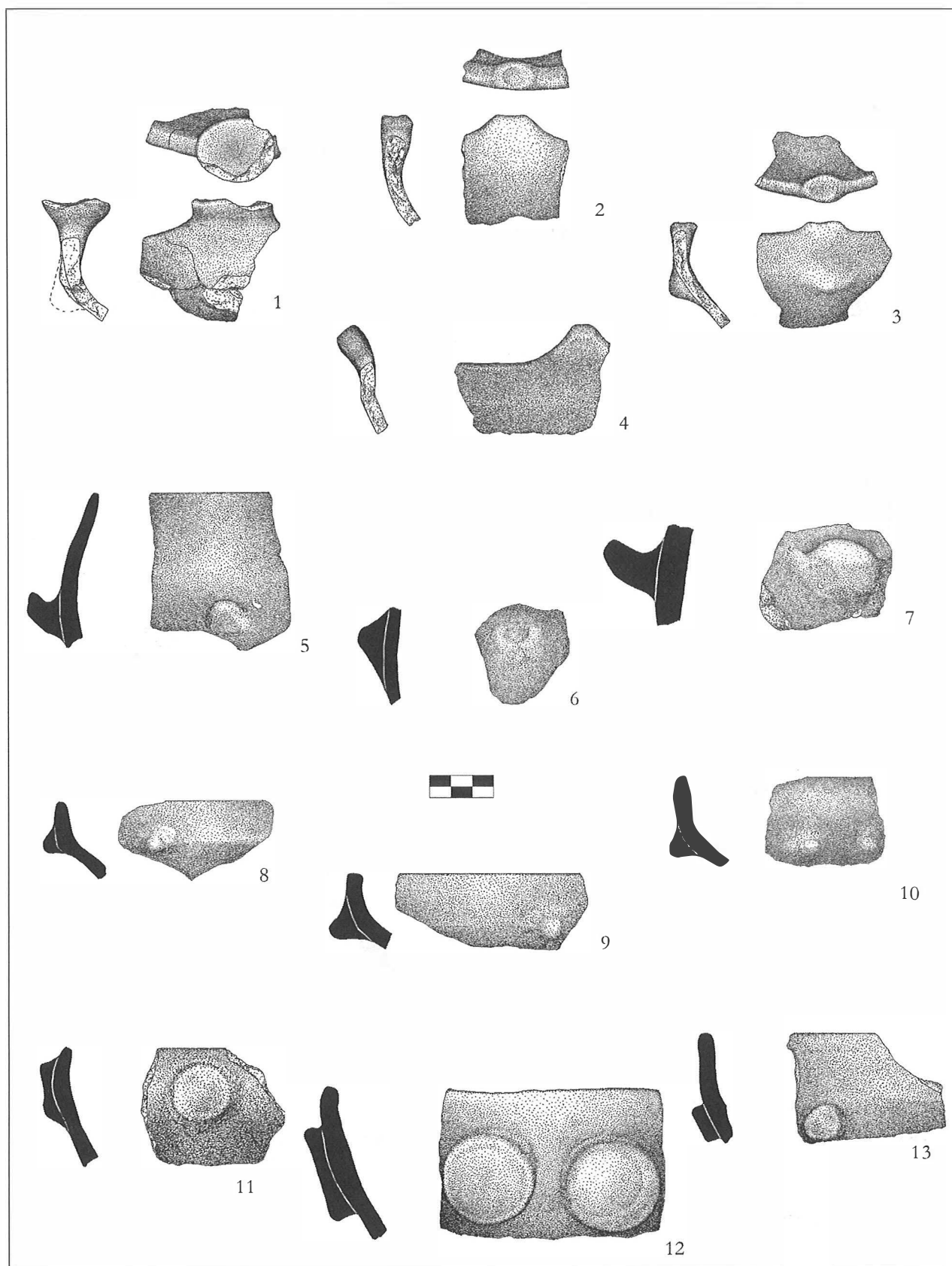
6. kép: Sormás, Mántai-dűlő. Fedők. 1: 726. obj., 2, 4: 804. obj., 3, 5: 704. obj.

Fig. 6: Sormás, Mántai-dűlő. Lids. 1: feature no. 726, 2, 4: feature no. 804, 3, 5: feature no. 704

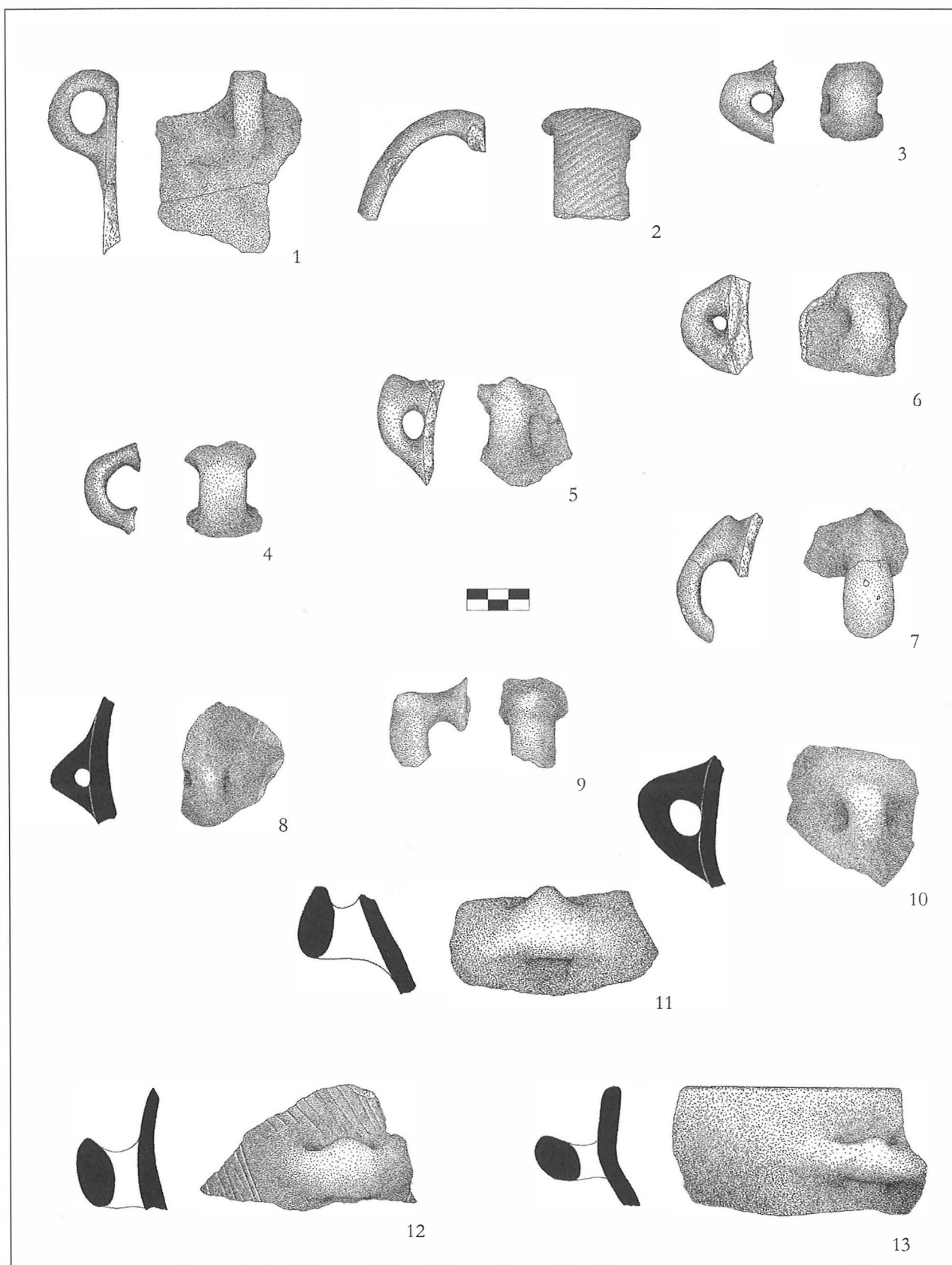
7. kép: Sormás, Mántai-dűlő. Edényaljak, csőtálpak. 1-2, 10: 647. obj., 3, 5-6, 8-9: 593. obj., 4, 7: 804. obj.

Fig. 7: Sormás, Mántai-dűlő. Bottoms of vessels and hollow pedestals. 1-2, 10: feature no. 647, 3, 5-6, 8-9: feature no. 593, 4, 7: feature no. 804

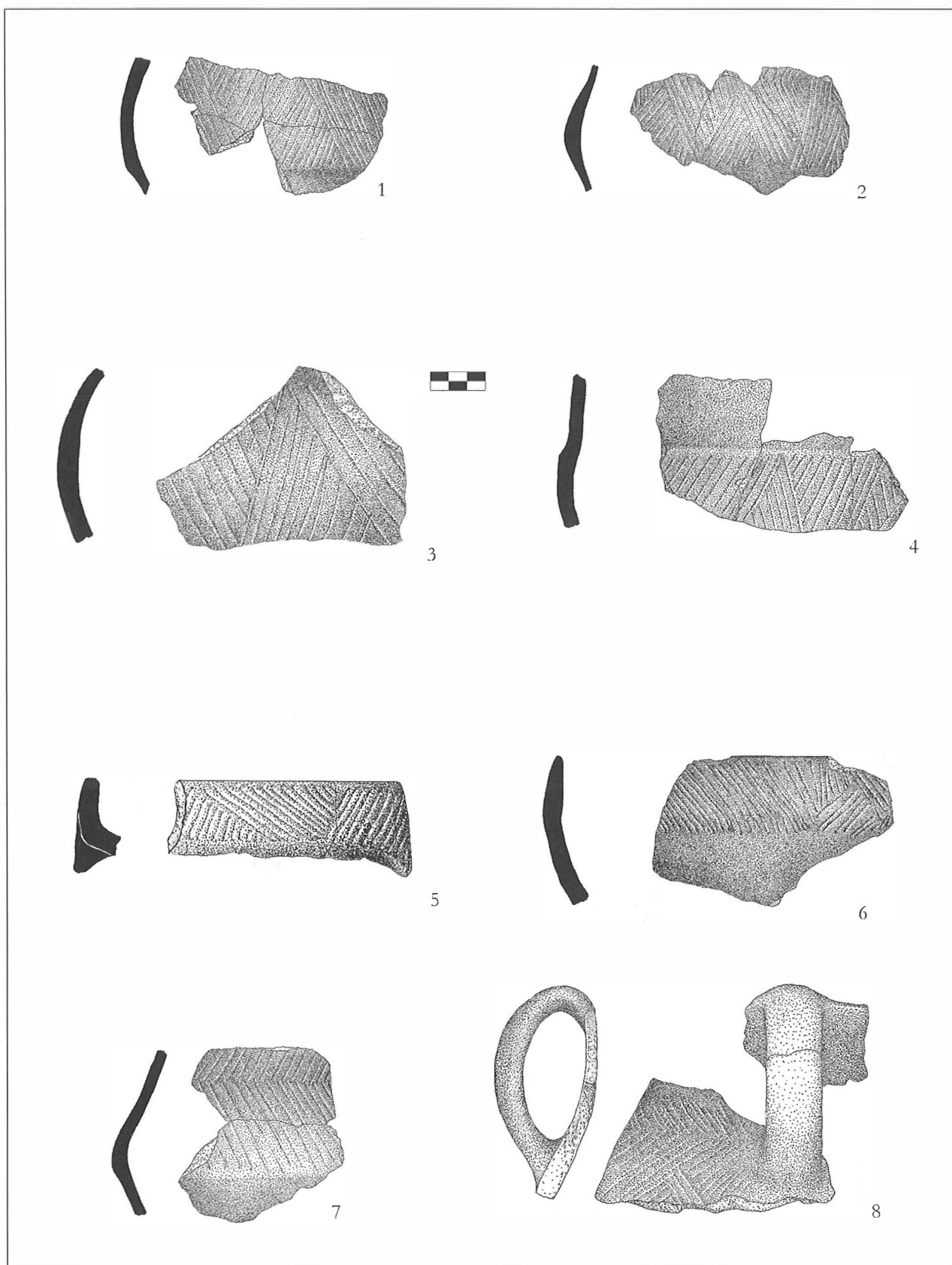
8. kép: Sormás, Mántai-dűlő. Plasztikus díszek. 1, 8, 10-13: 593. obj., 2: 818. obj., 3-4: 804. obj., 5-6, 9: 704. obj., 7: 647. obj.

Fig. 8: Sormás, Mántai-dűlő. Plastic ornaments. 1, 8, 10-13: feature no. 593, 2: feature no. 818, 3-4: feature no. 804, 5-6, 9: feature no. 704, 7: feature no. 647

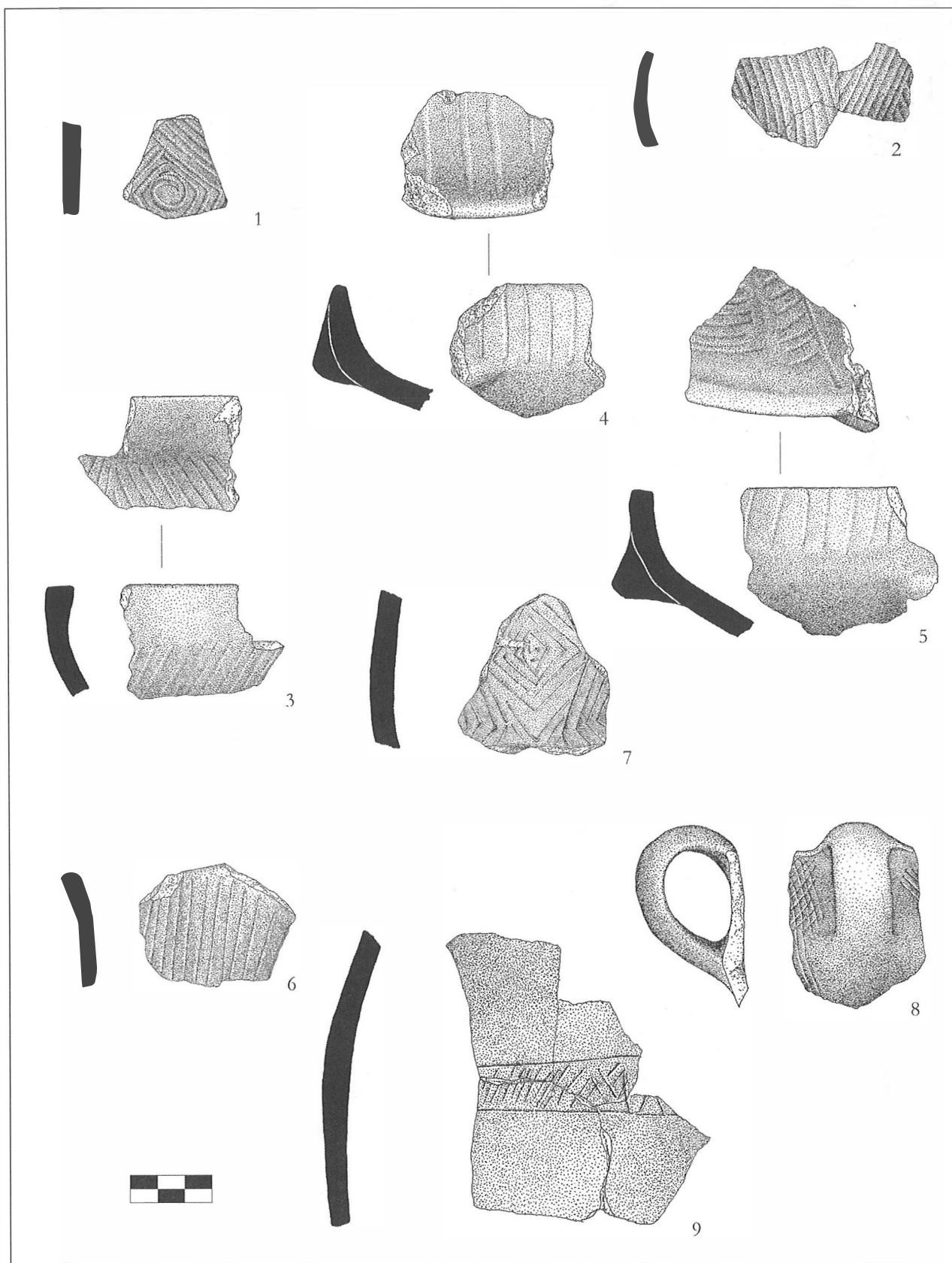
9. kép: Sormás, Mántai-dűlő. Fülformák. 1–3, 7, 11: 804. obj., 4: 838. obj., 5–6: 796. obj., 8, 12–13: 593. obj., 9–10: 647. obj.,

Fig. 9: Sormás, Mántai-dűlő. Handle shapes. 1–3, 7, 11: feature no. 804, 4: feature no. 838, 5–6: feature no. 796, 8, 12–13: feature no. 593, 9–10: feature no. 647

10. kép: Sormás, Mántai-dűlő. Kannellúra mintás edényrészletek. 1-7: 593. obj., 8: 647. obj.

Fig. 10: Sormás, Mántai-dűlő. Channelled fragments. 1-7: feature no. 593, 8: feature no. 647

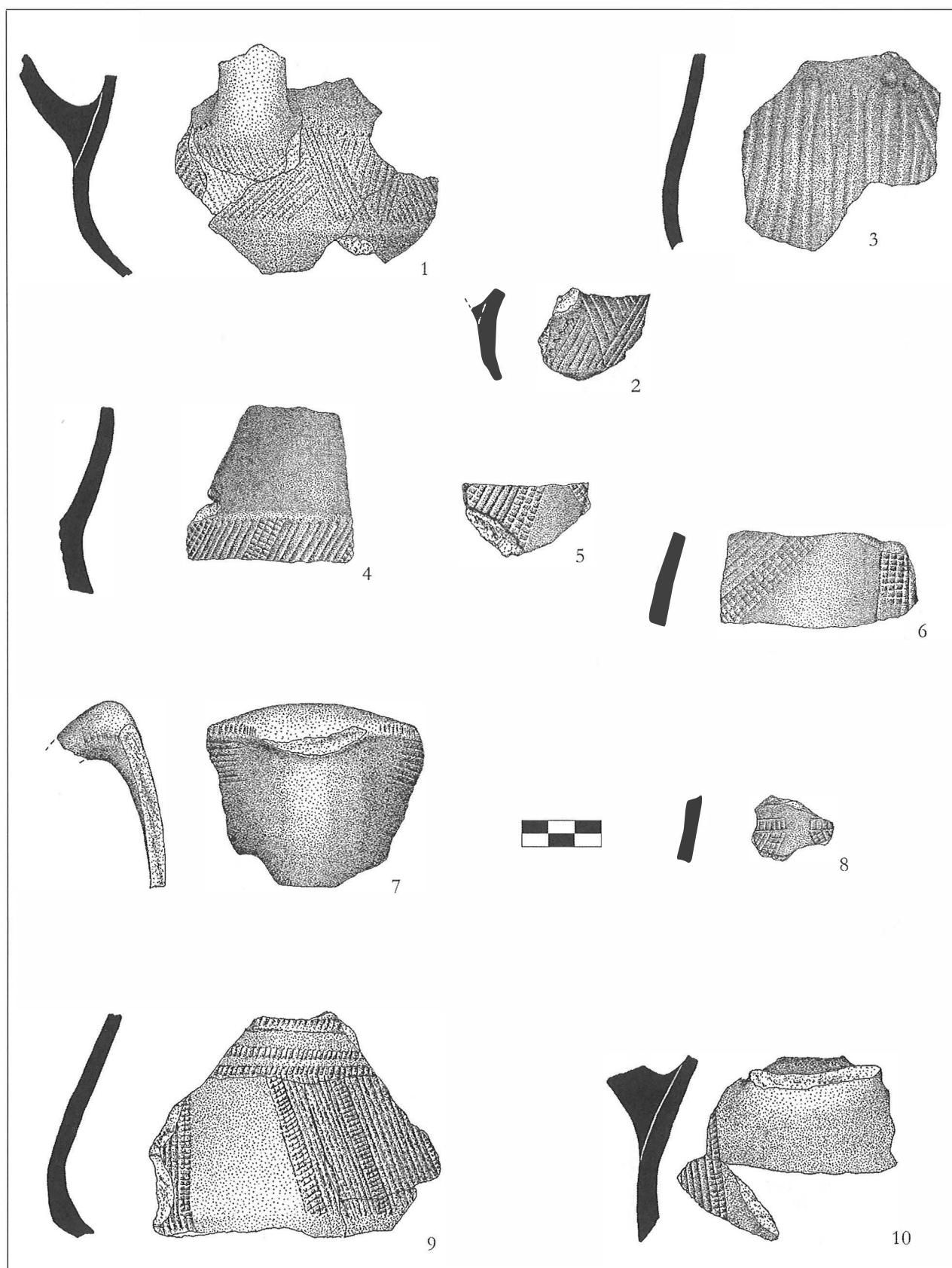

11. kép: Sormás Mántai-dűlő. Kannellúrárs és karcolt mintájú edényrészletek.

1-2, 4-5, 8-9: 593. obj., 3: 804. obj., 6: 796. obj., 7: 726. obj.

Fig. 11: Sormás, Mántai-dűlő. Channelled and incised fragments.

1-2, 4-5, 8-9: feature no. 593, 3: feature no. 804, 6: feature no. 796, 7: feature no. 726

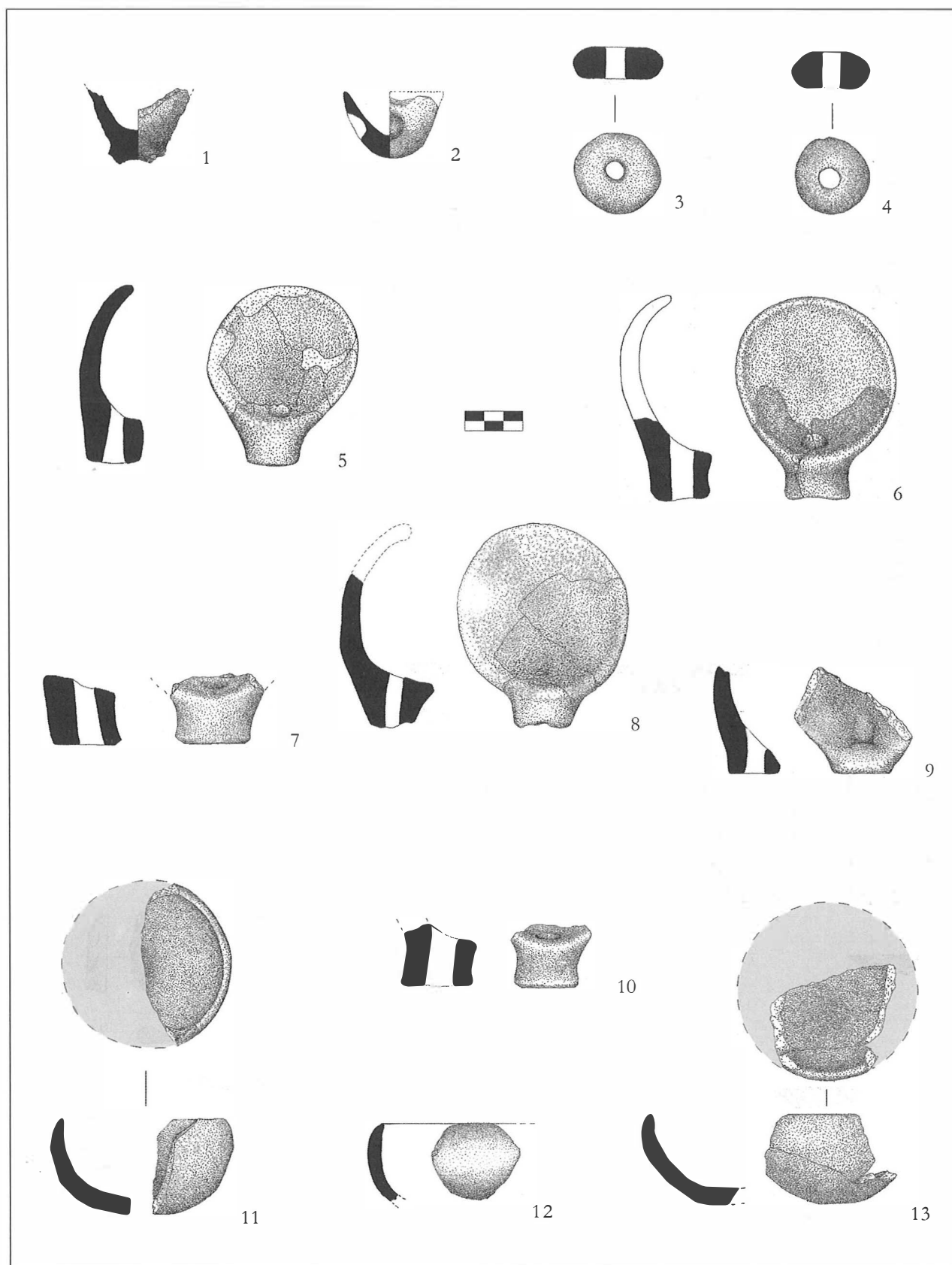

12. kép: Sormás, Mántai-dűlő. Kombinált mintákkal, mészbetéttel díszített edényrészletek.

1: 704. obj., 2, 4-8: 593. obj., 3, 9-10: 647. obj.

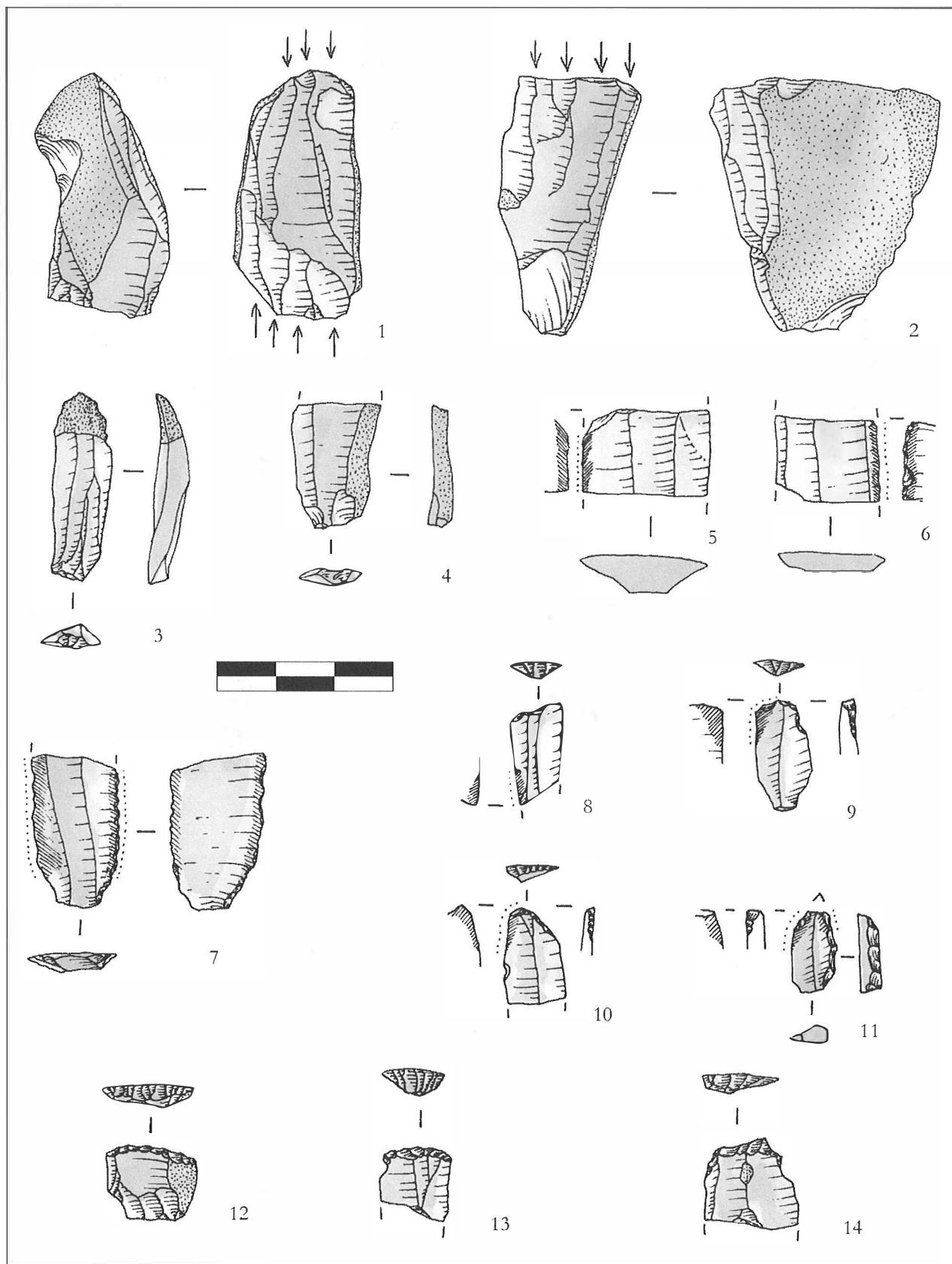
Fig. 12: Sormás, Mántai-dűlő. Fragments decorated with combined motives and encrustation.

1: feature no. 704, 2, 4-8: feature no. 593, 3, 9-10: feature no. 647

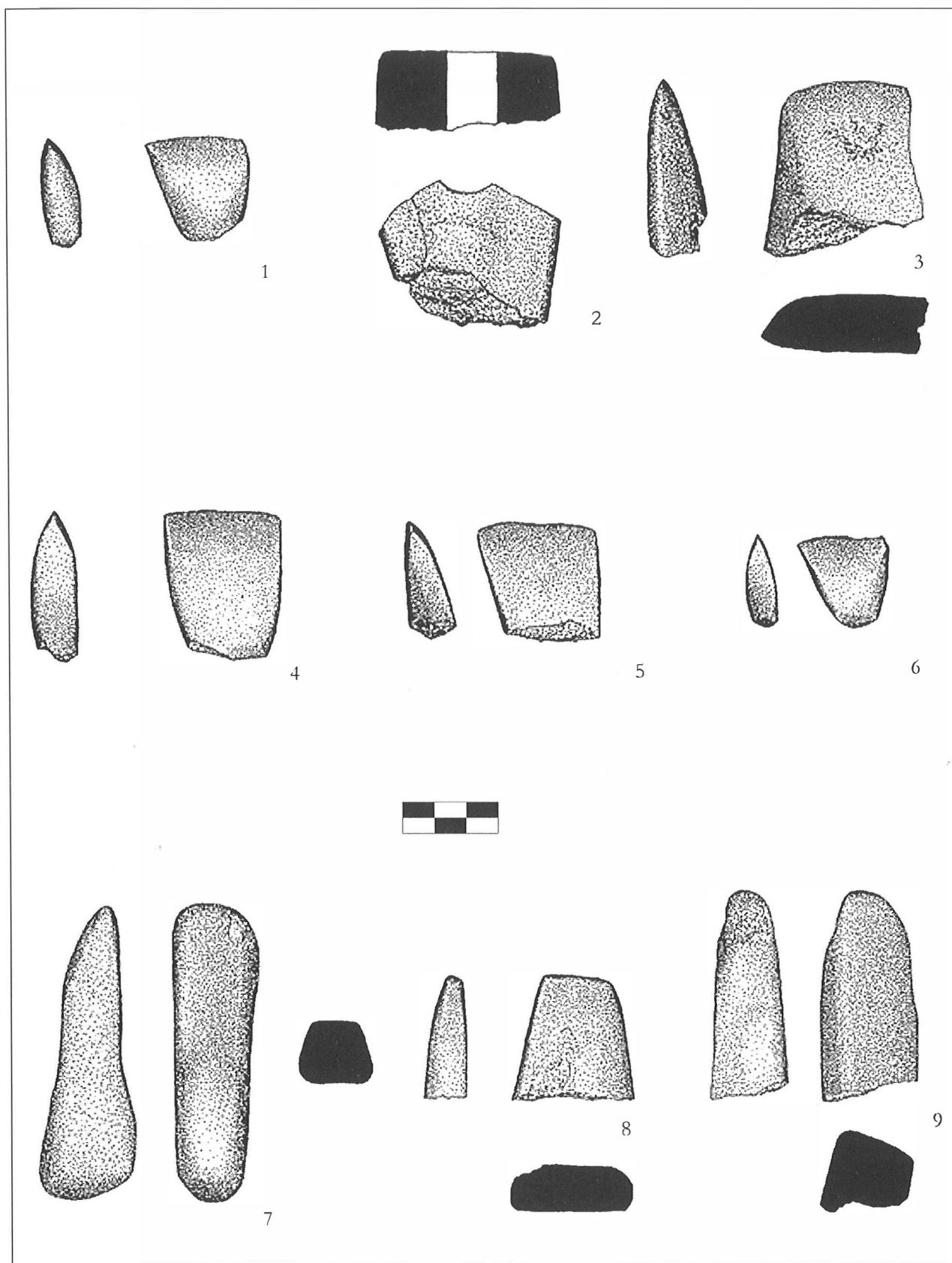
13. kép: Sormás, Mántai-dűlő. Miniedények, orsókarikák, agyagkanalak. 1, 8, 11: 804. obj., 2-3, 5, 7, 9, 12-13: 593. obj., 4: 726. obj., 6: 647. obj., 10: 838. obj.

Fig. 13: Sormás, Mántai-dűlő. Miniature vessels, spindle whorls and clay spoons. 1, 8, 11: feature no. 804, 2-3, 5, 7, 9, 12-13: feature no. 593, 4: feature no. 726, 6: feature no. 647, 10: feature no. 838

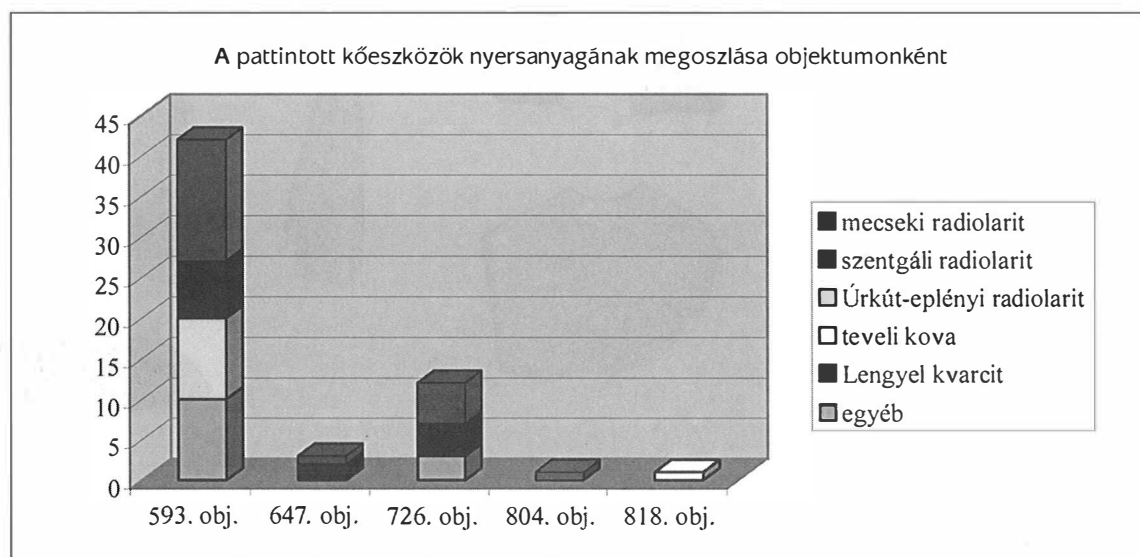
14. kép: Sormás, Mántai-dűlő. Pattintott kőeszközök.
1, 3-6, 11: 593. obj.; 2: 818. obj.; 7: 804. obj.; 8-10, 12-14: 726. obj.

Fig. 14: Sormás, Mántai-dűlő. Flaked stone tools.
1, 3-6, 11: feature no. 593, 2: feature no. 818, 7: feature no. 804, 8-10, 12-14: feature no. 726

15. kép: Sormás, Mántai-dűlő. Csiszolt kőeszközök. 1, 6: 593. obj.; 2: 838. obj.; 3-4, 8-9: 726. obj.; 5, 7: 647. obj.

Fig. 15: Sormás, Mántai-dűlő. Polished stone tools.
1, 6: feature no. 593, 2: feature no. 838, 3-4, 8-9: feature no. 726, 5, 7: feature no. 647

16. kép: Sormás, Mántai-dűlő. A kőeszközök nyersanyagmegoszlása

Fig. 16: Sormás, Mántai-dűlő. Distribution of the raw materials of the stone tools

Szabó Miklós

La Tène-kori temető Sajópetri határában

(A 2005. évi feltárás)

A Sajópetri Homoki-Szőlőskertek nevű határrészben felfedezett temető feltárása 2004-ben kezdődött,¹ majd 2005. május 31. és június 24. között folytatódott. A hagyományos francia-magyar régészeti együttműködés a bolognai Egyetem Daniele Vitali professzor által vezetett kutatócsoportjának bekapcsolódásával kibővült. A program a következő alapítványok és intézmények támogatását élvezte: OTKA; Nemzeti Kulturális Alapprogram; Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem; Miskolc, Herman Ottó Múzeum; Bibracte, Európai Régészeti Központ; Dijon, Egyetem – CNRS, UMR 5594; Bologna, Egyetem, Régészeti Intézet; Ravenna, Tudományos és Didaktikai Pólus, Flaminia-alapítvány; Róma, Olasz Külügyminisztérium.

Az ásatásra a Homoki-Szőlőskertek elnevezésű lapos dombocskán (1. kép) 2004-ben feltárt hosszúkás terület körül, ahhoz csatlakozva került sor. A humusz eltávolítása után különböző, a homokba beásott struktúrák jelentkeztek: keltezhetetlen gödrök (87, 88, 92, 130, 135, 157-8), bizonytalan korú őskori (83, 85, 125) és középkori (159) gödrök. Emellett rablóásatás nyomaira is bukkantunk (96, 97, 98, 103), amely legalább 5 sírt megbolygatott (26/86, 31/94, 54/122, 67/142, 77/151).

A 64 La Tène-kori temetkezés feltárása váratlan eredmény, amely a 2004-ben kiásott 20 sírral Sajópetrit a legfontosabb magyarországi kelta nekropoliszok sorába emeli. 2005-ben a temetkezések folyamatos számozását vezettük be, második komponensként megőrizve az ásatás során adott struktúraszámot: 1/1, 2/2..., 7/9..., 21/77, 22/78 stb.

41 sír hamvasztásos (21/77, 23/80, 24/81, 25/84, 27/89, 28/90, 29/91, 30/93, 34/100, 35/101, 37/104, 38/105, 40/107, 42/109, 43/110, 44/111, 47/114, 49/117, 50/118, 51/119, 52/120, 53/121, 54/122, 55/123, 57/127, 58/129, 59/131, 64/139, 65/140, 68/143, 69/145, 71/146b, 72/147, 74/148b, 75/149, 76/150, 77/151, 79/153, 82/156, 83/160, 84/161), a maradék 23 temetkezés „csontvázas” rítusú volt (22/78, 26/86, 31/94, 32/95, 33/99, 36/102, 39/106, 41/108, 45/112, 46/113, 48/116, 56/126, 60/132, 61/134, 62/136, 63/138, 66/141, 67/142, 70/146a, 73/148a, 78/152, 80/154, 81/155).

A csontvázas sírok sekély mélységűek voltak, s az eke gyakran elérte ezeket (22/78, 36/102, 39/106, 41/108, 73/148a, 80/154). A dombocska alacsonyabb részein némelykor a hamvasztásos temetkezéseket (49/117, 53/121, 64/139, 69/145, 79/153, 88/160) is megbolygatta a szántás.

Miklós Szabó

La Tène period cemetery at Sajópetri

(Excavation in 2005)

The excavation of the cemetery discovered in the field called Homoki-Szőlőskertek at Sajópetri was started in 2004¹ and continued between May 31 and June 24, 2005. The traditional French-Hungarian co-operation was widened with the research team of the University of Bologna directed by professor Daniele Vitali. The following foundations and institutions supported the project: OTKA; Nemzeti Kulturális Alapprogram [National Cultural Base Program]; Budapest, Eötvös Loránd University of Sciences; Miskolc, Herman Ottó Museum; Bibracte, European Archaeological Centre; Dijon, University – CNRS, UMR 5594; Bologna, University, Archaeological Institute; Ravenna, Scientific and Didactic Pole, Flaminia Foundation; Rome, Ministry of Foreign Affairs of Italy.

The excavation of this year was adjusted to elongated cutting unearthed in 2004 on the low knoll called Homoki-Szőlőskertek (Fig. 1). After the removal of the humus, various structures appeared dug into the sand: pits that could not be dated (nos. 87, 88, 92, 130, 135, 157-8), prehistoric (nos. 83, 85, 125) and medieval (no. 159) pits of uncertain dating. Besides, we found traces of grave robbers' activity (nos. 96, 97, 98, 103), which disturbed at least 5 graves (nos. 26/86, 31/94, 54/122, 67/142, 77/151).

The unearthing of 64 burials from the La Tène period is an unexpected result, which, together with the 20 graves uncovered in 2004, groups Sajópetri among the most important Celtic necropolises of Hungary. In 2005, we introduced the continuous numbering of the graves preserving at the same time the number of the given structure as the second component: 1/1, 2/2..., 7/9..., 21/77, 22/78 etc.

Forty-one graves contained cremation burials (nos. 21/77, 23/80, 24/81, 25/84, 27/89, 28/90, 29/91, 30/93, 34/100, 35/101, 37/104, 38/105, 40/107, 42/109, 43/110, 44/111, 47/114, 49/117, 50/118, 51/119, 52/120, 53/121, 54/122, 55/123, 57/127, 58/129, 59/131, 64/139, 65/140, 68/143, 69/145, 71/146b, 72/147, 74/148b, 75/149, 76/150, 77/151, 79/153, 82/156, 83/160, 84/161), while the remaining 23 burials were inhumation ones (nos. 22/78, 26/86, 31/94, 32/95, 33/99, 36/102, 39/106, 41/108, 45/112, 46/113, 48/116, 56/126, 60/132, 61/134, 62/136, 63/138, 66/141, 67/142, 70/146a, 73/148a, 78/152, 80/154, 81/155).

The graves of the inhumation burials were shallow and the plough often turned them up (22/78, 36/102, 39/106, 41/108, 73/148a, 80/154). The plough also dis-

1 Rapport annuel 2004, 61–66.

1 Rapport annuel 2004, 61–66

A mezőgazdasági művelés és a sírablók tevékenységének nyomain kívül egyes temetkezéseken a quasi egykorú, posthumus manipuláció következményei is megfigyelhetők voltak. Említsük meg a 45/112 sz. sírt, ahol a fejet eltávolították és a jobb kar mellé helyezték.²

Sajópetriben két esetben temettek korábbi sírok fölé. A felső temetkezések (70/146a és 73/148a) csontvázás rítusúak, míg az alsók (71/146b és 74/148b) hamvasztásosak. Ezenkívül a 46/113 számú csontvázás sír belevágott az 52/120 hamvasztásos temetkezés gödrébe (3B kép), ami újabb támpont a két temetkezési rítus relatív időrendjéhez. Visszatérve az egymás fölé való temetkezésre, a feltárt sírok sűrűsége és a Homoki-Szőlőskertek dombocskája viszonylag csekély kiterjedése alapján ennek magyarázata a helyszűke lehet. Ugyanakkor logikus feltételezni, hogy az egymás fölé temetettek ugyanahhoz a családhoz tartoztak. Jegyezzük meg, hogy mindkét esetben az alsó és a felső sír megásását viszonylag csekély időköz választotta el.

A kora La Tène-nekropoliszokban szinte általános szabály volt a halott hanyatt fekvő helyzetben való eltemetése. Sajópetriben a sírok valamivel több, mint egyharmada képviseli a csontvázás rítust (Vö. 32/95 = 3A kép, 46/113 = 3B kép, 81/155 = 5A kép). A LT B2/C1-re keltezhető birtuális temető esetében ez kétségtelenül a korábbi kelta hagyomány őrzésére utalhat.³ Ez annál inkább meglepő, mert a sírokban a Hosszú-dűlő lelőhelyen feltárt falu lakói nyugszanak, akik között a La Tène-kelták mellett a leletanyag alapján jelentős szkíta eredetű népességgel számolhatunk.⁴

A Sajópetriben feltárt csontvázás sírok közül legalább egyben kettős temetkezés volt. A 73/148a sz. sír azonban erősen bolygatott állapotú volt.⁵ A 78/152 sz. temetkezés meglepetéssel szolgált: a halott zsugorított helyzetben feküdt (5B kép). Az Alföld La Tène-kori temetőiben ez a rítus a szkíta temetkezési szokás továbbélésére utal.⁶

A 2004-es megfigyeléseknek megfelelően,⁷ a hamvasztásos sírok mellékletei agyagedények (pl. három: 24/81 = 2A kép; hat: 55/123 = 4B kép), emberi csontmaradványok (pl. 58/129 = 4C kép), állatáldozat és vas vágókés (25/84 = 2B kép) és személyes tárgyak (ékszerek, fegyverzet) voltak. Az utóbbiak vagy egy halomban (fegyverek: 76/150 = 5C kép) vagy a hamvakkal összekeveredve (ékszer: 24/81 = 2A kép) kerültek elő. Ritkábban az elhamvasztott emberi maradványokat urnába helyezték (50/118 = 4A kép).

A nekropolisz feltárt részéből előkerült fémleletek La Tène-típusúak, azaz a kelta kultúra produktumai. Azonos ékszerek, mint például a hólyagos bokaperecek

turberd a few cremation burials (49/117, 53/121, 64/139, 69/145, 79/153, 88/160) on the lower parts of the knoll.

Beside the traces of agricultural activity and grave robbers, the consequences of quasi contemporary and posthumous manipulations could also be observed in certain burials. We can mention grave no. 45/112, where the head was removed and placed beside the right arm.²

We found two superpositions at Sajópetri. The overlying graves (nos. 70/146a and 73/148a) were inhumation burials, while the underlying ones (nos. 71/146b and 74/148b) were cremation burials. Besides, inhumation grave no. 46/113 intersected the shaft of cremation burial no. 52/120 (Fig. 3B), which offers another clue to the relative chronology of the two burial rites. Retuning to the superpositions, the density of the burials and the relatively small size of the Homoki-Szőlőskertek knoll explain that the lack of space could lead to this phenomenon. At the same time, it seems logical to suppose that the persons buried one above the other belonged to the same family. It should be added that in both cases a relatively short time passed between the digging of the underlying and the overlying graves.

In the necropolises of the early La Tène period, the dead were commonly buried extended on the back. Somewhat more than one third of the graves represent the inhumation rite at Sajópetri (Cf. 32/95 = Fig. 3A, 46/113 = Fig. 3B, 81/155 = Fig. 5A). In the case of a birtual cemetery dated from the LT B2/C1, this certainly implies the retention of an earlier Celtic tradition.³ It is really astonishing since the inhabitants of the village uncovered at the Hosszú-dűlő site live in the graves, where, according to the finds, a significant population of a Scythian origin lived beside the Celts of the La Tène period.⁴

At least one of the inhumation graves unearthed at Sajópetri contained a double burial. Grave no. 73/148a was, however, strongly disturbed.⁵ Burial no. 78/152 was a surprise: the deceased was placed in the grave in a crouched position (Fig. 5B). This rite marks the survival of Scythian burial customs in the cemeteries of the La Tène period in the Great Hungarian Plain.⁶

Similarly to the observation made in 2004,⁷ the grave furniture of cremation burials consisted of clay vessels (e.g. three items: 24/81 = Fig. 2A; six items: 55/123 = Fig. 4B), remains of human bones (e.g. 58/129 = Fig. 4C), animal offerings and iron cutting knives (25/84 = Fig. 2B) and personal belongings (jewellery, weapons). The latter ones were found in a heap (weapons: 76/150 = Fig. 5C), or mixed with the ashes (jewellery: 24/81 = Fig. 2A). Sometimes the human remains were put into an urn (50/118 = Fig. 4A).

2 Vö. Bujna 1989, 293–295; Rozoy 1987, 61 skk.

3 Bujna 1982, 320–321.

4 Szabó et al. 1997, 81–86, 182–183.

5 Lásd pl. Egg 1999, 349–355.

6 Maráz 1981, 99–101, 2–3. kép

7 Rapport annuel 2004, 63–64.

2 Cf. Bujna 1989, 293–295; Rozoy 1987, 61 ff

3 Bujna 1982, 320–321

4 Szabó et al. 1997, 81–86, 182–183

5 For ex. Egg 1999, 349–355

6 Maráz 1981, 99–101, figs. 2–3

7 Rapport annuel 2004, 63–64

hamvasztásos (24/81 = 2A kép) és csontvázas sírokban (81/155 = 5A kép) egyaránt előfordultak. Előzetes vizsgálatok alapján a csontvázas temetkezések nőkhoz kapcsolhatók (32/95 = 3A kép, 46/113 = 3B kép, 62/136, 70/146a, 81/155 = 5A kép),⁸ míg Sajópetriben a harcosokat elhamvasztották (28/90 = 2C kép, 47/114 = 3C kép, 54/122, 55/123, 76/150 = 5C kép).⁹ A zsugorított helyzetben (78/152 = 5B kép), tehát szkíta rítus szerint eltemetett halott mellékletei La Tène-típusúak: bronzfibula, vaskés, hüvely nélküli vaskard és korongolt agyagedények. A temetkezési szokásokról, amelyek komplexitását már 2004-ben felismertük, a leletek restaurálása után várhatunk részletes információkat.¹⁰ Izgalmasnak ígérkezik a temetőben feltárt fegyverek (pajzsdudorok, kardhüvelyek stb.) összehasonlítása a hasonló típusú településleletekkel, amelyek a metallográfiai vizsgálatok szerint helyi fegyverkovácsok alkotásai voltak.¹¹

Ugyanakkor már a restaurálási munkálatok megindulása előtt könnyű képet alkotni a sajópetri temető gazdagságáról, a kvalitásos sírmellékletekről. Említsük meg a csontmarkolatú vaskést a 47/114 sz. hamvasztásos sírból (3C kép), az áttört szárnyú vas pajzsdudort a 76/150 sz. hamvasztásos sírból (5C kép). A vaszabla ritka, de egyáltalán nem ismeretlen melléklet a Közép-Dunavidék kelta sírjaiban. (L. a 28/90 sz. hamvasztásos sírt = 2C kép).¹² A 81/155 sz. csontvázas sírban talált áttört álfiligrán-díszítésű bronzkarperecnek (5A kép) az Észak-Balkán és Csehország közötti térségből számos párhuzama van, ezeket jogosan sorolják a keleti kelta művészet főművei közé.¹³ Az emberi maszkot ábrázoló színes üvegyöngy típusa (50/118 sz. hamvasztásos sír = 4A kép) minden valószínűség szerint a Kr. e. 4. sz. 2. felében pontusi műhelyben született meg, s a kelta világ keleti régiójában rendkívül népszerű lett.¹⁴ Egy példány a Sajópetri melletti La Tène-településen is előkerült.¹⁵ Ezek a leletek jól szemléltetik a falu és a nekropolisz közötti materiális kapcsolatokat.

Az utóbbi problémát a fibulák elemzése reflektorfénybe állítja. Az 55/123 sz. hamvasztásos sír gombos lábú plasztikus díszítésű bronzfibulája (4B kép) a településen felfedezett párhuzamával együtt¹⁶ a kelták Sajópetri térségében való megjelenését keltezi, ami a LT B2 kezdetének, azaz a Kr. e. 4. sz. végének felel meg. A falu leletei közül egy sorozat vasfibula,¹⁷ valamint a temetőben előkerült analógiáik bronzból vagy vasból (24/81 sz. = 2A kép és 58/129 sz. = 4C kép, hamvasztásos

The metal finds recovered from the unearthed part of the necropolis are of La Tène types, that is they are the products of the Celtic culture. Identical pieces of jewellery, like bulb-decorated anklets occur both in cremation (24/81 = Fig. 2A) and inhumation burials (81/155 = Fig. 5A). According to preliminary analyses, the inhumation burials can be linked with females (32/95 = Fig. 3A, 46/113 = Fig. 3B, 62/136, 70/146a, 81/155 = Fig. 5A),⁸ while the warriors were cremated at Sajópetri (28/90 = Fig. 2C, 47/114 = Fig. 3C, 54/122, 55/123, 76/150 = Fig. 5C).⁹ The grave goods of the individual buried in a crouched position (78/152 = Fig. 5B) according to a Scythian rite are of La Tène types: a bronze brooch, an iron knife, an iron sword without the scabbard and wheel-thrown clay vessels. Detailed information can be expected of the burials rites, the complexity of which was already noted in 2004, after the restoration of the finds.¹⁰ The comparison of the weapons unearthed in the cemetery (shield bosses, sword scabbards etc.) with the settlement finds of the same types, which were the products of local armourers according to metallographic analyses, promises exciting results.¹¹

It is easy to get a picture of the richness of the cemetery of Sajópetri and the high standard grave finds even before the start of restoration. Let us mention the iron knife with a bone handle from cremation burial no 47/114 (Fig. 3C) and the iron shield boss of open-work wings from cremation burial no. 76/150 (Fig. 5C). Iron bits are rare although not unprecedented in the Celtic graves of the Central Danube region (see cremation burial no. 28/90 = Fig. 2C).¹² The bronze bracelet decorated with openwork pseudo-filigree found in grave no. 81/155 (Fig. 5A) has numerous analogues in the zone between Northern Balkan and Bohemia, which are deservedly grouped among the major achievements of the eastern Celtic art.¹³ The type of coloured glass beads representing a human mask (cremation burial no. 50/118 = Fig. 4A) was most probably born in a Pontic workshop in the 2nd half of the 4th century BC and became extremely popular in the eastern region of the Celtic world.¹⁴ An item was found in the La Tène settlement at Sajópetri as well.¹⁵ These finds are the illustrations of the material connection between the village and the necropolis.

The analysis of the brooches places the latter aspect in the centre of interest. The knob-footed bronze brooch with a plastic ornament found in cremation burial no. 55/123 (Fig. 4B) together with its analogue¹⁶ uncovered

8 Rapport annuel 2004, 65: 11/57, 15/61, 16/66 sírok

9 Vö. Rapport annuel 2004, 63–64: 2/2 és 9/55 sírok

10 Rapport annuel 2004, 66.

11 RKM 2002, 26–28.

12 HUNYADY 1942–44, 123–4, LIII, 1–3. t.

13 SZABÓ 1992, 163–168; KRUTA 1975, 68–70, XVI–XVIII. t.

14 SZABÓ 1992, 159.

15 RKM 2002, 28.

16 SZABÓ et al 1997, 84–86, 183. XII/14. kép

17 Rapport annuel 1999, 23, 4/6–8. kép

8 Rapport annuel 2004, 65: graves nos. 11/57, 15/61 and 16/66

9 Cf. Rapport annuel 2004, 63–64: grave nos. 2/2 and 9/55

10 Rapport annuel 2004, 66

11 RKM 2002, 26–28

12 HUNYADY 1942–44, 123–4, Pl. LIII, 1–3

13 SZABÓ 1992, 163–168; KRUTA 1975, 68–70, Pl. XVI–XVIII

14 SZABÓ 1992, 159

15 RKM 2002, 28

16 SZABÓ et al. 1997, 84–86, 183. fig. XII/14

sírok, 78/152 sz. = 5B kép, csontvázas sír) a LT C1 fázisba sorolhatók be. A 82/156 sz. hamvasztásos sírban talált „vitéztkötéses” bronzfibula (5D kép) megerősíti ezt a kelteztést.¹⁸ Ebből az következik, hogy a Sajópetri mellett feltárt település és temető használata lényegében a Kr. e. 3. századra tehető. A megtelepedés kezdete valószínűleg a Kr. e. 4. sz. végére nyúlik vissza, míg az elhagyás időpontja a Kr. e. 2. sz. eleje lehetett.

Befejezésül röviden kitérünk az Alföld térségében a La Tène-kelták és az őslakosság együttélésének kérdésére. A Sajópetri mellett kiásott település leletei között a La Tène-anyaggal együtt igen jelentős mennyiségű olyan kerámia, továbbá vas-, bronz- és csonttárgy került elő, amely hagyományosan a térség szkíta kori kultúrájához kapcsolható. Ez a leletszituáció a szkíta kori népesség La Tène-kori továbbélésének kulcslelőhelyévé teszi Sajópetrit.¹⁹

A temető feltárásának első éve azt a meglepő, némileg elstetett következtetést sugallta, miszerint a falu leletanyagával szemben a sírokban szkíta típusú kerámia nem fordul elő.²⁰ A 2005. évi kutatások alapján ez a következtetés alapvetően módosult. Az kétségtelen, hogy az agyagedények többsége a La Tène-kori kelta fazekaság terméke (2A, 2C, 3B, 3C, 4A, 4B, 4C, 5A, 5C, 5D kép). Ezekkel kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy a fészűs díszű grafitos szitula jelenléte az 58/129 sz. hamvasztásos sír mellékletei között (4C kép) újabb láncszem a település és a temető közötti leletkapcsolatok rendszerében.²¹ Ugyanakkor a szkíta eredetű egyfülű kancsó²² szinte állandó jelenléte a sajópetri sírok kerámiakészleteiben (pl. 25/84 = 2B kép, 28/90 = 2C kép, 47/114 = 3C kép, 55/123 = 4B kép, 58/129 = 4C kép, 76/150 = 5C kép, 82/156 = 5D kép, hamvasztásos sírok)²³ a kelta, ill. a szkíta kulturális hatás kölcsönösségére utal. Továbbá a 32/95 sz. csontvázas sírből egy La Tène-váza mellett két kézzel formált szkíta típusú edény került elő (3A kép).²⁴ Ez a dokumentáció, valamint a 78/152 sz. sír zsugorított helyzetben eltemetett halottja (5B kép) a bevándorolt kelták és a bennszülött ún. szkíta népesség keveredésére utal. A falu leletanyagában nagy hangsúllyal előforduló szkíta típusú korongolatlan kerámia²⁵ talán azzal magyarázható, hogy a kézzel formált, az Alföld kora vaskori hagyományában gyökerező edényeket a La Tène-korban házikerámiaként használták.

Az itt felvetett munkahipotéziseket majd a temető leletanyagának szisztematikus feldolgozása erősítheti vagy cáfolhatja meg. Azt megelőzően azonban reményeink szerint 2006-ban sor kerül a temető teljes feltárására.

in the settlement dates the appearance of the Celts in the region of Sajópetri from the beginning of the LT B2 that is the end of the 4th century BC. From among the finds of the village, a series of iron brooches¹⁷ and their analogues from the cemetery made of bronze or iron (no. 24/81 = Fig. 2A and no. 58/129 = Fig. 4C, no. 78/152 = Fig. 5B) can be dated from the LT C1 phase. The bronze brooch decorated with “frog” found in cremation burial no. 82/156 (Fig. 5D) supports this date.¹⁸ It means that the village and the cemetery unearthed at Sajópetri were used in the 3rd century BC. The establishment of the settlement probably goes back to the end of the 4th century BC, and it was probably abandoned at the beginning of the 2nd century BC.

Finally, let us say a few words about the problem of the coexistence of the La Tène Celts and the autochthonous population in the Great Hungarian Plain. Ceramics, iron, bronze and bone objects that can traditionally be affiliated with the Scythian culture of the region were found in a significant number among the finds of the settlement uncovered at Sajópetri together with the La Tène material. This co-occurrence lends a key importance to Sajópetri regarding the survival of the population of the Scythian period in the La Tène period.¹⁹

The first year of the excavation of the cemetery suggested the astonishing and somewhat rash conclusion that, unlike the material of the village, the graves did not contain Scythian type ceramics.²⁰ This conclusion was basically modified after the investigations in 2005. The majority of the clay vessels were doubtlessly the products of the Celtic population of the La Tène period (Figs. 2A, 2C, 3B, 3C, 4A, 4B, 4C, 5A, 5C, 5D). It is important to mention that the occurrence of a graphitic situla of combed ornamentation among the grave goods of cremation burial no. 58/129 (Fig. 4C) is another link in the system of connections between the finds of the settlement and the cemetery.²¹ At the same time, the nearly consequent occurrence of the one-handled jug of a Scythian origin²² in the ceramic set of the graves of the Sajópetri necropolis (e.g. 25/84 = Fig. 2B, 28/90 = Fig. 2C, 47/114 = Fig. 3C, 55/123 = Fig. 4B, 58/129 = Fig. 4C, 76/150 = Fig. 5C, 82/156 = Fig. 5D)²³ implies mutual influences between the Celtic and the Scythian cultures. Furthermore, a hand-thrown vessel of a Scythian type (Fig. 3A)²⁴ was found beside a La Tène vase in the inhumation burial no. 32/95. This documentation and the dead buried in a crouched position in grave no. 78/152 (Fig. 5B) imply the mixture of the immigrant

18 SZABÓ-NÉMETH 1999–2000, 263–264.

19 SZABÓ et al 1997, 83. skk.

20 Rapport annuel 2004, 66.

21 Vö. RKM 2002, 28.

22 ZIRRA 1976

23 2004-ből lásd Rapport annuel 2004, 64–65, 4., 5., 8. kép

24 Vö. SZABÓ et al 1997, 83–86; RKM 2002, 27–28.

25 Vö. Rapport annuel 1999, 24 és 28–29, 8–9. kép

17 Rapport annuel 1999, 23, fig. 4/6–8

18 SZABÓ-NÉMETH 1999–2000, 263–264

19 SZABÓ et al. 1997, 83 ff

20 Rapport annuel 2004, 66

21 Cf. RKM 2002, 28

22 ZIRRA 1976

23 From 2004 see Rapport annuel 2004, 64–65, figs. 4, 5, 8

24 Comp. SZABÓ et al. 1997, 83–86; RKM 2002, 27–28

A 2005. évi ásatás vezetésében társaim voltak Jean-Paul Guillaumet, (Dijon, Egyetem-CNRS), Daniele Vitali (Bologna, Egyetem). A koordinátor Tankó Károly volt, a topográfiai munkákat Czajlik Zoltán és Timár Lőrinc végezte.

További munkatársak Ďurkovič Éva, Nyíri Borbála, Rupnik László, Szabó Dániel, Szöllősi Szilvia; Hervé Bocquillon, Xavier Degron, Jenny Kaurin, Caroline Lachiche, Bernard Lambot, Stéphane Marion, Armelle Masse, Patrice Méniel (Franciaország); Daniele Balbo, Anna Bondini, Erica Camurri, Melissa Della Casa, Nicola Bianca Fábry, Davide Giacobazzi, Vanessa Poli (Olaszország) voltak.

Celts and the autochthonous so-called Scythian population. The Scythian type hand-made ceramics, which are emphatically present in the find material of the village,²⁵ can perhaps be explained by the fact that the hand-made vessels rooted in the early Iron Age traditions of the Great Hungarian Plain were used as household ceramics in the La Tène period. The systematic analysis of the find material of the cemetery can corroborate or refute the above sketched working hypotheses. Nevertheless, we hope to complete the excavation of the cemetery in 2006 before doing the detailed analysis.

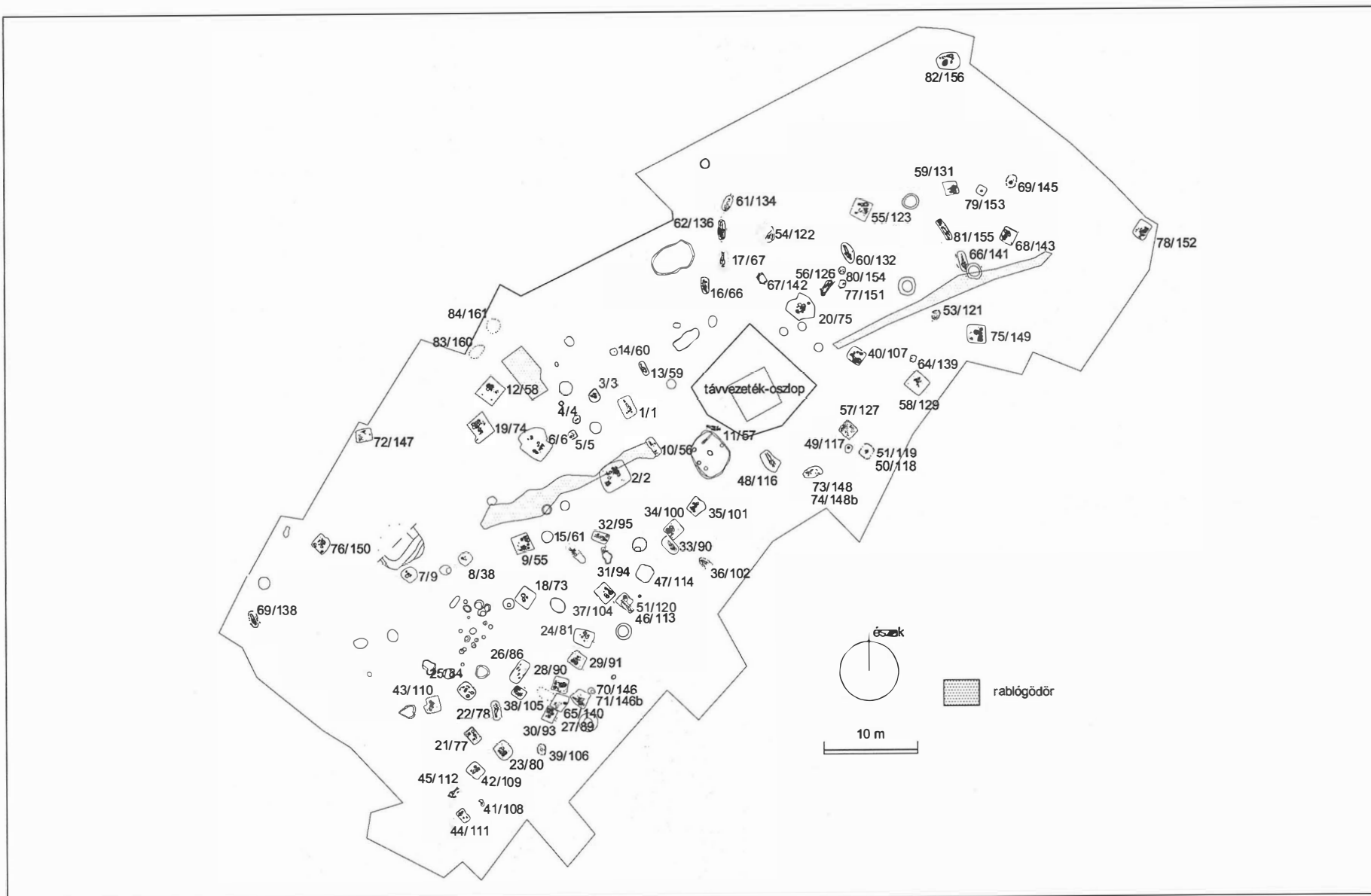
Jean-Paul Guillaumet, (Dijon, (University-CNRS), Daniele Vitali (Bologna, University) helped me in the direction of the excavation in 2005. Károly Tankó coordinated our work, and Zoltán Czajlik and Lőrinc Timár carried out the topographic tasks.

Our collaborators were: Éva Ďurkovič, Borbála Nyíri, László Rupnik, Dániel Szabó, Szilvia Szöllősi; Hervé Bocquillon, Xavier Degron, Jenny Kaurin, Caroline Lachiche, Bernard Lambot, Stéphane Marion, Armelle Masse, Patrice Méniel (France); Daniele Balbo, Anna Bondini, Erica Camurri, Melissa Della Casa, Nicola Bianca Fábry, Davide Giacobazzi, Vanessa Poli (Italy).

25 Cf. Rapport annuel 1999, 24 and 28–29, figs. 8–9

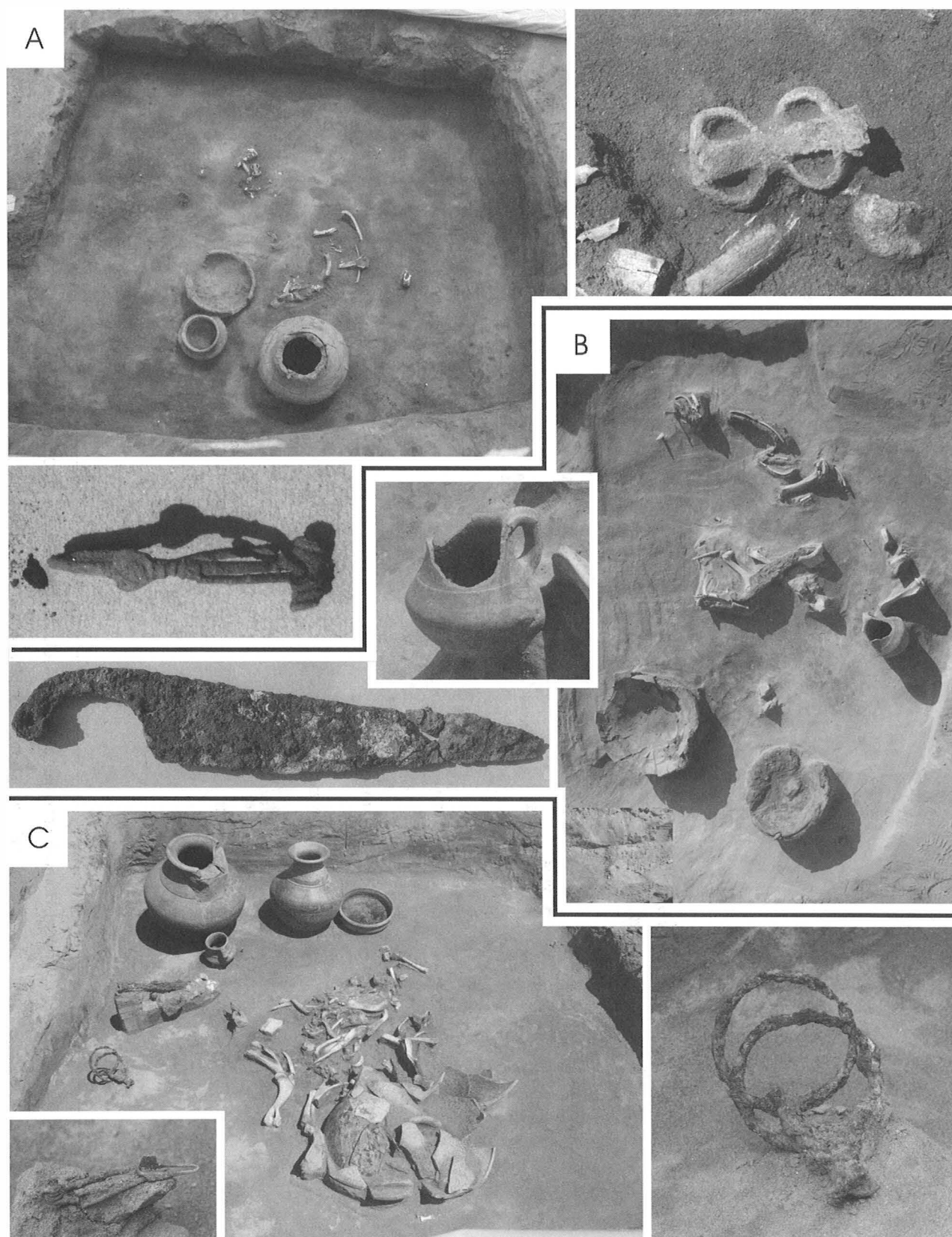
Irodalom • References

- BUJNA 1982 BUJNA, J.: Spiegelung der Sozialstruktur auf latènezeitlichen Gräberfeldern im Karpatenbecken. *PamArch* 73, 1982, 312–431.
- BUJNA 1989 BUJNA, J.: Das latènezeitliches Gräberfeld bei Dubník I. *SlovArch* 37, 1989, 245–375.
- EGG 1999 EGG, M.: Waffenbrüder? Eine ungewöhnliche Bestattung der Frühlatènezeit in Novo mesto in Slovenien. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 46, 1999, 317–356.
- HUNYADY 1942–44 HUNYADY, J.: Kelták a Kárpátmedencében. – Die Kelten im Karpatenbecken. (DissPann II.18) Budapest, 1942–1944.
- KRUTA 1975 KRUTA, V.: L'art celtique en Bohême. (Bibl. de l'E.P.H.E IVe section, vol. 324) Paris, 1975.
- MARÁZ 1981 MARÁZ, B.: On the survival of the autochthonous population of the Scythian Age in Eastern Hungary. (Rés.) *JPMÉ* 26, 1981, 97–120.
- Rapport annuel 1999 BARRAL, PH.: Études du matériel du site Sajópetri-Hosszú-dűlő. Rapport annuel d'activité 1999 du Centre archéologique européen du Mont Beuvray. *Glux-en-Glenne* 1999, 23–29.
- Rapport annuel 2004 GUILLAUMET, J.-P. – SZABÓ, M.: Recherches archéologiques franco-hongroises en Hongrie. Rapport annuel d'activité 2004 du Centre archéologique européen de Bibracte. *Glux-en-Glenne: Bibracte*, 2004, 61–66.
- RKM 2002 SZABÓ, M. – KRIVECKY, B. – CZAJLIK, Z.: Késő vaskori település Sajópetri határában (Sajópetri, Hosszú-dűlő) – Late Iron Age settlement at the outskirts of Sajópetri. In: *Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary* 2002. 2004, 25–34.
- ROZOY 1987 ROZOY, J.-G.: Les Celtes en Champagne. Les Ardennes au second Age du Fer: le Mont Troté, les Rouliers. (Mémoires de la Société Archéologique Champenoise n° 4.) Charleville-Mézières, 1987.
- SZABÓ 1992 SZABÓ, M.: Les Celtes de l'Est. Paris, 1992.
- SZABÓ ET AL 1997 SZABÓ, M. – GUILLAUMET, J.-P. – KRIVECKY, B.: Sajópetri-Hosszú-dűlő. In: *Raczky, P. – Kovács, T. – Anders, A. (éd.): Utak a múltba. Paths into the Past. (Rescue Excavations on the M3 Motorway.) Budapest, 1997, 81–86 és 182–183.*
- SZABÓ-NÉMETH 1999–2000 SZABÓ, M. – NÉMETH, P. G.: Keltische Gräber in Somogytúr. *AAH* 51, 1999–2000, 249–268.
- ZIRRA 1976 ZIRRA, V.: Über die Henkelgefäße im ostkeltischen Raum (Transylvanien). *Festschrift für R. Pittioni*. Wien, 1976, 777–818.

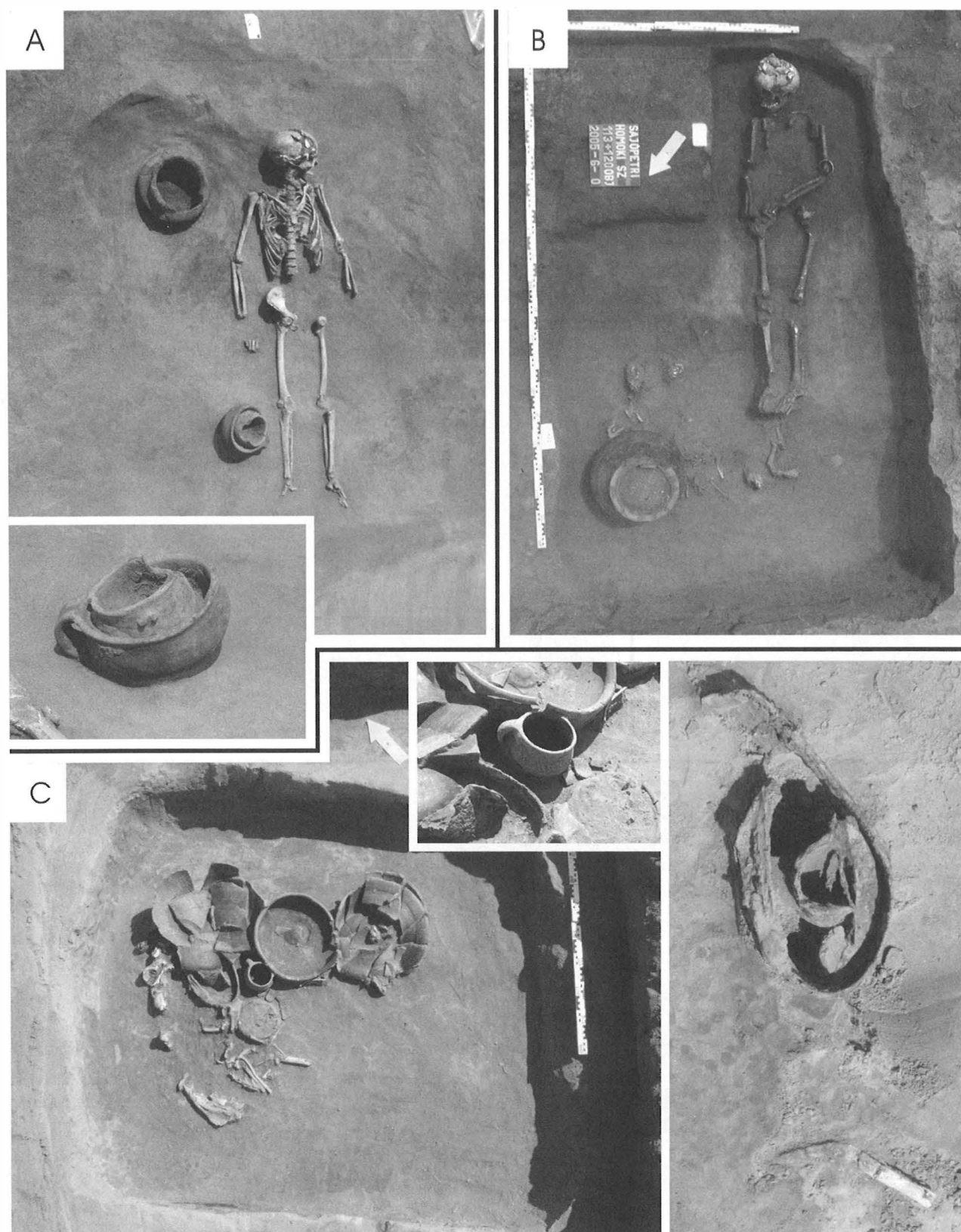
1. kép: Sajópetri, Homoki-Szőlőskertek: a feltárások összesítő térképe (2005. évi állapot)

Fig. 1: Sajópetri, Homoki-Szőlőskertek; complex map of the excavations (until 2005)

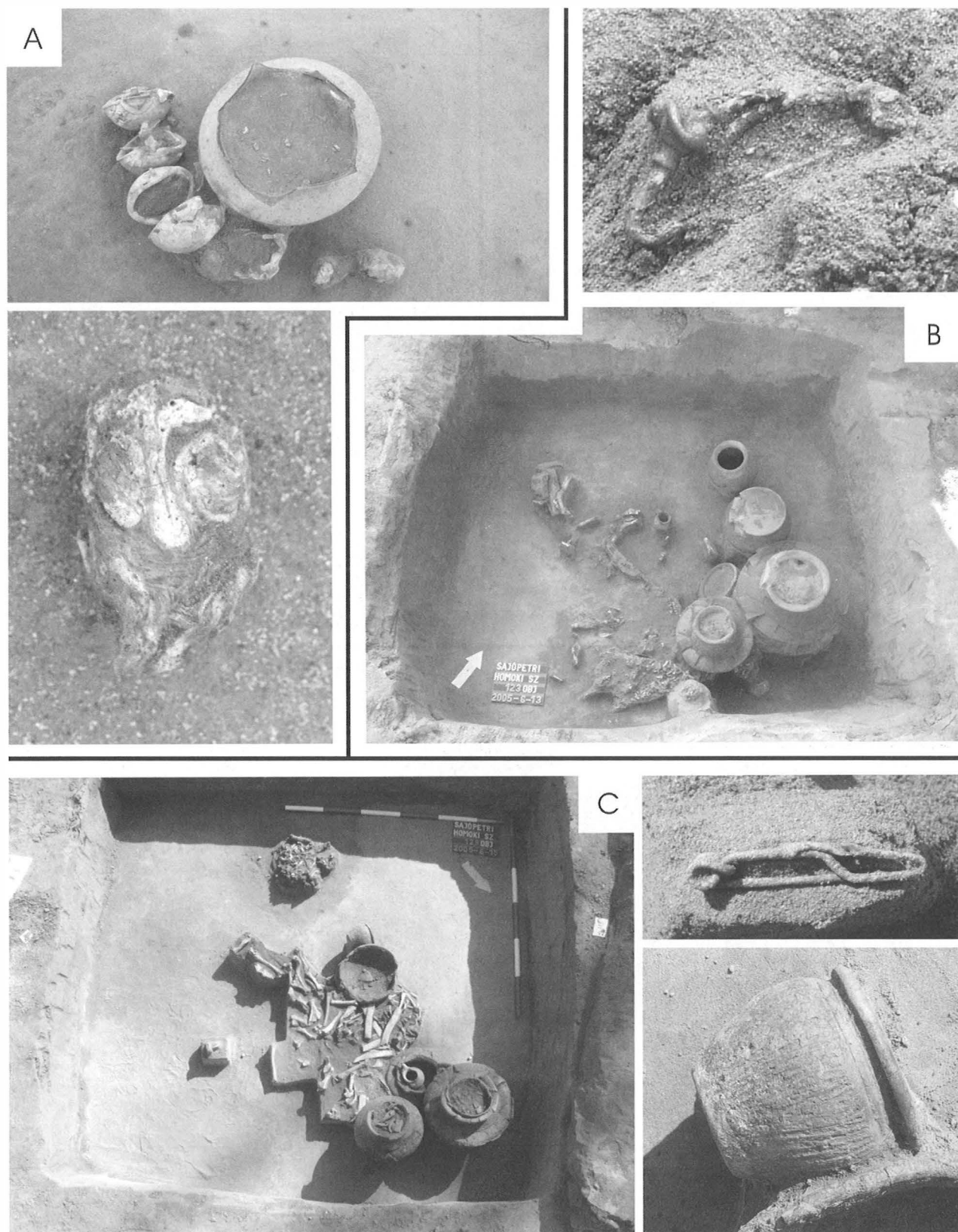
2. kép: Sajópetri, Homoki-Szőlőskertek. A: Hamvasztásos sír (24/81), bronz bokapereccel és fibulával; B: Hamvasztásos sír (25/84), állatáldozattal és vas vágókéssel; C: Hamvasztásos sír (28/90), vaslándzsával és vaszablával, bronzfibulával

Fig. 2: Sajópetri, Homoki-Szőlőskertek. A: Cremation burial (24/81) with a bronze anklet and a brooch; B: Cremation burial (25/84) with animal offering and an iron cutting knife; C: Cremation burial (28/90) with an iron spear, an iron bit and a bronze brooch

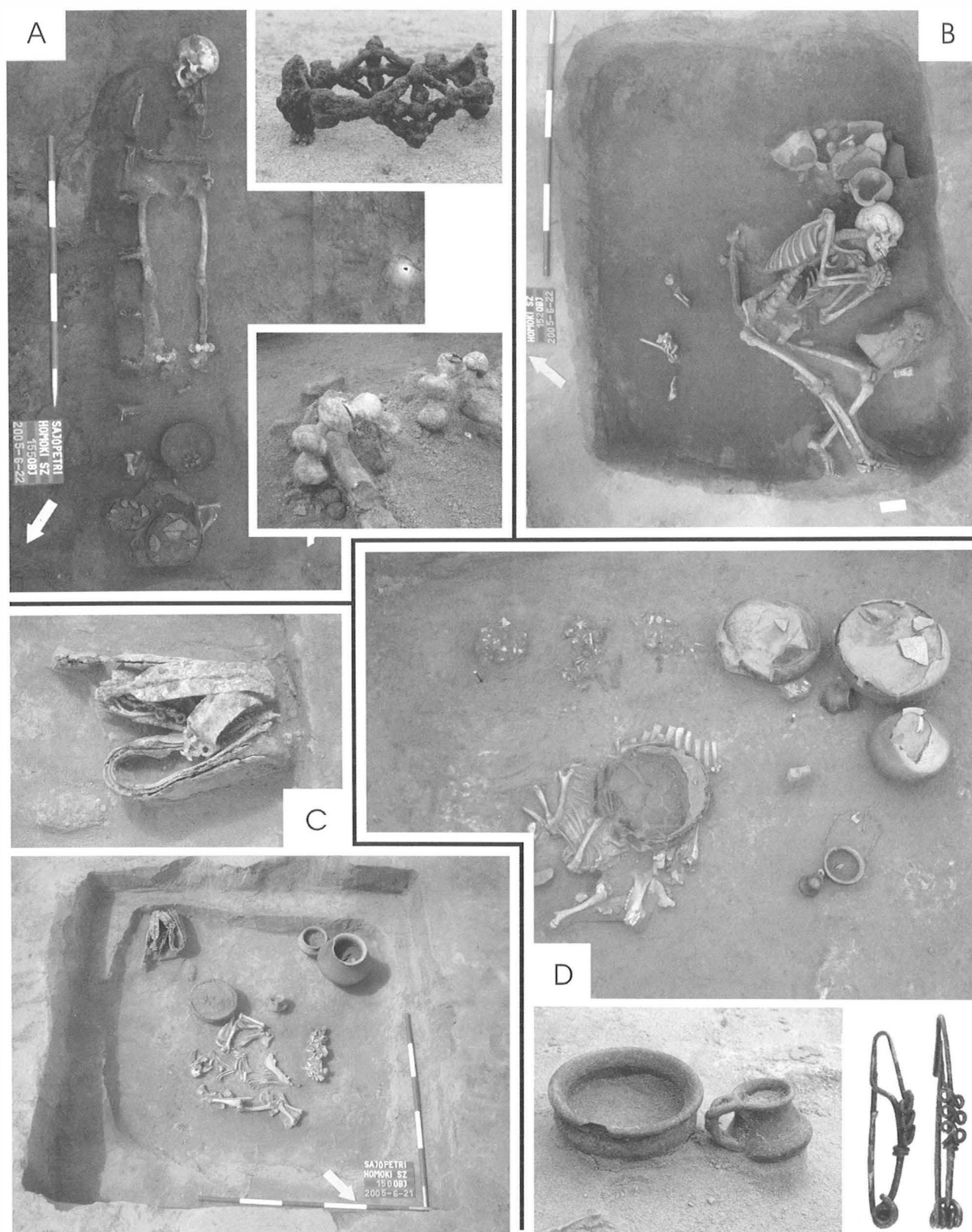
3. kép: Sajópetri, Homoki-Szőlőskertek. A: Csontvázás sír (32/95), két szkíta típusú agyagedénnyel;
B: Hamvasztásos sír (52/120), amelybe egy csontvázás temetkezés (46/113) belevág; C: Hamvasztásos sír (47/114),
kerámiával, vaskéssel és vasfegyverekkel

Fig. 3. Sajópetri, Homoki-Szőlőskertek. A: Inhumation burial (32/95) with two Scythian type clay vessels;
B: Cremation burial (52/120) intersected by an inhumation burial (46/113); C: Cremation burial (47/114) with ceramics,
an iron knife and iron weapons

4. kép: Sajópetri, Homoki-Szőlőskertek. A: Hamvasztásos sír (50/118), bronz bokaperecekkal és maszkos üveggyönggyel; B: Hamvasztásos sír (55/123), plastikus díszítésű bronzfibulával; C: Hamvasztásos sír (58/129), bronzfibulával és grafitos, fésűs díszítésű szitulával

Fig. 4: Sajópetri, Homoki-Szőlőskertek. A: Cremation burial (50/118) with bronze anklets and a masked glass bead; B: Cremation burial (55/123) with a bronze brooch of a plastic ornament; C: Cremation burial (58/129) with a bronze brooch and a graphitic situla of combed ornament

5. kép: Sajópetri, Homoki-Szőlőskertek. A: Csontvázas sír (81/155), bronzékszerekkel (bokaperecek, áttört, állfiligrán-díszítésű karperec); B: Csontvázas sír (78/152), zsugorított helyzetű csontvázal; C: Hamvasztásos sír (76/150), vasfegyver-depóval; D: Hamvasztásos sír (82/156), agyagedényekkel és „vitézkötéses” bronzfibulával

Fig. 5: Sajópetri, Homoki-Szőlőskertek. A: Inhumation burial (81/155) with bronze jewellery (anklets, a bracelet with openwork pseudo-fligree ornament); B: Inhumation burial (78/152) with the skeleton in a crouched position; C: Cremation burial (76/150) with a depot of iron weapons; D: Cremation burial (82/156) with clay vessels and a bronze brooch decorated with „frog”

Eke István – Horváth László

Késő római temetők Nagykanizsán**A kutatás története**

Nagykanizsa északi részén, a barokk kori Inkey-sírkápolna mellett lévő lapos, kisebb kiemelkedésen 1976 őszén több korszak emlékeit találtuk meg terepbejárás-kor. Ugyanabban az évben próbaásatást végeztünk, majd miután tudomást szereztünk arról, hogy a területen raktárakat kívánnak létesíteni, 1979–81 között 6000 m²-t feltártunk. A lelőhelyen elsősorban egy Kr. u. 3–4. századi, római kőépületeket is tartalmazó település nyomai kerültek felszínre, de a többi korszakból (lengyeli, badeni, Somogyvár-Vinkovci, urnamezős, La Tène-kultúrák, valamint késő népvándorlás kor) is jelentős a leletanyag. A *villa rustica* felfedezésével egy időben a településtől keletre megtaláltuk a temetőjüket. A központi téglasírt (1. sz.) az eke elérte a szántáskor, és egy vezetékek árka is kettészelte azt. Ezek nyomait találtuk meg a szántásban. 2004-ig úgy hittük, hogy ez lehet a gazdasági központ egyetlen temetkezési helye, azóta a római település közvetlen nyugati szélén, a Zalaegerszegre vezető 74. sz. műút mellett is előkerült egy hasonló korú temető. Az egyértelműség miatt a korábban talált keleti temetőt „Inkey-sírkápolna, Római temető I.” lelőhely néven különböztetjük meg a később, 2004-ben napvilágot látott nyugati temetőtől, amely a „Római temető II.” elnevezést kapta.¹ Az 1981-ig folyó település-feltárásokkal párhuzamosan a keletre lévő temető 25 sírját is sikerült feltárnunk.²

Az első három év kutatásainak eredményeiről egy aránylag bővebb tájékoztatót adtunk közre 1983-ban.³ Ugyanakkor került sor néhány leletcsoport (terra sigillata, besimított kerámia) ismertetésére is,⁴ és valamivel később újabb tárgycsoportok (edényfeliratok, fibulák) váltak ismertté a megjelent publikációk után.⁵

A *villa rustica* település déli végét az addigi kutatások során nem sikerült átvizsgálni, így 1991-ben ezt pótoltuk, mintegy 2300 m²-t tárva fel. Az 1991-ig átvizsgált területől felszínre került újkőkor végi és rézkori, valamint a kora bronzkori leletanyagot a nagykanizsai Thúry György Múzeum jubileumi kötetében részletesen feldolgozták,⁶ a „Római temető I.” addig feltárt 25 sírját ugyanebben a kötetben tettük közzé.⁷

A lelőhely őskori része legújabb terepbejárásaink és 2005-ben a városi önkormányzat finanszírozásában el-

István Eke – László Horváth

Late Roman cemeteries at Nagykanizsa**Research history**

The remains of various ages were found on the flat, small knoll next to the baroque Inkey sepulchral chapel in the northern part of Nagykanizsa during field walking in the autumn of 1976. A test excavation was conducted the same year, then, having learned that a depot was planned to be built on the territory, 6000 m² were unearthed between 1979 and 1981. The traces of a settlement containing, among others, Roman stone buildings from the 3rd–4th centuries AD, were the main results of the excavation and a significant find material was recovered from other periods as well (Lengyel, Baden, Somogyvár-Vinkovci, Urnfield, La Tène cultures and the late Migration Period). In parallel to the discovery of the *villa rustica*, we found its cemetery east of the settlement. The plough reached the central brick grave (no. 1) and the trench of a cable intersected it. Their traces were found in the ploughed soil. Until 2004, we thought that this was the only burial place of the economic centre. Since then, a cemetery of the same age was found next to the western edge of the settlement beside road no. 74 to Zalaegerszeg. To be explicit, the eastern cemetery found earlier will be called „Inkey sepulchral chapel, Roman cemetery I”, while the western cemetery discovered later in 2004 got the name „Roman cemetery II”.¹ In parallel to the excavation of the settlement conducted until 1981, 25 graves were unearthed in the cemetery to the east of it.²

A relatively more detailed report was published of the excavation results of the first three years in 1983.³ At the same time, a few find groups (Samian wares, smoothed-in ceramics) were described⁴ while new groups of object (inscriptions on vessels, brooches) were discussed after the appearance of the publications.⁵

The southern end of the *villa rustica* settlement could not be examined during the former investigations. It was done in 1991, when 2300 m² were unearthed. The late Neolithic, Copper Age and early Bronze Age materials uncovered on the territory investigated until 1991 were described in details in the anniversary edition of the Thúry György Museum,⁶ and the 25 graves of „Roman cemetery I” uncovered until then were published in the same volume.⁷

1 Ez utóbbit a feltárásakor különböző névvel jelöltük: Ateir-bútorraktár, Palin, Szociális Otthon”. Az egyértelműség mellett az egyszerűség is indokolta a „Római temető I. és II.” elnevezést.

2 HORVÁTH 2003

3 HORVÁTH 1983

4 GABLER 1983, OTTOMÁNYI 1983

5 BILKEI 1985, BEREZ 1991

6 BONDÁR 2003, KALICZ 2003

7 HORVÁTH 2003

1 The latter one was called by various names during the excavation: Ateir-furniture deposit, Palin, Szociális Otthon”. The name „Roman cemetery II” was given to make the situation simpler and explicit.

2 HORVÁTH 2003

3 HORVÁTH 1983

4 GABLER 1983, OTTOMÁNYI 1983

5 BILKEI 1985, BEREZ 1991

6 BONDÁR 2003, KALICZ 2003

7 HORVÁTH 2003

végzett próbaásatásunk alapján kelet felé, a Lazsnak-patak keleti árteréig (az ipari vasút vágányáig) folytatódik. Az átvizsgált mintegy 500 m² kiterjedésű területen késő bronzkori és kelta kori házakat, valamint késő népvándorlás kori telepjelenségeket találtunk. A kutatást 2006-ban folytatjuk.

A *villa rustica*-tól Ny-ra, a 74. sz. műút közvetlen nyugati oldalán 2004. augusztus 16. és november 4. között próbaásatást követően megelőző feltárást végeztünk. Ennek során néhány 3. századi telepjelenség mellett két késő római temetői épületet találtunk 4. sz. közepi érintetlen temetkezésekkel.⁸ Az épületektől északra, a 74. sz. út új nyomvonalán a megelőző feltárást 2005. március 29. és október 22. között végeztük el.

A *villa rustica*-tól K-re, a „Római temető I.” lelőhelyrészén 2005. augusztus 9. és október 11. között végeztünk megelőző régészeti feltárást. Kutatásaink eredményét mutatjuk be az alábbiakban (1. kép).

A *villa rustica* egy kisebb, környezetéből kiemelkedő platón helyezkedett el, melyet három oldalról, északról, keletről és nyugatról a Lazsnak-patak villás elágazása, valamint a Principális-völgy (az egykori Kanizsa-patak) vízjárta medrei fogtak közre. A Lazsnak-patak keleti ága a *villa rustica*-t választotta el a keleti temetőtől, míg a nyugatra, a Principális-völgye felé irányuló lefolyása északról és nyugatról határolta a nyugati temetőt és a közvetlenül mellette elhelyezkedő települést. Meg kell jegyeznünk, hogy legújabb ásatásaink tanúsága szerint a környezet sokkal szárazabb lehetett, mint ma, de szűkebb medrű vízfolyással akkor is számolnunk kell.

A Római temető I.

Az Inkey-kápolna melletti 3–4. századi villagazdaságtól 380 m-re K-re eső dombon lévő temetőt sikerült teljesen feltárnunk (2. kép). A kutatott 8027 m²-en összesen 71 sír látott napvilágot. Két esetben a szorosan egymás mellé ássott sírgödör tulajdonképpen többes temetkezést jelentett (44a-b és 61a-b sírok). Három esetben figyeltünk meg a sírok közé egykor elföldelt áldozati edényt. A temető sírjai sorban és egyben csoportosan helyezkedtek el mintegy 40–50 m szélességű, és 130 m hosszúságú, K-Ny irányú sávban. A temetőt a villagazdaság felőli nyugati oldalon egy átlagosan 3 m széles, 1,8–2,0 m mély temetőárok határolta. Az északi és déli végét is megtaláltuk, ezek szerint az árok hossza 92 m volt. Lehetséges, hogy a temető szélét máshol fákkal, vagy bokrokkal, sövényekkel jelezték. A temető központi, nagyméretű téglasírt egykor árokkal övezett sírkert vette körül, ezt a valószínűleg rangos sírt azonban teljesen kirabolták. A többi földsír tisztas távolságban helyezkedett el ettől. A temetőben még egy téglasír és egy téglából készített sírláda került felszínre, de mindkettőt szintén kirabolták. Az agyagos-savas talaj miatt a cson-

The prehistoric part of the site extends to the eastern floodplain of the Lazsnak stream in the east (the rails of the industrial railway) as it could be observed during recent field walkings and the test excavation financed by the local self-government in 2005. Late Bronze Age and Celtic period houses and settlement phenomena of the late Migration Period were found on the investigated territory of about 500 m². The investigations will be continued in 2006.

Excavations preceding investment were conducted after the test excavation on the western side of road no. 74 W of the *villa rustica* between August 16 and November 4, 2004. Beside a few settlement phenomena from the 3rd century, two mausoleums were found from the late Roman period with intact burials from the middle of the 4th century.⁸ The excavation preceding investment was conducted in the new track of road no. 74 north of the buildings between March 29 and October 22, 2005.

Archaeological excavation preceding investment was conducted in the “Roman cemetery I” part of the site E of the *villa rustica* between August 9 and October 11, 2005. In the followings, the results of these investigations will be described (Fig. 1).

The *villa rustica* stood on a small plateau bordered by the forking branches of the Lazsnak stream and the waterflows in the Principális valley (former Kanizsa stream) in the north, the east and the west. The eastern branch of the Lazsnak stream separated the *villa rustica* from the eastern cemetery, while its flow toward the Principális valley in the west bordered the western cemetery and the adjoining settlement in the north and the west. It should be added that according to the latest excavations, the environment was much drier than to date yet a water flow must have existed in a narrower basin.

Roman cemetery I

The cemetery lying on a knoll 380 m E of the villa farm of the 3rd–4th centuries at the Inkey chapel could entirely be unearthened (Fig. 2). Seventy-one graves came to light on the investigated 8027 m². The two cases where the grave shafts were dug close to each other actually meant multiple burials (graves nos. 44a-b and 61a-b). Sacrificial vessels dug between the graves were observed in three cases. The graves were distributed in rows and also in groups in an about 40–50 m broad and 130 m long E-W directed zone. A trench measuring 3 m in average in width and 1.8–2 m in depth bordered the cemetery in the W on the side of the villa farm. We found its northern and the southern ends as well, and so the trench proved to have been 92 m long. It is possible that trees or bushes and hedges marked the borders of the cemetery on the other sides. A grave garden

tok állapota nagyon rossz volt, sokszor csak sejteni lehetett a váz elhelyezkedését. A mélyebbre, a homokosabb talajba ástott síroknál már jobb volt a csontok állaga.

A Római temető I-ben előkerült 71 temetkezés kivétel nélkül korhasztásos volt. Fő tájolásuk a DDK-ÉÉNY (29 sír, 40,8%) és az ettől alig eltérő D-É (27 sír, 38%), ezek együttesen az összes temetkezések 78,8%-át teszik ki. Elenyésző az É-D irányítású (4 sír, 5,6%), a DK-ÉNY (3 sír, 4,2%), a Ny-K és az ÉÉNY-DDK csak két-két sírral (2,8-2,8%) képviselt, míg egy-egy sír DNY-ÉK, ÉÉK-DDNY (1,4-1,4%), és egy sír minden valószínűség szerint K-NY tájolású (1,4%), egynek a tájolása teljesen bizonytalan. A sírokra ebben a temetőben is általánosan jellemző a nagy méret, ritkább a padkás sír (6) és a kőbélelés (2). Koporsóra utaló nyomokat itt 29 esetben figyelhettünk meg (40,8%), melyek közül háromnál tisztán kivehető volt, hogy a koporsót rönkfából készítették. Egy esetben találkoztunk textilbe csavart tetemmel. Két esetben a két sírgödört olyan szorosan egymás mellé ásták, hogy kettős temetkezésre is lehetett gondolni. A keleti temetőben aránylag alacsony a melléklet nélküli sírok száma: 9 sír (26,7%). Hétszer figyeltük meg rablás nyomát (9,8%), míg négy esetben észleltünk valamilyen rendellenességet, ami alapján csak feltételezni tudjuk a rablást. Ebben a temetőben, a nyugatival szemben, sokkal gyakoribbak azok a sírok, amelyekbe érmet tettek a halott mellé (25 sír, 35,2%). Volt olyan sír is (61a sír), amelyből 173 db alig használt pénz került elő.

Néhány temetkezés gazdagságával, vagy különleges mellékletével hívta fel magára a figyelmet. Feltétlenül említést érdemel az 59. sz. sír, amelyben egy felékszerezett kislány nyugodott, gazdag egyéb mellékletekkel (3. kép 1.a-b): a kislány hajába két-két díszített fejű csonttűt raktak, homlokán üveglapocskákkal és kék gyöngyfüggővel ellátott pártá bőr-csíkjának nyoma maradt meg. Nyakát háromsoros nyaklánc és két ón lunulla-amulett, valamint gyöngyös bronzdrót kapcsok díszítették. Jobb alkarján 1 bronz, a balon pedig 14 (vas, bronz, gagát, csont) karperec volt. Különböző helyekre téve összesen 69 db érmet kapott útravalóként, az eszközöket a vastű(?), vaskés, vasguzsaly(?) jelentették, míg a sírban még egy üveg pohár, két üvegfiola, egyikben összeaszalódott anyaggal, kerámiakorsó és állatcsont formájában megmaradt ételmelléklet került még napvilágra. Érdekes mellékletet tartalmazott az egyik férfisír: a hagymagombos bronzfibulán, keleti típusú övcsatján és egy bögrén kívül nagyobb gyorsmérleg vasfüles ólomsúlyát.

Kétségtelen, hogy a legjelentősebb temetkezés a ló- és kutyasír volt (42. sz. sír), melyet a temető ÉNy-i szélén, közvetlenül a temetőárok mellett találtunk meg (3. kép 2.). Az érintetlen állapotban megfigyelhető padkás sírban a hátsólovat teljes szerszámmal (szügy- és farhám, a kantárzathoz két-két bronzkarikában végződő vaszabla, vasmerevítő nyereg) temették el. Az áttört

enclosed by a trench used to surround the central large brick grave of the cemetery. This probably high-ranked grave, however, was completely robbed. The other shaft graves were dug at a considerable distance from it. Yet another brick grave and a grave casket made of bricks were found in the cemetery, both had been robbed. Due to the clayey, acidic soil, the bones were very poorly preserved and the position of the skeletons could sometimes only be guessed. The bones were better preserved in the graves that were dug deeper into a sandier soil.

All the 71 graves found in Roman cemetery I contained inhumation burials. The main orientations were SSE-NNW (29 graves, 40.8%) and the slightly different S-N (27 graves, 38%), which together make 78.8% of the burials. There were only a few graves with N-S (4 graves, 5.6%) and SE-NW (3 graves, 4.2%) orientations, while only each two graves represented the W-E and NNW-SSE orientations (2.8 - 2.8%) and each a grave was oriented to SW-NE and NNE-SSW directions (1.4 - 1.4%). A single grave had most probably an E-W orientation (1.4%), while the orientation of another one is uncertain. The large measurements are generally characteristic of graves in this cemetery as well. Graves with benches (6) and stone lining (2) rarely occurred. Traces suggesting coffins could be observed in 29 cases (40.8%). In three cases it could also be determined that the coffins were made from logs. A single body was wrapped in cloth. In two cases, the grave shafts were dug so close to each other that we could think of double burials. The number of graves without grave furniture was relatively low in the eastern cemetery: 9 graves (26.7%). At seven graves we found the traces of grave robbery (9.8%), while in four cases we recognised anomalies that could also suggest robbery. In this cemetery, coins were more frequently put beside the bodies than in the western one (25 graves, 32.5%). There was a grave (grave no. 61a), from which 173 barely worn coins were recovered.

A few burials called our attention with their richness or peculiar grave furniture. Grave no. 59 deserves special mentioning, in which a small girl lay furnished with jewellery and rich grave furniture (Fig. 3. 1 a-b). Each two bone pins with decorated heads were put into the hair of the girl and the traces of the leather band of a headdress decorated with glass plaques and a blue bead pendant were preserved on her forehead. Three rows of a necklace, two lead lunulla amulets and beaded bronze wire hooks decorated her neck. A bronze bracelet was found on her right lower arm, while 14 (iron, bronze, jet and bone) bracelets were put on the left one. She was given 69 coins put to various places. An iron needle (?), an iron knife and an iron distaff (?) represented the tools. Besides, a glass tumbler, two glass vials with a shrivelled matter in one of them, a pottery jug and food preserved in the form of bones were placed in the grave. The grave of a man contained a strange grave good. Beside his bulb-knobbed bronze brooch, a belt buckle of an eastern

pelta-mintás korongok két-két elosztásban szimmetrikusan helyezkedtek el a lapockán és a tomporon, a szerszámzat bronz szegecsből, szilvamag alakú, ovális bordázott és félgömb fejű szíjelosztóból, szíjbújtatóból, ill. gombokból állt.

Ásatásunk során néhány újkőkori végi (lengyeli kultúra), sok késő rézkori (badeni kultúra) és pár 7–8. századi népvándorlás kori települési objektum is felszínre került. A késő rézkori település jelenségei nyugat felé sűrűsödtek.

A Római temető II.

A 2004–2005. évi feltárásokon a késő római temetőben két sírépületet és 61 sírt tártunk fel. A sírépületek a temető déli részén, a sírok többsége a 2. sz. sírépülettől É-ra helyezkedett el, soros elrendezésben (4. kép).

Sírépületek

Az 1. sz. temetőépület téglalap alaprajzú, kb. 10,55×5,93 m alapterületű, keleti oldalán 2,8 m átmérőjű félköríves apszissal. Az épület falainak csak a sóderes alapozását tudtuk megfigyelni. A keleti oldalfal alapozása közepén az apszisnál megszakad, azonban az apszis alapozása tömör.

Az épületben 4 sírt tártunk fel, ezekből kettő téglasír volt. Az épület és a sírok egykorúságát bizonyítja, hogy a sírok tájolását a temetőépület falaihoz igazították, és egyik sír sem metszi az épület falait. A sírkápolna középső részén egy török kori árok futott keresztül. Ezen árok ásásakor sírokat is megbolygattak, mert az árok betöltésében elszórtan emberi vázmaradványokat találtunk.

A sírépület középső részén egy téгла-homokkő vegyes falazatú téglasírt tártunk fel (1. sír – 5. kép A). (H: 255 cm, sz: 110 cm, m: 76 cm). A sírban egy 4–5 év körüli kislány nyugodott. Az elhunytat felékszerezve, mellékletekkel gazdagon ellátva temették el. A sírba 5 üvegedényt – 2 korsó (5. kép 4.; 6.), 1 pohár (5. kép 5.), 1 fiola (5. kép 3.), 1 orsó alakú edény (5. kép 7.) –, 1 mázas kerámiakorsót (5. kép 1.), 1 ikeredény felét (5. kép 2.), egy textilzacskóban 44 db érmét helyeztek melléketként. A kislány bal karján 6 karperec – 2 ezüst (5. kép 10 C–D), 2 bronz (5. kép 10 A–B), 1 csont (5. kép 10 F) és 1 vas karperec (5. kép 10 E) –, jobb karján 1 bronz karperec (5. kép 9.) volt. A jobb kezén ezüstgyűrűt (5. kép 16.), nyakában arany amfora alakú gyöngyökből álló (5. kép 12.), ezüstkapoccsal (5. kép 13.) záródó nyakláncot, egyik fülében arany fülbevalót (5. kép 14.) viselt. A feje körül ezüst, bronz (5. kép 11.) és csont hajtűk (5. kép 15.) voltak. A pénzek alapján a sír Kr. u. 350–355 közé datálható.⁹

A mauzóleumban további 3 sírt tártunk fel. A 2. sz. sírban egy fiatal nő nyugodott, melléketként egy üveg-poharat, zöld üvegpasztagyöngyökből álló nyakláncot

type and a cup, the lead weight of simple scales furnished with an iron loop was found in it.

The most significant burial was evidently the grave of a horse and a dog (grave no. 42), which was found at the NW edge of the cemetery next to the trench (Fig. 3. 2). The grave with a bench, which could be unearthed in an intact state, a saddle-horse was buried with the complete gear (breast harness and breech band, a bit that ended in each two bronze rings to join the bridle and a saddle with iron bracing). The discs decorated with openwork pelta patterns were distributed symmetrically in twos on the shoulder-blade and the haunch. The gear consisted of bronze rivets, strap distributors of plum-seed-shaped, oval ribbed and hemispherical heads, strap retainers and buttons.

A few settlement phenomena from the end of the Neolithic (Lengyel vulture), many phenomena from the late Copper Age (Baden culture) and a few ones from 7th–8th centuries of the Migration Period were also unearthed. The density of late Copper Age settlement phenomena increased in a westerly direction.

Roman cemetery II

Two mausoleums and 61 graves were unearthed in the late Roman cemetery in 2004–2005. The mausoleums stood in the southern part of the cemetery, while the majority of the graves were arranged in row N of mausoleum no. 2 (Fig. 4).

Mausoleums

Mausoleum no. 1 had an oblong shape on a surface of about 10.55×5.93 m with a semicircular apse of a diameter of 2.8 m on the eastern side. Only the gravely foundation of the walls of the building could be observed. The foundation of the eastern wall is interrupted in the middle at the apse, while the apse itself had a solid foundation.

Four graves were unearthed in the building: two of them were brick graves. The contemporaneity of the building and the graves is supported by the fact that the graves were oriented according to the walls and none of the graves intersected the walls of the building. A trench from the Turkish period ran across the central part of the funeral chapel. This trench must have disturbed the graves since scattered human bone remains were uncovered in the filling of the trench.

A brick grave with the walls built of the mixture of bricks and sandstone was unearthed in the central part of the mausoleum (grave no 1 – Fig. 5 A). (L: 255 cm, w: 110 cm, d: 76 cm). An about 4–5 year-old girl lay in the grave. The deceased was buried with rich jewellery and grave furniture. Five glass vessels (2 jugs (Fig. 5. 4–6), 1 tumbler (Fig. 5. 5), 1 vial (Fig. 5. 3) and 1 spindle-whorl-shaped vessel (Fig. 5. 7)) a glazed pottery jug (Fig. 5. 1), the half of a twin-vessel (Fig. 5. 2) and 44 coins in a textile bag were placed in the grave. Six bracelets were found on the left arm of the girl (2 silver (Fig. 5. 10 C–D), 2

⁹ Az érmek meghatározásáért Torbágyi Melindának tartozunk köszönettel.

és egy kerámiabögrét helyeztek a homokkővel kibélelt sírba. A 3. sz. sírban egy idős nő rossz megtartású csontvázát találtuk. Melléje 1 üvegpoharat, 2 kerámiakorsót, 1 kerámiabögrét, 1 vaskést, 1 üvegfiolát, 1 üvegcsüngőt, és 28 db bronzérmét helyeztek. Ez a sír az érmek alapján 355–361 közé datálható. A 4. sz. sírban, amelyet falazótéglából építettek, egy férfi nyugodott, melléklete nem volt.

A 2. sz. temetőépület 7,6×4,9 m alapterületű, téglalap alakú és két négyzet alakú helyiségből állt. Az épületnek csak a homokkő alapozása maradt meg. A keleti fal középső részén az alapozásban egy felnőtt férfi zsúgorított csontvázát találtuk.

Sírok

A temető a 3–4. századi villagazdaságtól 60 m-re Ny-ra terül el. A kutatási területen 56 sírt tártunk fel, ebből 54 csontváz, 2 urnasír volt. A feltárt temetőrészlet szélessége 80 m, hosszúsága 110 m. A korhasztásos sírok közel párhuzamos sorokban és oszlopokban helyezkedtek el. Az egyik urnasír (30. sz.) a sírsorok között, a másik (8. sz.) a többi sírtól elkülönülve, tőlük É-ra került elő. A temető déli és északi szélét, illetve a legnyugatabbi sírsort is megtaláltuk, keleti irányban egy kerékpárút és a 74. sz. főút húzódik. Csak néhány sír előkerülésére számíthatunk a temető alaprajza alapján, amennyiben a kerékpárút és a 74. sz. főút építéskor nem semmisítették meg őket. A temető DNY-i részénél viszont sokkal több sír várható. Az agyagos altalajban sok esetben csak a csontok lenyomata, illetve a fogak maradtak meg. A mélyebbre, a homokos altalajba ástott síroknál a csontok állaga jobb volt.

A Római temető II-ben napvilágot látott korhasztásos sírok tájolása jellemzően D–É (90%), DDK–ÉÉNY-i tájolású 4 sír (8%) volt, 1 sír tájolása pedig Ny–K. A sírok közül csak 1 volt téglasír, amelybe egy csecsemőt temettek el (7. sz.). A sírokra általánosan jellemző, hogy nagyméretűek, 14 esetben (25%) tudtunk padkát megfigyelni. Homokkővet kőbélés vagy kőpakolás gyanánt 6 esetben (11%) helyeztek el a sírban. Két esetben (18., 50. sír) temettek egy sírba két halottat. Koporsóra utaló nyomokat 16 sírban (29%) figyeltünk meg, egy esetben biztosan rönkkoporsóban temették el az elhunytat, 6 esetben (11%) látszott, hogy a tetemet vászonba csavarva temették el. Rablást egy esetben tudtunk megfigyelni (13. sír).

A mellékletadás elég változatosan alakult a temetőben. Magas a melléklet nélküli sírok aránya: 24 csontváz és 2 urnasír volt melléklet nélküli (46%). Ezek a sírok elszórtan helyezkedtek el. Azt megállapíthattuk, hogy a 2. sz. temetőépület közelében a sírok leletgazdagabbak voltak.

Mellékletként legtöbb, 18 esetben (32%) kerámiadény került a sírokba, egyes síroknál akár több edényt is az elhunyt mellé helyeztek. Mindössze 6 sírban (10%) találtunk üvegedényt, vagy annak töredékeit, állatcsontot 2 esetben. Éremmellékletet 4 sír tartalmazott (7%).

bronze (Fig. 5. 10 A–B), 1 bone (Fig. 5. 10 F) and 1 iron ones (Fig. 5. 10 E)) and a single bronze bracelet (Fig. 5. 9) decorated the right arm. She wore a silver ring (Fig. 5. 16) on the right hand, a necklace composed of amphora-shaped beads (Fig. 5. 12) and closed with a silver clasp (Fig. 5. 13) round the neck, and a gold earring (Fig. 5. 14) in one of the ears. Silver, bronze (Fig. 5. 11) and bone (Fig. 5. 15) hairpins lay around her head. According to the coins, the grave can be dated from between 350 and 355 AD.⁹

Three more graves were unearthed in the mausoleum. A young woman lay in grave no. 2 who was buried with a glass tumbler, a necklace composed of green glass paste beads and a pottery cup. The poorly preserved skeleton of an old woman was found in grave no. 3. A glass tumbler, two pottery jugs, a pottery cup, an iron knife, a glass vial, a glass pendant and 28 bronze coins were placed beside her. This grave can be dated from between 355 and 361 according to the coins. Grave no. 4, which was built of walling bricks, a man lay without grave furniture.

Mausoleum no. 2 was oblong-shaped on a ground surface of 7.6×4.9 m and it was divided into two square-shaped rooms. Only the sandstone foundation has been preserved from the building. The skeleton of an adult man lying in a crouched position was found in the foundation in the middle of the eastern wall.

Graves

The cemetery was established 60 m W of the villa farm of the 3rd–4th centuries. Fifty-six graves were unearthed on the excavation territory. Fifty-four of them were inhumation burials, 2 were urn graves. The width of the uncovered cemetery fragment was 80 m, and it extended to a length of 110 m. The inhumation burials were arranged in nearly parallel rows and columns. One of the urn graves (no. 30) was found between the rows of the graves, while the other one (no. 8) was found separately from the graves to the N. The southern and northern edges of the cemetery and the westernmost row of the graves were found, while a bicycle road and road no. 74 border it in the east. Only a few graves can be expected according to the ground plan of the cemetery if they were not destroyed at the construction of the bicycle road and road no. 74. Much more graves can be expected in the SW part of the cemetery. Often only the imprint of the bones and the teeth were preserved in the clayey soil. The bones were better preserved in the graves that were dug deeper in the sandy subsoil.

The orientation of the inhumation burials in Roman cemetery II was characteristically S–N (90%). Four graves had a SSE–NNW orientation (8%) and one grave was oriented to a W–E direction. There was only one

⁹ I am grateful to Melinda Torbágyi for the determination of the coins.

Viseleti tárgyak közül leggyakrabban a nyaklánc fordult elő, 10 esetben üvegpasztá- (leginkább kék és zöld színű), illetve 3 esetben gagátgyöngyökből álló nyakláncot találtunk, 3 sírban fordult elő fülbevaló (35. sír 1 db arany, 7. sz. sír 1 db ezüst, 11. sz. sír 2 db bronz). Karperec 4, gyűrű 3 sírből került elő.

Fibulát 4 sírban találtunk (7%), ezek közül az egyik egy hagymagombos fibula töredéke volt. Az 53. és 56. sz. sírokban bronzfibula, a 60. sz. sírban egy ezüst, hagymagombos tausiroszott fibula volt. E 3 fibula a 3. sz. végére–4. sz. elejére keltezhető.

Lábbelit, illetve annak vereteit 2 esetben (60., 61 sz. sír) tudtuk megfigyelni.

Jelentőségük miatt két sír leletanyagát az alábbiakban közöljük.

35. sz. sír (6. kép)

(H: 310 cm, sz: 140 cm, m: 134 cm, vázhossz: 150 cm)
A D-É-i tájolású, nagyméretű, padkás sírgödörben egy nő nyújtott csontváza feküdt. Bal karja a medencére, jobb karja a hasra volt hajlítva. Az elhunytat koporsóban helyezték a sírgödörbe, a koporsó fölött, a sírgödör DK-i részében a sírföldben két nagyméretű homokkő feküdt.

A közepes megtartású váz mellett gazdag mellékleteket találtunk. A koponyától északra 42 cm-re fejével a koponya irányában egy nagyméretű vasszeg feküdt (6. kép 1.). A koponya jobb oldalán egy arany fülbevaló volt (6. kép 2.). A jobb combcsont és a bal térd mellett üvegedény töredékeit találtuk. A jobb térd mellett bronz fejű vasgyűrűt találtunk (6. kép 3.). A bal lábszár mellett egy ólomkeretes tükör (6. kép 4.) és egy piros színű földrög (talán pirosító) került elő. A bal lábszáron egy sötétszürke kerámiatál (6. kép 5.), a jobb boka mellett egy horpasztott oldalú üvegfiola volt (6. kép 6.).

60. sz. sír (7. kép)

(H: 254 cm, sz: 82 cm, m: 148 cm, vázhossz: 168 cm)
A D-É-i tájolású sírgödörben egy férfi nyújtott helyzetű csontváza feküdt. A fej enyhén balra billent. A bal kar a medencére volt hajlítva, a jobb kar a test mellett nyújtva volt. A bal váll fölött, az állcsúcs alatt került elő egy ezüstdből készült kis, hagymagombos tausiroszott ezüst-fibula (7. kép 1.). Az elhunyt lábán vasalt talpú lábbeli volt (7. kép 2.), amit in situ sikerült kiemelni, restaurálása folyamatban van.

Összefoglalás

A két temetőt természetesen együtt szeretnénk feldolgozni, és e munka során számos kérdés fog felmerülni. Abból kell kiindulnunk, hogy a két temetőt egy időben, a 3–4. században használták. Bizonyíthatóan mindkét temetőben több sír keltezhető a 3. századra, és a temetkezések folyamatosnak tűnnek egészen a 4. sz. második feléig. A két temető ezenkívül több hasonlóságot és különbözőséget is mutat (pl. tájolás, sírforma, a koporsós temetkezések, a melléklet nélküli sírok aránya, a lelet-

brick grave, in which an infant was buried (grave no. 7). The graves were generally large and we could observe benches in 14 graves (25%). Sandstone was used in the graves in the form of lining or covers in six cases (11%). In two cases, two persons were buried in a grave (graves nos. 18, 50). Traces of coffins were observed in 16 graves (29%) and in a single case the deceased was certainly buried in a log coffin, while in 6 cases (11%) the body was evidently wrapped in cloth. Only a single grave was robbed (grave no. 13).

Grave good offering was fairly varied in the cemetery. There are many graves without grave furniture: 24 inhumation and 2 urn graves (46%). These graves were scattered. It could also be observed that the graves close to mausoleum no. 2 contained more finds.

The most frequent grave goods were pottery vessels in 18 graves (32%). In a few graves several vessels were placed beside the dead. Glass vessels or their fragments were found in only 6 graves (10%), and two graves contained animal bones. Coins were found in four graves (7%).

From among articles of wear, necklaces occurred the most frequently. The necklaces were made of glass paste beads (mostly blue and green) in 10 cases and of jet beads in three cases. Earrings were found in 3 graves (grave no. 35 a gold item, grave no. 7 a silver item and grave no. 11 2 bronze items). Bracelets were recovered from four, finger-rings from three graves.

Brooches were found in 4 graves (7%), from which one was the fragment of a bulb-knobbed brooch. Bronze brooches were placed in graves nos. 53 and 56, while grave no. 60 contained a silver, embossed brooch with a bulbous knob. This brooch can be dated from the end of the 3rd and the beginning of the 4th century.

Footwear or its mounts could be observed in two cases (graves nos. 60 and 61).

The finds of two graves will be described because of their importance.

Grave no. 35 (Fig. 6)

(L: 310 cm, w: 140 cm, d: 134 cm, length of the skeleton: 150 cm)

The large grave with a bench was of a S-N orientation and it contained the extended skeleton of a woman. The left arm was bent on the pelvis, the right arm on the belly. The deceased was lowered in the grave in a coffin and two large sandstone blocks lay in the earth over the coffin in the SE part of the grave shaft.

Rich grave furniture was found beside the medium well preserved skeleton. A large iron nail lay with the head toward the skull 42 cm N of the skull (Fig. 6. 1). A gold earring was found on the right side of the skull (Fig. 6. 2). The fragments of a glass vessel could be observed next to the right thighbone and the left knee. An iron ring with a bronze head was found beside the right knee (Fig. 6. 3). A lead-framed mirror (Fig. 6. 4) and red earth (perhaps rouge) lay beside the left leg. A

típusok, a temetői épületek, a mellékletadás stb.). A feldolgozás fő kérdései az alábbiak.

Biztos-e, hogy az azonos időben használt két temető az általunk ismert *villa rustica*-hoz tartozik? A válasz szinte biztosan: igen. A hosszú évtizedek alatt a szűkebb és tágabb környezetben végzett szisztematikus terepbejárás során sem találtunk más római kori települést. A jelenleg is folyó autópályaépítés a tárgyalt lelőhely közvetlen északi oldalán, a Lazsnak-patak mentén történik. A *villa rustica*-tól ÉNy-ra, a volt szociális otthon területén végzett ásatáskor is csak más korszakok emlékei kerültek elő.¹⁰ Szinte kizárt tehát, hogy a 3–4. századból más település létezett volna a már ismert villagazdaságon kívül.

A kutatás másik fő kérdése: az azonos időben funkcionáló két temető társadalmi-gazdasági, etnikai, vagy vallási különbségeket jelezhet-e egy adott településen belül? Erre a teljes feldolgozás után fogunk tudni választ adni.

dark grey pottery bowl (Fig. 6. 5) was found on the left leg and a glass vial with impressed walls stood next to the right ankle (Fig. 6. 6).

Grave no. 60 (Fig. 7)

(L: 254 cm, w: 82 cm, d: 148 cm, length of the skeleton: 168 cm)

The extended skeleton of a man lay in the S-N oriented grave shaft. The head slightly tilted to the left. The left arm was bent on the pelvis, the right arm lay extended along the body. A small silver bulb-knobbed embossed brooch was found above the left shoulder, under the jaw (Fig. 7.1). The deceased wore boots of clouted soles (Fig. 7. 2), which could be lifted in situ. Their restoration is in process.

Summary

Naturally, we intend to analyse the two cemeteries together, and numerous questions will emerge. We have to start from the fact that the two cemeteries were used at the same time in the 3rd–4th centuries. Evidently a number of graves can be dated from the 3rd century in both cemeteries and funerals continued until the second half of the 4th century. Besides, the two cemeteries show similarities just as well as differences (e.g. orientation, shapes of the graves, burials in coffins, the ratio of the graves without grave furniture, find types, mausoleums, grave furniture etc.). The followings are the main questions of the elaboration.

Is it certain that the two contemporary cemeteries belonged to the *villa rustica*? The answer is yes with a great certainty. We could not identify any other Roman settlement during decades of systematic field walking in the closer and the wider surroundings. The construction of the route, which has not yet been finished, is going on along the Lazsnak stream on the northern side of the site. Only the remains of other periods were discovered during the excavation conducted NW of the *villa rustica* on the territory of the former nursing home.¹⁰ Thus it is impossible that another settlement could exist in the 4th century beside the already known villa farm.

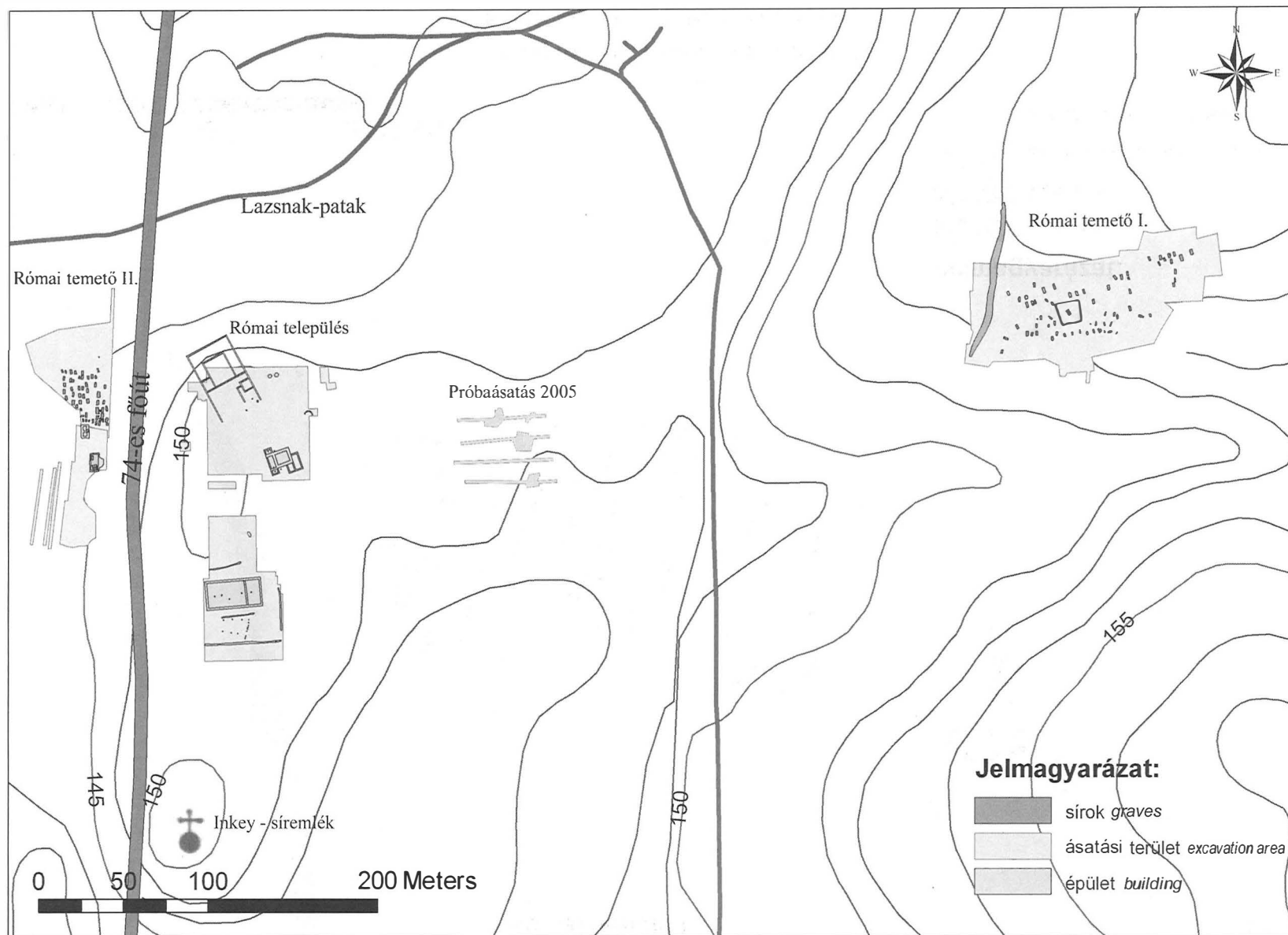
The other central question of the analysis is if the two cemeteries mark social-economic, ethnic or religious differences within a settlement. This can only be answered after the complete elaboration.

¹⁰ A közvetlen környék településtörténetéhez azonban nagyon jó adatokat szolgáltatott ez az ásatás: LT-C közepi, LT-D és római kori bennszülött település és néhány sír került elő, mintegy a 3–4. századi villagazdaság előzményei.

¹⁰ This excavation provided very useful data on the settlement history of the close vicinity of the site: autochthonous settlements from the middle of the LT C, the LT-D and the Roman period and a few graves were uncovered, which seem to be the antecedents of the villa farm of the 3rd–4th centuries.

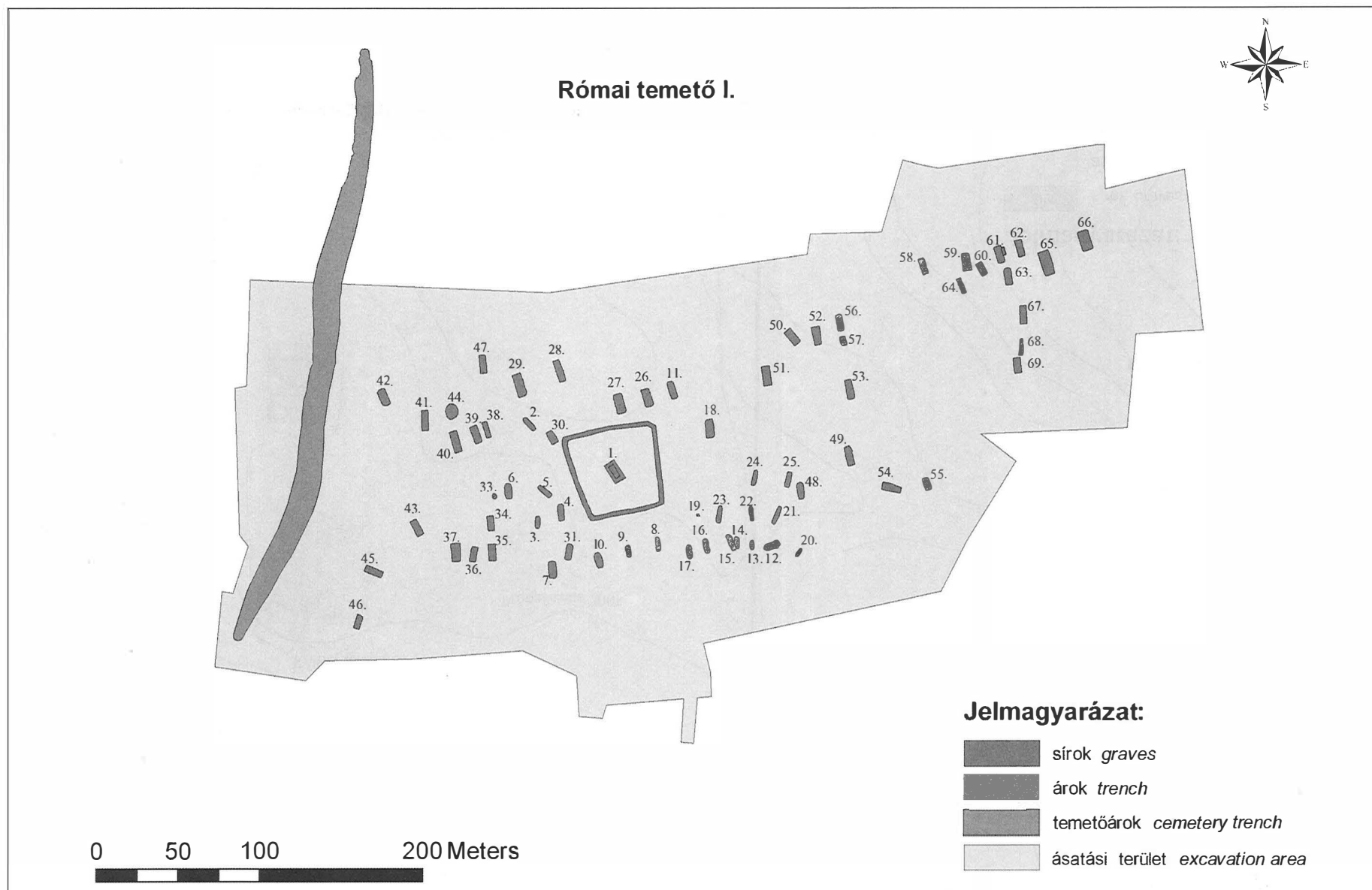
Irodalom • References

- BERECZ 1991 BÉRECEZ K.: Római kori fibulák Zala megyéből I. – Römische Fibeln aus dem Komitat Zala I. Zalai Múzeum 3. Zalaegerszeg 1991, 163–183.
- BILKEI 1985 BILKEI I.: Római edényfeliratok a nagykanizsai Thúry György Múzeumban – Inschriften auf römischen Gefäße in dem Thúry György Museum in Nagykanizsa. Zalai Gyűjtemény 21. Zalaegerszeg 1985, 5–21.
- BONDÁR 2003 BONDÁR M.: Kora bronzkori telep Nagykanizsa-Inkey kápolnán –Frühbronzezeitliche Siedlung von Nagykanizsa-Inkey Kapelle. Zalai Múzeum 12. Zalaegerszeg 2003, 49–61.
- EKE 2004 EKE I.: Nagykanizsa-Inkey kápolna. Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2004. Budapest 2005, 249.
- GABLER 1983 GABLER D.: Terra sigillata chiara tálak Nagykanizsáról. – „Terra sigillata chiara” found at Nagykanizsa. Zalai Gyűjtemény 18. Zalaegerszeg 1983, 27–44.
- HORVÁTH 1983 HORVÁTH L.: Előzetes jelentés a Nagykanizsa-Inkey sírkápolna melletti lelőhely feltárásáról. – Preliminary report on the excavation of a site by the Nagykanizsa-Inkey sepulchral chapel. Zalai Gyűjtemény 18. Zalaegerszeg 1983, 7–25.
- HORVÁTH 2003 HORVÁTH L.: Római villa rustica temetője Nagykanizsán. Zalai Múzeum 12. Zalaegerszeg 2003, 79–95.
- KALICZ 2003 KALICZ N.: Újkőkor végi és rézkori megtelepedés maradványai a nagykanizsai Inkey-kápolna mellett – Endneolitische und kupferzeitliche Besiedlung bei Nagykanizsa (Inkey-Kapelle). Zalai Múzeum 12. Zalaegerszeg 2003, 7–47.
- OTTOMÁNYI 1983 OTTOMÁNYI K.: Késő római besimított kerámia Nagykanizsán – Late-Roman burnished pottery at Nagykanizsa. Zalai Gyűjtemény 18. Zalaegerszeg 1983, 45–58.

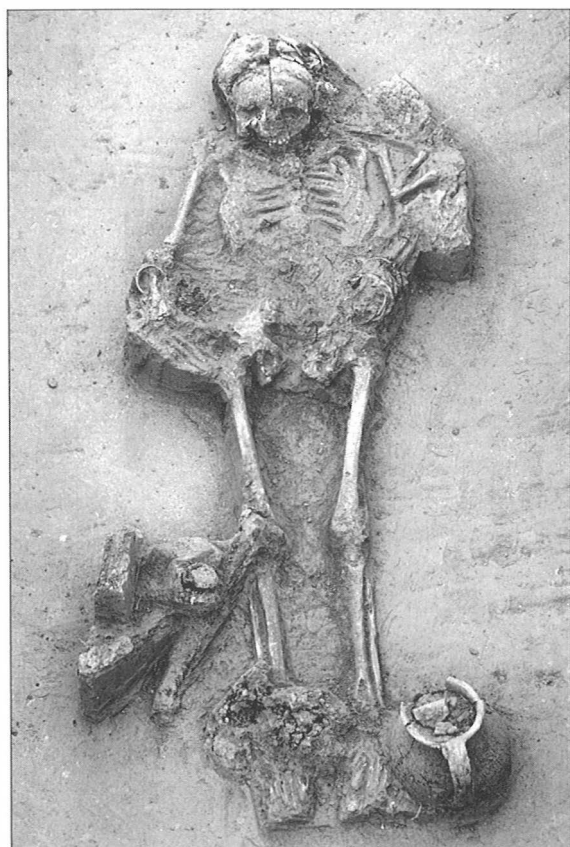
1. kép: Nagykanizsa, Inkey-kápolna, helyszínrajz

Fig. 1: Nagykanizsa, Inkey-kápolna, general plan

2. kép: Nagykanizsa, Inkey-kápolna, Római temető I.

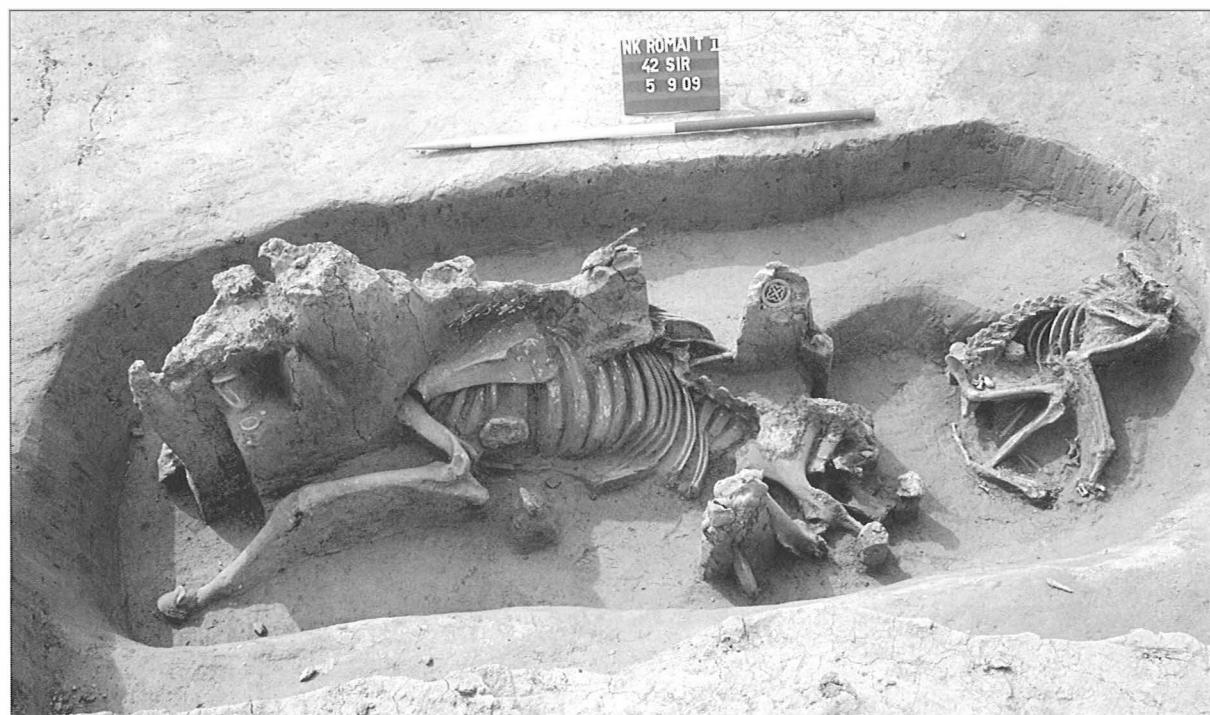
Fig. 2: Nagykanizsa, Inkey-kápolna, Roman cemetery I

1a

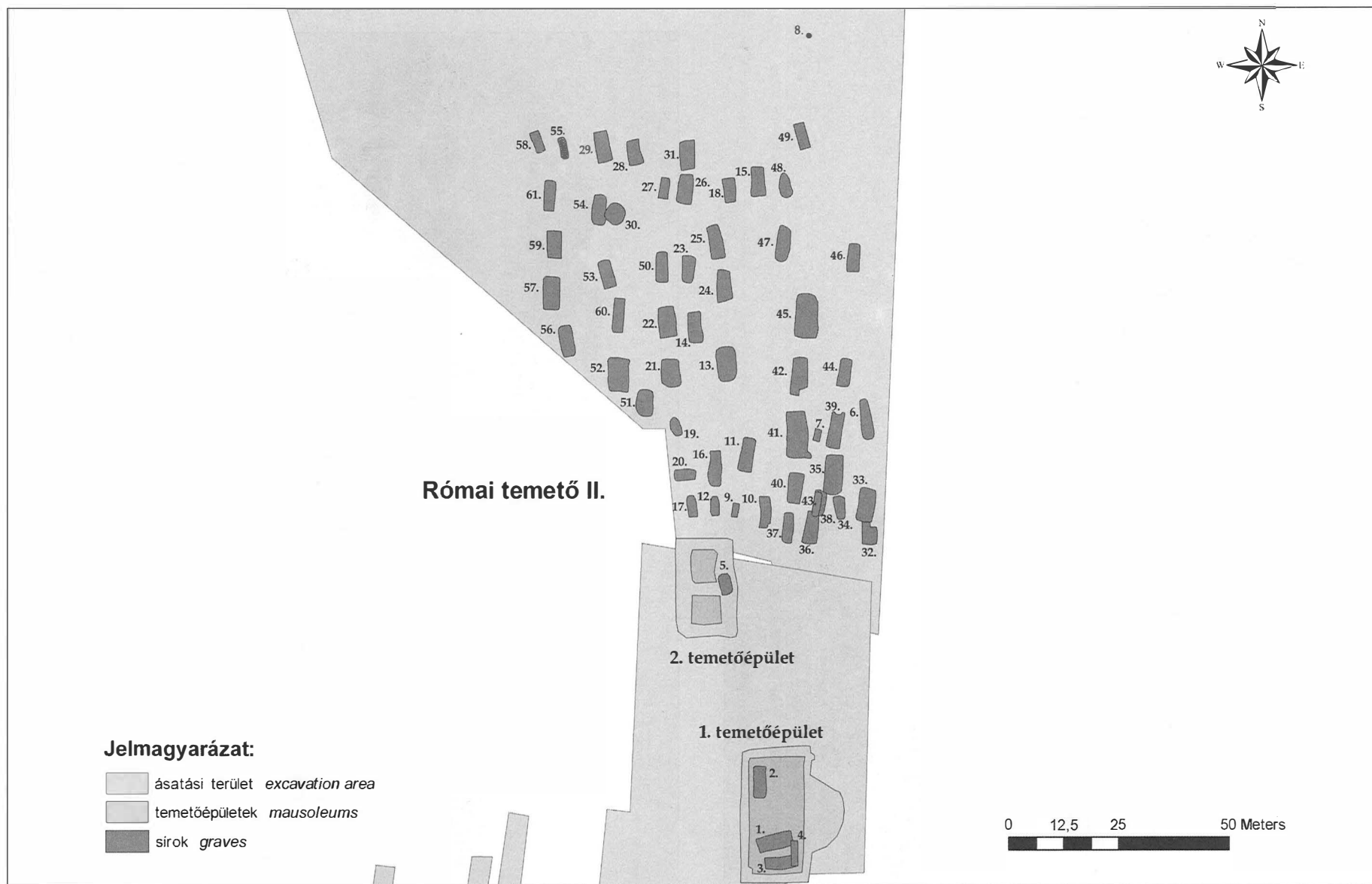
1b

2

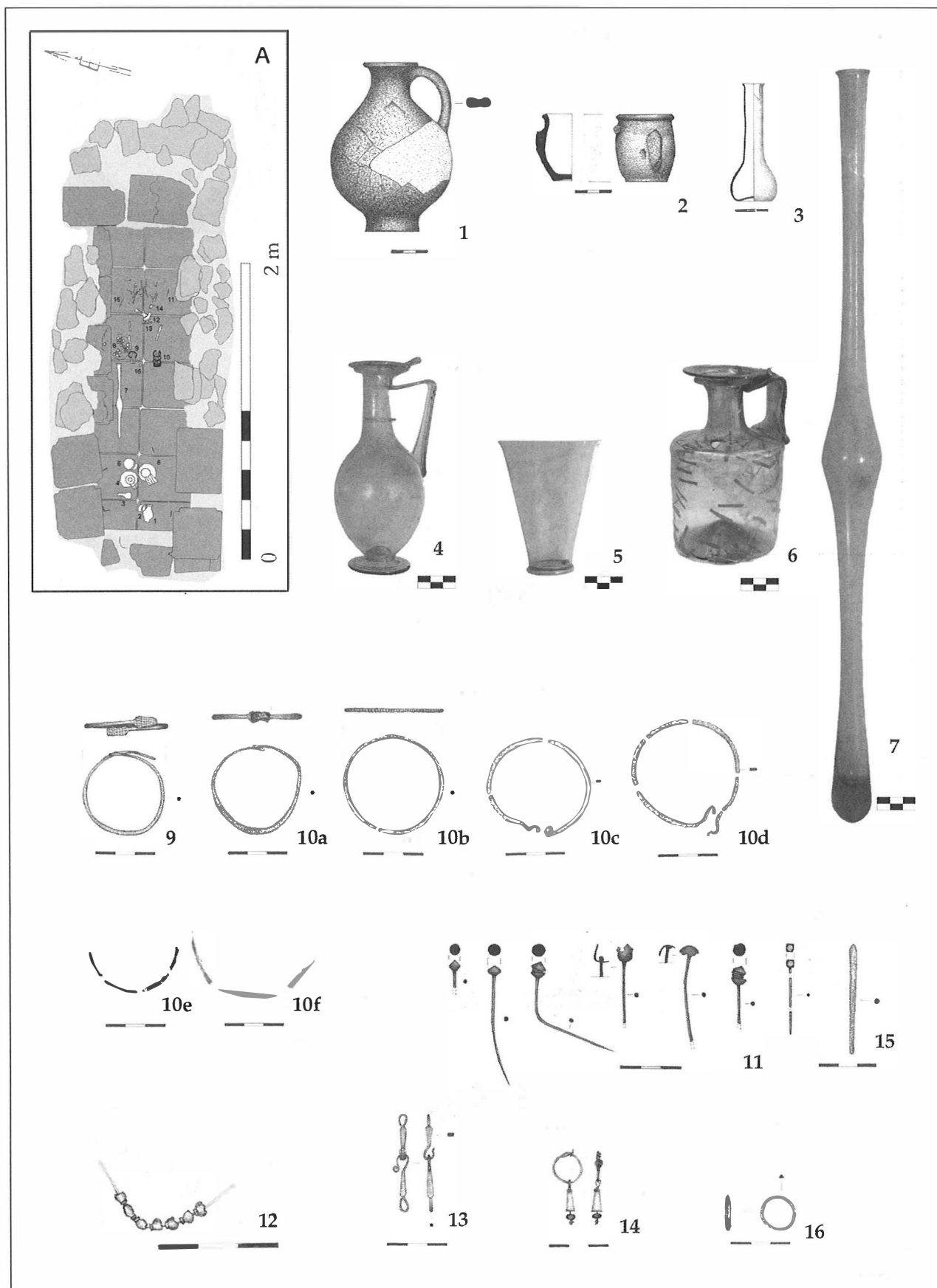
3. kép: Nagykanizsa, Inkey-kápolna, Római temető I. 1: 59. sz. sír 2: 42. sz. sír (ló-és kutyatemetkezés)

Fig. 3: Nagykanizsa, Inkey-kápolna, Roman cemetery I. 1: grave no. 59; 2: grave no. 42 (horse and dog burial)

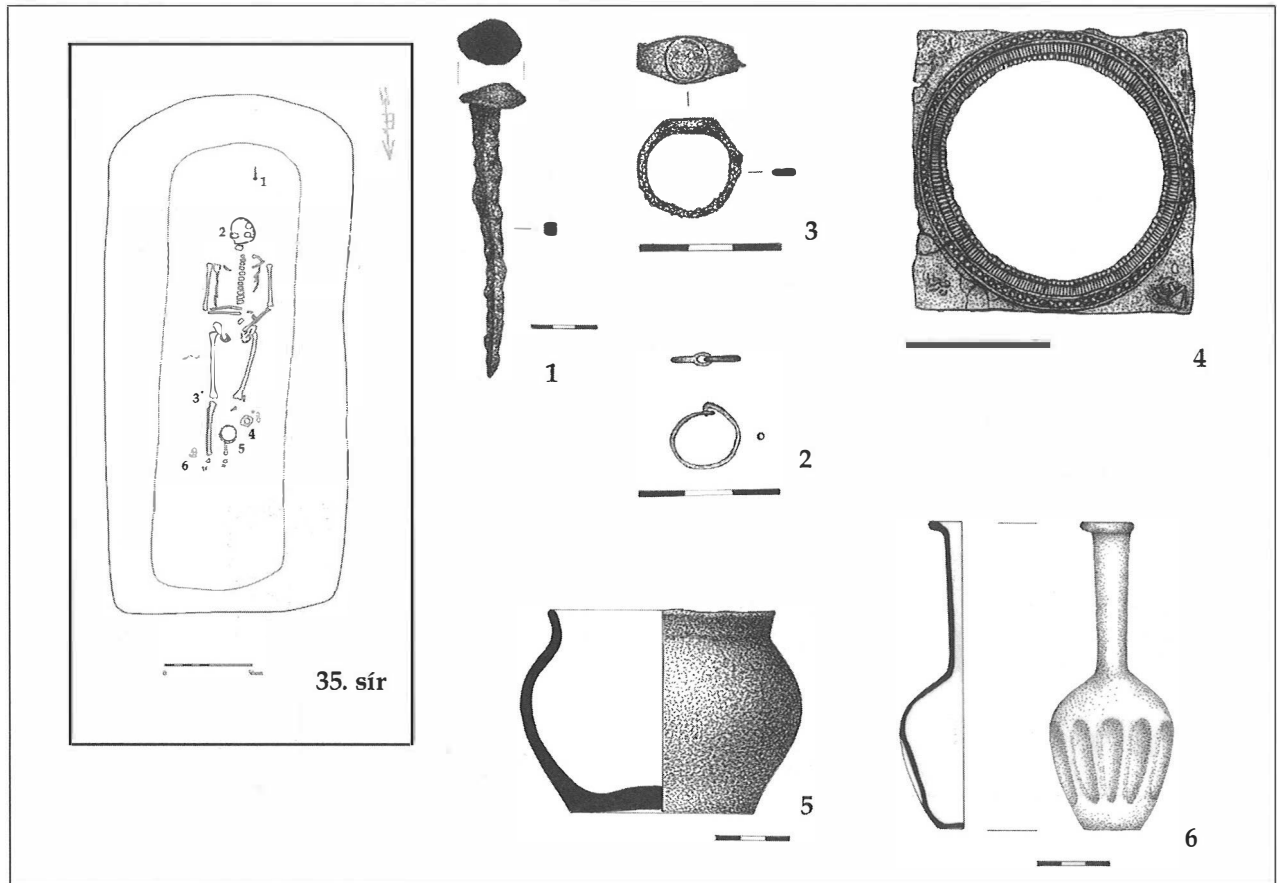
4. kép: Nagykanizsa, Inkey-kápolna, Római temető II.

Fig. 4: Nagykanizsa, Inkey-kápolna, Roman cemetery II

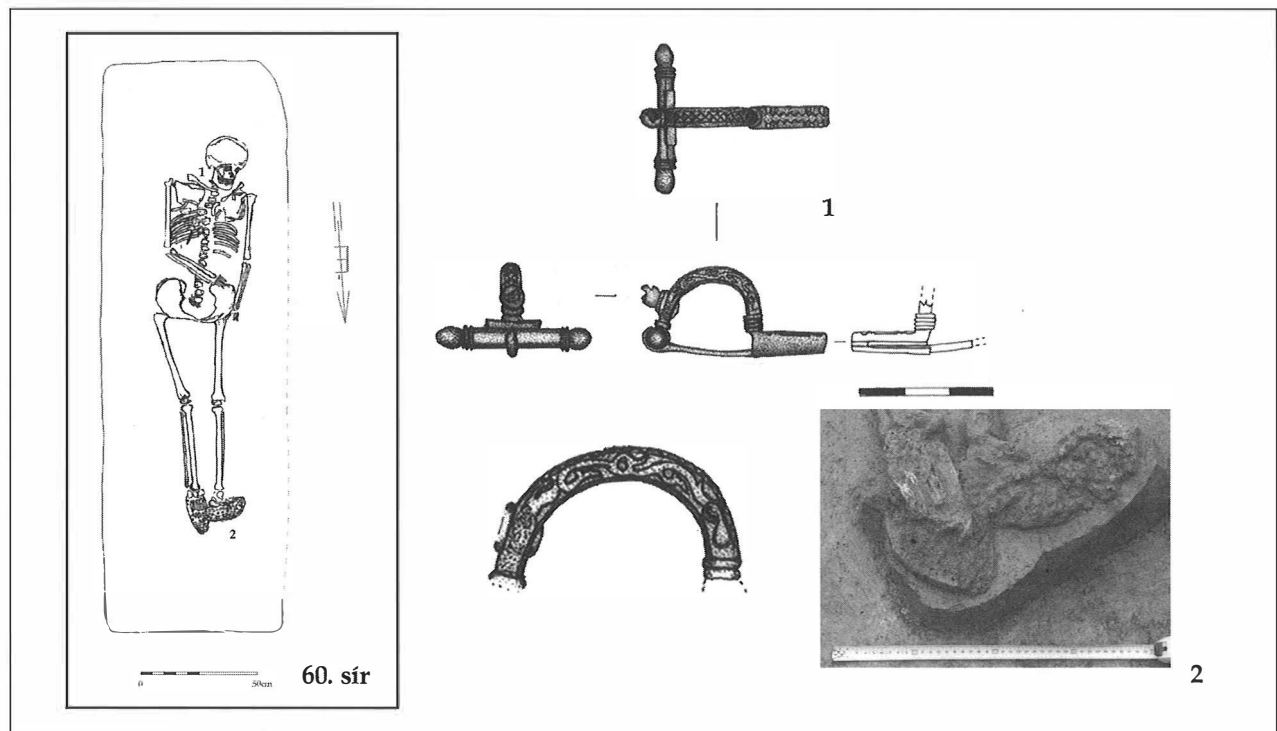
5. kép: Nagykanizsa, Inkey-kápolna, Római temető II. 1. sz. sír

Fig. 5. Nagykanizsa, Inkey-kápolna, Roman cemetery II, grave no. 1

6. kép: Nagykanizsa, Inkey-kápolna, Római temető II. 35. sz. sír

Fig. 6: Nagykanizsa, Inkey-kápolna, Roman cemetery II, grave no. 35

7. kép: Nagykanizsa, Inkey-kápolna, Római temető II. 60. sz. sír

Fig. 7: Nagykanizsa, Inkey-kápolna, Roman cemetery II, grave no. 60

Tankó Károly

Kelta és császárkori barbár település Pásztó, Csontfalván

A lelőhely

A feltárt lelőhely Pásztótól délre, a Zagyva-völgy nyugati oldalán a Csontfalva-dűlőben található. Ezen a helyen a Zagyva a Cserhát keleti, illetve a Mátra nyugati vonulatai között a Mátra-kapunak nevezett völgy-szoroshoz ér. A Cserhát Ny–K irányú dombvonulatának a Zagyva egykori árterébe mélyen benyúló végén van a régészeti lelőhely. A területet északról és keletről a szabályozás előtti Zagyva-meder időszakos vízjárása, délről a Nádasdi-patak határolja. A gerinc nyugat felé emelkedő részét sűrű fenyőerdő borítja, amely egyelőre nem teszi lehetővé a lelőhely ilyen irányú lehatárolását. A domb keleti felén keskeny parcellás mezőgazdasági művelés folyik, illetve É–D-i irányban a 21. sz. fő közlekedési út szeli át (1. kép A).

Az előzmények és a feltárás módszere

2005-ben a 21. sz. út bővítésének nyomvonala részben érintette a forrásokból¹ és régi térképről² ismert egykori Csontfalva területét. Ugyanakkor a feltárás előkészítéseként végzett helyszíni bejárás során nyilvánvalóvá vált, hogy a középkori falu területén, késő vaskori és népvándorlás kori objektumok előkerülése is várható.³

Az ásatás 2005 tavaszán a mezőgazdaságilag bolygatott humusréteg eltávolításával kezdődött. Ennek során megállapíthattuk, hogy a dombon a termőréteg az intenzív mezőgazdasági művelés következtében erősen erodálódott, és a szántás helyenként már az altalajt, illetve a régészeti objektumokat érte. A lelőhelyen gyűjtött nagy mennyiségű szórvány anyag arra utalt, hogy a magasabban fekvő járőrszintek és a magasból induló objektumok részben vagy teljesen elpusztultak. Emellett korábban más földmunkák is bolygatták a lelőhelyet. Az út és az utat szegélyező vízelvezető árok, illetve a velük párhuzamosan futó vízvezeték és hírközlőkábel létesítése során ma már felmérhetetlen régészeti értékek pusztulhattak el.

A feltárt kb. 7500 m² felületen több különböző korszak (bronzkor, vaskor, népvándorlás kor és középkor) 323 objektumakerült elő (1. kép B).⁴ A terepi munkával és a régészeti jelenségek dokumentálásával egy időben, a leletanyag tisztítása, elsődleges nyilvántartásba vétele

Károly Tankó

Celtic and Roman period barbarian settlement at Pásztó, Csontfalva

The site

The unearthed site can be found in Csontfalva-dűlő on the western side of the Zagyva valley south of Pásztó. In this area, the Zagyva arrives to a gorge called Mátra-kapu enclosed by the eastern range of the Cserhát and the western range of the Mátra. The archaeological site is situated on the end of the W–E extending hill range of the Cserhát, which penetrates deep into the onetime floodplain of the Zagyva. The territory is bordered in the north and the east by the temporary water flow of the Zagyva basin from before regulation and the Nádasdi stream in the south. A dense pine forest covers the ridge where it rises toward north, which hinders the determination of the extent of the site in this direction. On the eastern side of the hill, the land is cultivated in narrow parcels and route no. 21 crosses it in a N–S direction (Fig. 1 A)

Antecedents and methods of excavation

The track of the widening of route no. 21 partly crossed the territory of the onetime Csontfalva in 2005, a settlement known from sources¹ and old maps.² The field walking conducted preceding the excavation revealed, at the same time, that the occurrence of features from the late Iron Age and the Migration Period could also be expected on the territory of the medieval village.³

The excavation was started in 2005 with the removal of the disturbed humus layer. We could observe that the humus soil was strongly eroded from the hill in consequence of intensive agricultural activity and the plough even reached the subsoil and the archaeological features at certain spots. The large number of stray finds collected at the site indicates that the higher floor levels and the features that started from the upper layers were partly or entirely destroyed. Other earth movements also disturbed the site. The value of the archaeological finds that were destroyed during the establishment of the route and the ditches along it and the water pipe and communication cables laid at the same time cannot even be estimated.

On the uncovered surface of cca 7500 m², 323 features of various periods were uncovered (Bronze Age,

1 1472-ben Pásztó határában Chonthfalwa nevű települést említettek. Csánki 1890, 60.

2 I. katonai felmérés: Coll. XVI. Sec. XVI; II. katonai felmérés (1853): Col. XXXV. Sec. 46; III. katonai felmérés (1873) 37–48.

3 A terepbejárásra a 21-es út bővítésének szakhatósági engedélyeztetése kapcsán Paszternák István (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal) és Majcher Tamás (Kubinyi Ferenc Múzeum, Szécsény) vezetésével került sor.

4 TANKÓ 2005

1 A settlement called Chonthfalwa was mentioned at Pásztó in 1471. Csánki 1890, 60

2 1st military survey: Coll. XVI. Sec. XVI; 2nd military survey (1853): Col. XXXV. Sec. 46; 3rd military survey (1873) 37–48

3 The field walking was conducted by István Paszternák (Office of Cultural Heritage Protection) and Tamás Majcher (Kubinyi Ferenc Museum, Szécsény) in connection with the authorisation of the enlargement of route no. 21.

a Hasznoson kialakított bázison folyt.⁵ A Csontfalván feltárt korszakok közül előzetesen a kelta és a császárkori településrészletet ismertetem.

A kelta településrészlet és a vasolvasztás

Az ásatást megelőző felszíni megfigyelések alapján a domb északi oldalán egy kelta települést valószínűsíthettünk. Az út nyomvonalában megnyitott felületen több olyan hulladékkal feltöltött tárológödör került elő (3. kép B), amelyeket a La Tène kultúra jellegzetes kerámiái a késő vaskorra kelteztek. A korongon készült S profilú tálak (2. kép 1.) és a fésűzött felületű grafitos fazekak (2. kép 11.) mellett, az egyszerű kézzel formált kúpos (2. kép 12., 14., 15.) és félgömbforma tálak (2. kép 2., 5.), illetve hordóforma fazekak (2. kép 10., 16.) is előfordultak. A leletek közül külön említést érdemel a 178. sz. objektumból származó három agyagfúvó-töredék (2. kép 3., 6., 9.). A kézzel formázott, vastag falú, és durva kidolgozású fúvók anyaga a többszöri hevítés és az egyenetlen hőhatás következtében erősen megégett. Mindhárom fúvó esetében hiányzott a nyújtott, cső-szerű rész és csak a tölcseres száj töredéke maradt meg. A most előkerült leletek jelentősége abban rejlik, hogy ugyan az ausztriai Dörfl (Burgenland) olvasztóhelyén már korábban is találtak agyagfúvókat,⁶ ám ettől keletre sokáig kérdéses volt, hogy az érc hevítéséhez szükséges levegőt természetes úton vagy fűtatással biztosították.⁷ Ezért különösen fontos a pásztói lelet, amely a Nyékládháza határában talált szórvány töredék mellett,⁸ az első hiteles ásatásból származó adat Magyarország területéről az agyagfúvó késő vaskori használatára.

A Csontfalván folyt késő vaskori kohászat értékelésénél nehézséget jelent, hogy vasérc és salak sem a fúvókat tartalmazó gödörből, sem annak tágabb környezetéből nem került elő. Ugyanakkor a lelőhely déli zónájában (1. kép B. a 4-es számmal jelölt területen) jelentős mennyiségű kohászati vassalak volt a szántással bolygatott, helyenként szürke hamus humuszrétegben. A salakrögök alakja többnyire szabálytalan volt, de előfordulnak 8–10 cm átmérőjű cipő alakú darabok is. A nagyszámú nehéz fémsalakrög mellett viszonylag kevés, a vasgyártás melléktermékeként képződő szilikátos salak is megtalálható volt.

A kohászati hulladékkal fedett felszín alatt két salakgödörös kohó maradványa (86. és 94. sz. objektumok – 1. kép B 2, 3) került elő. Ezek a gödrök kb. 40 cm átmérőjűek és a nyelési felszíntől számított 5–10 cm relatív mélységűek voltak. Betöltésükben tömbben összeolvadt, nagy mennyiségű vassalak és fekete faszén szemcsékkel kevert szürke hamu volt. Ugyan csak két egyértelműen

Iron Age, Migration Period and Middle Ages).⁴ (Fig. 1 B) In parallel to field work and the documentation of the archaeological phenomena, the find material was cleaned and taken into a preliminary registry on the base set up at Hasznos.⁵ In the followings, the preliminary description of the Celtic and Roman Period settlements will be given.

Settlement fragment from the Celtic period and iron smelting

According to observation made on the surface prior to the excavation, the occurrence Celtic settlement seemed probable on the northern side of the hill. A number of storage pits filled in with debris were found on the surface opened in the track of the road (Fig. 3 B). The characteristic shards of the La Tène culture dated them from the late Iron Age. Beside wheel-thrown S-profiled bowls (Fig. 2. 1) and graphitic pots of combed surfaces (Fig. 2. 11), simple hand-throw conical (Fig. 2. 12, 14, 15) and hemispherical bowls (Fig. 2. 2, 5) and also barrel-shaped pots (Fig. 2. 10, 16) occurred. The three tuyere fragments from feature no. 178 deserve special mentioning (Fig. 2. 3, 6, 9). The hand-made, thick-walled, coarsely elaborated tuyeres were strongly burnt in consequence of repeated heating and uneven heat-effect. The elongated tubular part was missing from all the three tuyeres and only the fragments of the funnel-shaped mouths have been preserved. The importance of the finds hides in the fact that although clay tuyeres had been found at the smelting place in Dörfl (Burgenland), Austria,⁶ it remained an open question if east of this territory the air needed for the heating of the ore was secured naturally or with tuyeres.⁷ This is why the Pásztó find is so important, which, beside the stray fragment collected at Nyékládháza,⁸ is the only proof of the use of tuyeres in Hungary in the late Iron Age from an authentic excavation.

The circumstance that neither iron ore nor slag were found either in the pit that contained the tuyeres or in its wider vicinity makes the evaluation of late Iron Age metallurgy carried out in Csontfalva fairly difficult. In the southern zone of the site (on the territory marked 4 in fig. 1 B), at the same time, a large amount of metallurgical iron slag was collected from the humus layer, which had been disturbed by ploughing and which was sometimes mixed with grey ash. The shape of the slag lumps was usually irregular, although loaf-shaped items of a diameter of 8–10 cm also occurred. Beside the large

5 Itt külön szeretném megköszönni Nyíri Borbála, Bóka Gergely régészhallgatók, illetve Szálka Nikolett, Bózó Béla és Farkas Gábor ásatási technikuskok feltáráson végzett munkáját.

6 BIELENIN 1977, 59–61.

7 BIELENIN 1999, 523.

8 CZAJLIK-TANKÓ 2004, 4. kép 6.

4 TANKÓ 2005

5 Here I would like to thank Borbála Nyíri and Gergely Bóka students of archaeology and Nikolett Szálka, Béla Bozó and Gábor Farkas excavation technicians for their contribution to the excavation.

6 BIELENIN 1977, 59–61

7 BIELENIN 1999, 523

8 CZAJLIK-TANKÓ 2004, fig. 4. 6

salakgödörnek meghatározható objektumot tártunk fel, de nem zárható ki, hogy a körülöttük található többi, hasonló méretű és gyakran erősen hamus betöltésű gödrök némelyike szintén kohó lehetett.

A kohászati tevékenységgel összefüggésbe hozható lelőhelyek kronológiai besorolásánál általános problémát jelent, hogy ehhez az ipari tevékenységhez csak ritkán használtak a hagyományos régészeti kor és kultúra meghatározásához szükséges eszközöket (pl. edényeket). A pásztói vasművesség keltezését különösen nehezíti, hogy ugyan a salakos humuszrétegben számos kelta cserép volt (2. kép 11., 13.), ám ebben a zónába a középkorban több nagyméretű gödröt ástak és betöltésükbe sok másodlagos helyzetű salak került. Fontos azonban megjegyezni, hogy a korai vasművességre jellemző ún. gödörkohót eredetileg egy sekélyre ásott gödör (ún. salakgödör) fölé, a felszínre építették, majd a sikeres olvasztás után szétbontották.⁹ Az ásatás során ezekből a kohókból rendszerint csak a salakkal teli gödrök kerülnek elő, ha azok sekély volta miatt nem szántották szét őket. Utóbbi esetekben a korai vasművesség nyomai már csak a bolygatott termőrétegből gyűjthetők. Mivel a lelőhely északi részén előkerült fújtatótöredékek a kelta vasolvasztás kézzel fogható bizonyítékai, ezért a középkori gödrök esetében nem zárható ki, hogy azok betöltésébe a korábban a felszínen szóródó salakrögök kerülhettek. Ennek a kérdésnek a megválaszolására csak a jövőbeni C14, illetve termolumineszcens vizsgálatok eredményei adhatnak biztos támpontot. Másrészt azonban a Pásztón feltárt salakgödrök teljesen megegyeznek a kelet-szlovákiai Čečevojce-ről ismert vaskori kohómaradványokkal,¹⁰ és nagyon hasonlóak a Sopron-Krautackeren feltárt olvasztóhelyhez.¹¹ Ugyanakkor a népvándorlás kortól kezdődően olyan technológiai fejlődés indult, amelynek következményeképpen a későbbi kohók méretükben és kialakításukban is lényegesen különböztek a Pásztón feltárt aknakohóktól.¹² Mindezek alapján megalapozottan feltételezhetjük, hogy a lelőhelyen előkerült vassalak és az olvasztókemencék a La Tène-kori vasolvasztás emlékei.

A kelta kohóknak a település objektumaitól való távolsága elsődlegesen a vasolvasztás tevékenységének tűzveszélyességével magyarázható. Ez lehet az oka annak, hogy az Északkelet-Magyarországról ismert vasas települések ellenére,¹³ kohó még nem került elő. Jó példa erre Sajópetri nagy területen kutatott települése, ahol a vas kinyerésének minden technológiai fázisára egyértelmű bizonyíték van (könnyű szilikátsalak, nehéz kohósalak, karbonátos kőzet), csupán az olvasztókemence hiányzik.¹⁴ A pásztói példa alapján úgy tűnik, a kelta kori kohók a

number of heavy metal slag lumps, a relatively small amount of silicate slag, the by product of iron production, also appeared. Under the surface covered with metallurgical debris, the remains of two furnaces with slag pits were discovered (features nos. 86 and 94, Fig. 1 B 2, 3). These pits had a diameter of about 40 cm and they were 5–10 cm deep from the scraped surface. The filling contained a large number of iron slag molten to a single block and grey ash mixed with black charcoal grains. Two more features were evidently slag pits, and it is also possible that a few of the pits around them having similar measurements and often filled in with a large amount of ash could also be furnaces.

People rarely used tools usually necessary for the determination of a traditional archaeological period and culture (e.g. vessels) in this industrial activity, which generally raises problems at the chronological grouping of sites that can be connected with metallurgical activity. Dating is especially difficult in the case of the Pásztó iron metallurgy. Numerous Celtic shards occurred in the humus layer that contained slag (Fig. 2. 11, 13), yet a number of large pits were dug in the same zone in the Middle Ages and they also contained many slag lumps in a secondary position. It should be added, however, that so-called pit-furnaces, which are characteristic of early metallurgy, were built on the surface above a shallow pit (so-called slag pit), and they were pulled down after the successful smelting.⁹ What we can find from them during the excavation is pits full of slag, if ever the plough leaves anything of the shallow pits. In this case the traces of early metallurgy can only be collected in the disturbed humus layer. As the tuyere fragments recovered in the northern part of the site are obvious evidences of Celtic iron smelting, it cannot be excluded that the medieval pits contained slag lumps fallen in from the surface. To answer this question, C14 and thermoluminescent analyses must be carried out. Nevertheless, the slag pits uncovered at Pásztó are identical to the Iron Age furnace remains unearthed at Čečevojce in Eastern Slovakia¹⁰ and they are very similar to the smelting site uncovered at Sopron-Krautacker.¹¹ At the same time, a technological evolution started from the Migration Period, in consequence of which the later furnaces are significantly different from the shaft furnaces uncovered at Pásztó both in measurement and shape.¹² Judged from the above it seems right to suppose that the iron slag and the smelting furnaces unearthed at the site are the relics of the La Tène period iron smelting.

The distance between the Celtic furnaces and the settlement features can be explained with the fire hazard of iron smelting. This can be the reason why no

9 BIELENIN 1999

10 MIROŠAYOVÁ 1995, 21.

11 GÖMÖRI-KISHÁZI 1985, 340; GÖMÖRI 2000, 172–172.

12 GÖMÖRI-KISHÁZI 1985, 342–352; GÖMÖRI 2000, 220 ff.

13 CZAJLIK 1999, 515–519; CZAJLIK et al 2003, 121–125.

14 SZABÓ-CZAJLIK 2004, 127–138.

9 BIELENIN 1999

10 MIROŠAYOVÁ 1995, 21

11 GÖMÖRI-KISHÁZI 1985, 340; GÖMÖRI 2000, 172–172

12 GÖMÖRI-KISHÁZI 1985, 342–352; GÖMÖRI 2000, 220 ff

lakott területtől távolabb keresendő. A vasolvasztóhely kiválasztásban elsősorban az uralkodó szélirány, a településtől való távolság, a védettebb domboldal és az állandó vízfolyás közelsége játszhatott szerepet.

A feltárt lelőhelyhez legközelebbi bányák az Ipoly felső folyásánál és a Szepes-Gömöri érchegységben találhatók.¹⁵ A kelta világban azonban a vashányászat és a feldolgozás nem feltétlenül kapcsolódott össze, ezért a vasat gyakran még érc vagy nyersvastömbök formájában szállították a feldolgozást végző kovácműhelyekig.¹⁶

Fentieket összegezve: a pásztói Csontfalván a késő vaskor folyamán egy olyan mezőgazdasági jellegű kelta település lehetett, amelynek perifériális zónájában jelentős vasolvasztás is folyt. A most feltárt falurész a kerámiaanyag alapján a La Tène B2 és C1 periódusra, a Kr. e. 3. századra datálható. A szórványként talált fibulatóredék (2. kép 8.) is megerősíti a keltezést, mivel annak rövid, de magas kengyelű kialakítása szintén az adott időszakra jellemző. A lelőhely történetével kapcsolatban fontos megemlíteni, hogy attól kb. 400 méterre dél felé, a Mucsi-dombon (szintén a 21. sz. út nyomvonalán) Patay Pál korábban egy hasonló korú kelta sírt talált.¹⁷ Az azonos geográfiai és kronológiai szituáció miatt nagyon valószínű, hogy a Csontfalván feltárt kelta település temetője a közelben emelkedő dombon lehetett (1. kép A). A tágabb összefüggéseket vizsgálva a pásztói lelőhely jól illeszkedik a Zagyva termékeny völgyének nyugati teraszain É-D-i irányban egymást követhető kelta falvak rendszeréhez.¹⁸

Végezetül: a lelőhelyen igazolható vasolvasztás mellett a most feltárt késő vaskori településrészlet jelentősége abban rejlik, hogy új adatokat szolgáltat a felső Zagyva, Kelet-Cserhát vidékének eddig elsősorban szórványleletből ismert La Tène kori történetéhez.

A császárkori barbár település

A lelőhely északi zónájában, az egykori Zagyva-meder déli partján császárkori barbár település részletét tártuk fel. A talajfelszínen szóródó nagy mennyiségű lelet arra utalt, hogy az újkori talajművelés már elpusztította az egykori járósínteket, így a település szerkezetére csak a földbe mélyülő házak, oszlopok és vermek elhelyezkedéséből következtethetünk (3. kép B). A megnyitott felületen három lekerekített négyzet alakú, félig földbe mélyített gödörház került elő.¹⁹ Ezek közül csak a 186. sz. objektumot (3. kép C) lehetett teljes egészében feltárni, amelynek mérete 250×260 cm, a nyelési felszíntől számított relatív mélysége 15 cm volt. Az épület É-i ol-

furnaces have so far been discovered despite the existence of sites with iron finds in North-Eastern Hungary.¹³ A good example is the settlement of Sajópetri investigated on a large surface, where there is evidence of every technological phase of iron production (light silicate slag, heavy furnace slag and carbonated rock), only a furnace is missing.¹⁴ The Pásztó example seems to suggest that the Celtic furnaces can be found farther from the inhabited territory. The prevailing wind direction, distance from the settlement, a protected hillside and the proximity of water flow could determine the choice of an iron smelting site.

The mines closest to the uncovered site can be found in the Szepes-Gömör Erzgebirge on the upper reach of the Ipoly.¹⁵ Iron mining and processing, however, were not necessarily linked in the Celtic world, so iron was often transported to the processing smithies in the form of ore or pig iron.¹⁶

Summing up the above, an agricultural Celtic settlement existed at Csontfalva near Pásztó in the late Iron Age, where significant iron smelting was carried out in the peripheries. The pottery material of the unearthed part of the village suggests that it can be dated from the La Tène B2 and C1 periods, from the 3rd century BC. The brooch fragment collected as a stray find (Fig. 2. 8) corroborates this dating since the short and high arch is characteristic of the same period. Regarding the history of the site, it is important to mention that Pál Patay had found a Celtic grave of a similar age on Mucsidomb, about 400 m to the south (also in the track of route no. 21).¹⁷ The identical geographical and chronological situation implies that the cemetery of the Celtic settlement uncovered at Csontfalva was established on the nearby hill (Fig. 1 A). Examining the more distant connections, the Pásztó site can be fit into the system of Celtic villages distributed in a N-S direction on the western fertile terraces of the Zagyva.¹⁸

Finally, another important issue of the excavation of the late Iron Age settlement fragment is, beside iron smelting, is the bulk of new data on the La Tène period history of the upper reach of the Zagyva, the territory of the eastern Cserhát, which was mainly known only from stray finds.

Barbarian settlement from the Roman Period

The fragment of a barbarian settlement from the Roman Period was unearthed in the northern zone of the site on the southern bank of the former Zagyva basin. The large number of finds scattered on the surface suggests

15 GÖMÖRI 2000

16 SZABÓ 2005, 86.

17 HELLEBRANDT 1999, 150–152.

18 PATAY 1956, 186–190; PATAY 1972, 353–358; HELLEBRANDT 1999, 147–182; VADAY 2004, 51–64.

19 Az előzetes jelentésben még késő avarnak vélt leletek (TANKÓ 2005, 141) tisztítása és leltározása után egyértelművé vált az emléktárgy kora népvándorlás kori volta.

13 CZAJLIK 1999, 515–519; CZAJLIK et al 2003, 121–125

14 SZABÓ–CZAJLIK 2004, 127–138

15 GÖMÖRI 2000

16 SZABÓ 2005, 86

17 HELLEBRANDT 1999, 150–152

18 PATAY 1956, 186–190; PATAY 1972, 353–358; HELLEBRANDT 1999, 147–182; VADAY 2004, 51–64

dalán kis padkát figyeltünk meg, amelyen két cölöphely került elő. A ház DK-i sarkában két hamus betöltésű gödröt, illetve az ÉK-i és az ÉNy-i sarkában egy-egy cölöphelyet bontottunk ki. Az épület gödrének egyrétegű fekete humuszos betöltése volt, alján padlóra utaló nyomokat nem találtunk. A másik két gödörház (273. és 288. sz. objektum) esetében csak korlátozott megfigyeléseket lehetett tenni, mivel azok K-i felét egy vízvezeték árka pusztította el. A 273. sz. kunyhónál (3. kép A) megállapítható volt, hogy DNy-i oldalán két cölöp, északi sarkában pedig egy gödör helyezkedett el. A házak mellett nagyméretű gabonásvermek voltak, amelyekből számos kerámiatöredék és kézimalom töredéke került napvilágra. Mivel a gödörházak betöltésében kerámiát csak elvétve találtunk, a település anyagi kultúrájának körvonalazásához és keltezéséhez a gödrök leletgyűjtései nyújtanak elsődleges támpontot.

A kerámiaanyagban a durva soványítású, kézzel formált és a gyorskorongon készült, besimított díszítésű, szürke kerámiatöredékek fordulnak elő. A kúpos, félgömb forma tálaknak (4. kép 6., 11., 16–17.), a kihajló peremű fazekaknak (4. kép 2., 3., 9., 12.) és a besimított díszű szürke kerámiának (4. kép 1., 5., 7., 8., 15.) számos analógiája ismert Északkelet-Magyarország és Délkelet-Szlovákia késő római időszakából.²⁰ Ez a vegyes kulturális kép egyelőre nem teszi lehetővé az etnikum pontos meghatározását, amit azért lenne lényeges tisztázni, mert a kutatás jelenlegi állása szerint a Zagyva völgye a 3–4. században a quadok és vandálok territóriumának határa volt, miközben a most feltárt lelőhelytől nem messze délre már a szarmaták éltek.²¹ Másrészt Tacitus híradásából²² és néhány jellegzetes kerámiából kiindulva az észak-magyarországi római kor kutatásában általánosan elfogadottá vált a kelta népesség, illetve a La Tène-kori hagyományok császárkori továbbélésének elmélete.²³ Ez a teória azonban a Dunától K-re található késő La Tène oppidumok kutatásának hiányában egyelőre nehezen igazolható. Pásztó esetében fontos leszögezni, hogy az azonos lelőhelyen előkerült Kr. e. 3. századi kelta leletek és a Kr. u. 3–4. századi császárkori barbár település között semmiféle történeti kapcsolat nem igazolható.

A barbár településnek a pannoniai provinciával való kapcsolatára az importtárgyak utalnak, elsődleges támpontot nyújtva a lelőhely keltezésére. A 278. sz. objektumból származó zöld belsőmázás dörzstál (4. kép 14.), akárcsak a provinciától északra és keletre előkerült darabok,²⁴ a késő római étkezési szokások barbaricumi átvételére utalnak. A felszíni szórványként talált töre-

that modern agriculture has destroyed the one-time floor levels and only the distribution of semi-subterranean houses, posts and pits can inform us about the structure of the settlement (Fig. 3 B). Three square-shaped semi-subterranean houses with rounded corners were found on the territory.¹⁹ Only feature no. 186 (Fig. 3 C) could entirely be unearthed from among them. It measured 250×260 cm, and its relative depth from the scraped surface was 15 cm. A small bench was observed on the N side of the building, on which two postholes were uncovered. Two pits filled in with ash were unearthed in the SE corner of the house and each a posthole was found in the NE and NW corners. The pit of the house was filled in with a single layer of black humus. No trace of a floor was found on the bottom. Only limited observations could be made at the other two semi-subterranean houses (features nos. 273 and 288) since the trench of a water pipe had destroyed their E sides. In hut no. 273 (Fig. 3 A) two posts stood on the SW side and a single pit was dug in the N corner. There were large corn pits beside the houses, in which numerous shards and the fragment of a quern were found. As only a few shards were recovered from the fillings of the semi-subterranean houses, the finds of the pits can help in the dating and the determination of the material culture of the settlement.

The ceramic material contains roughly tempered, hand-thrown and wheel-thrown grey ceramic fragments with smoothed-in ornaments. Numerous analogues are known to the conical, hemispherical bowls (Fig. 4. 6, 11, 16–17), the pots with outverted rims (Fig. 4. 2, 3, 9, 12) and the grey ceramics with smoothed-in ornaments (Fig. 4. 1, 5, 7, 8, 15) from the Late Roman Period of Northeastern Hungary and Southeastern Slovakia.²⁰ This mixed cultural appearance does not afford an exact ethnic affiliation, which would be important since, according to the present state of research, the Zagyva valley was the boundary between the territories of the Quadi and the Vandals in the 3rd–4th centuries, and Sarmatians lived not far to the south of the unearthed site.²¹ Starting from Tacit's report²² and a few characteristic ceramics, the survival of the Celtic population and the La Tène traditions in the Imperial period has become accepted in the Roman period research of Northern Hungary.²³ The same theory, however, is difficult to prove for lack of the investigations of late La

20 LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ 1969

21 VÉGH 1975, 92.; NAGY 1994, 121–122.

22 Tacitus leírta, hogy a quadok korábban a mai Délnyugat-Szlovákia területén laktak és a szarmatákkal határos Cotini, illetve Osi kelta törzseket adóztatták. Germania 43.

23 VÉGH 1975, 92.– további irodalommal; VADAY 2004, 55.

24 GABLER 1990, 209. – további irodalommal.

19 In the preliminary report the finds had been affiliated with the late Avar period (TANKÓ 2005, 141). It turned out after the cleaning and the registering of the material that it belonged to the early Migration Period.

20 LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ 1969

21 VÉGH 1975, 92. NAGY 1994, 121–122

22 Tacit wrote that the Quadi used to live on the territory of the present Southwestern Slovakia, and collected taxes from the Cotini sharing a border with the Sarmatians and the Osi Celtic tribes. Germania 43

23 VÉGH 1975, 92.– with further references; VADAY 2004, 55

dékes sarnírfibula keleti variánsát (4. kép 4.) a 3. században viselték,²⁵ de az Alföldön a 4. századi szarmata sírokban is megtalálható.²⁶

Végezetül: ma is megállja a helyét K. Végh Katalin azon megállapítása, mely szerint „Észak-Magyarország római kori, i. sz. I–IV. századi történetének, régészeti emlékanyagának tervszerű kutatása hazánk többi területéhez viszonyítva elmaradt...”,²⁷ és ez több ponton bizonytalanságot teremt a régió emlékanyagának körvonalazásában.²⁸ Ezért a római császárkor második felében fennálló, mezőgazdasági jellegű barbár falu elsődleges jelentősége abban rejlik, hogy új adatokat szolgáltat a Zagyva–Cserhát vidék, ezáltal Észak-Magyarország császárkori településtörténetéhez.

Tène oppidi east of the Danube. It is important to emphasise in the case of Pásztó that no connection could be demonstrated between the Celtic finds from the 3rd century BC and the barbarian settlement of the Imperial period from the 3rd–4th centuries AD unearthed at the same site.

The imported wares point to the connection of the barbarian settlement with Pannonia province, offering a primary standpoint for dating. A braying bowl with green glaze on the inside found in feature no. 278 (Fig. 4. 14) and the items discovered north and east of the province²⁴ attest to the adoption of late Roman eating customs in the Barbaricum. The eastern variant of the fragmentary hinged brooch found as a stray find (Fig. 4. 4) was used in the 3rd century,²⁵ although it can be found in Sarmatian graves of the 4th century as well in the Great Hungarian Plain.²⁶

Finally, Katalin K. Végh's statement that "the systematic investigation of the history and the archaeological material of North Hungary in the Roman period, the 1st–4th centuries AD, is lagging behind that of other parts of the country..."²⁷ is still valid, and it creates uncertainties in the delineation of the find material of the region.²⁸ Thus the main significance of the agrarian Barbarian village from the second half of the Roman Imperial period lies in the fact that it provides new data on the settlement history of the early migration period in the Zagyva–Cserhát region and in Northern Hungary.

25 BÖHME 1972, 63–64.

26 VÖRÖS 1996, 130–131.

27 VÉGH 1975, 65.

28 MÁRKUS 2003, 270.

24 GABLER 1990, 209. – with further references

25 BÖHME 1972, 63–64

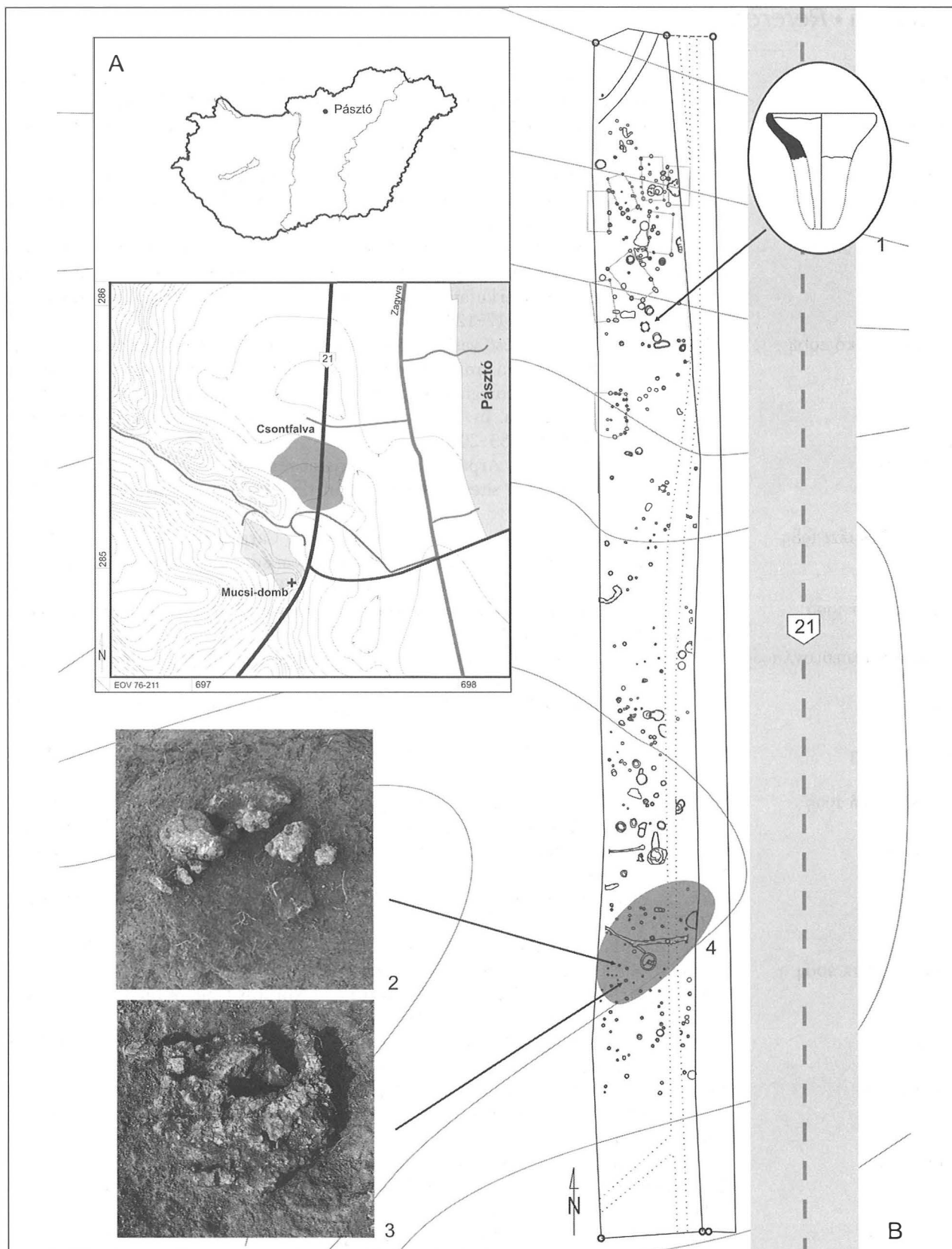
26 VÖRÖS 1996, 130–131

27 VÉGH 1975, 65

28 MÁRKUS 2003, 270

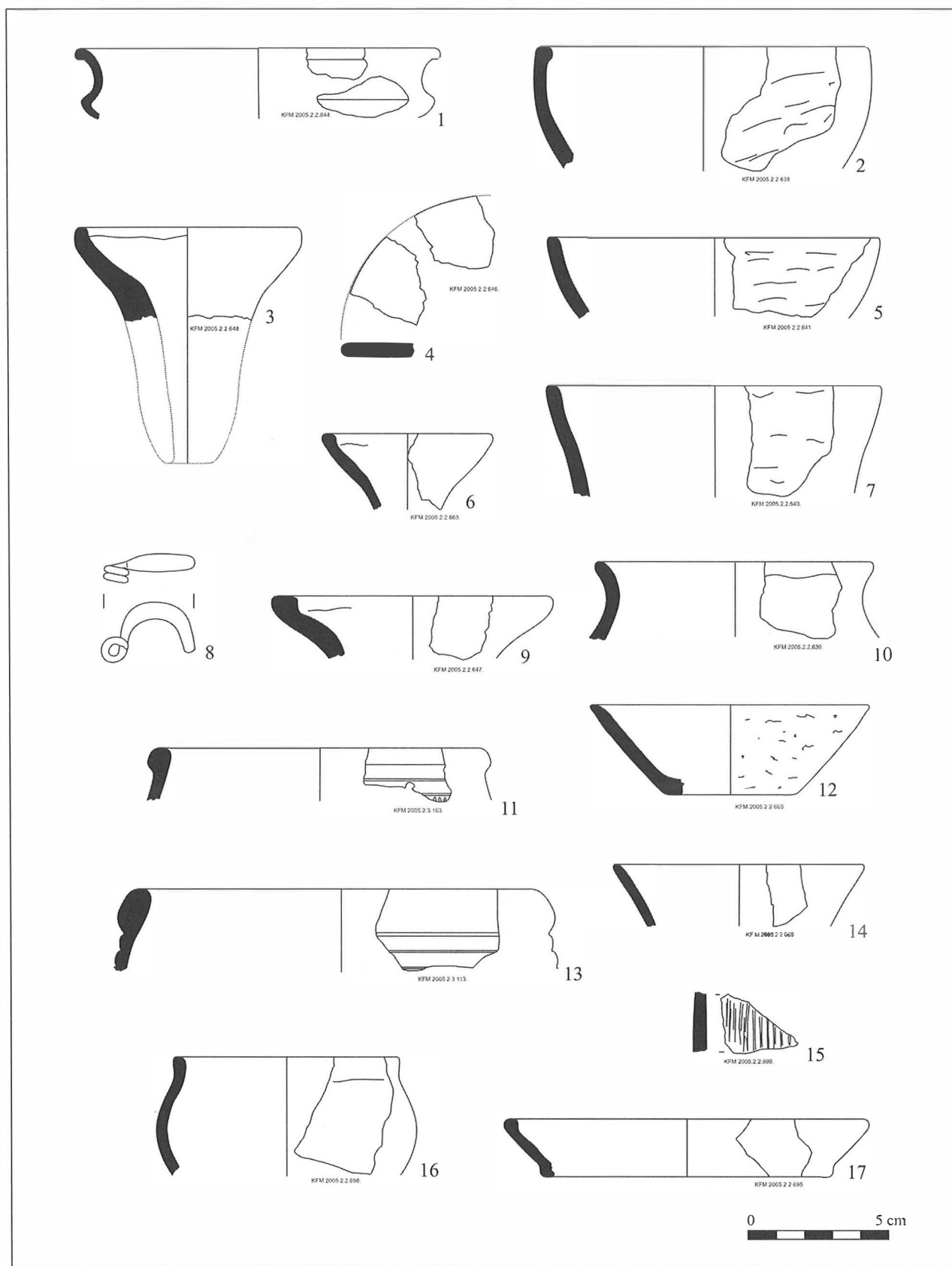
Irodalom • References

- BIELENIN 1977 BIELENIN, K.: Einige Bemerkungen über das alttertümliche Eisenhüttenwesen im Burgenland. *Wissenschaftliche Arbeiten aus Burgenland* 59 (1977) 49–62.
- BIELENIN 1999 BIELENIN, K.: Einige Bemerkungen zu den Rennofenschlacken der Schlackenrubenöfen. *ArchAustriaca* 82–83 (1998–1999) 523–528.
- BÖHME 1972 BÖHME, A.: Die Fibeln der Kastelle Saalburg und Zugmantel. Saalburg 1972.
- CZAJLIK 1999 CZAJLIK, Z.: Quellen zur prähistorischen Eisengewinnung in Ostungarn. *ArchAustriaca* 82–83 (1998–1999) 515–519.
- CZAJLIK et al 2003 CZAJLIK, Z. – MOLNÁR, F. – KOVÁCS, Á. – LOVAS, GY.: Őskori vassalakok anyagvizsgálata Északkelet-Magyarországról. – The analysis prehistoric iron slag samples from North-east-Hungary. In: *Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary* 2001 (2003) 117–129.
- CZAJLIK–TANKÓ 2004 CZAJLIK, Z. – TANKÓ, K.: Késő vaskori topográfiai adatok Sajópetri környékéről. – Late Iron Age topographic data from the environs of Sajópetri. In: *Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary* 2003 (2004) 97–110.
- GABLER 1990 GABLER, D.: Kereskedelem. In: Mócsy, A. – Fitz, J. (szerk.) *Pannonia régészeti kézikönyve*. Budapest 1990, 185–209.
- GÖMÖRI 2000 GÖMÖRI, J.: Az avar kori és Árpád-kori vaskohászat régészeti emlékei Pannoniában. – The archaeometallurgical sites in Pannonia in the Avar- and Early Árpád-Period. Sopron 2000.
- GÖMÖRI–KISHÁZI 1985 GÖMÖRI, J. – KISHÁZI, P.: Iron ore utilization in the Carpathian Basin up to Middle Ages with special regard to bloomeries in Western Transdanubia. In: *Neogene Mineral Resources in the Carpathian Basin*. Budapest 1985, 323–355.
- HELLEBRANDT 1999 HELLEBRANDT, M.: Celtic Finds from Northern Hungary. *Corpus of Celtic Finds in Hungary III*. Budapest 1999.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ 1969 LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M.: Römerzeitliche Siedlungskeramik in der Südostslowakei. *SlovArch* 17 (1969) 403–501.
- NAGY 1994 NAGY, M.: The Hasdingian Vandals in the Carpathian Basin. *Specimina Nova* 9 (1994) 157–184.
- MÁRKUS 2003 MÁRKUS, G.: A kvádok. In: *Magyar régészet az ezredfordulón*. Szerk.: Visy, Zs. Budapest 2003, 270.
- MIROŠŠAYOVÁ 1995 MIROŠŠAYOVÁ, E.: K počiatkom výroby a spracovania železa na Východnom Slovensku. – On beginnings of iron metallurgy in Eastern Slovakia. *ŠtudZvest* 31 (1995) 9–21.
- PATAY 1956 PATAY, P.: Újabb kőkori és kelta leletek Nógrádkövesden és a nógrádi dombvidéken. *ArchÉrt* 83 (1956) 186–191.
- PATAY 1972 PATAY, P.: Celtic finds in the Mountainous Region of Northern Hungary. *ActaArchHung* 24 (1972) 353–358.
- SZABÓ 2005 SZABÓ, M.: A keleti kelták. A késő vaskor a Kárpát-medencében. Budapest 2005.
- SZABÓ–CZAJLIK 2004 SZABÓ, M. – CZAJLIK, Z.: Vasművesség Északkelet-Magyarországon a Kr. e. 3. században: Sajópetri-Hosszú-dűlő. – Eisenverhüttung in Nordost-Ungarn im 3. Jahrhundert vor Chr.: Sajópetri-Hosszú-dűlő. *HOMÉ* 43 (2004) 127–138.
- TANKÓ 2005 TANKÓ, K.: Pásztó-Csontfalva. Előzetes jelentés a 21-es út négysávosítását megelőző régészeti feltárásról. *NMMÉ* 29 (2005) 137–146.
- VADAY 2004 VADAY, A.: Kazár (több korszakú lelőhely). Kazár (a multi-period archaeological site). In: *Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary* 2003 (2004) 51–64.
- VÉGH 1975 K. VÉGH, K.: Régészeti adatok Észak-Magyarország i. sz. I–IV. századi történetéhez. – Archäologische Beiträge zur Geschichte Nordungarns im I–IV. Jahrhundert N. Z. *HOMÉ* 13–14 (1975) 65–130.
- VÖRÖS 1996 VÖRÖS, G.: Temetkezési szokások és viselet egy dél-alföldi szarmata temetőben (Szeged-Tápé). *MFMÉ – StudArch* 2 (1996) 111–176.

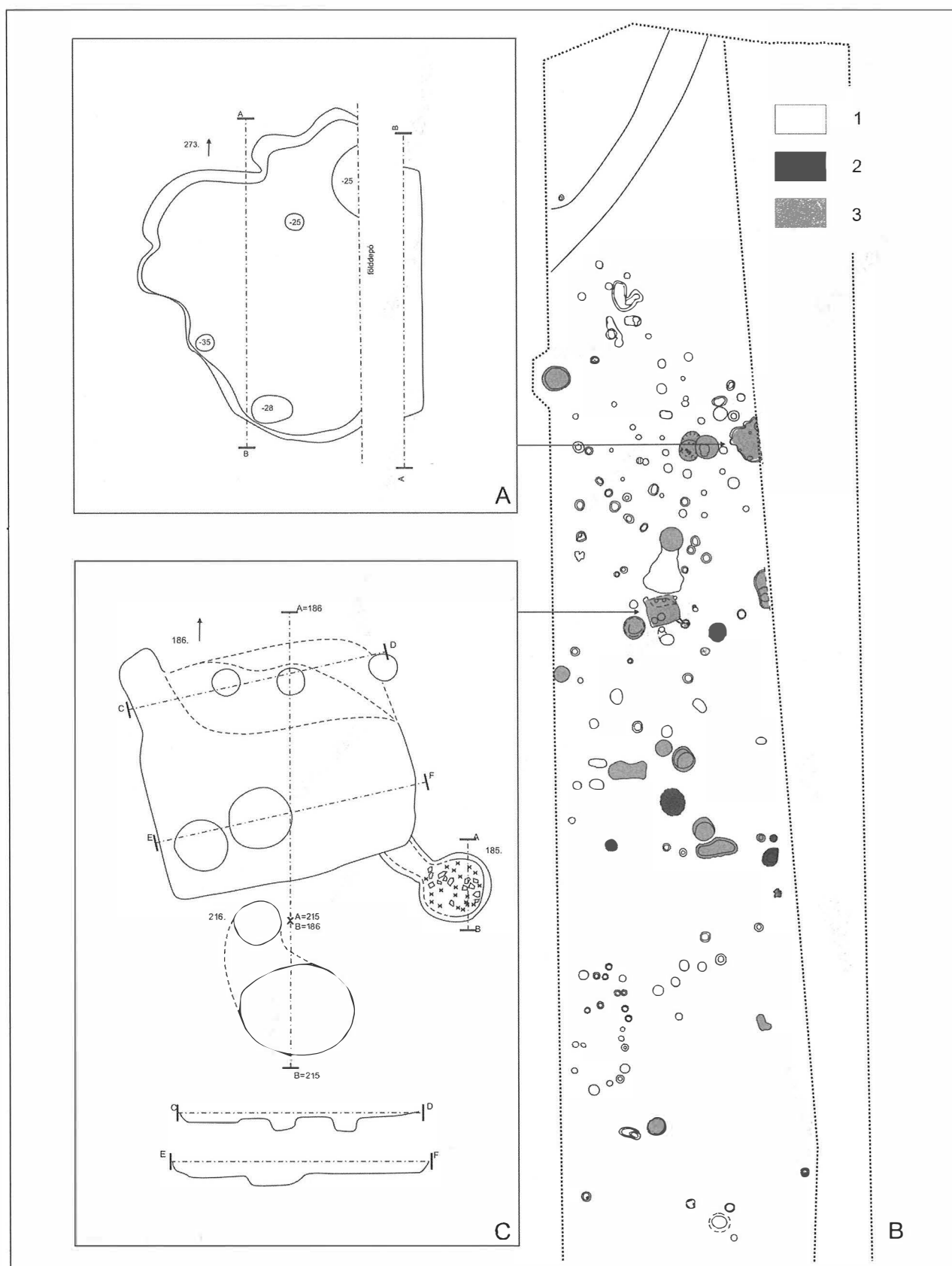
1. kép: Pásztó, Csontfalva. A lelőhely helyszínrajza (A) és összesítő térképe (B), a vasolvasztás nyomainak jelölésével (1: La Tène-kori agyagfűvők, 2. 3: salagködörös aknakohók maradványai, 4: a kohászati vassalakkal fedett terület).

Fig. 1: Pásztó, Csontfalva. The plan (A) and the complex map (B) of the site with the indication of the traces of iron smelting (1: clay tuyeres from the La Tène period, 2. 3: remains of shaft furnaces with slag pits, 4: Territory covered with metallurgical iron slag)

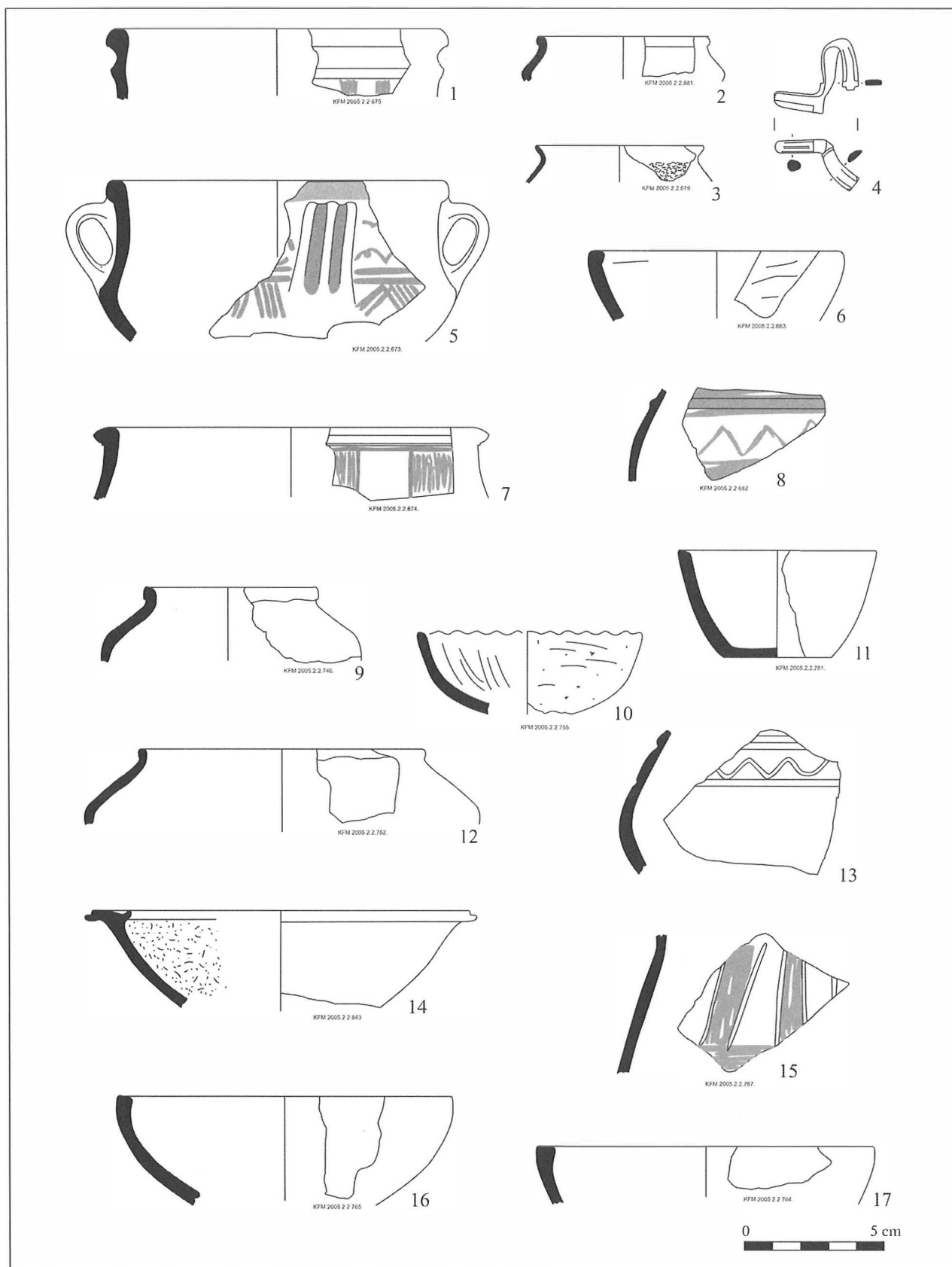
2. kép: Pásztó, Csontfalva. Válogatás a La Tène-kori leletekből. 1–7, 9–10, 12, 14: 178. obj., 8: szórvány, 11, 13: E. felület, 16–17: 184. obj. (1–7, 9–17: kerámia, 8: bronz)

Fig. 2: Pásztó, Csontfalva. Selection from the finds of the La Tène period. 1–7, 9–10, 12, 14: feature no. 178, 8: stray find, 11, 13: surface E, 16–17: feature no. 184 (1–7, 9–17: ceramics, 8: bronze)

3. kép: Pásztó, Csontfalva. A lelőhely északi része (B) a császárkori barbár gödörházak (A, C) és a különböző korszakok jelölésével (1: egyéb korszak, 2: La Tène, 3: császárkori barbár)

Fig. 3: Pásztó, Csontfalva. The northern part of the site (B) with the indication of barbarian semi-subterranean houses of the Roman period (A, C) and the different periods (1: diverse periods, 2: La Tène; 3: Roman period barbarian)

4. kép: Pásztó, Csontfalva. Válogatás a császárkori barbár leletekből. 1–3, 5–8: 179. obj., 4: szörvány, 9–13: 210. obj., 14: 278. obj., 15–17: 213. obj. (1–3, 5–17: kerámia, 4: bronz)

Fig. 4. Pásztó, Csontfalva. Selection from the barbarian finds of the Roman period. 1–3, 5–8: feature no. 179, 4: stray find, 9–13: feature no. 210, 14: feature no. 278, 15–17: feature no. 213 (1–3, 5–17: ceramics, 4: bronze)

Vaday Andrea

Kazár – több korszakú régészeti lelőhely

(Előzetes jelentés II.)

2002-ben a Salgótarján és környékének csatornaépítését megelőző feltárás során kezdődött a régészeti kutatás Kazár határában,¹ amely 2003-ban is folytatódott (1. kép).² A lelőhely fontossága és veszélyeztetettsége miatt 2005-ben a Nemzeti Kulturális Alapprogram elnyert pályázata tette lehetővé a feltárás folytatását.

A korábbi jelentések már röviden beszámoltak az ásatásokat megelőző terepbejárások eredményéről, valamint a lelőhelyen feltárt fazekasközpontról és a 2002–2003-ban előkerült leletekről.

2005. augusztus 14. és szeptember 3. között – a korábbi szelvényekhez csatlakozva – újabb terület feltárására került sor a Kazár-patak mentén fekvő településen.³ A lelőhelyről már ismert hulladékgödrök mellett előkerült egy részben földbe mélyített lakóház maradványa is (2005/1. objektum) (5/A kép), amely a korábban feltárt objektumokhoz kapcsolódva újabb adatokkal szolgál a fazekastelephez.

A ház elszántott anyagát – a földmunkákkal bolygatott talajban – már 30–35 cm mélységben, a hamus, égett paticsrögökkel kevert föld jelezte. A szántáshatáron nagyobb, alakatlan égett omladékolt utalt a ház sorsára. Az omladék eltávolítása után – a jelenkori talajszinttől számított 75 cm mélyen – rajzolódott csak ki egyértelműen a ház lekerekített sarkú, kissé szabálytalan négyszög alakja, közepén égett omladékkal. A negyedelt bontás során három – átégett és roncsolódott – padlótapasztást lehetett megfigyelni. A DK-i negyedben a felső réteg hamus, faszenes betöltésű volt. Grafitos kelta fazék töredéke és meglehetősen sok korongolt kelta és császárkori edénytöredék, valamint állatcsont volt benne. A déli falhoz közel hamufoltok jelentkeztek, majd az első – legalsó – roncsolódott, átégett padlótapasztás fölött apró szemű égett fadarabok kerültek elő a ház jelentkezésétől számítva 5–25 cm mélység között. Az ÉK-i negyedben félkör alakú foltban került elő a jelentkezéstől számított 20 cm mélységben a harmadik padlómegújítás világossárga, agyagos maradványa, alatta 10–15 cm vastagon látszott az égett, hamus omladék-réteg. A ház közepén, az ÉK-i negyedben az aljánál 6 cm vastag, feljebb keskenyedő, fekete törésű, barna, kiégett agyagrúd vagy oszlop töredékei kerültek elő. A rúd belsejében eredetileg facölöp volt, amelynek lenyomata jól látszott a törött darabok belsejében. A rúd fokozato-

Andrea Vaday

Kazár – a multi-period archaeological site

(Preliminary report II)

Archaeological investigations started at Kazár preceding canalisation work in Salgótarján and its environs in 2002,¹ and continued in 2003 (Fig. 1).² As the site proved important and threatened, the excavations could be continued in 2005 with the grant of the Nemzeti Kulturális Alapprogram.

Former reports have already discussed the results of the field walkings preceding the excavations and the pottery centre and the finds recovered in 2002–2003.

A new surface was uncovered in the settlement along the Kazár stream, next to the former cuttings, between August 14 and September 3, 2005.³ Beside the already known refuse pits, the remains of a semi-subterranean dwelling house were also unearthed (feature no. 2005/1) (Fig. 5/A), which, together with the formerly unearthed features, offered new data on the potters' settlement.

Earth mixed with ashes and burnt daub fragments marked the remains of the house dispersed by the plough in a depth of only 30–35 cm. At the bottom of the ploughed soil, a larger, irregular debris spot showed the fate of the house. After the debris had been removed, the slightly irregular quadrangular shape of the house with rounded corners and burnt debris in the centre appeared in a depth of 75 cm under the actual soil surface. The feature was unearthed in four segments. In result of the cleaning, a burnt and damaged floor plastering came to light. The upper layer was mixed with ashes and charcoal in the SE quarter. It contained the fragment of a graphitic Celtic pot and relatively many wheel-thrown shards from the Celtic and the Imperial periods, and animal bones. Ash spots appeared near the southern wall, then fine-grained, burnt wood fragments were found above the first, the lowermost damaged and burnt floor plastering between 5–25 cm from the appearance of the house. The light yellow clayey remain of the third floor plastering appeared in the form of a semicircular discolouration in the NE quarter in a depth of 20 cm from the appearance of the house. The burnt debris mixed with ashes was 10–15 cm thick under it. The remains of a 6 cm thick, brown, upwards narrowing burnt clay column or shaft was found on the bottom in the centre of the house in the

1 VADAY 2003a, 234; VADAY 2003b

2 VADAY 2002–2003, 203–216.

3 Az NKA pályázat jellege miatt – azaz, hogy csak a támogatás felét tudták folyósítani ebben az évben – a tervezettnél rövidebb volt az ásatás és kevés munkással lehetett dolgozni. Ráadásul a mostoha időjárás is lassította a munkát.

1 VADAY 2003a, 234; VADAY 2003b

2 VADAY 2002–2003, 203–216

3 Due to the conditions of the NKA grant, which means that only half of the sum was provided this year, the excavations were shorter than planned and fewer workers could be employed. The unfavourable weather conditions also slowed down the pace of work.

san keskenyedett felfelé, a legfelső részén elkeskenyedett hengeres alakúra, a tetején tálszerű bemélyedést alakítottak ki (5/B. kép). Az oszloptörödékek mellett egy peremes tűzhely vagy földre épített sütőtál töredéke is volt. Az ÉK-i negyed közepén, a harmadik, legutolsó padlómegújítás nagyobb, összefüggő, átégett tapasztásának alján egy kelta grafitos fazék peremtörödéke volt, amelynek lenyomata mélyen benyomódott a tapasztás alsó részébe (2. kép). A ház közepén több égett patics, padlótapasztás és durván téglalakúra faragott puha mészkőtégla került elő. A padlótapasztások között az agyagrúd újabb két töredéke mellett találtak a fentebb leírt felső rúdvéget. A kelta edénytörödékek mellett – a 2. és az utolsó, 3. padló közti feltöltésben – feküdt egy vékony falú, római, szürke, korongolt, belül rádlis díszű tál apró 1×1 cm-es töredéke, utalva a padló második megújításának idejére. Ugyanitt volt pár kalcinált állatcsont is. A legkésőbbi, 3. padlószinten az ÉNy-i negyedben átlósan beesett, égett facölöp maradványa feküdt.

A ház három megfigyelt padlója között strukturális különbség volt. Az első, eredeti padlót a ház alján, egy 2–5 cm vastag, sárga, nagyobb szemű homokrétegre húzott 2–3 cm vastag, másodlagosan átégett agyagtapasztás jelentette, mely igen rongált állapotban került elő. A DNy-i negyedben az első padló felett 30 cm-rel jelentkezett a leégett ház elegyengetett törmelékére kent második – szintén másodlagosan átégett – agyagpadló tapasztásának maradványa, amely helyenként 2–6 cm vastag volt. A legkésőbbi megújításnál, úgy tűnik, az épület szerkezetét is megváltoztatták, ugyanis a korábbi, bemélyített házfalon belül egy kisebb, négyzetes területet alakítottak ki, amelyet árokkal vettek körül. Ez az árok kissé bemélyedt az első padlószint alá is az altalajba. Az új, kisebb épületen belül nem alakítottak ki újabb cölöphelyeket, így a tetőszerkezetet tartó cölöpek a korábbi cölöplyukakba kerültek.⁴

A ház nyugati, rövidebb falának közepén földbe vájt, agyaggal kitapasztott – a ház első fázisához tartozó – lépcső jelentkezett, amely túlnyúlt a ház földbe mélyített oldalán keleti irányban (3. kép). Hasonló lépcsőmegoldás a népi építkezésben is ismert (4. kép).⁵ Közvetlenül a lépcső mellett került elő az egyik tartócölöp helye, amely a lépcső miatt nem a ház rövidebb falainak közepén helyezkedett el. A ház nyugati, rövidebb falánál – szintén nem a rövidebb fal közepén, de a másik cölöphellyel azonos távolságban a déli faltól – került elő a másik tartócölöp helye (5/A. kép).⁶

A 2005-ben előkerült ház a 2003-ban feltárt leégett épület és a 2002–2003 során előkerült fazekasműhely szomszédságában volt. A terepjelenségek és a régészeti

NE quarter. It was black in cross-section. There used to be a wooden post in its centre, the imprint of which could clearly be seen inside the broken fragments. The shaft upwards gradually tapered, it was cylindrical in the uppermost part and a bowl-shaped depression was made on its top (Fig. 5/B). The fragment of a rimmed hearth or a baking dish built on the ground could be observed beside the fragments of the column. The rim fragment of a Celtic graphitic pot lay on the bottom of a larger, coherent spot of the third, the last floor plastering in the centre of the NE quarter, the imprint of which was deeply pressed into the lower part of the plastering (Fig. 2). A number of burnt daub and floor plastering lumps and soft limestone bricks cut roughly to a brick shape were uncovered in the centre of the house. The above-described upper end of the shaft was found beside two more fragments of the clay shaft among floor plastering remains. Beside the Celtic shard, the 1×1 cm large fragment of a Roman, thin-walled, grey, wheel-thrown bowl with roulette decoration on the interior surface lay in the filling between floor no. 2 and the last floor no. 3, indicating the time of the second floor rejuvenation. A few charred animal bones were also found here. The remains of a burnt wooden post lay as it fell obliquely on the last floor no. 3 in the NW quarter.

There were structural differences between the three observed floors of the house. The first, original floor on the bottom of the house was a secondarily burnt, 2–3 cm thick, plastering spread on a yellow, 2–5 cm thick coarse-grained sand layer. It was found in a much damaged condition. The second, also secondarily burnt clay plastering was 2–6 cm thick at certain places. It was spread on the levelled debris of the burned down house, and it appeared in the SW quarter 30 cm above the first plastering. The structure of the building must have been modified at the last floor rejuvenation, since a smaller square-shaped area was formed inside the former sunken walls of the house, which was surrounded by a ditch. This ditch was slightly deepened into the subsoil under the first floor level. No new postholes were dug in the new, smaller building, so the props that supported the roof were erected in the already existing postholes.⁴

Steps cut into the earth and plastered with clay appeared in the middle of the western shorter wall of the house, which belonged to the first phase. They reached over the walls of the semi-subterranean house in the east (Fig. 3). A similar solution is known in folk architecture as well (Fig. 4).⁵ The hole of one of the props was found next to the steps, which was not in the middle of the shorter wall of the house because of the steps. The hole of the other prop was found at the western shorter wall of the house, also not in the middle of

4 Betöltésükben a korábbi égések maradványai voltak.

5 Hollókő, Falumúzeum lépcsője.

6 Betöltésében egy kelta edénytörödéket találtunk. Mindkét cölöplyukban sok apró faszén és kisebb égett paticsrög volt.

4 Their fillings contained the remains of former conflagrations.

5 Hollókő, the steps of the Village Museum

anyag értelmezése alapján valószínűsíthető a ház és az említett objektumok relatív kronológiai helyzete.

A három objektum és szűkebb körzetének terepbejárásán gyűjtött anyagának mennyiségi és minőségi összetevőit a 7. kép mutatja.⁷ A fazekasműhely fölötti szántott, bolygatott felszínen kelta és császárkori barbár anyag egyaránt előfordult.⁸ A kerámia legnagyobb része császárkori barbár volt, a keltaanyag is relatív domináns volt a teljes felületen gyűjtött azonos anyagon belül, de abszolút mennyiségben kevesebb volt a császárkori barbár anyagnál. A római export kevés volt a felszínen a műhely közelében. A részben földbe mélyített ház fölött a fazekasműhelyhez hasonló volt a kép a kelta és császárkori anyag tekintetében. Római export anyag csak a közelében került elő. Végül a földfelszíni épület fölötti szántásban a földbe mélyített házat fedő réteghez hasonló mennyiségű császárkori anyag volt csak.⁹ A 6. kép A ábrán szerepel a három, vizsgált objektum felszínen gyűjtött és ásatáson előkerült leletanyagának összevetése is. Ennek alapján, ha a fazekasműhely – másodlagosan bekerült – anyagát nézzük, legtöbb a császárkori barbár anyag, míg kis számban fordult csak elő kelta, római és germán kereskedelmi áru. A részben földbe mélyített háznál mind a négy típusú leletanyag előfordult, de az objektum fázisaiban eltérő összetételben és mennyiségben. A kelta anyag mindhárom fázisban domináns volt, a jelzésszerűen előkerült római és germán áru a második és harmadik fázisban jelentkezett. A harmadik fázisban már feltűnt a császárkori barbár anyag is. A földfelszíni leégett épület padlója felett a római és kelta kerámia kis mennyiségben fordult elő, és domináns volt a császárkori anyag mennyisége.

A kelta anyag a részben földbe mélyített ház mindhárom fázisában, valamint a felszínen egyaránt jelentkezett, a császárkori anyag a ház harmadik fázisában és a terepbejárási anyagban fordult elő. A római áru csak a ház második és harmadik fázisa közti feltöltésben volt jelen, de nem fordult elő a felszíni anyagban. A germán kerámia a rómaihoz hasonlóan nem fordult elő a felszínen, és csak a ház harmadik fázishoz lehetett kötni.

A 6. kép B ábra a terepjelenségek és ásatási megfigyelések alapján ábrázolja a három objektum időbeli meghatározását.

the wall but at the same distance from the southern wall as the other posthole (Fig. 5/A).⁶

The house unearthed in 2005 stood near the burnt down house uncovered in 2003 and the pottery workshop found in 2002–2003. The relative chronological relationship of the above objects can be determined with great probability from the interpretation of the settlement phenomena and the archaeological material.

Fig. 7 illustrates the quantitative and qualitative components of the three features and the material collected in their close environment during field walking.⁷ Materials both from the Celtic and the Imperial period occurred in the ploughed, disturbed soil above the pottery workshop.⁸ The majority of the ceramics were Imperial period barbarian wares. The Celtic material was also relatively dominant within the identical materials collected on the entire surface but it was less represented in absolute numbers than the Imperial period barbarian material. There were few Roman imported wares on the surface near the workshop. The situation was the same regarding the materials of the Celtic and the Imperial periods above the semi-subterranean house as above the pottery workshop. Roman exported wares occurred only in its vicinity. Finally, the ploughed soil above the overground building only contained Imperial period material in a same quantity as above the semi-subterranean house.⁹ Fig. 6 A shows the comparison of the materials collected on the surface above the three examined features and the unearthed find material. Regarding the secondarily fallen-in material of the pottery, the Imperial period barbarian material dominates, while Celtic, Roman and German commercial goods occurred in a low number. All the four types of finds appeared at the semi-subterranean house but their composition and number were different in the subsequent phases of the building. Celtic material dominated in all the three phases, while a few Roman and German wares occurred only in the second and the third phases. In the third phase, Imperial period barbarian goods also appeared. Roman and Celtic material could be found in small numbers above the floor of the burnt

7 A megközelítési út és a domb lejtője miatt a hosszú idő óta művelt területen a szántás fő iránya általában nem változott, a szántott rétegben előkerült leletanyag az objektumok felett elmozdulhatott, így a vizsgált objektumok felett a szűkebb körzet terepbejárási anyagát is ábrázolni kell.

8 Az anyag meghatározásánál az etnikumhoz köthető anyagot a kelta, római és germán megnevezés takarja. A császárkori barbár anyag megnevezés korszakmeghatározó, de csak technikai, technológiai és díszítésbeli elemeiben felel meg az etnikumhoz köthető leletanyagnak. A szakirodalomban ez a megnevezés terjedt el a szarmata barbaricum északi és északkeleti részén előkerült római kori leletek közlése során.

9 A második oszlopa mutatja a terepbejárási anyag megoszlását.

6 The filling contained a Celtic shard. Both postholes contained many tiny charcoal fragments and smaller burnt daub lumps.

7 The main direction of ploughing has remained the same during the long time the field has been tilled owing to the approach road and the slope of the hill. The finds that were collected in the ploughed layer could move above the features, so the material collected in the direct vicinity of the examined features during field walking also has to be taken into account.

8 The materials that could be affiliated with ethnicity got the names Celtic, Roman and German. The name Imperial period barbarian determines the age and it can be compared to the finds affiliated with ethnicity only in technique, technology and ornamental elements. This name became accepted for the description of Roman period finds uncovered in the northern and northeastern part of the Sarmatian Barbaricum.

9 The second column shows the distribution of the material collected during field walking.

A fazekasműhely és a leégett földfelszíni épület ugyanazon a szinten került elő, a szántott réteg vastagsága is azonos volt. A lelőhely domboldalon fekszik, a ház egy kisebb – szárazabb – kiemelkedésre épült. Ezért itt a domb felől az évszázadok alatt az eróziós talaj vékonyabb réteget alkotott, mint a domb lábánál – a viszonylag sík területen – fekvő másik két objektum fölött. Ezt igazolja, hogy a ház felső része nagyobb részben esett áldozatul a földmunkáknak, mint a másik két objektumé. A részben földbe mélyített ház és a földfelszíni épület leégett. Ez feltehetően nem háborús pusztítást jelez, hanem a közeli fazekaskemencék üzemeltetése során kaptak lángra az épületek.¹⁰

A leletanyag és a megfigyelések azt jelzik, hogy a részben földbe mélyített ház első fázisa volt a legkorábbi, homogén kelta anyaggal.¹¹ Az objektum második fázisában már van római árucikk, hasonlóan a fazekasműhely betöltéséhez és a földfelszíni épülethez. Germán kerámia a ház harmadik fázisában jelentkezett a császárkori barbár anyaggal együtt. Ebben egyezett a fazekasműhellyel. A földfelszíni épület padlóján, az égésrétegben domináns volt a császárkori barbár anyag, a fazekasműhelyhez hasonlóan.

A ház mellett a járósínten egy nagyobb, helyidegen világosszürke, összegyúrt agyagdarab került elő, amely a fazekasműhely nyersanyaga lehetett.

A visszatemetésnél a részben földbe mélyített ház legalsó, eredeti padlójára homokréteget terítettünk, majd erre került a takaró fólia és földréteg, az esetleges későbbi bemutatás miatt.

A feltárások és terepbejárások során előkerült terra sigillata anyag az Kr. u. 190–225 évek közti időszakra keltezte a kazári császárkori lelőhelyet, amely a korábban az objektumok elemzése során megállapított relatív kronológiát abszolút időhatárok között határozza meg.¹²

A 2005. évi feltárás során – a korábban feltárt – császárkori teleprészlet további jellegzetes leletanyaga került elő. A kerámiaanyag túlnyomó része kelta jellegű volt, megerősítve azt a korábbi megfigyelést, hogy a település lakói kelták voltak. A pannoniai export, valamint a germán edénytöredékek utaltak az egykori lakók élénk kereskedelmi tevékenységére, amelyet az északi szomszédságban élő germán lakókkal és Pannonia római tartománnyal folytattak. Az intenzív kereskedelmi kapcsolatot magyarázhatja, hogy – a kereskedelmi úttól távolabb, a hegyvidéken fekvő telepen – az ipari tevékenység miatt megnőtt a lakosság vásárlóereje, és lehetővé vált számukra a római árucikkek beszerzése és a germánokkal való árucseré. A római leletanyag keltezé-

down overground building, while the Imperial period barbarian material dominated.

Celtic material was found in all the three phases of the semi-subterranean building and on the surface, while Imperial period barbarian material occurred in the third phase of the house and in the material collected during field walking. Roman wares were recovered only from the filling between the second and third phases of the house and they were missing from the surface material. German ceramics, similarly to the Roman one, was not found on the surface, it only occurred in the third phase of the house.

Fig. 6 B illustrates the chronological situation of the three features determined from the settlement phenomena and the excavation observations.

The pottery workshop and the burned down overground building were found in the same level and the thickness of the ploughed soil was the same. The site can be found on a hillside, where the house was erected on a smaller, drier elevation. Thus erosion left a thinner soil layer here than above the other two features that were built on a relatively flat area at the foot of the hill. The same is indicated by the fact that the upper part of this house was more damaged by earth movement than those of the other two buildings. The semi-subterranean and the overground building burned down. This was probably not war damage; the houses caught fire from the working pottery kilns.¹⁰

The find material and the observations imply that the first phase of the semi-subterranean house was the earliest period with a uniformly Celtic material.¹¹ In the second phase of the feature, Roman wares already appeared similarly to the filling of the pottery workshop and the overground building. German wares first occurred in the third phase of the house together with Imperial period barbarian materials, in which regard it was similar to the pottery workshop. Imperial period barbarian material dominated in the burnt layer on the floor of the overground building, similarly to the pottery workshop.

A larger, light grey, moulded clay lump of an alien origin was found on the floor level next to the house, which could be the raw material of the pottery.

A sand layer was spread on the lowermost first floor of the semi-subterranean house before refilling, and it was covered with a plastic foil and a layer of earth so that it could later be opened to visitors.

The Samian ware material recovered during the excavations and the field walkings dated the Imperial period site of Kazár from the period between 190 and 225 AD, which determines the absolute chronological

10 A 2005. évi szelvényekben több helyen is látszottak az égések nyomai.

11 Kérdéses azonban, a kis mennyiség és a véletlenszerűség magyarázza-e a germán és római áru hiányát.

12 A terra sigillata anyag töredékessége és kis száma miatt pillanatnyilag nem lehet az abszolút kronológiát pontosabban szűkíteni a 35 éves időszakon belül.

10 The traces of burning could be seen at a number of places in the cuttings in 2005.

11 The question is if pure chance and the small numbers explain the lack of German and Roman wares.

se alapján a kazári kelta település életé egybeesett a Római Birodalom Severus-kori gazdasági fellendülésével, amely a szarmata és germán barbaricumban egyaránt a római-barbár kereskedelem árukínálatának minőségi és mennyiségi megnövekedésével járt.

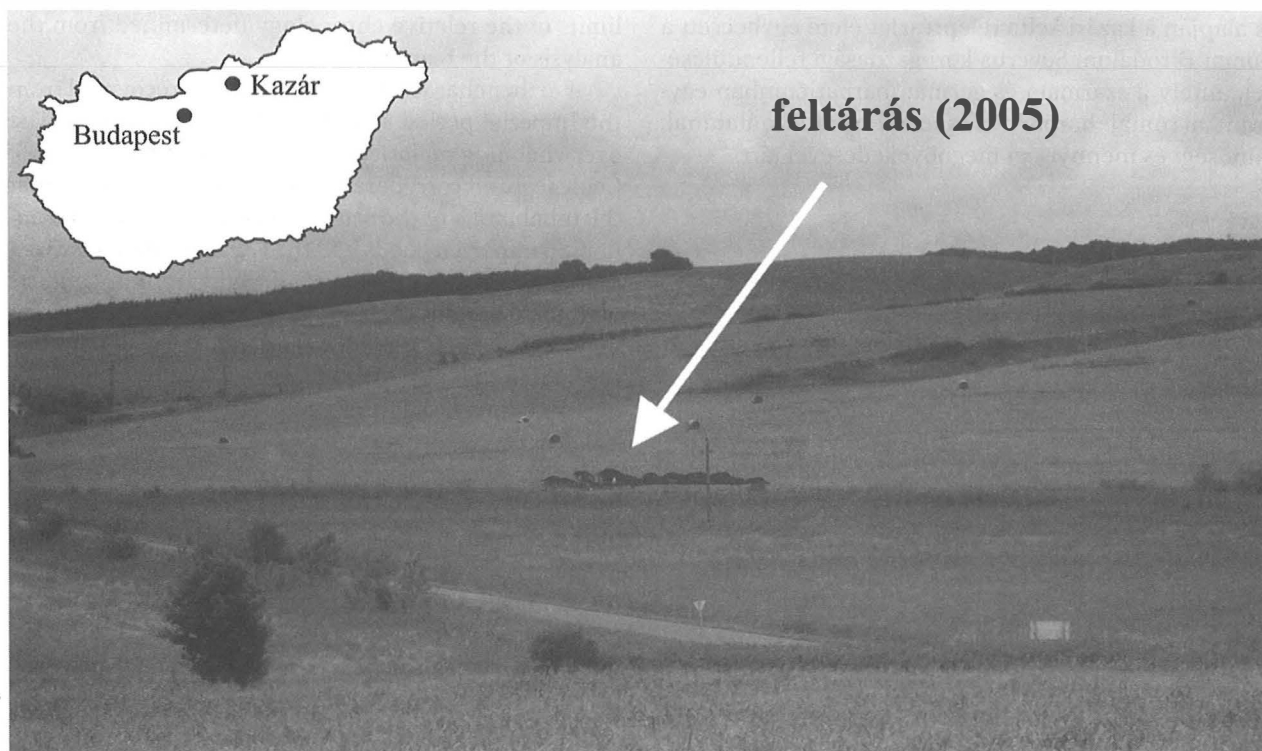
limits of the relative chronology determined from the analysis of the features.¹²

Further characteristic material was recovered from the Imperial period settlement fragment in 2005. The overwhelming majority of the ceramic material was of Celtic features corroborating the earlier observation that the inhabitants of the settlements were Celts. The Pannonian imported goods and the German shards showed that they inhabitants had had vivid trading contacts with the Germans their northern neighbours and Pannonia the Roman province. The industrial activity in a settlement established in the hills farther from the trading routes increased the spending capacity of the inhabitants, and so they were able to purchase Roman goods and exchange goods with the Germans. This explains the intensive trading contacts. According to the dating of the Roman finds, the Celtic settlement fragment at Kazár existed at the time of the economic upswing of the Roman Empire in the Severus period, which meant the increase of the supply of Roman-Barbarian commercial goods in the Sarmatian and the German Barbaricum as well.

12 The fragmented condition and the small number of the Samian ware material do not afford a more exact chronological determination within the 35 years.

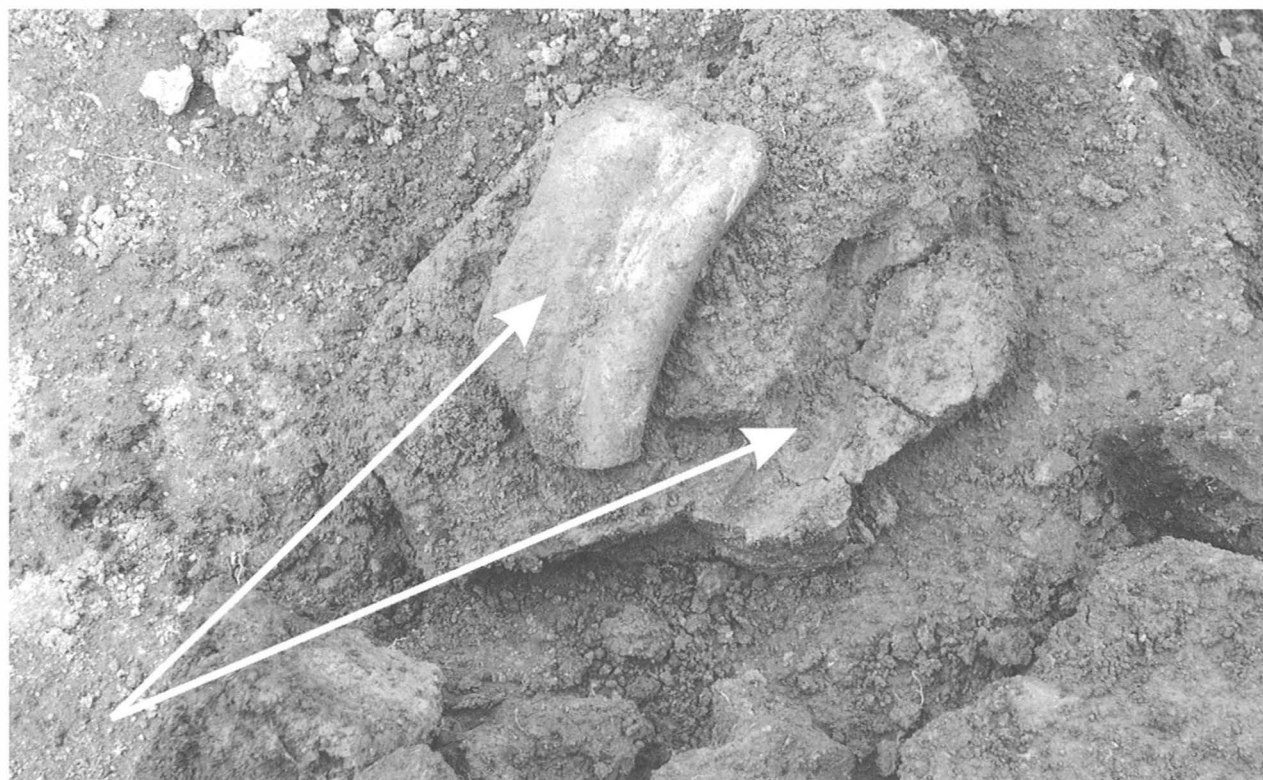
Irodalom • References

VADAY 2003a	VADAY, A.: Kazár settlement. In: The Roman army in Pannonia. An Archaeological Guide of the Ripa Pannonica. Ed. Zs. Visy. Budapest, 2003. 234.
VADAY 2003b	VADAY A.: Kazár (több korszakú régészeti lelőhely) – Kazár (a multi period archaeological site)/ In: Régészeti kutatások Magyarországon 2003 – Archaeological Investigations in Hungary 2003. Budapest 2004, 51–64.
VADAY 2003–2004	VADAY A.: Kazár (több korszakú régészeti lelőhely feltárásának előzetes jelentése) NMMÉ XXVII–XXVIII (2003–2004) 203–216.

1. kép: A lelőhely elhelyezkedése és távlati képe a feltárással

Fig. 1: The location of the site and its perspective view with the excavation

2. kép: A ház harmadik megújított padlótapasztásának aljába nyomódott kelta fazék töredéke és a töredék lenyomata az agyagban --

Fig. 2: The fragment of the Celtic pot that got pressed into the bottom of the third rejuvenated floor plastering of the house and the imprint of the fragment in the clay

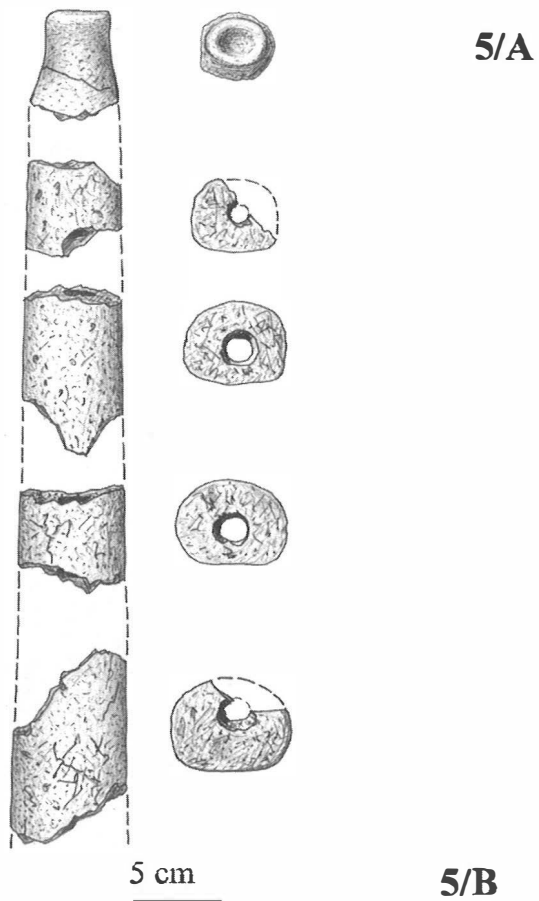
3. kép: A ház agyaggal tapasztott földlépcsője

Fig. 3: Earth steps of the house plastered with clay

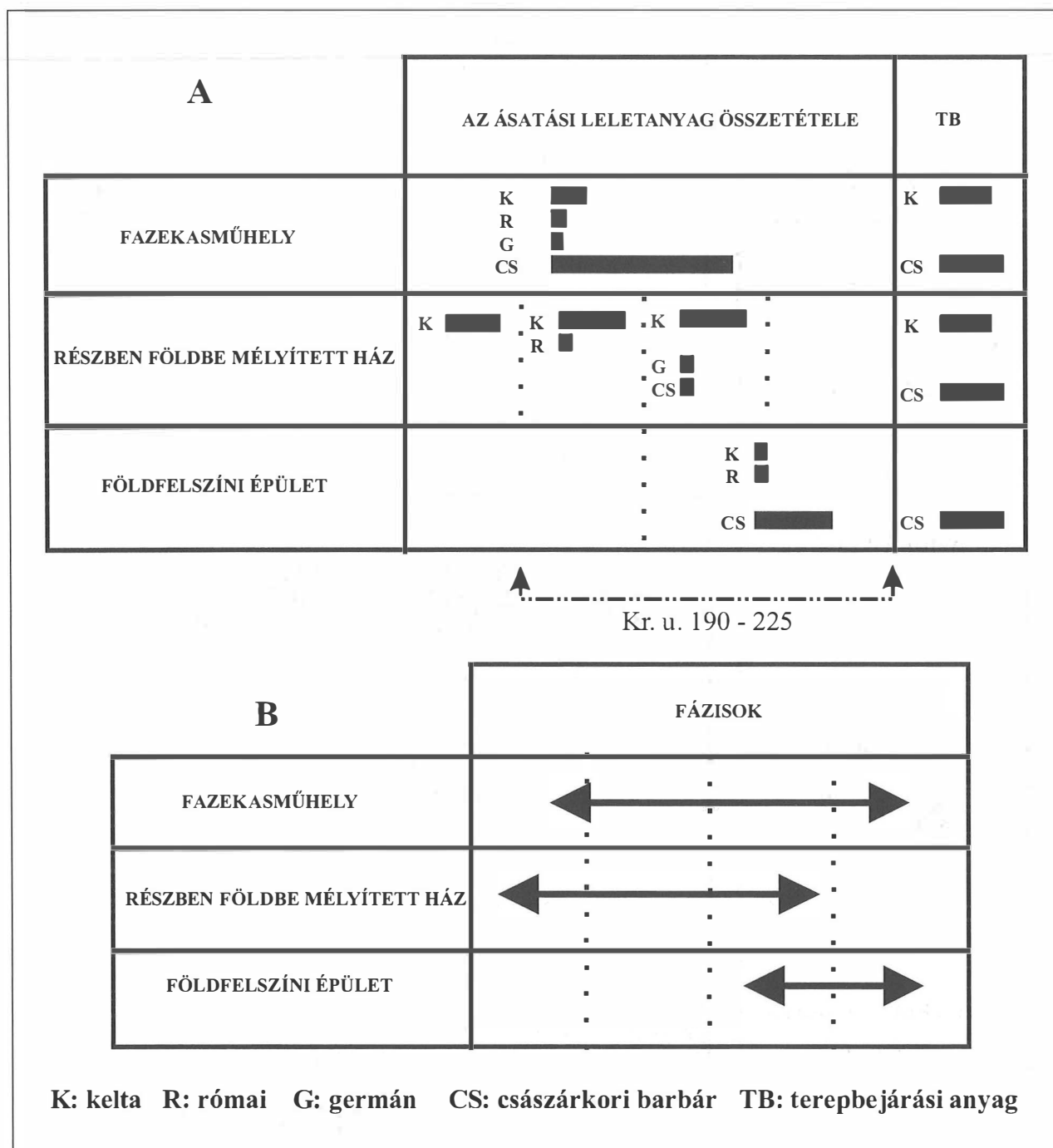
4. kép: Agyaggal tapasztott jelenkori földlépcső Hollókőn

Fig. 4: Modern earth steps plastered with clay in Hollókő

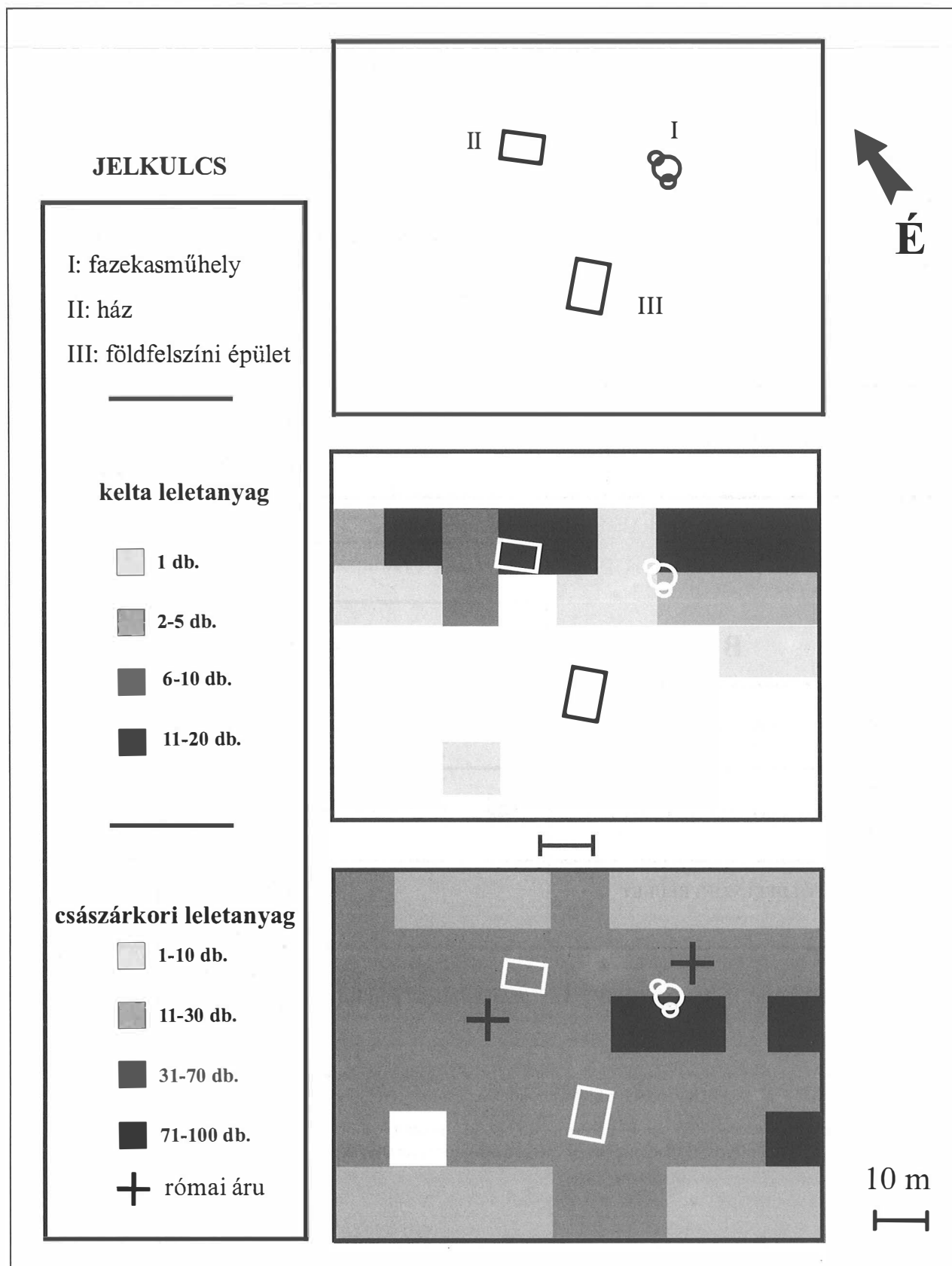
5. kép: A: A részben-földbe mélyített ház kibontva; B: A házból előkerült agyagoszlop és a töredékek metszetei

Fig. 5: A: The uncovered semi-subterranean house; B: Clay column found in the house and the cross-sections of the fragments

6. kép: A: A részben földbe mélyített ház, a földfelszíni épület és a fazekasműhely összehasonlítása a leletanyag alapján;
B: Ugyanezen objektumoknak az ásatáson megfigyelt fázisai

Fig. 6: A: The comparison of the semi-subterranean house, the overground building and the pottery workshop according to their finds; B: The phases of the same features as they were observed at the excavations

7. kép: A terepbejárási anyag megoszlása a részben földbe mélyített ház, a földfelszíni épület és a fazekasműhely környezetében

Fig. 7: Distribution of the material collected during field walking in the regions of the semi-subterranean house, the overground building and the pottery workshop

Maráz Borbála – Papp Adrienn

Régészeti kutatások a Rác fürdő és a tabáni késő La Tène-kori fazekastelep területén

2005. május 5-én megelőző régészeti feltárást kezdtünk a Rác fürdő rekonstrukciója és az ehhez kapcsolódó behúrázások nyomán. A feltárást az év végéig folyamatosan végeztük, befejezésükre 2006 tavaszán kerül sor. Az ásatások a török fürdő és későbbi épületrészeinek a területére, valamint az egykori Tabán nevű városrész lebontott házainak a helyére terjedtek ki (Budapest, I. Hadnagy u. 8–10., hrsz.: 5973, 6006/2) (1. kép).

A tabáni késő La Tène-kori település

A török fürdő régészeti kutatása és az új szálloda építése miatt szükségessé vált megelőző feltárás során lehetőség nyílt arra, hogy a már régről ismert és fontos késő La Tène-kori lelőhely, az ún. *tabáni fazekastelep* kiterjedésére, topográfiai elhelyezkedésére vonatkozóan is újabb adatokat nyerhessünk és további részleteit is feltárhassuk.

A Duna jobb partján, a budai Várhegy és a Gellért-hegy között elterülő Ördög-árok völgyében létesült a késői középkorban a *Tabán* nevű városrész. Régi házainak elbontása során, 1935–36-ban a Fővárosi Régészeti Intézet Nagy Lajos, Garády Sándor és Szilágyi János vezetésével végzett a területen ásatásokat. Az – egyéb korok emlékei mellett – itt előkerült késő La Tène-kori település maradványairól több előzetes közlemény jelent meg.¹ A késő La Tène-kori település további részletének feltárását 1950-ben B. Bónis Éva végezte. A minden feltehető adatot és a teljes leletanyagot közreadó feldolgozást pedig B. Bónis Éva monográfiája tartalmazza.² Ugyancsak ez az ásatás eredményezte a tabáni kelta település kiterjedésére és topográfiai elhelyezkedésére vonatkozó azon adatokat is, amelyek egy része csak az ásatás kéziratos dokumentációjában lelhető fel.³ A kéziratos dokumentáció ásatási térképvázlata, valamint a lelőhelyről megjelent összefoglaló térképek,⁴ és Buda 1873. évi kataszteri felvétele⁵ alapján rajzoltuk meg a tabáni késő kelta település és lelőhely eddig feltárt és megismert részletének térképét (3. kép).⁶

Az 1950-ben megtalált jobb parti településrészhez tartoznak azok az objektumok, amelyek a mostani ásatások alkalmával kerültek elő. A 2005. évi ásatások során a Rác fürdő-török kori épületétől kb. 40–45 m-re a Duna

Borbála Maráz – Adrienn Papp

Archaeological investigations on the territories of Rác bath and the late La Tène period pottery workshop of Tabán

Archaeological excavations were started preceding the reconstruction of Rác bath and the connected investments on May 5, 2005. The excavations were continuously carried on until the end of the year and they will be finished in the spring of 2006. The excavations encompassed the territory of the Turkish bath and the later annexed parts of the building and the area of the demolished houses of the former Tabán district (Budapest, I, 8–10. Hadnagy Street, lrn: 5973, 6006/2) (Fig. 1).

Late La Tène settlement in Tabán

The archaeological investigation of the Turkish bath and the excavations preceding the construction of a new hotel offered an opportunity to collect new data on the extent and topographic location of the long known and important late La Tène site *the so-called pottery workshop of Tabán* and to uncover new parts in it.

The district called *Tabán* was established in the Ördög-árok valley between the Castle Hill of Buda and Gellért hill on the right side of the Danube in the Late Middle Ages. After the old houses had been pulled down, the Archaeological Institute of the Capital conducted excavations in 1935–36 under Lajos Nagy, Sándor Garády and János Szilágyi's direction. Numerous preliminary reports have been published of the late La Tène period settlement uncovered here together with the remains of other periods.¹ Éva B. Bónis conducted the excavation of further details of the late La Tène period settlement in 1950 and her monograph contains all the data and the analysis of the entire find material.² The data on the extent and the topographic location of the Celtic settlement of Tabán, some of which can only be found in the manuscript form of the excavation documentation, were the results of the same excavation.³ The manuscript plan of the excavation in the documentation, the complex maps published about the site⁴ and the cadastre map of Buda from 1873⁵ were the sources after which the map of the unearthed and investigated territory of the late Celtic settlement of Tabán was drawn (Fig. 3).⁶

The features uncovered this year belonged to the right-bank settlement fragment discovered in 1950. The

1 GARÁDY 1943, 1945; NAGY 1936, 1942

2 BÓNIS 1969

3 BTM Adattár, Bónis-hagyaték, lt. sz.: 992-2001.

4 GARÁDY 1943, 1. kép; BÓNIS 1969, Abb. 2, 43.

5 Buda sz. kir. Főváros egész határának másolati térképe 1873. Fővárosi Levéltár B. ált. 5.

6 A térkép elkészítését Ecsedy Annának köszönöm.

1 GARÁDY 1943, 1945; NAGY 1936, 1942

2 BÓNIS 1969

3 BTM Archives, Bónis-legacy, inv. no.: 992-2001

4 GARÁDY 1943, fig. 1; BÓNIS 1969, Abb. 2, 43

5 Copy of the entire territory of Buda Royal Capital 1873. Budapest Archives B. ált. 5

6 I am grateful to Anna Ecsedy for the compilation of the map.

irányában előkerült tárolóverem (50. sz. objektum) a fazekastelep eddig megismert legkeletibb pontját jelenti. Nyugati irányban pedig az egész Hegyalja út alatti sáv – a telepjelenségek alapján ítélve – a Bónis Éva által feltárt településrész (az egykori Fehér Sas térig) a késő La Tène korban intenzíven lakott terület volt. A tabáni késő kelta telep nyugati irányban való kiterjedését még nem ismerjük.

A szóban forgó késő La Tène-kori telep objektumai a budai Várhegy DK-i lejtője, a Duna jobb part és a Gellért-hegy között elterülő területen kerültek elő, ahol egykor a *Tabán* néven ismert újkori városrész állt. Ma itt, a felszín alatt, csatornává alakítva ömlik a Dunába a budai hegyekből érkező Ördög-árok, amelynek alsó szakaszát az árvizek ellen már a középkorban gátak közé szorították. A középkori támfal részletét és egy híd maradványát Garády S. feltárásainak köszönhetően ismerjük.⁷

Az Ördög-árok vagy más néven Nagykovácsi-patak a Duna egyik legjelentősebb jobb parti mellékfolyója volt Budapest területén: 17. századi, Buda látképét megjelenítő metszeteken, térképeken és a Buda 1686. évi visszafoglalását ábrázoló rézkarcokon is szerepel.⁸ A 18–19. századi Budát ábrázoló térképek szintén feltűntetik az Ördög-árkot,⁹ amelynek tabáni szakaszán a török kiűzése után rácsok telepedtek meg. Az ekkor már szűk mederben folyó Ördög-árok még egy 1870-es évek elején készült fényképen is látható.¹⁰ 1878 után viszont a főváros budai oldalának csatornázásakor a patak a Dunába való torkolatától egészen a Városmajorig a föld alá került. Az 1950. évi ásatáskor megfigyelt rétegek erős lejtése a csatorna irányába egyértelműen jelezte az egykori patakmedret.

Az Ördög-árok a Gellért-hegy és a Várhegy közti völgyben, a Várhegy lejtőcsúcsát megkerülve torkollott a Dunába, és alkotott egyúttal természetes választóvonalat is a 235 m tszf. magasságú Gellért-hegy északi meredek oldala és a Gellért-hegynél kb. 100 méterrel alacsonyabb Várhegy lejtője között,¹¹ amelyek mindegyike késő kelta lelőhely is (2. kép).¹² A késő La Tène-korban az Ördög-ároknak a Várhegy lejtőcsúcsát megkerülő kanyarulatában, a Duna-torkolattól kissé beljebb jött létre az a település, amelynek részletei Garády S., Nagy L. és Bónis É. ásatásainak köszönhetően váltak ismertté. Az Ördög-árok nem képezte a kelta település határát, annak objektumai a patak mindkét partjára kiterjedtek.

A megelőző ásatások során a késő La Tène-kori tabáni fazekastelepnek összesen 130 objektumát sikerült

storage pit (feature no. 50) found about 40–45 m toward the Danube from the Turkish period building of Rác bath in 2005 marks the easternmost point of the settlement as we know it to date. In a westerly direction, the entire zone under Hegyalja Road until the settlement fragment unearthed by Éva Bónis (former Fehér Sas Square) was an intensively inhabited area in the late La Tène period according to the settlement phenomena. The western extension of the late Celtic settlement is not yet known.

The features of the late La Tène period settlement were uncovered on the territory enclosed by the SE slope of the Castle Hill, the right bank of the Danube and the Gellért hill, where the district called *Tabán* used to stand in the modern period. To date, Ördög-árok runs here from the Buda hills to the Danube in an underground channel. Its lower stretch was banked against flooding already in the Middle Ages. We know a fragment of the medieval retaining wall and the remains of a bridge from S. Garády's excavations.⁷

Ördög-árok or Nagykovácsi Stream was one of the largest right-side tributaries of the Danube on the territory of Budapest: it can be found in the 17th century engravings and maps showing the view of Buda and in the copper engraving that illustrates the recapture of Buda in 1686.⁸ The maps of Buda of the 18th–19th centuries also marked Ördög-árok.⁹ After the Turks had been expelled, Serbs settled along the Tabán stretch of the stream. At that time, Ördög-árok was already confined to a narrow basin as it can be seen in a photo taken at the beginning of the 1870's.¹⁰ After 1878 canalisation started on the Buda side of the capital and the stream was led into an underground canal from the Városmajor to the point where it mouthed into the Danube. The strong sloping of the layers toward the canal observed at the excavation in 1950 obviously indicated the former stream basin.

Ördög-árok reached the Danube through the valley between the Gellért hill and the Castle Hill running around the tip of the slope of the Castle Hill. It also acted as a natural boundary between the northern steep side of the 235 m (a.s.l.) Gellért hill and the slope of the Castle Hill, which was about 100 m lower than the Gellért hill.¹¹ Both hills are also late Celtic sites (Fig. 2).¹² The late La Tène settlement, the fragments of which were uncovered by S. Garády, L. Nagy and É. Bónis, was

7 GARÁDY 1945, 411–415, 23–24. kép.

8 RÓZSA 1963, 105., 126., 218–222., 262–263., X, XXI, XLVIII, LII. táblák: W. Dilich rézkarcai 1600. és 1602., G. A. Bosio rézmetszete 1684., rézmetszet L. N. Hallart rajza után 1686.

9 HOLLÓ 1994, 15., 18–19., 36–37.

10 JALSOVSZKY–TOMSICS 2003, 31., 28. kép.

11 PÉCSI 1958, 135–145., 462–471.; HORUSITZKY 1935; 1938

12 A térkép elkészítéséért Csernus Erzsébet grafikusnak tartozom köszönettel.

7 GARÁDY 1945, 411–415, fig. 23–24

8 RÓZSA 1963, 105., 126., 218–222., 262–263, Pl. X, XXI, XLVIII and LII: W. Dilich's copper engravings 1600 and 1602., G. A. Bosio's copper engraving 1684, copper engraving after L. N. Hallart's drawing 1686

9 HOLLÓ 1994, 15, 18–19., 36–37

10 JALSOVSZKY–TOMSICS 2003, 31, fig. 28

11 PÉCSI 1958, 135–145., 462–471.; HORUSITZKY 1935; 1938

12 I am grateful to Erzsébet Csernus graphic artist for the drawing of the map.

feltárnunk az Ördög-árok jobb partján. Az újkori épületek és pincék létesítésekor a késő kelta településmaradványok közül sokat – részben vagy egészben – megbolygattak, ezért a teljes településszerkezetet már nem lehet rekonstruálni. A megmaradt és feltárt objektumok ill. azok leletanyaga azonban így is jelentős adatokat szolgáltatnak a késő kelta telep eddigieknél teljesebb megismeréséhez és településtörténeti értékeléséhez.

Az előkerült két késő kelta háznak sekély földbe mélyített része és tapasztott padlója volt. Tájolásuk K–Ny ill. É–D. Tetőszerkezetüket földbe ástott oszlopok tartották; lekerekített sarkú téglalap alaprajzúak voltak, de az újkori bolygatás miatt teljes méretüket nem lehetett megállapítani. A 2. sz. ház (224. objektum) földbe mélyített hosszanti oldala deszkával volt kibélelve, hasonlóan a Gellért-hegyi 10. sz. épülethez.¹³ Mindkét ház tapasztott padlója alatt a késő La Tène-kori település korábbi periódusához tartozó hulladékgödörök kerültek elő; az 1. sz. ház (181. objektum) Ny-i rövidebb oldalán lévő cölöplyuk pedig egy korábbi kelta gödörbe mélyedt.

A tűzhelyek közül egy az 1. sz. ház belsejében került elő; a többi a település egyéb objektumai között elhelyezkedő szabadtéri tűzhelyek ill. kerámiatöredékekkel alapozott sütőkemencék maradványa volt.

Az objektumok zöme méhkas alakú tárolóverem és hulladékgödör volt. A bennük talált kerámiaanyag tipológiai összetétele hasonló, mint az előző ásatásokon előkerült leletanyagé (a festett kerámia mennyisége most is számottevő), és a Kr. e. 1. századra keltezhető. Említést érdemelnek az egyik nagyméretű gödörben talált, félig kész malomkövek és egy grafitos öntőtégely. A fémanyag száma csekély, egy késő LT típusú bronzfibula és egy szárazd-regölyi típusú bronzfibula hasonló datálást tesz lehetővé, mint amelyet Bónis Éva a régebbi ásatások kapcsán kifejtett.¹⁴

Az eddig feltárt 130 késő kelta objektum leletanyagában – a korábbi ásatásokkal ellentétben – feltűnő jelenség a császárkori sigillata-töredékek elenyésző száma és a LT C2/D átmeneti periódusra jellemző kerámiatípusok előfordulása.

Nagy Lajos 1942-ben, a Budapest története I. kötetében a tabáni fazekastelepet csak ideiglenes átmeneti jellegűnek határozta meg.¹⁵ Ettől kezdve a régészeti szakirodalom a Gellért-hegyi oppidumot a tabáni telep refugiumaként, ill. a tabáni telepet az oppidum ideiglenes jelleggel lakott iparos negyedeként tartja számon.¹⁶ Bónis É. az oppidumot szintén a tabáni fazekastelep refugiumaként határozta meg, és ezt a kapcsolatot olyan szorosnak és állandónak feltételezte, hogy a két település szerinte egybetartozott.¹⁷ Hasonló kapcsolatot téte-

established at the bend of the Ördög-árok around the tip of the slope of the Castle Hill somewhat farther from the mouth. Ördög-árok was not a boundary of the Celtic settlement: its features were found on both sides of the stream.

During the excavations preceding investment, 130 features of the late La Tène pottery workshop of Tabán were unearthed on the right side of Ördög-árok. Many of the Celtic settlement remains were partly or entirely disturbed at the establishment of modern buildings and cellars, so the entire settlement pattern could not be reconstructed. Nevertheless, the remaining features and their finds provide significant data to draw more complex picture of the late Celtic settlement and to its evaluation from a settlement historical aspect.

The two uncovered late Celtic houses were slightly sunk into the earth and they had plastered floors. Their orientation was E–W and N–S respectively. Props dug into the earth supported the roof construction. They were oblong-shaped with rounded corners although the exact measurements could not be determined because of modern disturbances. The sunken longitudinal walls of house no. 2 (feature no. 224) were lined with planks similarly to house no. 10 on Gellért Hill.¹³ Refuse pits of an earlier phase of the late La Tène period settlement were found under the plastered floors of both houses. The posthole on the W shorter side of house no. 1 (feature no. 181) was dug into an earlier Celtic pit.

One of the ovens was found inside house no. 1, while the rest of the ovens were outdoor ovens standing between the features of the settlement and the remains of baking ovens with pottery shards in their foundations.

The majority of the features were beehive-shaped storage pits and refuse pits. The typological composition of the finds recovered from them was similar to the material uncovered during the former excavations (the quantity of painted ceramics remained significant) and they can be dated from the 1st century BC. Half finished querns and a graphitic smelting pot found in a large pit deserve mentioning. There were very few metal finds. A late LT type bronze brooch and a bronze brooch of a Szárazd-Regöly type afford a dating similar to the one É. Bónis suggested from the materials of earlier excavations.¹⁴

The minimal number of Imperial Period Samian ware fragments and the occurrence of ceramic types characteristic of the LT C2/D transitional period were remarkable novelties in the find material of the unearthed 130 late Celtic features as compared to the finds of the former excavations.

Lajos Nagy determined the pottery workshop of Tabán as a temporary settlement in volume I of Budapest története in 1942.¹⁵ Since then archaeological lit-

13 BÓNIS 1950, 340.

14 BÓNIS 1969, 194–197.

15 NAGY 1942, 236–237.

16 HUNYADI 1957, 62–64.; PETRES 1976, 57–59.

17 BÓNIS 1969, 206.

13 BÓNIS 1950, 340

14 BÓNIS 1969, 194–197

15 NAGY 1942, 236–237

lezett fel Mócsy András is a két telep között, de szerinte a Gellért-hegyi oppidum egy kényszerből, veszély idején létrejött menedék volt mindössze, amely az ugyancsak ideiglenesen használt tabáni telep lakossága számára is védelmül szolgált.¹⁸

Meg kell azonban jegyezni, hogy mind a Gellért-hegyen, mind pedig a Tabánban most feltárt objektumok jellege (lakóházak, kemencék, műhelyek) és leletanyaga ellentmond az „ideiglenes”, „átmeneti” meghatározásnak, a leletanyag kronológiai helyzete pedig az egyidejűségnek. Ugyanakkor az együvé tartozás másik alapvető kritériuma, a két lelőhely topográfiai azonossága ill. kiterjedésének területi összefüggése sem áll fenn a Gellért-hegy és a Tabán esetében. Az Ördög-árok pedig nem volt része a Gellért-hegyi oppidum védelmének, északi oldalán a védelmet sánc szolgáltatta,¹⁹ amelyen kívül, nagy távolságban és kb. 120 m szintkülönbségben helyezkedik el az Ördög-árok mindkét partjára települt tabáni fazekastelep.

A Rác fürdő körzetében 2005–2006-ban feltárt kelta objektumokat tehát (a korábbi ásatások során előkerült településrészekkel együtt) egy önálló folyóparti *vicushoz* tartozóknak tekintjük, és a *tabáni késő La Tène-kori fazekastelep* névvel jelöljük, amely az újonnan feltárt leletanyag alapján a későbbiekben a Gellért-hegyi oppidumtól különválasztva, önálló értékelést igényel.

A Rác fürdő és a török kori Tabán

A török korhoz kapcsolódó feltárások egyrészt épületkutatást, másrészt az egykori település kutatását foglalták magukban. Az egyik legfontosabb feladat a török fürdő alaprajzának tisztázása volt, a fürdőt övező feltárások pedig képet adtak a török kori Tabán egy kis szeletéről.

A felújítás előtt álló fürdő csak torzója a 19. századra kiépült fürdőkomplexumnak.²⁰ A világháborúban jelentősen sérült, nagyobb épületrészek elbontása csak a Hegyalja út építéséhez kapcsolódó területrendezéshez köthető. A bontási és felújítási munkák során 1958-ban Gerő Győzőnek nyílt lehetősége kutatásokat végezni.²¹ Már az ő kutatásai nyomán egyértelművé vált, hogy a Rác fürdő központi magját alkotó török fürdő meglepő épségben túlélte az elmúlt századok pusztításait. A mostani kutatás során pedig kiderült, hogy az egész török fürdő megtalálható az épületben: az előcsarnoknak és a magánfürdőnek a boltozata hiányzik, míg a medencétér teljesen ép.

A Rác fürdő építetőjét nem ismerjük, az írott forrásokban szereplő első említése alapján tudjuk, hogy 1572-ben már állt a fürdő. Legkésőbb az 1570-es években

erature has regarded the oppidum on the Gellért hill as a refuge of the Tabán settlement, or the Tabán settlement as the temporarily inhabited industrial district of the oppidum.¹⁶ É. Bónis also determined the oppidum as the refuge of the potters' settlement of Tabán and supposed that this link had been so strong and permanent that the two settlements had quasi represented a unity.¹⁷ András Mócsy also supposed a similar connection between the two settlements, although he added that the oppidum on the Gellért hill was a refuge established under stress at the time of threatening danger, which offered refuge to the population of the also temporarily inhabited Tabán settlement as well.¹⁸

It should be remarked, however, that the types of the features (dwelling houses, ovens and workshops) and the finds we have unearthed both on the Gellért Hill and in the Tabán contradicts the "temporary", "provisional" determination and the chronological position of the finds refute simultaneity. The other determinant criterion of relatedness the topographic identity or a territorial connection of the two settlements does not exist either in the case of Gellért hill and Tabán. Ördög-árok was not an element of the defence works of the oppidum: a rampart defended it on the northern side,¹⁹ while the pottery workshop of Tabán was established outside it, at a significant distance and 120 m deeper on both sides of Ördög-árok. Thus the Celtic features uncovered in the region of Rác bath in 2005–2006 (together with the settlement fragments uncovered during the former excavations) seem to have belonged to an independent *vicus* on the bank of the stream. We have named it *late La Tène period pottery workshop of Tabán*, which, according to the recently unearthed find material, needs to be evaluated separately from the oppidum on the Gellért hill.

Rác bath and Tabán in the Turkish period

The excavations concerning the Turkish period included the investigation of the building and the former settlement. One of the major tasks was the clarification of the ground plan of the Turkish bath, while the excavations around the bath drew the picture of a small area of Tabán in the Turkish period.

The bath to be reconstructed is only a fragment of the bath complex completed by the 19th century.²⁰ The building parts that had been significantly damaged during World War II were demolished during the landscaping at the time of the construction of Hegyalja Road.

18 Mócsy 1968, 275.

19 NOVÁKI-PETŐ 1988; PETŐ 1993; BARRAL 1998; BARRAL 2000

20 Rövid ismertetőt közöl a fürdő történetéről Molnár József a Műemlékvédelem c. folyóiratban (MOLNÁR 1973, 27–29.), a Budapest Műemlékei I. kötetben a műemléképületről találhatunk összefoglalót.

21 GERŐ 1980, 96–98.

16 HUNYADI 1957, 62–64.; PETRES 1976, 57–59

17 BÓNIS 1969, 206

18 Mócsy 1968, 275

19 NOVÁKI-PETŐ 1988; PETŐ 1993; BARRAL 1998; BARRAL 2000

20 József Molnár published the short history of the bath in the periodical Műemlékvédelem (MOLNÁR 1973, 27–29.), and we can find a short summary of the monument in volume I of Budapest Műemlékei.

a korszak jelentős személyisége, Szokollu Musztafa pasa²² vásárolta meg Pest kádijától. Méretét tekintve lényegesen kisebb a Szokollu pasa által építtetett Rudas ill. Császár fürdőnél. Lehet, hogy erre utal a fürdő egyik török elnevezése is: a Küçük ılıca Kis fürdőt jelent, forrásokban felbukkanó másik török neve (Tabahane ılıcası) a fürdő elhelyezkedést jelöli meg.²³

A visszafoglaló háborúk után a fürdő tovább működött, és ahogy a bővítések során megjelentek körülötte az újabb épületrészek, egyre nagyobb fürdőkomplexummá vált (4. kép). A 19. sz. végére éte el legnagyobb kiterjedését, melyet a mostani felújítás során próbálnak visszaállítani.

Az elmúlt századok szintemelkedése miatt a török fürdő a jelenlegi épület pincszintjén helyezkedik el. A fürdőt a Gellért-hegy lejtője és az Ördög-árok között mesterségesen kialakított bevágásban építették fel, helyét az itt található, ma Nagy forrásnak nevezett természetes forráshasadék határozta meg. A forrás sziklahasadéka kb. 12 m hosszan húzódik az épület alatt, forrásfoglalását még a 16. században készítették el, és azóta is innen látják el termálvízzel a fürdőt (5. kép). A folyamatos használat és vélhetően a vízszigetelés megoldási kísérletei nyomán nagy felületen beton köpenyezést kapott, és ma a földeme is vasbeton. A hasadék felett visszabontott áthidaló szerkezet látszik, aminek az alsó áthidaló eleme egy vörösmárvány reneszánsz párkánykő.

A fürdő legjobban sérült része az előcsarnok, melyet 18–19. századi falak osztnak kisebb helyiségekre. Az újonnan kialakított kisebb terekbe belehelyezett medencék nagy felületen megsemmisítették a török márványpadlót, ÉK-i sarkát sajnos a háborús sérülések nyomán bontották vissza. A mai átriumos helyiségben és az elbontott kazánház területén sikerült feltárni a márványpadló részleteit. Az átriumban az egykori márványtömbök a vízmozgás miatt mozaikosan darabokra hullottak.

A török fürdők előcsarnokának fontos díszé a helyiség közepén elhelyezett kút, amit már a foglalás után nem sokkal eltávolíthattak a fürdőből: a török padlót fedő és a falakhoz illesztett barokk padló már teljességében fedi a török előcsarnok roncsolt közepét. Egy kis kutacska azonban fennmaradt a ráépített barokk fal alatt (7. kép). Ez a kis kút nem a megszokott helyen (azaz a terem közepén) helyezkedik el, hanem a forrásfoglalás közvetlen közelében. A kettő pontos viszonyának tisztázására eddig a betonköpenyezés és betonfödém miatt nem volt lehetőség.

A török fürdő következő egysége, az átmeneti helyiség (ılıklik) két részből áll, egy nagyobb és egy kisebb dongaboltozatos térből, melyeket ma egy nagy boltív kapcsol össze. A falak és a boltozatok is a török épület épen megőrzött részei. A két helyiséget a török korban lényegesen kisebb ajtó kötötte össze. Feltételezésem

Győző Gerő had the opportunity to conduct investigations during the demolishing and the reconstruction works in 1958.²¹ It was evident even then that the Turkish bath in the centre of the Rác bath survived the devastations of the past centuries in an astonishingly intact condition. The actual investigations have revealed that the entire Turkish bath can be found in the building: the vault of the vestibule and the private bath are missing, while the basin area has been perfectly preserved.

We do not know who had the Rác bath built. The first mentioning in written sources tells that the bath already existed in 1572. Pasha Sokollu Mustafa an eminent personality of the period²² bought it from the cadi of Pest in the 1570's the latest. Regarding its measurements, it is significantly smaller than the Rudas or Császár bath that Pasha Sokollu had built. The Turkish name of the bath Küçük ılıca, Small bath, may refer to this fact. The other Turkish name (Tabahane ılıcası) that can often be met in the sources marks its location.²³

The bath continued working after the reoccupation of the country, and it became a larger and larger bath complex as new annexes appeared around it (Fig. 4). It reached its largest extent by the end of the 19th century, which the actual reconstructions intend to restore.

Owing to the elevation of the ground level in the past centuries, the Turkish bath can be found in the cellar level of the actually standing building. The bath was built in the artificial depression between the slope of the Gellért hill and Ördög-árok. Its place was determined by the natural spring fissure called to date Nagy [Large] Spring. The fissure of the spring runs in a length of about 12 m under the building. The spring capture was made in the 16th century, and thermal water has been supplied to the bath from here ever since (Fig. 5). A concrete apron was built on a large surface because of the continuous use and to solve water insulation and the roofing is also reinforced concrete to date. The remains of a demolished bridging construction can be seen above the fissure, the lower bridging element of which is a red marble renaissance trim-stone.

The most damaged part of the bath is the vestibule, which is divided into smaller rooms by walls from the 18th–19th centuries. The basins built in these smaller rooms destroyed the Turkish marble floor on a large surface. The NE corner of the floor was taken up because of war damage. The fragments of the marble floor could be unearthed in the modern atrium hall and on the territory of the demolished boiler-house. In the atrium, the marble blocks fell to small pieces in consequence of flowing water.

21 GERŐ 1980, 96–98

22 Pasha of Buda between 1566 and 1578

23 Balázs Sudár (SUDÁR 2003) published the written sources in details.

22 1566–1578-ig budai pasa.

23 Az írott forrásokat részletesen közli Sudár Balázs (SUDÁR 2003)

szerint a kisebb helyiségben helyezhették el a mellék-helyiségeket, azonban az újkori medencék és vízelvezető csatornák építése során teljesen elbontották az eredeti padlószintet, több méteres mélységig ma is működő csatornákat találunk. Hasonlóan alakult a nagyobb dongaboltozatos helyiség sorsa is: kismedencék tagolják az egykor medence nélküli teret. A padló kis részlete a keleti fal mellett őrződött meg.

A helyiség nyugati falát a medencetérbe vezető ajtó két oldalán elhelyezett egy-egy fülke díszíti (6. kép). A sokszögletű fülkék két török periódusa török kori átépítésre utal. A falakban lokalizáltuk a vízvezetékcsövek helyét, de jelenleg nem mindenhol a török kerámia-csöveket, hanem a 18. századi, szintén kerámiából készült csöveket is megtalálhatjuk a falban. A visszafoglalás után is működő fürdőben a török kori nyomvonalon vezették a csöveket. A török korban a vízvezetékcsövek a fülkékhez is eljuttatták a vizet, fali csörgökutakat tápláltak, ezeket a visszafoglaló háborúk után már nem használták.

A legépebben a medencés kupolatér (sıcaklık) tárult fel (8. kép). Már Gerő Győző megállapította, hogy a kupola eredeti török, melybe a 19. sz. folyamán nyitottak egy nagy opeiont.

A sıcaklık alaprajzilag a csillag alakú típusba sorolható,²⁴ a nyolcszögletes tér közepén nyolcszög alakú medence található. A helyiség külső kontúrja négyzet, míg a belső kontúrja nyolcszög alakú. A nyolcszög minden oldala egy-egy a falsíkba bemélyített számárhátíves fülke, ahol minden, a külső sarok felé néző kissé mélyebb (9. kép).

A kupolatérbe belépve, a szemközti (Ny-i) falon szép elrendezésű hármass fülkekompozíció fogadja a vendéget (10. kép). A középső fülkébe helyezték a medence betöltő vezetéket, a korabeli ábrázolásokon²⁵ egy viszonylag egyszerű cső látszik. A két oldalsó fülke más-más történetű. A déli fülke sokszög alaprajzú, belső oldalát a már ismert vörösesbarna vakolat borítja. Az északi fülke ennél összetettebb: két periódusa van a török korban és még egy az újkorban. Eredetileg mind a három fülkeként funkcionált, vélhetően a déli és az északi szinte egyforma volt. Azonban később az északit átjáróvá alakították át. Ezen az ajtón keresztül lehetett átmenni a kupolatérhez nyugatról csatlakozó magánfürdőbe. Ez azt feltételezi, hogy a magánfürdőt később építették a fürdőhöz. Sajnos a magánfürdő és a kupolatér falcsatlakozása nem vizsgálható. Az újkorban az átjárót megszüntették, újra fülkévé alakították, és az új vakolat kialakítással a déli és az északi fülke is félköríves alaprajzú fülkévé vált. Ekkor a török magánfürdőt nem lehetett a kupolatérből megközelíteni.

Az újkori burkolat alatt a szinte teljesen ép török kőpadló is felszínre került: mind a medencében, mind a medence körüli területen. Csak az északi és nyugati fal-mélyedésben alakítottak ki az újkorban kismedencéket.

The well in the centre was an important ornament of the vestibules of Turkish baths. It was probably removed soon after the reoccupation of the town: The baroque floor that covered the Turkish one ran from wall to wall and completely covered the damaged central part of the Turkish vestibule. The small well, however, was preserved under the baroque wall built over the Turkish one (Fig. 7). This small well stood not in the usual place (i.e. the centre of the room) but next to the spring capture. The connection between the two could not yet been clarified because of the concrete apron and the concrete flooring.

The next unit of the Turkish bath the transitional room (ılıklik) consisted of two parts, a larger and a smaller barrel vaulted room, which are connected to date with a large vault. The walls and the vaults are the intact elements of the Turkish building. A significantly smaller door connected the two rooms in the Turkish period. I think that the smaller room contained the conveniences. The original floor level was, however, totally destroyed at the building of the modern basins and the drain pipes, and actually working pipes can be found to a depth of several metres. The situation was the same in the larger barrel vaulted room: small basins segment the area where there was no basin at the beginning. A small fragment of the floor was preserved at the eastern wall.

Each a niche decorates the western wall of the room on two sides of the door opening to the basin area (Fig. 6). The two Turkish periods of the multiangular niches indicate reconstruction in the Turkish period. The places of the water pipes were found in the walls, although some of the Turkish ceramic pipes were replaced by also ceramic pipes in the 18th century. The water pipes were laid along the same track as in the Turkish period in the bath that continued working after the reoccupation. The water pipes carried water to the niches as well where they fed wall fountains, which were no longer used after the reoccupation.

The domed hall (sıcaklık) with the basin was preserved in the best condition (Fig. 8). Győző Gerő already established that the dome was an original Turkish construction, in which a large opeion was opened in the 19th century.

Regarding its ground plan, the sıcaklık belonged into the star-shaped type²⁴ and an octagonal basin can be found in the centre of the octagonal space. The exterior contour of the room is a square, while the interior one is octagonal. Each side of the octagon is a ogee-arched niche, where the ones facing the exterior corners are somewhat deeper (Fig. 9).

On entering the domed hall, a finely arranged triple niche composition greets the guest on the opposite W wall (Fig. 10). The inlet pipe of the basin was placed in

24 Semavi Eyice tipológiája szerint (EYICE 1960, 110–111.)

25 Marsigli ábrázolását közli Molnár (MOLNÁR 1973, 28.)

24 According to Semavi Eyice's typology (EYICE 1960, 110–111.)

A medence ürítőcsatornája a helyiség keleti fal-mélyedése alatt halad és szállítja a vizet az Ördög-árok felé. A medence padlóját a csatorna irányába lejtették, és a lépcső alsó fokában oldották meg az ürítőnyílást. Sajnos ennek részletei az újkorban megsemmisültek, mert természetesen a török csatornát használják a mai napig a medence kiürítésére, és a lépcsőt ezen a helyen teljes keresztmetszetében és magasságában átvágták.

A medence aljáról számozva felszedtük a köveket, hogy a tervezett gépészet megépíthető legyen. A padló köveit törtköves, meszes ültetőhabarcsba rakták. Az ültetőhabarcs alatt pedig egy drén-rendszert találtunk (11. kép), mely teljesen függetlenül a medencét megtöltő víztől a hegyről leérkező vizeket (és esetlegesen a medencéből szivárgó vizet) vezette el az Ördög-árok felé. Háromágú facsatornát alakítottak ki, melynek a tetejét kőlapokkal fedték le, oldalát szintén kövekkel erősítették meg.

A falakban a vízvezetékcsövek változó állapotban maradtak fenn. A kupolatér déli falában 18. századi csöveket találtunk, melyeket a török csövek helyére raktak. Ezeken a csöveken keresztül, a török rendszernek megfelelően töltötték fel a medencét vízzel. Egy török fürdőnek elengedhetetlen részét képezik a fali csörgőkutak, melyek közül egyet vagy kettőt minden fürkében elhelyeztek. A csörgőkutak táplálásához a teljes kupolatéren végig kellett vezetniük a vízvezetékcsöveket, az északi oldalon sérült állapotban, de megmaradtak a török kerámiacsövek. Az eredeti kőpadló lenyomatban megőrizte számunkra a kurnák helyét: a lecsörgő víz nyomán képződő vízkő egyértelműen kirajzolja alakjukat a padlón. Így azokon a helyeken is lokalizálni tudtuk a csörgőkutakat, ahol a cserélt vízvezetékcsövek erre már nem nyújtottak lehetőséget. A DNy-i fürke ennél még több adattal is szolgált. A török padló feletti feltöltés és a megemelt újkori padlószint lehetővé tette, hogy ugyan csak 20–30 cm magasságig, de az eredeti vakolat is megmaradjon. Ugyanazt a barnásvörös színű, anyagában színezett vakolatot találtuk a falakon, mint a Rudas fürdőben. Az érdekesség az volt, hogy ez a színezett vakolat ráfordult a kurnára is, sőt többszöri megújítását is megfigyelhettük. A teljes kurna külső színezését valószínűsíti, hogy a vízkő által kirajzolt lenyomat belső oldalán szintén a fenti színezett vakolat nyomait találtuk meg.

A két kismedencét magába foglaló É-i és Ny-i fürkében a padlót elbontották, a Ny-i fürkéhez tartozó falban a vízvezetékcsöveket kicserélték. A leírások és az alaprajzi párhuzamok alapján feltételezhetjük, hogy minden fürke közepén 1-1 csörgőkút helyezkedett el, és néhány esetben a sarokba még egyet-egyet elhelyezhettek. Egyértelmű példát erre a DNy-i fürkében láttunk, ahol az egyik sarokban meg is találtuk a vízkő által kirajzolt kurna-lenyomatot.

Az É-i fürkébe az újkorban épített és többszörösen átalakított, a rekonstrukció megkezdéséig is használatos kismedencét építettek. A kismedence teljes szerkezete

the central niche. A relatively simple pipe can be seen in the contemporary representations.²⁵ The two lateral niches have diverse histories. The southern niche has a polyhedral ground plan and the interior walls are covered with the well-known reddish brown plaster. The northern niche is more complex: it had two phases in the Turkish period and yet another one in the modern period. Originally, all three of them functioned as niches, and the southern and the northern ones were probably nearly identical. Later, however, the northern one was transformed into a passage. This door led from to the private bath adjoining the domed hall in the west. It supposes that the private bath was later added to the bath. Regrettably the wall jointing of the private bath and the domed hall cannot be examined. The passage was blocked reconstructed into a niche in the modern period and with the new plaster coating both the southern and the northern niches got a semicircular ground plan. At that time, the Turkish private bath could not be entered from the domed hall.

The nearly intact Turkish stone pavement was found under the modern floor both in the basin and around it. Small basins were built only in the northern and the western niches in the modern period.

The drain pipe of the basin ran under the eastern niche of the room and it carried the water toward Ördög-árok. The floor of the basin sloped toward the canal and the drain hole opened in the lowermost stair. Regrettably, its details were destroyed in the modern period because, naturally, the Turkish pipe has drained the basin to our days and the stairs were cut here all across in the entire height.

The stones were numbered and taken up one by one so that the planned mechanic design could be solved. The stones of the pavement were laid in limy foundation mortar mixed with rubble. A drain system was found under the foundation mortar (Fig. 11), which, irrespective of the water that filled the basin, carried the water arriving from the hill (perhaps also the water that seeped from the basin) toward Ördög-árok. The wooden channel divided into three branches was constructed. It was covered with stone slabs and the walls were also reinforced with stones.

The water pipes were preserved in the walls in diverse conditions. Pipes from the 18th century replaced the Turkish ones in the southern wall of the domed hall. The basin was filled in with water through these pipes according to the Turkish system. Wall fountains were indispensable elements of a Turkish bath. One or two of them were placed in each niche. The water pipes had to be led all around the domed hall to feed these wall fountains. The Turkish ceramic pipes were preserved in a damaged condition on the northern side. The original stone pavement has preserved the imprints of

25 Molnár published Marsigli's picture. (MOLNÁR 1973, 28.)

elbontásra került a felújítás miatt, így vizsgálhatóvá vált a török épület szerkezete. A roncsolt falakban megtaláltuk a fa kötőgerendákat, és a négyzethálóban levert facölöpök maradványait (12. kép). A négyzet alakú külső kontúrba belehelyezett nyolcszögű belső tér kialakításához a sarkok levágásának felfalazásakor is facölöpkre alapoztak. A medence tömlépcsői téglaporos habarcsba rakott törökköves alapozáson fekszenek. A medence alatt nem találtunk facölöpoeket, talán a kevésbé vizes talaj, és a medence kisebb fesztávolsága nem tette szükségessé a használatukat, a falakat azonban már cölöpkre alapozták.

A fürdő és a Hegyalja út közötti területet szinte teljesen feltártuk. Az épület közvetlen közelében érdekes, a fürdőhöz kapcsolódó leletek kerültek felszínre. Az ablakok alatt nagy mennyiségben találtunk ablaküveg- és ólomkeretdarabokat, az ilklík ablaka alatt a kizuhant ablakrács rudjait tártuk fel. A fürdő kerámia tetőcserépfedésének több ládányi maradványát a kupolater fala mellé ledobálva találtuk.

Az épületen kívüli feltárások során a fürdő körüli település részlete került felszínre. Metszetekről²⁶ is ismert, hogy a Gellért-hegy lábánál, az Ördög-árok két partján terült el a Tabán, mely lehúzódott egészen a Dunáig és az írott források²⁷ szerint 9 mahallére tagolódott. Ma sem tudjuk azonban ennek a településrésznek a kiterjedését; részleteit ásatásai során Garády Sándor²⁸ több helyen feltárta. A terület nagymértékben bolygatott volt az újkori beépítettség miatt, azonban a 19–20. századi házak udvarán és a padlók alatt jelentős számú objektumot sikerült feltárnunk. A feltárások során az egykori terepviszonyokra vonatkozóan is értékes adatokat gyűjthettünk. A 16–17. században a hegy lábán felhúzódó településsel ellentétben a 20. századra kiépülő tabáni házakat és azok pincéjét már jelentősen bevágták a hegy lejtőjébe. A szintsüllyesztéssel nem bolygatott hátsó területeken teljes rétegsorokat, míg az utcafronthoz közeli részekben csak a talajba bemélyedő objektumokat tudtuk feltárni. A török szint közvetlenül az elbontott házak padlója alatt helyezkedett el, a kelta és a török rétegek között a hegyről leérkező lejtőtörmelék olykor 1–1,5 m vastagságban halmozódott fel. A mai parkosított Tabán kialakításakor csak a tervezett lejtőig bontották vissza az épületeket, pincéket, melyeket a feltáráskor megtaláltunk. Az egykori utcák feltárása különösen értékes volt, mert itt az eredeti rétegsorokat tudtuk vizsgálni, de az utcák 16–17. századi előzményére nem bukkantunk.

Nagy számban tártuk fel a török kori Tabán élelem-tároló vermeit. Az írott forrásokban említett melegvizes

the kurnas: the scale deposited from the flowing water evidently outlines their shapes on the floor. So we could localise wall fountains even where the replaced water pipes did not indicate them. The SW niche offered even more data. Owing to the filling above the Turkish floor and the elevated modern floor level, the original plaster was preserved to a height of 20–30 cm. We can find the same brownish red coloured plaster on the walls as in Rudas bath. The interesting phenomenon was that this coloured plaster turned on the kurna as well, and even the traces of repeated renovation could be observed. The fact that the traces of the above coloured plaster were found on the inside of the imprint outlined by the scale supposes that the entire kurna was coloured on the outside.

The pavement was taken up in the N and S niches where two small basins were built and the water pipes were replaced in the wall of the W niche. According to descriptions and analogous ground plans a wall fountain must have been placed in the middle of every niche and, in a few cases, yet each another one could be installed in one of the corners. The SW niche provided an obvious example where a kurna imprint was outlined by the scale in one of the corners.

A small basin was built in the N niche in the modern period. It was repeatedly rebuilt and used until the start of the reconstruction. The entire construction of the small basin was demolished because of the reconstruction so the structure of the Turkish building opened to investigation. The wooden binding joists and the remains of wooden posts planted in a squared pattern were found in the damaged walls (Figs. 12). To form the octagonal interior within the square-shaped exterior, the walls which cut off the corners were also founded on wooden posts. The block stairs of the basin were laid into a rubble foundation spread on a mortar of brick dust. We could not find wooden posts under the basin. Perhaps the less moist soil or the smaller dimensions of the basin did not necessitate them. The walls, however, were raised on a post foundation.

The territory between the bath and Hegyalja Road was nearly entirely unearthed. Interesting finds linked with the bath were uncovered next to the building. A large number of glass-pane and window leads fragments were found under the windows and the bars of a window-grate lay under the window of the ilklík as they had fallen out. Boxes of fragments of the ceramic roof tiles of the bath were found discarded at the wall of the domed hall.

A fragment of the settlement around the bath was found during the excavations outside the building. It is known from engravings²⁶ that Tabán lay at the foot of

26 A Budáról készült nyugati látképeken láthatók a Gellért-hegy alatti település házai (pl.: Dilich, nyugati látkép, 1660, Rózsza 1990. 30. kép; Merian, látkép, 1638, Rózsza 1990. 55. kép)

27 EVLIA CSELEBI 1904, 245.

28 GARÁDY 1943, GARÁDY 1945

26 The houses of the settlement under Gellért Hill can be seen in the western views of Buda (e.g. Dilich, western view, Rózsza 1990. fig. 30; Merian, view, 1638, Rózsza 1990, fig. 55)

kutakat egyértelműen nem tudtuk azonosítani, mert egyik feltárt gödörben/veremben sem jelent meg a víz. Ismert, hogy a 20. sz. második felében folytatott ipari bányaművelés miatt a Gellért-hegy forrásainak vízhozama és vízszintje is csökkent, de néhány éve megfordult ez a tendencia és újra elkezdett emelkedni. Elképzelhető, hogy a ma száraz, mély gödrök egykor vizet adtak.

A leletanyagban a díszkerámiát a sgraffitos tálak képviselik, izniki fajanszoknak csak nagyon kisméretű töredékeiket találtuk. Érdekes késői leletgyűjtést rejtett a 304. sz. objektum (13. kép), amelyből több talpas tál mellett habán edények is felszínre kerültek.

A leletanyag előzetes áttekintése és a rétegviszonyok alapján megállapítható, hogy a településrész csak a fürdő megépítését követően épült ki a kutatott területen, középkori előzmény nélkül.

Gellért Hill on both sides of Ördög-árok and it extended to the Danube. According to written sources,²⁷ it was divided into 9 malhalles. We do not know the extent of this part of the settlement. S. Garády²⁸ unearthed its fragments at several places. The area was seriously disturbed by modern constructions, yet a significant number of features could be uncovered in the yards and under the floors of houses of the 19th–20th centuries. We could also collect important data on the contemporary geographical setting. Unlike in the 16th–17th centuries when the settlement had stretched to the foot of the hill, the houses that were raised in Tabán in the 20th century and their cellars were already cut deep into the slope of the hill. We could observe complete layer sequences at the back of the houses, where the surface was not disturbed with the sinking of the surface, while only features dug into the soil could be uncovered closer to the street front. The Turkish level appeared just under the floors of the demolished buildings and the piedmont deposit sometimes accumulated in a thickness of 1–1.5 m between the Celtic and the Turkish layers. The buildings and the cellars were pulled down only to the planned slope when the modern park Tabán was developed, and they were found during the excavations. The excavation of the one-time streets was especially interesting since we could examine the original layer sequences. However, we did not find the antecedents of the streets from the 16th–17th centuries.

A large number of food storage pits of the Turkish period Tabán were unearthed. The hot-water wells mentioned in the written sources could not evidently be identified since no water appeared in any of the unearthed pits. It is well-known that the water output and the level of the springs of Gellért Hill sank in consequence of the industrial mining in the second half of the 20th century. A few years ago, however, this trend reversed and the water level started to rise. It is possible that the dry and deep pits were once filled in with water.

Graphitic bowls represent the ornamental ceramics in the find material, while only very tiny fragments were found from Iznik faience wares. Feature no. 304 contained an interesting late find assemblage (Fig. 13), from which a number of pedestalled bowls and Habán wares were recovered.

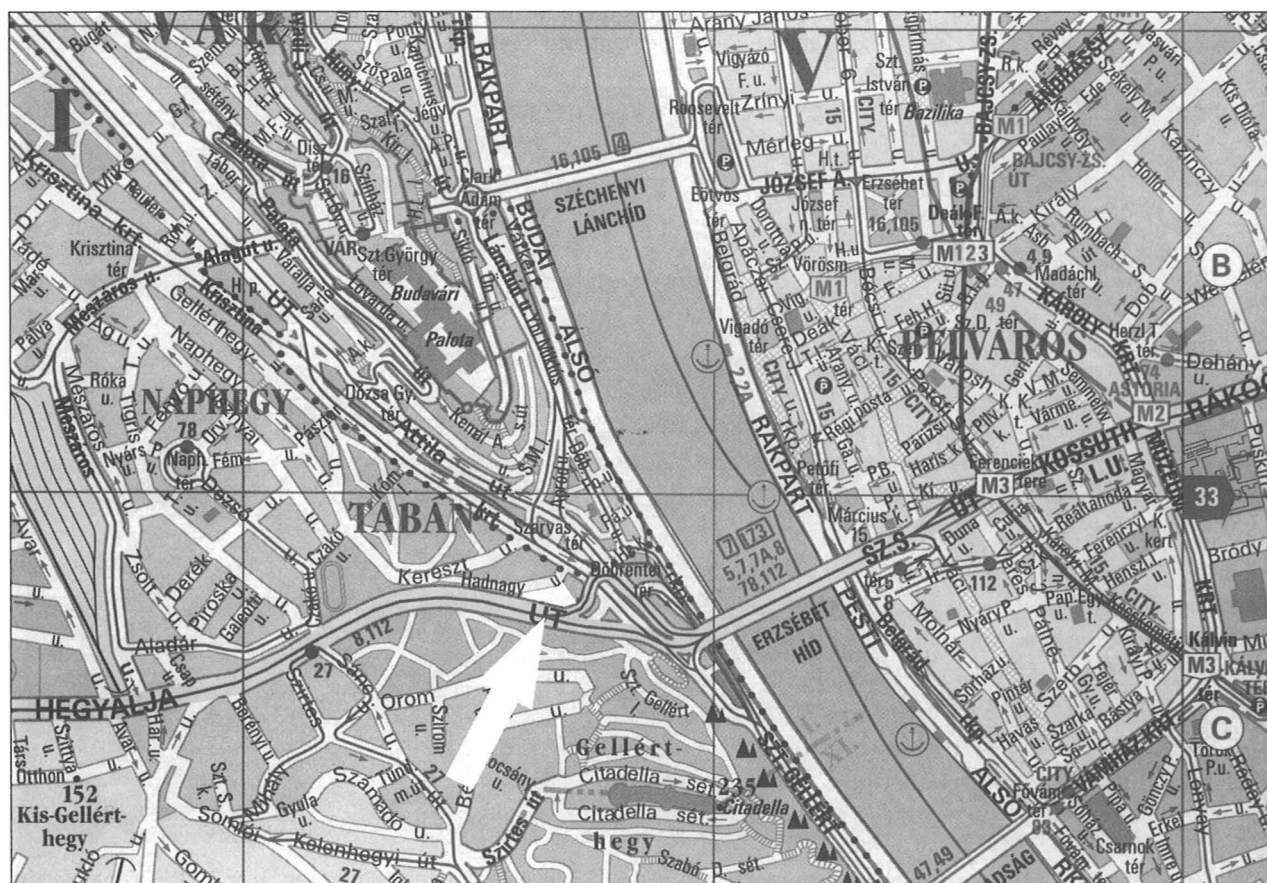
It can be ascertained from the preliminary analysis of the finds and the layer sequence that the settlement fragment was built only after the construction of the bath and it did not have medieval antecedents.

27 EVLIA CSELEBI 1904, 245

28 GARÁDY 1943, GARÁDY 1945

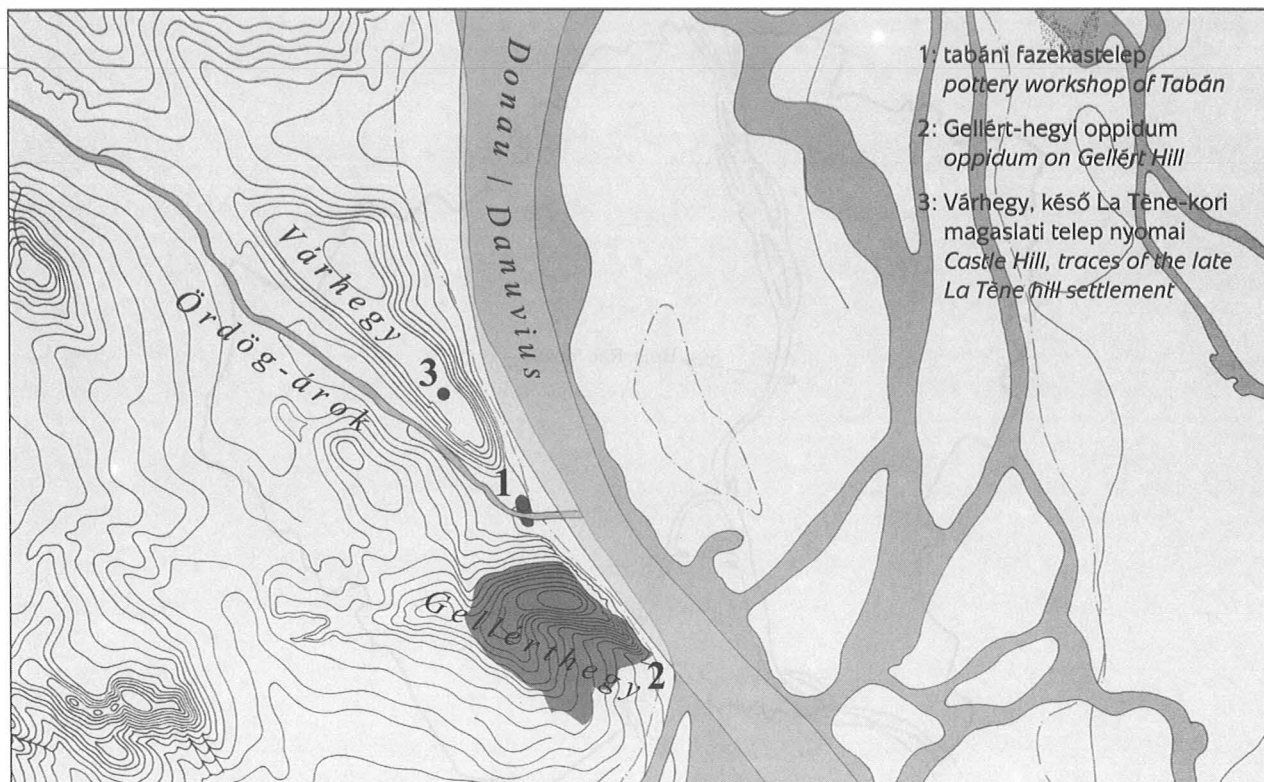
Irodalom • References

- BÓNIS 1950 B. BÓNIS É.: Jelentés a Fővárosi Régészeti Intézet 1946–47. évi gellérthegyi ásatásairól. BudRég 15 (1950) 335–351.
- BÓNIS 1969 B. BÓNIS, É.: Die spätlatènezeitliche Siedlung Gellérthegy-Tabán in Budapest. ArchHung 47 (1969)
- BÓNIS 1971 B. BÓNIS, É.: Die chronologische Einreihung der spätlatènezeitlichen Siedlung Budapest-Gellérthegy. In: Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques. Prague 1966. Red.: J. Filip (Prague 1971) Vol. 2. 905–907.
- Budapest Műemlékei I. EVLIA CSELEBI Budapest Műemlékei I., szerk.: Pogány Frigyes, Budapest 1955. 734–738. EVLIA CSELEBI török világutazó magyarországi utazásai 1660–1664. ford.: Karácson Imre, Budapest 1904.
- EYICE 1960 EYICE, S.: Iznik'de „Büyük hamam” ve Osmanlı devri hamamları hakkında bir deneme. Tarih Dergisi 1960. 99–120.
- GARÁDY 1943 GARÁDY S.: Jelentés az 1936–42 évben végzett ásatásokról. BudRég XIII (1943) 403–438.
- GARÁDY 1945 GARÁDY S.: Budapest területén végzett középkori ásatások összefoglaló ismertetése 1931–41. II. rész. BudRég XIV (1945) 397–448.
- GERŐ 1980 GERŐ GY.: Az Oszmán-török építészet Magyarországon. Budapest, 1980, 96–98.
- HOLLÓ 1994 HOLLÓ SZ.: Budapest régi térképeken. Budapest, 1994.
- HORUSITZKY 1935 HORUSITZKY F.: Adatok az Ördögárok-völgy krisztinavárosi – tabáni szakaszának hidrológiájához. Hidr. Közl. (1935)
- JALSOVSZKY–TOMSICS 2003 JALSOVSZKY K. – TOMSICS E.: Budapest az ikerfőváros 1860–1890. Budapest, 2003.
- MOLNÁR 1973 MOLNÁR J.: A budai Rác-gyógyfürdő. Műemlékvédelem 1973/1. sz. 27–29.
- MÓCSY 1968 MÓCSY A.: A gellérthegy - tabáni telep és az eraviszkuszok problémája. AntTan 15 (1968) 275–279.
- NAGY 1936 NAGY L.: Tabán a régészeti ásatások világában. Előzetes jelentés az 1934–35. évi ásatásokról. TBM 4 (1936) 18–29.
- NAGY 1942 NAGY L.: Az eraviszkusz kultúra emlékei Budapest környékén. In: Budapest története I. (Budapest 1942) 236–265.
- PÉCSI 1958 PÉCSI M. (szerk.): Budapest természeti képe. Budapest, 1958.
- RÓZSA 1963 RÓZSA GY.: Budapest régi látképei (1493–1800). Budapest, 1963.
- RÓZSA 1990 RÓZSA GY.: Budapest régi látképei (1493–1800). Budapest, 1990.
- SUDÁR 2003 SUDÁR B.: Török fürdők a hódoltságban. Történelmi Szemle XLIV (2003) 3–4, 213–263.

1. kép: Budapest, Rác fürdő – az ásás helyszíne

Fig. 1: Budapest, Rác bath – plan of the excavation

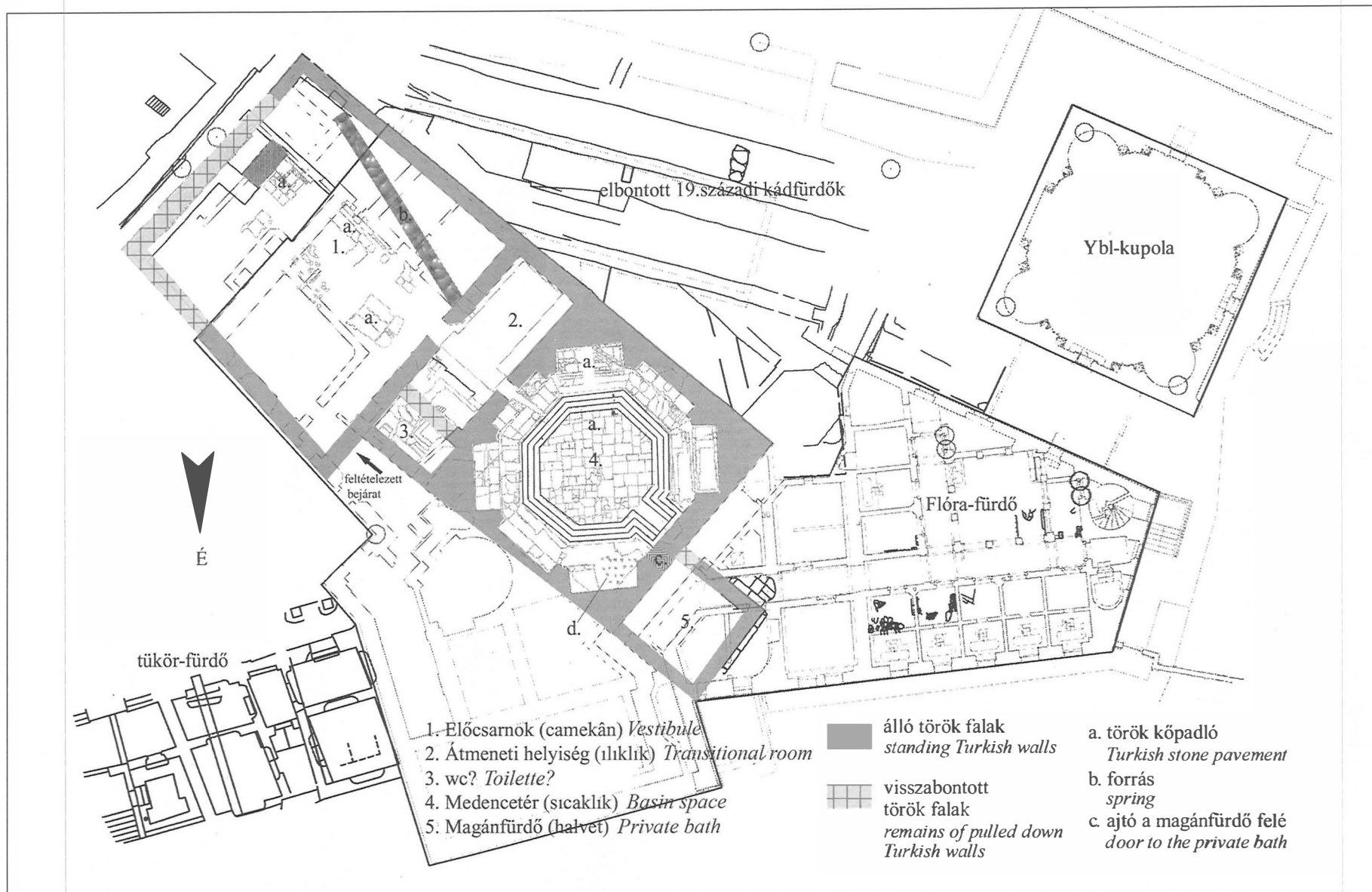
2. kép: Budapest, Tabán, késő La Tène-kori telep és környékének rekonstruált domborzati és ősvízrajzi térképe

Fig. 2: Budapest, Tabán, the reconstructed geographical and palaeohydrological map of the late La Tène period settlement and its environment

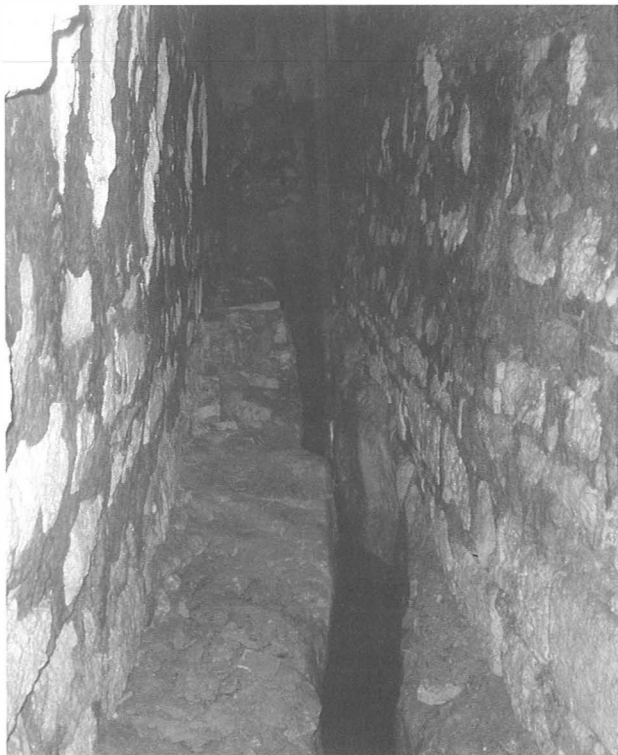
3. kép: A tabáni késő La Tène-kori település helyszínrajza Budapest 1873. évi kataszteri felmérésén. 1: az 1935-36-ban feltárt kelta objektumok; 2: Bónis É. 1950. évi ásatásának helye; 3: a 2005-2006. évi ásatások során előkerült településrész

Fig. 3: Map of the late La Tène period settlement on the cadastre survey of Budapest from 1873. 1: Celtic features unearthed in 1935-36, 2: the site of É. Bónis' excavation in 1950, 3: settlement fragment uncovered in 2005-2006

4. kép: A török fürdő alaprajzi elhelyezkedése a mai épületben, a török kori falak jelölésével

Fig. 4: The position of the Turkish bath in the ground plan of the modern building with the indication of the Turkish period walls

5. kép: A forrás sziklahasadéka, kétoldalt a török forrás-foglalás falai látszanak

Fig. 5: The rock fissure of the spring with the walls of the Turkish spring capture on the two sides

6. kép: Török falfülke, török kori vakolatmaradvánnyal

Fig. 6: Turkish niche with the remains of Turkish period plaster

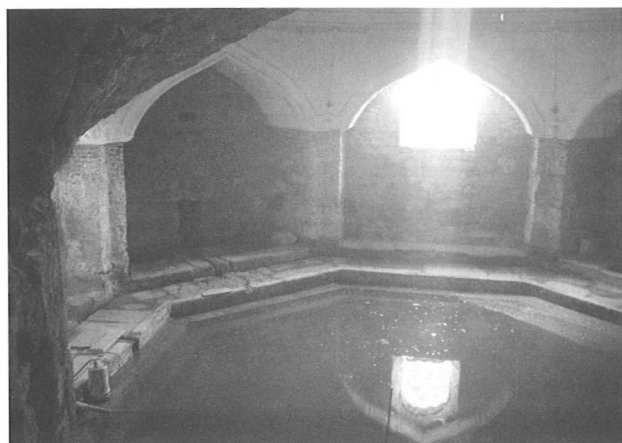
7. kép: Török kutacska, előtte a török padló részletével

Fig. 7: Small Turkish well with a fragment of the Turkish pavement in front of it

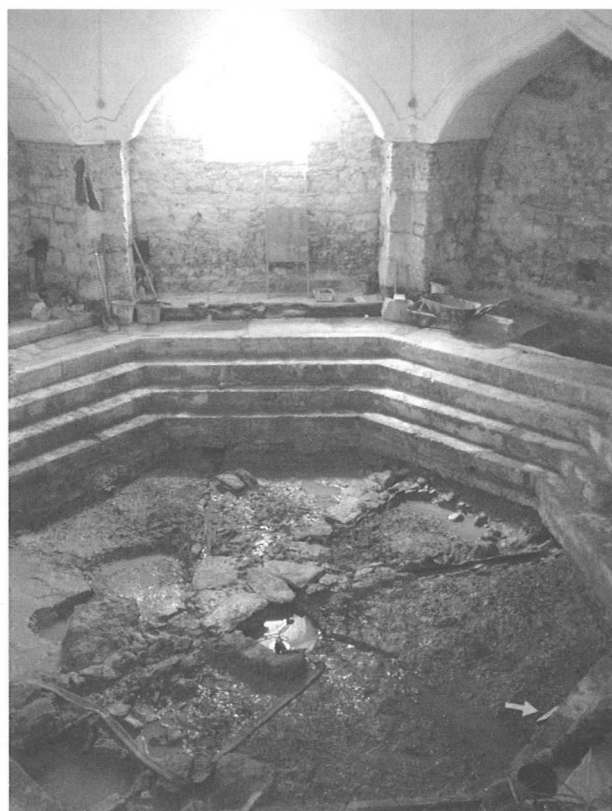
8. kép: A sicaklık épen felszínre került török kőpadlója

Fig. 8: The intact Turkish stone pavement of the sicaklık

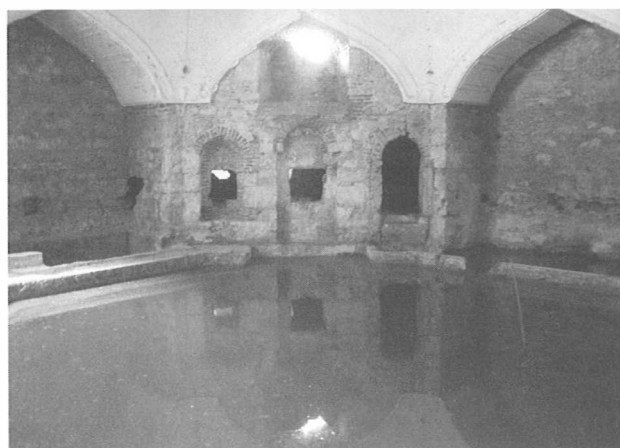
9. kép: A nyolcszög alaprajzú sicaklık

Fig. 9: The octagonal sicaklık

11. kép: A medence alatt feltárt csatornarendszer, melyet kőből és fából készítettek

Fig. 11: Stone and wooden canal system unearthed under the basin

10. kép: Fülkekompozíció a sicaklık bejáratával szemben

Fig. 10: Niche composition facing the entrance of the sicaklık

12. kép: A fal alatt megtalált facölöpök

Fig. 12: Wooden posts found under the wall

13. kép: A 304. objektum, az alján megtalált kerámiákkal

Fig. 13: Feature no. 304 with the ceramics found on the bottom

Végh András

Buda város első zsidónegyedének emlékei az újabb ásatások fényében

A Budavári Palota előterében fekvő Szt. György tér és környezete már egy évtizede a középkori városi régészeti kutatások figyelmének középpontjában áll, mivel 1994 óta az intenzív és szisztematikus feltárások révén egyre nagyobb összefüggő területen ismerhetjük meg Buda város e déli negyedének földben rejtőző emlékeit.¹ A középkori Szt. György piacról, tehát a mai Dísz térről a királyi palotához vezető párhuzamos két utca, a keleti Szt. János (ma Színház) utca és a nyugati Zsidó (ma Szt. György) utca mentén feltártuk többek között a ferences kolostor épületét, a kisebb Szűz Mária, más néven Szt. Zsigmond társaskáptalan templomát és annak környezetét, valamint a középkori Zsidó utca városfalak felőli, azaz Ny-i oldalának teljes házsorát. Ez utóbbi területen ma – a Zolnay László által a királyi palota ún. Északi Előudvarában az 1970-es években kiásott objektumokat is ideszámítva – mintegy 19 egymással szomszédos telek teljesen feltárt sorozata kínálja a lehetőséget egy középkori városnegyed régészeti emlékeinek átfogó elemzésére. Az alábbiakban a szóba jöhető témák közül eggyel, a város első zsidónegyedével szeretnénk közleményemben foglalkozni.

Az írott forrásokból szerzett ismereteink szerint a mai Szt. György utca legkorábbi elnevezése Zsidó utca volt.² Bár ennek első említése csak 1384-ből származik, az itt álló zsinagógáról már az 1307-ben lejátszódott események elbeszélése kapcsán megemlékezett a krónika irodalom. Az ún. Bécsi Képes Krónika szövege szerint Werner fia László, korábban elűzött budai bíró, Károly Róbert párti fegyvereseivel a zsidók zsinagógája melletti kapun át hatolt be újra a városba.³ Az utca északi végénél emelkedő városkaput az egész korszakban Zsidó kapunak hívták (ma Fehérvári kapu), a behatolás helyszíne tehát kétségtélvesen azonosítható.⁴ Ez az adat értékes információt közöl a zsinagóga elhelyezkedéséről, amely bár önmagában nem hasznosítható, de a régészeti fel-

András Végh

The remains of the first Jewish quarter of Buda in the light of recent excavations

The Szent György Square and its surroundings in the foregrounds of the Royal Palace of Buda have stood in the focus of medieval urban archeology for a decade, since systematic and intensive excavations conducted from 1994 on have brought to light the hidden remnants of this southern district of Buda town from a continuously growing area.¹ Along the two parallel streets running from the medieval St. George Market (modern Dísz Square) to the Royal Palace: St. John (today Színház) Street in the east and Jewish (today Szent György) Street in the west, the excavations unearthed the building of the Franciscan Friary, the Church of the so called Smaller Holy Virgin or St. Sigismund Chapter with its surroundings, as well as the complete row of the houses on the western side of the medieval Jewish Street, the side closer to the town wall. This area, supplemented with the objects uncovered in the Northern Outer Bailey of the Royal Palace by László Zolnay in the 1970's, consisting an entirely excavated series of 19 adjoining lots offers the opportunity for the complex analysis of the archaeological remains of a medieval town district. In the followings I will deal with one of the possible topics: the first Jewish quarter of the town.

According to written sources the present Szent György Street was first called Jewish Street.² Although its earliest mention dates back only to 1384, the synagogue had already been referred to by chronicles on the occasion of events that took place in 1307. The text of the so called Hungarian Illuminated Chronicle relates how László, the son of Werner, the formerly expelled judge of Buda and his armed men invaded the town at night through the gate at the Jewish synagogue.³ The gatehouse at the northern end of the Jewish Street was called Jewish Gate through the Middle Ages (today Fe-

1 A Budapesti Történeti Múzeum Középkori osztályának munkatársai végezték az ásatásokat, amelyekről az alábbi fontosabb szakmai közlések jelentek meg.

BUZÁS-FELD 1996; HANNY 1997; KOVÁCS 1997; KÁRPÁTI 1998; FELD 1999; BUZÁS 1999; VERES 1999; MESTER 1999; FELD-KÁRPÁTI 2000; NYÉKHÉLYI 2001; BENDA 2002; ALTMANN 2002; NYÉKHÉLYI 2003; SZEBENI 2003; BENCZE 2003; KÁRPÁTI 2003; KOVÁCS 2003; VÉGH 2003B; HANNY-REMÉNYI 2003; BENCZE-PAPP 2004; NYÉKHÉLYI 2004; DOBROVITS 2004; DARÓCZI-SZABÓ 2004; TÓTH 2004; CSIPPÁN 2004; KINCSEK 2005; KÁRPÁTI 2006.

2 VÉGH 2006. 86–87.

3 „Quo facto in eisdem eventibus Ladizlaus filius Wernerii de captivitate regis Vencezlai anno fere tertio liberatur et cum Iohanne filio Chaak castrum Budense per portam, que est iuxta synagogam Iudeorum, feria quinta post festum Beate Petronelle virginis, noctis in silentio subintravit...” SRH I. 485.

4 VÉGH 2006. 59–60.

1 The archaeologists of the Medieval Department of the Budapest History Museum conducted the excavations and the following major publications have been edited:

BUZÁS-FELD 1996; HANNY 1997; KOVÁCS 1997; KÁRPÁTI 1998; FELD 1999; BUZÁS 1999; VERES 1999; MESTER 1999; FELD-KÁRPÁTI 2000; NYÉKHÉLYI 2001; BENDA 2002; ALTMANN 2002; NYÉKHÉLYI 2003; SZEBENI 2003; BENCZE 2003; KÁRPÁTI 2003; KOVÁCS 2003; VÉGH 2003B; HANNY-REMÉNYI 2003; BENCZE-PAPP 2004; NYÉKHÉLYI 2004; DOBROVITS 2004; DARÓCZI-SZABÓ 2004; TÓTH 2004; CSIPPÁN 2004; KINCSEK 2005; KÁRPÁTI 2006.

2 VÉGH 2006. 86–87

3 “Quo facto in eisdem eventibus Ladizlaus filius Wernerii de captivitate regis Vencezlai anno fere tertio liberatur et cum Iohanne filio Chaak castrum Budense per portam, que est iuxta synagogam Iudeorum, feria quinta post festum Beate Petronelle virginis, noctis in silentio subintravit...” SRH I. 485

tárások fényében, mint látni fogjuk, könnyen értelmezhetővé válik. A zsidónegyed a jelek szerint egyébként a város alapítását nem sokkal követve már létrejött. Erre utal a Zsidó kapu alatt, a völgyben elhelyezkedő középkori zsidó temetőből építkezések során előkerült néhány sírkő, amelyek közül a legkorábbi 1278-ból származik.⁵ Magáról a zsidónegyedről hallgatnak forrásaink. A Zsidó utca említéseit csupán a 14. sz. végétől ismerjük, azonban minden esetben keresztény háztulajdonosokat említenek meg az oklevelekben. Az első, 1384-ből származó adat után tíz évvel, 1394-ben ugyanazon háztulajdon helymegjelölésében már a Zsidó kapu is szerepel.⁶ Nagyon tanulságos a budai plébániák vitatott határát leíró, az 1390-ben keletkezett okirat is, mivel ebben a Szt. Mária Magdolna egyház plébánosa joghatósága alá tartozónak vallotta a város déli részén a Zsidó utcát és a Szt. János utcát egészen a királyi udvarig.⁷ Utoljára Eberhard Windecke krónikájában találkozunk a Zsidó utca elnevezéssel a déli városrészben, amely az 1424. évnél megjegyzi, hogy Zsigmond király a Zsidó utcában új káptalant alapított.⁸ Nagyjából ez az az időszak, amikor a zsidónegyedet területünkön felszámolták. Ennek módjáról és pontos időpontjáról nem rendelkezünk írott forrásokkal, de a régészeti feltárások eredményei és a ránk maradt budai oklevelek helyrajzi adatainak elemzése egyaránt a Zsigmond-korra mutatnak, szemben a korábbi véleményekkel, amelyek a zsidóknak a Magyar Királyság területéről még Nagy Lajos király idején történt kiűzéséhez kapcsolták az eseményt.⁹ A Zsigmond-korban keletkezett Budai Jogkönyvben olvashatjuk először a régi Zsidó utca kifejezést.¹⁰ Az emlékezet azonban olyan erős volt, hogy csaknem száz évvel később, egy 1511-ből származó oklevélben is egykor zsidók lakta utcáról írtak.¹¹ Az újabb zsidónegyed a város átellenes északi végébe, a mai Tánácsics Mihály utcába települt át, ahol régészeti feltárás hozta napvilágra a 15. sz. közepén épült új zsinagóga maradványait.¹²

A Zsidó utca Ny-i házsorán folytatott régészeti ásatások egyik célja éppen a korai zsidónegyed emlékeinek

hervári Gate), therefore the scene of the invasion can definitely be identified.⁴ This record gives relevant information about the site of the synagogue, which is insufficient in itself, but in the light of the results of the recent excavations, it may easily be interpreted. It is more likely, that the Jewish quarter came into existence shortly after the foundation of the town. This suggestion was based on a few early tombstones – the earliest came from 1278 – found during construction works on the site of the former medieval Jewish cemetery in the valley under the Jewish Gate.⁵ The Jewish quarter itself remained unmentioned in written sources of the period. The first appearances of the name 'Jewish Street' are known only from deeds given at the end of the 14th century, but in each case Christian house holders were mentioned in them. Ten years after the first mention in 1384, i.e. in 1394 the localization of the same lot also refers to the Jewish Gate.⁶ The charter defining the debated boundaries of the parishes from 1390 is very informative, saying that the parson of the Church of St. Mary Magdalene declared the Jewish and St. John Streets until the royal court to belong under his authority.⁷ The name of Jewish Street in the southern part of the town appeared last in the chronicle of Eberhard Windecke, who tells about the foundation of a new chapter in Jewish Street by King Sigismund of Luxemburg in 1424.⁸

It was approximately the same period when the Jewish quarter was moved from this area. There is no written evidence about the mode and the proper date of this event, but the results of the archaeological excavations and the detailed analysis of the topographical data of the surviving charters and deeds equally refer to the time of King Sigismund's reign contrary to former opinions associating it with the expulsion of Jews from the whole territory of Hungary by King Louis the Great.⁹ The Law book of Buda written during the reign of King Sigismund contains the first appearance of a new expression, i.e. 'Old Jewish Street',¹⁰ but the memory of the street name was so strong, that almost a hundred years later the street formerly inhabited by Jews was mentioned in a deed dated to 1511.¹¹ By this time the Jewish

5 SCHEIBER 1983. 110–115; ZOLNAY 1987. 16–17.

6 1384: in platea Iudeorum (Eszt. k. m. lt. 72-2-5, DF 238323; BTOE III. 18. sz.); 1394/1429: in platea Iudeorum in Buda versus vineas ... a parte vero porte Iudeorum (Eszt. k. m. lt. 72-1-2, DF 238316; BTOE III. 179. sz.)

7 1390: item platea Iudeorum et a sancto Iohanne usque ad Curiam Regis (SCHIER 1774, 103–111, BTOE III. 111. sz.)

8 [1424]: in der Juden gassen (WINDECKE 1893. 179.)

9 Korábban a zsidónegyed költözését az 1360-as évekre tették, Patáki Vidor téves háztulajdon azonosítására és a zsidók kiűzésének országos adatára támaszkodva. SCHEIBER 1983. 81–85; ZOLNAY 1987. 16–17. Ezzel szemben ld.: VÉGH 1999. 29–31; VÉGH 2003. 14–15, 21.

10 [1403–1439]: Item Von huet des tores vnd turnes pey der alten Iuden gassen (Ofner Stadtrecht X/D)

11 1511/1514: in vico seu plathea antiqua per Iudeos condam inhabitata (DL 22563)

12 ZOLNAY 1971. 271–282.

4 VÉGH 2006. 59–60

5 SCHEIBER 1983. 110–115; ZOLNAY 1987. 16–17

6 1384: in platea Iudeorum (Eszt. k. m. lt. 72-2-5, DF 238323; BTOE III. 18. sz.); 1394/1429: in platea Iudeorum in Buda versus vineas ... a parte vero porte Iudeorum (Eszt. k. m. inv. no. 72-1-2, DF 238316; BTOE III. no. 179)

7 1390: item platea Iudeorum et a sancto Iohanne usque ad Curiam Regis (SCHIER 1774, 103–111, BTOE III. No. 111)

8 [1424]: in der Juden gassen (WINDECKE 1893. 179)

9 Earlier, the moving of the Jews was dated to the 1360's based on the mistaken identification of a house and the expulsion of the Jews from the country. SCHEIBER 1983. 81–85; ZOLNAY 1987. 16–17 As opposed to it see: VÉGH 1999. 29–31; VÉGH 2003. 14–15, 21

10 [1403–1439]: Item Von huet des tores vnd turnes pey der alten Iuden gassen (Ofner Stadtrecht X/D)

11 1511/1514: in vico seu plathea antiqua per Iudeos condam inhabitata (DL 22563)

feltárása volt, különösen pedig az egykori zsinagóga maradványainak felkutatása és azonosítása.

A 2000-ben lezárult ásatások meglehetősen kevés eredményt hoztak e téren. Nem sikerült meghatározni sem az 1307-es esemény kapcsán említett zsinagóga helyét, sem a zsidó háztulajdonok pontos elhelyezkedését.

A negatív eredmény magyarázatára az a feltételezés fogalmazódott meg, hogy a régi zsinagóga feltehetően nem volt önálló, sajátos alaprajzú épület, mint a 15. sz. közepén épült újabb, kéthajós zsinagóga, hanem egy polgárház valamely termében lehetett elhelyezve, hasonlóan a ma is látogatható török kori imaházhoz a Táncsics Mihály utca 26. sz. alatt.¹³ Az 1307-es eseményt leíró krónikaszöveg értelmezése ezáltal bizonytalan maradt. Eszerint a zsinagóga a kapu mellett állt, ám a „mellett” kifejezés szószerinti, vagy tágabb értelme között döntenem nem lehetett. A régi zsinagógát a szakirodalomban hagyományosan a Zsidó utca Ny-i házsorában, a Zsidó kapu szomszédságában helyezték el.¹⁴ Azonban volt, aki az egykori Honvédelmi Minisztérium helyén kereste, és felmerült annak a lehetősége is, hogy a későbbi kisebb Szűz Mária, avagy Szt. Zsigmond templomot esetleg a lebontott zsinagóga helyén emelhették.¹⁵

2004-ben megkezdődött a Ny-i házsor néhány Éi telkének, pontosabban a Fehérvári kapu és az egykori Bánffy köz közé eső szakaszának (Szt. György utca 2–10.) műemléki helyreállítása.¹⁶ Ehhez a munkához kapcsolódóan lehetőség nyílt néhány olyan helyszín további régészeti kutatására, amelyet a 2000-ig tartó feltárások nem, illetve csak részben érintettek.

A 2004 októberétől 2005 augusztusáig folytatott ásatások témánk szempontjából áttörést eredményeztek.¹⁷ A kutatás során sikerült azonosítani a zsinagóga egyes részleteit (Szt. György u. 12.), feltártuk a zsinagóga melletti telken a rituális fürdőt (mikve) és a hozzá tartozó épület egészét (Szt. György u. 10.), továbbá egy másik kutat, amely a zsidó lakossághoz köthető tárgyakkal volt feltöltve (Szt. György u. 4). Az alábbiakban a fenti sorrendben ismertetem az ásatás eredményeit (1. kép).

Zsinagóga

Az utca nyugati házsorának legészakibb telke egykor közvetlenül hozzáépült a városház kaputornyához, a középkori Zsidó kapuhoz. Mai számozás szerint a

quarter had been moved to the opposite northern part of the town, to recent Táncsics Mihály Street, where the remains of the new synagogue built in the middle of the 15th century has been unearthed by archaeological excavation.¹²

One of the aims of the excavation on the western side of the medieval Jewish Street was the investigation into the remains of the early Jewish quarter, and especially the exploration and identification of the remnants of the former synagogue. In this respect the excavation terminated in 2000 has got only a few results. Neither the site of the synagogue, nor the arrangement of the houses owned by Jews could have been determined. The failure was explained with the suggestion that the old synagogue was probably not an independent building of a specific ground plan as the later two-naved one built in the middle of the 15th century but it was installed in a room of a burgher house similarly to the Turkish period synagogue that can be visited under 26 Táncsics Mihály Street.¹³ Thus the interpretation of the text of the chronicle describing the event of 1307 remained uncertain. It wrote that the synagogue had stood ‘at the gate’ but it could not be decided if the word ‘at’ was meant literally or in a broader sense. In the archaeological literature the synagogue was traditionally located to the western side of the Jewish Street next to the Jewish Gate.¹⁴ A few specialists located it on the lot of the former Ministry of Defence, while according to another suggestion the later smaller Virgin Mary or St. Sigismund church could be raised on the site of the demolished synagogue.¹⁵

The monument reconstruction of a few northern lots of the western row of buildings, the stretch between Fehérvári Gate and the former Bánffy Lane (2–10 Szent György Street) was started in 2004.¹⁶ In connection with this work, we could investigate a few more archaeological sites that had been omitted or partly unearthed until 2000.

The excavations conducted from October 2004 to August 2005 brought a break-through from the respect of our topic.¹⁷ Certain details of the synagogue could be identified (12 Szt. György Street), the ritual bath (mikve),

13 VÉGH 2003a. 15. A későbbi zsinagógákra ld. PAPP 1970. 205–225; ZOLNAY 1987

14 ZOLNAY 1987. 28.; KUBINYI 1995. 6.

15 SCHEIBER 1983. 81. VÉGH 1999. 29–31.

16 A helyreállítást a Budai Várgondnokság Kht. megbízásából 2004–2005-ben az Architekton Műemlékfelújító Rt. végezte.

17 A régészeti feltárást a Budapesti Történeti Múzeum Középkori osztálya 2004. október 11. és november 12., valamint 2005. március 16. és augusztus 12. között végezte. Az ásatáson technikusként részt vettek Jakab Attila, Jankovich Norbert és Tóth Andrea régészhallgatók, Berecz Barbara régész és Pap János muzeológus. A fényképeket Bakos Margit, a geodéziai felmérést Vieman Zsolt készítette.

12 ZOLNAY 1971. 271–282

13 VÉGH 2003a. 15. On later synagogues see: PAPP 1970. 205–225; ZOLNAY 1987

14 ZOLNAY 1987. 28.; KUBINYI 1995. 6

15 SCHEIBER 1983. 81. VÉGH 1999. 29–31

16 The Architekton Műemlékfelújító Rt. carried out the reconstruction on the commission of the Budai Várgondnokság Kht in 2004–2005.

17 The Medieval Department of the Budapest History Museum conducted the archaeological excavations between October 11 and November 12, 2004 and March 16 and August 12, 2005. Attila Jakab, Norbert Jankovich and Andrea Tóth students of archaeology, Barbara Berecz archaeologist and János Pap museologist took part in the excavations as technicians. Margit Bakos took the photos and Zsolt Vieman made the geodetic survey.

Szt. György utca 12-es számot kellene viselnie, de az 1890-es években végzett bontás óta – hátsó felének egy szakaszát leszámítva – nagyobbik része ma a Palota út Dísz tér előtti torkolatánál az úttest és a járda alá esik. Az 1890-es évek elején ugyanis a kaputorony és a vele D-ről szomszédos telek lebontása által jelentősen megnövelték a Várba bevezető Palota út szélességét, ráadásul az út torkolatát a királyi palota felé széles ívben vezették át a lebontott telek területén. A bontás előtt a telken a Fehérvári laktanya egyemeletes, a telek teljes szélességét betöltő épülete emelkedett, amelyet keskeny köz választott el a D-ről szomszédos Szt. György utca 10. sz. telken álló épülettől (2–3. kép).¹⁸

2005-ben a műemléki helyreállítás során a munkaterületen áthaladó távfűtő és melegvíz-szolgáltató csővezetéknek a nyomvonalát át kellett helyezni. A új vezeték K–Ny-i irányú szakaszát a Palota út déli útpályájának széle alatt alakították ki kb. 35 m hosszan a járda vonalával párhuzamos íveléssel, Ny felől K felé haladva mintegy 2,5–1,5 m-es mélységben. A két párhuzamos cső elhelyezésére alkalmas 2 m széles árkot megelőző régészeti feltárás keretében ástuk ki.¹⁹ A vezeték árka, régészeti szempontból kutatóároként értékelve, hosszában szelte át az egykori Szt. György utca 12. sz. telek közepét annak K–Ny-i tengelyén haladva. A feltárás jellegéből következően az árokban többnyire É–D-i irányú épületfalak részletei tűntek elő. Kiemelkedő jelentőségű volt ezek között az árok K-i részén feltárt kb. 14 m hosszú téglapadlós helyiség, amelynek leírását az alábbiakban ismertetem (4. kép).

A telek egykori utcai homlokzatának helyén álló husszár szobortól kb. 25 m-re Ny-ra törtkőből épült, É–D-i irányú, 1 m vastag fal szelte át a kutatóárkot.²⁰ A fal utca felőli, vagyis K-i oldalán mintegy 40–80 cm széles üres sáv után padlótéglákból szabályosan kirakott járófelület jelent meg, amely összefüggő felületet alkotva 4 m hosszan terjedt K felé egy eredeti helyén álló, faragott kő oszloplábazatig. A padlót 20×20 cm-es padlótéglákból rakták ki, amelyek elég töredezetek voltak, de csak kevésbé hiányosak.²¹ A felszín K felé enyhén emelkedett, mai állapotában hullámos, egyenetlen volt. A téglapadlót helyenként újkori falak bolygatták. Az

the entire annexed building (10 Szt. György Street) and yet another well (4. Szt. György Street) filled in with objects of the Jewish population were unearthed in the lot next to the synagogue. The results of the excavation will be described in the same order (Fig. 1).

Synagogue

The northernmost lot of the western row of houses was once built against the gate tower of the town wall: the medieval Jewish gate. According to modern numbering, it should be 12 Szt. György Street, but since the demolishing in the 1890's, the larger part of the lot, disregarding a section at the back, has been lying under the pavement of Palota Street close to the point where it reaches Dísz Square. At the beginning of the 1890's, the width of Palota road, which led into the Castle, was significantly increased with the demolishing of the gate tower and the lot adjoining it in the south, and the junction of the road at the Royal Palace crosses the demolished lot in a broad arch. The two-storey building of the Fehérvári barracks used to fill in the lot in the entire width before demolishing. A narrow lane separated it from the adjoining building in the south on lot 10 Szt. György Street (Fig. 2–3).¹⁸

The track of the pipes of distant heating and hot water supply had to be shifted during the monument reconstruction in 2005. The E–W stretch of the new pipe was laid under the brim of the southern lane of Palota Road, where it ran from W to E in a length of about 35 m and in the depth of 2.5–1.5 m in an arch parallel to the pavement. The 2 m wide trench, capable of accommodating two parallel pipes, was unearthed during a preliminary archaeological excavation.¹⁹ The trench of the pipe, which acted as an excavation trench, longitudinally intersected lot no. 12. Szt. György Street in the middle as it ran along its E–W axis. As the type of the excavation afforded, mostly the fragments of N–S running walls of buildings were uncovered. The approximately 14 m long room paved with tiles was a find of exceptional interest. Its description is given as follows (Fig. 4).

A N–S directed, 1 m thick rubble wall intersected the trench 25 m W of the hussar statue that stands where the front of the lot had been.²⁰ After an about 40–80 cm broad empty band, a floor surface paved with regularly

18 SIKLÓSSY 1931. 389–392; Fényképe: JALSOVSZKY–TOMSICS 2003. 14. kép.

19 A munkát 2005. július 21. és augusztus 12. között végeztük. Régészeti kutatásra csupán a tervezett csővezeték aljáig volt lehetőség. Ettől néhány indokolt esetben eltértünk.

20 A fal építőanyaga kizárólag édesvízi mészkő, kötőanyaga szürkésfehér, mészszeccs, erősen kavicsos habarcs, a falszövet gömbölyded törtkövekből falegyenekkel rakott. A visszabontott faltető 159,88 Afm-on jelentkezett. Nyugati (külső) homlokzatán a felmenő fal 159,01 Afm alatt enyhe visszaugrással vált át az alapozásba. Az alapfal mélységét nem ismerjük, 158,34 Afm-ig ástuk ki. A keleti, belső homlokzaton nem ástuk ki a lábazatot.

21 A padlótéglák mázatlanok és díszítetlenek. A nyugati faltól az oszloplábazatig a padló szintje 159,40 Afm-ról emelkedett 159,61 Afm-re.

18 SIKLÓSSY 1931. 389–392; The photo: JALSOVSZKY–TOMSICS 2003. fig. 14

19 The excavation was carried out between July 21 and August 12. We could investigate only until the bottom of the pipes. Nevertheless, we dug deeper in a few justified cases.

20 The wall was built of freshwater limestone. The binding matter is greyish white mortar with lime grains and many pebbles. The texture of the wall was composed of rounded stone blocks and capping stones. The top of the remains of the pulled down wall appeared in an altitude (a.s.) of 159.88 m. The vertical wall jutted slightly back toward the foundation under 159.01 m (a.s.) on the western (exterior) front. The depth of the foundation is unknown. We dug to a depth of 158.34 m (a.s.). The footing was not uncovered at the eastern interior front.

árok É-i oldalán csupán a padló felszínére helyezték el az újabb falakat, így az nem sérült meg, a déli oldal mentén viszont egy K-Ny-i irányú újkori fal 3 m hosszan elpusztította a padlót (5-6. kép).

A téglapadló melléépült az *in situ* oszloplábazatnak, amelyet szerencsés módon éppen a kutatóárok közepén tárhattunk fel. A lábazat alul nyolcszögletes, az oszlophoz csatlakozó felső része kör alakú. A tagozat elég egyszerű, a felső kör keresztmetszetet hengertag keríti, amely alatt egyszerű rézsű hat át a nyolcszögbe. Az oszloplábazatot két fél kőelemből állították össze, amelyeket eredeti vaskapocspár tartott (7. kép).²² A téglapadló csupán a lábazat nyolcszögének öt oldalát ölelte körbe, a K-i oldal három oldalához egy sima felületű habarcsos alapozás csatlakozott, amely innentől kelet felé betöltötte a teljes felületet kb. 5 m hosszan. Az alapozás tetején szinte mindenütt szétkent habarcsfelületet figyeltünk meg, amely kb. 10 cm-rel kiemelkedett a téglapadló szintjéből. Különösen figyelmet érdemelt az oszloplábazat déli oldalán, az alapozás szélén mutatkozó tompaszögű sarok. A lábazattól 30 cm-re ugyanis az alapozás eddigi É-D-i irányú széle egy tompaszögű sarkot követően DK-i irányban futott tovább egyenesen a kutatóárok széléig. Újkori bolygatások itt is kisebb-nagyobb pusztítást végeztek, az árok déli oldalán egy későbbi falalapozás épült az alapozás tetejére, középtájt pedig egy É-D-i irányú boltozott téglacsatorna (az úthoz tartozó, esővízelvezető csatorna) vágta ketté az alapozást. A már említett 5 m után újból megjelent a téglapadló, de az eddigiekhez képest sokkal roncsoltabb, bolygatottabb állapotban. Újkori falak, valamint egy 19. századi vas víznyomócső pusztították el a középkori emlékek jelentős részét.

A bolygatások ellenére a téglapadló fektetőhabarcsának maradványai kirajzolták egy másik, az előzővel azonos formájú és méretű oszloplábazat helyét.²³ Az oszloplábazat egyik elemét (a lábazatot ugyanis itt is két fél elemből állították össze) ettől a helytől mintegy 2 m-re találtuk meg eredeti helyéről elmozdítva.²⁴ Itt, az árok É-i oldala mentén egy nagyméretű, szabálytalan oldalú gödröt tártunk fel, amely a padlót átvágva az altalajba mélyedt. A gödör belsejét erősen rozsdás épülettörmelék töltötte ki, amelyből a már említett lábazatelem mellett további hét darab oszlopdob elem

laid floor tiles appeared, which composed a coherent surface an extended to 4 m in the E until the carved stone socle that stood in its original place. The pavement was made of 20×20 cm large floor tiles, which were rather fractured yet nearly complete.²¹ The surface slightly rose toward E and was wavy and uneven in its actual condition. At a few places that tiled floor was disturbed by modern walls. The new walls were put on top of the floor on the northern side of the trench, so they caused no harm, while an E-W directed modern wall destroyed the floor in a length of 3 m in the south (Fig. 5-6).

An *in situ* column base was found beside the tiled floor, which we could fortunately unearth in the very centre of the trench. The socle was octagonal, while the base itself was round. The moulding was fairly simple. The upper round cross-section is provided by a cylindrical member, under which a simple bevel runs to the octagon. The base was composed of two half stone elements, which were originally fixed together with a pair of gudgeons (Fig. 7).²² The tile floor enclosed only five sides of the octagon of the base, while a mortary foundation of a flat surface joined the three sides in the E. This foundation covered the entire surface to the E in a length of about 5 m. Mortary plastering could be observed on nearly the entire surface of the foundation, which rose by about 10 cm from the level of the tile floor. The corner of an obtuse angle that appeared at the edge of the foundation on the southern side of the column base deserved special attention. Thirty cm from the column base, the edge of the foundation, which followed a N-S direction until this point, turned into a SE direction at an obtuse angle and ran in a straight line to the edge of the trench. Modern disturbances caused smaller and larger damages here as well, and a later wall foundation was built on top of the foundation on the southern side of the trench. In the middle, a vaulted brick canal ran in a N-S direction (the drain of the road) and cut across the foundation. After the already mentioned 5 m, the tile floor reappeared, but it was much more damaged and disturbed here. Modern walls and an iron water main from the 19th century destroyed the majority of the medieval remains.

Despite the disturbances, the remains of the laying mortar of the tile floor outlined the place of another

22 Az *in situ* oszloplábazat elemek anyaga édesvízi mészkő. A teljes lábazat szélessége 76-78 cm. A kőfaragvány magassága nem ismert, mivel nem bontottuk meg a körötte lévő téglapadlót és a habarcsos alapozást. A lábazat felső síkja 11-12 cm-rel emelkedik ki a téglapadlóból. A csatlakozó oszlop szélessége 59 cm. A két kőelemet kb. 2 cm vastag és 30 cm hosszú vaskapocspár fogja össze, amelyeket egymástól 30 cm-re helyeztek el a kő felületébe besüllyesztve.

23 A keleti oszlop keleti oldalán megmaradt téglapadlórszlet szintje 159,65 Afm.

24 Az oszloplábazat félelem anyaga, formája és méretei mindenben megegyeztek az *in situ* feltárt oszloplábazatával. Méretei: m.: 32 cm, sz.: 76 cm, v.: 32 cm.

21 The tiles are unglazed and undecorated. The floor level rose from 159.40 m a.s.l. to 159.61 m a.s.l. from the western wall to the column base.

22 The elements of the *in situ* column base were made of freshwater limestone. The width of the entire base is 76-78 cm. The height of the carved stone is not known since we did not open up the tile floor and the mortared foundation around it. The upper plane of the base jutted out by 11-12 cm from the tile floor. The width of the column it carried was 59 cm. The two stone elements were held together with a pair of about 2 cm thick and 30 cm long iron gudgeons, which were sunk into the surface of the stone at a distance of 30 cm from each other.

és 5 darab boltozati borda került elő (9., 13. képek).²⁵ A gödör jelentős része É felé, az úttest alá terjedt tovább, amelyet nem tárhattunk fel. Fontos megemlítenünk még, hogy a kiszedett oszlophelytől kb. 80 cm-re K felé a téglapadló egy kisebb lépcső után 10 cm-rel mélyebb szinten folytatódott tovább még kb. 1 m hosszán.²⁶ A lépcső az É-i oldalon is megfigyelhető volt. A padló további részletei a bolygatások miatt megsemmisültek (8. kép). A helyiség K-i fala a kiszedett oszlophelytől mintegy 4 m-re található, a Ny-i fallal azonos jellegű kb. 1 m széles, törtköves falazat.²⁷ Ettől a faltól K-re a kutatóárokban nem találtunk további középkori objektumot (10. kép). Összefoglalva a fent leírt jelenségeket megállapíthatjuk, hogy a kutatóárok K-i felében egy 14 m hosszú, téglapadlós helyiséget tártunk fel, amelynek belső terét két oszlop tagolta három egyenlő szakaszra, a két oszlop között pedig egy enyhén megemelt, lesimított felületű, habarcsos alapozás található.²⁸

Áttérve a feltárt épületmaradványok értelmezésére elsőként fel kell hívnunk a figyelmet az épület egyedi voltára: a helyiség belső tere – hosszából ítélve – a környezetében megismert más középkori helyiségekhez viszonyítva kirívóan nagy lehetett, téglapadlóval burkolt belső tere is egyedülállónak számít, amint a szerencsés lelőköri körülmények között napvilágra került *in situ* oszlop-lábazat és egyéb kőfaragványok is. Mindezek együttesen arra utalnak, hogy az előkerült maradványokat nem lehet a környéken kiásott többi középkori lakóház kereite között értelmezni, hanem sokkal inkább egy közösségi épület jellegzetességei ismerhetők fel bennük. A pontosabb meghatározást a két oszlop-lábazat között

column base, which was of the same shape and size as the former one.²³ One of the members of the base (this one was also composed of two half elements) was found about 2 m away displaced from its original place.²⁴ A large pit of irregular walls was found here at the N side of the trench, which cut across the floor and deepened into the subsoil. Very rusty building debris filled in the pit, from which seven more column-drum elements and 5 vault ribs were recovered (Fig. 9, 13).²⁵ A significant part of the pit extended to the N under the driveway, which could not be unearthed. It is important to add that about 80 cm E from the removed column base, the tile floor continued in a length of another 1 m after a step, so that it lay 10 cm deeper than the column base.²⁶ The same step could be observed on the N side as well. The rest of the floor was destroyed by the disturbances (Fig. 8). The E wall of the room was found about 4 m from the removed column base. It was an about 1 m broad rubble wall similar to the W wall.²⁷ We could not find any other medieval feature in this trench E of the wall (Fig. 10). In summary we can say that a 14 m long room with a tile floor was found in the E part of the trench. Two columns divided the interior into three equal parts, and a slightly raised mortary foundation of a smoothed surface can be found between the two columns.²⁸

25 Kör keresztmetszetű oszlopok fél elemeiből hét darab a gödörből, a padló feletti feltöltésből további egy darab került elő. Ezeket az elemeket a lábázatokhoz hasonlóan párosával használták fel, és ugyanúgy vaskapcsokkal rögzítették, mint a lábázat elemeket. Az oszlopokat édesvízi mészkőből faragták, felületeiken vörös festés nyomait figyelhettük meg. Méretek: 40×59×28 cm, 39×54×29 cm, 34×49×16 cm, 31×59×29 cm, 31×59×29 cm, 30×60×20 cm, 27×59×29 cm, 27×60×28 cm.

Az egyszerű élszedett tagozattal kiképzett bordákból öt darab részben ép, részben törött faragványt találtunk. Anyaguk durva mészkő, oldalakon fehér meszelés nyomai maradtak meg. Méreteik: 50,5×22×26 cm, 54,5×21×25 cm, 45×22×25 cm, 45×22×23 cm, 24×21,5×23 cm.

26 A lesüllyesztett padló szintje: 159,55 Afm.

27 A fal építőanyaga kizárólag édesvízi mészkő, kötőanyaga szürkésfehér, mészszeccs, erősen kavicsos habarcs, a falszövet közepes méretű, gömbölyded törtkőből rakott. A faltető 160,37 Afm szinten jelentkezett. Nyugati oldalán a lábázat (159,90 Afm) felett vakolt, keleti oldala szabálytalan, földnek rakott a felület.

28 A feltárt falak és padló részletek jó állapotúak, bemutatásra alkalmasak. A feltáratlan részek részben a járda, részben az úttest alá terjednek ki.

A most bemutatott épülettel nyugatra további középkori falak kerültek elő, amelyeknek kapcsolata a téglapadlós helyiséggel még nem tisztázott. Az itt lévő betöltés mélységét nem állapíthattuk meg teljesen, mindenestre nem kizárt, hogy pinchelyiségek is találhatók itt. A távfűtő vezeték nyomvonalát az Árpád-kori városfalon belül jelöltük ki, ezért a városfal nem jelentkezett a kutatóárokban.

23 The level of the tile floor fragment preserved on the E side of the E column was 159.68 m a. s. l.

24 The raw material, shape and size of the half element of the column base were the same as those of the *in situ* preserved column base. The measurements were: h: 32 cm, w: 76 cm, th: 32 cm

25 Seven of the half elements of the columns of round cross-sections were recovered from the pit, and another one from the filling on top of the floor. These elements were used in pairs similarly to the bases and they were also held together with gudgeons. The columns were carved from freshwater limestone and the traces of red paint were observed on their surfaces. Measurements: 40×59×28 cm, 39×54×29 cm, 34×49×16 cm, 31×59×29 cm, 31×59×29 cm, 30×60×20 cm, 27×59×29 cm, 27×60×28 cm. Five of the simple ribs were found with partially intact and partially broken carvings. They were made of coarselimestone and the traces of whitewashing could be observed on their surfaces. Measurements: 50.5×22×26 cm, 54.5×21×25 cm, 45×22×25 cm, 45×22×23 cm, 24×21.5×23 cm

26 The level of the sunken floor is: 159.55 m a.s.l.

27 The wall was built of freshwater limestone. The binding matter is greyish white mortar with lime grains and many pebbles. The texture of the wall was composed of medium large rounded stone blocks. The top of the wall appeared on a level of 160.37 m a.s.l. On the W side, it was plastered above the footing (159.90 m a.s.l.), the eastern side is an irregular surface leaning against the earth.

28 The unearthed walls and floor fragments were well preserved, suitable for exhibition. The areas that were not unearthed extended partly under the pavement and partly under the driveway. West of the described building, some more medieval walls were found. Their connection with the room with the tile floor is unknown. The depth of the filling could not be determined. It is possible, however, that there were cellars here. The track of the distant heating pipe was pegged out inside the town wall of the Árpadian Period, so the town wall did not appear in the trench.

feltárt terület teszi lehetővé. Itt ugyanis hiányzott a téglapadló, vagyis nem egyszerűen hiányzott, hanem helyét egy kissé megemelt, lesímitott felületű alapozás foglalta el, amelynek ráadásul egyik tompaszögét bezáró sarkát is sikerült megfigyelni. További gondolatainkat már a hasonló régészeti és építészeti jelenségek ismeretében fogalmazzuk meg. A két oszlop között elhelyezkedő megemelt pódium ugyanis a középkori zsinagógák jellegzetes elrendezéséhez tartozik. A középkori askenázi zsidóság között elterjedt zsinagógaformák nagyobbik, díszesebb típusának téglalap (illetve szabálytalan, de elnyújtott négyszög) alakú terét ugyanis két (esetleg három) oszlop osztotta kéthajós elrendezései térre. A két oszlop között, a zsinagóga közepén helyezték el minden esetben a bimát, a Tóra felolvasására és egyes imádságok elmondására szolgáló, kissé megemelt pódiumot. Ennek alapozását ismerhettük fel ásatásunkon a két oszloplábazat között fekvő lesímitott, habarcsos felületben. A bima formája területenként váltakozott, de a Budához legközelebb eső, régészeti ásatásokkal megvizsgált zsinagógák esetében – Sopronban és Bécsben – éppen a budaihoz hasonló tompaszögű sarkokkal rendelkező, hatszögű alaprajzot mutató bimákat tártak fel.²⁹ A fentiek figyelembevételével tehát a kutatóárokban feltárt épületmaradványokat a régóta keresett zsinagóga romjaként határozhatjuk meg.

Néhány szót kell ejtenünk az épület rétegviszonyairól is. A maradványokat elfedő aszfaltozott út és zúzott kőből készült alapozása 60–80 cm vastag volt. A feltárt épületfalakat az útalapozás készítésekor bontották vissza mostani magasságukig. Az út alapozása alatt közvetlenül szürke épülettörmelékkel feltöltést találtunk, amely 60–80 cm vastagságban borította be a téglapadlót, az oszloplábazatokat és minden egyéb régészeti jelenséget. A törmelék törött középkori téglákból, sok habarcsból állt, megfigyelhető volt benne egy fél oszlopdob kőfaragványa is. A feltöltésből kevés, de korhatározásra alkalmas leletanyag került elő: a 14–15. sz. fordulójára jellemző kerámiatöredékek, állatcsontok, megmunkált csontdarabok és üvegpalack szája. Ugyanez az épülettörmelékkel réteg töltötte be az említett, a téglapadlót széttroncsoló, nagyméretű gödröt is, amelyből nagy számban kerültek elő kőfaragványok. A padlót nem borította égés nyoma, erre utaló jeleket a feltöltésben sem találtunk. Az épületmaradványokat befedő réteg tehát arra utal, hogy a zsinagóga megszüntetése az épület lebontásával járt együtt, amelynek során a helyiség belsőjét feltöltve megemelték a korabeli járószintet. Ennek mértéke nem ismert, mivel a 19. századi út kialakítása újból szintsüllyesztéssel járt, amely elpusztította mind az újkori épület, mind késő középkori előzményének járószintjeit. A feltöltésre, és ebből következően a bontásra, a feltárt leletanyag tanúsága szerint Luxemburgi Zsigmond uralkodása alatt, a 14–15. sz. fordulója körü-

Turning now to the interpretation of the unearthed building remains, first we have to call attention to the individual feature of the building: according to its length, the interior of the room must have been unusually large as compared to other medieval rooms investigated in its surroundings and the interior covered with a tile pavement is also unique, similarly to the in situ column bases and the other carvings recovered owing to the fortunate circumstances. All these together imply that the unearthed remains cannot be interpreted within the same frames as the rest of the medieval dwelling houses uncovered in the area, we can rather recognize the specifics of the communal building. The territory unearthed between the two column bases affords a more exact determination. Here the tile floor was missing, or better to say it was not simply missing but replaced with a slightly raised foundation of a smoothed surface, of which even a corner of an obtuse angle could be observed. The following ideas were compiled from the analogies of similar archaeological and architectural phenomena. The raised platform between the two columns belonged to the characteristic arrangement of medieval synagogues. The oblong-shaped (or irregular elongated quadrangular) space of the larger and more ornamented type of the synagogues of the Ashkenazi Jews was divided into a two-bayed space by two (perhaps three) columns. The bimah, a slightly raised platform where the Torah was read aloud and prayers were recited, was always built in the centre of the synagogue between the two columns. The foundation of this platform could be recognised in the smoothed mortar surface between the two column bases. The shape of the bima differed in the individual regions, yet in the case of the archaeologically investigated synagogues of Sopron and Vienna, which lie the closest to Buda, the uncovered bimot were hexagonal and had corners of obtuse angles similarly to the one in Buda.²⁹ Taking the above into consideration we can determine the building remains unearthed in the trench as the ruins of the long sought synagogue.

A few words must be said about the layer sequence of the building. The asphalt road and its rubble foundation were 60–80 cm thick above the remains. The walls of the uncovered building were pulled down to the actual level at the time of the construction of the road foundation. A grey building debris filling was found under the road foundation, which covered the tile floor, the column bases and all the other archaeological phenomena in a thickness of 60–80 cm. The debris consisted of broken medieval bricks, much mortar and the stone carvings of two column-drums could also be observed in it. Few but datable finds were recovered from it: shards characteristic of the turn of the 14th–15th centuries, animal bones, processed bone fragments and the

29 HELGERT-SCHMID 1998. 171, Abb. 5; DÁVID 1978. 52., 44. kép

29 HELGERT-SCHMID 1998. 171, Abb. 5; DÁVID 1978. 52., fig. 44

li évtizedekben, közelebből egyelőre meg nem határozható időben került sor.

Nehezebb kérdés egyelőre az épület építési idejének meghatározása. A kutatóárokban előkerült maradványokat az ásatás korlátozott lehetőségeit figyelembe véve sehol sem kívántuk megbontani, hanem igyekeztünk azokat mindenütt feltárt formájukban megőrizni egy esetleges későbbi teljes feltárás, vagy bemutatás reményében. Éppen ezért sehol sem bontottuk meg sem az eredeti téglapadlót, sem a bima alapozását. Néhány kisebb megfigyelést így is tehettünk. A helyiség K-i részén a téglapadlót, illetve annak fektető habarcsát közvetlenül a sárga, márgatörmelékes altalajon helyezték el. Sőt a K-i fal általunk megfigyelhető, a belső lábazattól mintegy 60 cm-re felmagasodó maradványát kívül mindenütt ennek a márgás altalajnak építették neki, vagyis a K-i oldalon a helyiség padlója a kinti járósíntnél valamivel mélyebben helyezkedett el. A Ny-i oldalon viszont a Ny-i fal előtt alkalmunk nyílt egy újkori fal-alapozás elbontása után a padló alá mélyedő rétegeket vizsgálni. Itt a padló fektetőhabarcsa közvetlenül már nem a sárga, márgás altalajon, hanem az azt fedő sötétbarna, tömött humuszos rétegen feküdt, sőt a Ny-i fal előtt még egy enyhe feltöltés is került a humuszréteg és a fektetőhabarcs közé. A Ny-i fal külső lábazatát kb. 40 cm-rel alacsonyabban alakították ki a téglapadló szintjénél, vagyis itt a helyiség padlója némileg magasabb volt a kinti járósíntnél. Megállapíthatjuk tehát, hogy a zsinagóga építésekor igyekeztek kiegyenlíteni a terep természetes, Ny felé tartó lejtését, bár nem tökéletesen, hiszen 25–30 cm-es lejtést így is megfigyelhettünk a helyiség K-i és Ny-i végének téglapadlója között. Másik fontos megállapításunk, hogy a feltárt téglapadló alatt nem tártunk fel korábbi járósíntet. Ha tehát volt esetleg a most megismert helyiséget megelőző épület a helyszínen, annak padlója magasabban kellett, hogy elhelyezkedjék, és a most megismert padló építésekor pusztulhatott el. Ez azonban csak elvi lehetőség egyelőre. A további, teljes régészeti feltárás tudja tisztázni majd azt a kérdést, amire jelen kutatás nem vállalkozhatott. Nevezetesen, hogy volt-e a most megismert épületet megelőző épület, esetleg egy kisebb zsinagóga a most megismert helyiség helyén, vagy ezt a kéthajós épületet tarthatjuk-e a legkorábban, vagyis a város alapításának idején megépült zsinagógának. Sajnos a feltárt kőfaragványok egyszerű tagozatai sem segítenek jelenleg a kérdés tisztázásában.

A régészeti kutatások eredményeinek bemutatása után érdemes újból elővennünk a Képes Krónika már idézett mondatát a zsinagógáról. A városkapuja a szöveg szerint a zsinagóga mellett állt, és az ásatás ismeretében megállapíthatjuk, hogy a szöveget szó szerinti értelemben írták. A kaputorony falai ugyan még feltáratlanok, mégis, a rendelkezésre álló térségen belül nem képzelhetjük el másként, minthogy a kaputorony és a zsinagóga falai egymáshoz épültek úgy, ahogyan a későbbiekben az újkori kaszánya falai csatlakoztak a kapuhoz

mouth of a glass flask. The same building debris layer filled in the above-mentioned large pit that had destroyed the tile floor, in which many carved stones were found. No trace of burning covered the floor and nothing implied conflagration in the filling. So the layer that covered the building remains suggests that the building was pulled down at the abandonment of the synagogue and the contemporary ground level was raised with filling in the interior of the room. We do not know how high the ground level was raised since the ground level was once again sunk at the construction of the road in the 19th century, which destroyed the floor levels of the modern building and its late medieval antecedents as well. According to the uncovered find material, the building was filled in and consequently pulled down during Sigismund of Luxemburg's reign in the decades around the turn of the 14th–15th centuries at a not yet exactly determined time.

The determination of the construction time of the building is a more difficult problem. We did not intend to disrupt the phenomena unearthed in the trench regarding the limited possibilities of the excavation. We did our best to keep them in the uncovered condition in the hope of a possible later complete excavation or an exhibition. So we did not break through the original tile floor and the foundation of the bima. Nevertheless, we could make a few minor observations. The tile floor or rather its laying mortar was laid directly on the marly yellow subsoil. What is more, the 60 cm high remains of the E wall above the footing were built against this marly subsoil, which means that the floor of the room was somewhat deeper on the E side than the exterior ground level. On the W side, at the same time, we could examine the layers running under the floor after the lifting of the modern wall foundation in front of the W wall. Here the laying mortar of the floor did not rest on the yellow marly subsoil but on the overlying dark brown, compact humus layer and even a narrow filling was laid between the humus and the laying mortar in front of the W wall. The exterior footing of the western wall was 40 cm deeper than the tile floor, so the floor of the room was somewhat higher here than the exterior ground level. So we can see that the builders of the synagogue intended to level the natural westward sloping of the surface. They could not perfectly accomplish it since we could detect a sloping of 25–30 cm between the E and W ends of the tile floor. The other important observation was that no earlier floor levels were found under the uncovered tile floor. If there had been a building in the place of the building uncovered this year, its floor must have been higher and perished at the construction of the tile floor. This, however, is only a theoretical possibility as yet. A future complete archaeological excavation can clarify if there was a building here before the one unearthed this time, perhaps a smaller synagogue, or this two-apsed building was the first synagogue built at the time of the founda-

(11. kép). Ez az elrendezés egyedinek és egyben különlegesnek számít a középkori városok zsinagógái között, hiszen a zsinagógákat általában a zsidók lakta negyed közepén, házaktól övezett térségen helyezték el. Arra is találni példát, hogy a zsinagóga valamilyen oknál fogva a negyed szélére került, de hogy egy stratégiai fontos ponton, egy város kapuja közvetlen szomszédságában, ahol ráadásul a hétköznapi forgalom is jelentős volt, épüljön fel, arra nehéz párhuzamot találni. Nem ismerjük részletesen a város alapításának körülményeit, sem azt a szerepet, amelyet a zsidók játszottak a város alapításában, de pusztán a zsinagóga rendhagyó és kiemelt elhelyezése elgondolkodtat e szerep mértékéről. Mindenestre érdemes meggondolnunk, hogy IV. Béla király udvarában még kamaraispáni tisztségeket viselhettek zsidók, sőt jelentős birtokadományokban is részesültek.³⁰ Talán ez a kiemelt szerep tükröződik a budai zsinagóga különleges elhelyezésében is (12. kép).

Néhány szó erejéig fontos még szót ejtenünk a zsinagóga kiszerkeszthető alaprajzáról. Amennyiben a kutatókban feltárt maradványokból levont következtetéseink helyesek, a budai zsinagóga épülete érdekes összehasonlításra ad alkalmat néhány más közép-európai épülettel. Említettük már, hogy a budai zsinagóga az askenázi zsidóság által használt középkori zsinagógák nagyobbik típusához tartozik, amely általában téglalap alakú, és belső terét két oszlop osztja hossz tengelyében két hajóra.³¹ Az általános formai egyezéseken túl azonban ennél is szorosabb egyezéseket találunk két zsinagóga esetében. Bécsben az 1990-es években ásták ki a középkori zsinagóga erősen rombolt maradványait.³² A feltárók által közölt értelmezett alaprajzon az épület II. fázisa a budai épülettel erőteljesen rokon formát és szinte azonos méreteket mutat. Másik példánk a szinte egyedülként ma is ép állapotában álló prágai Alt-Neu-Schul/Staronová synagoga, amely ugyancsak azonos elrendezésű, és alaprajzában méretei is hasonlóak a Budán most napvilágra került zsinagógáéhoz.³³

Mikve

A fentiekben ismertetett telekkel D-ről szomszédos Szt. György u. 10. sz. alatt figyelemre méltó, ugyancsak a zsidó közösséghez köthető építmény került elő. Az itt feltárt épületmaradványok között a relatív időrendet alapul véve a legkorábbinak egy az utcai homlokzat mögött mintegy 6 m-rel Ny felé elhelyezkedő téglalap alakú helyiség bizonyult, amelynek csupán három oldalfala maradt meg, eredeti É-i lezárását nem ismerjük. Az épület belső járószintjét eredetileg feltehetően lesüllyesztették a külsőszintekhez képest, mégsem volt annyira mélyen

tion of the town. Regrettably, the simple elements of the uncovered carved stones do not help in the solution of this problem.

After the description of the results of the archaeological investigation, it seems worth turning back to the already cited sentence about the synagogue in the Illustrated Chronicle. According to the text the town gate stood at the synagogue and knowing the results of the excavation we can state that the text was literally meant. Nobody has as yet uncovered the walls of the gate tower, yet the only way to reconstruct the situation within the given area is that the walls of the gate tower and the synagogue were built against each other just as the walls of the modern barracks leaned against the gate (Fig. 11). This arrangement was unique and special among the synagogues of medieval towns since the synagogues were usually erected in the centre of the district inhabited by Jews in an area surrounded by houses. There are examples where the synagogue was built at the edge of the district due to certain reasons, but it is difficult to find analogues to the situation where a synagogue is raised in a strategically important point next to the gate of a town, which must anyhow have been a busy area. We do not have exact information about the circumstances of the foundation of the town nor about the role the Jews played in it. The uncommon and eminent positioning of the synagogue makes us, however, reconsider of the importance of this roll. It is worth considering that Jews could even be elected chamber count in King Béla IV's court and they were granted large estates.³⁰ Perhaps this eminent role is mirrored in the strange positioning of the synagogue. (Fig. 12)

We have to say a few more words about the ground plan of the synagogue that can be drafted. If the conclusions drawn from the fragments unearthed in the trench are right, the building of the synagogue of Buda offers an opportunity to interesting comparisons with other Central-European buildings. It has already been mentioned that the synagogue of Buda belonged to the larger type of the medieval synagogues use by the Ashkenazi Jews. This type was usually oblong-shaped and two columns divided the interior into two naves along the longitudinal axis.³¹ Beside the general morphological identities, even closer similarities can be found at two synagogues. The very ruinous remains of the medieval synagogue were uncovered in Vienna in the 1990's.³² In the interpreted ground plan, phase II of the building shows a very similar shape and nearly identical measurements as the building in Buda. The other example is the uniquely intact and standing Alt-Neu-Schul/Staronová synagoga in Prague, which shows

30 KUBINYI 1995. 6–10.

31 ALTWASSER 1998. 139–150.

32 HELGERT 1998a. 10–19; HELGERT 1998b 32–37; HELGERT-SCHMID 1998; HELGERT-SCHMID 1999–2000; JUDENPLATZ 2000

33 ALTWASSER 1998. 17. kép.

30 KUBINYI 1995. 6–10

31 ALTWASSER 1998. 139–150

32 HELGERT 1998a. 10–19; HELGERT 1998b 32–37; HELGERT-SCHMID 1998; HELGERT-SCHMID 1999–2000; JUDENPLATZ 2000

építésének idején, hogy egyértelműen pinceként határozhatnánk meg.³⁴ Valamivel később egy második építési fázis eredményeként az épületet az utcai homlokzatig kiterjesztették egy a korábbival párhuzamos helyiség hozzáadásával.

Az első építési fázishoz tartozó építmény DNy-i sarkánál, a déli oldalfal mellett közvetlenül egy nagyjából négyzetes alaprajzú, 2×1,2 m széles akna mélyed a hegy belsejébe. Az üreget ma is eredeti, középkori téglaboltozat fedi, amelyet egy 70 cm széles, de felfelé egyre táguló falazott nyílás tör át. A nyílás a boltozat feletti, csak részben ránk maradt helyiségbe vezet, amelynek járószintje megegyezik a szomszédos, első építési fázisú épület első járószintjével. Sikertelenül teljesen kitakarítanunk az akna belsejét, amelyet a leletanyag tanúsága szerint a 15. században tömmedékelték el. Az üreg három oldalát a hegy tömegét alkotó márgába vágta, É-i, tehát az épület felőli oldalát azonban, az említett épület falának aláfalazásával alakították ki. Ezen a falon képezték ki az említett boltozat boltvállát (156,30 Afm), majd alatta egy súlyhárítót (az ív teteje: 156,10 Afm). Mindezek alatt egy a város területén feltárt hasonló akna, kutak között egyedülálló jelenséget: egy ajtót találunk. Az ajtó küszöbét és szarait faragott kőből készítették (tagozat nélküli, hasábalakú, édesvízi mészkőfaragványok), a szár felső szakaszai mindkét oldalon és a félköríves lezárás téglából készültek. (Küszöb: 152,85 Afm, az ív teteje: 155,10 Afm.) A 110 cm széles és 225 cm magas nyílás félig el volt falazva nagyméretű, agyagba rakott kövekkel, a mögötte nyíló folyosót földfeltöltéssel tömték el. Az ajtó küszöbe alatt a fal tovább folytatódott, lépcsőnek nyomát nem találtuk, az üreg viszont az ajtótól kezdve egyre szűkült, végül alját 151,01 Afm mélységen értük el. Az akna további különlegességgel is rendelkezett. A déli oldalfalon az akna aljától számított 180 cm magas, 160 cm széles átjáró vezetett át egy sziklaüregbe, amelyet ugyancsak a hegy sziklás márgájába vágta. A mesterséges alakítás nyomai a nagyfokú erózió miatt már nem voltak megfigyelhetők, a kőzet geológiai jellegzetességei azonban a természetes üregképződés ellen szólnak. Megtalálásakor az üreg nem volt eltömmedékelve, hanem belsejét némi törmelék és nagy mennyiségű összegyűlt víz töltötte ki. A márga víztartó képessége ugyanis nem engedte továbbszivárogni a vizet. Folyamatos szivattyúzás és ácsolatkészítés mellett teljesen kitisztítottuk az üreget, amelyet a 15. században behordott szemét (közte sok organikus maradvány: bőrcipők, fahordódarabok, fagerendák és nagy számú gyümölcsmag), illetve az üreg főtéjéről leszakadt

not only the same arrangement, but also has ground plan measurementssimilar to the synagogue uncovered in Buda.³³

Mikve

A significant building also linked with the Jewish community was found under 10 Szt. György street, which neighbours the above-described one in the S. Regarding the relative chronology of the building remains unearthed here, an oblong-shaped room lying about 6 m to the W behind the front proved to be the oldest one. Only three of its walls have been preserved, the original N closing is not known. The interior floor level of the building must originally have been sunk from the exterior ground level, yet it was not so deep at the time of its construction that it could definitely be interpreted as a cellar.³⁴ Somewhat later, the building was enlarged until the street front in the course of a second construction phase with the addition of a room parallel to the earlier one.

An approximately square-shaped, 2×1.2 m large shaft was dug into the hill next to the southern wall at the SW corner of the building of the first construction phase. It is still covered with the original medieval brick vault, which is broken through by a 70 cm wide and upwards gradually widening opening. The opening led to the only partly preserved room above the vault, the floor level of which is identical with the inner floor level of the building of the first construction phase. We could entirely clean the interior of the shaft, which was blocked by a debris layer in 15th century according to the finds recovered from it. Three sides of the hole were cut into the marl of the hill, while the N one on the side of the building was made with walling under the above-mentioned building. The shoulder (156.30 m a.s.l.) of the above-mentioned vault and a weight distributor arch (top of the arch: 156.10 m a.s.l.) were built on this wall. Under them, a door was found, a unique phenomenon at the similar shafts and wells uncovered on the territory of the town. The threshold and the door jambs were made of carved stone (simple prismatic freshwater limestone carvings), the upper parts of the jambs on both sides and the semicircular closing were made of brick. (Threshold: 152.85 m a.s.l.; top of the arch: 155.10 m a.s.l.) The 110 m wide and 225 m high opening was half walled-in with large stones laid in clay, and the corridor behind it was obstructed with an earth filling. The wall

34 Erre utal, hogy az épület Ny-i falának külső homlokzatán is található lábazat, és efölött a falat már nem a földnek rakták. Egyébként a külső járószintek a terület nagyfokú későbbi bolygatásai miatt megsemmisültek. Az északról szomszédos telken a zsinagóga padlószintjét 159,40–159,65 Afm között mértük. A most tárgyalt korai épület padlója elpusztult, a falak belső oldalán mérhető lábazat magassága 158,20–158,30 Afm között mozog. A különbség tehát mindössze 1,2–1,3 m.

33 ALTWASSER 1998. fig. 17

34 The fact that a footing can be seen on the exterior surface of the W wall of the building and that the wall was not built against the earth above it supports this interpretation. The exterior ground levels, however, have been destroyed by later large-scale disturbances. The floor level of the synagogue on the N neighbouring lot was measured to have been between 159,40–159,65 m a.s.l. The floor of the discussed building has perished and the height of the footing on the interior surface of the walls ranges between 158,20–158,30 m a.s.l. The difference is thus only 1.2–1.3 m.

sziklatörmelék töltött ki.³⁵ Az üreg kb. 8×3 m-es, nyolcas formájú belső tere rendkívül balesetveszélyes állapotban volt. Az oldalfalak az állandó vizes közegben felpuhultak, málltak, az üreg főtájáról pedig hatalmas szikladarabok váltak le a márga repedései mentén. Sikertelen kibontanunk az akna É-i falán található kőkeretes ajtó elfalazását is. Az elfalazás mögött egy rövid folyosós szakasz után É felé egyenes irányba meredeken emelkedő lépcsőt találtunk, amelynek fokait a márgába vágták. A lépcső a szomszédos építmény belsejében vezet fel annak Ny-i fala mentén, sajnos felső végződését már elpusztították a későbbi átépítések, amelynek során az itteni szinteket lesüllyesztették és a korábbi padlósínteket megszüntették.

Áttérve a most ismertett objektum értelmezésére, először is fel kell hívnunk a figyelmet a lépcsős lejárattal rendelkező akna különleges, egyedi voltára. Mára mintegy tucatra tehető a budai Várnegyed területén régészeti módszerekkel feltárt és dokumentált középkori kutak és aknák száma, mégsem található közöttük egyetlen olyan építmény sem, amelynek alját egy kívülről levezető lépcsőn meg lehetne közelíteni.³⁶ A szokásos rendeltetésű kutak, vagy emésztőaknák esetében természetesen nincs is erre szükség. Ebből következően más magyarázatot kell keresnünk az átlagostól eltérő szerkezetű akna egykori használatára. Alábbi értelmezésünket alapvetően befolyásolja a helyszín, a középkori zsidónegyed területe és a zsinagóga szomszédsága. A feltárt objektumban az értelmezés számára kiemelendő a lépcsős lejárattal, amely az aknába, de nem teljesen annak alá vezetett, valamint a szinte folyamatosan beszivárgó talajvíz, amely az akna és az üreg alján ma is összegyűlik, továbbá az aknát lezáró boltozat és az azon nyíló kürtő, amely fényt juttat be az akna alá. Ezek a jellegzetességek arra késztetnek, hogy a feltárt objektumot a középkori zsidónegyed rituális fürdőjével (mikve) azonosítsuk. A mikve alapvető kritériumának, hogy tudniillik természetes vizet tartalmaznia, a középkori városokban behatárolt térben élő zsidók gyakorta olyan fürdésre alkalmas akna építésével igyekeztek megfelelni, amelyek mélységükkel elérték a vallási előírásoknak megfelelő, természetes vizet, zártságuknál fogva pedig megadták a rituális tisztálkodásban részt vevőknek a kellő védelmet. Német területen különösen szép, igényes kialakítású példákat ismerünk a

went on under the threshold of the door. No trace of stairs appeared, while the opening became gradually narrower from the door inward and we reached its bottom at a depth of 151.01 m a.s.l. The shaft showed more specific phenomena as well. A 180 m high (from the bottom of the shaft) and 130 m wide passage led in the southern wall to a rock cavity, which was also cut into the marl of the hill. The traces of the tools could not be observed because of the strong erosion, the geological characteristics of the rock, however, do not afford natural cave development. The cavity was not blocked at the time of the discovery, only some debris and much water filled it in since the water retaining capacity of the marl did not allow any water out. Beside constant pumping and the construction of bracings, the entire cavity was cleaned from the refuse carried here in the 15th century (also many organic remains: leather shoes, fragments of wooden barrels, timber and many fruit seeds) and the rock debris that had fallen down from the ceiling.³⁵ The approximately 8×3 m large 8-shaped interior space of the cavity was in a near-accident condition. The walls softened in the constantly moist environment, weathering had already started and huge rocks fell from the ceiling along the fissures of the marl. We could clean the wall that blocked the stone-framed door in the N wall of the shaft. Behind the wall, a steep staircase was found toward N after a short passage, the steps of which were cut into the marl. The stairs led into the neighbouring building along its W wall. Regrettably, its upper end was destroyed by later reconstructions when the levels were sunk and the former floor levels were destroyed.

Turning now to the interpretation of the above-described feature, we have to call attention to the unique, special feature of the shaft with stairs. The number of archaeologically uncovered and documented medieval wells and shafts is about a dozen in the Castle District of Buda, yet none of them could be reached on stairs from the outside.³⁶ Naturally, it is not needed when the wells and drain shafts were used in their traditional functions. So we have to look for another explanation regarding the function of the shaft of this uncommon structure. The following interpretation was basically influenced by the location, that is the territory of the

35 Az üreg és az odavezető átjáró azonos berétegződést mutatott. Az alsó, erősen vizes réteg szürkés márgatörmelékéből állt, amely 15. századi szeméttel keveredett. Ezen réteg a szomszédos akna eltömedékelésekor folyt át az üregbe. Erre hulltak rá az eltelt évszázadok alatt szép lassan az oldalfalak és az üreg mennyezetének lemálló, lerepedező márgatörmeléke, amelyet betérített egy tisztán gyümölcsmagvakból és kisebb-nagyobb fadarabokból álló vékony réteg. Ez utóbbi réteg az üregbe beszivárgó, majd onnan esetenként elfogyó víz hatására keletkezett üledék. A víz ugyanis kimosta a tömedékelt aknából a felszínén úszó szerves maradványokat, amely az egyébként nem tömedékelt üregben a törmelék tetején ülepedett le.

36 HOLL 1966; BENCZE 2003; BENDA 2003; NYÉKHÉLYI 2003; SZEBENI 2003; VÉGH 2003

35 The cavity and the passage showed identical crust. The lower very moist layer consisted of greyish marl debris, which mixed with refuse from the 15th century. This layer flowed in from the obstruction of the neighbouring shaft. The weathered marl debris fell on its top from the walls and the ceiling of the cavity during the past centuries. The debris was covered with a very thin layer composed of only fruit seeds and smaller and larger wood fragments. This last layer developed in consequence of water that seeped into the cavity and evaporated from time to time. Water washed out the floating organic remains from the obstructed shaft and they deposited on top of the debris in the otherwise not blocked cavity.

36 HOLL 1966; BENCZE 2003; BENDA 2003; NYÉKHÉLYI 2003; SZEBENI 2003; VÉGH 2003

korszakból Kölnben, Speyerben, vagy Wormsban.³⁷ Ezek talán a legismertebb és legszebb emlékek, de a kutatás ma már feltárt kisebb közösségek igényeit szolgáló jóval egyszerűbb építményeket is.³⁸ Ilyen egyszerűbb fürdőnek tartható a budai példa is, amennyiben következtetéseink megállják a helyüket.

Használati tárgyak, zsidónegyed

Beszámolóm lezárásaként egy különleges leletet szeretnék bemutatni, amely a 2004–2005-ben végzett ásatások során további ismereteket nyújtott az egykori zsidónegyed kutatásához. A Szt. György utca 4. sz. alatt, tehát ugyanebben a házban, de a fentebb ismertetett telkektől kissé délebbre teljesen feltártunk egy középkori kutat, vagy aknát.³⁹ A közvetlenül a telek É-i határa mellett ástott téglalap keresztmetszetű akna igen nagy-méretű volt (3×2,5 m) és a mai felszíntől mintegy 15 m-re mélyedt a hegyet alkotó márgába (alja: 146,60 Afm). Belsejét nem falazták ki, bár a márga erősen repedezett és mállekony volt ezen a helyen, amint azt az újra történő kiásása során megállapíthattuk. Sajnos felső része erősen roncsolt volt, azonban megfigyelhettük, hogy egykor az akna lezárásaként É-i és D-i oldalán egy-egy téglából épült hevederív épült, amelyeknek vállait az akna sarkaiban találtuk meg, míg az íveket az aknába omolva tártuk fel. Az akna betöltése nagy vonalakban három élesen elkülönülő szakaszra oszlott. A felső réteg tisztán épülettörmeléből állt, ezt követte egy márgatörmelékkel kevert, szürke, iszapos, szerves anyagokat és sok szemetet tartalmazó feltöltés, amely alatt sok fadeszkát és fagerendát magába foglaló, részben barna, humuszos, részben márgatörmelékes réteg következett már az akna legalsó egy méterében. Az aknában feltárt leletek zöme a középső szakaszból származott, tehát abból az egységes, belső rétegelválásokat nem mutató feltöltésből, amellyel egykor, a 14–15. sz. fordulójá körüli évtizedekben betöltték az aknát.

Ezen leletek talán legérdekesebbike egy kicsiny, 10,2×8×0,8 cm méretű palatáblatöredék (14. kép). A vékony, fekete kőlap mindkét oldala simára csiszolt. Egyik szélén megőrződött a tábla eredeti, szintén simára csiszolt szegélye, a többi oldala törésfelület.⁴⁰ A lelet kü-

medieval Jewish district, and the neighbourhood of the synagogue. From the respect of interpretation, the stairs, which led into the shaft but not to its bottom, and the constantly seeping ground water, which is still collected on the bottom of the shaft and the cavity, the vault that closes the shaft and the vent, which let light in to the bottom of the shaft, are especially important. These characteristics suggest that the uncovered feature can be identified with the ritual bath (mikve) of the medieval Jewish district. The basic demand of a mikve was that it had to contain natural water. Jews living in confined spaces in medieval towns usually tried to build shafts suitable for bathing, which were deep enough to reach the natural water prescribed by their religion. Being closed structures, they also protected the persons who took a ritual bath. We know especially finely built examples from this period in Cologne, Speyer and Worms in Germany.³⁷ Perhaps these are the best known and the nicest monuments. Much simpler constructions serving smaller communities have since also been unearthed.³⁸ Such a simpler bath could be the one uncovered in Buda, if our reasoning is right.

Articles of use, Jewish district

I will close the report with the description of a unique find, which provided further information to the investigation of the Jewish district during the excavations of 2004 and 2005. A medieval well or shaft³⁹ was entirely uncovered at 4 Szt. György Street, in the same row of houses somewhat farther to the S from the above-described lots. The oblong-shaped shaft dug next to the N boundary of the lot was very large (3×2.5 m) and it deepened into the marl of the hill to a depth of 15 m (its bottom: 146.60 m a.s.l.). The interior was not lined although the marl was strongly cracked and weathered as we could see it when the filling had been removed. Regrettably, the upper part was strongly damaged yet we could observe that each an archivolt was built on the N and S sides to close the shaft, the shoulders of which were found in the corners of the shaft, while the arches themselves fell into the shaft. The filling of the shaft could be divided into three sharply differentiated units. The upper layer consisted of building debris alone. A grey, loamy filling mixed with marl debris followed, which contained organic materials and much refuse. The underlying layer was partly a brown humic filling layer containing many timbers and planks, partly a layer of marl debris in the lowermost one metre of the shaft. Most of the finds recovered from the shaft

37 HEUBERGER 1992

38 NICOL 2001, 228–244.

39 Az alább leírt téglalap alaprajzú, nagy mélységű akna nem egyedülálló jelenség a budai Várnegyed területén. Legismertebb példáját B. Nyékhegyi Dorottya közölte. (NYÉKHEGYI 2003.) Az akna eredeti funkciója nem eldöntött kérdés jelenleg, amelyre jelen közlemény sem próbál meg egyértelmű választ adni. Ezért a bizonytalan akna, vagy kút fogalmazás.

40 Hasonló palatábla-töredékek már egyéb lelőhelyekről is ismertek Budán. Benda Judit 2002-ben a karmelita kolostor feltárásán talált ilyen töredékeket, amelyeken a sok apró karcolás között német és latin szavak is felismerhetők voltak. (KINCSEK 2005, 187.) Abban az esetben írás közben, a kőre felhordott viaszba túl mélyen karcolt betűk hagytak nyomot magán a kőfelületen, míg jelen töredékbe mélyen belekaparták a betűket.

37 HEUBERGER 1992

38 NICOL 2001, 228–244

39 The large and deep shaft to be described in the followings is not unique on the territory of the Castle District of Buda. Dorottya B. Nyékhegyi published the best known representative (NYÉKHEGYI 2003.). The function of the shafts has not been determined and we cannot do it in the present report. This is why the ambiguous name shaft or well is used.

lönlegessége abban áll, hogy a vékony karcolásokkal borított oldalak egyikén mélyen bevéssett betűkkel rövid héber felirat olvasható.⁴¹ Minthogy az aknában feltárt használati tárgyak (kerámia- és fatárgyak, bőrcipők) egyáltalán nem mutatnak semmilyen eltérést a korszak egyéb lelőhelyein feltárt leletanyagtól, a palatábla utalása a zsidó etnikumra az ásatás feldolgozásának ezen korai stádiumában iránymutató. Az ugyanerről a helyről előkerült állatcsontok jövőbeni elemzése erősítheti meg majd egyértelműen a már most megfogalmazható feltevésünket, hogy az akna eltömedékelésekor, a 14–15. sz. fordulóján beszórt tárgyak a zsidónegyed lakosságához köthetők, és feltehetően a negyed itteni megszűnte után kerülhettek a földbe.

Szerencsés módon másik hasonló példát is ismerünk egy ettől az aknától D-re, nem messze fekvő másik telokról. Ezen a telken egy nagyon hasonló jellegű aknából, vagy kútból hatalmas mennyiségű leletanyag került elő szerencsés lelőköörülmények között. A tárgyak többsége itt sem különbözött az átlagos középkori városi használati tárgyaktól, azonban néhány lelet a zsidó lakosságra utalt. Egy kerámiapohár-töredéktalpán néhány betűből álló héber feliratot festettek, egy fatál aljába pedig Dávid-csillagot karcoltak be. Az ásatást követően elvégezték az aknában feltárt állatcsontok vizsgálatát, amely egyértelműen bizonyította a zsidó lakosság jelenlétét a telken, akikhez ezek után joggal köthetjük az átlagostól semmiben sem különböző használati tárgyakat is.⁴² A zsidónegyed egykori kiterjedését jelenleg tehát ezek a különleges leleteket is tartalmazó aknák, vagy kutak jelzik számunkra.

Számos kérdés azonban még válaszra vár. Vajon összefüggő volt-e a Zsidó utca Ny-i házsorában a zsinagógától D-re húzódó telkek során a zsidó lakosság, vagy keresztények által birtokolt házak is előfordultak közöttük? Kiterjedt-e a zsidónegyed az utca átellenes K-i házsorára is, és meddig ért el a Ny-i házsorban a D-i irányba? Más szóval, mekkora lehetett a város korai zsidónegyedének kiterjedése? A kérdésekre választ az ásatási leletanyag további feldolgozása, és elsősorban a zárt leletegyüttesek állatcsontanyagának részletes vizsgálata hozhatja meg.

came from the middle layer, the uniform filling without any trace of inner stratification with which the shaft was filled up in the decades around the turn of the 14th–15th centuries.

The most interesting object among the finds was perhaps a small (10.2×8×0.8 cm) writing slate fragment (Fig. 14). Both faces of the thin black stone plate were polished. On one edge the original, also polished edge was preserved, while the other edges are fracture surfaces.⁴⁰ The unique feature of the find is that one of the surfaces covered with narrow incisions, a short Hebrew inscription can be read deeply engraved into the surface.⁴¹ As the rest of the articles of use do not show any difference from the finds unearthed elsewhere from this period, the reference of the writing slate to the Jewish ethnicity is of a directive force in this early phase of the analysis of the excavation material. The analysis of the animal bones unearthed will be able to support our supposition that the objects thrown into the shaft when it was filled in at the turn of the 14th–15th century can be linked with the population of the Jewish district and that they were probably buried when the district was abandoned.

Fortunately, a similar example is also known from a nearby lot south of this shaft. Here a huge number of finds was uncovered under fortunate circumstances from a very similar shaft or well. The largest part of the artifacts found here were the common objects of a medieval urban household, except for a few items suggesting Jewish origin. An inscription of a few Hebrew letters was painted on the foot of a ceramic beaker and the sign of the Star of David was incised into the bottom of a wooden bowl. The proper analysis of the animal bones succeeding the excavation proved the presence of the Jewish population in the lot, therefore the rest of the common objects of the household excavated in the same site could be linked also with them.⁴² The shafts or wells containing the above mentioned unique finds indicate recently the extent of the Jewish quarter. Many questions, however, have not yet been answered. Was the Jewish population continuous along the western side of

41 A felirat mindössze négy betűből áll, amelyek az olvasás sorrendjében: chet, mem, kóf és cade. A chet és a mem között két magánhangzót jelző vonás, míg a kóf és a cade között egy vonás található. A szöveg olvasata egy név: Hajjim Kac. (A szöveget az ásatást meglátogató Rainer Barzen, a trieri egyetem tudományos munkatársa olvasta el.) A Kac név egyébként ismeretes a 15. sz. közepéről Budáról (SPITZER-KOMORÓCZY 2003. 42. sz., 44. sz., 53. sz.)

42 NYÉKHÉLYI 2003; KINCSEK 2005. 163–164.

40 Similar writing slate fragments are known from other sites as well in Buda. Judit Benda found similar fragments during the excavation of the Carmelite Friary in 2002, on which German and Latin words could be read between many tiny incisions. (KINCSEK 2005. 187) There the letters that were too deeply engraved into the wax spread on the slate left their marks on the stone surface. In our fragment the letters were deeply engraved into the surface.

41 The inscription consisted of only four letters, which are the followings in the order of reading: chet, mem, kaf and tzade. Two lines indicating vowels are between the chet and the mem, while one line can be seen between kaf and tzade. The text is a name: Hayyim Katz. (Rainer Barzen, scientific collaborator of the University of Trier read the text when he visited the excavation.) The name Katz is known in Buda from the middle of the 15th century. (SPITZER-KOMORÓCZY 2003. no. 42, no. 44, no. 53)

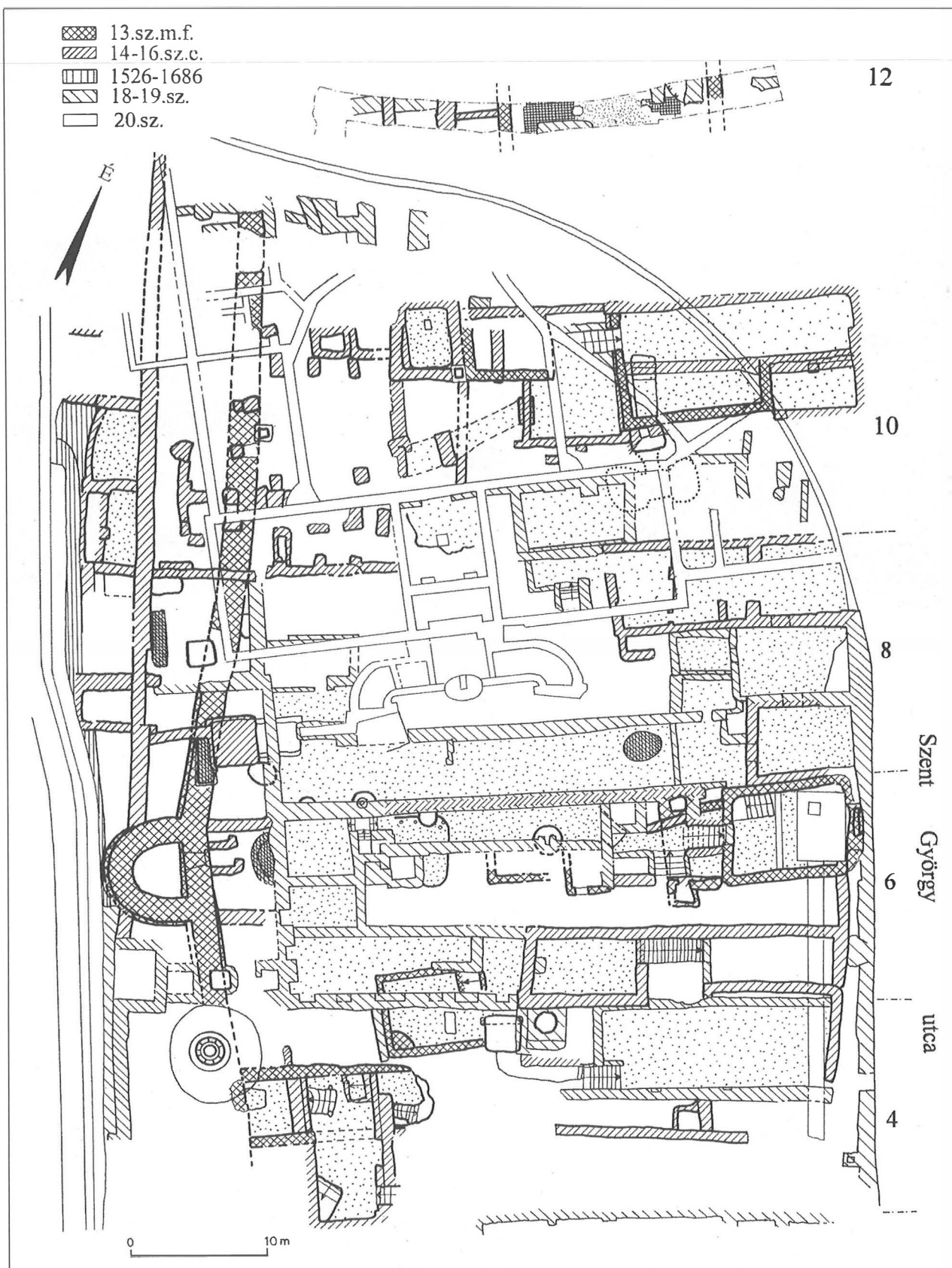
42 NYÉKHÉLYI 2003; KINCSEK 2005. 163–164

the Jewish Street in the lots south from the synagogue or were there houses owned by Christians among them? Did the Jewish quarter extend to the facing eastern side of the street and how long did the western row of houses reach toward south? In other words, how large was – according to our estimation – the early Jewish quarter of the town? The further examination of the excavation material, primarily the detailed analysis of the animal bone material of the closed units, can perhaps give answer to these questions.

Irodalom • References

- ALTMANN 2002 ALTMAN J.: A budavári ferences kolostor. Műemlékvédelem 46 (2002) 345–350.
- ALTWASSER 1998 ALTWASSER, E.: Die mittelalterlichen Synagogen in Mitteleuropa. Ein Forschungsge-
schichtlicher Überblick. Beiträge zur Mittelarchäologie in Österreich 14 (1998) 139–
150.
- BENCZE 2003 BENCZE Z.: Régészeti kutatások a Dísz tér 17. sz. alatt (Előzetes jelentés). TBpM 31
(2003) 191–204.
- BENCZE-PAPP 2004 BENCZE Z. – PAPP A.: Török kerámia egy Dísz téri sziklagödör feltárásából. BudRég 38
(2004) 35–50.
- BENDA 2002 BENDA J.: A Szent György tér déli oldalán feltárt középkori kút leletanyaga. BudRég
35 (2002) 535–548.
- BTOE III. Budapest Történetének Okleveles Emlékei III/1-2. (1382–1439). Összeállította
Kumorovitz L. Bernát. Budapest, 1987.
- BUZÁS 1996 BUZÁS G.: A budai Szent Zsigmond templom kőfaragványai. BudRég 33 (1999) 51–
66.
- BUZÁS-FELD 1996 A budavári Szent Zsigmond templom és gótikus szobrai. Kiállítási katalógus. Szerk.:
Buzás G. – Feld I. Budapest, 1996.
- CSIPPÁN 2004 CSIPPÁN P.: 13–14. századi állatcsont leletek a Szent György tér délnyugati részéről.
BudRég 38 (2004) 201–206.
- DARÓCZI-SZABÓ 2004 DARÓCZI-SZABÓ L.: Állatcsontok a Teleki palota török kori gödréből. BudRég 38 (2004)
159–166.
- DÁVID 1978 DÁVID F.: A soproni Ó-zsinagóga. Budapest, 1978.
- DOBROVITS 2004 DOBROVITS M.: A Szent György téri török talpastál feliratai és értelmezésük. BudRég
38 (2004) 153–158.
- FELD 1999 FELD I.: Beszámoló az egykori budai Szent Zsigmond templom és környéke feltárásá-
ról. BudRég 33 (1999) 35–50.
- FELD-KÁRPÁTI 1997 FELD, I. – KÁRPÁTI, Z.: Häuser und Parzellen der mittelalterlichen Stadt Buda in der
Umgebung der Hl. Sigismund-Kirche. In: Mittelalterliche Häuser und Strassen in
Mitteleuropa. Hg. Márta Font – Mária Sándor. Varia Archaeologica Hungarica IX.
Budapest-Pécs 2000. 57–66.
- HANNY 1997 H. HANNY E.: A nagyrévi kultúra áldozati gödre a budai Várhegyen. BudRég 31 (1997)
199–210.
- HANNY-REMÉNYI 2003 H. HANNY E. – REMÉNYI L.: A budai Várhegy bronzkori településtörténete. BudRég 37
(2003) 237–276.
- HELGERT 1998a HELGERT, H.: Die Or Sarua-Synagoge auf dem Judenplatz. Ausgrabungen im spätmit-
telalterlichen Judenviertel Wiens. Fundort Wien 1 (1998) 10–19.
- HELGERT 1998 HELGERT, H.: Das archäologische Projekt Judenplatz 1995–1997. Fundort Wien 1
(1998) 32–37.
- HELGERT-SCHMID 1998 HELGERT, H. – SCHMID, M.: Die spätmittelalterliche Synagoge in Wien (13–15. Jahrhun-
dert). Beiträge zur Mittelarchäologie in Österreich 14 (1998) 161–178.
- HELGERT-SCHMID 1999–2000 HELGERT, H. – SCHMID, M.: Das mittelalterliche Synagoge auf dem Judenplatz in Wien.
Baugeschichte und Rekonstruktion. Wiener Jahrbuch für Jüdische Geschichte, Kultur
und Museumswesen 4 (1999–2000) 91–110.
- HEUBERGER 1992 Mikwe. Geschichte und Architektur jüdischer Ritualbäder in Deutschland. Hrsg.
Georg Heuberger. Frankfurt am Main, 1992.
- HOLL 1966 HOLL I.: Mittelalterliche Funde aus einem Brunnen von Buda. Budapest, 1966.
- JALSOVSZKY-TOMSICS 2003 JALSOVSZKY K. – TOMSICS E.: Budapest az ikerfőváros 1860–1890. Budapest, 2003.
- JUDENPLATZ 2000 Museum Judenplatz. Zum mittelalterlichen Judentum. Museumskatalog. Wien,
2000.
- KÁRPÁTI 1998 KÁRPÁTI Z.: A budapesti Szent György tér középkori története a Szent Zsigmond pré-
postság alapításáig. Szakdolgozat, ELTE Közép- és Koraújkori Régészeti Tanszék.
Kézirat 1998.
- KÁRPÁTI 2003 KÁRPÁTI Z.: A Szent Zsigmond-templom és környéke. Régészeti jelentés. TBpM 31
(2003) 205–240.

- KÁRPÁTI 2006 KÁRPÁTI, Z.: Medieval houses, plots and city planning surrounding St. Sigismund's Church in Buda. In: *Vrcholně středověká zděná měšťanská architektura ve Střední Evropě*. Forum Urbes Medii Aevi III. Brno 2006, 82–86.
- KINCSEK 2005 I. Szent György tér. In: *Kincsek a város alatt*. Budapest régészeti örökségének feltárása, 1989–2004. Szerk.: Zsidi Paula. Budapest, 2005. 160–169.
- KOVÁCS 1997 KOVÁCS E.: A budai ferences kolostor török kori építkezései. Szakdolgozat, ELTE Közép- és Koraújkori Régészeti Tanszék. Kézirat 1997.
- KOVÁCS 2003 KOVÁCS E.: A budai ferences kolostor a török korban. TBpM 31 (2003) 241–262.
- KUBINYI 1995 KUBINYI A.: A magyarországi zsidóság története a középkorban. Soproni Szemle 48/1 (1995) 2–27.
- MESTER 1999 MESTER E.: Üvegleletek a budavári Szent Zsigmond-templom ásatásából. BudRég 33 (1999) 83–88.
- NICOL 2001 NICOL, F.: Juden im mittelalterlichen Sonderhausen – archäologische Untersuchungen einer Mikwe aus der Zeit um 1300. Alt-Thüringen 34 (2001) 228–244.
- NYÉKHELYI 2001 B. NYÉKHELYI, D.: Découverte d'un puits médiéval place Saint-Georges. In: *Un chateau pour un royaume. Histoire du chateau de Budapest*. Paris 2001. 73.
- NYÉKHELYI 2003 B. NYÉKHELYI D.: Középkori kútletet a budavári Szent György téren. (Monumenta Historica Budapestinensia 12) Budapest, 2003.
- NYÉKHELYI 2004 B. NYÉKHELYI D.: Török talpastál a Szent György térről. BudRég 38 (2004) 133–152.
- Ofner Stadtrecht Das Ofner Stadtrecht. (Monumenta Historica Budapestinensia 1.) Hg. Karl Mollay. Budapest, 1959.
- PAPP 1970 PAPP M.: Baudenkmäler im mittelalterlichen Judenviertel der Budaer (Ofner) Burg. Acta Technica 67 (1970) 205–225.
- SPITZER-KOMORÓCZY 2003 SPITZER, J. S. – KOMORÓCZY G.: Héber kútforrások Magyarország és a magyarországi zsidóság történetéhez a kezdetektől 1686-ig. Budapest, 2003.
- SRH Scriptorum rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. Ed. Emericus Szentpétery. I-II. Budapestini 1937–1938.
- SCHEIBER 1983 SCHEIBER, A.: Jewish inscriptions in Hungary. Budapest, 1983.
- SCHIER 1774 SCHIER, P. X.: Buda Sacra sub priscis regibus. Viennae, 1774.
- SIKLÓSSY 1931 SIKLÓSSY L.: Hogyan épült Budapest? Budapest, 1931.
- SZEBENI 2003 SZEBENI, A.: Ein mittelalterlicher Brunnen auf dem Budaer Szent György tér. Antaeus 26 (2003) 321–341.
- TÓTH 2004 TÓTH A.: Árpád-kori gödrök a Szent György tér délnyugati részén. BudRég 38 (2004) 187–200.
- VÉGH 1999 VÉGH A.: Adatok a budai kisebb Szűz Mária, más néven Szent Zsigmond-templom alapításának történetéhez. BudRég 33 (1999) 29–31.
- VÉGH 2003a VÉGH A.: Középkori városnegyed a királyi palota előterében. A budavári Szent György tér és környezetének története a középkorban. TBpM 31 (2003) 14–15, 21.
- VÉGH 2003b VÉGH A.: A Szent György utca 4–10. számú telkek régészeti ásatása. TBpM 31 (2003) 167–190.
- VÉGH 2006 VÉGH A.: Buda város középkori helyrajza I. (Monumenta Historica Budapestinensia 15.) Budapest, 2006.
- VERES 1999 VERES Sz. E.: Kerámialeletek a Szent Zsigmond-templom szobortöredékei mellett. BudRég 33 (1999) 67–82.
- WINDECKE 1893 Eberhardt Windeckes Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigismunds. Hrsg. Wilhelm Altmann. Berlin, 1893.
- ZOLNAY 1971 ZOLNAY L.: Középkori zsinagógák a budai várban. BudRég 22 (1971) 271–282.
- ZOLNAY 1987 ZOLNAY L.: Buda középkori zsidósága és zsinagógái. Budapest, 1987.

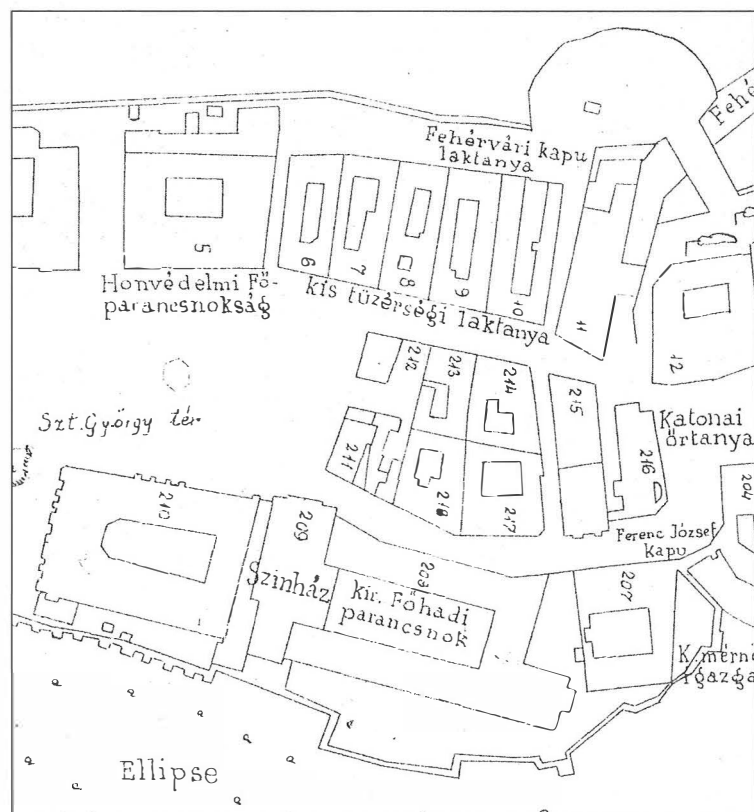
1. kép: A Szt. György utca nyugati oldalán 1998–2000 és 2004–2005 között végzett régészeti feltárások összesített, periodizált alaprajza (Vieman Zsolt felmérése nyomán rajzolta Kuczogi Zsuzsanna)

Fig. 1: Complex periodic plan of the excavations conducted on the western side of Szt. György Street in 1998–2000 and 2004–2005 (Zsuzsanna Kuczogi's drawing after Zsolt Viemann's survey)

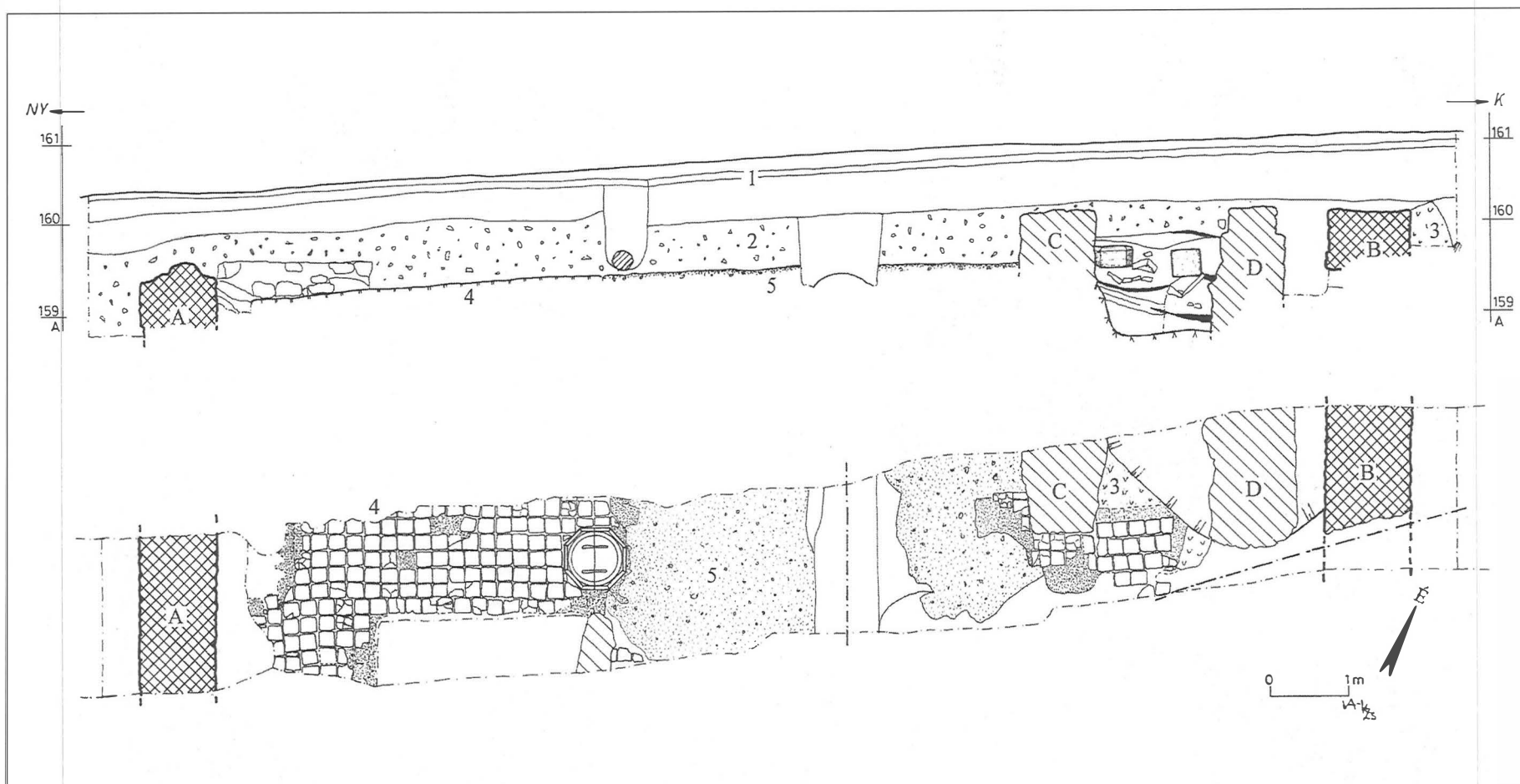
2. kép: A Fehérvári kapu és környezete az 1880-as években (BTM-Kiscelli Múzeum Fotótár)

Fig. 2: Fehérvári gate and its surroundings in the 1880's (BHM-Kiscelli Museum, Photo Archives)

3. kép: A Szt. György tér és a Dísz tér közötti terület Marek János 1873-ban készült térképe nyomán

Fig. 3: The territory between Szt. György Square and Dísz Square after János Marek's map from 1873

4. kép: A középkori zsinóga maradványai a Palota út Dísz téri torkolatában készített közműárókban. Alaprajz és északi metszetrajz.
(Berecz Barabara és Kocsis József felmérései nyomán rajzolta Kuczogi Zsuzsanna)

A – zsinagóga nyugati fala, B – zsinagóga keleti fala, C-D – újkori alapfalak

1 – Palota út és útalapozása, 2 – szürke, habarcsos, épülettörmelék, 3 – mállott márga altalaj, 4 – téglapadló, 5 – lesimított felületű, habarcsos alapozás

Fig. 4: The remains of the medieval synagogue in the trench of public utilities dug out at the junction of Palota Road and Dísz Square. Ground plan and northern cross-section
(Zsuzsanna Kuczogi's drawing after Barbara Berecz and József Kocsis's surveys)

A – western wall of the synagogue, B – eastern wall of the synagogue, C-D – modern foundation walls

1 – Palota road and its foundation, 2 – grey mortary building debris, 3 – weathereed marl subsoil, 4 – tile floor, 5 – mortary foundation with a smoothed surface

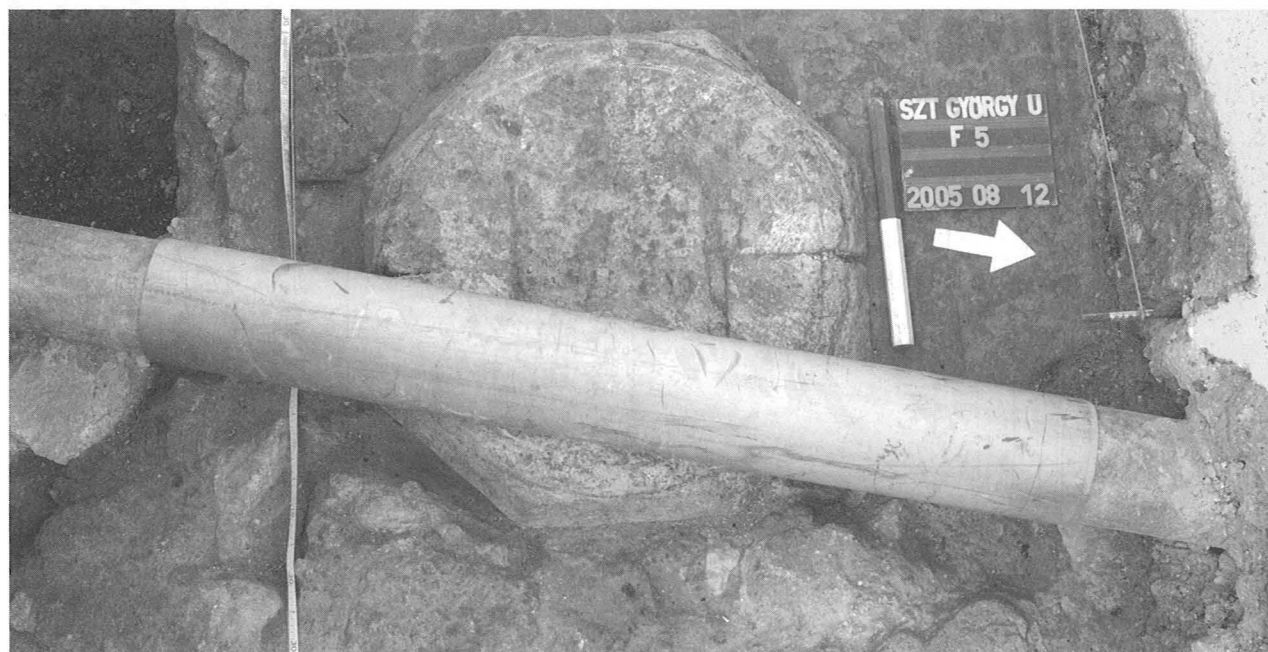
5. kép: A Palota út Dísz téri torkolatában kiásott közműárók a középkori zsinóga maradványaival. Előtérben a bima alapozása és az in situ oszloplábazat, mögötte eredeti téglapadló és a zsinagóga nyugati falának részlete

Fig. 5: The trench of the public utilities dug out at the junction of Palota Road and Dísz Square with the remains of the synagogue. In the front: the foundation of the bima and the in situ column base, behind them: the original tile floor and a fragment of the western wall of the synagogue

6. kép: A zsinagóga nyugati oszlopának in situ oszloplábazata és a téglapadló részlete

Fig. 6: The in situ column base of the western column of the synagogue and a fragment of the tile floor

7. kép: A zsinagóga eredeti helyén maradt nyugati oszloplábazata

Fig. 7: The western column base of the synagogue preserved in its original place

8. kép: Eredeti helyén megőrzött téglapadló és nagyméretű gödör a zsinagóga keleti terében, a gödörbe dobott kőfaragványokkal

Fig. 8: Tile floor preserved in its original place and a large pit in the eastern foregrounds of the synagogue with stone carvings thrown into the pit

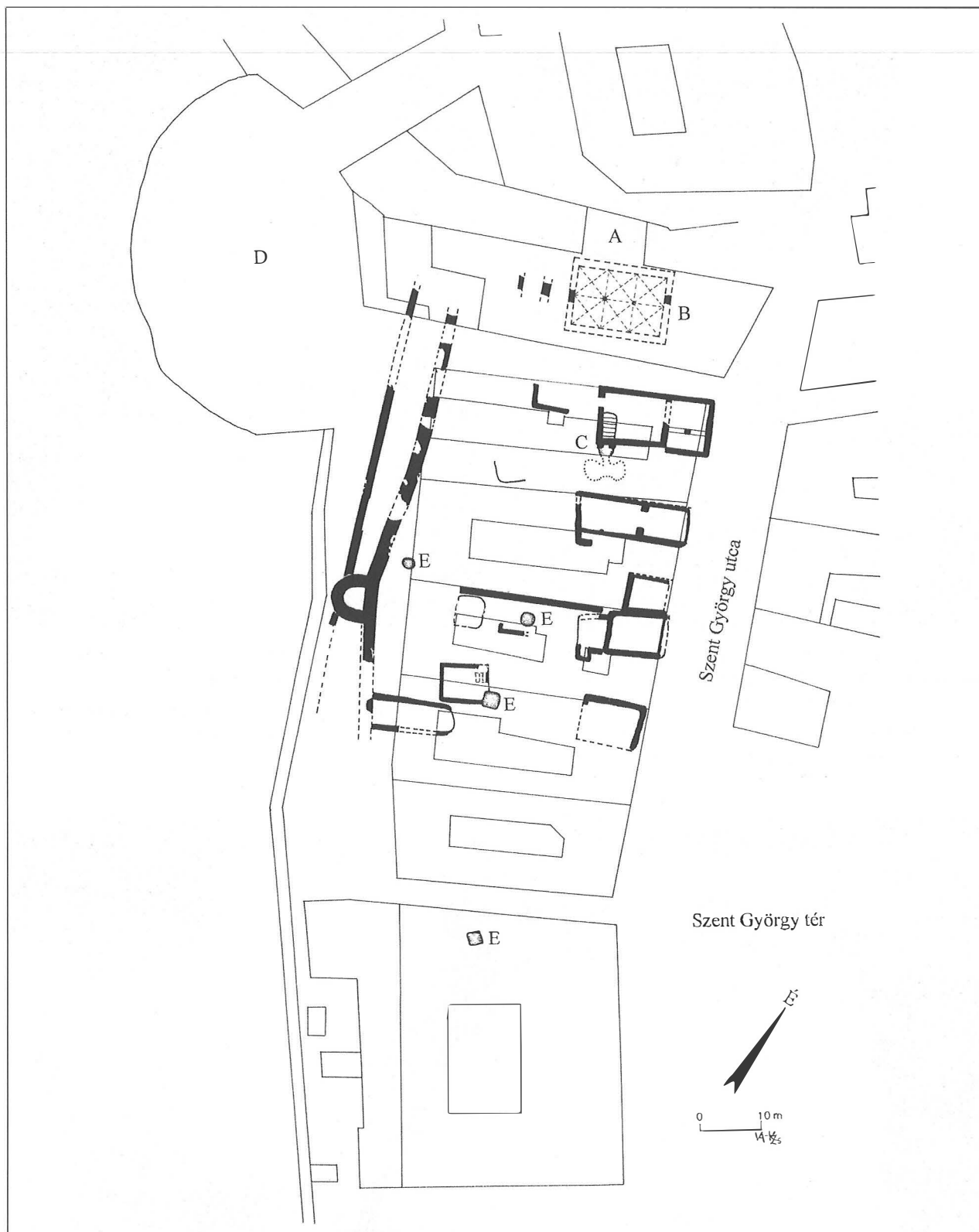
9. kép: A zsinagóga keleti oszlopának lábazata és oszlopdobjai

Fig. 9: The base of and the drums of the eastern column of the synagogue

10. kép: A zsinagóga keleti falának részlete nyugati oldalán újkori alapfallal

Fig. 10: Fragments of the eastern wall of the synagogue with a modern foundation wall

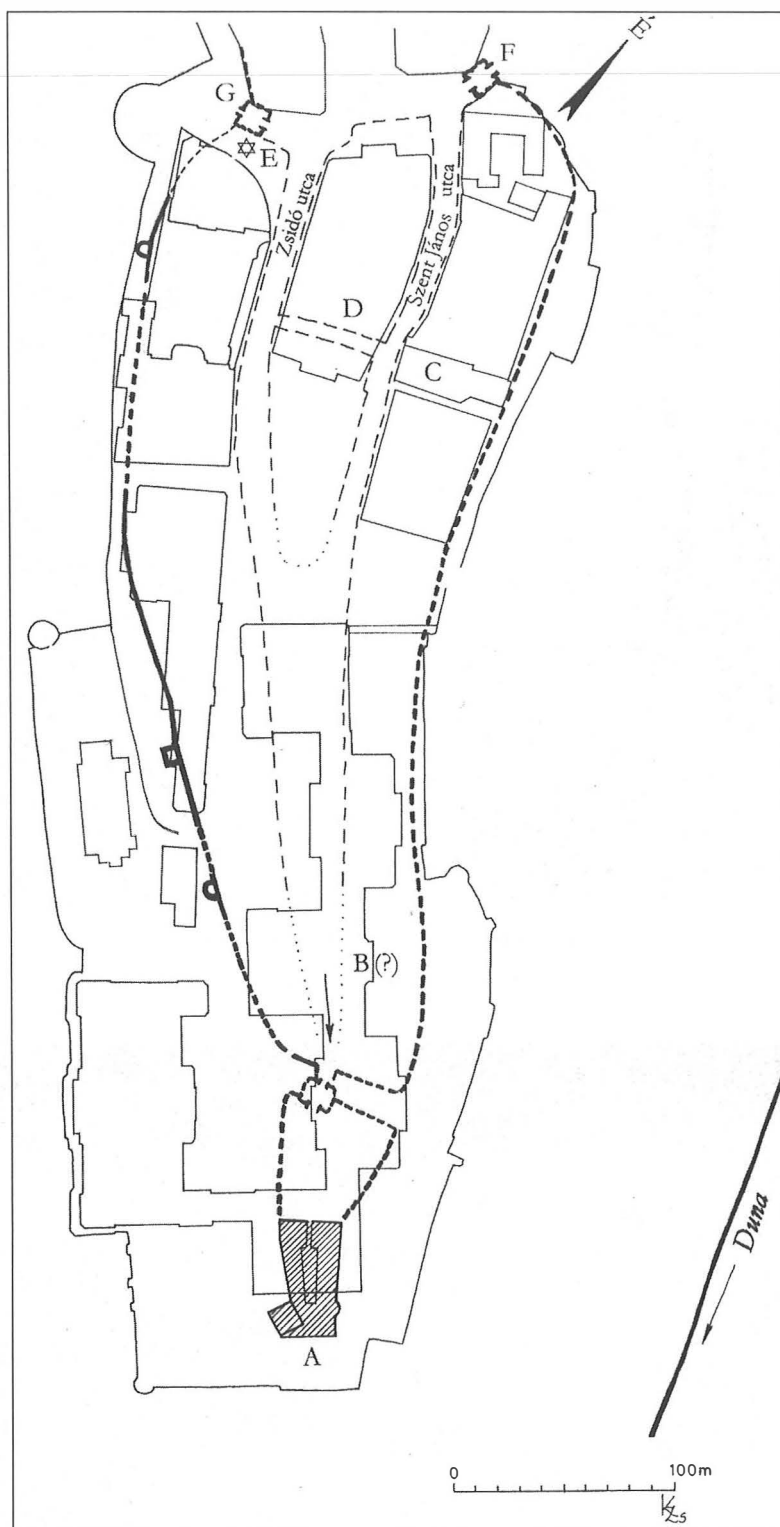

11. kép: A középkori Zsidó utca (mai Szt. György utca) nyugati házsorán feltárt 13–14. századi épületek és kutak (Kuczogi Zsuzsanna rajza)

A – Zsidó kapu, B – zsinagóga, C – rituális fürdő, D – Fehérvári rodella, E – kutak

Fig. 11: Houses and wells from the 13th–14th centuries unearthed in the western row of houses of the medieval Jewish Street (to date Szt. György Street) (Zsuzsanna Kuczogi's drawing)

A – Jewish gate, B – synagogue, C – ritual bath, D – Fehérvári round bastion, E – wells

12. kép: A középkori Zsidó utca (ma Szt. György utca) és Szt. János utca (ma Színház utca) környezete a 14. században (Kuczogi Zsuzsanna rajza)

A – István-torony és királyi (hercegi ?) kúria, B – Kreinfeldi kapu, C – Evangélista Szent János ferences kolostor,
D – ferences beginaház, E – zsinagóga, F – Szent János kapu, G – Zsidó kapu

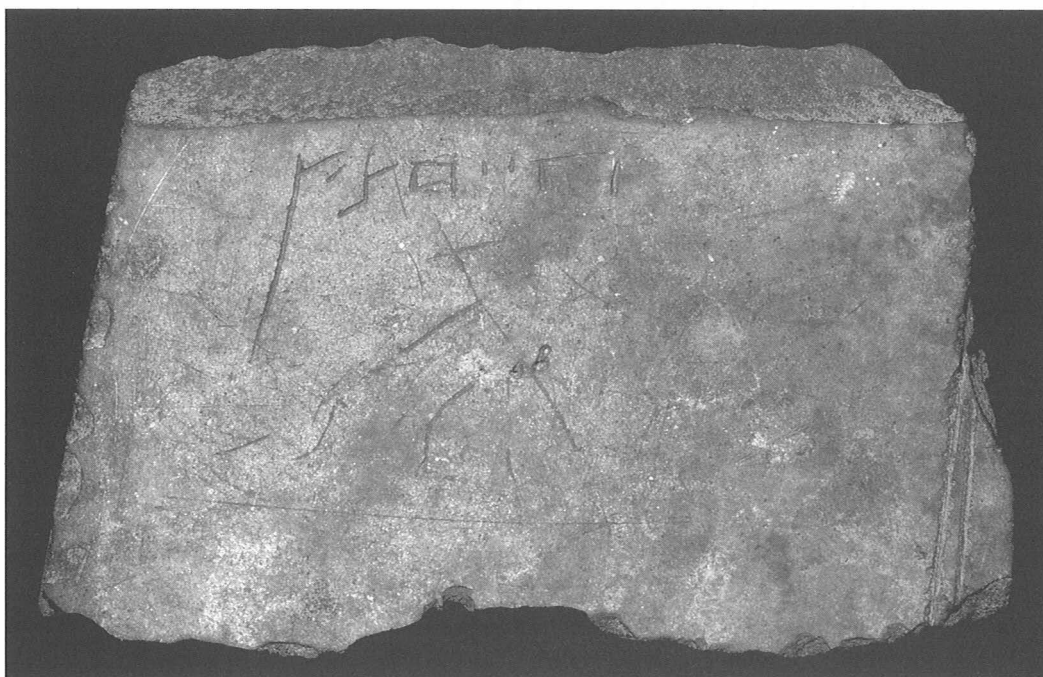
Fig. 12: The area of the medieval Jewish Street (to date Szt. György Street) and St. John Street (to date Színház Street) in the 14th century (Zsuzsanna Kuczogi's drawing)

A - István-tower and royal (princely) manor-house, B - Kreinfeld gate, C - St. John the Evangelist Franciscan monastery,
D - Franciscan Benigna house, E - synagogue, F - St. John gate, G - Jewish gate

13. kép: Boltozati borda a zsinagógából

Fig. 13: Vault rib from the synagogue

14. kép: Palatábla-töredék a Szt. György utca 4. sz.-telken feltárt középkori kútból, héber felirattal

Fig. 14: Fragment of a writing slate with a Hebrew inscription recovered from the medieval well unearthed on lot 4 Szt. György Street

Czajlik Zoltán – Bödőcs András

Légi fényképezéses régészeti kutatások Magyarországon 2005-ben

(Rövid beszámoló az ELTE Régészettudományi Intézetének Térinformatikai Kutatólaboratóriumában folyó munkáról)

Légi fényképes kutatási programunkban 2005-ben folytattuk az őskori földvárak állapotfelmérését és megkezdtuk a római utak rendszeres megfigyelését is. Az 1993–2000 között, a magyar–francia légi régészeti kutatási program keretében készült felvételek többségének azonosítása, illetve az azóta folytatott fényképezések eredményei alapján további felderítő fényképezéseket terveztünk a legeredményesebben kutatható Jászságba, Pest megye déli részébe, Fejér megyébe, Tolna és Baranya megyébe, illetve a Kisalföldre. A felsorolt területek közül Fejér megyében terepbejárásokat is terveztünk a fényképezés során megfigyelt struktúrák terepi azonosítására, amelyre azonban a korán téliesre fordult időjárás miatt nem került sor.

Az átlagosnál csapadékosabb időjárás miatt a szántó-földi gabonák 2005-ben a szokásosnál kevésbé voltak alkalmasak felderítő célú légi fényképezésre. A Jászságban többfelé megfigyeltük, hogy a gabona még júniusban is vízben állt, s ez nem tette lehetővé, hogy a környezetnél vízzel jobban ellátott pozitív struktúrákat észlelhessünk. Általánosan jellemző volt, hogy a megfigyelt struktúrák körvonalai bizonytalanabbul, a szokásosnál kisebb színkülönbséggel jelentkeztek. Ez a probléma természetesen a finomabb növényzeti jelek észlelését nehezítette, a nagyobb jelenségek észlelésére nem volt kihatással. Bizonyos negatív növényzeti jelek (pl. régi utak nyomai) ugyanakkor az átlagosnál jobban megfigyelhetők voltak, a nagyobb mennyiségű csapadék miatt egyértelműen láthatóvá váltak a gabona fejlődését gátló struktúrák.

Az őskori földvárak légi régészeti kutatása

Földvár fényképezési programunkban 2005-ben csak téli fényképezést terveztünk, amely azonban első számú pilótánk, Cziráki Péter tragikus halála miatt megghiúsult. Így mindössze 13 földvárról készült új felvétel. Közülük négy, korábban ismeretlen földvárat (Etyek, Pince-dűlő; Pázmándfalú, Dörög-pusztá(?); Velence, Szilfás-dűlő; Tápszentmiklós, Sándor-major) a talaj, illetve a gabona elszíneződése alapján azonosítottunk. Az etyeki földvár a régebbi terepbejárások alapján feltehetően bronzkori,¹ s beletartozhatott abba az erődített telepekből álló láncolatba, amelyet a Benta-völgyében korábban megismertünk.²

Zoltán Czajlik – András Bödőcs

Aerial photographic archaeological investigations in Hungary in 2005

(Short report on the activity of the 3D Research Laboratory of the Archaeological Institute of the ELTE)

In 2005, we carried on the inspection of the condition of prehistoric earthen forts and started the systematic observation of Roman roads within the frames of the aerial photographic research project. Further aerial prospecting photography tours were planned after the identification of the majority of the shots taken within the frames of Hungarian-French archaeological aerial investigation project between 1993 and 2000 and the results of later photography tours in the most successfully investigated Jászság, the southern part of Pest county, in Fejér county, Tolna and Baranya counties and the Small Hungarian Plain. From the listed territories, field walking was also planned to identify the structures observed during aerial photography in Fejér county, which, however, could not be accomplished because of the early arrival of winter.

Because of the more than usually rainy weather, crop fields were less suitable for prospecting aerial photography in 2005 than in previous years. We could observe at several places in the Jászság that the crop was still standing in water in June, which did not afford us to observe positive structures that were more saturated with water than their environment. It was generally characteristic that the outlines of the observed structures appeared more vaguely, with a smaller altitude difference than usual. This problem naturally made the observation of the finer vegetation marks more difficult, while it did not influence the observation of larger phenomena. At the same time, certain negative vegetation marks (e.g. the traces of old roads) could be better observed than generally as the structures that hindered crop development became clearly visible because of the larger amount of precipitation.

Aerial archaeological investigation of prehistoric earthen forts

In 2005, we planned only winter photography within the earthen fort photography project, which, however, had to be abandoned because of the tragic death of Péter Cziráki our pilot number one. Thus only 13 earthen forts were photographed. Four of them were formerly unknown earthen forts (Etyek, Pince-dűlő; Pázmándfalú, Dörög-pusztá(?); Velence, Szilfás-dűlő; Tápszentmiklós, Sándor-major), which were identified from the discolouration of the soil and the crop. The Etyek earthen fort was probably constructed in the Bronze Age according to former field walkings,¹ and it could belong to the chain for fortified

1 T. Németh Gabriella szíves szóbeli közlése.

2 VICZE-CZAJLIK-TIMÁR 2005

1 Gabriella T. Németh's kind oral communication.

A tápszentmiklósi Sándor-majornál fényképezett nagyméretű, ellipszis alakú erődítés mérete és formája alapján feltehetően őskori (1. kép). Érdekes megemlíteni a Csóka-kőn, a Látó-hegyen fényképezett félkör alakú árkot, amelynek viszonyát a Sánci-dűlőből, a korábbi felmérésekről megismert középkori földvárhoz tisztázni kell.³

Az összes fényképezett földvár száma a középkori erődítéseket, illetve a fényképezéseink során újonnan megismert földvárakat is figyelembe véve: 177.

A római kori utak légi régészeti kutatása

A római kori utak légi fényképes kutatásának nehézségeire már sok kutatónk felhívta a figyelmet. Különösen nehéz a megfigyelés olyan területeken, ahol a felszínhez közeli rétegeket nem pleisztocén kavicsstakaró alkotja,⁴ hanem a kavicsban/kőben szegény, de annál termékenyebb csernozjom. Ugyanez a helyzet azokon a területeken, ahol jelentős az eróziós tevékenység,⁵ vagy komoly humuszképződés ment végbe a római kor óta. Ezekben a térségekben a kavicsozás, vagy kövezés nyomait nehéz megfigyelni.

Római útkutatási programunk egyik elméleti alapját a nemzetközi légi régészeti szakirodalomból ismert megfigyelések jelentették, amelyek rendszeresen római útnak határozzák meg az egyenes vonalú két párhuzamos árokként mutatkozó jelenségeket.⁶ Felhasználva az egykori római birodalom (különösen a hasonló domborzati adottságokkal rendelkező Britannia) területén végzett ásatások eredményeiből egyszerűsített elméleti római út keresztmetszeti modellt,⁷ felvázoltuk a levegőből várható, ill. felderítendő alakzatokat. Így hazai példákat kerestünk az egymástól távolabb eső kettős árok meglétére utaló jelekre.⁸

2005-ben összesen 12 esetben mutatkoztak a felszínen ilyen jelek: Győr-Moson-Sopron megye területéről: Dunaszeg (Belterület), Rábapatoná (Dar-rét-dűlő), Komárom-Esztergom megyében: Dad (Pánej-völgy), Fejér megye területén: a Velencei-tó környékén Kajászó határában (Ercsi-dűlő, Birkás), Zichyújfalutól északra (Gárdony, István-liget), Tolna megye területén: Fácánkert (Tolna, Diósi-dűlő), Várdomb (Országúti-dűlő),

settlements identified earlier in the Benta valley.² The large ellipsoid fortification photographed at Sándor major in Tápiószentmiklós is probably a prehistoric construction according to its measurements and shape (Fig. 1). The semicircular trench photographed on the Látó hill at Csóka-kő is worth mentioning. Its relationship to the medieval earthen fort known from former surveys at Sánci-dűlő needs to be clarified.³

The number of all the photographed earthen forts including the medieval fortifications and the earthen forts discovered during aerial photography is 177.

Aerial archaeological investigation of Roman period roads

Many specialists have called attention to the difficulties of the aerial photographic investigation of Roman period roads. Observation is especially difficult where the near-surface layers are covered not with a Pleistocene pebble layer⁴ but a fertile chernozem soil, which is poor in pebbles and stone. The situation is similar on territories where erosive activity is strong⁵ or the humus development has been significant since the Roman period. In these areas, it is difficult to observe the traces of a pebble bed or a pavement.

Observations known from international aerial archaeological publications formed one of the theoretical bases of our Roman road prospecting project. Phenomena that appear in the form of two straight parallel trenches are generally determined in them as Roman roads.⁶ Comparing them with the simplified theoretical cross-section model of Roman roads deduced from excavations conducted on the territory of the former Roman Empire (especially in Britain where the geographical situation was similar),⁷ we have sketched the formations that could be expected from the air and that should be explored. Thus we were looking for traces indicating the existence of relatively distant double trenches in Hungary.⁸

In 2005, such traces appeared on the surface in 12 cases: on the territory of Győr-Moson-Sopron county:

3 TEREI 2004, 537–538., 4. ábra

4 A Dunántúlon a Kisalföldön, illetve a Rába és a Dráva völgyében van jelentős pleisztocén, helyenként holocén kavicsstakaró.

5 A Váli-völgyben Dormuth Á. jelentése szerint nagymértékű humusz/eróziós lerakódás jellemző Vál környékére, ahol 8 m mélységben római úttestre utaló 60–90 cm, illesztett kőlapokból álló felszín találtak. DORMUTH 1936, 52.

6 Vö. Nagy-Britannia: WILSON 1982, 137., 82. kép; Franciaország: DELÉTANG 1999, 71–72; Németország: BECKER 1996, 224., 2. kép

7 Vö. BAGSHAW 1985, 12., 3. kép, CHEVALIER 1976, 115., 56. kép, MARGARY 1975, 501., DAVIS 2002, 33., 12. kép

8 A már említett 1993–2000 között zajló magyar-francia légi régészeti kutatási program keretében készült felvételek azonosítása során számos negatív példát találtunk (kettős rendszerű földkábel, szennyvízvezeték) így ezek tapasztalatait felhasználva végeztük a felderítést.

2 VICZE-CZAJLIK-TIMÁR 2005

3 TEREI 2004, 537–538., fig. 4

4 Significant Pleistocene, sometimes Holocene pebble layers can be found in the Small Hungarian Plain and in the valleys of the Rába and the Dráva in Transdanubia.

5 According to Á. Dormuth's report, a large-scale humus/erosive deposition is characteristic in the Váli valley near Vál, where a surface composed of 60–90 cm large joining stone slabs suggesting a Roman road pavement was found in the depth of 8 m. DORMUTH 1936, 52

6 Comp.: Great Britain: WILSON 1982, 137, fig. 82; France: DELÉTANG 1999, 71–72; Germany: BECKER 1996, 224, fig. 2

7 Comp.: BAGSHAW 1985, 12, fig. 3, CHEVALIER 1976, 115, fig. 56, MARGARY 1975, 501, DAVIS 2002, 33, fig. 12

8 We found several negative examples during the identification of the shots taken within the frames of the above-mentioned Hungarian-French aerial archaeological research project between 1993 and 2000 (earth cable of double system, canals), so the prospecting was made with these experiences in mind.

Bátaszék (Leperd) határában, Baranya megye területén: Bóly (Békás-dűlő), Pécs (Makár-alja).

A 12 légi fotón észlelt lelőhely közül 9 esetben olyan helyszínről van szó, amelynek 0–10 km-es körzetében már feltérképezett római út halad, illetve a szakirodalomban ismert római lelőhelyek vannak. Némelyikük korábbi „útvonali-hipotézisbe” is jól illeszkedik.

Így a 2005-ös adatok figyelembevételével már közel 50, hasonló jelenségeket mutató helyszínt regisztráltunk.

Közülük a kajászói határban, az Ercsi-dűlőben lefényképezett vonalas jelenségeket mutatjuk be (2. kép). Az őszi vetésű gabonában jól megfigyelhető kettős árok orientációja megközelítőleg É–D, az egykori út(?) a Velencei-tótól keletre vezetett.

Érdekesség egy egykori útkereszteződés növényi fejlődési különbségekben jelentkező nyoma Fácánkert és Tolna határában. A mára már összevont művelés alatt álló területen az EOTR 1:10 000-es topográfiai térkép földutak találkozásait jelöli. Az újkorinak meghatározható jelenség azonban méretében és megjelenésében a régészeti irodalomból ismert⁹ római útjelenségekhez hasonló ismérveket mutatott (3. kép).

Felderítő célú légi fényképezések – temetkezések

Halmos temetkezések Nagyberki-Szalacsánál

A szalacscai földvár fényképezésekor mindig figyelmet fordítunk a mellette lévő halomsírműzökre is. Amíg legutóbb, 2001-ben, a még álló halmokon kívül alig néhány elszántott halom nyomát figyeltük meg, addig 2005. június 19-én igen nagy területen, sok kisebb-nagyobb halomnyomot észleltünk mind a kukoricával, mind a gabonával bevetett részekben. A felvételeket a Rómer Flóris által közölt, máig legteljesebbnek tekinthető felméréssel¹⁰ összevetve a halomsírműzö ismert területe a háromszorosára, a halmok száma pedig 116-ra emelkedett.

Árokkeretes temetkezések

Amint fent említettük, a Jászságban a magas talajvíz, illetve a belvíz miatt alig-alig tudtunk új lelőhelyeket felderíteni. Közülük egyedül a jászságszentgyörgyi Büge-dűlő említésre méltó, ahol néhány körárkos sírt – feltehetően egy nagyobb temető részletét – figyeltük meg. Nehezen voltak észlelhetők Apostagon a Szilasi rész körárkos temetkezései is, pedig június 13-án és 19-én egyaránt fényképeztük a területet az 51. sz. út építkezéséhez kapcsolódóan. A nyomvonalba eső sírokat néhány héttel később feltárták, és azok szarmatának bizonyultak.¹¹

Dunaszeg (interior), Rábapatonna (Dar-rét-dűlő), in Komárom-Esztergom county: Dad (Pánej valley), on the territory of Fejér county: at Lake Velencei in the fields of Kajászó (Ercsi-dűlő, Birkás), north of Zichyújfalu (Gárdony, István-liget), on the territory of Tolna county: Fácánkert (Tolna, Diósi-dűlő), Várdomb (Országúti-dűlő), in the fields of Bátaszék (Leperd), on the territory of Baranya county: Bóly (Békás-dűlő), Pécs (Makár-alja).

Nine of the 12 sites detected in aerial photos were sites where an already surveyed Roman road ran within 0–10 km, or where Roman sites have been reported in the region. A few of them can be fit into a former “route hypothesis” as well.

Thus taking together with the data from 2005, we have registered about 50 sites with similar phenomena.

From them, the linear features photographed in Ercsi-dűlő in the fields of Kajászó will be described (Fig. 2). The orientation of the double trench, which could clearly be observed in the autumn crop, was approximately N–S, the road (?) ran east of Lake Velencei.

The trace of a former road junction, which appeared in development anomalies of the vegetation in the fields of Fácánkert and Tolna, is an interesting phenomenon. The EOTR topographic map of a scale of 1:10 000 indicates the junction of dirt-roads in the area, which is, to date, in collective cultivation. Nevertheless, the phenomenon, which seems to be a modern one, shows similar features to the Roman road phenomena described in the archaeological literature⁹ regarding both its size and appearance (Fig. 3).

Prospecting aerial photography – burials

Tumuli at Nagyberki-Szalacska

We always pay attention to the nearby tumuli at the photography of the Szalacska earthen fort. In 2001, the traces of only a few tumuli destroyed by ploughing could be observed beside the still standing ones, while on June 19, 2005, smaller and larger mound remains were observed on a very large territory covered with maize and cereals. Comparing the photos with the survey published by Flóris Rómer, which has been the most complete one ever since,¹⁰ the known territory of the tumulus field has grown by three times, and the number of the tumuli has increased to 116.

Burials with ditch frames

As it has already been mentioned, we could hardly discover new sites in the Jászság because of the high ground water level. Only Büge-dűlő at Jászságszentgyörgy can be mentioned from them, where a few graves with round ditches, probably a fragment of a larger grave-

9 Vö. R. Agache fotója (CHEVALIER 1997, 160., 102. kép., GALLO 2004., 149.)

10 RÓMER 1878, 115–121., fig. 32.

11 Wicker Erika szíves szóbeli közlése.

9 Comp.: R. Agache's photo (CHEVALIER 1997, 160, fig. 102, GALLO 2004, 149)

10 RÓMER 1878 115–121, fig. 32

2004-es beszámolóinkban jeleztük, hogy hasonló struktúrákat a Dunántúlról is ismerünk már.¹² Az Ercsi környékéről, illetve Szabadegyháza és Zichyújfalu zónájából megismert területek száma 2005-ben gyarapodott; Baracska és Tordas mellett igen nagy területen figyeltünk meg körárkokat, s Kömlőd mellett és Győr-Gyirmótnál is azonosítottunk hasonlókat. A korábban megtalált és az újonnan azonosított struktúrákra egyaránt jellemző a kis méret és a sírfolt hiánya. Ercsinél, Baracsánál és Tordasnál is megfigyelhető volt, hogy a körárkok nagy (akár 1 km²-es) területen, egyenlőtlen sűrűséggel, helyenként egymás mellett, másutt nagyobb üres zónákat hagyva helyezkednek el.

A Mezőörsnél és a Pérnél dokumentált struktúrák különlegessége, hogy a tisztán megfigyelhető körvonalon belül lévő terület környezeténél sötétebb. Amíg az előbbi azt jelezheti, hogy ezekben az esetekben nem árkokról, hanem egy kőkörről(?) van szó, addig a belső terület sötétebb volta halmos temetkezéssel egyelőre nehezen magyarázható (4. kép).

Hamvasztásos temetkezések

Gárdonyban István-ligetnél kis területen, kisméretű, intenzív foltokat figyeltünk meg, ami hamvasztásos temetkezésekre utalhat. Közvetlenül a feltételezett temetkezések mellett, nagy területen települést jelző árkok, gödrök nyomát fényképeztük le. Ugyancsak hamvasztásos temetkezésekre(?) utaló jelenségeket fényképeztünk le Nyúlón a Dombalja-dűlőben.

Felderítő célú légi fényképezések – épületek, települések

Kőépületek

Idén két esetben figyeltük meg kőépítkezés nyomait, Baracsán a Keleti-dűlőben árokkal körülvett épületnyomokat (volt tanya?), Abán a Bolondvári-dűlőben pedig négyzet, illetve téglalap alaprajzú kőépületeket(?) dokumentáltunk.

Települések

Szakcsón a Somkúti-dűlőben egy patak és egy kisebb vízfolyás találkozásánál félig földbe mélyített épületek és gödrök nyomát figyeltük meg a déli fekvésű domboldalon (5. kép). Hasonló települést korábban Ráckeresztúron a Malontai úti-dűlőben fényképeztünk le.¹³ Ugyancsak kisebb patak melletti domboldalon voltak azok a települések, amelyeket a Mezőörs melletti Hidedg-érnél két helyen is dokumentáltunk. Mindkét esetben főként gödörfoltok, s legfeljebb néhány földbe mélyített épület nyoma látszik.

A Rábapatonához tartozó Dar-rét-dűlőnél római tábor lekerekített sarkú négyszögletes árkait figyeltük meg.

yard, were observed. The burials with round ditches were difficult to observe in the Szilas fields at Apostag as well, although the territory was photographed in connection with the construction of route no. 51 on June 13 and 19. The graves in the track of the route were later unearthed and they proved to come from the Sarmatian period.¹¹

We already mentioned in the report from 2004 that similar structures are also known from Transdanubia.¹² The number of the territories known from the environs of Ercsi and the zone of Szabadegyháza and Zichyújfalu increased in 2005; round ditches were observed on a very large territory at Baracska and Tordas, and similar ones were identified at Kömlőd and Győr-Gyímrot. The small size and the lack of discolouration marking the grave are generally characteristic of both the formerly detected and recently identified structures. It could be observed at Ercsi, Baracska and Tordas as well that the round ditches were distributed on a large territory (reaching even in 1 km²). They were unevenly scattered, sometimes side by side, sometimes leaving large empty zones.

A special feature of the structures documented at Mezőörs and Pér is that the area enclosed by the round contour is definitely darker than the surrounding area. The former one can indicate that the outlines mark a stone circle (?) instead of round ditches, while the darker appearance of the interior can hardly be explained with a mound (Fig. 4).

Cremation burials

Small intensive spots were observed on a small territory at István-liget in Gárdony, which can imply cremation burials. Next to the supposed burials, the traces of trenches and pits indicated a settlement on a large territory. Phenomena implying cremation burials (?) were also photographed in Dombalja-dűlő at Nyúl.

Prospecting aerial photography – buildings, settlements

Stone buildings

The traces of stone buildings were observed in two cases. Building traces surrounded with trenches (a former farmstead?) were photographed in Keleti-dűlő at Baracska, and rectangular and oblong-shaped stone buildings (?) were documented in Bolondvári-dűlő at Aba.

Settlements

The traces of semi-subterranean buildings and pits were observed on a hillside facing south at the confluence of a stream and a brook in Somkúti-dűlő at Szakcs (Fig. 5). A similar settlement had formerly been photographed in Malontai road-dűlő at Ráckeresztúr.¹³ The settlements

12 CZAJLIK 2005, 123.

13 CZAJLIK 2004b

11 Erika Wicker's kind oral communication.

12 CZAJLIK 2005, 123

13 CZAJLIK 2004b

Árkok, tört vonalas objektumok

A bevezetőben említett észlelési nehézségek miatt nem jelent könnyű feladatot a nagyszámú vonalas objektum értelmezése. Ezek a jelenségek ugyanis csak szakadozottan, bizonytalanul voltak megfigyelhetők, általában eldönthetetlen, hogy zárt területekről, vagy határhasználati nyomokról van szó. Két lelőhelyen figyeltünk meg biztosan zárt területeket: Kiskunlacházán a Kishajós ÁG-nál nagyméretű, lekerekített négyszöget, Seregélyesen a Balogh-dűlőben pedig kisebb, egymásba kapcsolódó lekerekített téglalapokat dokumentáltunk. Az Ercsihez tartozó Hegyoldal, Alsó-dűlőben és környékén fényképezett vonalas struktúrák valószínűleg a határhasználati nyomok közé tartoznak.

Kutatásainkat 2005-ben az OTKA T043762-es program, az Interelektronik Kft. (Budapest), az SCH-PS Kft. (Budapest), a KÖR-ZŐ Kft. (Páty) és a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete (Kecskemét) támogatta. A repülőgép-vezetők Talabos Gábor és Emődi József voltak.

that were documented at two places at Hideg-ér near Mezőörs were also located on a hillside above a brook. In both cases, the discolourations of the pits and the traces of a few semi-subterranean houses can be seen.

The rectangular trenches of rounded corners of a Roman fort were observed at Dar-rét-dűlő near Rábatona.

Trenches, features of broken lines

Owing to the observation difficulties mentioned in the introduction, the interpretation of the many linear features is not an easy task. These phenomena could be observed only with interruptions and vague outlines. It can usually not be decided if they belonged to closed territories or they are traces of field use. We could certainly observe closed territories at two sites: a larger rounded square at the Kishajós AG in Kiskunlacháza, and smaller, interrelated oblongs were documented in Balogh dűlő at Seregélyes. The linear structures photographed at Hegyoldal, Alsó-dűlő at Ercsi and its environs probably belong among traces of field usage.

The program OTKA T043762, the Interelektronik Kft. (Budapest), the SCH-PS Kft. (Budapest), the KÖR-ZŐ Kft. (Páty) and the Museum Organisation of the Self-Government of Bács-Kiskun County (Kecskemét) supported our investigations. József Emődi and Gábor Talabos were the pilots.

Irodalom • References

- BAGSHAWE 1985
BECKER 1996
CHEVALIER 1997
CZAJLIK 2004a
CZAJLIK 2004b
CZAJLIK 2005
DAVIS 2002
DELÉTANG 1999
DORTMUTH 1936
GALLO 2004
MARGARY 1973
RÓMER 1878
TEREI 2004
VICZE-CZAJLIK-TIMÁR 2005
WILSON 1982
- BAGSHAWE, R. W.: Roman Roads, Shire Archaeology, 1985.
BECKER, H.: Römerstraßen und Limitation im Wertachtal – Rekonstruktion einer antiken Landschaft, In: Archäologische Prospektion, Luftbildarchäologie und Geophysik. Arbeitshefte des Bayerischen Landesamtes für Denkmalpflege, Band 59. 1996, 223–224.
CHEVALIER, R.: Les Voies Romaines, Paris, 1997.
CZAJLIK Z.: Légi régészeti kutatások Magyarországon 2002-ben (Rövid beszámoló az ELTE Régészettudományi Intézetének Térinformatikai Kutatólaboratóriumában folyó munkáról.) – Aerial archaeological investigations in Hungary in 2002 (A short report on the work done in the GIS Research Laboratory of the Institute of Archaeological Sciences, Eötvös Loránd University) In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2002. 2004, 161–169.
CZAJLIK Z.: Légi régészeti kutatások Magyarországon 2003-ban (Rövid beszámoló az ELTE Régészettudományi Intézetének Térinformatikai Kutatólaboratóriumában folyó munkáról.) – Aerial archaeological investigations in Hungary in 2003 (A short report on the work done in the GIS Research Laboratory of the Institute of Archaeological Sciences, Eötvös Loránd University) In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2003. 2004, 111–125.
CZAJLIK Z.: Légi régészeti kutatások Magyarországon 2004-ben (Rövid beszámoló az ELTE Régészettudományi Intézetének Térinformatikai Kutatólaboratóriumában folyó munkáról.) – Aerial archaeological investigations in Hungary in 2004 (A short report on the work done in the GIS Research Laboratory of the Institute of Archaeological Sciences, Eötvös Loránd University) In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological investigations in Hungary 2004. 2005, 121–141.
DAVIS, H.: Roads in Roman Britain. Gloucestershire, 2002.
DELÉTANG, H. : L'Archéologie aérienne en France – Le passe vu du ciel, 1999.
DORTMUTH Á.: Adatok Kajászószentpéter és Vál régészetéhez. Székesfehérvári Szemle 1936, 50–52.
GALLO, I. M.: Vias Romanas. Ingeniería y técnica constructiva. Monterreina, 2004.
MARGARY, I.: Roman Roads in Britain. London, 1973.
RÓMER, F.: Résultats Généraux du Mouvement Archéologique en Hongrie. Compte Rendu de la huitième session a Budapest, 1876. Second volume, I. partie, résultats généraux, Budapest, edition du Musée National Hongrois, 1878.
TEREI GY.: XII-XIV. századi várak Fejér megyében – Twelfth-fourteenth-century fortresses in Fejér County. In: Szabó M. – Raczky P. (szerk.): „Quasi liber et pictura”. Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára. ELTE Régészettudományi Intézet, Budapest, 2004, 533–554.
VICZE, M.-CZAJLIK, Z.-TIMÁR, L.: Aerial and topographical research of the Benta Valley. Százhalombatta Archaeological Expedition (SAX) Report 2, Matrica Museum. 2005, 251–254.
WILSON, D. R.: Air Photo Interpretation for archaeologists. London, 1982.

A 2005-ben fényképezett földvárak listája
(Vastaggal az újonnan fényképezett földvárak)

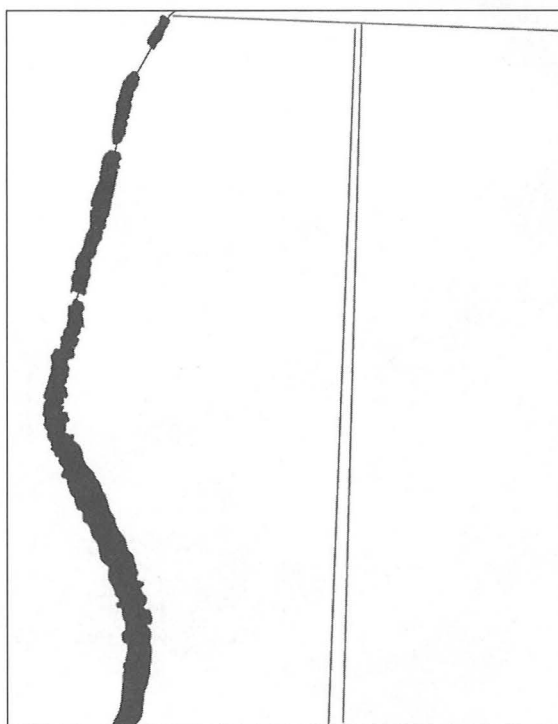
List of earthen forts photographed in 2005
(Recently photographed earthen forts in bold)

Megye County	Név Name	Fényképezés éve Year of photography	Korszak Period
Fejér	Etyek, Pince-dűlő	2005	B
Fejér	Nadap, Meleg-hegy	2005	B
Fejér	Lovasberény, Mihályvár	1998, 2002, 2004, 2005	B
Baranya	Váznok, Fehér-part (Czigle)	2005	I
Somogy	Nagyberki, Szalacska	2001, 2005	V, LT
Fejér	Perkáta, Földvár	1998, 2003, 2005	B?
Fejér	Aba, Ebvár	2005	Kö
Fejér	Aba, Bolondvár	2000, 2003, 2005	B
Fejér	Velence, Szilfás-dűlő	2005	I
Győr-Moson-Sopron	Pázmándfalu, Dörög-pusztá	2005	I
Győr-Moson-Sopron	Tápszentmiklós, Sándor-major	2005	Ő?
Fejér	Csókakő, Látó-hegy	2005	Kö?
Pest	Százhalombatta, Sánc	2001, 2002, 2003, 2005	V, LT

1. kép: Tápszentmiklós, István-major: őskori földvár(?) nyoma (2005. június 28.)

Fig. 1: Tápszentmiklós, István-major: traces of a prehistoric earthen fort (?) (June 28, 2005)

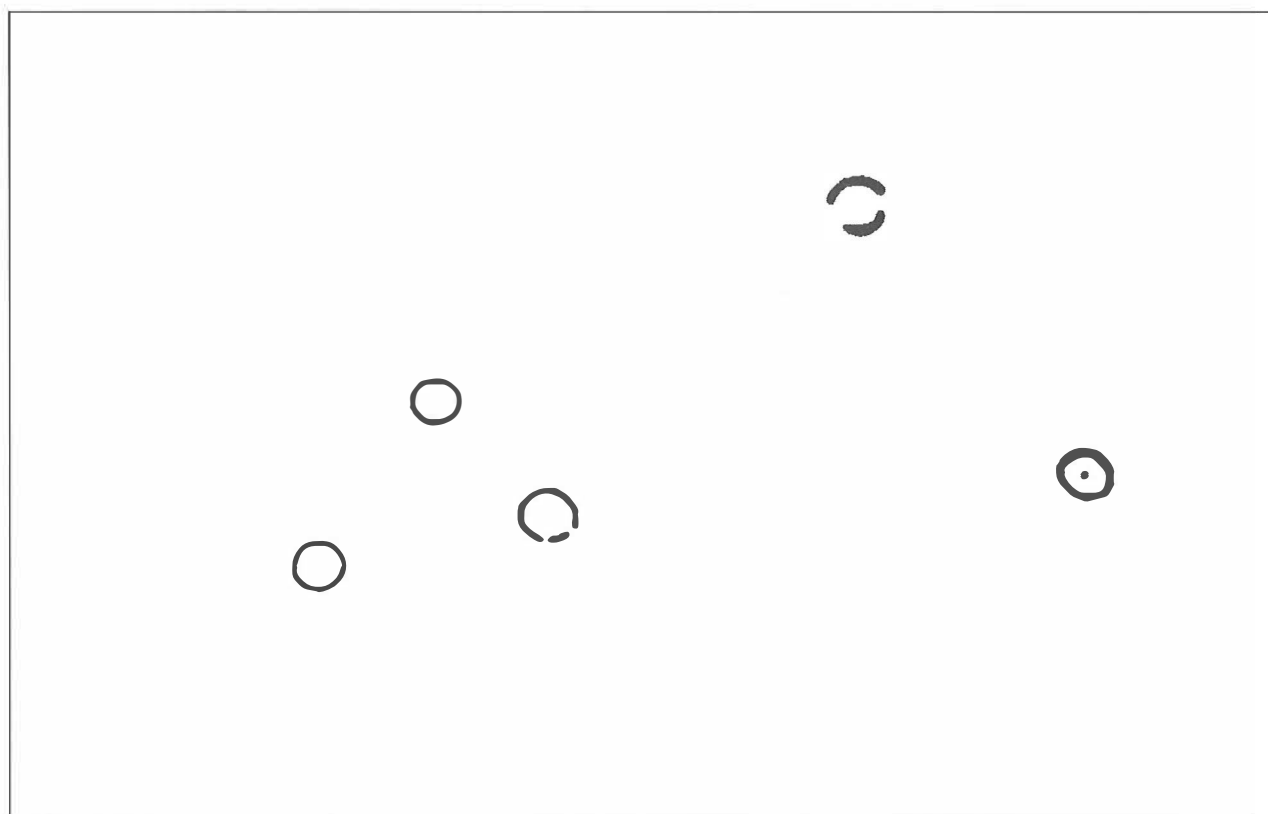
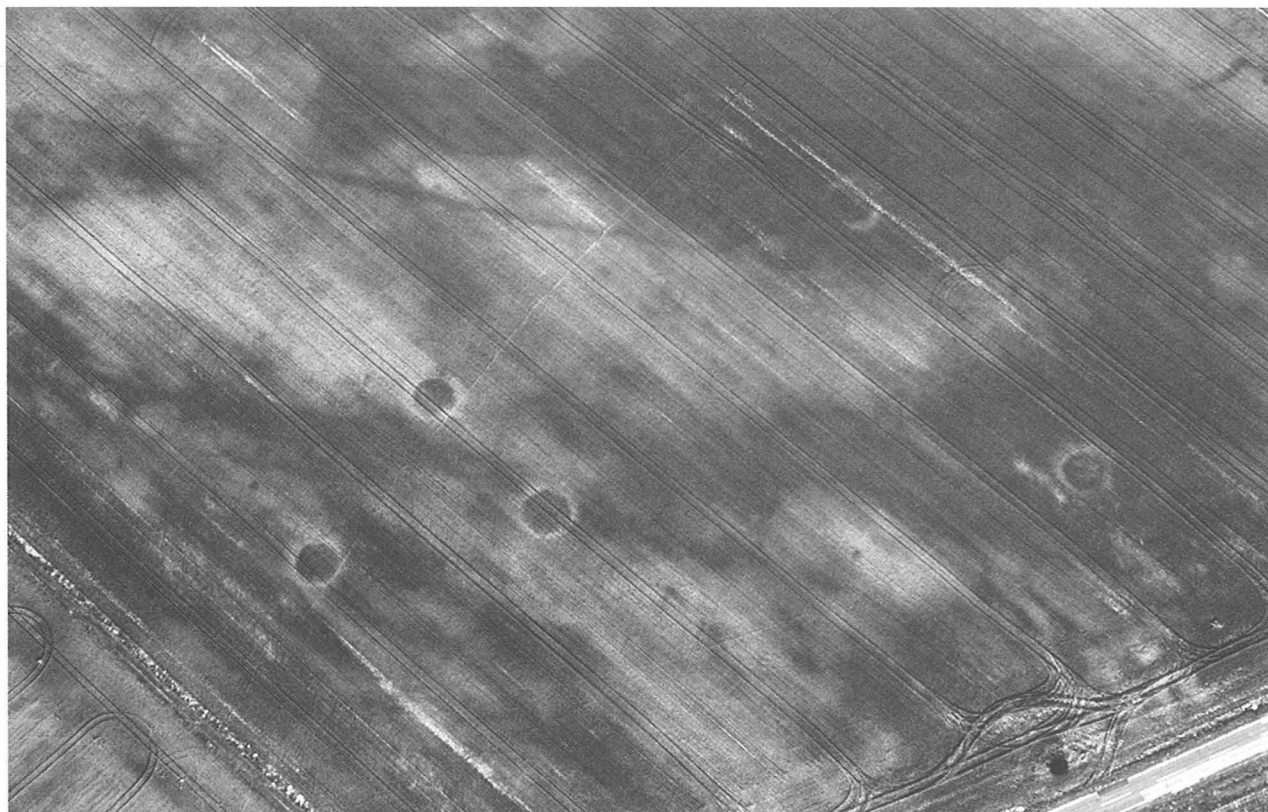
2. kép: Kajászó, Ercsi-dűlő: római kori útárkok(?) nyoma (2005. június 25.)

Fig. 2: Kajászó, Ercsi-dűlő: traces of road trenches from the Roman period (?) (June 25, 2005)

3. kép: Tolna, Diósi-dűlő: újkori-(római kori?) útkereszteződés (2005. június 19.)

Fig. 3: Tolna, Diósi-dűlő: modern (Roman period ?) road junction (June 19, 2005)

4. kép: Mezőörs: Árokkeretes temetkezések nyoma (2005. június 28.)

Fig. 4: Mezőörs: Traces of burials enclosed by ditches (June 28, 2005)

5. kép: Szakcs, Somkúti-dűlő: Patakparti falusias település nyoma (2005. június 19.)

Fig. 5: Szakcs, Somkúti-dűlő: Traces of a rural settlement along a stream (June 19, 2005)

Miklós Zsuzsa

Légi régészeti kutatások 2005-ben

2005-ben – az OKTK támogatásának segítségével – folytattam Tolna megye területén a földvárakkal kapcsolatos légi felderítést, légi fotózást. Március elején hóban, jó fényviszonyok között; májusban a már beindult vegetációban; decemberben részben havas körülmények között fotóztam. A kedvező adottságoknak köszönhetően a már ismert földvárak egy részénél újabb, értékes megfigyeléseket tehettem; Bátaszék határában pedig egy új, eddig ismeretlen földvárat találtam.

Decs-Etén OTKA pályázati támogatás segítségével tudtam fotózni. A szekszárdi múzeum felkérésére készítettem légi fényképeket az új állandó kiállítás számára.

Pest megyében elkezdtem a földvárakkal kapcsolatos légi felderítéseket és fotózásokat.¹

Több alkalommal fotóztam az M0-ás autópálya ecseri szakaszát, valamint Kána középkori falu feltárását. A váci Tragor Ignác Múzeum felkérésére több alkalommal fotóztam a középkori Szent Mihály templom ásását.

A fotózásoknál továbbra is a hagyományos színes (Kodak VC400 és UC400) filmeket használtam. A lelőhelyek többségéről digitális felvételt is készítettem. A felderítéseket, fotózásokat Cessna-150, 152 és 172 típusú repülőgépekkel végeztem. A relatív repülési magasság kb. 200–1000 m között váltakozott, a szükségnek megfelelően. Közel függőleges és ferde fotókat is készítettem, a lelőhely jellegétől függően. A pilóta minden repülésnél Talabos Gábor volt.²

Tolna megye:

Bátaszék, Gesztenyés-völgy, I: A Gesztenyés-völgy felett emelkedő dombon márciusban, hóban, légi felderítés közben találtuk a földvárat. A hóban úgy látszott, hogy a szabálytalan alakú dombtetőt sánc övezi.

Terepbejárás: A hóban sáncnak látszó vonalról bebizonyosodott, hogy a valóságban éles peremű terasz. Ez a déli oldalon, a gerinc folytatásánál csak a Ny-i szakaszon észlelhető. A gerincen átvágás nem figyelhető meg. A felszínen leleteket nem találtam (1. kép).

Bölcske, Hadai-hegy, B, Ró?: A Bölcskétől DNy-ra emelkedő fennsík déli végén egykor bronzkori földvár volt. Ennek déli oldala jelenleg fenyves, É-i fele szántóföld. A szántóföld és a fenyves találkozásánál légi fotón négyzet alakú, talán épületre utaló nyom látható. Ezt Visy Zsolt római őrtoronyként tartja. A lelőhelyet decemberben fotóztam. A szántásban jól látszott a földvár átvágása és a négyszögletes folt is.

Zsuzsa Miklós

Aerial archaeological investigations in 2005

In 2005, I carried on aerial prospecting and photography of earthen forts in Tolna county with the grant provided by the OKTK. I took photos in snow within favourable light conditions at the beginning of March, in the sprouting vegetation in May and partly in snow in December. Owing to the favourable conditions, interesting new observations could be made at some of the already known earthen forts and a new, up to now unknown earthen fort was identified at Bátaszék.

I could take photos at Decs-Ete with the help of the OTKA grant. I took aerial photos on the commission of the Szekszárd Museum for the new permanent exhibition.

I started aerial prospecting and photography of earthen forts in Pest county.¹

I repeatedly photographed the Ecser stretch of highway M0 and the excavation of the medieval Kána village. On the commission of the Tragor Ignác Museum in Vác, I took photos of the excavation of the medieval Saint Michael church at a few times.

Similarly to the previous years, I used traditional colour films (Kodak VC400 and UC400). I also took digital photos of the majority of the sites. The prospecting tours were carried out in Cessna-150, 152 and 172 type airplanes. The relative flight height ranged between about 200 and 1000 m as it was necessary. I took nearly vertical and oblique photos as well depending on the character of the site. Gábor Talabos was the pilot.²

Tolna county:

Bátaszék, Gesztenyés valley, I: We found the earthen fort in snow on a hill rising above Gesztenyés valley in the course of aerial prospecting in March. It seemed in the snow that a rampart surrounded the irregular hilltop.

Field walking: The outline that seemed to be a rampart in the snow turned out to be a terrace with a sharp brim. It can also be found on the southern side, while it can only be observed in the elongation of the ridge in the west. No cross-cutting could be observed in the ridge and no finds could be collected on the surface (Fig. 1).

Bölcske, Hadai-hegy, B, Ró?: A Bronze Age earthen fort used to stand on the southern side of the plateau rising SW of Bölcske. The southern side of the fort is covered with a pine forest, while the northern side is arable land. A square-shaped outline, perhaps the traces

1 Az OTKA pályázat száma: T 048318. Miután a 2005-re szóló OTKA-támogatást 2005. dec. 31-én kaptuk meg, csupán egy alkalommal tudtam fotózni, majd utána terepbejárást végezni.
2 Ezúton is köszönöm Talabos Gábor, a budaörsi székhelyű Centro-Plane, valamint a Master Sky segítségét.

1 Number of the OTKA grant: T 048318. As the OTKA grant for 2005 was transferred only on 31 December 2005, I could make only a single photographic trip followed by field walking.
2 Here I express my gratitude to Gábor Talabos, the Centro-Plane and Budaörs and the Master Sky.

Terepbejárás: A területet márciusban újra bejártam. A fiatal vetésben igen sok bronzkori cserepet és 1-2 római töredéket találtam, de utóbbiakat nem a feltételezett őrtoronynál, hanem néhány száz méterrel távolabb.

Bölcske, Szélesdombi-dűlő, B: A márciusi, havas fotózásnál a bronzkori földvár egykori árkára a mélyedésben megüledett hó utalt. Decemberben a szántás és a már kikelt őszi búza jelezte az erődítést.

Dalmand, Sánci-dűlő, Kő: 2005 májusában igen gyengén mutatkozott a kettős árok. Az erődítés K-i felén, a szántásban csak igen elmosódott, világos sáv utalt a helyére; a Ny-i oldalon, az őszi vetésben sötétebb zöld csík jelezte az árkokat.

Decs-Ete, Kő: 2005-ben a többszöri fotózás ellenére – a korábbiakhoz viszonyítva – kevésbé látszottak az objektumok. Ennek oka egyrészt a talaj rosszabb minőségű elmunkálása, másrészt az, hogy a mezőváros nagy részére kukoricát vetettek, és ebben alig látszottak a házhelyek.

Döbrököz, Tűzköves, B: Decemberben, szántásban jól látszott a kettős árokkal és átvágással védett bronzkori földvár. A belső résznek kb. a közepén szürke folt mutatkozott.

Dunaföldvár, Gyűrűs tábla, B: A várostól DNy-ra, a Gyűrűs-völgy K-i oldalán, a völgyből meredeken kiemelkedő dombon légi felderítés közben figyeltem fel az erődítésnyomokra. A 2004-ben felmért bronzkori földvárat decemberben újra fotóztam: ekkor a bokros részekben jobban látszottak az átvágások, teraszok nyomai. Az őszi búza viszont kevésbé jelezte az átvágást.

Gyöng, Szabaton, Á: A márciusi havas fotózásnál szépen kirajzolódott az Árpád-kori (?) földvárat övező árok, ill. terasz.

Gyulaj, Pogányvár, B: A földvár erődítését a korábbi szántásokkal erősen lekoptatták. Jelenleg parlag. Az egykori átvágás, ill. a teraszok a vékony hóban, márciusban szépen kirajzolódtak (2. kép).

Terepbejárás: A felszínen jól látszott az egykori átvágás, ill. jelenleg csak enyhe árok. A platóhoz képest ennek mélysége kb. 150–180 cm. Az enyhén domború tetőt K felől kettős – erősen elszántott – terasz, Ny felől egy terasz határolja. É-i végén széles terasz látható. ÉNy-on mintha földkitermelés nyoma látszódná.

Harc, Cukorhegy, Á: A földvár a Sió partján emelkedő dombon található. Területét igen sűrű bozót fedte. A márciusi vékony hóban viszonylag jól látszódtak az erődítés maradványai. Az egykori árkot, sáncot már Wosinsky idejére tönkretette a szőlőművelés, azóta pedig tovább pusztult.

Harc, Janyavár, I: A négyszögletes belső vár márciusban a vékony hórétegben szépen kirajzolódott; a külső várban újabb régészeti jelenségek nem látszóttak.

Harc, Várhegy, B: A Sió partján, bozotos erdőben levő földvár a kedvező fényviszonyoknak és a vékony hónak köszönhetően márciusban jól látható volt a légi fotókon (3. kép).

of a building can be seen in the aerial photo where these two territories meet. Zsolt Visy interpreted it as a Roman watchtower. I took photos of the site in December. Both the cross-cutting of the earthen fort and the square-shaped discolouration could clearly be seen in the ploughed field.

Field walking: I repeated the field walking in March. Very many Bronze Age shards were collected in the young crop and I spotted a few shards from the Roman period as well although not at the supposed watchtower but a few hundred metres farther.

Bölcske, Szélesdombi-dűlő, B: At the photographic tour in March, snow settled in the depression showed the outlines of the trench of the Bronze Age earthen fort. In December, the ploughed field and the sprouting autumn wheat marked the fortification.

Dalmand, Sánci-dűlő, Kő: The double trench could only very vaguely be seen in May 2005. In the E part of the fortification, only a dim light stripe indicated it in the ploughed field, while in the W, a darker green band marked it in the autumn crop.

Decs-Ete, Kő: Despite repeated photography tours, the features were less visible in 2005 than previously. It is partly due to the less even levelling of the surface and the fact that the majority of the market town was covered with maize, in which the outlines of houses could barely be discerned.

Döbrököz, Tűzköves, B: The Bronze Age earthen fort defended with a double trench and a cross-cutting was clearly visible in the ploughed field in December. A grey spot appeared approximately in the centre of the interior area.

Dunaföldvár, Gyűrűs tábla, B: During aerial prospecting, I spotted traces of a fortification on the hill that rises steeply from the E site of Gyűrűs valley SW of the town. In December, I took some more photos of the Bronze Age earthen fort that had been surveyed in 2004. This time, the traces of cross-cuttings and terraces could more clearly be seen in the bushy area. The autumn crop, at the same time, showed less of the cross-cutting.

Gyöng, Szabaton, Á: The trench and the terrace along the earthen fort of the Árpadian Period (?) was distinctly outlined in the snow when I took photos in March.

Gyulaj, Pogányvár, B: Former ploughing has strongly eroded the fortification of the earthen fort. It is a fallow to date. The cross-cutting and the terraces were clearly outlined in the thin snow in March (Fig. 2).

Field walking: The cross-cutting, which appeared as a shallow trench, was clearly visible on the surface. Its depth was 150–180 cm from the plateau. The slightly convex top is bordered by a double terrace in the E, which has been dispersed by the plough, a single terrace in the W and a wide terrace at the N end. In NW, the traces suggest earth yielding.

Harc, Cukorhegy, Á: The earthen fort can be found on a hill on the bank of the Sió. A very thick coppice

Kurd, Sanci dűlő, I: A falu É-i szélénél található, ismeretlen korú sánc decemberben, az igen vékony hónak köszönhetően szépen kirajzolódott.

Kisszékely, Kálvária, I: Az áthatolhatatlan bozótban levő földvár a kedvező körülményeknek köszönhetően márciusban viszonylag jól látszott.

Terepbejárás: A márciusi légi fotón úgy tűnt, hogy a felmért földvártól D-re is folytatódik az erődítés. A fotón határozottan látható perem azonban a terepen újkori levágásnak, ill. leszakadásnak bizonyult.

Murga, Sanci, Á: A 13. századi földvár erődítése (sáncárok, sánc, kettős átvágás) hóban, súroló fényben nagyon szépen kirajzolódott.

Nak, ÉNy, 4. tábla, Á, Kk: 2001. május 13-án a Tolna megyei várkutatás keretében végzett légi felderítés közben vált ismertté a falutól ÉNy-ra, az Attala-Inámi vízre lejtő domboldalon elhelyezkedő, árokkal övezett objektum. Első alkalommal 2003 tavaszán nyílt lehetőségem a lokalizálásra és terepbejárásra. Akkor (2003. április 9.) a fiatal vetésben nem látszott az árok, a felszíni leletek (középkori cserepek) azonban középkori faluhelyre utaltak. 2004 tavaszán (március 29.) a szántásban szépen kirajzolódott az erődítés: az egykori sáncárokra széles, sötétbarna gyűrű utalt, ezen belül – az árokból mintegy 1 m-rel kiemelkedő – kerek dombocskák voltak láthatók. Ennek átmérője kb. 11 m. Az árok szélessége átlag 5 m. Érdekes módon az árok és az általa övezett terület mélyebben helyezkedik el, mint a környezete. A nedves szántásban a falu házaira sötétbarna, enyhén paticsszemcsés foltok utaltak. Edénytöredékeket közepes sűrűségben találtam. Nagy részük Árpád-kori, csupán egy-két késő középkori töredék fordult elő. Állatcsont alig volt. Az árokkal övezett területtől É-ra néhány száz méterre a téglatörmelék folt és néhány embercsont-töredék templomra utalt.

A szondázó ásatást az erődítés szokatlan elhelyezkedése miatt végeztem.

A felmérés szerint a 20–25 m átmérőjű dombot 9–10 m széles árok övezi. A jelenlegi felszínen mérve a védett terület kb. 1 méterrel emelkedik ki az árokból.

A feltárás során 1 m széles, 43,80 m hosszú, É-D irányú árokkal átvágtuk a teljes védett területet, valamint a sáncárok É-i szakaszát. A lakóterületen épületre utaló objektumot már nem figyelhettünk meg: az intenzív mezőgazdasági művelés miatt az eredeti felszín már lekopott, ezért lehet sárga színű ez a terület. Az árok déli vége közelében, közvetlenül a sáncárok déli szakaszának széle mellett két hulladékgödröt tártunk fel: az 1. gödör szabálytalan alakú; déli végén keskeny, függőleges falú szakasz mutatkozott. A jelenlegi felszíntől mérve 150 cm mély, ÉK–DNy irányú árok esetleg alapozási árok, ill. cölöpöknek ásott árok is lehetett, de ennek eldöntésére nagyobb felületű feltárás szükséges. A gödrökből 13. századi, apróra tört fazékdarabok és állatcsontok kerültek felszínre.

A sáncárok betöltése sötétszürke, csaknem fekete, kemény talaj, amelyből csak szórványosan kerültek elő

covered its territory. The remains of the fortification could relatively clearly be seen in the thin snow in March. Viticulture had destroyed the trench and the rampart already before Wosinsky's time, and it has become even worse.

Harc, Janyavár, I: The square-shaped interior castle was clearly outlined in the thin snow in March; no new archaeological features appeared in the outer castle.

Harc, Várhegy, B: Owing to the favourable light conditions and the thin snow layer, the earthen fort hiding in the thick bushes on the bank of the Sió could clearly be seen in the aerial photos (Fig. 3).

Kurd, Sanci dűlő, I: In December, the rampart of an undetermined age was clearly outlined in the very thin snow at the N edge of the village.

Kisszékely, Kálvária, I: The earthen fort, situated in an impassable thicket, could relatively clearly be seen in March owing to the favourable conditions.

Field walking: It seemed in the aerial photo taken in March that the fortification continued S of the surveyed earthen fort, but the edge, which was clearly outlined in the photo, proved to be a modern terrace step.

Murga, Sanci, Á: The fortification (trench, rampart and a double cross-cutting) of the earthen fort from the 13th century was very clearly outlined in the snow at incident light.

Nak, ÉNy, 4. tábla, Á, Kk: The feature surrounded by a trench was spotted on the hillside sloping to the Attala-Inámi water NW of the village during aerial photography of earthen forts in Tolna county on May 13, 2001. I could first locate and authenticate it with field walking in the spring of 2003. The trench could not be seen on this occasion (April 9, 2003) in the young crop, yet the surface finds (medieval shards) implied a medieval village. In the spring of 2004 (March 29), the fortification sharply appeared in the ploughed field: a broad, dark brown ring indicated the trench and a round hill rose to a height of about 1 m from the trench in the centre. It measured about 11 m in diameter. The width of the trench was 5 m in average. It was interesting to note that the trace and its environs lay deeper than the surroundings. Dark brown discolourations with some daub fragments indicated the houses of the village in the moist earth. The shards were distributed in medium density. Most of them came from the Árpadian Period, only a few could be dated from the late Middle Ages. There were barely any animal bones. N of the territory surrounded by trenches, a spot with brick debris and a few human bones indicated the existence of a church.

I conducted test excavation because of the unusual position of the fortification.

According to the survey, a 9–10 m wide trench surrounded the hill measuring 20–25 m in diameter. Measured on the actual surface, the defended territory rose 1 m above the trench.

The entire defended territory and the N stretch of the trench were intersected with a N-S oriented 43.8 m

edénytöredékek. 110–120 cm mélységben igen sok, nagyméretű állatcsontot és 1-2 vasszőget találtunk. Kb. 160 cm mélységtől lefelé már sárgásabb színű volt a talaj, de még mindig előfordultak benne leletek. 280 cm mélységig folytattuk a feltárást, de az árok alját nem értük el. A munkát omlásveszély miatt hagytuk abba. Megfigyeléseink szerint az árok tompa V alakú volt, iránya alapján az alja kb. 1 m-rel lehet lejjebb, mint ameddig kibontottuk. A sáncárok területéről is 13. századi leletek kerültek elő.

Elkészítettük az erődítés és környéke szintvonalas felmérését is.

Az eddigi kutatások szerint a fent leírt területen egy középkori templomos falu és egy kisméretű, árokkal övezett földvár állt. A leletek alapján az erődítés 13. századi, a falu leleteinek zöme szintén 13. századi, de előkerült kevés késő középkori (14–15. sz.) edénytöredék is. A falu nevének megállapításához további kutatás szükséges.

Májusban, átrepülés közben ismét fotóztam a lelőhelyet: a szántásban most is jól látszott az egykori sáncárokra utaló sötét gyűrű.

Regöly, Sándor, LT: A kelta földvárat decemberben fotóztam, lombmentes időben jobban látszott a sánc. Belsejében újabb régészeti jelenségek nem mutatkoztak.

Szárazd, Vaskapu, B: A 2004-ben terepbejárás során felfedezett földvárat március elején, vékony hórétegben fotóztam. A kedvező fényviszonyoknak és a hónap köszönhetően – a sűrű növényzet ellenére – szépen kirajzolódott az erődítés vonala.

Felmérés: A geodéziai felmérést tavasszal készítettük el Korondán Zoltánnal. Az akkor jól áttekinthető erdőben szépen kirajzolódott az erődítés: a lakóterületet – néhány méterrel lejjebb – három oldalról terasz határolja. D felől, a domb folytatásától egykor árok választotta el, amit szinte teljesen elszántottak (4. kép).

A földvár területén – a sok disznótúrás ellenére – csak kevés bronzkori cserepet találtam. Kint a szántóföldön azonban már több edénytöredéket sikerült gyűjtenem: ezek bronzkori, mészbetétes töredékek.

Szedres, Hidja puszta, B: Decemberben a szántásban a talajjelek mutatták a bronzkori földvár immár teljesen elszántott átvágásnyomait.

Tamási, Kishenye, B: Március elején ismét fotóztam a város K-i szélén emelkedő bronzkori földvárat: a védett terület szélét jelző szántási perem most a korábbiaknál is jobban látszott (5. kép).

Tevel, Schanzberg, Á: A falu felett emelkedő Árpád-kori földvár erődítése – elsősorban a kettős átvágás – márciusban, hóban szépen kirajzolódott (6. kép).

Tolnanémedi, Nyebojsz, B: Márciusban a vékony hórétegben viszonylag jól látszott a már erősen lekopott felületű bronzkori földvár.

Pest megye

Galgahévíz, Szentandráspart, Á: A földvárat övező többszörös árkot és sáncot a legelőn a zöld szín külön-

long and 1 m wide test trench. No trace of a building was observed in the dwelling area. The surface had been work off by intensive agricultural activity bringing the yellow subsoil to the surface. Two refuse pits were unearthed near the S end of the trench, next to the edge of the southern stretch of the trench. Pit no. 1 had an irregular shape and a narrow stretch of vertical walls appeared at its southern end. The NE-SW oriented trench was 150 cm deep from the actual surface and it could be a foundation trench or a trench dug for posts. A more extensive excavation would be necessary to determine its exact function. Small pot fragments from the 13th century and animal bones were recovered from the pits.

The filling of the trench was a dark grey, nearly black hard soil with only a few scattered shards. Many large animal bones and a couple of iron nails were found in the depth of 110–120 cm. From about 160 cm down, the soil became yellower with yet a few finds. We dug to a depth of 280 cm without reaching the bottom of the trench. We had to abandon deepening for fear of the collapsing of the walls. As we could observe, the trench had an obtuse V shape. The slanting of the walls suggests that the bottom must have been 1 m deeper from the point where we abandoned digging. Finds from the 13th century were uncovered from the area of the trench as well.

We prepared the contour survey of the fortification and its environs as well.

According to the investigations, a medieval village with a church and a small earthen fort surrounded with a trench stood on this territory. The finds imply that the fort was built in the 13th century, and the majority of the finds of the village also came from the 13th century although a few items can be dated from the late Middle Ages (14th-15th centuries). Further research is necessary to identify the name of the village.

I once again photographed the site as we were flying over it in May. The dark grey ring that indicated the trench was clearly visible in the ploughed field.

Regöly, Sándor, LT: I photographed the Celtic earthen fort in December, when the rampart could better be seen in the barren vegetation. No new archaeological features appeared in it.

Szárazd, Vaskapu, B: The earthen fort, which had been discovered during field walking in 2004, was photographed in thin snow at the beginning of March. Owing to the favourable light conditions and the snow, the outlines of the fortification clearly appeared despite the dense vegetation.

Survey: The geodetic survey was carried out in the spring with Zoltán Korondán's help. The fortification was clearly visible in the forest, which did not yet block the view. Terraces lying a few metres deeper bordered the dwelling area on three sides. The trench observed in the S extending from the continuation of the hill had nearly entirely been destroyed by the plough (Fig. 4).

I found only a few Bronze Age shards on the territory of the earthen fort despite the numerous pig wal-

böző árnyalatai mutatták. Néhány egykori épületet sötétebb zöld csík jelzett.

Kerepes, Kálvária, Á: A falu felett emelkedő Kálváriát övező árkot, sáncot a legelőn a zöld szín árnyalatai jelezték. A meredek oldalú domb alacsonyabb részein nagyméretű, téglalap alakú, árokkal övezett térségek is láthatók. Ezek kora, rendeltetése egyelőre ismeretlen.

Tura, Vajda-rét, B: A falutól K-re, a Galga árteréből enyhén kiemelkedő dombon bronzkori földvár található. Ennek egy része átnyúlik a szomszédos, Heves megyei Boldog község határába. Májusban, szántásban szépen kirajzolódott a lakóterületet övező kerek árok sötétbarna foltja, kívül pedig a szétszántott sánc világos sávja. A védett területen barnásszürke a talaj, középen szürkés-sötétbarna folt figyelhető meg (7. kép).

Terepbejárás: Június elején a fiatal kukoricában elég sok, a hatvani kultúrához sorolható cserepet találtam. Az erődítés nyomai a felszínen kevésbé látszanak, mint a légi fotón.

Úri, DK, B: A falutól DK-re, a halastó felett emelkedő domb tetején szántásban fedeztem fel egy eddig ismeretlen földvárat. Az egykori sáncárkot a sötétbarna sáv, ezen kívül a sáncot világos sáv jelezte. A védett terület közepén sötétbarna, elmosódott folt látható (8. kép).

Terepbejárás: A felszínen, az éppen kikelt napraforgóban néhány bronzkori cserepet találtam. Az erődítést teljesen szétszántották, helyére csupán a környezeténél sötétebb barna talaj és néhány lelet utalt.

Valkó, Kásatető, B: A falu közelében, hosszan elnyúló dombháton található a bronzkori földvár. Ennek a völgy felőli részét már beépítették hétvégi házakkal, kb. a fele azonban még szántóterület. Utóbbi helyen jól látszott egy egykori sáncárok sötét sávja, a kis parcellákon – igen halványan – a növényzet sötétebb zöld színe utalt rá.

Zsámbok, Kerekhalom, B: A földvár a falu szélén, patakra enyhén lejtő dombon helyezkedik el. A sáncárok lesarkított négyzet alakú, sötétbarna sáv, ezt övezi az erősen szétszántott sánc világos foltja. A védett terület közepén sötétbarna folt, körülötte pedig szürkés talaj figyelhető meg.

low. More shards could be collected in the ploughed field: they were encrusted fragments from the Bronze Age.

Szedres, Hidja puszt, B: Soil marks indicated the cross-cutting of the Bronze Age earthen fort in the ploughed field in December. It had already entirely been destroyed by the plough.

Tamási, Kishenye, B: At the beginning of March, I once again photographed the Bronze Age earthen fort at the E edge of the town. The brim of the ploughed territory, which indicated the edge of the protected area, appeared more sharply than ever (Fig. 5).

Tevel, Schanzberg, Á: The fortification of the earthen fort of the Árpadian period rising above the village, and especially the double cross-cutting, was clearly outlined in the snow in March (Fig. 6).

Tolnanémedi, Nyebojsz, B: The Bronze Age earthen fort, the surface of which had strongly been eroded, could relatively clearly be seen in the thin snow in March.

Pest county

Galgahévíz, Szentandrás, Á: Various shades of green showed the multiple trench and rampart in the pasture around the earthen fort. Darker grey stripes indicated a few contemporary buildings.

Kerepes, Kálvária, Á: Shades of green indicated the trench and the rampart around the Calvary rising above the village. Large, oblong-shaped areas bordered by trenches could be observed on the lower parts of the steep-sided hill. Their age and function have not yet been determined.

Tura, Vajda-rét, B: A Bronze Age earthen fort can be found on the low hill in the floodplain of the Galga E of the village. A part of it extends to the fields of the neighbouring Boldog village in Heves county. The dark brown discolouration of the round trench that encloses the dwelling area was clearly outlined in the ploughed field in May, while outside it, the light band of the damaged rampart appeared. The soil is brownish grey in the defended area, and a greyish-dark brown discolouration can be observed in the centre (Fig. 7).

Field walking: Relatively many shards of the Hatvani culture were found in the young maize at the beginning of June. The traces of the fortification are less obvious on the ground than in the aerial photo.

Úri, DK, B: A new earthen fort was discovered in the ploughed field on top of the hill rising above the fishpond SE of the village. A dark brown band indicated the trench and a lighter band showed the rampart outside it. A dark brown vague discolouration can be seen in the centre of the defended territory (Fig. 8).

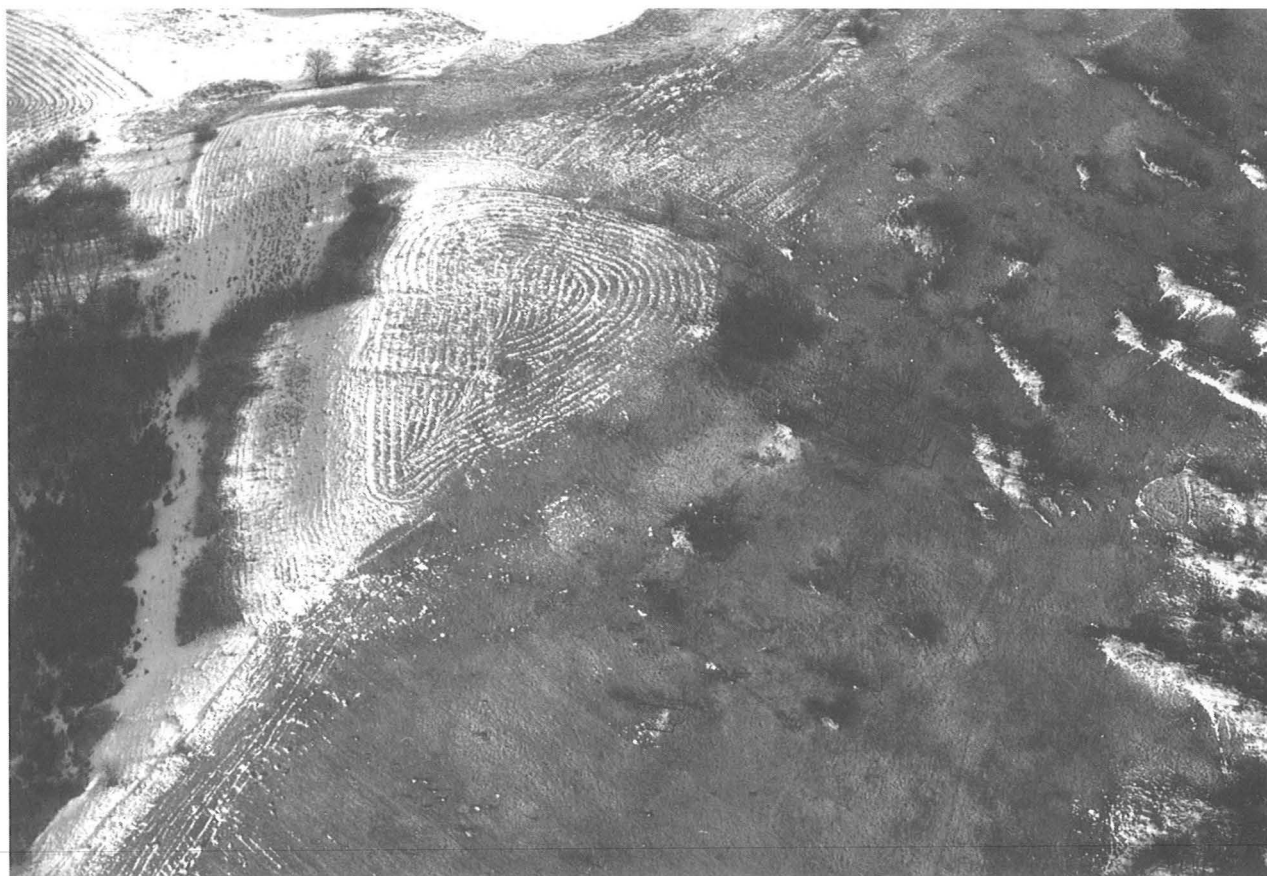
Field walking: A few shards of the Bronze Age were found on the surface in the sprouting sunflower. The fortification has entirely been dispersed by the plough and only a somewhat darker brown soil and a few finds indicate its place.

Valkó, Kásatető, B: The Bronze Age earthen fort can be found on an elongated hill ridge near the village. Its side closer to the valley has already been built in with holiday houses, while the about half is arable land. In this area, the dark band of the trench was clearly visible, and the darker green colour of the vegetation indicated it dimly in the small parcels.

Zsámbok, Kerekhalom, B: The earthen fort can be found on a hill mildly sloping to the stream at the edge of the village. The trench is a square-shaped dark brown stripe with rounded corners. It is enclosed by the light discolouration of the rampart, which has largely been damaged by the plough. A dark brown spot can be observed in the centre of the defended territory surrounded by greyish soil.

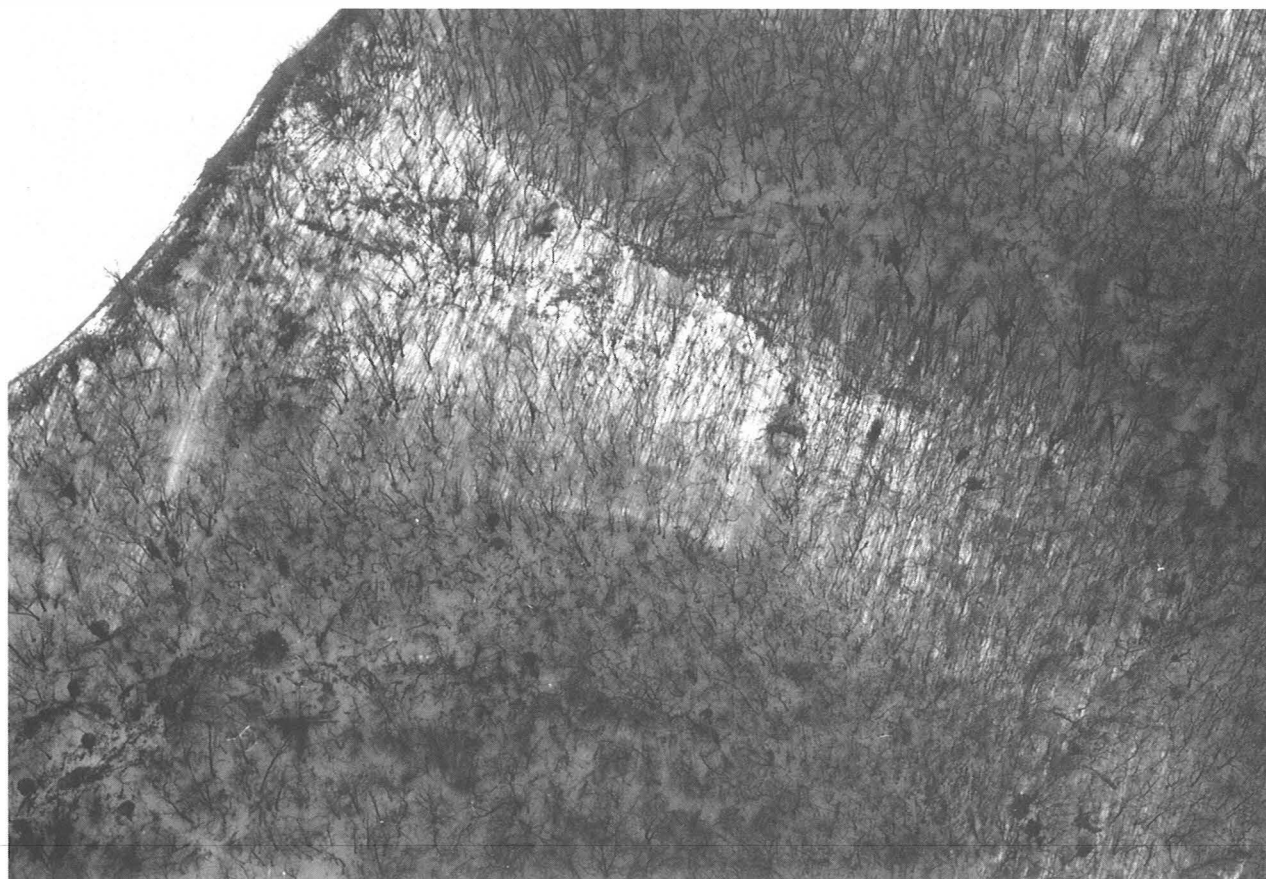
1. kép, Fig. 1: Báticasék, Gesztenyész-völgy (2005. március 2.; March 2, 2005)

2. kép, Fig. 2: Gyulaj, Pogányvár (2005. március 2.; March 2, 2005)

3. kép, Fig. 3: Harc, Várhegy (2005. március 2.; March 2, 2005)

4. kép, Fig. 4: Szárazd, Vaskapu (2005. március 2.; March 2, 2005)

5. kép. Fig. 5: Tamási, Kishenye (2005. március 2.; March 2, 2005)

6. kép. Fig. 6: Tevel, Schanzberg (2005. március 2.; March 2, 2005)

7. kép. Fig. 7: Tura, Vajda-rét (2005. május 25.; May 25, 2005)

8. kép. Fig. 8: Űri, DK (2005. május 25.; May 25, 2005)

Rövid jelentések – *Short reports*

A jelentésekben előforduló korszakok jelkulcsai:

Ő	Őskor	<i>Prehistory</i>
Pa	Őskőkör	<i>Paleolith Age</i>
Me	Mezolitikum	<i>Mesolith Age</i>
U	Újkőkör	<i>Neolith Age</i>
R	Rézkör	<i>Copper Age</i>
B	Bronzkör	<i>Bronze Age</i>
V	Vaskör	<i>Iron Age</i>
Szk	Szkíta kör	<i>Scythian Age</i>
LT	La Tène-kör	<i>La Tène Period</i>
Ró	Római kör	<i>Roman Period</i>
Sza	Római kori barbár	<i>Sarmathian Age</i>
N	Népvándorlás kör	<i>Migration Period</i>
Ge	Germán kör	<i>German Period</i>
A	Avar kör	<i>Avarian Period</i>
Ka	Karoling-kör	<i>Karolingian Period</i>
H	Honfoglalás kör (10 th C. A. D.)	<i>Period of the Hungarian Conquest</i>
Kö	Középkör	<i>Middle Age</i>
Á	Árpád-kör	<i>Arpadian Period</i>
Kk	Késő középkör	<i>Late Middle Age</i>
Tö	Török kör	<i>Turkish Period</i>
Kú	Kora újkör	<i>Early Modern Age</i>
Ú	Újkör	<i>Modern Age</i>
I	Ismeretlen kör	<i>Unknown Period</i>

1. Abony, Elsővíz-dűlő II.

(Pest megye) Ő, R, Sza, A

A 4. sz. főút Abonyt elkerülő szakaszának 83. km-e közelében, a 49. sz. lelőhelyen 2005. május 12. és július 14. között végeztünk megelőző feltárást, befejezve az útépitéssel érintett lelőhelyrészek kutatását.

A 2626 m²-nyi felületen 104 objektumot bontottunk ki: 6 árkot, 94 gödört, 4 házat. Az objektumok közül 15 lelet nélküli, 23 nem tartalmazott keltező leletet, leletanyaga alapján 4 őskori, 28 rézkori (ebből 2 biztosan a bodrogkeresztúri kultúrához, 16 biztosan a Protoboleráz-időszakhoz sorolható), 29 szarmata, 1 avar, 4 újkori.

A feltárt terület legérdekesebb részét képezik a rézkorba datálható gödörök, illetve a házak, valamint a – feltehetőleg – telep lakóterületét védő árok. Igen érdekes anyag került elő a két bodrogkeresztúri kultúrába sorolható leletanyagot tartalmazó gödörből. Különleges a 160. sz. objektumban feltárt két nagyméretű csőtalpas tál.

Fontos épület a kb. 3×6 m-es oldalú 56. sz. ház, amely a protoboleráz időszakra datálható. A ház érdekessége a déli hosszú oldala közepén található bejárat rész, a két oldalon 3-3 cölöplyukkal. A ház belsejében letaposott egyrétegű padlót találtunk. Az épülettől ÉNy-ra egy szarvasmarha-temetkezésre bukkantunk, amelyet különlegessé tesz, hogy az állatot feldarabolt állapotban földelték el, a csontok között vörös okkerrögöket találtunk. A tetem mellett a Protoboleráz-időszakra jellemző fekete, felfényezett kerámiára bukkantunk. Nagyjából 3×4 m-es a 161. sz. ház, melynek egyik sarkában szabályos kerek gödör, annak közepén pedig egy nagyjából ép csésze (kihajló peremű, éles hasi törésvonalú) volt beleásva. A 440. sz. ház hossza 6,5 m, szélessége 4 m. A gödör hasonlóan helyezkedett el az objektumban, ebben is hasonló csészére bukkantunk. Ennek a háznak nemcsak az oldalai mentén, hanem a közepén is húzódtott cölöplyuk sor. A ház K-i végét átvágta a 430. sz. objektum, amely szintén az adott időszak leletanyagait tartalmazta, így a leletanyag alkalmas lehet az időszakon belüli kronológia felállítására.

A házakon kívül egyedi jelenség az árok, amelynek É-i fala meredek, erősítésre emlékeztető, a déli fala lakásabb. A feltárt részlet 7 m hosszú és 3 m széles, mélysége a közepén 120 cm. Leletanyaga a protoboleráz időszakra sorolható, kiemelkedik a dunántúli import Furchenstich-töredék.

Jelentős lelet a 157. sz. gödörben kibontott agyagpecsétlő (protoboleráz időszak, kettős farkasfogmintával díszített), valamint két rézár.

A feltárási területen előkerült szarmata objektumok, kerek vermek közvetlenül az újszilvási út két oldala mellett kerültek elő, leletanyagukban a szürke, korongolt kerámia, valamint a durva kézzel formált edénytöredékek domináltak, néhány sigillata utánzat is napvilágra került.

Az egyetlen avar gödör durva kivitelű kézzel formált kerámiát tartalmazott.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

RAJNA ANDRÁS

2. Abony, Turjányos-dűlő, 1. agyagbánya

(Pest megye) R, B

2005. április elejétől október végéig végeztük a megelőző feltárást a lelőhelyen, a 2004-ben feltárt területtől É-ra. A lelőhely a Füzes-ér egykori meanderének É-i partján, enyhén kiemelkedő, félszigetszerű területen fekszik, mintegy 88–89 m tengerszint feletti magasságon. A mezőgazdasági műveléssel korábban nem bolygatott területen a régészeti jelenségek egy része bizonyosan a humuszban lehetett, mint ezt a humuszréteg alján előkerült késő bronzkori sír is bizonyítja, amelynek közelében – minden bizonnyal a sírhoz tartozó – nagyméretű, ún. pecsétfejtű bronztűt találtunk.

A területen észlelhető régészeti jelenségek eloszlása főként a bánya nyugati és déli területére kiterjedő, laza szerkezetű, viszonylag rövid ideig lakott településre utal. A régészeti lelőhely minden bizonnyal folytatódik É-i irányban, a további kitermelésre kijelölt területen is.

Az általunk feltárt régészeti objektumok legtöbbször beásás, gödör, melyeknek sok esetben csak legalsó része maradt meg. Az időnként rendkívül nagy felületű, bizonyosan többször megújított hulladék-gödörök szolgáltatják a leletanyag döntő részét.

A középső területen talált öt kerek, nagyméretű, függőleges falú és meglehetősen mély beásás egyértelműen víznyerő kút lehetett. Rétegesen beiszapolódott betöltésük is ezt támasztja alá. A gödörök betöltéséből viszonylag nagy mennyiségű kerámiatöredék mellett pattintott, ill. csiszolt kőeszközök, valamint csonteszközök is előkerültek. A nagyszámú állatcsont, főként szarvasmarhacsontok intenzív állattartásra utalnak. Ritkán egy-egy emberi maradvány is előfordult az objektumokban, melyek közül kiemelkedik egy omladékréteg alatt, rendelkezéses helyzetben fekvő emberi váz.

A rézkori telep gödreiből nagy számban előkerült leégett agyag házfaltapasztások, ill. kemencék sütőfelületeinek töredékei felszíni épületekre utalnak, melyek nyomai azonban a jelenlegi humuszolt felszínen már nem figyelhetők meg. Néhány beásásban házfaltapasztásokkal együtt egészben megmaradt, esetenként töredékes, különböző méretű edényeket találtunk.

A település az előkerült kerámialeletek stílusjegyei alapján a késő rézkor kialakuló szakaszával, a Cernavoda III–Protoboleráz-horizont néven elkülönített kulturális egységgel hozható összefüggésbe, mely a Kr. e. 3700–3500 közötti időszakban élhetett.

A kerámia viszonylag jó minőségű, gyakran fényezett felületű, csak néhány esetben díszített bebökődött pontsorokkal, vagy bekarcolt vonaldíszekkel. A legkedveltebb edényformák az ívelt kihajló peremű, tört profilú, gyakran függőlegesen átfűrt bütyökkel ellátott tálak, ill. a vékony falú, nyomott gömbös testű, általában szalagfüles korsók, bögrék. A „szubkután fül” típusa is nagy számban került elő. A viszonylag finom kidolgozású edények mellett a vastagabb falú, gyakran durva felületű fazekak, ill. nagyméretű tárolóedények töredékei is

előfordulnak. A külső kulturális kapcsolatrendszerek vizsgálata szempontjából különösen fontosak a lelőhelyen eddig előkerült, kivágott háromszögekből álló geometrikus mintájú, vagy tűzdelt-barázdás díszű, fehér mészbetétes edénytöredékek. Egy edényperemből induló, állatfejet ábrázoló protomé töredéke is előkerült, mely a korszak hasonló tárgyaihoz képest egyedülálló.

A 2005. évi ásatás befejező időszakában felszínre került egy különleges réztárgy, minden bizonnyal ékszer töredéke is. A feltárt csont-, ill. kőeszközök viszonylag kevés, ám annál karakteresebb típusba sorolhatók. A csonteszközök közt főként laposra csiszolt véső, esetleg spatulaszerű eszközök, a pattintott kőeszközök között pedig gyakransarlóbetétként alkalmazott, sok esetben retusált pengék találhatók. Ez utóbbiak nyersanyaga az Északi-középhegység területén sokfelé előforduló hidrokvarcit, ritkábban obszidián. A csiszolt kőeszközök közt őrlő- és dörzskövek egyaránt előfordulnak, valamint néhány csiszolt kőbalta is.

A lelőhelyen a két ásatási évad során összesen 45 735 m² területen 218 régészeti objektumot tártunk fel.

HANSEL BALÁZS – MARTON TIBOR

3. Abony, Turjányos-dűlő

(Pest megye) U

2005. szeptember-októberben próbafeltárást végeztünk a MÁV 100 vonal 86,50–86,80 km-szakaszánál. A déli oldalon húzott kutatóárokban középső újkőkori (szakálhádi kultúra) település elszórtan elhelyezkedő 8 objektumát (4 gödörrel, 2 árokrel, 2 edénytöredék-kupacot) és egy bizonytalan korú árokrel tartunk fel. A lelőhely (75. sz.) kiterjedése ismeretlen, a vasúttól D-re levő kukoricatáblákon nem volt vizsgálható. A lelőhelynek a vasúttól É-ra feltételezhető folytatását régebbi agyagbányászás már részben elpusztította.

A MÁV 100 vonal, 87,05–87,32 km-szakasz kutatóárkaiban középső újkőkori (AVK, szakálhádi kultúra) település viszonylag intenzív részletét figyelhetjük meg.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

DINNYÉS ISTVÁN

4. Abony, 8. sz. lelőhely

(Pest megye) U, R

A lelőhelynek a vasútvonal átépítésével veszélyeztetett részén 2005. október 24. és november 22. között megelőző feltárást végeztünk, amelynek során 57 régészeti objektumot, 50 gödört, 5 sírt és 2 házrészletet tártunk fel mintegy 3100 m² területen.

A legkorábbi gödrök a *középső neolitikum elejéről* az alföldi vonaldíszes kerámia kultúra népéhez tartoznak. A terület középső részén helyezkedtek el egy csoportban, kivétel a lelőhely K-i részén fekvő 7. sz. gödör. Nagyon gazdag kerámiaanyag került elő belőlük, leggazdagabb gödrünk a nagyméretű, csónak alakú 35. sz. obj.

jellegzetes polírozott felületű, karcolt mintás töredékekkel, köztük négyzetesedő edények, csótalpas tálak töredékei, egy kiöntőcsöves töredék. A 27. sz. gödör egyik töredéke feltehetően arcok edényhez tartozik.

A *középső neolitikum végéről* a szakálhádi csoport népéhez köthető a feltárt objektumok nagy része, összesen 46. A szakálhádi objektumok a lelőhely K-i végétől a Ny-i végéig egyaránt megtalálhatóak, legsűrűbben a lelőhely középső részén, az AVK gödrök közelében. A gödrök közül kiemelkedik az igen nagyméretű 47. sz. obj., amelynek déli felén a gödör széle lépcsőzetesen mélyült, a gödör szélét sűrű kerámiafoltok borították. A gödör DK-i negyedében, a gödör szélén több cölöplyukat figyeltünk meg. A gödör feltehetően munkagödör volt. Szintén munkagödör lehetett a 36. sz. obj., amelynek É-i részén egy kicsi, mély, kerek, égetett falú gödör mélyült le, ezt vették körbe a déli és nyugati oldalról nagyobb és sekélyebb gödörrel. A 42. sz. obj. szintén kicsi, mély, kerek gödör, amelynek az oldalát kiégették, és amelynek DNY-i részéhez közvetlenül csatlakozik a nagyobb és sekélyebb 40. sz. gödör.

A szakálhádi csoport gödreiből is gazdag leletanyag került elő. Nagy mennyiségben találtunk jellegzetes karcolt, ívelt szalagdíszes, vörös pasztózus festésű cserepeket, karcolt spirál és meander díszes, „szilmei” bütykökkel díszített töredékeket és nagyméretű festett-karcolt díszű arcok edények töredékeit. A 47. sz. gödörben egy kottafejes díszű DVK importedény töredékei kerültek elő. A kerámialeletek mellett több agyag hálónéhezéket, szövőszéknehezéket, csiszolt és pattintott kőeszközöket (őrlőköveket, kővessőt és kőbalta-töredékeket, obszidián- és kovapengéket) találtunk.

Az előkerült sírok közül a legfontosabb a 3. sz. sír, amelyben egy hátán, behajlított karokkal és bal oldalra hajlított lábakkal fekvő, közel K–Ny tájolású csontvázat tártunk fel. A sír ÉK-i végében, a koponya mellett egy kis tálkába vörös okkert helyeztek. A sír sekély, 17–22 cm mély, az egyetlen mellékletes temetkezés és az egyetlen, ahol meg lehetett figyelni a trapéz alakú sírgödört. A 31. sz. sír nagyon erősen bolygatott volt, csak néhány csont maradt meg belőle, sem a temetkezési rítust, sem a tájolást nem lehetett azonosítani. A másik három sírban bal oldalán zsugorított csontvázat tártunk fel: DDK–ÉÉNy-i tájolásúak, melléklet nélküliek és mind nagyon magasan feküdtek, sírfoltot nem tudtunk megfigyelni. A sírok az Abony 8. sz. lelőhely teljes területén, a telepobjektumok között elszórtan kerültek elő, ugyanúgy, mint más Abony környéki szakálhádi lelőhelyeken.

A feltárt két ház a *korai tiszapolgári kultúra* hagyatéka. A 8+15. sz. obj. maradt meg valamivel jobb állapotban. Csak a DDK-i részét tárhattuk fel, az ÉÉNy-i része a jelenlegi vasúti töltés alatt húzódik. A ház alapárkos szerkezetű, a középső részén cölöplyukosok húzódnak. Fontos része a feltárási terület szélére eső ÉNy-i sarok, ahol a bedőlt fal omladéka között több teljes edényt is sikerült kibontanunk. Ilyen két vékony-

falú, narancsszínű kis korsó, mindkettő 15 cm magas, az egyikük teljes felületén díszített: a rombusz alakú mezőkre osztott felületén váltogatják egymást a pontokkal illetve a bekarcolt vonalkötegekkel kitöltött mezők. (*Az illusztrációt lásd a borító első fülén!*) A másik ház (58. sz. obj.) sajnos erősen bolygatott volt. Érdekes lelete egy nagyméretű, szájjal lefelé fordított tárolóedény, hasa alatt több nagyméretű, átfúrt bütyökfüllel.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

Munkatársak: dr. Ecsedy István, Rajna András.

KOVÁCS ÁGNES

5. Adács határa

(Heves megye) U, Á

Az épülő gázvezeték Heves megyei szakaszának nyomvonalán a 2004-ben megismert lelőhelyeken 2005. október 8. és november 4. között végeztünk megelőző feltárást.

Külső-Mérges-patak: A lelőhely Adácstól DK-re, a Külső-Mérges-patak Ny-i partján található, egy sík területen. A 150 m hosszú, 5 m széles lehumuszolt felszínen egy Árpád-kori házat és egy méhkas alakú tárológödrt figyelhetünk meg. Mindezek mellett számos cölöplyukat sikerült dokumentálnunk, amelyek szabályos szerkezeteket mutattak. Nagy valószínűséggel egyidőssek a házzal és az állattartással hozhatók összefüggésbe. Említést érdemel a gödör nyelési felszínéről előkeült 4 darab bronz fülbevaló.

A terület egy másik pontján a felszíni gyűjtés során AVK-töredéket és népvándorlás kori anyagot találtunk. Az ásás során egy átlagos sűrűségűnek mondható lelőhely képe bontakozott ki a 200 m hosszan és 5 m szélességben lehumuszolt felületen. A legkorábbi telepjelenséget a szakállhái kultúra nagy, ovális alakú és kisebb amorf tárológödre képviselte. A nagy, ovális tárológödör jelentős mennyiségű kerámiát és állatcsontot tartalmazott. A kisebb objektumokban elenyésző, töredékes leletanyag volt. A további telepjelenségek az Árpád-korba tehetőek: egy ház, több tárológödör és számos cölöplyuk.

Szilos-oldal: A lelőhely az Adács, Karácsond és Nagyfűged községek által bezárt háromszög súlypontjában található. A Szilos-oldal egy nagy, É-D-i kiterjedésű, több dombszerű hátság. A lehumuszolt szakaszon 500 m hosszan jelentkeztek átlagos sűrűséggel az objektumok, ezek közül mintegy negyvenet tártunk fel. Ezek nagyrészt neolit (szakállhái kultúra) ovális gödrök, kisebb számban kisméretű, méhkas alakú tárológödrök voltak. Mindezek nagyon töredezett, csekély számú kerámiát tartalmaztak. A lelőhelyen az Árpád-kori megtelepedésre utaló objektumok is előkerültek. Túlnyomórészt árkokat és egy ház maradványát figyeltük meg. A házból egy majdnem teljesen ép edény került elő a tűzhely mellől.

DANYI JÓZSEF

6. Adács, Mancsos-rét

(Heves megye) U, R, LT

A lelőhelyet a Tiszaújváros-Százhalombatta vezeték-szakasz nyomvonalán 2004-ben végzett terepbejárások során fedeztük fel Adácstól D-re, a György-ér É-i partja mentén. A régészeti lelőhely térségét a György-ér egy holt ága osztja két részre. A K-i rész laposabb, a Ny-i lelőhelyrész viszont végig a György-ér magaspartján terül el.

A 2005 őszen végzett megelőző feltáráson két szelvényt nyitottunk. A K-i részen alig kerültek elő régészeti jelenségek, a Ny-i rész ezzel szemben sűrűn fedettnek bizonyult. A két lelőhelyrész közötti lapályos részen nem kerültek elő régészeti jelenségek. Összesen 105 objektumot bontottunk ki, több korszak emlékeit találtuk meg. A Ny-i lelőhelyrészen a régészeti jelenségek igen sűrűn borították be a kutatási területet – több helyen metszették is egymást, illetve egymásra rétegződtek.

A legkorábbi megtelepedési nyomok az *újkőkör középső szakaszának végéről* származnak. Nagyméretű, szabálytalan körvonalú, többnyire ovális gödrök, körülöttük pedig házalaprajzokat sejtető cölöpnymok alkotják azokat a legfőbb telepszerkezeti támpontokat, melyekből az egykori soros szerkezetű települési kép felvázolható. Az egymástól 10 m-re, egy sorban elhelyezkedő gödrök némelyike a 6 m-es hosszúságot is meghaladta, és mélységük is elérte az 1 m-t. Némelyikből nagyobb mennyiségű leletanyag került napvilágra. A gödrök közötti területen 4 sírt tártunk fel ebből a korszakból. Mellékleteik leginkább tengeri kagylók (spondylus) csiszolt gyöngyök, gyöngysorok voltak.

A lelőhelyen megfigyelt jelenségek másik fele a *késői rézkorba* tartozik. Elsősorban kör alaprajzú tárológödröket tártunk fel, helyenként gazdag leletanyaggal. A korszak gödreiben viszonylag sok marhacsontvázat találtunk anatómiai rendben.

A lelőhelyen szórványosan *kelta* objektumokat is megfigyeltünk, ezek főleg a lelőhely K-i zónájában, a szomszédos folyómedertől és a mellette húzódó magaslattól kissé távolabb kerültek elő.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

7. Alsóörs, Országúti-dűlő

(Veszprém megye) Ő, Kk

2005 októberében terepbejárást végeztünk a település területén örökségvédelmi hatástanulmány készítéséhez. A Veszprém megyei topográfia felülvizsgálata során végzett terepbejárás során két új lelőhelyet fedeztünk fel.

A falutól É-ra, a Somlyó-hegy É-i lábánál, pontszerű (50–60 m átmérőjű) lelőhely (Alsóörs 13. lh.). A szántott területen kevés leletet találtunk: őskori és késő középkori telepnyomokat, kerámiatöredékeket és kovapattintékokat.

A Felsőörsre vezető műút K-i oldalán, egy lovastanyától É-ra, a domboldalon, mélyszántásban 100×60 m

kiterjedésű területen (Alsóörs 14. lh.) kevés őskori és középkori edénytörédeket gyűjtöttünk.

Munkatárs: Gallina Zsolt.

SOMOGYI KRISZTINA

8. Alsóörs, 258/2 hrsz.

(Veszprém megye) Ró

2005 májusában öt napon át régészeti szakfelügyeletet végeztünk a Lóki utca – Hársfa utca – Orgona utca – Viola utca vonalán húzott kábelfektető árok munkálatainál. A Lóki utcában az árok átlagos mélysége 80 cm. A Lóki utca 6. előtt római kori tégladarabok mutatkoztak.

A Kőris köz közelében másodlagos helyzetű római kori téglatörédeket találtunk. A Hársfa utca közepén egymásra rakott vöröshomok-köveket figyeltünk meg az árokkalban. Az Orgona utca 30. előtt az újkori murvában két római kori tégladarabot találtunk, míg az Orgona utca 25. előtti szakaszon ismét vörösköves felületet.

PALÁGYI SYLVIA – CSIRKE ORSOLYA

9. Alsópáhok határa

(Zala megye) R, B, Ró, N, Á, Kk

2005 májusában terepbejárást végeztünk a Hévíz–Alsópáhok elkerülő út nyomvonalán.

Hévízdomb (MRT 1. k. 17/2 lh.): A Hévízdomb Ny-i lábánál, a Páhoki-patakkal párhuzamosan futó dűlőút két oldalán, nagyjából a nyomvonal 2,65–2,45 km-szelvényei közt korábbról is ismert lelőhelyen a késő rézkori badeni kultúrába tartozó cserepeket és öt kőeszközt, ill. római és késő középkori kerámia- és üvegtörédeket gyűjtöttünk. A leletek ritkán, de folyamatosan jelentkeztek a dűlőúttól Ny-ra lévő kukoricatábla egész szélességében, sűrűsödési pont nem volt megfigyelhető. A lelőhely túlnyúlik a kukoricatáblát K-ről határoló dűlőúton is. Az É-ra lévő parcellában egy kovaeszközt, ill. egy koponyatető-törédeket találtunk. Az utóbbi alapján talán ezen a lelőhelyen azonosíthatjuk az ún. alsópáhoki, nagy népvándorlás kori (Keszthely-kultúra) temetőt, melyet az MRT 1. kötete mint 17/2, azaz hévízi lelőhelyet tart nyilván. Ma a lelőhely Ny-i része Alsópáhokhoz, a K-i pedig Hévízhez tartozik. Ettől a parcellától D-re a második parcellában néhány késő középkori kerámiatörédeket gyűjtöttünk. A jelenleg megfigyelésre alkalmas, de nem összefüggő parcellákban jelentkező leletek szerint a lelőhely kiterjedése kb. 400×200 m-re becsülhető.

Hévízdomb (MRT 1. k. 1/4, 5, 6 lh.): A Hévízdomb legdélebbi végében, a Ny-i, DNY-i lejtőn, a nyomvonalon és attól K-re, az 1,90–1,40 km-szelvények közt találtunk egy lelőhelyet, melynek kiterjedése jelenleg kb. 500×350 m-re tehető. A lelőhely valószínűleg É felé tovább terjed. Déli végét a domborzi helyzet, azaz a Hévízdomb vége határozza meg. A leletek egy nagy kukoricatáblában, változó intenzitással jelentkeztek. A cserepek egy része vastagabb falú, kézzel formált (késő réz-

kori durva kerámia), egy részük kavicsos anyagú, hullámvonalas díszű (népvándorlás kori, ill. Árpád-kori). Az őskori leleteket öt kőeszköz egészíti ki. Néhány kerámia római kori, és valószínűleg ezekhez tartozik egy fénőkő is. Foltokban nagyon apróra tört csontokat is megfigyeltünk, egy részük kalcinált. A lelőhely nagy valószínűséggel lefed több korábban ismert lelőhelyet (MRT 1. k. 1/4, 5, 6), de ezek területe egyenként nem különíthető el. A római kori leletek talán az 1/4, ún. Hévízdomb-Paptag lelőhelyet jelölik, a népvándorlás kori cserepek az 1/5, a badeni kultúra leletei pedig az 1/6 lelőhelyre utalnak.

Páhoki-patak partja: Alsópáhok külterületén, Hévíztől Ny-ra, kb. a nyomvonal 3,05–2,75 km-szelvényei közt, a Páhoki-patak K-i partján emelkedő Hévízdomb Ny-i lejtőjén fekszik a lelőhely, a patakmedertől kb. 100 m távolságra. A leletek mintegy 300 m-es szakaszon, a patak völgyével párhuzamosan, egy jól körülhatárolható, kb. 70 m széles sávban jelentkeztek. A kerámiatörédek egy része őskori, rézkori (badei kultúra) ill. késő bronzkori, ezek foltokban kerültek elő. A foltok a szétosztott gödrök helyét mutatják. Néhány töredék a római korra, egy peremtörék pedig a késő középkorra datálható.

P. BARNÁ JUDIT

10. Apátfalva határa

(Csongrád megye) U, V, Sza, A, Á

Az M43 autópálya Makó–országhatár szakasz tervezett nyomvonalának régészeti terepbejárása során a település határában az alábbi lelőhelyeket regisztráltuk.

Belez: A nyomvonal 44+200–44+500 km-e között nagy kiterjedésű település felszíni nyomait találtuk meg (48. sz. lh.).

Az autópálya 47+350 km-szelvényénél metszi a nyomvonal a Makó–Csanádpalota közötti országutat. A nyomvonalnak ezen a szakaszán két mederág található. Mindkét mederág a ma Belezi-csatornaként funkcionáló, de egykor Belez nevű meder vízrendszeréhez tartozott. Anyugati ág egy kisebb lefűződött ága, a jobb oldali pedig maga a főmeder. A két meder között egy velük párhuzamosan futó, ÉK–DNY irányú, a medrek-ből kiemelkedő markáns dombhát található. A lelőhely területét 3 oldalról körülveszi a széles vízmeder. Észak felé a dombhát fokozatosan ellaposodik és a lelőhely is véget ér. A régészeti lelőhely ezen a dombháton, a Pálota út mindkét oldalán, a Joó- és a Vigh-tanyák környékén helyezkedik el. Intenzitása közepes. A bejáráson nemcsak a nyomvonal teljes szélességében, hanem attól É-ra és D-re is egyaránt gyűjtöttünk leleteket, melyeknek 90%-át az Árpád-kori kerámia tette ki. Néhány szarmata kori töredék mellett 5 újkori és 5 feltételeken a vaskorra keltezhető edénytörédeket találtunk.

Nagyút-dűlő: A Királyhegyes–Apátfalva közti országút és a Makó–Csanádpalota közötti országút kereszteződésétől K-re, az utóbbi úttól É-ra került elő a

lelőhely (46. sz. lh.). Az autópálya 46+300 km-szelvényénél a nyomvonal keresztezi az Apátfalvára vezető országot. Az út keleti oldalán több, ÉK–DNy irányú markáns, a környezetükből jelentős mértékben kiemelkedő dombhát található, melyek közül 3 is metszi az autópálya irányát. A felfedezett lelőhely a két Ny-i dombháton, és a köztük elhelyezkedő mélyebb völgyben található. A Ny felől számított második dombhátat követő mélyedésben már nem lehetett felszíni leleteket találni. A lelőhely intenzitása közepes, a leletek a nyomvonal teljes szélességét lefedték. A kerámia mintegy 90%-át a szarmata kori (4–5. sz.) leletek teszik ki. Néhány jellegzetes töredék egyértelműen a középső neolitikumra keltezhető. Ugyancsak kis mennyiségű lelet jelezte a késő avar, az Árpád-kori és az újkori település nyomait.

A nyomvonal 46+900–47+150 km-e között találtuk meg a 47. sz. lelőhely felszíni nyomait.

Az autópálya 47+000 km-szelvényénél a nyomvonal keresztezi a Makó–Csanádpalota országot. A Palotai út északi és déli oldalán a Langó-tanyától É-ra és Ny-ra egy, a környezetéből alig kiemelkedő dombhát található. A dombhát párhuzamosan fut azzal a nagy és széles mederrel, amelynek közepén a szelídített és szabályozott Belezsi-csatorna található. Ezen a magasparton helyezkedik el a felfedezett régészeti lelőhely, melynek intenzitása közepes. A felszíni leletek kisebb-nagyobb foltokban jelentkeztek, de folytonosságuk nem szakadt meg, kb. 95%-uk Árpád-kori, a többi szarmata és őskori kerámia volt.

Munkatársak: Mészáros Patrícia, Paluch Tibor, Sós-kuti Kornél, Wilhelm Gábor régészek (MFM), Benedek András, Pópity Dániel, Sáty Emese, Tompa György régészhallgatók (SZTE), Katona Sándor, Kulcsár Kornél, Máté Genovéva, Nagy Norbert régésztechnikusok (MFM).

SZALONTAI CSABA

11. Apc határa

(Heves megye) Pa, Ő, Sza, A, Á, Kk

2005. március 1. és december 31. között több részletben terepbejárást végeztünk a Zagyva-völgy K-i oldalán. A település Város-rét, Mákföld, Kopasz-hegy, Tűzkút, Legdoman, Morgó, Szineg, Nagyasszony-árok, Volt-ér-völgy, Kolin-völgy határrészein, valamint az Apci-nagyhegy Miskolci oldal elnevezésű területén és a nyugati oldalán, továbbá a Zagyvavölgye Tsz területén összesen 17 lelőhelyet regisztráltunk.

A gyűjtött leletanyag: kovaleletek (magkő, penge, szilánkok, gyártási hulladékok, nyersanyagdarabok), patintott kőeszközök, fosszilis csontok, okkerrög, továbbá őskori, szarmata, avar, Árpád-kori, középkori kerámia.

A leletanyag a Dobó István Vármúzeumba került.

Konzulens: dr. Ringer Árpád.

Munkatársak: Gutay Mónika régészhallgató, Kerégyártó Gyula.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

12. Apostag, Szilas Kelet

(Bács-Kiskun megye) Sza

A lelőhelyen az M8-15. sz. út építéséhez kapcsolódóan 2005. április 18. és július 15. között megelőző feltárást végeztünk. Egy kb. 300×25 m-es területen feltártunk 34 árkot, 38 gödröt, 15 cölöplyukat, 3 kopolyát, 9 sírt a szarmata korszakból valamint egy újkori kutat. Az objektumok leletanyaga szegényes volt, a néhány rabolatlan sír és az árokrendszer környezetében elhelyezkedő gödrök kivételével, utóbbiakban kisméretű edény, fibulák és gyöngyök kerültek elő. A feltárást során bizonyossá vált, hogy egy szarmata település szélét találtuk meg a hozzá tartozó karámokkal, kopolyákkal és temetővel, valamint egy árokrendszert, mely feltehetőleg a szarmata terület védelmét biztosította. Az árokrendszer jól követhető a környezetről készült légi fotókon is, és megállapítható, hogy egy jelentős méretű „védmű” része lehetett. A feltárt területen még egymás közelében elhelyezkedő árkok ÉNy–DK irányban sugarasan kissé széttartanak, s alkalmazkodnak a környezeti viszonyokhoz. A területen hosszú ideig tartó, jelentős szarmata megtelepedéssel számolhatunk, ugyanis az árokrendszeren kívül nagy sírszámú temető azonosítható a légi fotók alapján.

A temető 9 sírját feltártuk. Egy részük körárkos. A sírokból fibulák, kisméretű edények és gyöngyök (nyakon és a csuklók tájékán) kerültek elő.

WICKER ERIKA

13. Aszód, Papi-földek

(Pest megye) U

A lelőhely az 1960-as évek óta ismert. Kalicz Nándor több mint egy évtizedes ásatás során a terepbejárásból ismert lelőhelynek csak egy kis részét tudta feltárni. Az ásatás befejezése óta számos lelet került be a múzeumba helyszíni szemléim során, amelyeket 1993 óta folyamatosan végzek. 2005. február 1-jén újabb részét ismertem meg a lelőhelynek, amely tehát jóval nagyobb, mint eredetileg hittük, és mint ahogy az MRT térkép (és az ennek alapján készült aszódi rendezési terv) jelöli.

KULCSÁR VALÉRIA

14. Árpás határa

(Győr-Moson-Sopron megye) R, B, Ró, Á, Kk, Kú

2005. március 15-én helyszíni szemlét végeztem régészeti hatástanulmány készítéséhez.

Apáca-domb: A község határának DNy-i részén nagy kiterjedésű mocsaras mélyedés található. A vizegyősi lapályból ÉNy–DK-i irányú, hosszan elnyúló markáns domb emelkedik ki, amelynek teljes felszínén rézkori, római kori és Árpád-kori edénytöredékeket gyűjtöttem. Az őskori kerámia nagy része vastag falú, durva kivitelű házikeramia. A kiemelkedés magasabb részén régészeti objektumok világosan kirajzolódó foltjait észleltük. Helyenként nagyobb méretű faltapaszt-

tás-darabok is kerültek elő őskori kerámiatöredékek kíséretében.

Félegyházi-domb: Korábban római kori temető és telepnyom került elő. A domb ÉNy-i és DK-i vizsgálható részén elszórta középkori és kora újkori (újkori) edénytöredékeket gyűjtöttem. A leletek alapján feltehető, hogy ezzel a hellyel azonos a Mithay Sándor és Szőke Béla 1948-as jelentésében szereplő Telek vagy Hegy nevű dombvonulat, ahol középkori telepnyomot azonosítottak (XJM RA 33-69.).

Szólóhegy (más néven Cigány-domb): A markáns dombvonulat teljes felszínén és a tőle ÉNy-ra, az Egyed felé vezető útig terjedő területen nagyszámú Árpád-kori és késő középkori cseréptöredéket (köztük számos cserépbogrács-töredéket) gyűjtöttem. A lelőhely tehát jóval nagyobb kiterjedésű, mint eddig gondoltuk. A dombvonulat gerincén a középkor mellett késő bronzkori edénytöredékek is előkerültek.

TAKÁCS KÁROLY

15. Árpás-Mórichida, Dombföldek

(Győr-Moson-Sopron megye) Ró

A frankfurti Johann Wolfgang-Universitáttal és a jénai Friedrich Schiller-Universitáttal közösen végzett Mursella-projekt keretében műszeres lelőhelyfelfedezést – palinológiai fúrásokat és geofizikai felmérést – végeztünk az egykori római város területén. A projekt az egykori római municipium kutatását célozta meg, amely magába foglalja a város kiterjedésének, szerkezetének vizsgálatát régészeti és egyéb természettudományos módszerekkel.

2005. május 31. és június 3. között dr. Heike Schneider (Jéna) vezetésével az egykori Rába medret keresve több ponton fúrásokat végeztünk a mai Rába töltésétől D-re, amelyek palinológiai elemzése egyelőre folyamatban van. Ugyanakkor a Rába több más pontján is helyszíni szemlét tartottunk a további, az egykori vízrajz rekonstrukciójához fontos pontjain, így Sobor, Kisbabet, Marcaltő Rába-partján.

2005. október 3–7. között Christina Salat (Frankfurt) végzett az egykori Mursella több területén geofizikai felmérést. Magnetométeres felmérés történt mintegy 4,2 ha területen. Ennek eredményeit kiegészítendő egy 20×40 m-es területen georadaros felmérés is készült. A geofizikai eredmények kiértékelése még folyamatban van.

A németországi kutatócsoport vezetője dr. Felix Teichner. A kutatásokban részt vett Molnár Attila.

Konzulens: dr. Szőnyi Eszter.

BÍRÓ SZILVIA

16. Ászár, Kossuth Lajos utca 26.

(Komárom-Esztergom megye) Ó, Á

Az 1777-ben Fellner Jakab tervei alapján épített katolikus templom K-i szomszédságában építkezés során eldőzerolták a templomhoz tartozó újkori temető jelen-

tős részét. A felszínen őskori és középkori cserepek is előkerültek, ami leletmentést tett szükségessé.

Az 2005. október 3–28. között folyó munka során 30×38 m-es felületet sikerült átvizsgálni. Az újkori sírok között egy feltehetőleg középkori veremre és egy valószínűleg ugyancsak középkori gödör részletére találtunk. A temető déli részében és azon túl is második világháborús lövészárkok voltak, melyek között két Árpád-kori kemence (az egyiknek cseréptapasztása volt), valamint egy Árpád-kori árok részlete és egy ugyancsak Árpád-kori gödör került felszínre.

A terület az őskorban és a középkorban is lakott volt, az objektumanyag nagy részét azonban részben az újkori temetkezésekkel, részben pedig az iskola építése során tönkretették.

PETÉNYI SÁNDOR

17. Baj, Ady Endre utca 10.

(Komárom-Esztergom megye) Ró

2005. október 12–21. között a tulajdonos bejelentése nyomán leletmentést végeztünk a telken. A kert nagy részét római kori kerámiatöredékek borították. A kert teljes hosszában kijelöltünk egy 20×2 m-es szelvényt, melyben 7 objektum feltárását sikerült azonosítanunk. Ezek betöltéséből nagyszámú kerámiatöredék, állatcsont és kevés téglatöredék került elő. Az első ásónyomban a szelvény középső részén rendezetlenül elhelyezkedő köveket figyeltünk meg, de nem álltak egymással kötésben s kötőanyag sem volt megfigyelhető rajtuk.

A kert K-i felében kijelölt árokban több kerámiatöredék került elő a felszínen, és három objektumot figyeltünk meg. A szelvény Ny-i végén egy kőkupac került elő, melyben a kövek nem voltak kötésben egymással, s kötőanyagot itt sem figyeltünk meg a köveken.

SCHMIDTMAYER RICHÁRD

18. Baj, Öregkovács-hegy

(Komárom-Esztergom megye) Kk

2005. június 15. és szeptember 15. között feltárást végeztünk a 0106 hrsz-ú területen. A munka során négy szelvényt nyitottunk a nemesi udvarház területén. Előkerült egy újabb boronaeépület alapja (mérete: 5,5×2 m) a tavalyi főépülethez épített boronaealaptól 2,2 m-re D-re, egy kürtős kemence a hozzá tartozó munkagödrökkel, valamint folytattuk egy korábban megtalált és részben már feltárt szemétközdör bontását is.

PETÉNYI SÁNDOR

19. Bajánsenye, Vörösmarty utca 25.

(Vas megye) Kk

2005. november 15-én a Körmendi Rendőrkapitányságon egy Bajánsenyéről származó leletegyüttes azonosítását végeztük el. A szemle során 38 darab, 1660 és 1676 között vert császári ezüstpénzt (többségében I. Lipót 15

krajcáros) és a feltehetően az elrejtésükre szolgáló szürke színű korsót (17. század) azonosítottuk.

A találónál tett házkutatáson további 127 darab ugyanebből a korszakból származó pénzérmét foglalt le a rendőrség.

Dr. Nagy Zoltán körmeneti múzeumigazgató adatgyűjtése szerint a kincset Kiss Zoltán találta Kiss Kálmán Vörösmarty utca 25. szám alatti telkén, egy pajta-épület helyén, kertásás közben, az 1990-es évek elején. A találó elmondása szerint az edény eredetileg ép volt.

A leletegyüttes kétségkívül kincslelet volt, amely 165 ezüstermet tartalmazott. Az elbeszélések alapján sejtethető, hogy több darab elkallódott.

Munkatárs: Szilasi Attila Botond régésztechnikus.

KISS PÉTER

20. Balatonalmádi, Budatava térsége

(Veszprém megye) I

2005. július 21-én és 26-án az OCTOPUS Egyesület elvégezte a jelzett terület vízszint alatti műszeres vizsgálatát. A Balaton-Volán kikötőig, illetve attól ÉK felé eső területen, nagyobb csoportokban objektumok, tömedertől idegen jelenségek mutatkoztak, néhány helyen pedig határozottan épület. (vö. MRT 2. k. 4/8 lh.)

PALÁGYI SYLVIA

21. Balatonlelle, Rádi-domb

(Somogy megye) R, B, A

A lelőhely (67/3) az új M7 autópálya balatonszemesei csomópontjától D-re, a Rádpusztára vezető bekötőúttól Ny-ra, a Tetves-patak irányában húzódó domboldal gerincén és Ny-i lejtőjén helyezkedik el. Megelőző régészeti feltárását, amelyre 2005. május 3. és augusztus 11. között került sor, a 67. sz. út nyomvonal-korrektciója tette indokolttá.

A feltárás első szakaszában elsődleges feladatunk a helyi bányagödör kiterjedésének pontos meghatározása és a homokkitermelés által érintetlenül hagyott, nyomvonalba eső régészeti lelőhely felderítése volt. Az egykori domb és a bányászat, valamint az utómunkálatok által érintetlenül hagyott felszín határának kijelölése csak régészeti módszerekkel volt lehetséges.

Ennek kiderítésére egy hosszanti szondát húztunk a lelőhely É-i határától a feltételezett bányagödör É-i lejtőjén, valamint a D-i lejtő és a gyaníthatóan érintetlenül hagyott plató határán. Mind az É-i, mind a D-i lejtő felső részén régészeti objektumokat észleltünk, amelyek a lejtőkön a gödör belseje felé haladva fokozatosan megszűntek, elfogytak. Mind az É-i, mind a D-i lejtőn az objektumok a 120 m körüli tszf. magasságon jelentkeztek. A két rész között, az 5,5 m mély bányagödör alján létesített szondában jól megfigyelhető volt a rekultiváció során visszatöltött modern kori rétegződés.

A munkálatok első szakaszában a bányagödör É-i lejtőjét tártuk fel. Ezen a részen számos, megközelítő-

leg É-D-i és arra merőleges K-Ny-i irányú árokba nép-vándorlás kori, a késő avar népesítéshez köthető leletanyag, pecsételt díszű kerámia és bronztárgyak kerültek elő. Az árkok között szintén ehhez az időszakhoz tartozó gödröket is feltártunk.

Megkezdtük a homokbányától D-re eső, megközelítőleg 460 m hosszú, nagyjából a domb gerincén futó nyomvonal-szakasz objektumainak kibontását. A lelőhelynek ezen a felén népvándorlás kori objektumokat nem észleltünk, a beásásokból a középső rézkori Balaton-Lasinja és a késő rézkori Boleráz-Baden kultúra, valamint a kora bronzkori Somogyvár-Vinkovci és kisapostagi kultúra leletanyagai kerültek elő. A bányától D-re fekvő terület D-i végén a nyomvonal enyhe ívben kanyarodva letér a domb gerincéről a Tetves-patak irányába húzódó Ny-i lejtőre. Az előzetes felmérések a lelőhely súlypontját ezen a domboldalon valószínűsítették. Mindezt jól alátámasztották a terület nyitása során tett megfigyelések, ugyanis DNy-i irányban haladva a lelőhely intenzitása – a gerincen észlelt objektum sűrűséghez képest – növekedett.

A lelőhely déli oldalán, az említett régészeti korszakokhoz kapcsolható beásások túlnyomó többsége tároló- és hulladékgyűjtő, valamint számos, egymásba ásvott objektumból álló gödörkomplexum volt. A gödrök mellett két esetben tártunk fel egy késő rézkori, illetve egy kora bronzkori kemencét, valamint kibontottunk egy középső rézkori lakóházat. A ház déli végét három szakaszból álló, „U” alakú alapárok alkotta, amelyeknek alján 21 cölöplyukat figyeltünk meg. A ház É-i oldalán alapárkot nem találtunk, ezen a részen az alapárok meghosszabbításában, valamint a ház középtengelyében egy-egy cölöplyuksort azonosítottunk. A terület déli végén feltártunk a nyomvonalra csaknem merőleges, mintegy 40 m hosszán és 5 m szélesen húzódó kora bronzkori árkot is, melynek funkciója egyelőre nem meghatározható. A déli oldal objektumaiból nagy mennyiségben került elő középső és késő rézkori, illetve kora bronzkori kerámia, állatcsont, valamint szép számban találtunk kovapengéket, megmunkált kő- és csonteszközöket, orsógombokat is.

A munkálatok végére a kijelölt lelőhely területe elérte a 27 000 m²-t, amelyből a homokbánya mintegy 12 000 m²-t pusztított el, így 15 000 m² régészeti leletanyag végleges elhelyezésre a kaposvári Rippl-Rónai Múzeumba került.

Munkatársak: Bek Tamás, Fekete Kati, Hufnágel Szabolcs, Lajtos Tamás, Skriba Pál.

SERLEGI GÁBOR

22. Balatonlelle, Rádi út mellett

(Somogy megye) U, R, B, A

A 67/2 sz. lelőhely a 67. sz. út nyomvonalának Balatonlelle és Rádpusztára közötti szakaszán, a Rádpusztára vezető műúttól Ny-ra található, délről egy földút választ-

ja el a 67/3 sz. lelőhelytől. A lelőhely nyomvonalba eső része a Tetves-pataktól K-re található dombokon fekszik. A 2005. április 15. és június 29. között végzett megelőző ásatáson 14 872 m²-en 262 objektumot tártunk fel.

A lelőhely legkorábbi időszakát a *dunántúli vonal-díszes kultúra* késői szakaszának gödrei jelentik. Az objektumok egy csoportban helyezkedtek el, sekély mélységben maradtak meg, kevés leletanyagot tartalmaztak.

A lelőhely objektumainak legnagyobb része a *rézkorra* tehető. A középső rézkori Balaton-Lasinja kultúra több kisebb-nagyobb gödre mellett, nagyobb számú objektum keltezhető a késő rézkorra, a Boleráz időszakra illetve a badeni kultúra klasszikus időszakára. Gödröket, egy kemencét valamint 3 igen nagyméretű (az egyik esetben körülbelül 35 m hosszú), szabálytalan alakú, kérdéses funkciójú objektumot tártunk fel. Néhány, a lelőhely középső részén, egymás közelében elhelyezkedő objektum a *bronzkor* korai szakaszára – valószínűleg a Somogyvár-Vinkovci kultúra időszakára – tehető. A késő bronzkorra kevés, a területen elszórtan elhelyezkedő gödör datálható.

Az őskori objektumokon kívül jelentős számban voltak a lelőhelyen *avar kori* objektumok. Több gödör, cölöplyuk, árok mellett egy kutat és több külső kemencét is feltártunk. A lelőhely déli részén egy három koncentrikus árokból álló árokrendszert találtunk, ennek tengelye a nyomvonalától keletre lévő dombtetőn volt. Az árkok az avar település sűrűbb, kemencékkel rendelkező részénél jóval délebbre voltak. A lelőhelyen öt külső kemencét, valamint egy olyan kemencebokrot is kibontottunk, ahol három kemence tartozott egy előtérgödörhöz. A tüzelőberendezések két csoportot alkotva helyezkedtek el a területen. A külső kemencék lekerekített téglalap alakú, viszonylag nagyméretű és mély előtérgödörrel rendelkeztek. Az egyik kemence (252. sz. obj.) előtérgödörében egy melléklet nélküli, háton fekvő, kissé felhúzott lábú csontváz feküdt. A halott még a kemence gödrének feltöltődése előtt került az objektumba. Egyértelműen lakóházként meghatározható objektum nem volt a lelőhelyen. A terület déli részén több cölöplyuk ovális alakú területet fogott közre – feltehető, hogy valamilyen könnyűszerkezetes épület nyomát jelzik. Az avar kori gödrök egy része méhkas alakú, nagyméretű, viszonylag kevés leletanyagot tartalmazó tárolóverem volt. Feltártunk szűk átmérőjű, mély gödröket is, melyek általában erősen hamus-paticsos betöltéssel bírtak. Egy kút is volt a területen, amelyet 6,5 m mélységig bontottunk ki. Felső részének betöltésében nagy mennyiségű edénytöredéket találtunk. Több esetben az összetört edények darabjai között növényi maradványokat is felfedeztünk. A kút általunk feltárt részében nem volt faszerkezetnek nyoma.

Munkatársak: Mészáros Szilvia, Varga Gyula, Beke Zsolt, Móricz Róbert technikusok.

MOLNÁR ISTVÁN – SIPOS CARMEN

23. Balatonlelle-Rádpusztá, romtemplom mellett (Somogy megye) R, B, Ró, A, Á

A 67/5 sz. lelőhely a 67. sz. út nyomvonalának Balatonlelle és Rádpusztá közötti szakaszán, Rádpusztától és az Árpád-kori romtemplomtól Ny-ra, a Tetves-pataktól K-re található. A 2005. június 27. és november 16. között végzett megelőző feltáráson 9837 m²-en 650 objektumot bontottunk ki. A feltárás során megállapíthattuk, hogy a különböző történeti korokban máshol volt a most Ny-ra elterülő mocsaras, zsombékos résznek a határa. A terület jelentős részén sötétbarna-fekete mocsári talajba ásták az objektumokat, ez a réteg helyenként 3 m mély is lehetett, helyenként fedte is a régészeti jelenségeket. Ebben a rétegben sokszor nagyobb mennyiségű, objektum nélkül jelentkező leletanyagot találtunk, római és őskori kerámiatöredékek mellett több bronztű is előkerült.

A lelőhely legkorábbi időszakát a *rézkor* Balaton-Lasinja kultúra gödrei képviselik. Az objektumok a lelőhely középső és É-i részén, nagyobb területen, elszórva jelentkeztek. Négy zsugorított sírt is kibontottunk, ezekből kettő késő rézkori. A két sír nagyjából párhuzamosan, egymástól körülbelül 4 m-re helyezkedett el. Mindkét esetben zsugorítva, jobb oldalukra fektetve, nagyjából É-D-i tájolással temették el az elhunytakat. Közös jellemzője a síroknak, hogy a vázhoz tartozó koponyán kívül több emberi koponya, illetve koponyatöredék volt bennük. A 415. sz. sírban a vázhoz tartozó koponyától északra még négy koponya feküdt, az alkar alatt is találtunk egy koponyatöredéket. Három edényt tettek a csuklóján réz karperecet, a nyakában átfúrt gyöngyöt viselő elhunyt mellé. A másik sírban (367. sz.) eltemetett halott koponyája alatt egy betört koponya feküdt, a térdénél is koponyatöredék volt. Az alsó lábcsárcsontok mellett átfúrt állatfogak voltak, amelyeket valószínűleg felfűzve, ékszerként viselt tulajdonosa. Két sír melléklet nélküli volt.

A *középső bronzkorból* az észak-dunántúli mészbetétes kerámia öt urnasírját és egy szórt hamvas temetkezését találtuk meg. A sírok egymáshoz viszonylag közel, ívelt vonalban helyezkedtek el, három erősen sérült, ezekben csak az edények alját, valamint az egyikben két kis edényt találtunk meg. Feltételezhető, hogy több magasan fekvő sír megsemmisült a mezőgazdasági művelés során. Az épen maradt sírokból az urnákat tállal fedték le, belsejükbe kisebb edényeket tettek. A 362. sz. sír nagyméretű urnájának szétbontásakor a földjében több kisebb edény töredékeit találtuk meg. A 348. sz. sír urnáját tállal fedték le, belsejében a hamvakra helyezve hét kisebb méretű, mészbetétes díszű edény – két tál és öt kis pohár – feküdt. A sírban az urna mellett volt egy kisebb méretű edény, ezt is tállal fedték le, a belsejébe három edényt tettek. A 374. sz. szórt hamvas rítusú sírnál körülbelül huszonöt edényt sikerült elkülöníteni, egy részük megsérült, töredékes állapotban maradt meg. Ezek többsége sűrűn egymás mellett, téglalap alakba rendezve feküdt, a hamvakat

ezek között, illetve alatt találtunk meg. Két nagyobb edény ezektől kissé távolabb, az ovális gödör széleire közel helyezkedett el. Állatcsontot, valószínűleg ételmeléklet maradványát találtunk az edényeken, illetve az egyik tálban.

Egy késő bronzkori – a késő halomsíros és az urnamezős kultúra időszakára datálható – település nagyméretű gödreit, árkait, kemencéit tártuk fel még. Az objektumok a lelőhely egész területen elszórtan helyezkedtek el, a lelőhely É-i végében sűrűsödtek. Itt egymástól 10–15 m-re voltak a nagyméretű, igen mély tárolóvermek, ezek – méreteikhez képest – viszonylag kevés leletanyagot tartalmaztak.

A lelőhelyen előkerült objektumok többsége a római korra keltezhető. Kibontottunk 13 földbe mélyített épületet, valamint nagyszámú cölöplyukat, amelyek elhelyezkedése némely esetben egyértelműen felszíni épületre utalt. Egy füstölő és számos kenyérsütő kemence mellett találtunk öt edényégető kemencét is. Előkerült négy nagyméretű kút, több árok és számos kisebb-nagyobb gödör, tárolóverem, valamint három, igen mély és nagyméretű (körülbelül 20–25 m hosszú, 10 m széles) objektum, amelyek valószínűleg agyaggyérő gödörök voltak.

A földbe mélyített épületek döntő része DNy–ÉK tájolású volt. Általában a két rövid oldaluk közepén volt egy-egy cölöplyuk, amelyben egykor az ágasfák álltak. Előfordult, hogy az épület közepén egy harmadik cölöplyuk utalt egy középágásra, vagy a két cölöplyuk tengelyében egy keskeny, sekély árok volt. Az egyik esetben a rövid oldali nagyobb ágasfa helyét jelző cölöplyukak mellett az épület gödrének sarkaiban is voltak kisebb cölöplyukak. A házgödörök fala általában közel függőleges volt vagy meredeken szűkült, egy esetben a gödör déli, hosszabb oldali fala rézsűs, lejtős volt, ez talán a bejárat helyére utal. Több esetben sikerült keményre járt illetve tapasztott padló maradványait megfigyelnünk. A 149. sz. épülettől délre nagyobb méretű cölöplyukak rajzoltak ki egy felszíni épületet vagy épületrészt.

A lelőhelyen talált tüzelőberendezések igen nagy formai és funkcionális változatosságot mutattak. Több szabadban álló, földbe vájt kemencét bontottunk ki. Ezek lekerekített sarkú téglalap vagy ovális alakú előtér-gödörrel rendelkeztek. A lelőhely É-i részén egy füstölő-kemence is előkerült. Ezt egy kerek előtér-gödörből vájták földbe, a körülbelül 130 cm-es, lefelé tartó, lejtős járat a végén derékszögben elfordult, ahol egy 35 cm átmérőjű kúrtót alakítottak ki. Jól megfigyelhető volt, hogy az objektum alja az elején, az előtér-gödörnél égett ki a legerősebben. Itt gyújtottak tüzet, amelynek füstje lehűlve távozott az objektum kúrtóján. A füstölő járatának hosszúsága és lejtése elősegítette a füst minél alacsonyabb hőmérsékletre való hűtését.

A lelőhelyen talált edényégető kemencék három jól elkülöníthető csoportba sorolhatóak. Két földbe vájt, rostélyos edényégető kemencét bontottunk ki. Ezek hosszú-

kás munkagödörrel rendelkeztek, a tűzterüket nem osztotta borda. Az edényégető kemencék közül három téglából épült. Az objektumok szétbontásakor jól megfigyelhető volt építésük módja. Először kiasták és kiégették gödrüket, majd ebbe építették nyers – eredetileg kiégetetlen – téglából a téglalap alakú kemencék rézsűs falát és rostélyát. A téglák ezután, már a helyükön égettek ki, ennek köszönhetően a belső részükön erősen, a külső oldalukon sokkal kevésbé égettek át. Az egyik kemence (269. sz.) nagyobb méretű és jobban megépített volt, téglából épített járat kötötte össze előtér-gödörét, a tűztérrel. A nagyobb és az egyik kisebb méretű, téglából épített edényégető kemencéhez egy közös előtér-gödör tartozott. A két objektum között nem látszott időbeli eltérés, az előtér-gödör egyszerre töltődött fel. Közvetlenül mellettük egy hagyományos, földbe vájt, rostélyos edényégető kemence helyezkedett el. A három objektumot körülvevő, általában párosával álló cölöplyukak, valamilyen könnyűszerkezetes építmény, tető nyomai voltak. A három különböző fajtájú edényégető és az ezeket körbevevő cölöplyukak, egy olyan műhelyre utalnak, ahol talán funkcionális eltérés volt a különböző típusú kemencék között.

Két nyújtott csontvázas, viszonylag gazdag melléklettel eltemetett sír biztosan, egy melléklet nélküli sír pedig feltételezhetően a római korra tehető. Mindegyik sírgödörben háton fekvő, nyújtott helyzetben temették el a halottat. Az 1. sz. sír a lelőhely déli részén helyezkedett el, DNy–ÉK-i tájolású volt, az elhunyt jobb vállához és a bal bokájához edényeket tettek, az övén vas-kés függött. A sírtól nem messze egy erősen bolygatott sír feküdt, ebben csak az alsó lábszár és néhány egyéb csont maradt meg. Az 515. sz. sírt az előbbiétől nagy távolságra, a lelőhely É-i részén találtuk meg. ÉNy–DK-i tájolású volt, a medencecsonttól jobbra egy edényt és egy szekercét találtunk. Az elhunyt fibulát és ezüstgyűrűt viselt, a mellkasára halotti obulust helyeztek.

Feltártunk néhány avar kori telepobjektumot és egy magányos avar sírt is. A gyermeksírt erősen bolygatott volt, de több övveret és egy fülbevaló is megmaradt a mellékletei közül. A lelőhely déli végében magányos, erősen sérült, Ny–K-i tájolású, melléklet nélküli sír került elő, a kora ismeretlen, elképzelhető, hogy a tőle nyugatra lévő templom körüli temetővel lehet kapcsolatban.

Az Árpád-kori objektumok – 1 földbe mélyített ház, 3 kemence és több gödör – a lelőhely déli, templomrom melletti részén, valamint É-on, a mai Rádpusztá falu északi házaitól Ny-ra jelentkeztek. Egy lakóház nyugati, rövid oldalán, a kemence mellett figyeltük meg a lejtős, 1,5 m hosszú bejáratot.

A lelőhely északi irányban folytatódik és összeér a 67/4 sz. lelőhellyel.

Munkatársak: Mészáros Szilvia, Varga Gyula, Beke Zsolt, Móricz Róbert technikusok.

MOLNÁR ISTVÁN – SIPOS CARMEN

24. Balatonlelle-Rádpusztá, Temetőalja-dűlő

(Somogy megye) R, B, Ró

A 67/4 sz. lelőhelyen már 1986-ban végeztünk leletmentést, melynek során egy a korai mészbetűtes időszakba sorolható gödörépítmény, több római objektum és egy késő avar temető néhány sírja került elő. 2005-ben 7000 m² nagyságú felületen 350 régészeti objektumot tártunk fel.

Legnagyobb számban a *késő rézkori* bolerázi csoport és a badeni kultúra objektumai kerültek elő. A nagyméretű, szabálytalan gödrök szélén és betöltésében számos esetben tüzelőhelyet, égésnyomot figyeltünk meg. Ezek mellett agyaggal kitapasztott aljú, hamusgödörrel ellátott szabályos, földbe vájt, boltozatos kemencéket is találtunk. Az egyik, háromszor megújított platnijú kemence előtérgödörének alján döngölt padlót figyeltünk meg, eszerint valamilyen állandóbb építmény lehetett, bár cölöpszerkezetre utaló nyom nem volt. Egy méhkas alakú tárolóverembe egy erősen zsugorított, feltehetőleg összekötözött halottat temettek. A kerámiaanyag egy része talán még a bolerázi időszakba tartozik, a többsége azonban a korai és klasszikus badeni jellegzetességeket mutatja. A csonteszközök közül a nyílhegyeket emelhetjük ki.

A lelőhely a *korai bronzkor* teljes időszakában lakott volt. A Somogyvár-Vinkovci kultúra időszakából egy nagyméretű, szabálytalan körvonalú gödörkomplexumhoz többször „átépített”, de gyengén átégett, földbe vájt kemencék csatlakoztak. A kultúra leletanyaga (seprűdiszes fazéktöredékek, megvastagított peremű edények töredékei) a lelőhelyen többnyire ehhez hasonló, szabálytalan gödrökből illetve néhány kerek tárolóveremből kerültek elő. A méhkas alakú hombárgödörökből több a kisapostagi kultúrába tarozott. Az 1986-ban feltárt késő kisapostagi építményhez közel, a feltárt felület Ny-i részén egy csoportban, további hasonló korú gödröket (leginkább méhkas alakú vermeket) tártunk fel.

A *középső és késő halomsíros kultúra* időszakából (RB C-D) származó gödrök némelyikében igen gazdag leletanyagot találtunk. A megnyitott felület déli részén egy hatalmas, 60×80 m-es folt felszínén ennek a kultúrának a leletanyagát találtuk meg; a gödörkomplexum feltárása 2006-ra maradt.

A *római korból* házak, kemencék, árkok, oszlopsorok kerültek elő. Két, szokatlanul hosszúkas, téglalap alaprajzú, félig földbe mélyített épületnek döngölt padlója volt, a tetőt tartó szerkezetre egy-egy, a rövidebb oldalon található oszlophely mutatott. Az épületek kis mérete és a tüzelőhely hiánya alapján feltehetően nem lakóházak voltak, hanem gazdasági célú épületek. Egy nagyobb, földfelszíni épületre utal egy kettős oszlop-lyuk-sor. Az előkerült kemencék változatos formájúak. Kettőt közülük mélyen földbe vájtak, így a közel kerek, boltozatos kemence és a négyzetes ill. ovális előtérgödör is jól megmaradt. Ezzel szemben a többkemencés objektumok felszínközeli, így erősen sérültek a későbbi földmunkák miatt. A megfigyelések alapján ezeknél csak egyetlen kemencét használtak egy időben, majd a

hamusgödörnek egy másik részén új kemencét létesítettek. A feltárt felület közepén és déli részén megfigyelt árkok rendszere, funkciója sajnos nem egyértelmű, mivel sekély voltuk miatt csak egy-egy szakaszuk volt megfigyelhető. Egy részük bizonyára a település-szerkezet-hez tartozik, a különféle funkciójú településrészeket választotta el. A leletanyag Kr. u. 2–3. századi, ugyanebbe a korba tartozik az a magányosan eltemetett gyermeksír, melynek melléklete egy bronzfibula volt.

Munkatársak: Ambrus Edit, Balla Krisztián, Cserép Tamás, Gál Zoltán, Nyári Zsolt.

HONTI SZILVIA – NÉMETH PÉTER GERGELY

25. Balatonszárszó, Kis-erdei-dűlő

(Somogy megye) U, Kö, Kú

2005. október 1. és december 12. között folytattuk a 2000 és 2003 között végzett régészeti feltárását az M7/S8 lelőhelynek.

A feltárás célja az NA Rt. által tervezett, régészeti bemutatóhellyel kombinált pihenő megelőző kutatása volt. A beruházással érintett terület, illetve a bemutatóhelybe bevont középkori templomkörzet még feltáratlan részét két felületre osztottuk. A beruházás létesítményeinek közvetlen közelében lévő DNy-i negyedét (az erődítésárok és a templom déli falának vonala által határolt területet) jelöltük ki feltárásra, míg az ÉNy-i negyedét egy jövőbeni tervek kutatás számára bolygatatlannal kívántuk meghagyni. Mindemellett előzetesen elvégeztük a középkori templomkörzet kutatatlan területének (6000 m²) geofizikai (magnetométeres) mérését. Ennek eredményeiből kiindulva 2005 végén a templom déli falának vonalában feltárásra kijelölt mintegy 2500 m²-es felületen egy közel 700 m² alapterületű sávot nyitottunk, azzal a szándékkal, hogy a felmérés tanulságai szerint ÉNy-i irányba erősen megtörő erődítésárok vonalát felderítsük, és egyúttal keresztmetszetet kapjunk a templomkörzet Ny-i oldalán lévő jelenségekről.

A kutatás a korábbi feltárások alapján kialakult képet igazolta vissza. A kis felület ellenére a templom és közvetlen környezetének korábban megismert szakaszai várakozásainknak megfelelően mutatkoztak. Jól követhető volt a korai templom körüli temető funkciójának megváltozása, a korai cinteremárok feltöltése. Eddig egyedi módon, járászintjével együtt jelentkezett a markáns erődítésárokkal körbevett, jelentősen megnövelt területen létrejött oszlopszerkezetes épületek egyike. A templomtól DNy-ra eső területen is követhető volt az épületek megszüntetéséhez kötődő 15. századi planirozási réteg, a kora újkori temető terjeszkedése, illetve a jelenségeket bolygató és feltehetően a mai Balatonszárszó 18. századi népességéhez köthető temetkezések.

A feltárás meglepő tanulságaként az erődítésárok közvetlen közelében, illetve a temető területén kisebb szakaszokban, nagyjából É–D-i tájolású, a középkoriaktól eltérő betöltésű alapárokszakaszok kerültek elő. Ez alapján felmerült a gyanú, hogy zömében a templomtól

délre, illetve keletre fekvő, nagy kiterjedésű neolit telep egy része a középkori jelenségek alatt fekszik.

A kutatott területen összességében 215 sírt és 67 egyéb objektumot tártunk fel. A templom közvetlen környezetében lévő szelvényeket az intenzív sírmező és az időjárás miatt érintetlenül hagytuk.

BELÉNYESY KÁROLY

26. Balatonvilágos, Marhalejáró

(MRT 2. k. 11/4 lh.)

(Veszprém megye) B, Ró

A balatonvilágosi 301/1, a 303/46, a 303/21, és a 303/15 hrsz-ú ingatlanok gázellátására tervezett nyomvonal és annak védősávja munkálatainál először régészeti szakfelügyeletet láttunk el 2005 áprilisában és júniusában. A szakfelügyelet során több helyszínen is kerültek elő régészeti objektumok. Így a feltárandó terület nagysága 750 m²-re nőtt.

A megelőző régészeti feltárást 2005. június 13. és július 28. között végeztük. A római kori lelőhely régóta ismert (Balatonaliga-Marhalejáró-romlás, MRT 11/4 lh.) és 1951-ben Bónis Éva vezetett itt egy leletmentő feltárást. 2005-ben már a szakfelügyelet idején nagy mennyiségű római kerámiatöredék, állatcsont, illetve bronz kétféle fibula, terra sigillata töredék (köztük egy bekarcolt, kurzív feliratos oldaltöredék) került elő.

A feltáró munka eredményeként a római település újabb részletét ismerhettük meg. Összesen 29 objektum került elő, ezeknek egy része őskori. A nyomvonal tengelyében futó szennyvízvezeték több nagyméretű gödröt is átvágott. A 303/21, illetve 303/15 hrsz. szakaszon a 4 m-es nyomvonal területén több mély, nagyméretű gödröt tártunk fel. Ezek közül némelyikben igen kevés leletanyag volt, többnyire állatcsont. Sok betöltésében égett paticsdarabokat találtunk, égésre utaló egyéb nyomokkal együtt. Ez utóbbiak egy része lakóházként funkcionált. Egyikben Resatus pecsétes szürke táltöredékét találtuk meg. Emellett szeméttöredékek, kemencék, kiégett méhkas alakú gabonatarlóvermek kerültek elő.

A 303/46 illetve 301/1 hrsz. szakaszon őskori (az előkerült kerámiaanyag alapján késő bronzkori) és római településnyomokra bukkantunk. A leégett római ház törmelékében a leletek egy része vörösré égett vastag paticsréteg alól került elő, így egy bronzérem, illetve egy hagymagombos bronzfibula.

PALÁGYI SYLVIA – CSIRKE ORSOLYA

27. Baracs, római tábor

(Fejér megye) Ró

2005. július 4–15 között végeztük a római katonai tábor (Annamatia) feltárássának 7. ásatási kampányát a PPKE BTK és az Intercisa Múzeum közös munkájaként. Az idei ásatáskor a tábor nyugati kapuját (porta decumana) kutattuk. Egy szelvény és kutatóárok (20×1 m) feltárással nyílt lehetőségünk. Ennek során azt tapasztal-

tuk, hogy a római falakat teljesen kiszedték, helyenként (az északi torony és elfalazás falainak esetében) az alapozás legalsó kősorát meghagyták. Ennek ellenére megállapíthattuk, hogy a korábbi tornyok 1 m vastagok voltak, a táborból kivezető út, a via decumana itt is 3,4 m széles volt. A tornyok az északi kapuhoz hasonlóan itt is a tábor síkjába beugróak voltak, mivel a táborfallal párhuzamos árokban hosszan követhettük a kőtábor belső földtöltését, amelyet ezúttal sem távolítottak el a késő római periódusban. A belső földtöltés alatt a palánktábor V-keresztmetszetű fossájának egy szakaszát tárhattuk fel több méter hosszan.

A tornyok út felé eső szakaszát (és beugrójukat) még a római korban visszabontották (római járósínek figyelhetők meg felettük) és a korábbi tornyok belsejéből indulóan építették fel a legalább 3 m vastag falakkal rendelkező U-alakú, a korábbi kaput elzáró tornyot. Az elfalazás folytatását kutattuk meg a X. szelvényben, sajnos a falakat itt is teljesen elbontották, csak a falkiszedést tudtuk megfigyelni. Az út felett legalább két sárga agyagos járósínt figyelhettünk meg, a felső erősen átégett. Ezekből a szintekből több 4. századi kisbronz, illetve egy ezüst aláhajtott lábú fibula is előkerült. A felső járósínt feletti tetőtégla omlási rétegben kb. 50 db bélyeges téglát találtunk, valamennyi *Terentius dux* bélyegével ellátott. Az északi kapunál feltárt via principalisszal ellentétben az út itt jóval vékonyabb volt, a nagyobb kövekkel ledöngölt meszes-sóderes réteg mindössze 15–20 cm vastag volt, alatta vékony, döngölt agyag alapozással. Ebből arra következtethetünk, hogy a porta decumanán kivezető út jóval kisebb fontosságú volt, mint a via principalis, amelyhez a limesútból egy bekötő út is vezetett.

Különös fontosságú, hogy a visszabontott római falat részben korábbi, másodlagosan felhasznált római kőemlékekből építették fel. A falban 10 db faragott kőemlék töredéke került elő, közülük négy feliratos. A jó minőségű mészkőfaragványok közül kiemelkedik egy, a kezében delfint tartó Tirtont kettős halfarokkal ábrázoló töredék. Ennek ellenére igen kevésbé valószínű, hogy a toronyfal ne a kőtábor építésével volna egyidejű, a 4. sz. elfalazás téregei a már visszabontott fal felett futnak.

KOVÁCS PÉTER

28. Barcs határa, Dráva 166–166,5 fkm

(Somogy megye) I

2005. április 30-án víz alatti felderítést végeztünk a fenti folyószakaszon. A felderítő merüléseket a bal part előtti 20 m-es sávra koncentráltuk.

A területet csónakról, vezetőkötéllal irányított búvár módszerrel fésültük át, a merülési idők 60 és 100 perc között változtak, összesen 250 percet töltöttünk víz alatt.

A víz áramlása rendkívül erős volt, a látótávolság ennek ellenére elérte az 50–60 cm-t. A part meredeken szakadt le. Először partvédelmi kövezés, majd durva ka-

vicsos mederfenék következett, beágyazódott uszadék fákkal. A víz mélysége helyenként elérte a 3 m-t.

A Fekete-árok alsó torkolatától 100 m-re lefelé, a part egy jellegzetes kiszögellése felett mintegy 30 m-rel, a parttól 15 m távolságban egy bődönhajó 3,5 m hosszú, 0,7 m széles töredékét találtuk. A maradvány mintegy 45°-os szöget zár be a parttal és a meder felőli oldalával egy kis üledékhátra támaszkodott.

A maradvány egy nagyobb hajó oldal- és részben aljtöredékénél tünik. A belső oldal ki volt téve a víz pusztításának, ezért itt párhuzamos rovátkák figyelhetők meg, ezek feltételezhetően a puha nyári évgűrűk erőzójával jöttek létre. A fal vastagsága a part felőli oldalon 12 cm (ez a fenék része lehetett), a meder felőli oldalon, pedig 7 cm (ez az oldalfal lehetett). A töredék kerek, vagy körte keresztmetszetű lehetett. Megmunkálási nyomot (szeget, tömörítést, csapolást) nem tudunk megfigyelni, az egyetlen nyom, mely emberi beavatkozásra utalhat, egy félkör alakú nyílás a meder felőli oldal peremén. A maradványokat eredeti helyükön hagytuk, két ca. 10 kg-os kővel rögzítettük.

Megvizsgáltuk a jobb part felőli zátonyt is. Megállapíthattuk, hogy a víz mélysége csupán 1,5–2 m, a sodrás erős, a látótávolság viszont elérte a 70–100 cm-t. Az apró kavicsos, foltokban homokos aljzaton számos uszadék fát találtunk beágyazva.

Munkatársak: Kurucz Attila, Kunert Miklós (Győri Búvár SE).

TÓTH JÁNOS ATTILA

29. Bába, Öreghegy

(Tolna megye) B, LT

2005. március 23-án terepbejárást végeztünk az Öreghegyen. A helybeliek így nevezik nemcsak azt a dombot, amelyet – földvárként – felmértünk, hanem a többi – a falutól a Dunáig, ill. egy igen nagy horhosig húzódó – dombot is. Ma már nem dönthető el egyértelműen, hogy a levágások, teraszok közül melyik őskori, melyik újkori. A löszfalak állandóan szakadnak a kultúrrétegekkel együtt, így a dombok alakja és a teraszok is folyamatosan változnak. Véleményem szerint aligha lehetett az Öreghegyen az összes domb földvár, hiszen közöttük igen mély, természetesen eredetű szakadékok, horhosok találhatók.

A felszínen bronzkori és kelta leleteket gyűjtöttünk.

MIKLÓS ZSUZSA – SÜMEGI JÓZSEF

30. Becsehely, Alsóerdő-dűlő II.

(Zala megye) U

2005. április 29-én a becsehelyi csomópont területén levő A jelzésű kapcsolódó út 0+900-as kilométerénél régészeti szakfelügyelet során objektumokat észleltünk. A ledózerolt felszínen 5 sötétszürke folt jelentkezett. A helyszíntől mintegy 250 méterre nyugatra 2003-ban már végeztünk leletmentést (73. sz. lh.), a középső neolitikus (DVK keszthelyi csoport), középső

rézkori (Balaton-Lasinja kultúra) és Árpád-kori objektumokat tártunk fel.

A leletmentést 2005. augusztus 26–31. között végeztük, amely során 55 m² területen 5 objektumot bontottunk ki. A belőlük előkerült leletek a középső neolitikus DVK keszthelyi csoportjához köthetők. A jellegzetes kerámiaanyag mellett, néhány pattinték is napvilágra került itt. Feltehetőleg ez a tereprészlet a korábban feltárt telephez tartozhatott. A lelőhely a Becsehely I. (75. sz. Bükkaljai-dűlő) és a Becsehely II. (71. sz. Homokos) lelőhelyek között fekszik. A leletanyag a nagykanizsai Thúry György Múzeum gyűjteményébe került.

Munkatárs: Korcsmáros Attila technikus.

TOKAI ZITA MÁRIA

31. Becsehely-Pola, római katolikus templom

(Zala megye) Á, Kk

A 2005. július 20–22. között végzett próbafeltárás célja a római katolikus templom É-i oldalán egy hajdani sekrestye alapjainak felderítése volt.

Az Árpád-korban épült templom északi falától 70–136 cm távolságban húztunk egy megközelítőleg K-Ny irányú, 150×800 cm-es kutatóárkot. A templom körüli temetőt a betöltésben jelentkező kisszámú embercsont és a koporsószőgek jelezték. Csekély mennyiségű késő középkori kerámiatöredék is napvilágra került itt. A kutatóárok keleti végében, különböző magasságban kevés homokkőtöredék jelentkezett, de ezek nem alkottak összefüggő falat.

Közvetlenül a szelvény ÉNy-i falánál egy jó megtartású felnőtt csontvázát, a szelvény DNy-i szélénél egy rossz megtartású gyermeksírt találtunk. Mindkettő melléklet nélküli volt.

A középkorban tehát nem tartozott a templomhoz sekrestye, a templom körül pedig kiterjedt temetővel számolhatunk.

A leletanyag a nagykanizsai Thúry György Múzeum gyűjteményébe került.

Munkatársak: Tokai Zita Mária régész és Korcsmáros Attila technikus.

VÁNDOR LÁSZLÓ

32. Bedegkér, Kosztyelék (Templom-dűlő, Szentegyházi-dűlő)

(Somogy megye) Kö

A középkori Remete falu templomának – amelyet a 14. sz. elején Kányai Fülöp alapított – emlékét a bedegkéri határ É-i szegletében fekvő Kosztyelék vagy Templom-dűlő (Szentegyházi-dűlő) őrzi. 2005. március 18-i terepbejárásomkor a Bedegkéről Kányára vezető út kanyarjától D-re kb. 500 m-re, közvetlenül az út mentén É-D irányban húzódó dombvonulat déli platóján, kb. 30×25 m-es felületen apró középkori téglatöredéket és embercsontot találtam. A falu innen É felé kb. 300 m hosszan húzódik.

K. NÉMETH ANDRÁS

33. Berkesz, Császárfája-dűlő I.

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B

A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága a települést elkerülő út építése során, a humuszolást ellenőrizve ismerte meg az új lelőhelyet, amely egy alacsonyabb, agyagos, vizes területen fekszik. 2005. május 12–17. között végeztük a mentő feltárást 1800 m²-nyi területen.

Egybronzkori település 46 objektumát tártuk föl. Ebből 39 gödör, 1 ház, 1 feltételeken háznak nevezett objektum, 2 tűzhely, 1 árok és 2 gödörbokor volt. Az objektumok nagy részében alig volt lelet, mert a legtöbb esetben csak az objektumok alját sikerült megfogni.

A leletanyag a Jósza András Múzeumba került.

NAGY MÁRTA

34. Berkesz, Császárfája-dűlő II.

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Szk

A berkeszi elkerülő út építésekor már 1998-ban terepbejárás során regisztráltunk több régészeti lelőhelyet (JAM Adattár 99.7.), amelyeknek megelőző szondázása is megtörtént. A kivitelezés elkezdése után többször végeztünk helyszíni szemlét, így fedeztük föl ezt a lelőhelyet is. Az építkezéssel jelentősen megbolygatták a területet. 2005. július 14–18. között dolgoztunk 530 m²-nyi felületen.

A lelőhely feltárt része két magasabb hát közötti mély részen fekszik. A talaj homokos-agyagos, változatos színű, emiatt az objektumok feltárása nem mindig jelentkezett egyértelműen.

Egy szkíta kori település egy házát és 11 gödrét tártuk föl. Az egyikben egy növényevő teljes csontváza feküdt. A cölöpszervezet nélküli házban viszonylag bőséges, bár nem túl változatos leletanyagot találtunk.

A lelőhely jelentőségét az adja, hogy néhány száz méteres körzetben van egy – már Jósza András idejében ismertté vált – szkíta temető, amelyik tartozhat ehhez a településhez.

ALMÁSSY KATALIN

35. Békéscsaba, Bojtár utca 26.

(Békés megye) I

2005 novemberében a ház kertjében földmunkák során csontvázak kerültek elő. Leletmentésünk során két, korábban már megbolygatott, nyújtott vázas, melléklet nélküli, ÉNy-DK tájolású, bizonytalan korú sírt tártunk fel.

GYUCHA ATTILA – MEDGYESI PÁL

36. Békéscsaba, Felvégi legelő (repülőtér)

(MRT 10/1 k. 2/1 lh.)

(Békés megye) Sza

2005. március 31. és május 4. között megelőző feltárást végeztünk a lelőhelyen, a kifutópálya építési beruházásának megkezdése előtt. A megelőző feltárást a nyomvonal lelőhelyet metsző mintegy 250 m-es hosszában, 30 m szé-

lességben történt. A lelőhelyen a korábbi terepbejárások során előkerült nyomok alapján szarmata település volt a 3–4. században. Ennek gazdasági munkákra használt részét tártuk fel. Sekély és igen mély árkokat és árokrendszereket, szemét- és tüzelőgödröket, lépcsős lemenetelű tárolóvermeket bontottunk ki, összesen 56 objektumot.

Főként cserépdarabokat és igen sok állatcsontot találtunk. Jelentősebb leleteink ép agyaghehézek, egy kettétört fémöntő agyagkanál és néhány terra sigillata töredék voltak. Érdekes gödör csoportot bontottunk ki a feltárt terület DNy-i részében: nagyobb, kevés leletet tartalmazó gödör mellett egy kicsi, tele állatcsonttal (főként sok patával), e kettőt félkörben szimmetrikusan elhelyezkedő, nagyjából azonos méretű tüzelőgödrök vették körül. Valószínűleg közösségi élet színtere, esetleg szertartási tér lehetett.

A leletek a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumba kerültek.

SÁPINÉ TURCSÁNYI ILDIKÓ

37. Békéscsaba, Kékegyi-tanya

(MRT 10. k. 2/117 lh.)

(Békés megye) Sza, Kk

2005. szeptember 5. és október 28. között megelőző feltárást végeztünk a lelőhelyen. Az ásásra agyagbánya bővítése miatt került sor. A már korábban ismert késő szarmata–hun kori lelőhely területén, annak az É-i szélén, 3000 m²-en 50 objektumot és 2 sírt mentettünk meg. Az objektumok közül az egyik talán késő középkori, a többi szarmata, a sírok szarmata koriak. Az objektumokban kevés kerámiatöredék és állatcsont, a sírokban vas-, és bronzcsat és edények voltak.

MEDGYESI PÁL

38. Békéscsaba, Megyeri faluhely

(MRT 10. k. 2/78 lh.)

(Békés megye) Ó, Sza, Á, Kk

2005. április 1. és június 8. között megelőző feltárást végeztünk a 78. sz. lelőhelyen. A munkára a 44. sz. főút Békéscsabát elkerülő szakaszának II. üteme miatt került sor. Az út nyomvonala 110 m hosszán, 30 m szélesen szelte át a lelőhelyet.

A feltárást során egy őskori sírt, szarmata kori, Árpád-kori és késő középkori objektumokat bontottunk ki, melyek között gödrök, árkok, kemencék maradványai találhatók. A leletanyagban szarmata kori, Árpád-kori és késő középkori kerámiatöredékek vannak.

MEDGYESI PÁL

39. Békéscsaba, Mokri (Gorka-tanya)

(Békés megye) Sza, Á, Kk

2005. április 4. és július 7. között kb. 5000 m²-t tártunk fel a Békéscsaba 222. sz. lelőhelyen, folytatva a 2004-ben megkezdett munkákat.

A lelőhely az egykori Telek-ér Ny-i partjától távolabb, egy kissé kimagasodó földhátan található. ÉK-i része határos a Megyeri faluhely elnevezésű késő középkori lelőhellyel. 2005-ben 53, a 2004. évi feltárással együtt összesen 231 településobjektumot dokumentáltunk. A lelőhelynek a nyomvonallal érintett Ny-i részén, a Békéscsaba–Szolnok vasúti fővonal K-i oldalán egy Árpád-kori településrészlet néhány gödrét és árkát bontottuk ki. Az ettől Ny-ra eső területen feltárt további településobjektumok is nagyobb részt Árpád-koriak voltak. Néhány szarmata kori tárológödröt és késő középkori hulladékgödröt a terület K-i részén bontottunk ki. Az Árpád-kori településrészlet figyelemre méltó objektuma az a külső kemence, amelynek munkagödrét és füstelvezető kürtőjét is megtaláltuk. A lelőhely K-i részén néhány késő középkori hulladékgödröt is találtunk, amelyek betöltéséből a kerámialeletek mellett egy bronzdíszítmény és vaseszközök kerültek elő.

A lelőhely közepén lévő magasabban fekvő dombos részen három korszak temetőjének részletét tártuk fel. A Kr. u. 3–4. századra keltezhető temetőből 15 sírt bontottunk ki, számuk így 53-ra emelkedett. A sírok – néhány kivételtől eltekintve – kiraboltak, feldúltak voltak, két sírt körárok vett körül. A sírrablások után megmaradt leletek között számos edény, néhány fibula, féltorques és változatos típusú gyöngyök voltak. Az egyik női sírban nyugvó csontváz erőteljesen zsugorított helyzetben feküdt.

Az ugyanezen a területen fekvő Árpád-kori temetőrészlet 41 sírját tártuk fel, számuk ezzel 124-re emelkedett. A leletanyag S-végű hajkarikákkal, számos ezüstpénzzel, bronzkarperecekkal, bronzgyűrűkkel jellemezhető.

A területen található harmadik temetőrészlet késő középkori: idén 21, összesen 104 sírt sorolhatunk ebbe a korszakba. A leletanyag szegényes (gömbös fejű tű, néhány gyűrű, párizsi kapocs, esztergályozott csontgomb), a sírok között több padkás kialakítású volt. A három temetőrészlet sírjai sűrűn metszették egymást.

LISKA ANDRÁS

40. Békésszentandrás határa

(Békés megye) LT, Sza, A, Á

2005 áprilisában, majd szeptember és október folyamán terepbejárást végeztünk az M44 autótú Békés megyei szakaszán.

Belső Hármashalom: A településtől DK-re, egy DK–ÉNy irányú, széles csatornával kísért dűlőút DNy-i oldalán, egy hátsó rész legmagasabb pontját, az egykori, ma már csak romjaiban álló Farkas-tanyától É-ra lévő kiemelkedést rézkori kurgánnak határozták meg a topográfiai terepbejárások alkalmával. A tanya É-i oldalán és környezetében – az említett dűlőút ÉK-i oldalán is – jelentős számú, intenzív településre utaló szarmata edénytöredék gyűjthető (3. sz. lh.).

Fabó-tanya: A településtől D-re, a Gödény-halom felé vezető műúttól DK-re mintegy 600 m-re, a térképen jelzett Fabó-tanya helyétől Ny-ra 200 m-re egy alacsony

K–Ny-i irányú dombhátra támaszkodik a 2. sz. lelőhely. Terepbejárás-sorozatunk során a terület gazossága miatt többszöri látogatásunk ellenére sem volt módunk azonosítani a topográfiai terepbejárások során felfedezett lelőhelyet. Az MRT terepbejárások alkalmával szarmata edénytöredékeket találtak az említett hát területén. A lelőhely pontos határait akkor sem tudták meghatározni, ismert kiterjedése 350×100 m.

Homokhát-dűlő: Az 1. sz. lelőhely egy ÉNy–DK irányú, Ny és K felől is kiterjedt mélyedésekkel határolt homokháton fekszik a település határának Ny-i szélén. A hát K-i fele Békés, Ny-i fele Jász-Nagykun-Szolnok megyéhez tartozik. A lelőhely teljes kiterjedése kb. 450×120 m. A Békés megyei területen végzett terepbejárásunk során gyűjtött leletanyag csekély számú késő középkori edénytöredékből áll, de a topográfiai terepbejárások során kevés kelta, szarmata, illetve Árpád-kori cserepet is gyűjtöttek. Alacsony-közepes intenzitásúként jellemezhető a lelőhely.

Paraszt-tanya: A lelőhely a településtől D-re, a Furugylapost körbefutó ér partjától ugyancsak D-re, a Tanyák alja-dűlő területén, egy lefolyástalan mélyedést É-ról kísérő alacsonyabb, kifli alakú hát területén található, a Paraszt-tanyától közvetlenül Ny-ra, a Békésszentandrásról Furugy irányába haladó dűlőút, az úgynevezett Rác út és az abból DNy-i irányban kiágazó, mély csatornákkal kísért földút szögletében. (4. sz. lh.) Terepbejárásaink során kiderült, hogy a lelőhely déli irányban, az említett DNy-i irányú út mentén haladva, mintegy 100 m-rel kiterjedtebb a topográfiai terepbejárások során megállapított mérethez képest. Gyűjtésünkben a nagyobb számú, közepes intenzitású településre utaló szarmata, kisebb mennyiségben pedig Árpád-kori edénytöredékek voltak.

A határ DK-i szélén, a Szentese-re vezető országúttól ÉNy-ra 500 m-re, a Rác út Furugy magasságában haladó szakaszától DNy-ra, mintegy 100–150 m-re, egy ÉNy–DK irányú széles, sekély meder É-i partján a Paraszt-tanya egykori helyétől Ny-i irányban a topográfiai terepbejárások alkalmával kevés szarmata és nagy mennyiségű avar leletanyagot gyűjtöttek. Saját terepbejárásaink során kevés avar kori kerámiát találtunk. A 6. sz. lelőhely alacsony intenzitású.

Tanyák alja-dűlő, Merena-tanya: A településtől D-re, egy belső, lefolyástalan mélyedés DK-i, belső hátján, D-ről és É-ról is alacsonyabb területek által határolt kiemelkedésen, a Rác út DK-i irányú törésének közelében, annak elsősorban D-i, de kisebb részben É-i oldalán is, a Merena-tanyától NyDNy-ra, mintegy 600 m hosszan és 100–300 m szélességben gyűjtöttünk szarmata kori, a lelőhely K-i részén őskori edénytöredékeket. Az 5. sz. lelőhely egészében közepes intenzitású.

GYUCHA ATTILA

41. Békésszentandrás, Petrom benzinkút

(Békés megye) Sza

2005. február 5-én egy ép szarmata edényt hoztak be a Szántó-Kovács János Múzeumba, amelyet az előző év

végén egy agyaggyerő gödörben – három hasonlóval együtt – találtak. A területen a fentiek figyelembe vételével szarmata kori temetőt feltételezhetünk, melynek néhány sírját megsemmisítették. Az előkerült edény szürke, korongolt, talpkorongos. Pereme csorbult. Szinteres, de jól látszik, hogy a felülete fényezett. Pá.: 5,7 cm, ma.: 7,4 cm és fá.: 4 cm. Az edényt a hasvonal alatti részén látható széles, durva korongolási csíkok teszik egyedivé.

RÓZSA ZOLTÁN

42. Béraltavár, belterület

(Vas megye) Ő, R, Kö

2005. szeptember 15-én régészeti terepbejárást végeztünk a falu határában és belterületén. A falu egy magas platókkal és dombokkal szegélyezett völgyben helyezkedik el a Kánya-patak, a Csehi-patak és a Baltavári-árok vonulata mentén, tehát leginkább ezekre a patakokkal övezett teraszokra koncentráltuk a kutatást.

AranyJános utca: Az utca végében, a Felső-hegy szélén a Kánya-pataktól K-re késő középkori telepnyomokat találtunk (5. sz. lh.).

Rákóczi utca: Újonnan kifaragott telkeket vizsgáltunk meg (387, 383–384, 380–381 hrsz.). A terület egy magasabb plató éles kiszögellésében helyezkedik el a 160-as szintvonalal jelzett magasságon a Kánya-pataktól Ny-ra. A szántott dűlön rengeteg kerámiát és különböző salakot találtunk, különböző korszakokból: jellegtelen őskor, korai rézkor és középkor (1. sz. lh.).

Széplaki úton felül-dűlő: Egy, a Csehi-patak és a Kánya-patak összefolyásánál lévő szélesebb platón több késő középkori kerámiát találtunk (3. sz. lh.).

A plató K-i szélén – a Csehi-patak partjára néző oldalon – több jellegtelen őskori kerámiát találtunk egy kisebb domborzati kiemelkedésen koncentrálódva (4. sz. lh.).

Vízállás-dűlő: Egy széles teraszon több korszakból találtunk kerámiát és pattintott kőeszközöket. A plató szélén leginkább őskori telepnyomokat lokalizáltunk, míg a tető felé középkori és késő középkori telepet tudtunk felmérni. Az egész terület egy összefüggő lelőhelynek minősíthető – attól függetlenül, hogy kimutatható néhány települési gócpont (2. sz. lh.).

Munkatársak: Kiss Krisztina, Mátyus Magdolna, Szilasi Attila Botond.

ILON GÁBOR

43. Biatorbágy, Szarvasugrás

(MRT 13/1 k. 34/10 lh.)

(Pest megye) Ő, R, B

2005. május végétől november közepéig több feltérési ütemben végeztük a lelőhely kutatását. A területen az MRT alapján bronzkori lelőhely volt várható. A korábbi terepbejárások eredményeit a mi terepbejárásaink majd az ásatásunk is megerősítette.

A beépítésre szánt lakóövezet keleti, közel 1/3-ában (a lankás domboldalon), akárcsak az egész terület északi 50–70 m-es sávjában a dombtetőn nem találtunk régészeti leleteket. A lelőhely intenzitása két legnagyobbított szelvényünkben (valamint a feltárt urnatemető területén) volt a legerősebb, intenzitása elsősorban K felé erősen csökkent. Itt inkább csak szórványosan kerültek elő bronzkori gödrök.

Az ásatás során összesen 293 telepobjektumot és 115 urnasírt (urnasírhelyet) tártunk fel. Három ill. négy helyen figyeltünk meg nagyobb objektumsűrűséget. Itt a gödrök nagyobb csoportokat, településgócokat alkottak. A terület legnagyobb hányadában viszont igen rendszertelenül helyezkedhettek el. A szétszórtan, egymástól leggyakrabban messze (olykor 30–150 m-re) megfigyelt régészeti objektumok java, kb. 75–80%-a gödör volt. Többségük kerek, jellegzetes tárolóverem, hulladékgödör, hengeres falú gödör, gyakorinak mondhatók a Makó és Vátya kultúra jellegzetes „púpos” aljú gödrei, és feltártunk néhány átégetett falú gödröt is. Jelentősebb kerámiatöredék csupán a gödrök kb. 20%-ából került elő. A cseréptöredékekkel datálható gödrök többi részében csupán igen csekély, minimális mennyiségű jellegtelen őskori oldaltöredék, egy-két állatcsont fordult elő. Viszont volt egy tucatnyi gödör-objektum, amely jellegzetes és nagyon sok kerámiát tartalmazott.

Kiemelendő az objektumok közül, hogy két helyen építményre utaló sorokba rendeződő cölöplyukakat tártunk fel; valamint két ill. három nagyobb és gazdag kerámialeletes objektum. Ez utóbbi gödörkomplexumok lakóhelyként is szolgálhattak. A különböző rendeltetésű gödrökben három esetben emberi csontvázat is feltártunk. Az egyik tárolóveremben két közel ép, Makókultúrába sorolható edény is előkerült. A kerámialeletek mellett többek közt örlőkőveket, kisszámú pattintott, nagyrészt szórványként előkerült kőeszköztöredéket, csontszerszámokat, orsókorongokat és agyagnehezékeket is találtunk. Az állatcsontok közül leggyakoribb a szarvasmarha, juh és sertés voltak. Ritkábban fordult elő gímzarvas, vaddisznó, őz, ló és kutya. Megemlíten-dő egy macska és egy őstulok egy-egy csontja is.

A DK-i dombhát oldalában feltárt temetőnek felszíni nyomait nem találtuk, annak ellenére, hogy az egyébként sem mélyre ásott sírok a felszínhez igen közel kerültek elő. Az urnák felső részét, az urnákat borító tálat a szántás és az előbb említett tényezők a legtöbb esetben megbolygatták, számos esetben teljesen eltüntették. A feltárt, dokumentált 115 urnatöredék, vagyis (zömében urnaalj ill. „urnahely”) sírjai összefüggő kisebb csoportokat alkottak, feltételezhető, hogy egy-egy nagyobb család, rokoni közösség került egy szabálynak tűnő formát alkotó egységbe, csoportba/sírsorba. A legtöbb urnában kalcinált csontokat találtunk. A síredények száma leggyakrabban három lehetett. Az urnákat valószínűleg legtöbb esetben egy tál boríthatta szájával lefelé fordítva, gyakran tartozott a sírhoz a Vátya időszak jellemző kis bögréje, melynek elhelyezkedése

különböző volt. A kerámialeletek mellett szinte kizárólag csak a viselethez tartozó bronzékszerek, tárgyak kerültek elő az urnák belsejéből, néha közvetlenül az urnák mellől és három esetben az urnák alól. Az előkerült közel 400 bronzból készült ékszer, viselettartozék java az urnaalkak (négy esetben) alá ácsott kis gödörből (8–10 cm mély) került elő. Az urna alá helyezett bronztárgyas sírokból az egyik alatt összesen 136 db, míg egy másik alatt 86 db bronzékszer került elő. Ugyancsak négy esetben volt bronzékszer közvetlenül az urna mellett, és 21 alkalommal az urnában találtuk meg őket. Az ékszerek közül a leggyakoribb a bronzhuzalból sodort spirális, a két szélükön átfúrt gomb, a pödrött szélű trapéz alakú bronzlemez, a huzalból sodort „szemüveg” alakú csüngő, a lemezből hajtogatott cső, a „pánsíp” alakú pödrött lemezcsüngő és a szív alakú lemezcsüngő. Ritkán fordult elő a félhold alakú öntött csüngő. Találtunk egy bronzhuzal-karperectöröredéket és egy pödrött fejű bronztűt is. A fegyverek közül két öntött bronztőr töredékére bukkantunk.

Az előkerült leletanyagból feldolgozás előtt is valószínűsíthető, hogy a néhány rézkorra datálható objektum mellett elsősorban a Kr. e. 3. évezred középső harmadára datálható, a Makó-kultúrára igen jellemző szórt településnek, és a középső bronzkor elejének (Vatya I., II.), valamint az urnamezős kultúrának az objektumait tártuk fel.

A leletanyag a szentendrei Ferenczy Múzeum gyűjteményébe került. A csontanyagot Kőrösi Andrea vizsgálta meg.

Munkatársak: Sima Gábor rajzoló, Sáfár Pál festőművész.

REPISZKY TAMÁS

44. Bikács, Belső-sziget

(Tolna megye) Á

2005. május 3-án terepbejárást végeztem a helyszínen. Az Árpád-kori földvár kissé elgyomosodott őszi szántás volt. Jól látszottak az egykori holt ágak, ill. mesterséges árkok. A földvár belső árka és sánca erősen leszántott. Sok a téglá- és kőtörmelék, cserép, állatcsont, 1-2 embercsonttörmelék.

MIKLÓS ZSUZSA

45. Bogyoszló határa

(Győr-Moson-Sopron megye) Ő, Ró, Kö

2005. június 24-én helyszíni szemlét tartottam a tervezett szélérőpark területén. Két új lelőhelyet lokalizáltam:

Linkó-szer: A lelőhely a Bogyoszló–Szilsárkány műút É-i részén fekszik. A szántásban igen nagyszámú római kori cserép hevert. A cserepek között szép (Kr. u. 2–3 századi Rajna-menti) sigillata, hatalmas tárolóhombár töredékei is voltak. A római leleteken kívül pár nagyon korai középkorinak látszó cserép is volt a felszínen.

Nádas-szeri-dűlő: A lelőhely a nevezett út jobb oldalán található. Csak kis számú jellegtelen, őskori cseréptöredéket leltem.

LOSONCZI MÁTÉ

46. Boldog, Pap-árok

(Heves megye) Á

Az épülő gázvezeték Heves megyei szakaszának terepbejárásán 2004-ben vált ismertté a lelőhely. Boldog DNy-i határában, a Kartavölgy-patak mentén futó földút és a Pap-árok közötti területen fekszik.

2005-ben 350 m hosszan és 5 m szélességben humusztoltuk le a területet. A szórványosnak mondható lelőhelyen 1 ház és csekély számú tárológödör, illetve árkot tártunk fel, melyek kevés Árpád-kori leletanyagot tartalmaztak.

DANYI JÓZSEF

47. Bölske, Duna-part

(Tolna megye) I

Lakossági bejelentésből értesültünk, hogy a bölskei Duna-szakasz déli részén, az Öreg-Szigettől K-re alacsony vízállásakor a szárazzá vált mederben kváderkövek váltak látványosvá. A 16 kötélananyag nélküli, különböző mértékben látványos, egyenként kb. 100×60×50 cm nagyságú homokkő részben a part menti fák gyökerei alatt, főleg pedig ettől kb. 10 m-re K-re, a mederben helyezkedett el, kb. 11×17 m-es területen. A kövek kora és eredete ismeretlen, körülöttük egyéb leletanyag nem került elő; talán egy szerencsétlenül járt kőszállító hajó rakományát jelzik.

Munkatárs: Tóth János Attila (KÖH).

K. NÉMETH ANDRÁS

48. Bölske, Bolondvár

(Tolna megye) B

A bronzkori földvár Czajlik Zoltán szerint kétrészes: ide vonta a földvár mellett, annak Ny-i oldalán emelkedő dombot is. A 2005. május 3-án végzett terepbejárás alapján egyértelmű, hogy a Bolondvár sánca csatlakozik a telep Ny-i oldalán levő horhoshoz; a szomszéd dombon erődítési nyom nincs, nem is alkalmas erődítésre. A légi fotókon a földvártól D-re látható keskeny, barna csík véleményem szerint természetes eredetű.

MIKLÓS ZSUZSA

49. Budakalász, Csajerszke

(Pest megye) B, LT, Ró, N

2005 októberében az M0 útgyűri É-i szektor 76+145 km-szelvényétől a 11. sz. úti csomópontig terjedő szakasz területén ismertté vált lelőhely építést megelőző feltárását végeztük el. (Lásd az illusztrációt a 189. oldalon!) A 2001-ben végzett terepbejárásakor a felszínen kelta és késő középkori cserepeket találtunk, igen gyér mennyiségben. A feltárás során viszont kora bronzkori

temető került elő. A sírok már kb. 15–20 cm mélységben jelentkeztek. Temetőnk azonosítható az MRT 3/12 lelőhelyként (Budakalász-Tangazdaság) nyilvántartott temetővel, ahol 1954-ben Kalicz Nándor tárt fel a kora bronzkori harangedényes kultúrához tartozó sírokat.

A temető vegyes rítusú, legtöbb az urnasír. Általában fedővel lefedett urna, benne ill. mellette kis bögrék, csészék s korsók. A téglalap alakú földsírok kisebbik csoportjában zsugorított csontvázas temetkezést találtunk, lábuknál edényekkel. Nagyobbik csoportja szórt hamvasztásos. A hamvakat a sír közepébe tették egy kupacban s mellé az edényeket. A budakalászi temető sajátossága a körárkos temetkezés. A körárkok közepében többnyire téglalap alakú földsír, ritkábban urnasír helyezkedett el. Harang alakú edényeket általában a földsírokba helyeztek, bár néha urnasírban is előfordult. Mellette négy lábú kis edényeket, bögréket, ferdén kihajló peremű tálakat s egyfülű korsókat találtunk. Gyakori volt, hogy edényeken kívül semmi csontmaradvány nem volt e sírokban. A kerámián túl a férfisírokban ún. csuklóvédő lemezek, réztőrök, lándzsa-ill. nyílhegyek fordultak elő. A női sírokba ritkán bronztűt, ezüstgyűrűt, arany medált s csontgombokat tettek. A temető leletanyagában keveredik a harangedények népének s a nagy-révi kultúrának az emlékei. Összesen 1326 objektumot tártunk fel, ezek többsége a temetőhöz tartozott.

Az átvizsgált 7 hektárból 4 hektár a bronzkori temető, amely a Dunától kb. 250 m-re került elő. Északon és délen túlnyúlt a nyomsávon (délen talán összeér a Barát-pataknál feltárt Budakalász-Pusztatemplom lelőhely sírjaival). Nyugaton hármás árokrendszer határolja. A hozzá tartozó településnek csak néhány gödrét találtunk meg a Duna felé futó kutatóárkokban ill. a híd-pillérek helyén (kb. 10 objektum).

A négy pillér közül csak a két középsőnek a helyét tudtuk kutatóárkokkal megnézni, mivel a szélsők egyrészt a gát oldalában, másrészt a vízparti erdőben húzódtak. A kutatóárkokban előkerült 22 objektumnak több, mint a fele egy késő kelta-kora római településhez tartozott. Kemencés lakóházat, gödörházat s mély tárolóvermeket tártunk fel ebből a periódusból, kelta szürke korongolt s kézzel formált, plasztikus díszítésű kerámiával. Szórványként római pénz is felszínre került.

A bronzkori temetőn kívül Ny felé kb. 1–1,5 m mélyen a sóderben, öt hun kori sírt találtunk. Családi temetkezés lehetett: egy férfi, egy nő s három kislány sírja. Mellékleteik alapján (ép mohazöld üvegedény, púpos hátú csontfésűk, átfúrt római érmek, kerek kis bronzcsatok, vaskorcsolya) az 5. sz. első felére keltezhetjük őket.

Munkatársak: Czene András régész, Mali Antal restaurátor, Gáti Csilla egyetemi hallgató.

OTTOMÁNYI KATALIN

50. Budapest, I. Batthyány utca 56.

Á, Kk, Tő

2005. március 7. és április 12. között leletmentő ásatást végeztünk a telken. A kisméretű telek ÉK-i sarkában egy

késő középkori, téglával kirakott sütőfelületet találtunk, melyet egy török kori szemétdöbör vágott el. A terület déli szélén egy Árpád-kori beásásra bukkantunk. A telek ÉNy-i sarkában egy ÉK-DNy-i irányú, középkori falalapozás húzódott. A fal vonala megegyezik az 1686-os felméréseken jelzett, egykor itt futó út vonalával, valószínűleg egy, az út mellett álló épület déli fala volt. A fal „mögött”, tehát attól D-re egy tetőcserepekből rakott járófelületet találtunk. Emellett egy négyzetes verem és egy mellé ásott kerek szemétdöbör volt. Mindkettő leletanyaga a 14. századra datálható.

Munkatársak: Prokopp Margit és Kondorosy Szabolcs régészhallgatók.

BENDA JUDIT

51. Budapest, I. Lánchíd utca 19–21.

Kk, Tő

2005. augusztus 25. és szeptember 23. között folytattuk a 2004 őszén megkezdett régészeti kutatásokat.

A terület ÉNy-i része: A lebontott modern épület ÉNy-i részén nyitott szelvényünkkel meg akartuk határozni annak a barokk pincének teljes körvonalát, É-i lezáródását, amelynek déli része a korábbi feltárások során került napvilágra kissé délebbre, az I/b helyiség területén. Másrészt tisztázni akartuk egy keletebbre előtűnt, bizonytalan rendeltetésű, de középkori eredetűnek látszó faltömb összefüggéseit.

A feltárás során a barokk pince Ny-i falát, a rajta nyugvó boltvállal együtt egészen az É-i telekhatárig követni tudtuk, ahol arra azonban ráépült a modern épület É-i zárófalanak masszív téglalapozása, így a barokk pince eredeti ÉNy-i lezáródásában nem lehetünk biztosak.

A pince K-i fala nem húzódott ki az É-i telekhatárig, itt ugyanis az „nekifutott” az említett faltömb Ny-i folytatásának. A faltömbnek ez az I/c helyiség, illetve a barokk pince ÉK-i sarkában előtűnt folytatása mintegy 1,2 m hosszban szögelt előre Ny felé. E folytatás jellemben teljesen megegyezett a II. helyiségben eredetileg feltárt maradvánnyal, azzal a különbséggel, hogy Ny felé roncsolt felületet mutatott, melyet újkori köpenyezéssel láttak el, és így összességében a pincébe benyúló, pillérszerű összhatást nyújtott. Mindebből arra a következtetésre juthatunk, hogy a falazat eredetileg folytatódott Ny felé, s azt csak a barokk pince építésekor vágták el. Sajnos a falazat további összefüggését nem sikerült megállapítani, így csak valószínűsíthetjük, hogy az egy északra, a mai szomszéd telekre eső középkori építmény részét képezte.

A barokk pince területén, az előbbi falsaroktól D-re még egy további falazat került napvilágra. Ez a pincét, pontosabban a szóban forgó pincerészt K-Ny-i irányban vágta át, nagyjából felezve azt. Valószínűleg a pince osztófala lehetett, azonban funkciója és viszonya meg lehetőségekkel értelmezhető.

Az I/c helyiség, azaz a barokk pincében ásott szelvényből természetesen jórészt 18–19. századi kerá-

miaanyag került elő, hiszen akkor töltötték be, amikor a modern épületet a 19. sz. második felében elkezdték építeni. A leletek között török vagy középkori kerámia még mutatóban is alig akadt, ezzel szemben előbukkant néhány kisebb középkori kőfaragvány, pl. bordatöredék, amelyek nyilván másodlagosan, esetleg a várhegy lejtőjén leomolva, lecsúszva kerülhettek ide.

A terület K-i része: Az egykori udvar K-i sávját egyetelen, szélesebb (2,5–3 m) kutatóárokszerű É–D-i szelvénnel vágtuk át faltól falig. A szelvény felső, mintegy 1,5–2 m vastag rétegsora igen erősen bolygatott volt. Viszonylag érintetlenebb felületre csak az É-i részen bukkantunk, ahol először egy K–Ny-i irányú újkori falazat végződését fogtuk meg. E csekélyke falazat két oldalán azonban már az annak alapozási szintje alatti rétegződésből (a felszíntől 1,6 m körüli mélységben) hatalmas méretű kő ágyúgolyók kezdtek előtűnedezni, valamint a fal vonalától D-re egy ugyancsak újkori, kőből rakott csatorna maradványai. Mint kiderült, ezek az átlag 44–52 cm átmérőjű golyóbisok részben kupacszerűen egymásra rétegződve helyezkedtek el a szelvény szinte teljes felületén elterülve 1,6–2,2 m mélységben. A köztük lévő földből, sőt az alattuk lévő szintről is egyértelműen újkori (18. sz. eleji) kerámiaanyag került elő, lelőhelyük valószínűleg csak másodlagos.

Bár a szelvény déli oldalán, a betontömbnél a rétegződés egészen 3 m körüli mélységig bolygatott volt, a déli szegélyen közvetlenül modern falazat alatt mégis előbukkant a keresett középkori, törtköves fal koronája, amelybe csak az említett kemény alépítménye vágott bele. Bár az É-ra néző fal felszíne erősen roncsolt volt, a hiteles belső falsík mégis viszonylag nagy felületen megmaradt, és fennmaradt egy belevágott fülkeszerű objektum is. Ez utóbbi azonosítását nagyban nehezítette, hogy közvetlenül mellette itt is meszesgödör lehetett, amelynek anyaga igen erősen feltapadt a fülkére és a környező, sérült felületre. Ennek ellenére azt valószínűsíthetjük, hogy tűzhelyként, kandallószerűségként használhatták, legalábbis a török kor vége felé. Közvetlenül előtte, vele egy szintben ugyanis kis felületen vékony, égett agyagos réteg került elő, a korra jellemző kerámiatöredékekkel.

Számításunkkal ellentétben ez a fal az udvar K-i felében nem fordult be É felé. Az előbb említett, déli középkori fallal párhuzamosan, mintegy 1,2 m-rel É-ra, szintben viszont 1,8–2,1 m-rel annak falkoronája alatt egy 60–70 cm vastag, erősen roncsolt újkori falcsontkra bukkantunk. Összefüggésben nem sikerült kiderítenünk, mert Ny-ról a korábban jelzett betontömb bolygatása, K-ról a modern épület téglafala vágta el. Elbontása után alatta egy, az altalajba vágott emésztőgödört találtunk, így nem lehetetlen, hogy annak késői, falazott aknájaként szolgált. A középkori fal és az újkori fal közötti feltöltésében mélyítve, a felszíntől számítva mintegy 2,7–2,8 m mélységben előtűnt az előbbi fal lábazati szintje, majd további 0,7–0,8 m-re az alapozás alja is.

A déli, középkori falazat „párfala” mintegy 5,7 m-re É-ra került napvilágra. Ennek a két oldalán kváderek-

kel borított falnak a koronája itt is – akárcsak az udvar Ny-i felében – jóval mélyebben visszabontva jelentkezett, mint a déli falé. A falazat koronája K felé még erőteljesebben lepusztultnak mutatkozott, azonban jól láthatóan folytatódott az udvart a K-i pincetraktustól elválasztó modern téglafalba foglalva. Ez azt valószínűsítette, hogy a K-i pincetraktus padlója alatt is előkerülhet még maradványa.

Mind a D-i, mind az É-i középkori fal vonalában átvágtuk a modern téglafal egy-egy hosszabb-rövidebb szakaszát, és azon túl mind a kapualj, mind a pince területén kisebb szelvénybővítést alakítottunk ki. Mind D-en, mind É-on falsarok került elő, kijelölve a K-i zárófal nyomvonalát. A DK-i sarok K-i oldalán a márgás, sziklás altalaj viszonylag magasan jelentkezett, a K-i fal külső oldala pedig nem alkotott egyenes vonalat, mert az altalaj keményebb, tömbszerű sziklarétegeit nem vágta ki, hanem egyszerűen belefoglalták az alapozásba. Az is kiderült viszont, hogy az ÉK-i sarok külső oldala eredetileg szabadon állt, mert ezt a felületet kváderekkel képezték ki, mintegy armírozás jelleggel. Az É-i fal kváderes burkolata a sarok belső oldalán a K-i falra is átfordult, ennek folytatását azonban a téglafal megmaradt csonkja miatt nem láthattuk. Így arra sem találtunk magyarázatot, hogy miért vált a falazat belső síkjának kváderes indítása a déli részen törtkövesre.

A feltárások nyomán immár alaprajzában is hitelesen kirajzolódott az eddig csak feltételezett K-i, toronyszerű építmény. Ennek mintegy 5,7×8,5 m-es belső terében eredeti padlózatot nem tudtunk azonosítani, pedig ennek lehetséges szintjét jól kijelölte a déli fal zoklija. A padló feltételezett helyén csak egy ideiglenesen használt járószintnek tűnő felületet észleltünk, alatta vastag épülettörmelékcs réteggel, amely nyilván már az építmény bontásával hozható kapcsolatba. Az épülettel, pontosabban valószínűleg annak pusztulásával egykorú rétegsort (köztük egy vastag, faszenes réteget) furcsa módon csak annak É-i, kváderes falától É-ra, azaz rajta kívül találtunk. E rétegek azonban a vélhető belső szintnél jóval mélyebben bukkantak elő, ráadásul É-ról D felé lejtve futottak neki a kváderes falnak. Ugyanitt meglepve tapasztaltuk, hogy a kváderes fal alapozása még a falkorona szintjétől 2,2 m körüli mélységben sem bukkant elő, azaz, hogy ezt a falat jóval mélyebbre alapozták, mint déli párját. Ez a jelenség és az a tény, hogy a K-i fal külső oldalán is viszonylag magasan találtuk meg az altalajt, összességében azt sugallja, hogy az egész építmény nemcsak Ny-on, hanem a D-i és DNY-i, és részben DK-i irányból is be volt ágyazva a várhegy lejtőjébe, míg É-i oldala szabadon állt. Végül meg kell jegyezni, hogy mind az épületen belüli, épülettörmelékcs, mind az azon kívüli, égett és szemetes rétegekből igen kevés középkori kerámialelet került elő.

Kiseb bontást végeztünk a K-i, modern téglafal csonkjából. Meglepetésünkre a lebontott falszakasz helyén, a középkori épület ÉK-i, belső sarkában egy eddig ismeretlen, kváderekkel kifalazott akna maradványai

tűntek elő. Az 1,2 m széles, hosszúkás akna a saroktól Ny-i irányba 1,5–2 m-ig volt követhető, itt azonban déli, vékony fala megszakadt, és tovább törmelékes omlás zárta le. Az akna törmelékes betöltését 2,4 m mélységig bontottuk ki; a feltörő talajvíz a további mélyítést megakadályozta.

A kváderfalas akna rendeltetését pillanatnyilag nem tudjuk biztosan meghatározni, azonban legvalószínűbbnek az tűnik, hogy víznyerésre szolgált.

MAGYAR KÁROLY

52. Budapest, I. Mátyás-templom

Kö

2005. május–július között feltárást végeztünk a Budavári Nagyboldogasszony-templom (Mátyás-templom) rekonstrukciójához kapcsolódóan, a templomtól északra a leendő közműárok területén. Az árokban a hosszúságot nyugat felől számolva 2–14 m között a déli szakaszon középkorileleteket tartalmazó útrétegeket tártunk fel. Kb. 14 m-nél a sziklafelszín vízszintes lefaragásán egy ferde, ÉNy-DK irányú, vastag törtköves, habarcsos, a sziklára alapozott falcsonkot találtunk. Ettől keletre mintegy 15 m-nél a sziklafelszín függőlegesen lefaragott; 15 és 20 m között egy részben a sziklába vágott, valószínűleg középkori pincerészletet tártunk fel; 20 és 26 m között az É-i metszetfalat egy faragott köves falazat alkotta. Kb. 28 m-nél a sziklát függőlegesen lefaragták. Ettől K-re a felszínre egy kő-tégla vegyes falazatú, pillérszerű megerősítést tettek. A kettő között a sziklába lépcsőt véstek dél felé. Ennek folytatása már a déli metszetfal alá húzódott. Talán egy pincelejárát lehet, ezt a további kutatásoknak kell tisztázni. A pillérhez K felől az árok hosszában egy néhol rossz állapotú, törtköves, habarcsos falazat kapcsolódott. Kelet felé néhol már csak a faragott sziklafelszín és kövek jelezték helyét. Az árok ÉK-i sarkában kb. 50 m-nél az É-i metszetfalban törtköves falazat mutatkozott. A falak szerepét, egymáshoz való viszonyát az árokban való elhelyezkedésük miatt nem lehetett megnyugtatóan tisztázni, az újkori építkezések ugyanis a területet erősen megbolygatták.

Munkatársak: Füredi Ágnes régész, Kuczogi Zsuzsanna, Viemann Zsolt és Alibán András geodéták.

B. NYÉKHELYI DOROTTYA

53. Budapest, I. Országház utca 14.

Kö

Az épület földszintjén 2005 novemberében kivitelezést megelőző szondázó feltárást végeztünk. A régészeti és műemléki védettség alatt álló telek nyugati végében pincszintig lemenő liftaknát terveztek. A szintsüllyesztést régészeti módszerekkel végeztük. A 20 m²-es árok közepén két egymással összeépített, K-Ny-i irányú, középkori törtköves mészkőfal húzódott. A falakat K-ról É-D-i irányú középkori keresztfal zárta le. Az árok déli felé-

ben, egymás közelében két, sziklára alapozott újkori téglala teherelhárító ív húzódott.

ZÁDOR JUDIT

54. Budapest, I. Rác fürdő

LT, Tő, Kú

A részletes tanulmányt lásd a kötet 109. oldalán!

PAPP ADRIENN

55. Budapest, I. Szent György utca 4., 10.

Kk

2004. október 11. és november 15., illetve 2005. március 16. és augusztus 4. között a Budapesti Történeti Múzeum Középkori osztálya régészeti kutatásokat folytatott a két telken műemléki helyreállításhoz kötődően. 1998–2000 között végeztük el a teljes terület régészeti feltárását. Mostani ásatásunk célja néhány olyan objektum teljes kibontása volt, amelyek az akkori munkák lezárásának idején kerültek elő.

Szent György utca 4.

Befejeztük a 620. sz. akna teljes feltárását. Az akna téglalap alakú, mintegy 3×2 m alapterületű, teljesen a hegyet alkotó márga sziklába vágták, falazott bélése nem volt, alját kb. 146,70 Afm mélységben találtuk meg. Az aknát betöltő törmelék rendkívül gazdagon tartalmazott leleteket a 14–15. sz. fordulójáról, a vizes környezet miatt nemcsak a szokásos kerámia-, csont- és fémleleteket, hanem sokféle fatárgyat és bőrcipőket is. Az aknából előkerült legfontosabb leletek egy ékköves aranygyűrű, illetve egy héber írásjegyeket tartalmazó palatábla-töredék voltak.

Szent György utca 10.

A 2000-ben feltárt 660. sz. aknából déli irányba nyíló barlangüreget kitisztítottuk. Az üreget 15. században behordott szemét (közte sok fahordódarab, fagerendák), illetve az üreg főtéjéről leszakadt sziklatörmelék töltötte ki. Az üreg kb. 8×3 m, nyolcas formájú, feltehetően mesterséges eredetű. Vízpótlása folyamatos. Kibontottuk az akna aljának északi falán 2000-ben talált kőkeretes ajtó el-falazását. Ebben az irányban egy rövid folyosószakasz után egyenes irányba emelkedő lépcsőt találtunk, amelynek fokait a márgába vágták. A lépcső a telek északi szélén hosszan húzódó pince terébe vezet. Külföldi párhuzamok ismeretében a lépcsős lejárattal ellátott aknát a korai zsidónegyed (13. sz. közepe–15. sz. eleje) rituális fürdőjeként („mikve”) határozhatjuk meg.

Teljesen kitisztítottuk a 2000-ben csak részlegesen feltárt mélypince-folyosót. Az enyhe ívvel a várfalak felé futó folyosó a II. (ún. „Anjou-kori”) városfal alatt ért véget egy lefalazással, amelyen túl egykor egybenyílt a II. városfal és a jelenlegi várfal között 1999–2000-ben feltárt pincetérrel. A főfolyosó feltárása mellett kibontottunk 4, egyenként kb. 6 m hosszú oldalifolyosót is.

A telek É-i oldalán 2000-ben feltárt középkori pincét az újkori istállóépület íves lezárása miatt az akkori utca alatt feltárni nem lehetett. Most teljesen kibontottuk őket, amelyek homlokzati vonalát a többi Szt. György utcai telekkel egyvonalban találtuk meg. Az utcafront mögötti pincehelyiséget egykor középpillérral támasztották alá, amelyet később, de még a középkorban osztófalba foglaltak bele.

A Szt. György u. 10. sz. telek teljesen feltártnak tekinthető, kivéve a rituális fürdőhöz vezető lépcső egy részét, amelyet statikai okokból egyelőre nem bonthattunk ki.

A részletes tanulmányt lásd a kötet 125. oldalán!

VÉGH ANDRÁS

56. Budapest, II. Ganz utca 8.

B, Ró, Tö, Kú

A 860 m² méretű telek (Hrsz.: 13572/5) megelőző feltárását 2005. július 18. és november 15. között végeztük el. A modern építkezésekkel bolygatott római kori rétegeket – a modern felszíntől számítva – kb. 2,5 m mélységben értük el.

Területünk déli kétharmadán több, különböző minőségben megmaradt falcsontból álló épület részlete (Ny-i traktusának több helyisége) képviselte az úgynevezett „vízivárosi altábor” Kr. u. 2–3. századi periódusát. A többnyire opus incertum (néhol op. caementitium) falszakaszok környezetében helyenként padlóroncsokat, kisebb felületen kövezett út, vagy más funkciójú járósínt (belső udvar) maradványait tártuk fel. Az É-D-i tájolású (feltehetően a limesút vonalvezetéséhez igazított), nagyjából azonos méretű (5×5 m) belső terekre osztott épület alatt, egy viszonylag ép, továbbá másik, kisebb, félig elbontott és egy harmadik (kb. 4 m²-es alapterületű), szintén bolygatott fazekaskemence került elő. E három ipari létesítményt közös hamuzógödör kötötte össze, használatuk a (házi vagy ipari hulladékként visszatöltött) szekunder leletanyag (La Tène edénytípusok és észak-itáliai, import kerámiatöredékek) alapján a Kr. u. 1. sz. harmadik negyedére keltezhető. A későbbi falak miatt csak részben feltárt fazekasműhely térszintjénél mélyebben csak egy Kr. u. 3. századi, fahordóval bélelt kutat és egy késő bronzkori (Váli-kultúra) hulladékgödör részletét sikerült kibontanunk.

A területet az újkorban mintegy 1,5 m vastagságban feltöltötték. A telek északi végét két újkori (É-D és K-Ny irányú) pince foglalta el. A telek déli részén barokk kori ház alapozása, körülötte és a falak alatt is számos újkori személgödör került elő. Ezek egyike, egy méhkas alakú gödör jelentős mennyiségben vaseszközöket (fűrő, fogó, ásó, vasvilla stb.) rejtett. Három kutat találtunk a területen, ebből kettő kővel kirakott falú újkori kút volt a terület középső részén. A harmadik (a telek déli részén) nagyméretű gödör alján összeszűkülő, gerendavázaz szerkezetű török kori kút volt. A telek középső részén megriktáltak az objektumok, a két kút

mellett alig néhány szemetesgödört találtunk. A terület északi részén is kevés gödört találtunk. Ezek egyikében építési törmelék és török kori kerámia mellett négy darab emberi koponya is előkerült, ami talán a Buda visszafoglalása utáni romeltakarításhoz köthető. Szintén az északi részen került elő egy törtkőves felület részlete is. A terület középső részén sárga agyagpadló részlete került elő, de hozzá tartozó cölöplyukakat nem tudunk megfigyelni.

Munkatárs: Földesi Szilvia.

HABLE TIBOR – VÉGH ANDRÁS

57. Budapest, II. Kacska utca 11.

Ró, Kő, Tő

2005. október 3. és december 9. között építkezést megelőző feltárást végeztünk a telken. A terület a középkorban Buda város Szentpétermártír városrészének peremén helyezkedett el. Magáról a telekről közelebbi információval nem rendelkezünk.

Mintegy 25 m hosszan csupán a keskeny telek Ny-i sávját tárhattuk fel. Ezt a részt teljes mértékben kitöltötte egy a Kacska utca vonalától induló, közel 30 m hosszú, É felé hosszában kibővített és kissé keskenyedő, téglaboltozatú újkori pince. A pince eltömedékelése a belőle előkerült leletek szerint csak az utóbbi 20–30 esztendőben történhetett meg. A pince padlója alatt nagyszámú római kori objektum került elő, török kori vagy középkori objektumokra nem bukkantunk.

A pincétől északra eső telekrészen (az ásatási terület egynegyedén) a vastag újkori feltöltési rétegben egy lótetemekkel, építési törmelékekkel betöltött II. világháborús bombatölcsért, egy 18. századi emésztőt, valamint az objektumokban és a réteganyagokban is szegényes török kori-középkori rétegekben egy fél emberi és egy fél szarvasmarha(?) vázat tártunk fel, mindkettőt deréktól felfelé; az állati vázból a koponya is hiányzott.

Munkatársak: Hable Tibor, Földesi Szilvia régészek, Berecz Barbara ásatási technikus.

VÉGH ANDRÁS

58. Budapest, II. Kapás utca 21–25.

Ró, Á, Kk, Tő

2005. június 9. és november 7. között megelőző régészeti feltárást végeztünk a telken. A területet 1989-ben szondázó ásatással már megkutatták, de akkor csak az újkori rétegekig hatoltak le, régészeti réteget, objektumokat nem értek el. Az ideai ásatáson a barokk telekszerkezetek, laza török kori és sűrű középkori beépítettség volt megfigyelhető, valamint római kori rétegződés és objektumok kerültek elő.

A telek déli végében (az egykori Kapás u. 19. sz. telken) kiástuk a 18. századi építésű barokk ház alapjait, melynek legkorábbi járósíntjét egy korabeli fazekasműhely rontott, selejtes edényeinek töredékeivel töltötték fel egy újabb járósínt kialakításakor. A jó-

részt homokkőből rakott falú ház alaprajzi szerkezete eltér a szokásos (szoba, konyha, kamra) beosztástól, szobáit 2 m széles részekre osztották, több helyiségben kályhaalapozást is találtunk. Feltételezzük, hogy ebben a házban működött a fazekasműhely. Buda visszafoglalását követően a területen földmunkákat végeztek, az eredetileg enyhén lejtős felszínt vízszintessé alakították, majd ezután osztották ki a telkeket házépítés céljából.

A terület közepén egy török kori ház alapjait találtuk, É-i és K-i falának alapozását földbe rakott kövek és téglák alkották, D-i és Ny-i falának nyoma sem volt. Valószínűleg itt egy tereplépcsőre építették a faházat, melynek két oldalát komolyabban alá kellett alapozni. Két kővel kirakott falú tárolóvermet, egy gerendavázakat és számos szemétdöbröt tártunk fel körülötte. Mind a házalap, mind a verem falából faragott köveket (boltozati bordák, ablakkeretek töredékei) emeltünk ki, amelyeket a török korban, az utca másik oldalán álló Irgalmasság Anyja karmelita kolostor omladozó falainak részleges bontásakor hozhattak ide. A telek É-i végén egy nagyméretű (10×5 m) beásást találtunk, melynek közelében a leletek tanúsága szerint egy kovácsműhely működhetett. Betöltésében nagy mennyiségű 17. századi kerámia, kecskeszarv-csapok és rengeteg vasbuca volt.

A középkorban sűrű, külvárosias beépítés jellemezte a területet. Két 15. századi, két 14. századi házat, és ezekhez tartozó szemétdöbröket, valamint két 13. századi objektumot hozott napvilágra az ásatás. Az egyik 15. századi ház (két helyiséges? faház) közvetlenül az utca mellett, azzal párhuzamosan húzódott. Hozzá tartozó járószintet nem, csak K-i gerendafalának lenyomatát találtuk meg, valószínűleg emelt fapadlója lehetett. A másik ház (kőfalú, egy helyiséges) kavicsos mészhabarcossal szilárdított törtkőves falának alapozását jóval északabbra találtuk. Ennek az épületnek vastag, sárga, tapasztott agyagpadlója volt. A két 14. századi épület a terület közepén, illetve ettől K-re húzódott. Habár leletanyaguk egykorú volt, alaprajzuk nem mutatott egymáshoz illeszkedést. Az egyik ház (?) tulajdonképpen egy 6×4 m szélességű, 60 cm mélységű beásás volt. Belső járófelületét sárga agyagréteggel kenték ki, amely nem ért ki a gödör széléig, csak a négy sarkán és a hosszanti oldalának felénél. Ezeken a helyeken félkör szerű füleket tapasztottak a padlóra. Ezek valószínűleg a verem vagy veremház szerkezetének felmenő falaival álltak kapcsolatban. Bejárata az É-i oldal hosszanti falának közepén volt. A másik ház cölöpszerkezetes faház volt, melynek K-i, Ny-i és D-i cölöplyukorát tudtuk feltárni. A ház déli falának tartóoszlopait sárga agyagos tapasztással erősítették meg a föld színén. Több szemétdöbröt, hamusgödrt, sütőgödrt és egy kővel kirakott falú kutat bontottunk ki.

A két Árpád-kori objektum közül az egyik egy szemétdöbr volt, amely a 14. századi cölöpszerkezetes ház fala alatt húzódott, a másik pedig egy ismeretlen rendel-

tetésű, sekély, kifli alakú beásás, melynek egyik lekerekített végét sárga agyaggal tapasztották ki. A rendkívül magasan álló talajvíz miatt sok szerves anyagot találtunk; szinte teljesen épen maradt a török kori kútnak a gerendaváza, egy négyzetes szemétdöbrnek a karóbélése és egy középkori gödörben ép bőr cipőtalpakat leltünk.

Munkatárs: Kondorosy Szabolcs régészhallgató.

BENDA JUDIT – HABLE TIBOR

59. Budapest, II. Medve utca 25–29.

Ró, Á, Kk, Tö, Ű

2005. április 5. és október 28. között megelőző feltárást végeztünk az ingatlanokon (Hrsz.: 13569/2; 13570/3). A mintegy 1300 m²-es terület ÉNy-i negyedében, É–D-i irányú, római kori út bolygatott részlete került elő, Ny-i oldalán kőfalas beépítés maradványaival. Az út K-i oldalán Kr. u. 1. sz. végén–2. sz. elején használt fakonstruktív építmény szűkebb és tágabb környezetében 4 kutat, 2 kemencét és egyéb, különböző rendeltetésű gödröket találtunk.

A 18. században épült házak pincéi és a telkek udvaraiba ásott korabeli szemétdöbrök, kutak mellett igen sok olyan szemétdöbröt találtunk, amelyeknek ásása és betöltése az 1670–1690 évek tehető. Az ezekben a gödrökben talált leletanyag egynegyede 17. századi török, háromnegyede 17. századi, de jellegzetesen barokk kerámia volt. Úgy gondoljuk, hogy Buda visszafoglalásának ostromakor (az itt táborozó katonák által) keletkezett hulladékot takarították el.

Öt török kori ház részletét sikerült feltárunk, köztük volt cölöpszerkezetes, gerendaváz, vályogtéglából épült, részlegesen és félig földbe mélyített is. A házak fekvése mind illeszkedett a Medve utca középkori vonalához. Körülöttük gazdag török kori leletanyagot tartalmazó szemétdöbrök helyezkedtek el. Fontos megemlíteni azokat az igen nagyméretű és mély tárolóvermeket, melyek közül egynek szinte épen megmaradt a fakéregből készült bélelése.

Három 15. századi ház nyomait találtuk meg a területen. Az egyik egy kis négyzetes alakú verempince, melynek lejárata a hátsó (K-i) oldalon az altalajba faragott lépcső volt. Ez egy gyakori pincetípus a Vízivárosban: rendszerint az utcára merőlegesen fekvő, több helyiséges hosszú faházak végében alakították ki, oldalait általában törtkőből falazták vagy fával ácsolták ki. A másik két faház gerendaváz szerkezetű volt, a terület déli sávjában fekvőnél nyomon lehetett követni a telket határoló kerítésfal vonalát is. A házak körül feltártunk szemétdöbröket, valamint egy hatalmas méretű ciszternát. Az 5 m átmérőjű, krátterszerű verem közepén egy törtkőből és téglából szárazon rakott kút kávája nyúlt felfelé. Létesítési ideje a 15. sz. második felére, megszüntetése, betöltése pedig a 16. sz. első felére tehető a leletek tanúsága szerint.

Az ásatás különleges és nem várt eredménye egy 14–15. sz. fordulójára datálható, nagyméretű árokrend-

szer előkerülése volt. Méreteire jellemző, hogy lényegében az egész ásátási területet (45×40 m, 1800 m²) elfoglalta. Egyelőre azonosítatlan, ipari jellegű tevékenységet végezhetek rajta, valamely anyagnak a mosására használták. Szerkezete a következőképpen nézett ki: egy K-Ny-i irányú csatorna főág (szélessége 80 cm, mélysége 60 cm) a nyugati irányban 8 alágra bomlott (szélességük átlagosan 60 cm, mélységük 40–60 cm), melyek először D felé, majd különböző ívekben K felé kanyarodtak. A főághoz közelebb lévők szinte félkörösen, az egyre távolabb lévők fokozatosan szélesebb ívben. Az árkok egy nagyjából 20 m hosszú, 7 m széles, É-D-i irányú, lapított ovális alakú gyűjtőtóba futottak bele. Azok az árkok, amelyek közelebb voltak a főághoz egyenesen, azok, melyek távolabb, egyre nagyobb ívvel kanyarodtak a tó déli végéhez. A gyűjtőtó közepe táján egy törtkőből szárazon rakott kávájú kút mélyült a földbe. Mivel jobbára a teljes szerkezet előkerült, ezért rekonstruálni lehet a „működését” is. A kútban állandóan megtalálható, esetleg a tómederbe túlfolyó természetes talajvizet felmérték a főágba, amely végigfutott azon és egyenletesen eloszlott az alágakba. Itt átmosta a számunkra még ismeretlen anyagot és visszaömlött a tóba. Az árkokban talált leletanyag a 15. sz. elejére keltezhető, a tómeder betöltésében 15. sz. közepén használt, aljáról 14. sz. végi kerámia került elő. Feltételezzük, hogy az árkok rövidebb ideig voltak használatban, mint a tó és a kút.

A várthoz képest jóval kevesebb Árpád-kori objektum került elő. Lényegében csak egy félig földbe mélyített veremházat találtunk, de a kemence hiánya miatt inkább tárolóhelyiségnek tartjuk. A réteganyagban is csak rendkívül kis mennyiségű 13. századi kerámia volt.

A leletek között kiemelkedő jelentőségűnek számít egy teljesen ép bronzpecsétlő török felirattal és egy kerámiából készült domborműves lap töredéke. A Krisztus töviskoszorúval való megkoronázását ábrázoló jelenet igényes kidolgozása, valószínűleg dél-német műhely műve.

Munkatárs: Prokopp Margit régészhallgató.

BENDA JUDIT – HABLE TIBOR

60. Budapest, III. Aquincum polgárváros Ró

A BTM Aquincumi Múzeuma 2005-ben számos nagy beruházáshoz kapcsolódóan végzett régészeti feltárást az aquincumi polgárváros területén. (Lásd az *illusztrációt* a 196. oldalon!)

A 2005. május 2. és augusztus 2. között megszakításokkal végzett munka a szentendrei HÉV római kori várost átszelő szakaszának rekonstrukciójához és a Szentendrei út felújításához kapcsolódott. A sokszor igen mostoha körülmények és a szűk határidők ellenére minden előkerült jelenséget sikerült megfelelő módon dokumentálni. Külön kiemelnénk, hogy az építési munkák során semmilyen megtartandó régészeti emlék (pl. fal, tetőomladék stb.) nem károsodott.

A rekonstrukció során oszlophelyeket, kábelárkokat alakítottak ki, ezeket feltártuk, metszeteiket dokumentáltuk. Nagyobb felületű munkára azonban csak a sín párok felszedése után, a zúzottkő-ágy eltávolítása után nyílt lehetőség.

A polgárváros középső szektorában legutóbb az 1977–1979 között elvégzett Szentendrei út szélesítéséhez és a HÉV sínek áthelyezéséhez kapcsolódóan volt lehetőség feltárára és műemléki helyreállításra. Ekkor került sor az *aquaeductus* pillérsorának, az azt K felől kísérő utca, és *tabernasor* hátsó traktusainak feltárára, illetve az ún. *forumkörzet* alaprajzának tisztázására.¹

A jelenlegi felújítás során a római kori települést É-D-i irányban több területen érintették a munkálatok. A pontszerű munkahelyek miatt az előkerült falrészleteket, járósínteket, omladékokat nem lehetett ismert épületekhez kötni, ezért – ahol lehetett – a keleti városrész ismert épületeihez tájoltuk őket.

A város északi falán kívül, az amfiteátrum magasságában (HÉV megálló peronja) kábelfektetés során É-D irányú, fehér murvás, habarcsos útfelület-részlet mutatkozott (1). Korhatározó leletanyag hiányában a konstrukciót nem lehetett keltezni.

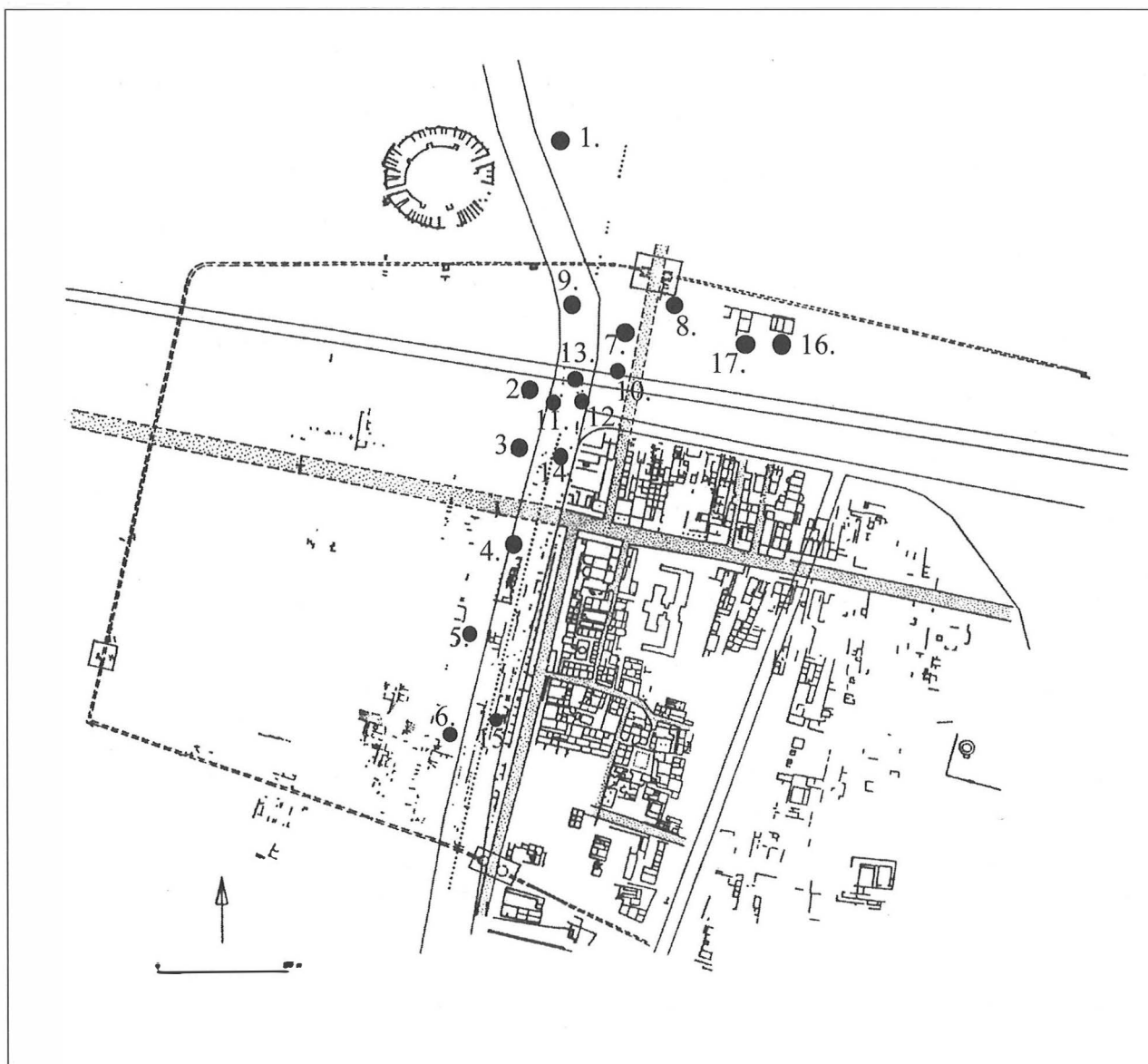
Dél felé, a *forumtól északnyugati irányban* (vasúti töltés déli oldala) csak bolygatott rétegsorokat tudtunk megfigyelni oszlopalapozásokban (2). A mai felszín alatt kb. 1,8 m mélységben bukkant csak elő bolygatatlan szint, objektum nem került elő.

A *forum* magasságában több ponton is végeztek földmunkákat: oszlopalapozás és kábelfektetés során egy épület É-D-i és K-Ny-i falrészleteit (azaz falsarkot) sikerült azonosítani, hozzá tartozó terrazzopadlóval, felette égés- ill. omladékrétegekkel (3). Az É-D-i fal Ny-i oldalán fehér vakolatot is megfigyeltünk. A fal mellett négyzetes alaprajzú faoszlop helye is mutatkozott. A közeli kábelárkokból küszöbkő töredékei kerültek elő, másodlagos helyzetben. A forum déli részének magasságában egy további K-Ny-i falszakasz is előkerült, szórványként egy 4. századi kisbronz éremmel.

Ugyanebben a zónában kialakított további oszlopalapokban épület- és tetőomladékokat dokumentáltunk. A bontások során nagy mennyiségű leletanyag is előkerült (kerámia, terra sigillata, állatcsont).

Déli irányban, a *polgárváros középső részén* több újabb oszlophelyet alakítottak ki, ezekben épületomladékok, planírozások és terrazzopadló-részletek mutatkoztak (4). Újkori anyaggal kevert, épületomladékos foltokat dokumentáltunk ugyanitt a zúzottkő felszedése során is.

1 Póczy K.: Aquincum – castra, canabae, colonia. BudRég 25 (1984) 15–25. 20–21.; Zsidó P.: A Budapesti Történeti Múzeum ásátásai és leletmentései 1976–1982 között. 21. Aquincum polgárváros. Hrsz: 19418, 19430, 19695. BudRég 25 (1984) 161–162.; Kara M.: A Budapesti Történeti Múzeum ásátásai és leletmentései 1976–1982 között. 95. Szentendrei út. BudRég 25 (1984) 473.

A *macellum* magasságában a pályatükrök alatt igen magasan egy épület több falrészlete került elő (5). Az értelmezhető alaprajzot mutató épületnek a fűtőcsatornáját sikerült feltárni, terrazzopadló-töredékekkel. Az épületet K-i irányból fűtötték, előkerült *prae-furniuma* is.

A város déli részén (a mai romkert déli határával szemben) egy K-Ny-i irányú falszakaszt bonthattunk ki, öntött padló részletével (6).

A város déli falán kívül is több alkalommal végeztek földmunkákat, de itt már az igen vastag újkori feltöltés miatt régészeti jelenségeket nem tudtunk megfigyelni.

A régészeti munka során mélyebb rétegeket is érintő feltárással nem volt lehetőség, csak a felszínen előkerült jelenségeket dokumentálhattuk. Munkánkat lézerszkenneres felmérés gyorsította, így a sokszor extrém körülmények között zajló munka ellenére is pontosan dokumentáltuk az előkerült jelenségeket. Bár a munka során – mint említettük – elsősorban pontszerű adatokhoz jutottunk, a rekonstrukció által érintett teljes felü-

letet (mintegy 400×10 m) geofizikai módszerrel, talajradarral is átvizsgáltuk. A felmérés eredményeinek kiértékelése ugyan jelenleg is tart, az azonban már most látszik, hogy a mérési eredmények a polgár város topográfiai képét sokban kiegészíthetik, illetve azok a korábbi kutatások során nyert információkat is értelmezhetővé teszik.

2005. augusztus 10. és október 26. között több ütemben végeztük a Szentendrei út felújításához kapcsolódó régészeti kutatásokat. Az útrekonstrukció során nagyméretű és mélységű földmunkákat végeztek. A feltárt felületek nagy része 2×3 m alapterületű, 2 m mély gödörök vagy 0,6–1 m széles, 1–1,5 m mély árkok, melyek nagy részét meglévő vezetékekre nyitották, így legtöbbször csak a metszetalakat tudtuk dokumentálni.

A területen korábban 1977–1979 között zajlott régészeti feltárás. Ekkor került sor a települést É-D-i irányban átszelő vízvezeték pillérsorának, az itt haladó útnak és a város É-D-i főútját nyugat felől szegélyező

tabernasor hátsó traktusának feltárára, a *forumkörzet* alaprajzi tisztázására és részben műemléki helyreállítására.² A jelenlegi földmunkák a polgárváros ÉÉK-i, illetve D-i részét érintették; általában erősen bolygatott rétegsorokat tudtunk csak megfigyelni.

A város É-i részén megnyitott felületekben, az É-i városfalon kívül az újkori bolygatások miatt már nem voltak értékelhető jelenségek. Közvetlenül a városfalon belül római épületek elplanírozott maradványai, épületomladékok mutatkoztak, többnyire erősen elpusztult állapotban (7). A terület északi részén 1979-ben Zsidi Paula azonosította és tárta fel a polgárváros északi városkapujának tornyait, árkait és a városból kivezető „A” utca részletét.³ A jelenlegi földmunkák során a Krempel-malom falrészletei is előkerültek (8). Ugyanitt, kissé Ny felé (a Szentendrei út burkolata alatt) az omladékok alatt már csak egy korábbi kőporos járósínt, majd a polgárváros É-i részén több helyen megfigyelt feketésbarna agyag és a sárga agyagos altalaj mutatkozott (9, 10). Dél felé már É-D-i irányú falak is jelentkeztek sóderes járósínt-maradványokkal. Ezeket egyelőre nem tudjuk ismert épületekhez kötni. A fentiek mellett köves omladékokat és agyagtégla-planírozásokat is dokumentáltunk. Alattuk megfigyeltünk egy sötétbarna agyagos réteget majd a sárga altalajt. A Szentendrei út nyugati oldalán igen jó állapotban, „magasan” megmaradt vakolt falat és járósíntet dokumentálhattunk (11). Ugyanezen a területen a Szentendrei út korábbi fázisait, a patakot átívelő újkori híd alapozását is megtaláltuk (12). Az újkorban sűrűn bolygatott rétegekből római felirattöredék is előkerült.

A polgárvárosi *forumtól* ÉNy-ra ismét megfigyelhetjük a tavalyi évben már dokumentált É-D-i irányú falrészletet és égésrétegeket, illetve alattuk a feketésbarna agyagot és a sárga altalajt (13).⁴ A *forummal* szemben, Ny felé az erősen bolygatott nyugati metszetben feltehetően a *forum*-komplexumhoz tartozó K-Ny irányú kőfalak részleteit, vörös égett és faszenes szinteket (járósíntek?), omladékokat és alul az ismert feketésbarna agyagot és a sárga agyagos altalajt figyeltük meg (14). A polgárváros északi részén nyitott felületekben tehát többnyire azt tapasztalhattuk, hogy a városfalon kívül, illetve annak közvetlen belső környezetében már igen lepusztult állapotban maradtak meg az emlékek. A Pók utcai kereszteződésben elég magasan kerültek elő épületomladékok, míg közvetlenül a töltés É-i lábánál ugyan ismét erősen lepusztult állapotban, de már falrészletek is mutatkoztak, járósíntekkel. Érdekes megfigyelés,

hogy ez utóbbi helyen K felé csökkenő intenzitású jelenségsort tapasztaltunk (nem volt nyoma pl. falnak, és az „A” utca vonalát sem találtuk) nagyrészt szintén erősen elplanírozva. A vasúti töltés déli oldalán, a városközponthoz közelebb eső részeken, változó állapotban ugyan, de mindenütt előkerültek épületmaradványok. A metszetekben mutatkozó sárga altalaj és feketésbarna agyag magasságadatai ugyan pontszerűek, de feltételezhető, hogy a terület kb. a vasúti töltés zónájától D felé lejtett (mélyebbek a falalapok is), a töltés É-i oldalától É felé pedig emelkedett.

A város déli részén kevesebb földmunkát végeztek. A városfalon belül, a romterület déli határával szemben Ny felé a helyreállított *taberna*-k egyikének folytatásaként egy K-Ny irányú falrészlet került elő, amely közel 2 m magasan, igen jó állapotban maradt fenn, alsó részén fehér vakolattal (15). Sok földmunka zajlott a déli városfalon kívül is, itt az igen vastag újkori feltöltés miatt régészeti réteg, jelenség nem került elő. A földmunkák mellett az idei évben sor került a Szentendrei út két sávja között, az 1977–79-ben helyreállított vízvezeték-pillérsor területének megtisztítására és az itt húzódó modern támfal rekonstrukciójára. A munkálatoakat itt is figyelemmel kísértük, a korábbi feltárások által érintett területen újabb jelenségeket nem tudtunk megfigyelni.

A Szentendrei út rekonstrukciójához kapcsolódó régészeti munkák tanulsága, hogy bár a terület ásátásokkal korábban nem érintett részeit komolyan bolygatták a különböző közművek, a római város épületei, járósíntjei és omladéka a legtöbb ponton még jól vizsgálhatók.

2004. november 10. és december 6., illetve 2005. május 10. és július 1. között végeztük az ún. „Aquincumi Híd és kapcsolódó úthálózat” c. project tervezéséhez szükséges örökségvédelmi hatástanulmány előkészítő régészeti feltárásait, az aquincumi polgárváros É-i városfalán belül, annak közvetlen közelében (Pók u. vonala).

A terület közvetlen környezetében két alkalommal folyt régészeti kutatás. 1946–47-ben Szilágyi János ugyan ezen a területen három kisebb, hosszúkás alaprajzú épületet talált (LXIV-V. épületek: raktárhelyiségek?) útrészlettel, illetve az északi városfal egy kisebb szakaszát.⁵ A területtől ÉK-re, már a város falán kívül (Pók u.–Péter u. sarka) 1984-ben Zsidi Paula épületrészletet és útfelületet regisztrált.⁶ A telek nyugati szomszédságában (III. Pók u. 1.) szintén az idei évben és e projekthez kapcsolódóan került sor szondázó jellegű feltárára, ott a Szilágyi J. által LXV. számúként azonosított épület K-i falszakasza került elő.

2 Lásd az előző jegyzetet!

3 ZSIDI P.: A Budapesti Történeti Múzeum ásátásai és leletmentései 1976–1982 között. 82. Pók u. – Krempel-malom. Hrsz: 23276/2. BudRég 25 (1984) 471–472.

4 T. LÁNG O.: Az Aquincumi Múzeum kisebb feltárásainak helyszínei és eredményei a 2004. évben. 17. Budapest, III. ker., Szentendrei út (Hrsz: 193210) 227–228.

5 SZILÁGYI J.: Jelentés a Fővárosi Ókortörténeti (Aquincumi) Múzeum kutatásairól és szerzeményeiről az 1945–1948. évek folyamán. BudRég 15 (1950) 303–331.

6 ZSIDI P.: III. Pók – Péter u. BudRég 25 (1984) 472, nr. 83.

A Pók utcai Csatornázási Művek területén (Hrsz.: 23229/1) ismét megnyitottuk a 2004. év késő őszen visszatemetett kutatóárkot, amelyet É-D-i irányban húztunk az Aranyhegyi-pataktól a Pók u. vonaláig (16).⁷ A feltárás a jelenlegi felszín alatt közel 4 m mélyen folyt, így dúcolásra is sor került, illetve a folyamatosan feltörő talajvíz is akadályozta a munkát.

Az igen vastag (2,5 m) újkori feltöltésből (amely valószínűleg Szilágyi J. kutatásait követően, 1947-től került a területre, árvízvédelmi célból) római kori oszlop-bázis is előkerült. A feltöltés iránya jól mutatta az akkori terepviszonyokat: a patakparti terület erősen lejtett mind déli, mind pedig keleti irányba.

A töltés alatt az árok teljes hosszában (kb. 22 m) egy É-D-i irányú, 60 cm széles, habarcsba rakott kőfal vonult végig, leágazás nélkül. A falvonulat feltehetően a Szilágyi-féle LXIII–LIV. számú hosszúkás alaprajzú épületek egyikéhez tartozott. A fal erősen megdőlt – helyenként ki is borult – kelet felé, omladéka a fal mindkét oldalán megtalálhatóak voltak. A kutatás során egyértelműen kiderült, hogy a fal Ny-i és K-i oldalán más-más rétegsorral kell számolnunk.

A *fal nyugati oldalán*, a legújabb kori feltöltés alatt további DNy-ÉK-i, illetve egy K-Ny-i árok bolygatta a római rétegsorokat. Ezek alatt, az árok szinte teljes hosszában két rétegben elplanírozott újkori anyaggal kevert római habarcsos, épülettörmelékes szintek jelentek: ezekből vörös sávos freskótöredékek mellett nagy mennyiségű kerámiaanyag is származik. Alattuk vékony kavicsos szint, majd vastag, változatlanul újkori homokréteg mutatkozott, felületén É-D-i irányú, a fallal párhuzamos sávokkal (keréknyomok?). Ez alatt egy, a fallal párhuzamos, sötétbarna agyagos betöltésű, teknős aljú, nagy valószínűséggel vízelvezető árok következett. Az újkori rétegsor alját ismét egy sárga homokréteg jelezte, alatta a polgárváros északi részén, több helyen megfigyelt erősen vizes, fekete, agyagos szint mutatkozott. Az ezen a területen legkorábbinak tartható római kori rétegből nagy mennyiségű állatcsont került elő, illetve pollenmintát is gyűjtöttünk. A természettudományos vizsgálatok eredményei szerint a későbbi polgárváros északi része a római kor kezdeti szakaszában még mocsarasabb, sással és egyéb vízínövényekkel benőtt rét lehetett. A geopedológiai vizsgálatot dr. Mindszenty Andrea és Horváth Zoltán, a malakológiai vizsgálatot dr. Krolopp Endre, míg a pollenanalízist Medzihradszky Zsófia végezte, munkájukat ezúton is köszönöm.

A fal Ny-i oldalán az újkori – feltehetőleg az árvízvédelemmel összefüggő – tereprendezések tehát szinte teljesen leborotválták a kultúrrétegeket: az egykori épülethez tartozóan semmilyen járósíntet, eredeti omladékokat nem sikerült dokumentálnunk, csak a legkorábbi római kori talajszint volt megfigyelhető.

A *fal keleti oldalán*, az újkori töltés alatt rómaival kevert újkori szintet találtunk, majd alatta már a fal nagy mennyiségű, kidőlt kőomladékát találtunk. Az omladék, amely a teljes felületen végighúzódott É-D-i irányban, igen vastagnak bizonyult. A bontások során egyértelművé vált, hogy az omladék egy, a fallal párhuzamos árok betöltése, amely minden bizonnyal a Szilágyi-féle falkutató árok volt. A fal erős K-i irányú dőlésének is a kutatóárok kiásása lehetett az oka. Az épületfal ezen, K-i oldalának kövei, egyelőre ismeretlen okból néhány helyen erősen átégett állapotban voltak.

Az újkori bolygatás alatt vastag szürke homokrétegek következtek, majd két különböző jelenség kezdett körvonalazódni. Egyrészt a római kori épületfal mellett, azzal párhuzamosan kb. 3 m széles, É-D-i irányú út földrétegeit találtuk, ezeket mélyebb kátyúk szabdalták, amelyekből nagy mennyiségű kerámiaanyag, üveg-edény, amphora (rhodosi), terra sigillata anyag és meglepően nagyszámú, kerámiatöredékből faragott játékkorong, illetve alsó szintjéről egy igen kopott Agrippa(!)-nagybronz került elő (postumus veret). A rétegeket láthatóan többször előnthette a víz (rozsdafoltos, szabálytalan elszíneződések), az ép edények magas száma is arra utal, hogy hirtelen kerülhetett víz a területre. A szórványként több ponton előkerült laposabb kövek az egykori burkolathoz tartozhattak. A kátyúk kirajzolta keréknyomok távolsága 140 cm, amely megfelel a római kocsik tengelytávolságának.⁸ Az útról egy trachitból faragott hypocaustum-oszlop is előkerült, másodlagos helyzetben.

Az út K-i oldalán újabb épület homlokzata nyílhatott, erre utalnak azok a kavicsozott, illetve épülettörmelékes szintek, amelyek már a tanúfal alá húzódtak és a metszetek tanúsága szerint lejtettek az út felé. Az épülethez egyik fázisában *porticus* is tartozhatott: erre utalnak az É-D-i irányítású, kövekkel körberakott faoszlopok maradványai. Összesen 4 ilyen oszlophelyet regisztráltunk. Ez azonban a már említett igen korai, fekete agyagos szinten mutatkozott, amely azt jelezheti, hogy ez az útvonal, illetve épület már a megtelepedés korai időszakában is létezett.

A feltárás során tehát a kőépület alaprajzát és funkcióját ugyan nem sikerült tisztázni, de a polgárváros szerkezetére és a terület korai használatára vonatkozóan fontos új információkhoz jutottunk: a kőépületet K felől É-D-i irányú utca határolta, amelyet egykor kőlapokkal burkoltak. A keréknyomokból és az útrétegekből előkerült nagy mennyiségű ép leletanyag gyakori előntésre utal. Az út K-i oldalát újabb épületek szegélyezték, egyikük legkorábbi előzményéhez faoszlopos homlokzat tartozott. Az útrétegek kátyúiból előkerült Agrippa-érem és egyéb

7 T. LÁNG O.: Budapest, III. ker., Pók u. (Hrsz.: 23229/1). AqFüz 11 (2005) 225–227.

8 További irodalommal lásd T. LÁNG O.: Control Excavations in the Territory of the Civil Town of Aquincum: the so-called „Testvérhegy-villa”. Balácai Közlemények 9 (2005) 343–360., 347.

korai leletanyag arra utal, hogy a római hódítás legkorábbi időszakában is használták már a területet.

Az „Aquincumi Híd és kapcsolódó úthálózata” c. projecthez tartozó következő megkutatott terület a Ny felé szomszédos, Pók u. 1. sz. telek volt (17). A telken mindössze 30 m²-nyi területet tárhattunk fel, amelynek eredményeképp megállapíthattuk, hogy az a nagyméretű bolygatás, amely a szomszédos telek Ny-i felében megfigyelhető volt, itt már nem érint további régészeti rétegsort.

A területen az igen vastag (2 m) újkori feltöltés alatt már megjelent egy É-D-i irányú, római kori habarcsba rakott kőfal, amely a korábbi rajzi dokumentáció alapján azonos a Szilágyi J. által 1946–47-ben részben feltárt LXV. épület K-i falával.⁹ A fal két oldalán a korábbi kutatóárkok is előkerültek.

A falhoz tartozó rétegsorok közül tetőomladék-részletet, K felé pillért és visszabontott falrészletet, illetve egy vékony sóderes járószint-darabot sikerült azonosítani, majd ezek alatt a fal Ny-i és K-i oldalán is vastag homokos-márgás rétegsorok következtek.

A feltöltési rétegek alatt már a fal széles zoklirésze következett, illetve erre ráhúzódva K felé nagyobb köves réteg, Ny-i irányban pedig ismét egy kavicsos szint mutatta a következő, a kőfalas periódushoz tartozó legkorábbi járószint-horizontot.

A zokli alatt újabb falalap szabálytalan, földbe rakott törtköves részlete került elő, illetve ez alatt már a legkorábbi római kori rétegsor mutatkozott, világos és sötét-szürke homokrétegek és legalul a már több területen regisztrált feketésbarna agyagréteg formájában. Ez utóbbi sajnos a gyorsan emelkedő talajvíz miatt nem volt vizsgálható. Ebből a rétegből pannoniai pecsételt kerámia és lezoux-i(?) terra sigillata töredéke származik.

A fenti rétegsor alapján tehát egyértelműen látszik, hogy a polgárváros É-i részének épületei itt még jó állapotban, részben járószintekkel együtt maradtak meg. Szintén jól vizsgálhatók a legkorábbi római kori periódus maradványai is.

Munkatársak: Hárshegyi Piroska, Lassányi Gábor, Zsidi Paula régészek.

T. LÁNG ORSOLYA

61. Budapest, III. Beszterce utca 4–6.

Ró

2005. június 6. és október 21. között építkezést megelőző feltárást folytattunk a telken, amely a katonaváros DNY-i területén, az amphitheatrum közelében található.

A legkorábbi objektumok K–Ny-i irányú vízlevezető árkok voltak, amelyeket feltehetően a hegyről származó agyagcsuszamlást követően már nem újítottak

meg. A telek középső részén K-ról Ny-i irányba erősen lejt a terület. A mélyedésben agyagtéglás planírozási rétegeket figyeltünk meg. Feltehetően a markomann háborút követő tereprendezések során a még mindig mélyebb Ny-i területeket laza feltöltéssel egyenlítették ki.

A feltárás során a legiotábor déli kapujából (porta principalis dextra) kivezető, É–D-i irányú, többszörösen megújított út folytatását találtuk meg. Az útnak a Ny-i szélét találtuk meg, teljes szélességben nem állt módunkban feltárni, mert nyomvonal a jelenlegi utca alá esett. A Ny-i oldala mentén vörös kövekből épített csatornaaknát (túlfolyót vagy tisztítóaknát) tártunk fel, viszonylag jó állapotban. A hozzá tartozó csatornavezeték folytatása nem maradt meg. A különböző, egymástól kissé eltérő útszéleket a megújítások és egy későbbi nagy beásás elpusztította. A legkorábbi kőből épített út alját nagyobb kövekből építették, majd erre egy vékonyabb sóderréteg került, amelyet végül lapkövekkel fedtek. A lapköves útburkolatot már csak a legfelső útrétegnél állt módunkban megfigyelni. A megújítások során az új útrétegekhez nem készítettek többrétegű alapozást, hanem egyszerű sóderréteget terítettek el. Az eddigi kutatások alapján úgy tűnik, hogy az É–D-i utat természetes kiemelkedésre építették, ettől Ny-ra és D-re a terület erősen lejtett. Az út Ny-i felén épületre utaló nyomokat a későbbi bolygatások miatt nem nyílt lehetőségünk megfigyelni, talán egy épület kövezett-sóderes járószintjére utal a kutatási terület ÉNy-i részében megfigyelt vörös sóderes felület.

A legkésőbbi É–D-i irányú úttal egyidejűleg, arra merőlegesen egy K–Ny-i irányú utat létesítettek, amelynek nagy, fehér téglalap alakú kövekből épített alapozása teljesen eltér az É–D-i irányú úttól. Az említett K–Ny-i irányú út mellékút vagy bekötőút lehetett a jelenlegi Bécsi út alatt húzódó római úthoz. Arra nincs adatunk, hogy ellenkező irányba, K felé az amphitheatrum felé is továbbvezetett-e. Az útkereszteződés nyomait a későbbi beásások nagyrészt elpusztították.

A késő római korban az É–D-i út funkcióját elvesztette, amelyre a késői beépítések falkiszedései utaltak. A mészégető kemence és az útrétegre planírozott vörös agyagos réteg (talán tűzhely vagy kemence) már a római kort követő létesítményekre utal.

KIRCHHOF ANITA

62. Budapest, III. Bécsi út 64.

Ró

2005 júniusában megelőző feltárást végeztünk a (Hrsz.: 14740/1) telken. A Kis-Kecske hegy K-i lejtőjén fekvő ingatlanon ismét az aquincumi canabae territoriumához tartozó, Kr. u. 2. és 3. századi temető csontvázas, illetve hamvasztásos rítusú sírjai kerültek elő. A beépítésre szánt telek teljes felületét (467 m²) sikerült feltárunk.

HABLE TIBOR

⁹ SZILÁGYI J.: Jelentés a Fővárosi Ókortörténeti (Aquincumi) Múzeum kutatásairól és szerzeményeiről az 1945–1948. évek folyamán. BudRég 15 (1950) 303–331., 311–312.

63. Budapest, III. Békásmegyer, Névtelen utca

(Hrsz.: 63644/1)

LT, Ró, A, Kö

2005 folyamán vízellátást szolgáló csatorna lefektetéséhez kapcsolódóan a 250 m hosszú, ám mindössze 0,5–0,6 m széles közműárkot régészeti feltárás keretében ástuk ki.

Erre a Barát-patak déli oldalán máig látható kisingi Pusztatemplom romjaitól 400 méterrel délebbre került sor. Árkunk a Dunára nagyjából merőlegesen futott, azaz az egykori Duna-part 250 m hosszú keresztmetszetét kaptuk meg. A keresztmetszet egy Ny felé emelkedő hajdani partot, vagy térszíni hullámokkal jellemezhető magas ártéri környezetet tárt fel. A jelenlegi járószintről – K-ről Ny felé – leásott 1,5 m mély közműárk alja az eredeti terepfelszín mainál erősebb lejte miatt a K-ről számított 50. méternél elérte az altalajt, amely sárgás árnyalatú, világos olajbarna színű folyami üledékréteggént jelentkezett. Innentől nyugatra az árok alját az altalaj szintjén, illetve később már benne alakítottuk ki, azonban ezen a 200 méteres szakaszon sem régészeti objektum, sem leletanyag nem került elő. A K-ről számított 0–50 m közötti szakasz teljes hosszán nem adatott meg a lehetőség, hogy az altalajig mélyüljünk, ezt azonban a 0–16 m közötti szakaszon megtettük. Itt azután több objektum is napvilágot látott.

Az árok első 16 méterén az altalaj fölötti, sötét szürkésbarna színű, kőzetlisztes agyagréteg 1,5 m vastagságú volt. A csak ebbe a rétegbe ázott objektumok nem váltak el a környező réteg színétől, így foltszerűen érzékelni nem lehetett őket. Az egyik ilyen objektum pontos kiterjedésének ismerete nélkül tártunk fel egy összegömbölyödött testtartású kutyacsontvázat, amelyet több kisméretű, egy rétegben leterített amorf mészkődaraból összeállított ágyazatra fektettek. A kisméretű csontváz ép, jó megtartású, mellette mellékletet nem találtunk. Az előzetes archeozoológiai vizsgálat szerint a 10–12 hónapos korában elpusztult nőtény csontozatán betegség nem hagyott nyomot. Egy korábbi leletmentés alkalmával Nagy László is talált rituális kutyatemetkezést a Barát-patak közelében, ahol egy felhagyott LT D kori raktárvermet alakítottak át sírgödörre. Az ép csontvázat ott is amorf mészkődarabokból kialakított ágyazatra fektették. A két kutyasír kialakításának teljes hasonlósága miatt egyelőre a Névtelen utcai kutyasírt is kelta korinak tarthatjuk.

A kutyacsontváztól kissé nyugatabbra, egyazon rétegből ép, avar kori fazék került elő. A kézzel formált edény világosszürke színű, pereme tölcséresen kihajló, ujjbenyomkodással tagolt. Az edény egyéb részein díszítést nem alkalmaztak. Az oldalán fekvő edény a belekerült földön kívül mást nem tartalmazott.

Az altalajban kirajzolódó objektumok közül elsőként a kutyasírtól keletre futó É–D irányú, „V” átmetszetű árkot említjük, amelynek a közműárkba eső 0,5 m hosszú szakaszából csekély mennyiségű kelta kerámia-

töredék került elő. Kelet felé továbbhaladva nagyméretű, a közműárk szélességén mind északi, mind déli irányban túlnyúló, egyenetlen aljú gödört találtunk, amelyből döntően LT D, de amellett egyéb őskori és néhány római kori, szürke házikeramia-töredék került elő.

A Pusztatemplom környékéről ismert legkésőbbi régészeti korszakot, a középkort a jelenlegi feltárás alkalmával egy mészégető kemence és a hozzá tartozó földbe mélyített műhely képviseli. A 14–15. századi mészégető kemence alsó részét a talajba mélyítve alakították ki, felső részét pedig minden égetés előtt paticsból húzták föl. A kemencéhez tartozó földbe mélyített objektum az utolsó mészégetés után szét tört patics-búbbal töltődött vissza. A kemencében és annak környékén is nagy mennyiségű faszenet, meszet, a korábbi égetések-ből visszamaradt anyagokat találtunk.

A kemencével ellátott objektum egy korábbi periódusba tartozó gödörházat vágott. A mélyen az altalajba leásott gödörház fala rendkívül jó minőségű paticsból készült. Az építmény vizsgálat alá vonható része lekerített sarkú téglalap házformát sejtetett. Az építmény kibontására nem nyílt mód. A paticsfalból két kerámiadarab került elő, egy LT D és egy kora Árpád-kori (10. sz.) oldaltöredék. *Terminus post quem* datálásra vonatkozó információt az utóbbi kerámiatöredék szolgáltat, eszerint a ház a 10. és 14–15. sz. között volt használatban.

BUDAI BALOGH TIBOR

64. Budapest, III. Csúcshegy,

Harsány-lejtő ÉNy-i rész (Hrsz.: 20646, 20655/6)

B, V, LT, Ró, Á

2005. március 30. és július 22. között végeztünk próbafeltárást a területen, mely az antik topográfia alapján az aquincumi municipiumhoz tartozó territoriumon fekszik. Kutatási előzményeihez tartozik Nagy Lajos feltárása a közelben (1937), mely az úgynevezett csúcshegyi villát eredményezte (jelen területtől Ny-ra), valamint az 1970-es években Németh Margit és Szirmai Krisztina leletmentése, végül 1996-ban Zsidi Paula próbafeltárása. Az előbbieket a helyi őslakosság temetkezéséhez köthető emlékeket, az utóbbi pedig a római kor több periódusából származó építmény- és telepnyomokat, valamint Árpád-kori falu maradványát eredményezte. A feltárások eredményei a területről ekkor készült kis felületű geofizikai felméréssel, valamint a beszerzett légi fotókkal kiegészítve az egész Csúcshegy alatti Harsány-lejtő területének több történeti koron keresztül történő intenzív hasznosítását jelezték. Ezért vált szükségessé a területre tervezett lakópark kialakításához kapcsolódóan egy kiterjedt kutatás, mely a DK-i és az ÉNy-i területre különböző módszerekkel végzett próbafeltárást jelentett.

Az ÉNy-i kutatási területen Zsidi Paula 1996-os ásatásának eredményei indokoltá tették, hogy nagyobb fe-

lületen vizsgáljuk meg az akkor dokumentált jelenségek összefüggéseit és a lelőhely kiterjedését a tervezett lakópark megvalósítása előtt. A korábbi ásatási felületek közelében két tömbben, összesen 3300 m²-t kutattunk meg.

Az 1. szelvénycsoportot az 1996-os ásatási területtől D-re, a 20655/5 helyrajzi számú telken nyitottuk. A 30 m széles, 70 m hosszú, K-Ny irányú felület Ny-i végén 30–50 cm vastagságú humuszos réteg fedte a legmagasabban jelentkező objektumokat, K-en azonban az újkori mélyszántás még az őskori jelenséget is bolygatta, így a különböző korú telepekhez tartozó járósíntek, felszínek vizsgálatára csak kisebb felületeken volt lehetőségünk.

A 2. szelvénycsoportot az 1996-os árkok É-i és D-i oldalán, illetve az 1., 2., 3., 4., 9. árkok részleges, újbóli feltárásával alakítottuk ki, összesen 12 db 10×10 m-es felületen.

Árpád-kor – Óbudaörs falu: Az összesen dokumentált 488 rétegtani egység közül az azonosítható korúak 64,5%-a bizonyult középkorinak. A 11–12. századi, feltehetőleg Óbudaörsszel azonos falunak 7 házát, számos kemencéjét, köztük 3 kemencebokrót alkotó objektumát tártuk fel. A házak szórta helyezkedtek el, irányuk többnyire ÉK–DNy. A földbe ástott lakóépületek több típusba sorolhatók. Egyrészt a korban általánosnak tekintett ágasfás–szelemenés szerkezetű veremházakat bontottunk ki, másrészt több esetben tártunk fel az előbbiekhez képest valamivel nagyobb alapterületű házakat, melyeknél a gödör sarkaiban is találtunk cölöplyukat, egy esetben, pedig az oldalfalak közepén verték le a cölöpöket. A házakban részben vagy egészben kövekkel kirakott kemencét építettek, amelyet az É-i oldal valamelyik sarkában helyeztek el a ház földfalain belül. A házakon kívüli külső, nagyobb méretű kemencék némelyikét megújították, egy esetben megfigyelhető volt, hogy egy korábbi kemence elbontása után eltérő tájolású kemencét építettek közel azonos helyen. A házak környezetében feltárt számos méhkas alakú tárlóverem egyikében, rendkívüli helyen és módon eltemetett felnőtt férfi csontvázát találtuk.

A település szerkezetére, illetve annak változásaira engednek következtetni azok a sekély vízelvezető árkok, melyeket esetenként 30–40 m hosszan is követhettünk a területen. Némileg önálló egységet alkotnak a falun belül az 1. szelvénycsoport Ny-i végénél feltárt vasolvasztásra, vasmegmunkálásra utaló objektumok. Az ugyancsak földbe ástott befoglaló objektumokban egy-egy kisméretű, erősen átégett, salakos falú tűzhely mellett több vassalakkal és szénrel betöltött kisebb gödröt találtunk, köztük a szintén vassalakkal és égés nyomait magán viselő nagyobb mészakótömbökkel.

Római kor – falusias jellegű építkezés, gazdasági jellegű területhasználat: A római kori bennszülött telep-
pel hozható összefüggésbe az azonosított korú rétegtani egységek 8,7%-a. Ezek, bár szórta az 1. szelvénycsoportban is jelentkeztek, főként az 1996-os ásatás köze-

lében, a 2. szelvénycsoportban, annak is a Ny-i felén mutatnak nagyobb sűrűséget. Egy biztosan házként azonosítható objektum mellett (aminek kemencéjét még 1996-ban tártuk fel) több nagy, szabálytalan alakú gödröt bonthattunk ki, ezek közül némelyik hossza a 7 m-t is meghaladta. A telep legkorábbi leletei közé tartozik Agrippa Caligula által veretett posztumusz érme, két kisebb gödör leletanyaga tisztán kelta (késő La Tène) jellegű volt (fésűzött, grafitos fazekak, S-profilú tálak, kétgombos fibula). A többi feltárt objektumban azonban nagy számban voltak jelen római kerámiatípusok, helyi és import áru egyaránt. A terület használata a környező villák létesítésének időszakában sem szűnt meg hirtelen, erre utalnak az objektumok betöltéséből előkerült téglatöredékek. A terület késő római kori használatáról tanúskodik egy szórványként előkerült Valentinianus-érme.

Az **őskor** különböző szakaszaiból származó településnyomok: Az összes azonosított rétegtani egység 19,9%-a őskori. Az 1. szelvénycsoport K-i felében a késő bronzkori urnamezős kultúra több települési objektuma került napvilágra. Egy részük nagyobb, erősen rétegzett betöltésű, gazdag leletanyagot adó gödör, melyek turbántekercses tálperemei, lapos fogóbütykös fazéktöredékei, felhúzott fülű csészetöredékei a Hallstatt AB periódusra datálják a telep korát. Két egymás mellett gödör egy komplett bronzkori háztartás hulladékát tartalmazta (bronzsalak és olvadék, háló- és agyag-nehezekek, edények, állatcsontok). A kevés feltárt cölöplyuk semmilyen rendszerbe nem illeszthető, a sekély árkok azonban talán házhelyeket keríthettek, illetve vízelvezető szereppel bírhattak. Építési áldozat céljából áshatták a földbe azt az edényt, melyet paticstöredékekkel raktak teli. A megtelepedés folytonosságát a 2. szelvénycsoport K-i végén feltárt, a korai vaskorra keltezhető nagy tárolóverem bizonyítja. E területen ezenkívül csak szórványosan fordultak elő őskori objektumok.

Jelen kutatással egyelőre nem tudtuk megnyugtatóan lezárni azoknak a köves, apró köves jelenségeknek az értelmezését, melyek összefüggően mutatkoztak a 2. szelvénycsoport közepén, K-i felén. Az ÉNy-i, Ny-i irányú sávok, foltok 20–30 m széles területet csaknem teljesen fednek, Ny-ra kőanyaguk szórványosan további legalább 10 m-es sávban követhető. Geológiai vizsgálatuk is megtörtént. A megmunkálatlan, gyakran lapos darabokból álló törmelékek közvetlenül a sárga agyag altalajon terült, illetve különböző profilú (szabályos teknő alakú, illetve V-alakú) mélyedéseket töltött ki. A leginkább határozott kontúrokat, vonalakat mutató foltoknál általában egyértelmű, áramló közegben kialakuló üledékes (zsindelyes) szerkezet volt megfigyelhető. Ugyanakkor az ezek alapján feltételezhető folyásirány nem egyeztethető össze a jelenlegi domborzattal.

A középkori és római objektumok minden esetben vágták a köves jelenségeket. Az egyik késő bronzkori gödör indítási szintje is magasabban jelentkezett, mint a köves sávok szórvány anyaga. Ugyanakkor a kora vas-

kori gödörbe félig betöltött állapotban olyan nagy mennyiségű kőzettörmelék omlott, ami a gödör széleinek természetes pusztulásával nem magyarázható. Magukban a köves sávokban, vagy azok alatt egyáltalán nem került elő régészeti lelet.

Az egymást területileg nagymértékben fedő különböző korú telepek határait egyik irányban sem értük el az idén megnyitott felületeken. Várható, hogy a települések minden korszakban, minden irányban még tovább terjedtek.

HAVAS ZOLTÁN – KÁRPÁTI ZOLTÁN – SZILAS GÁBOR – ZSIDI PAULA

65. Budapest III., Csúcshegy, Harsánylejtő DK-i rész Rő

2005. március 31. és május 6. között szondázó kutatást végeztünk a Harsánylejtő utca–Virágosnyereg utca–Solymárvölgyi út által határolt területen, a hegy déli oldalán. Bár a területen régészeti feltárás még nem történt, a 2004-ben végzett terepbejárás eredményei, illetve az itt végzett geofizikai felmérések és légi fotók tanúsága szerint római kori megtelepedés nyomai voltak várhatóak.

Összesen 5 kutatóárkot jelöltünk ki K–Ny, illetve É–D-i irányban. A közel 700 m hosszú, 50 m szintkülönbségű hegyoldalon kialakított felületek mindegyikében dokumentáltunk jelenségeket, amelyek a jelenlegi felszín alatt 20–40 cm-re jelentkeztek. Az intenzív szántás a jelenségek nagy részét erősen megromosította, illetve sokat pusztított a lelőhelyen az igen erős talajerózió is.

Régészeti jelenségek már a hegyoldal É-i részén, a patak partján mutatkoztak: itt erősen szétszántott állapotban közel négyzet alakú épületmaradvány legalsó, földbe rakott kőszára (kb. 60 cm széles falakkal) került elő, környezetében 2 cölöplyukkal. Járószintnek egy Ny-ra 2 m hosszú téglalap alakú, égett, hamus, paticsos és agyagtéglás betöltésű 1 m mély beásás került elő. Betöltésében pannóniai pecsételt kerámia, S-profilú tálak, fazekak, terra sigillata tál (lezuux?) nagyméretű töredékei voltak. Az objektum funkcióját egyelőre nem lehet meghatározni. A jelenségeket fedő rétegből szintén igen gazdag római kori kerámia- és téglanyag került elő.

A hegyoldal legdélibb és egyben legmagasabb pontján húzott árkunkban É–D-i, illetve meghatározhatatlan irányú, földbe rakott falak (mérhető pontjaiknál átlagosan 60–80 cm szélesek) és omladékok alja került elő, amelyek a geofizikai kutatások alapján egy nagyméretű, D felé húzódó épületegyütteshez tartozhattak. Környezetéből leletanyag nem került elő.

A terület É-i és D-i végén nyitott, épületmaradványokat tartalmazó árkok között, a hegyoldal középső részén kialakított három kutatóárkban további kőomladékok sávjai, egy közel É–D-i irányú, földbe rakott, 60 cm széles fal, illetve ezt K felől kísérő két cölöplyuk került elő.

T. LÁNG ORSOLYA

66. Budapest, III. Duna-meder, az É-i összekötő vasúti hídtól É-ra

I
A 2005. június 13-án Tóth Tamás és Hámori Zoltán geofizikusok által végzett műszeres mederfelmérés célja a tervezett „Aquincumi híd” nyomvonalának régészeti felderítése előtti műszeres térképezés volt. A szeizmikus radaros felmérés alkalmas a meder térképezésére, valamint az eltemetett objektumok kimutatására. Mivel a kutatási terület Aquincum polgárvárosának közvetlen közelében található, ezért régészeti jelenségek előkerülésével számoltunk.

A felmérés kimutatta a meder általános morfológiai sajátosságait: A jobb part előtt egy 200 m széles sekély pad található, majd a meder hirtelen aláukik. A vasúti híd pillérei előtt jelentős recens üledék-felhalmozódás található.

A felmérés több, a mederből kiálló, illetve eltemetődött jelenséget mutatott ki. Ezek nagyobb része pontszerű, kisméretű, illetve vagy a pillérek előtti felhalmozódáshoz, vagy a part menti kövezéshez kapcsolódik. A kiértékelés után néhány jelenségről feltételezhető, hogy régészeti lelőhelyhez kapcsolódik, ezeknél víz alatti régészeti kutatást kell végezni. Ezek az alábbiak:

1. A jobb parti platón, több helyen is megfigyelhető nagyméretű, részben a mederfenékből is kiemelkedő objektumok.

2. A sodorvonal közepén, a balról számítva 2. híd-pillér felett 100 m-rel egy nagyméretű objektum van betemetődve, részben kiáll a fenékből.

TÓTH JÁNOS ATTILA

67. Budapest, III. Folyondár utca–Remetehegyi út–Schmidt park

Rő
A Kolostor úton 2005. augusztus 23–28. között lelőhely-ellenőrző bejárást végeztünk. A 2004. évi Kolostor úti szakfelügyelet során talált római épületrészlet, és több régebb óta ismert lelőhely közelében, a Folyondár utca és a Remetehegyi út találkozásánál, attól K-re nagy mennyiségben találtunk római kerámiát, építő- és fedőtéglát a felszínen. A leletek egy kb. 15–20 m-es sugarú területen, az utcák találkozási pontjától közvetlenül K-re lévő meredek, erősen erodálódó rézsűn találhatóak. A legtöbb leletet tartalmazó erdős-bozótos rész a Folyondár utca É-i végénél álló keresztől induló gyalogösvényen közelíthető meg. A parknak ezen a részén több helyütt építési törmeléket és háztartási hulladékot terítettek, ezért nem volt biztosan megállapítható, hogy a leletek helyben kerültek felszínre, vagy más honnan hozott talajjal kerültek ide. A leletek nagy száma, és elterjedése minden esetre az előbbi látszik alátámasztani. Az összegyűjtött kerámia közt 2–3. századi házi és import kerámia, dörzstál, terra sigillata is van, a téglák közt egy a legio II Adiutrix (3. század?) bélyegét viseli magán. Egy tegula mammata töredék,

a már említett fedő- és falazótégla, valamint a kerámialeletek jellege miatt okkal feltételezhető egy fűtött, téglafedésű 2–3. századi lakóépület maradványainak jelenléte a jelzett helyen, vagy annak közvetlen közelében.

HAVAS ZOLTÁN

68. Budapest, III. Hajógyári-sziget

U, LT, Ró

2005. január 28. és február 1. között régészeti megfigyelést végeztem a Hajógyári-sziget É-i részén. Az épület K–Ny-i irányú, hosszanti oldalainál 120×180 cm-es alapozó gödrökben végezhetjük megfigyeléseinket, az É–D-i irányú rövidebb oldalakon a gödrök 80×80 cm-esek voltak. A terület ÉK-i részén lévő 4., 6. és 7. alapozó gödrökben kerámiatöredékek kerültek elő, amelyek az újkőkori dunántúli vonaldíszes kerámia fiatalabb, Zselíz-időszakára keltezhetők. Hasonló rétegtani viszonyok között kerültek elő fiatalabb DVK kerámiatöredékek a D-i oldal K-i szakaszának 25., 26., 27. sz. alapozó gödreiből is. A 27. sz. alapozási gödörben egy enyhén ÉK–DNy-i irányú, 40 cm széles, a jelenlegi felszíntől 100 cm-ig lemélyedő teknős aljú árok részletét tártuk fel. Az árok feketés sötétbarna betöltésében másodlagosan bekerült fiatalabb DVK töredékek és egy grafitos anyagú LT D hombár peremtöredéke került elő. A 6. sz. alapozó gödörben két római tegula töredéket is találtunk.

H. KÉRDŐ KATALIN – M. VIRÁG ZSUZSANNA

69. Budapest, III. Kenyeres utca 21.

Ró

2005. május 24–31. között régészeti feltárást folytattunk a régészeti védetség alatt álló telken (Hrsz.: 17353). Azt megelőzően, május 2–23. között csak régészeti megfigyelést végeztünk a szomszédos épületek alapozásának megerősítésénél.

2004-ben a közeli Kenyeres utca 15. számú telken előkerült, többszörösen megújított cölöpszerkezetű építmény(ek) nyomai erre a telekre is áthúzódhatnak. Eddig még nem sikerült ennek a cölöpkonstrukciós építménynek a kiterjedését meghatározni. Alatta egy sóderes, római járósínt következt, amelyet már megfigyeltünk a Kenyeres u. 15. sz. telken is.

Ezt a szintet a Kr. u. 4. században többszörösen megújított vízlevezető árok bolygatták meg. Ezek irányát, kiterjedését és funkcióját nem volt lehetőségünk értelmezni.

Újdonságnak számít a szondázás során napvilágra került késő római betöltésű, földbe mélyített objektum, amelynek környezetében a többszörösen megújított árokrendszer jelentkezett. Hasonló eddig nem ismert Óbuda területéről.

Konzulens: Madarassy Orsolya.

KIRCHHOF ANITA

70. Budapest, III. Kolostor utca

Ró

2005. augusztus 23–28. között régészeti megfigyelést végeztünk. Az újonnan létesített vezetékszakasza a 2004-ben régészeti szakfelügyelet során dokumentált szakasz közvetlen folytatása É felé, hossza mintegy 210 m. A munkagödör mélysége 90–100 cm között mozgott, szélessége 40–60 cm. A gázcsőárók metszeteiben több, már korábban bolygatott szakasz mellett nagyobb, természetes, illetve bolygatatlan rétegződést mutató területeket is megfigyelhettünk. A teljes szakaszon egyenletes eloszlásban összesen hat római téglatöredéket gyűjthettünk, egyéb régészeti lelet nem került elő.

A Kolostor u. 26. sz. ház bejáratától É-ra nagyobb mészkövek rendezetlen halmazát érintette a gázcsőárók. A kövek az árok nyomvonalán és a K-i metszetben jelentkezték. A kövek elrendezésében semmilyen szabályszerűséget, kősorokat, falstruktúrát nem lehetett megfigyelni, nem találtuk nyomát kötőanyagának, omladéknak sem. A valószínűleg mesterséges jelenség korához, jellegéhez közelebbi támpontot nyújtó adatot nem gyűjthettünk.

HAVAS ZOLTÁN

71. Budapest, III. Kunigunda útja 36.

Ró

2005. augusztus 29. és szeptember 19. között próbaszondázást, majd megelőző feltárást végeztünk az ingatlanon (Hrsz.: 18762/5), alapincézett lakóépület építését megelőzően.

A szomszédos telken (Kunigunda útja 38–40.) 2004-ben római kori objektumokat, vizesárkokat és kutat találtunk. A 19×4 m-es szondában az újkori feltöltés alatt egy átlagosan 0,4 m vastag sötétbarna agyagos, humuszos réteget értünk el. Ebből jelentős mennyiségű római kerámia, építési törmelék és objektum került elő.

A feltárást során hat római sír került elő. Ezek közül egy másodlagosan felhasznált kövekből összerakott, kirabolt kőláda-sír, amelynek az alját téglákkal rakták ki, egy pedig téglából épített sír. A többi temetkezés közül három csontvázas, egy hamvasztásos rítusú. Az egyik csontvázas temetkezés lábánál kerámiakorsót, a téglasírban pedig egy szép állapotú egyfülű üvegedényt, valamint egy fenőkövet találtunk.

Az ásás során megfigyeltünk egy vályogtégla építmény falainak lenyomatát, amely a kőláda-sírra részben ráfedett; továbbá a terület déli részén néhány földben tegulás, kerámiás omladékkupacot, valamint néhány cölöplyukat és beásást.

LASSÁNYI GÁBOR

72. Budapest, III. Nánási út 39.

Ó, Ró

A BTM Aquincumi Múzeuma 2005. március 29. és május 26. között két ütemben régészeti feltárást végzett a

telken, ahol üdülőparkot kívánnak létesíteni, az épületeket alapincézük.

A terület az aquincumi polgárvárostól ÉK-re, a Duna partján található. A K-i, Duna parti és a Ny-i részen (a Nánási út szomszédságában) két-két nagyobb felületen volt alkalmunk kutatni. Őskori és római kori objektumok egyaránt mutatkoztak, igen sok újkori bolygatással, egykori épületalappal.

A terület K-i, Dunához közelebb eső részén a rétegsor legalján sárga agyagos, szigetszerű kiemelkedést regisztráltunk, ennek felületén beásást, cölöphelyet és egy ÉK-DNy, ill. É-D irányú keskeny árkot figyeltünk meg. A leletanyag alapján az objektumok őskoriak.

A Ny felé emelkedő területet a római korban víztelenítés céljából V alakú, K-Ny és É-D irányú árkokkal „csatornázták”. A most előkerült árkok – méretben, formában és mélységben – jól illeszkednek a 2004-ben a Nánási út 5-7. sz. alatt dokumentált árkokhoz. A körvonalaazódó árokrendszer arra utal, hogy a római korban a polgárvárostól É-ra eső, Duna-parti sávot valamilyen – egyelőre ismeretlen – okból vízteleníteni kellett.

T. LÁNG ORSOLYA

73. Budapest, III. Selmeci utca 28–30.

Ró

2005. április 5–20. között építkezést megelőző feltárást folytattunk a telken. A tervezett épület alapozásával elérték és az egyes lemélyítésekkel meg is bolygatták a római kultúrréteget. A természetes terepviszonyoknak megfelelően a rétegek Ny-ról K-i irányban erősen lejtnek, így a telek K-i végében már a régészeti rétegek az alapozási sík alá kerültek. A terület ÉNy-i részében épületomladéokra utaló köves felületek kerültek napvilágra, amelyek alatt kerámiával, téglával, állatcsontokkal kevert réteget tártunk fel. A telek DNy-i felében egy ÉK-i irányú, kb. 2 m széles, 70 cm mély árkot figyeltünk meg. Ettől K-re még két párhuzamosan futó, szintén É-D-i irányú kisebb vízelvezető árkok aljának nyomait dokumentáltuk. Az árkokat és a római feltöltésű réteget több helyen római beásásokkal bolygatták meg.

A területen még két csontvázas sírt tártunk fel, az egyik melléklet nélküli, a másik nyakrészénél bronz- és vasfüggők, oldala mellől pedig egy textíliával összeragadt ezüstérme látott napvilágot.

KIRCHHOF ANITA

74. Budapest, III. Szentendrei út felújítása

Ró

A Szentendrei út átfogó felújítási munkálataihoz kapcsolódóan 2005. július 6–18. között került sor a Derű utca vonala és a Raktár utca közötti szakaszon (hrs.: 18432, 18442) a régi gázvezeték felújítására, valamint részleges kiváltására. A Szentendrei utat elválasztó sávban, illetve helyenként a bevezető oldal belső sávjában futó közműárók a római kori topográfiára vetítve a kö-

vetkezőképpen helyezkedett el: dél felől a *castra legionis praetenturája* fölül indult, majd a Szentendrei út és Raktár utca sarkán álló Sztálin-barokk stílusú lakótömb déli frontjának vonalában érte el a tábor védműveit. Ezt követően már a *canabae* ÉK-i negyedének reprezentatív épületei fölött folytatta útját.

Az árok teljes, közel 200 m-es hosszúságában a feltöltésben maradt, alja csak helyenként, apróbb egyenetlenségek miatt érhetett el a legfelső, bolygatatlan, egykori humuszos talajszintként értelmezhető réteget. Kivételt az árok É-i végében hegesztés céljára kialakított fejtöredék jelentett, ahol tudatosan 25 cm vastagságban (255 cm mélyen az úttest szintjéhez viszonyítva), mintegy 0,5 m² alapterületű felületen belemélyült a bolygatatlan római rétegbe. Ezen a felületen *in situ* feküdt az a freskórészlet, amelyet később Kirchhof Anita megtisztított, és összeállított. Munkájának köszönhetően egy összefüggő, növényi- és geometrikus díszítéssel ellátott, bolthajtásos mennyezet-részlet állt össze. A fejtöredék Ny-i metszetében húzódó további freskódarabok sejtetni engedik a lecsúszott fal- és mennyezetfestmény Ny-i irányú, úttest alatti folytatását.

Az árok középső és északi szakaszán szórványleletként emberi csontok kerültek elő. Gondos kezek a régi gázvezeték fejtöredékbe eső szakaszának Ny-i oldalán halomba gyűjtötték az eredeti közműárók kiásásakor felbújt újkori sírok embercsont-anyagát (a koponyák kivételével). A fejtöredék K-i oldalán anatómiai rendben került elő egy sípcsont a hozzá tartozó szárcsapocscsonttal. A Szentendrei út–Raktár utca kereszteződésében egy Ny–K tájolású, deszkakoporsós, női sír került elő. (A sírok az egykori kálvinista temetőhöz – 1744–1870 k. – tartoztak, amely igazolhatóan legkésőbb a 19. sz. elejétől már a Miklós tértől nyugatra terült el. A város terjeszkedése következtében feladott temető teljes kiürítésére nem került sor; Németh Margit még 2003 folyamán is több újkori sírt talált a Raktár utcának a Szentendrei út és Miklós tér közé eső szakaszán.)

A Raktár utcától délre több korábbi épület alapfala is előkerült, ezek részint kőből, részint téglából készültek. Utóbbiak a téglabélyegek tanúsága szerint a közelben működő Újlaki Téglagyár termékei voltak. A földbe rakott kőalapozás kövei közül jellegzetes újkori mázas kerámia, valamint porcelántányérok töredékei kerültek elő. Az épületmaradványok az Árpád-híd és Filatorigát közötti útszakasz ma ismert arculatának kialakításakor (1950) elpusztított Majláth utcai ház sor emlékét őrzik.

Június 10–11-én került sor gázcsőkiváltás címén a Szentendrei út első átvágására az Akác-köz vonalában. Június 18–24. között a második útátvágás az elsőtől mintegy 120 m-rel délebbre történt. Itt is egy korábbi közműárók újbóli kibontására került sor. Régészeti jelenségek megfigyelésére itt sem nyílt mód, azonban az árok K-i végébe visszatöltött nagy mennyiségű lapos kő egy elbontott, hajdani útfelületről árulkodott, míg a nyugati végéből előkerülő roppant mennyiségű – ugyan-

csak visszatöltött – kváderkő valaha egy kőépület építőanyagául szolgált.

A Bogdáni úttól északra, a Filatori-gát területén a budai főnyomócső rekonstrukciós munkálatai tették szükségessé több szelvény megnyitását elsősorban a Szentendrei úton, másodsorban a Búza utcában. A június 16. és július 11. között lemélyített szelvények a régi közműárrokba nyíltak, így régészeti jelenségeket nem érintettek.

BUDAI BALOGH TIBOR

75. Budapest, III. Szőlőkert utca 4.

Ró

2005. március 12–30. között beruházást megelőző próbaszondázást végeztünk a (Hrsz.: 18900/9) telken. Annak déli részén egy É–D irányú 24×4 m-es kutatóárkot nyitottunk, É-i részén többperiódusú római objektum-sort tártunk fel.

A feltárt objektumok (árkok, cölöplyuk-sor, gerendalenyomatok, 0,5 m széles kőfal, kőomladék) valószínűleg, valamelyik Aquincum környéki római villagazdaság, esetleg falusias település külső gazdasági építményéhez tartozhattak. A szonda déli részén a termett, barna humuszos réteg erősen lejt D felé. A barna humuszból, egy apró bronzérem (follis) és római kerámia került elő, de itt nem értük el a sárga agyagos altalajt.

LÁSSÁNYI GÁBOR

76. Budapest, III. Záhony utca 7.

Ró

2005 folyamán több ütemben (március 24.–július 10., október 11–14., november 11–14., december 8–9.) felületi feltárást végeztünk a 19333/48 hrsz. ingatlanon két tervezett épület helyén.

A feltárást az egykori gázgyár létesítményei által súlyosan bolygatott területen folyt. A régészeti jelenségek olyan sávokban és kisebb nagyobb felületeken kerültek elő, ahol az újkori létesítmények sűrű hálózata szerencsés módon megkímélte egy-egy területet. Ilyen volt az egykori tehersínek alatti rész, és a terület K-i, Duna felőli része.

Történeti korú talajfelszínt sehol sem sikerült egyértelműen azonosítanunk, a feltárt jelenségek, földbe mélyített objektumok, nagyrészt sírok voltak.

A feltárások a Duna-parti homokos talajban folytak, a különböző vastagságú homokrétegek között pedig homokkal keveredett humuszos rétegek utaltak geológiai korú szárazabb időszakokra. A magas talajvízszint és a rendszeres áradások miatt, a homokba ásott, leggyakrabban szintén homokos betöltésű objektumok pontos kiterjedésének megfigyelése gyakran nehéznek bizonyult, így a csontvázak temetkezések jelentős részénél nem tudtunk megfigyelni sírfoltot.

A munka során, a tervezett M jelű irodaépület telkén 93 sírt tártunk fel. Ezek közül 62 csontváz és 31

hamvasztásos volt. A csontvázak sírok jelentős része koporsós temetkezés volt, ezenkívül két téglasírt és egy komolyabban megépített, falazótégelából készült, habarccsal épített sírt találtunk. A csontvázak sírok közül hat olyan, mellékletekkel ellátott temetkezés volt, amely csak minimális, vagy semmilyen csontmaradványt nem tartalmazott, ezek méretük és esetenként a koporsósöszögek helyzete alapján valószínűleg gyermeksírok lehettek.

A biztosan azonosítható hamvasztásos sírokon kívül további tucatnyi olyan bolygatott, faszenes betöltésű beásást találtunk, amelyekből ugyan nem került elő csontmaradvány, de feltételezhető, hogy hamvasztásos sír lehetett. A sírok egy része erősen bolygatott volt, sokat vágta el újkori falak és beásások, de néhány csontváz sírt már szinte biztos, hogy az ókorban kiraboltak.

Az ép sírokból, sőt néhány raboltból is gazdag sírmelléklet (kerámiaedények, üvegtárgyak, érem, ékszer, csonttárgy, üvegyöngy) került napvilágra.

Az ékszerleletek között több bronzgyűrűt, egy achátgyöngyöt, valamint egy 37 darabból álló vékony, félkör alakú, kétszer átfúrt gagátlapokból álló karkötőt is találtunk. Az egyik csontvázak temetkezés lábánál egy valószínűleg korábbi temetkezés kupacba rakott mellékletét tártuk fel, amely két bronz festékesedényt, egy vas- tag, gazdag faragással díszített gagátkarkötőt, valamint üveg- és további bronz- és vastárgyakat tartalmazott. Drótból hajlított arany fülbevaló, ólomkeretű négyszögletes tükör és Traianus bronzérme került elő egy csak a koporsósöszögekből kiserkeszthető, alig 0,8 m hosszú gyermeksírből.

Különleges leleteket tartalmazott két erősen feldúlt 4. századi téglasír. Az egyikből egy smaragdgyöngy, a másikból pedig egy aranybulla került elő. Ez utóbbi sír közelében egy hamvasztásos sírban egy további bronzbullát is találtunk.

A homokos talajnak köszönhetően legalább 14 csontvázak temetkezésénél dokumentálni tudtuk a halott lábához tett, ill. a halott lábán lévő lábbelik vas talpszögeinek maradványát. Ezek közül néhány alkalommal teljesen kirajzolódott a cipőtalp vonala.

Az előkerült legkorábbi hamvasztásos sírok – leletanyaguk alapján – a Kr. u. 2. sz. harmadik harmadára datálhatók. A temető feltárt része intenzív használatban volt a 3. sz. folyamán is. A csontvázak, számos melléklettel ellátott temetkezések jelentős része ebből a korszakból származik. A gazdag téglasírok már a 4. sz. első felére keltezhetők. A temető utolsó használati periódusát csak cipőmaradványokat tartalmazó vagy teljesen melléklet nélküli, koporsós – vagy a testhelyzet alapján csak textilbe csavart – holttestet rejtő temetkezések jelzik, amelyek közül több valószínűleg a 4. sz. második felére datálható.

Az M jelű tervezett épülettől DNy-ra szintén feltárásokat végeztünk a tervezett csarnok helyén (5. munkaterület). Itt a felső legújabb kori planírozott réteg el távolítása után számos objektum, valamint több elplanírozott kisebb római építési törmeléket és leletanya-

got tartalmazó omladékkupac rajzolódott ki a homokos talajban. A bolygatástól kevésbé érintett, mintegy 30×40 m-es területen ÉÉK-DDNy irányú, párhuzamos, hosszú, keskeny árkok voltak megfigyelhetők egymástól átlagosan 1–1,5 m távolságban. A félkör alakú beásások metszetében esetenként megfigyeltük négyszögletes, fekvő gerendák nyomát. A párhuzamos gerendanyomokat csak néhol keresztezték, általában nem pontosan derékszögben olyan rövidebb keresztgerendák, amelyek csak egy-egy gerendát kötötték össze. Az építményalapozás mellett néhány cölöplyukat is megfigyeltünk, de ezek kis száma és a szerkezeti elemek mérete alapján könnyen elképzelhető, hogy itt nem egy épületről, hanem egy vizes területen kialakított munkaplatform alapozásáról van szó. A gerendanyomokból csak minimális mennyiségű kézzel formált és római korongolt kerámia került elő.

A terület legmagasabb szakaszán a déli oldalon további gerendalenyomatokat találtunk, valamint ezeket vágó falalapozás kiszedett, habarcsos-kőtörmelékes vonalára bukkantunk. Az épületnek, amely legalább 11 m széles és 13 m-nél hosszabb lehetett, megtaláltuk az egyik DDNy-ÉÉK irányú zárófalát, amelybe három KDK-NyÉNy irányú fal kötött be.

A megfigyelt jelenségek alapján a kiemelkedően álló fa-, majd a második periódusban kőbe átépített raktár (?) épületet, a vizenyős területen nagy kiterjedésű munka- vagy rakodóplatformok vehették körül. A meglehetősen kevés leletanyag alapján az épület pontos datálása bizonytalan, talán a 3. században lehetett használatban.

LASSÁNYI GÁBOR

77. Budapest, III. Zápor utca 24.

I

2005. június 13–23. között építkezést megelőző feltárást folytattunk a telek (Hrsz.: 17407) területének K-i részében. Az ásatás kezdetekor a korábbi tervek módosították és a mélygarázs szintjét megemelték, ezáltal nem érték el és nem bolygatták meg a késő római temető szintjét. A kutatás során a mélygarázs alapsíkját nyestük meg és a lemélyítéseket tártuk fel.

A liftaknában négy sír részlete és két cölöplyuk beásása jelentkezett. A sírok eltérő tájolása és különböző mélysége más-más periódusra utalt. A sírok mindegyikét kirabolták, a szétszórt és csak részben visszado-bált, csekély mennyiségű csonton kívül más leletanyag nem került elő. A sírokon kívül, a sírok beásásával megszakított római apróköves-sóderes vékony járósíntet figyeltünk meg.

KIRCHHOF ANITA

78. Budapest, III. Zápor utca 26.

Ró

Építkezést megelőző feltárást folytattunk az aquincumi katonaváros területén fekvő telken. Várható volt, hogy

az ismert késő római temető É és Ny felé terjedt, és ezt a területet is érinti.

Az alapozással kb. 10×12 m-es felülettel érték el a sírok beásásait. A feltárás során 16 késő római temetkezést tártunk fel. A sírok szinte mindegyikét kirabolták, csak egy esetben találtunk érintetlen csontvázat, sajnos ez is melléklet nélküli volt. A téglával kirakott sírokra tervszerűen ástak rá, és nemcsak a csontvázat, hanem több helyen magát a téglalapítményt is teljesen szét dúlták. Az egyik sír törmeléke között hagymafejes fibula, egy másik sírból vasláncza került elő, az egyik gyereksírból pedig ételmellékletként szolgáló tányérokat és egy pohárkát találtunk. Szerencsés véletlennek köszönhető, hogy két temetkezés esetében, amelyeket korábbiakra ástak rá, csak a legutolsót bolygatták meg a rablás során. A korábbi sírokból edény-melléklet és vastöredékek láttak napvilágot.

A temető folytatását É-i irányban a Kiscelli utcában is megtaláltuk.

KIRCHHOF ANITA

79. Budapest, V. Dorottya utca 6.

Kk, Kú

2005 júliusában a telek belső udvarán (egykori Wurmudvar) álló műemléképület, azaz a Hauszmann-csarnok déli oldala mellett, illetve É-i hajójában végeztünk próbafeltárást. Közvetlenül a mai járósíntet képező beton-aljzat alatt két árokban is késő középkori, átlag 1,3 m vastag, É-D-i irányú kőfal maradványait tártuk fel. Habár a fal kutatóárokba eső szakaszai az újkori közművekkel erősen bolygatott, sőt egy helyen, a telken húzódó egyik téglacsatorna falába is belefoglalták, mégis több ponton maradt meg felmenő részlet is. A fal felmenő része kváderburkolatú, továbbá az 1. és 2. kutatóárokban a falat áttörő, azzal egy időben épült ajtó- vagy kapunyílás részleteit is azonosítottuk. Jól megfigyelhető volt az építési réteg, amely a 15. sz. végi–16. századi leleteket tartalmazó humuszos feltöltés tetején húzódott végig. A fal használatához köthető rétegek 17–18. századi leleteket tartalmaztak, köztük egy habarcsba ágyazott pallóburkolatos járósíntszerű jelenséget is dokumentáltunk a fal K-i oldalán. Jelenlegi koronája nagyrészt a 19. sz. folyamán alakulhatott ki, elsősorban a telek beépülésekor. A fal Ny-i, azaz Duna felőli oldalán a mai felszíntől mérve átlag 3,5 m mélységig 18–19. századi feltöltési rétegek, alatta az altalajig késő középkori leletek kerültek elő. A rétegek alapján a fal külső oldalán húzódó árkot feltételezhetünk.

Az ásatás során kettő erősen bolygatott sír részleteit is feltártuk. Az egyik tetem combtól felfelé eső részét maga a kőfal vágta.

Az eddigi eredmények alapján a Pest városától É-ra épült bástyarendszer részleteinek tekintjük a feltárt falat, amelyet először 1542-ben, majd 1602-ben készült metszeten láthatunk, azonban teljes kiépülése az 1680-as évek első felében történt.

KÁRPÁTI ZOLTÁN

80. Budapest, V. Szerb utca 9., 11.

Á, Kö

2005. január 10–27. között a Szerb u. 9. sz. műemlék épület udvarán és három részből álló pincéjében kivitelezést megelőző szondázó kutatást végeztünk. Az ásatás során az utcára merőleges pinceszárnyban feltártuk az újkori beépítést megelőző középkori ház falmaradványait, déli és keleti zárófalanak egy részét.

Március 29. és június 20. között a szomszéd 11. sz. telken folytattuk a munkát. A kutatási terület ÉNy-i felén, 3,5–4 m mélységben tűzhelymaradványok, gödrök nyomai mutatkoztak. Feltehetően a 13. században itt fekvő Szent Erzsébet (Szentfalva) maradványait tártuk fel.

A telek K-i oldalán 2 m mélységben középkori kovácsműhely maradványai kerültek elő. Két – igen rossz állapotban megmaradt – többször megújított kemencét, több vassalakkal teli gödrt bontottunk ki. A telek újkori beépítése megsemmisítette a műhely jelentős részét.

ZÁDOR JUDIT

81. Budapest, V. Váci utca 47/b

Á, Kö

2005. március 9–23. között az Angolkisasszonyok Szent Mihály Plébániájához tartozó pincehelyiségben kivitelezést megelőző szondázó feltárást végeztünk. A pincehelyiség déli zárófalan, keleti és nyugati alsó falsíkján már a kutatás előtt megfigyelhető volt a középkori törtkő falazat. A 50 cm mélységű szint süllyesztése során a helyiség ÉK-i végén négyszögletes (140×140 cm) mészkő falazatú kút került elő. Belőle 13–14. századi házi-kerámiát és nagyszámú üvegtöredéket (pohár, palack) tártunk fel. A kút feltehetően egy épülethez tartozott, amelynek mészkőfalában három gerendafészket találtunk. Mivel a kutatási területünkön kívül esett a ház többi része, így semmilyen közelebbi adatot nem ismerünk annak nagyságáról és funkciójáról.

Feltárási területünk déli oldalán a kúttal egy szintben, a sárga homokos altalajban szürke és fekete 13. századi edénytöredékek kerültek elő. Körülöttük tüzelésnyomokat figyelhettünk meg. Feltehetően Pest korai beépítésének maradványait tártuk fel.

A jelenleg É–D irányú, hosszanti pincehelyiséget csak később, a 15–16. században építették. A helyiség középső sávjában egymással szemben öt-öt 50–80 cm átmérőjű, feltehetően tárológödör került elő. Betöltésük középkori és újkori kerámia, valamint állatcsont volt.

Munkatárs: Fényes Gabriella régész.

ZÁDOR JUDIT

82. Budapest, V. Váci utca 76.

Kö

2005. május 25. és június 7. között kivitelezést megelőző szondázó feltárást végeztünk az épület udvarán. A középkori járósíntet 3,5 m mélyen tártuk fel. Egy épület köves omlásrétege, továbbá tűzhelymaradvány, közép-

kori kerámatöredékek kerültek elő. A kutatási területünkön kirajzolódta az újkori beépítés különböző fázisai, járósíntjei és csatornarendszere.

ZÁDOR JUDIT

83. Budapest, XI. Kőérberek–Tóváros-lakópark

U, B, V, LT, N, Á

2005 folyamán folytattuk az előző két évben megkezdett munkálatokat, a lakópark 4-5-6-7. lakótömbjeiben, az északi autóbuszút déli oldalán, a 4-5-ös tömbök teljes alapterületén, a 6-7-es tömbök esetében átlagosan 20 m szélességben a tömbök É-i felén. Emellett elvégeztük a tömböket elválasztó, É–D-i irányú utak feltárását is.

A kutatás során 227 őskori és népvándorlás kori régészeti jelenség került elő. Az idei ásatás során a leletek kor szerinti megoszlása jelentősen eltért a korábbi években tapasztaltaktól. Réz- és középkori leletek ezen a területen már nem fordultak elő, a neolitikum objektumait (egy nagyméretű gödörrendszer és egy kemence) pedig már csak a 4-es tömb ÉK-i sarkában sikerült feltárnunk. Ezzel meghatározhattuk a lelőhely újkori megtelepedésének nyugati határát.

Ezzel szemben továbbra is jelentős mennyiségben jelentkeztek a *kora bronzkori* gödrök, amelyek többségükben gazdag leletanyagot tartalmaztak. Kora bronzkori házat továbbra sem találtunk, az objektumok többsége a már korábban is észlelt „kúpos” betöltésű áldozati gödör volt. Betöltésükből nagy mennyiségű állatcsont és kerámatöredék került elő.

A terület középső részéhez hasonlóan, a 2005-ben feltárt tömbökben is az északi 30–40 m-es sávban találtunk *kora vaskori* leleteket. Négyszögletes alaprajzú, félig földbe mélyített házak, nagyméretű gödörrendszerek és kisebb önálló gödrök jellemezték ezt a korszakot. Valamennyi objektumtípus esetében feltűnő volt a betöltésükből előkerült, erősen átégett faltapasztás-töredékek mennyisége.

Feltártuk az előző években az 5-ös tömbben előkerült nagyméretű É–D irányú *népvándorlás kori* árokrendszer további szakaszait, amely ezúttal K–Ny-i irányban folytatódott a terület É-i részén, az 5-6-os tömbökben. Több helyen megfigyeltük, hogy az árokrendszer, eredeti funkciójának elvesztése után, esetleg agyagkitermelőhelyként szolgálhatott, amelyre az árokba beásott, számos, egyébiránt korban azonos leleteket tartalmazó gödör előkerülése is utal. A korszak félig földbe mélyített épületeit az 5-ös tömb D-i és a 7-es tömb É-i sávjában, hat-hét házas csoportokban, egymástól viszonylag nagy távolságban találtuk meg.

A korszak talán legérdekesebb leletei az 5-ös tömb DK-i felében előkerült, feltehetőleg vasolvasztó kemence, és a 7-es tömb egyik többszörösen megújított padlójú háza volt.

A terület Ny-i szélén, az idei feltárási területet lezáró 2. sz. út feltáráskor egy kelta és egy kora Árpád-kori félig földbe mélyített ház is előkerült.

Az Árpád-kori Kána falu 2003-ban elkezdett, majd a következő évben tovább folytatott feltárása 2005-ben a terület déli, patakhöz közeli részén található 400 középkori objektum feltárásával zárult le. A 32 földbe mélyített ház az eddig megismert két csoportba osztható.¹⁰ A nagyszámú gödör legtöbb esetben kör alaprajzú, és méhkas alakú volt.

A 2005-ben feltárt területen nagyszámú árok, árok-szakasz jelentkezett. Ennek az objektumfajtának a jelenléte azzal magyarázható, hogy a talajerózió miatt a patakhöz közeli, alacsonyabb területen vastagabb humuszréteg maradt meg, így a korábbi mezőgazdasági tevékenységek ezeket az objektumokat kevésbé károsították. Különlegesnek mondható a 3806. sz. árok mind méreteiben (az átlagos 20 cm-hez képest mélysége helyenként a 60–70 cm-t is elérte), mind összetett szerkezetében (egyes részein 3–4 párhuzamosan futó, néhol egymásba ázott árokszakaszt is megfigyeltünk).

Az előkerült leletek legnagyobb részét a korábbi évekből megismert 12–13. századi kerámiatöredék tette ki. Kiemelendő a két, fejjel lefelé babonás célból elásott épkerámia. Gödörből került elő több kővel együtt a templom ikerablakához kapcsolható oszlopalapzat, III. Béla bizánci mintára vert nagyméretű bronzpénze, valamint egy aranyozott bronz ládikaveret is.

Munkatársak: Füredi Ágnes, Hancz Erika, Horváth Antónia, Tézer Zita régészek, Németh Borbála egyiptológus, Winkler Mónika, Zandler Krisztián egyetemi hallgatók, Bucskó Mihály, Dobos Csaba Attila, Hancz Krisztina, Koncz Dániel, Németh Katalin, Németh Tibor, Petrik Ildikó, Zöldy Sándor technikusok.

HORVÁTH LÁSZLÓ – HORVÁTH M. ATTILA –
TEREI GYÖRGY

84. Budapest, XI. Spanyol-rét, Madár-hegy Rő, Kő

2005. november 8-án terepbejárást végeztünk a Budaörsi út–Felsőhatár út–Rupphegyi út–belterületi határ–Hosszúréti út által határolt területen (Hrsz.: 1289, 1296, 1528/3).

A terepbejárást a terület déli, az egykori kertészethez tartozó részén kezdtük meg. Ez a rész valószínűleg azonos azzal a területtel, amelyen 1960-ban Nagy Tibor sírokat tárt fel. Itt a közelmúltban végzett gépi tereprendezés és fehérkőzúzalék elplanírozása után csak nehezen lehetett tiszta talajfelszínt megfigyelni, a többi részt növényzet borította. Ennek ellenére a felszínen több római kori kerámiatöredéket találtunk.

A terepbejárást a Rupphegyi út–Törökbálinti út–Fatörzs utca által határolt, ÉK irányában egyenletesen

emelkedő zöldterületen, folytattuk. A domboldalban 2005 nyarán gépi tárcsázás folyt, amellyel egy időben a 2005. július 14-én végzett terepszemlén több kora középkori kerámiatöredéket találtunk a Rupphegyi út–Törökbálinti út sarkán. A nyári földmunkák után a területet erősen benőtték a gyomnövények, amelyek jelentősen megnehezítették a felszíni leletek megtalálását. A domb felső részén, kiterjedt felületen, számos mészkőtömböt és meszes törmeléket figyeltünk meg. Könnyen elképzelhető, hogy a dombtetőn egykor római villaépület állt. A területen a bejárás során ugyanakkor csak minimális kerámiamaradványt találtunk.

A Fartörzs utca és a Hosszúréti utca által határolt, viszonylag sík zöldterületet szintén bejártuk. Ennek É-i részén szintén megfigyeltünk egy kisebb köves foltot, ugyanakkor a gyomokkal benőtt területen csak minimális, bizonytalan korú kerámiatöredéket találtunk.

Összefoglalásként megállapítható, hogy a Spanyol-rét területén nyilvántartott régészeti lelőhelyen valószínűleg számos további római kori régészeti emlék lehet. A Madár-hegy Ny-i lejtőjének aljában kora középkori objektumok találhatók, felső részén pedig elképzelhető, hogy egy római kori villa épületmaradványait figyeltük meg.

Munkatárs: Illés László rajzoló.

GYURICZA ANNA – ÉDER KATALIN – LASSÁNYI GÁBOR

85. Budapest, XIII. Margitsziget, domonkos apácakolostor Ő, Kő

2005-ben a margitszigeti domonkos apácakolostor helyreállítási munkáiból ez évre a szentély helyreállítását tervezték, melyhez kapcsolódóan elbontották az 1906 körül épült neogótikus Szent László kápolna egy részét. Így nyílt lehetőségünk a szabaddá vált területen a további feltárásokra, melynek során kiszabadult az újkori kápolna alapozása alól a középkor királyi kastély épüleategyüttesét D felől lezáró fal. A faltól délre a kápolna alapozási síkját olyan mélyen találtuk meg, hogy az minden korábbi járósíntet teljesen megsemmisített. Az újkori építkezések során nemcsak a középkori fal felmérése, hanem a kápolna alapozásba is belezúzódtak. A terület ez alatt is bolygatott volt, az egész felületen egy 17–18. századi temető Ny–K-i tájolású, egymást bolygató sírjait tártuk fel négy sírrétegben. A temető földjében épülettörmelékeket, valamint szórvány őskori és 13–15. századi kerámiát találtunk. A temető területén korábbi épületekre utaló nyomokat nem tudtunk megfigyelni.

KOVÁCS ESZTER

10 TEREI GY.: Előzetes jelentés a Kőérberek–Tóváros-lakópark területén folyó Árpád-kori falu feltárásáról. In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2004. Budapest, 2005, 37–72.

86. Budapest, XVII. Kanászút-dűlő R?

2005. június 4. és augusztus 2., majd október 1. és november 15. között szondázó jellegű régészeti feltárást

végeztünk a közel 160 000 m² alapterületű csomóponti lelőhelyen (M0 BP 04), ahol 32 objektum került elő.

A szelvény legnyugatibb részén kb. 50 m²-es területen szétszóródva egy pleisztocén kori őselefánt megkövesedett, töredékes csontmaradványai kerültek elő. Ettől K-re több, részben önálló, részben egymásba csatlakozó, egyenként is többágból álló árokrendszert tártunk fel, a területet É-D-i irányban elválasztó természetes vízmosás mindkét partján. Hosszúságuk összesen 720 m, szélességük átlagosan 3–10 m, mélységük 15–80 cm között ingadozott. Az árkokat 38 helyen metszettük át. Az átvágásokból több helyen került elő törmeléken őskori kerámia és egy valószínűleg kutyacsontváz. Az árkok egy része újkorinak bizonyult. A régészeti leletek kormeghatározása a jellegük miatt igen nehézkes, valószínűleg a *rézkor* középső szakaszából (Ludanice kultúra) származtak.

Nagy valószínűséggel ide sorolható a terület K-i szélén előkerült csontvázas sír is. Az elhunytat zsugorított testhelyzetben, jobb oldalára fektetve helyezték a sírba. Lábaik felhúzva, felső testét a föld felé fordítva helyezték el. Az itáláldozat tárolására szolgáló edényből nem sok maradt. Az ételáldozat maradványait jelző kecskcsontok mellett, egy agancsdarab és egy obszidiáneszköz került elő a sírból.

Munkatársak: M. Virág Zsuzsanna régész, Németh Borbála egyiptológus, Hancz Krisztina ásatási technikus.

TÓTH ANIKÓ – HORVÁTH M. ATTILA

87. Budapest, XVII. Péceli út B, Sza, A

Az M0 6. sz. lelőhely Budapest közigazgatási határán, a Budapest–Kassa vasútvonal és a Rákospatak déli oldalán, közvetlenül a Péceli út É-i felén található. 1971–1987 között Nagy Margit nagy sírszámú császárkori temetőt tárt fel lelőhelyünk folytatásában, az M0 nyomvonala alá eső területen.

2005 folyamán 17 500 m²-t kutattunk át, 1611 objektumot tártunk fel.

A kevés *kora bronzkor*ba (Makó-kultúra) és *késő bronzkor*ba (urnamezős kultúra) sorolható telepjelenségek a császárkori objektumoktól elkülönülten és nagyon szórta jelentkeztek. Többségük sekély, ívelt oldalú gödör, mely nagyon kevés datáló értékkel nem rendelkező kerámiatöredéket tartalmazott. A gödrök zöme a terület déli határán, a császárkori telepet határoló árkok és a korábban feltárt hasonló korú temető közötti kb. 30 m-es sávban koncentrált. Feltehetően őskorinak tarthatunk két, az őskori telepjelenségektől kb. 10 m-re D-re feltárt melléklet nélküli zsugorított vázat és egy szórt hamvas temetkezést. Ugyanitt egy késő bronzkori urnasírt is találtunk.

Az objektumok 95%-a a *császárkor*ra datálható. A település legintenzívebb része a patakhoz közelebb eső dombhát, ettől D-re folyamatosan csökkent a telepjelenségek száma, de 5 m-nél nagyobb „üres” felületet a

császárkori telepen belül sehol sem tapasztaltunk. Ez az intenzív szakasz a leletanyag alapján egyben a telep legkorábbi megtelepedési fázisát is jelenti. Az ásatáson tapasztaltak alapján a település hosszú életű, a megtelepedés a patakot kísérő dombháton indult, majd D felé, a Péceli út irányába terjeszkedett. Egyelőre nem tisztázott, hogy folyamatos életű telepről van-e szó, erre csak a leletanyag feldolgozása adhat majd magyarázatot. Annyi bizonyos, hogy a feltárás során éles határvonalat a telepen belül nem lehetett húzni.

A lelőhelyen 14 házat tártunk fel, mindegyikük lekerekített sarkú, téglalap alakú, félig földbe mélyített, átlagosan 3,5×3–4 m nagyságú, K-Ny-i tájolású, közülük három a telep legkorábbi szakaszához tartozott. Bejáratra utaló nyomot egyetlen esetben sem tudtunk megfigyelni. Tapasztott padlót viszont – a korai időszakba tartozó háztól eltekintve – mindegyik épületben találtunk. Ez legtöbbször csak foltokban jelentkezett, egy objektumban viszont a padló a teljes felületen megmaradt. Többségük egyrétegű volt, de tapasztaltunk három, sőt ötszörös megújítást is. A házak három csoportban, a csoportokon belül egymáshoz viszonylag közel, de szabálytalanul helyezkedtek el.

A településen összesen tíz tüzelőberendezést tártunk fel, mindössze egy volt a házak közvetlen közelében, többségük a feltárt település patakhoz közelebb eső, korai fázisához tartozott. Hét külső kemencét dokumentáltunk, ezek kivétel nélkül körte alakúak és alapterületük megegyezik a más telepeken tapasztaltakkal. Kivételt képez a két munkagödörrel ellátott gödörkemence, melyek 175×120 cm-es méretükkel jóval nagyobbak a szarmata telepeken előforduló típusoknál. Tájolásukat tekintve többnyire DK, kivételes esetben DNy felé néztek, szájnyílásuk átlagosan 25–30 cm széles volt. Tetőzetet tartó cölöpök nyomát három esetben tudtuk dokumentálni. Mindegyik kemence alját különböző kivetelben kerámiatöredékekkel, főleg gyorskorongolt darabokkal rakták ki, majd 2–5 cm vastag agyagréteggel tapasztották le. Érdekes tény, hogy a 4. századra datálható két, gödörbe vájt, nagyméretű munkagödörrel rendelkező kemencénél a kerámiarétegben nem találkoztunk a korszakra jellemző – az objektum betöltésében viszont megtalálható – szürke, szemcsés kerámiával.

A település objektumai között legnagyobb számban a különböző nagyságú, alakú, mélységű gödrök fordultak elő. Alak szerint méhkas, hengeres és tölcselesen szűkülő oldalú típusokat figyeltünk meg, nagyjából egyenlő arányban. Szép számban tártunk fel méhkas alakú tárlógödröket, ezeknél tapasztás vagy kiegészítés nyomát egyetlen alkalommal sem tudtuk megfigyelni. Nagyon sekély, ívelt oldalú, teknős aljú, kevés leletanyagot tartalmazó, meghatározhatatlan funkciójú gödör került elő. Két, már használaton kívüli, részben feltöltött gödör betöltésében 1–1 kicsavart, rendellenes testhelyzetben fekvő csontvázat találtunk.

A telepen számos különböző nagyságú, minimális leletanyagot tartalmazó árokszakaszt tártunk fel; egy ré-

szűk rövid, általában „U” metszetű, nehezen értelmezhető. Az ásatási szelvényünk DK-i szakaszán megfigyelt, hosszabb K-Ny-i tájolású, többszörösen megújított árok feltehetően a telepet zárhatta le, hiszen tőle D-re csak őskori objektumokat tártunk fel. Tehát elkülönült egymástól a közösség élettere és temetője. Szintén határoló funkciót tulajdoníthatunk a felület DNy-i részén megfigyelt több K-Ny-i és ÉK-DNy-i irányú ároknak.

A leletanyag nagy részét a kerámiatöredékek teszik ki; a kézzel formált fazekak, a jellegzetes szürke, jól iszapolt, gyorskorongolt töredékek a településen mindenütt megtalálhatók. A késői időszakban a fentiekhez képest sokkal nagyobb mennyiségben a szürke, szemcsés darabok jelentkeztek. A patakhöz közelebb eső korábbi telepszakaszon római provinciális kerámia viszonylag nagyobb mennyiségben került elő (terra sigillata, bepecsételt töredékek). További kisleletek: orsógombok, orsókarikák, fenőkövek, gyöngyök, üvegtöredékek viszonylag nagyobb számban fordultak elő. Számos bronzfibula, karperec, torques, kevés érem, fülbevaló került elő az objektumok betöltéséből. Az aláhajlított lábú lemezfibulák, az alföldi típusú számszerű fibulák alapján a telep legkorábbi fázisa a Kr. u. 3. századra datálható. A telep későbbi szakasza a szemcsés kerámia és a csontfészük alapján a 4. sz. végén–5. sz. elején zárulhatott le.

A legutolsó korszakot a feltárt terület legdélebbi szakaszán található néhány *avar kori* objektum képviseli. Két gazdag leletanyagot tartalmazó gödröt és egy nagy átmérőjű körárkot tártunk fel. A leletanyagban előforduló sütőharangtöredék a teleprészletet a 8–9. századra datálja.

KOROM ANITA

88. Budapest, XVII. Rákócscsaba, Major-hegy (M0 BP 05 lh.)

R, Sza

A Rákospatak felett É-ra emelkedő Major-hegy DNy-i lejtőjén, a patak egyik É-D-i irányú mellékágától K-re fekvő lelőhelyen, az M0 autópálya kivitelezését megelőzően, 2005. április 6. és július 8. között végeztünk feltárást. A lelőhely különböző pontjain kisebb felületeken 2004-ben Korom Anita, Reményi László és Tóth Anikó folytatott kutatást, amelynek során rézkori (középső rézkor vége, Protoboleráz-időszak) és császárkori (szarmata) települések nyomai kerültek elő. 2005-ben elsősorban a települési jelenségeket tartalmazó 2004. évi 1. és 2. szelvények környezetének feltárása vált szükségessé. A munka során a szelvények Ny-i, É-i és D-i oldalaihoz csatlakozva összesen 15 312 m²-nyi felületen 120 objektumot tártunk fel.

A Protoboleráz-horizont jellegzetes leletei az idei feltárás során 33 objektumból kerültek elő. A leleteket kisebb-nagyobb méretű alakatlan gödrök tartalmazták, amelyek laza szerkezetben, egymástól jelentős távolságban, a feltárt terület egészén elszórtan helyezkedtek el.

Az altalajba több esetben viszonylag csak sekélyen lemerülő, nagyobb kiterjedésű objektumokból a kerámialeletek mellett igen jelentős mennyiségben kerültek elő állatcsontok is. Különösen gazdag Protoboleráz- emlékanyagot szolgáltatott a K-Ny-i irányban 31, É-D-i irányban 24 m kiterjedésű, K-i részén 150–170 cm-re lemerülő, teljes egészében feltárt 75. sz. gödörkomplexum, amelyből a változatos kőanyag mellett viszonylag nagy számban kerültek elő a korszakra jellemző orsókarikák is. Kiemelkedő lelet egy korong alakú agyagtárgy töredéke, középpontjában napszimbólumként is értelmezhető kimetszett díszítéssel. A kerek vagy ovális objektumok – egy Protoboleráz-időszakra keltezhető méhkas alakú gödör kivételével – csak minimális rézkori kerámiatöredéket tartalmaztak, így ezek későbbi keltezése is elképzelhető.

A felület déli részén a Protoboleráz-települést egykor valószínűleg övező árokrendszer DNy-i részletét tártuk fel. A Ny-i szakaszán ÉNy-K-i irányú, majd lekerekített tompaszögben ÉK-i irányba forduló, szabálytalan egyenes vonalú árkot a déli szakasz belső oldalán átlagosan 2 m távolságban egy párhuzamosan haladó, helyenként nehezen megfogható paliszád fal alapozó árka kísérte. Az árok és a paliszád vonalát a déli szakaszon két helyen, egymástól kb. 45 m távolságra egy 3 és egy 4 m szélességű földhíd szakította meg. Az árok a déli szakaszon 200 cm szélességgel és átlagosan 110 cm mélységgel jelentkezett, az egyenes aljú 20–25 cm széles paliszád árok átlagban 20 cm-re mélyedt le. A Ny felé erodált domboldalon az árok Ny-i vonulata csak mélyebben, mindössze 90–120 cm szélességgel és átlagban 50 cm mélységgel volt megfogható, így ezen a szakaszon a paliszád árok hiányát annak megsemmisülése is indokolhatja. A „V” alakban szűkülő oldalú, lekerekített aljú árok aljában több helyen vékony természetes rétegződéseket figyelhettünk meg, amely fölött egységes szürkésbarna betöltés jelentkező Protoboleráz-időszakra keltezhető kerámiatöredékekkel, sok állatcsonttal, illetve a betöltés felső részében helyenként bedobált nagyméretű kőekkel. A teljes betöltés azonos korú leletanyagot tartalmazott, az árkot valószínűleg még a település életében feltöltötték. Esetleg az árokrendszer része lehetett az attól D-re mintegy 30 m távolságra feltárt további két árokészlet is. Az egyenes árokkal párhuzamosan húzódó árkok a keletebbre előkerült földhíd két széle felé irányulva É felé ívelődve végződtek. A hosszabban É felé húzódó 40–60 cm széles és 30–40 cm mély K-i árok, és az É felé csak rövidben ívelődve végződő 70–90 cm széles és 20–40 cm mély Ny-i árok egyaránt a Protoboleráz időszakra keltezhető leleteket tartalmazott, betöltésük egységes szürkésbarna volt.

Az ásatás során 14 a császárkorra keltezhető objektumot tártunk fel. A kerek vagy ovális, többnyire kevés leletanyagot tartalmazó gödrök a lelőhely déli részén, a 2004. évi 1. szelvény környezetében elszórtan kerültek elő.

Az 1. szelvény É-i és D-i oldalához kapcsolódó felületeken későbbi objektumokban, valamint szórványosan kerültek elő kovásodott állatcsontok.

A 2004. évi feltáráshoz képest új korszakot képviselnek a lelőhelyen előkerült középső rézkor első felére keltezhető temetkezések. A feltárt területen nagyjából 2 csoportban, összesen 22 zsugorított csontvázas temetkezés maradványait bontottunk ki.

A 2004. évi 2. szelvénytől É-ra 10 sírból álló csoportot tártunk fel, amelynek temetkezései egymás közelében, a humuszba vagy a humusz aljába beásva, sírfolt nélkül, néhány esetben szántás által bolygatottan kerültek elő. Két sír szélét egy Protoboleráz-horizontba tartozó gödör metszette. A zömmel NyDny-KÉK tájolású temetkezések mellékleteként a Ludanice kultúra Budapest környékéről megismert jellegzetes edényei (behúzott peremű tál, zömök tejesköcsög) kerültek elő. Két sírban kőpengék és állatcsontok is előfordultak.

A másik csoport temetkezéseit az előzőtől mintegy 80 m-re D-re, a 2004. évi 1. szelvény Ny-i részének környezetében tártuk fel. Két temetkezés a Protoboleráz-időszakra keltezhető árokrendszerrel szuperpozícióban került elő. A 203. sz. sírt a széles árok, a 179. számút a palisád árok metszette. A jobb oldalra fordított, zömmel DK-Ny-i tájolású csontvázasakat tartalmazó csoporton belül 4 temetkezés elszórtan, az 1. szelvénytől É-ra és Ny-ra, 4-4 sír viszont egymás közelében, az 1. szelvény ÉNy-i és Dny-i sarkánál kisebb csoportot alkotva került elő. Több esetben szabálytalan ovális vagy lekerített sarkú téglalap alakú sírfoltot sikerült megfigyelni, csak néhány temetkezés feküdt közvetlenül a humusz aljában. A délebbi négyes sírcsoport egyik sírgödrébe egyidejűleg öt személyt: egy felnőttet és négy gyermeket temettek el. A 2. szelvénytől É-ra előkerült csoporttal ellentétben ezeknél a síroknál kevésbé volt jellemző az edénymellékletek adásának szokása, ugyanakkor a temetkezések mellékleteként előfordultak rézékszerek, és csaknem valamennyi sír tartalmazott korong alakú mészkögyöngyöket. Az egyik sírban a derék táján ovális keresztmetszetű, lekerített hasáb alakú mészkögyöngyökből összefűzött öv maradványait is feltártuk. Mellékleteként előfordultak állatcsontok, kőpengék, csonteszközök, egy esetben csiszolt kőbalta is.

M. VIRÁG ZSUZSANNA – TÓTH ANIKÓ

89. Budapest, XVII. Rákosszaba, Major-hegy Dél (MO BP 05/2 lh.)

U, R, B, Sza

A Major-hegy déli, lankás lejtőjén található lelőhelyen 2005 áprilisától (másfél hónapos megszakítással) november végéig több mint 4 hektáros felületen 1100 régészeti objektumot tártunk fel.

A legkorábbi jelenségek a területen a *neolitikum* idejéről valók. A dunántúli vonaldíszes kerámia népének megtelepedését jelző jelenségek legintenzívebben a nyomvonal Ny-i oldalán húzódó É-D-i tengelyű egyko-

ri kiemelkedésen jelentkeztek, míg a nyomvonal K-i szélé felé, valamint É-i irányban a települési objektumok ritkulását figyeltük meg. Ez alapján a település központi része a Rákos-patak és a nyomvonaltól Ny-ra É-D-i irányban húzódó mellékág környezetében feltételezhető. A nyomvonal Ny-i részén, egy mára már feltöltődött természetes árokkal határolt egykori kis magaslaton, egy 15 m hosszú és kb. 7 m széles oszlopvázas épület maradványait sikerült megfigyelni. Az ÉÉNy-DDK tájolású épület középső három oszlopsora és a ház mindkét külső oldalán párhuzamosan húzódó hosszanti árkok (Längsgrube) jelentkeztek, míg az esetünkben feltehetőleg sekélyebbre leásott külső hosszanti falakat általában jellemző sűrűbb oszlopsorokat nem tudtuk megfigyelni. A neolit település területén, így a ház környezetében is, összesen három melléklet nélküli, zsugorított csontvázas temetkezést, több gödröt és szabadtéri tűzhely maradványát is feltártuk, gyakran későbbi korszakok beásásaival bolygatott állapotban. A leletanyagot több esetben a humusz aljába, vagy sekélyen az altalajba leásott nagyméretű gödrökben, egykori felszíneken szóródva, ill. későbbi objektumok anyagába keveredve találtuk. Leletek kerültek elő a területet ÉÉNy-DDK-i irányban átszelő természetes, később feltöltődött árkokba, vízfolyásokba sodródva is. Az épülettől ÉK-re húzódó nagyméretű természetes mélyedés aljában, sok esetben bronzkori beásások leletei közé keveredve kerültek elő a korszak emlékei. Elpusztított temetkezések egykori létezésére bronzkori leletekkel keveredett embercsont-töredékek is utaltak. A kerámialeletek előzetes vizsgálata alapján a lelőhelyen a késő kottafejes, korai Zseliz-időszak településének részlete került elő.

Az újkőkori település É-i határán kívül három zsugorított csontvázas temetkezés maradványát tártuk fel. Ezek közül kettő nagyjából a telep határánál, a humusz aljában, egymás közelében feküdt. A folt nélkül jelentkező sírokat a szántás és a munkagép megbolygatta. Az egyik sírban a csontok eredeti helyzetét csak feltételezni tudtuk; ami szerint jobb oldalra fordított, erősen zsugorított testhelyzetű, NyDny-KDK tájolású, közepes megtartású csontváz maradványairól lehetett szó. A maradványok között mellékletet nem találtunk. A másik sírban DDny-ÉÉK-i tájolású, bal oldalra fordított, erősen zsugorított testhelyzetű felnőtt közepes megtartású csontváza feküdt. Az arckoponya előtt két roncsolt edényalj maradványait találtuk, amelyek a két temetkezésnek a rézkor első felére történő keltezését valószínűsítik. A harmadik sír az előzőektől északabbra, magányosan került elő. Az ovális folttal jelentkező sírgödörben nagyjából NyÉNy-KDK tájolású, jobb oldalra zsugorított testhelyzetű felnőtt rossz megtartású csontváza feküdt. A karokat könyökben behajlították, a kezek szorosan a D felé néző arc előtt nyugodtak. A combok csaknem nyújtott testhelyzetben feküdtek, a térdeket hegyesszögben hátrahajtották, a lábfejeket szintén hátrahajtvá szorosan a medencéhez húzták. A felsőtest előtt egy kónikus tál darabjai feküdtek, a lábszárakra

lapos köveket helyeztek. A csontváz előtt erőteljesen megroncsolt további edénymellékletet figyeltünk meg. A medence mögött, a bokák környékén csoportosulva, kisebb-nagyobb korong alakú mészkőgyöngyök kerültek elő. A mellékletek összessége és a temetkezési rítus alapján a sírt a rézkor első felére keltezhetjük.

Lelőhelyünkön a *késő rézkori* badeni kultúra 80 objektuma került felszínre. A késő rézkorra datálható objektumok többsége hulladékgyödör, amelyekben az állatcsontok hiánya feltűnő. Egy esetben egy szubhumuszba ázott hombáredény került felszínre, míg a 637. sz. gödör déli oldalfala mellett félkörívben több ép és töredékes edény maradványa feküdt. Lelőhelyünk jelentőségét a 12 rituális állattemetés adja. Az eltemetett állatok többsége szarvasmarha, de kiskérődző (juh) rituális temetését (két esetben páros temetését) is megfigyeltük. Az 1119. sz. gödör aljára, annak közepére egy kiskérődző koponyáját helyezték, melyet rituális koponyatemetésként értékelünk. A szarvasmarhák fektetése, leölése megfelel a már korábban megfigyelteknek, az állatokat szűk gödörben, vagy annak szélén letaglózták, a koponyát a hátra visszatekérték. Gyakran égetés nyomát is megfigyeltük. Egy esetben emberrel együtt egy szarvasmarhát is eltemettek: egy ÉNy-DK tájolású kisgyermek váza mellett egy kifejlett szarvasmarhaváz feküdt, egyéb melléklet nélkül.

A feltárt objektumok közül mintegy 300 a teljes területen szórtan, bokrokban előkerülő objektum a *késő bronzkor kezdetére* datálható. A gödrök többsége markáns folttal jelentkező kerek, mély, padkás, a padka alatt méhkas alakú tárológödör, általában gazdag kerámiaanyaggal, ill. egybeasott kerek gödrökből álló szabálytalan gödörkomplexum. Három esetben figyeltünk meg a 2 m átmérőjű, méhkas alakú, kerek gödrök közepén egy kb. 1 m átmérőjű, a gödör aljára tapasztott agyagkúpot, ez alatt a 316 sz. objektumban az altalaj égett volt, a 480 sz. objektumban maga a kúp égett vörösre. A gödrök interpretációja egyelőre kérdéses.

Egyértelműbben értelmezhető edényáldozatként a más leletanyagot nem tartalmazó 450. sz. objektumban a kerek gödör oldalfalánál előkerült, félbe tört tálakkal letakart három ép korsóból álló együttes. Ugyancsak edényáldozatként interpretálható a késő bronzkori telep É-i szélén (ahol késő bronzkori objektumok már csak nagyon elszórtan fordultak elő) előkerült 904. sz. objektum. A szubhumuszba szorosan egymás mellé helyezett, nagyrészt kisebb ivó- ill. tárolókorsókból, valamint néhány táltöredékből álló edénydepó (összesen 37 edény) jól beleillik a korszak edénydepóinak sorába.

A fentiekén túl a leggazdagabb bronzkori kerámiaanyag a széles, és közepén több mint 2 m mély, É-D irányú árokba beásott nagyobb méretű kerek, hengeres falú, ill. szabálytalan alakú gödörkomplexumokból került elő. Az egyik K-Ny irányú egykori vízfolyásban összegyűlt, erózió által kevert (neolit, bronzkori és császárkori töredékeket egyaránt tartalmazó) üledék alatt egy nagyobb kiterjedésű, számos egybeasott, szabálytalan alakú gödörkomplexum – az előkerült nagy mennyi-

ségű kerámiaanyag alapján – szintén a késő bronzkorra datálható. A feltárt terület É-i részén előkerült ÉNy-DK irányú kettős árkot egy az átvágáskor előkerült, nagyobb méretű késő bronzkori oldaltöredék alapján valószínűleg szintén a késő bronzkorra datálhatjuk.

Az előkerült kerámiaanyag többsége a Reinecke BB2, BC fázisra datálható. Néhány szórványosan megjelenő síkzott peremtöredék alapján a telep használatának kora a BD, esetleg a BD-HA váltás időszakáig tolható ki.

A 99. sz. objektumban előkerült öntőminta, és a több gödörben előforduló salak alapján a telepen komoly bronzműves tevékenység folyhatott, amit a viszonylag nagyobb számban előforduló bronzleletek is igazolnak. A sarlók, pecsét-, kúpféjű és egyéb tűk, peremes balta, árak, spirálisban végződő huzalkarperec, szív és korong alakú csüngők ugyancsak a Reinecke BB, BC időszakra datálhatók.

A Rákos-patak É-i partja és a patak egy jobb oldali mellékága által határolt homokház a Kr. u. 1–2. sz. folyamán is intenzíven lakott volt. A *korai császárkori* településhez tartozó objektumok a lelőhely két részén: a Rákos-patakra néző déli lejtőperemen és a patak mellékága felé eső, magasabban fekvő dombháton kerültek elő.

A Major-hegyen feltárt településhez nagyméretű, méhkas alakú tárolóvermek és nagyszámú hulladékgyödör, valamint tapasztott kemencék maradványai tartoztak. Néhány ház többé-kevésbé épen maradt lakógödört is megtaláltuk, amelyek közül kettőnek tapasztott ill. döngölt padlója volt. A háznak lekerekített sarkú téglalap formájú, kissé a földbe mélyített lakógödörük volt, de a tetőszerkezetet tartó oszlopok helyét csak egy-egy sekély mélyedés jelezte. Egy esetben a ház közepén lévő egyetlen cölöp tarthatta a ház föld feletti részét.

A tapasztott kemencék szabadon állók voltak, védőépület nyomait nem találtuk a közelükben. Említést érdemel egy kerek, nagyméretű, földbe mélyített „sütőház” gödre, amelynek oldalába derékmagasságban volt bevájva a tapasztott aljú kemence.

Több olyan szabályos, kerek gödröt is feltártunk, amelyekben egy vagy két, oldalán fekvő kutya csontvázat találtuk. A vázak helyzete és egy edénymellékletekkel eltemetett kutya maradványai arra utalnak, hogy ezek az objektumok állattemetkezéseknek tekinthetők.

A leletanyag elsődleges elemzése alapján feltételezhető, hogy a Major-hegyen feltárt császárkori település objektumai nem egyazon időszakban voltak használatban. A bennük talált leletek alapján időrendileg és topográfiailag is jól elkülöníthető egymástól a patakparti lejtőperemen lévő régebbi, és a dombháton előkerült fiatalabb településrész.

A régebbi fázishoz tartoznak azok az objektumok, amelyekben a kerámiaanyagnak kb. 2/3 része késő La Tène-kori kelta formát és fazekas-technológiát tükröz (fésűs fazekak, késő LT típusú és kihajló peremű tálak belsejükben besímitott díszítéssel, szürke behúzott peremű

tálak, félgömbös tállak, vörös-fehér festésű kerámia és kézzel formált kelta házikerámia). Az összes kerámiaforma jól datálható analógiái a Gellért-hegyről és a Tabánból ismertek és a Kr. e. 1. sz. második felére–Kr. u. 1. sz. első felére tehető gyártásuk és használatuk ideje.

A kerámiaanyag 1/3 része nem a kelta fazekas hagyományokat tükrözi, hanem az Alföld legkorábbi szarmata népességéhez köthető: durva, kézzel formált és tagolt bordadíszes edények, valamint az ún. „dák” füles csészék.

A kevés fémanyag (Kr. e. 1. századi vas huzalkarpercek) is azt valószínűsíti, hogy ennek a településrésznek az alaplakossága a szarmata betelepülés után is a helyén maradt kelta népesség lehetett. Az ide sorolható emléktárgyak korát a Kr. u. 1. sz. második felére határozhatjuk meg.

A fiatalabb településrész kerámiaanyagának 1/3 része a budai oldalról ismert ún. kelta bennszülött kerámia (szürke korongolt tálak és fazekak) jellegzetességeit mutatja. Másik harmada a szarmata kori népesség durva házikerámija és kb. ugyanilyen mennyiségben került elő az Aquincum környéki fazekasműhelyek provinciális kerámiaanyaga is (barnászvörös sávós festésű edények, fényezett fekete ill. terrakotta színű ún. panóniai pecsételt díszű tálak és bekarcolt fogas díszű kerámia). Ez utóbbi leletcsoport a budai oldalon lévő Ken-de utcai és a Rudas fürdői bennszülött kelta-eraviszkusz telepekkel való egyidejűségre utal, és a Kr. u. 2. sz. kezdetére–első felére datálja a Major-hegyi fiatalabb településrészt.

A területen 3 nyújtott csontvázas temetkezés is előkerült, amelyek közül kettő melléklet nélküli volt. A 3. sz. É–D tájolású temetkezést áttört díszű, emailozott korongos bronzfibulája alapján a Kr. u. 3. századra keltezhetjük.

Munkatársak: M. Horváth Attila, Korom Anita, Szilas Gábor, Tézer Zita régészek. Kutatásunkat geopedológiai (Horvát Zoltán ELTE TTK), archeozoológiai (Csipán Péter BTM) és archeobotanikai (Gyulai Ferenc Szent István Egyetem) vizsgálatokkal is kiegészítettük.

REMÉNYI LÁSZLÓ – ENDRŐDI ANNA – MARÁZ BORBÁLA –
M. VIRÁG ZSUZSANNA

90. Budapest, XXII. Nagytétényi út 37–45. R, B, V

2005. március 9–24. között feltárást végeztünk egy nagy beruházáshoz kapcsolódóan. Mintegy 240 m² területet kutattunk át, melynek során a jelenlegi felszíntől 180 cm mélyen, átlagosan: 99,5 mBf szinten késő bronzkori–kora vaskori telep maradványai kerültek elő. Összesen 9 objektumot tártunk föl. A leletanyag rendkívül szegényes volt, csupán kisebb rézkori és késő bronzkori–kora vaskori kerámiatöredékek és paticszemcsék jelentkeztek, ezek is jobbára objektumon kívül, rétegösszefüggések nélkül kerültek elő az őshumusból. Az őskori telep szélét érintette a feltárásunk, központi részét az

ásatási felületről É-ra emelkedő dombon (Rózsakert) sejthetjük.

BESZÉDES JÓZSEF

91. Budapest, XXIII. Soroksár, Péteri-major Sza, N, Kk

2005. március 24-én a major területén régészeti hatástanulmány érdekében végeztünk helyszíni szemlét. A vizsgált terület az M5 autópálya mellett húzódik. A 196121/6 és 196121/5 helyrajzi számú területen két, az autópályával enyhe szöget bezáró homokhát húzódik. A kettő közül az elsőn, egy alig kiemelkedő ÉNy–DK irányú háton kb. 250 m hosszan és 50–100 m szélesen gyűjtöttünk a rossz látási körülmények ellenére jelentős mennyiségű, főleg szarmata, Kr. u. 3–4. századi kerámiatöredéket, 1 népvándorlás kori hullámvonaldíszes cseréptöredéket, illetve 2 késő középkori töredéket. Dél és kelet felől a lelőhelyet (1. sz.) egy mélyedés határolja.

Az autópálya mellett húzódó, megközelítőleg ÉNy–DK-i irányú homokhátnak csak az É-i felén, egy szürkésebb elszíneződésű humuszban gyűjtöttünk szintén szarmata kori töredékeket. A lelőhely (2. sz.) a homokhát Ny-i, lankásabb részéig tart, K-en nem húzódik ki az autópálya nyomvonaláig. A két lelőhely nem ér össze, mindkettő egy kiemelkedő, egymástól elkülönülő homokháton található.

GYURICZA ANNA

92. Bük, Nestlé Hungária Kft. telephelye (Vas megye) Rő, Kő

2005. május 20-án helyszíni szemlét végeztünk a területen, ahol a létesítendő új üzemcsarnok kijelölt terület kb. 20 cm mélységig lehumuszták. Római kori és középkori kerámiatöredékeket gyűjtöttünk, melyek eléggé szórtan helyezkedtek el. Május 23-án több ponton kutatóárokokkal mértem föl a területet, amelyek negatívnak bizonyultak.

Munkatárs: Ilon Gábor.

POLGÁR PÉTER

93. Cegléd, Botond-dűlő, Intézeti-dűlő (Pest megye) U, LT

A 4. sz. főút 74+980–75+215 km-szakaszánál a főúttal átvágott 4/8 sz. lelőhelyen 2005. június 15–30. és augusztus 2–29. között összesen 82 objektumot tártunk fel, 3502 m²-en megelőző, 253 m²-en próbafeltárást végezve. Az objektumok közül 50 középső neolitikus kori, 24 kelta, 7 újkori. A jelenségek közül 68 gödör, 5 sír, 2 ház, 3 cölöplyuk és 3 árok.

A lelőhely K-i felén középső neolitikus kori települést tártunk fel, melyet a 4. sz. főút vág ketté. A telephez tartozó jelenségek nagy része gödör, ide tartoznak az agyaggyerő gödrök és két sír is. A leggazdagabb leletanyag a

13. sz. objektumból került elő, a középső neolit kori szakálhái csoport tipikus leletei: karcolt, ívelt vörösre festett szalagdiszes töredék, karcolt mintás töredékek, ívelt oldalú, vékony falú csésze töredékei, nagy, lapos, fogóbütykös tál töredéke, egy szép, csiszolt, vadkan-agyar-lemez. A 2. sz. sír a szakálhái csoport jellemző temetkezési rítusát követi, bal oldalán fekvő zsugorított DK-ÉNy-i tájolású. A sír mellett mellékletet nem találtunk, de a sírföldben előkerültek kisebb paticsdarabok és néhány kerámiatöredék. Szintén KDK-NyÉNy-i tájolásúak, bal oldalon fekvő, zsugorított csontvázak kerültek elő két sírban melléklet nélkül. A 74. sz. sír nagyon erősen bolygatott, a csontvázból csak néhány csonttöredék maradt meg. A Cegléd–Abony térségében eddig előkerült neolit sírok között egyedi jelenség a 10. sz. sír. A sírban apróra tört, erősen átégett emberi csontok kerültek elő, a csontok egy részét vörös okker borította. A 10. sz. sír a neolit gödrök között, a 2. sz. sír közelében feküdt.

Házmaradványt a neolit telepen nem találtunk, de a 16. sz. gödör tetején áglenyomatos paticsdarabok feküdtek. A gödrök nagy része lelet nélküli, vagy nagyon kevés lelet volt bennük és nagyon sekélyek. A 4. sz. főút építése során a neolit telep egy részét valószínűleg elpusztították (az újkori gödrök alján felismerhetőek a karmos markoló nyomai). A humuszréteg ezen a területen néhol nagyon vékony, a 25–30 cm-t is alig érte el, a telep másik része valószínűleg már az útépités előtt elpusztult. A Cegléd 4/8 lelőhelyen feltárt teleprészlet egykorú a Cegléd 4/9 lelőhely neolit településével.

Leelőhelyünk Ny-i felén, a dombvonulat K-i lejtőjén és a tetején *kelta* település maradványait tártuk fel. A legfontosabb jelenség a domb lejtőjén fekvő ház, félig földbe mélyített, 2,5×5 m nagyságú, 3 nagyméretű cölöplyukkal. Alján kisebb-nagyobb foltokban megmaradt az egykori keményre járt, sárga agyag járószint. A házból viszonylag sok lelet, korongolt, díszített, vékony falú kerámiatöredékek, orsógomb, kőeszköz-töredékek, állatsont került elő. A 4. sz. főút É-i oldalán került elő a másik *kelta* ház, NyDNy–KÉK tájolású, téglalap alakú gödörház. A ház hossz tengelyének két végén 1-1 cölöplyuk található. A ház padlóján *kelta* cserepek és egy kutyakoponya feküdt. A leletek között egy bronzfibula visszahajlított lábának töredéke is előkerült. A kerámialeletek alapján a ház a LT D időszakra, a Kr. e. 1. sz. első felére–középső harmadára datálható. A *kelta* telephez tartozó jelenségek zöme leletben szegény, de viszonylag mély gödör.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

Munkatársak: Ecsedy István, Kovács Ágnes, Rajna András.

ZIMBORÁN GÁBOR

94. Cegléd, Botond-dűlő

(Pest megye) U

A Cegléd 4/9 sz. lelőhelyen 2005. június 28. és augusztus 1., majd szeptember 3–26. között végeztünk megelőző feltárást. A főút mindkét oldalán összesen 92 régé-

szeti objektumot tártunk fel 2888 m² megelőző és 683 m² próbafeltárási felületen. Az objektumok közül 82 gödör, 6 sír, 1 kemence és 3 feltehetően jégkori csontmaradvány. Ez utóbbit leszámítva minden jelenség a középső újkőkori szakálhái csoporthoz tartozik.

A főúttól D-re eső sávban 59 objektum került elő, 4 sír, 1 kemence és gödrök. A sírok K–Ny tájolásúak, a csontvázak a bal oldalukon feküdtek zsugorított helyzetben. A sírokban melléklet nem volt, csak az 58. sz. sírban a csontváz medencecsontja alatt találtunk egy kis darab okkerrögöt. Különleges, valószínűleg szabálytalan temetkezés az 59. sz. objektum egy gödör közepén, 60 cm mélyen egy emberi koponya feküdt „fejjel lefelé”, fejtetőn állt, a koponyán kívül csak néhány kicsi csonttöredék került elő. A három szabályos temetkezés egymáshoz közel, a telep középső, legsűrűbb részén feküdt, a telepobjektumok között. A főút É-i oldalán feltárt sávban 2 neolit sír került elő. A 74. sz. gödörben, annak É-i harmadában, a betöltés felső rétegében feküdt egy erősen zsugorított, bal oldalán fekvő, K–Ny-i tájolású emberi csontváz. A 84. sz. gödörben szintén a betöltés felső részén feküdt a DK–ÉNy-i tájolású, bal oldalán zsugorított temetkezés. Egy kemencéből csak a tapasztott sütőfelület maradt meg, a kemence a felszínhez közel feküdt, a kemence falait a mezőgazdasági munkák valószínűleg már jóval korábban elpusztították. Közvetlenül a kemence É-i oldalán feküdt az 53. sz. csontváz. A főúttól D-re eső sávban, kb. a lelőhely közepén, egy nagy kiterjedésű, sekély, leletben nagyon gazdag gödör feküdt. A gödör ÉNy-i részén került elő a kemence-maradvány, mellette 3 sűrű kerámiafoltot bontottunk ki. Feltehető, hogy ez az objektum eredetileg házmaradvány lehetett, a ház padlója valószínűleg túl magasán feküdt, a mezőgazdasági munkák elpusztították. Az objektum É-i oldalán két gödörből nagy mennyiségű patics került elő, köztük nagy, áglenyomatos darabok.

A településen feltárt gödrök nagy része valószínűleg agyagkitermelő gödör lehetett. A leggazdagabb leletanyag a 82. sz. gödörből került elő, itt a gödör alján egy nagyméretű, összefüggő kerámiafoltot bontottunk ki. Kerámialeletei között megtalálhatók a klasszikus szakálhái periódus legszebb és legjellegzetesebb darabjai, a nagyméretű, karcolt, festett díszű arcok edények töredékei, karcolt spirál- és meanderdiszes töredékek vörös pasztózus festéssel, szilmei bütykös töredékek. A 4. sz. főúttól D-re eső teleprészen is viszonylag sok karcolt, ívelt szalagdiszes, vörös festésű töredéket találtunk, emellett négyszögletes edény töredékeit, karcolt meanderdiszes töredékeket. A kőeszközök közül őrlőkövek, egy csiszolt kővéső, kova és obszidiánpengék kerültek elő.

A lelőhely a szakálhái csoport fiatalabb szakaszába sorolható, és valószínűleg egyidős a Cegléd 4/1 lelőhelyen feltárt szakálhái teleppel.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

Munkatársak: Zimborán Gábor, Ecsedy István, Rajna András.

KOVÁCS ÁGNES

95. Cegléd, Bűrgeházi-dűlő

(Pest megye) B, Sza, A, Á, Kö

2005. április 4. és november 10. között a 4. sz. főút ceglédi szakaszán, a főút jobb oldalán a 70+385–71+550 km és a bal oldalon a 70+765–71+600 km között, összesen 38 508 m² területen végeztünk megelőző és 1411 m² területen próbafeltárást. A műút mindkét oldalán kb. 12–15 m-es sávban, illetve a 70+770–765 km között futó (a műútra merőleges) föld- és kövesút Ny-i és K-i oldalán kb. 160 m hosszan futottak a szelvények.

A több mint 1 km hosszú lelőhely nagy része több ÉNy-DK-i magaslaton terül el, melynek DNy-i szélét egy magasabban fekvő nádas, K-i és É-i szélét pedig egy mélyebben fekvő, egykori patak- vagy folyómeder határolja. A K-i szélen mesterséges csatornát építettek, mely a 4/14 és a 4/19 lelőhelyeket elválasztotta egymástól. A terület DK-i részén, a 71+150–260 km között a mára már elhordott homokdomb É-i részének maradványát is megtaláltuk. Valószínűleg ennek a magaslatnak tetején állhatott a kőalapozású Árpád-kori templom és az azt körülvevő temető is. Erről tanúskodtak a szétszántott vázmaradványok, illetve az ezen a területen feltárt árkok betöltésében talált, másodlagosan felhasznált kövek és téglák.

A településmaradványok az út mindkét oldalán egyaránt megtalálhatók voltak, és olykor jól látható volt az is, hogy pl. a szarmata műhelysor, illetve az Árpád-kori házsorok az út mindkét oldalán, egy ÉNy-DK irányú tengelyen helyezkednek el.

A bronzkori (Makó-, Vátya-kultúra) objektumok a lelőhely középső és K-i részén, a szarmata telep a DNy-i és a középső részen, az avar település a legdélebbi részen és a nagy kiterjedésű Árpád-kori falu a középső és a K-i részen helyezkedett el.

Összesen 1472 objektumot tártunk fel, melyek közül 41 őskori (bronzkori?), 54 bronzkori, 693 szarmata, 30 avar, 201 Árpád-kori, 6 középkori, 12 újkori; 435 olyan objektum, melyből korhatározó leletanyag nem került elő. Az objektumok típusát tekintve 831 gödör, 449 árok, 92 ház, 63 szabadtéri kemence, 12 kút, 7 cölöplyuk, 6 műhely, 5 füstölő, 2 felszín feletti építmény, egy tűzhely és egy kemenceomladék. A településmaradványok között 3 sírt is kibontottunk.

Az őskori és a bronzkori objektumok a homokosabb területen, a 70+770–171+250 km között, kisebb csoportokban, egymástól 20–60 m-re helyezkedtek el. A főként kerek alakú, meredek falú gödrökből gazdag leletanyag került felszínre, a lekerekített sarkú, téglalap alakú, sekélyebb objektumokban és az ÉNy-DK, É-D irányú keskeny árkokban alig volt lelet. A kora bronzkori (Makó-kultúra) gödrökből belső díszes, gömbszelet alakú tálak, gömbszelet alakú edények csonka gúla formájú üreges talprészeinek töredékei és egyfűlű bögrétöredékek kerültek elő. Egy 1 m átmérőjű gödörben egy szarvasmarha ép csontvázát bontottuk ki. A középső bronzkor végi (késő Vátya-kultúra) objektumokban ferdén behajló peremű (polírozott felületű), peremén bütyökkel díszített tál- és kisbögre töredékek voltak. Az 1381. sz.

nagyméretű, közel 2 m mély gödörben többek között két halsütő tál és egy bronz árvéső is volt. Egyetlen gödörben találtunk késő Vátya-korai halomsíros jellegű, szögletesedő alján négy bütykös bögrétöredékeket. A 291. sz. ÉK-DNy tengelyű, téglalap alakú sírgödörben lelt elszántott, zsugorított temetkezés vázmaradványa valószínűleg őskori. A leletanyag 90%-a hulladékgödörökből származik, ami arra utalhat, hogy rövid ideig telepedtek le a kora és késő bronzkori népcsoportok.

A szarmata település a lelőhely Ny-i szélétől kb. 440 m hosszan és 155–160 m (a főútra merőleges köves- és földút mentén, nagyobb szakaszon) szélesen jelentkezett. A házak, a műhelyek, a szabadtéri kemencék elhelyezkedése és a leletanyag arra utal, hogy a közel 10 000 m²-nyi területen a szarmaták többször telepedtek le a Kr. u. 2–5. század között, illetve a 2–3. században hosszabb ideig éltek itt. A település széleit kisebb-nagyobb méretű árkok és árokrendszerek jelzik, továbbá az ÉK-i peremen tártuk fel az egyetlen, 2–3. századra keltezhető sírt. A DNy-ÉK tájolású, nagyméretű, téglalap alakú sírban egy fiatal nő hanyatt fektetett csontvázát bontottuk ki. A halotti ruha (nadrág) alját több sorban színes gyöngyökkel varrták ki, emellett üveggyöngyökből álló nyakéket, zománcbetétes pelta alakú bronzfibulát és egy bikónikus orsógombot találtunk még a sírban. Másik két csontvázat is találtunk: egy idősebb nő gödörbe és egy melléklet nélküli egyén árokba temetett vázát.

A 36 lekerekített sarkú téglalap alakú, 230/290×260/440 cm méretű, általában letaposott járószintű (egy esetben ötször, több házban kétszer megújított padlójú), kettes-hármas csoportokban megásott ház tetőszerkezetét egy központi oszlop, vagy a ház hossz tengelyében megásott 2 vagy 3 ágas tartotta. A legtöbb házban a padlón 2–5 cm átmérőjű karólyukak (néhol háromszög és négyzet alakú is) voltak. Négy házban figyeltünk meg a padlón malomjátékot ábrázoló karcolatot vagy annak részleteit.

A három dögölt padlójú, központi oszlop tetőszerkezetű műhely egy ÉNy-DK irányú tengelyen helyezkedett el, egymástól néhány méterre. A padlón talált több száz karólyuk és nagy méretük arra utalhat, hogy szövőműhelyek lehettek. A házakhoz hasonlóan csoportokba, a házaktól 100–120 m-re találtuk meg az egy vagy több kemencés szabadtéri kemencéket, melyek sütőfelületét többször is megújították. A sütőfelület alá cserepeket és állatcsontokat terítettek. A leletanyagban megtalálhatóak a kézzel formált fazék- és fedőtöredékek, kétosztatú és csónak alakú agyagmécsesek, korongolt tál-, korsó-, hombár- és fazéktöredékek. Kis számban voltak terra sigillata, amfora-, üveg pohár- és a késő szarmata korra jellemző szemcsés fazéktöredékek. A használati eszközök között malom-, fenő-, csiszolóköveket, orsógombokat, hálonehezéket, csonteszközöket (tű, ár, fűró, korcsolya), vaskéseket és néhány ékszer (üveggyöngy, bronzfibula-, karperecske) is találtunk.

Az avar objektumok többsége a lelőhely DNy-i szélén, kisebb része az ÉK-i peremén jelentkezett. A né-

hány kisebb-nagyobb méretű árokrendszerből és 4 ház-ból gazdag leletanyag (kézzel formált fazék- és sütőharang-töredék, bekarcolt hullámköteg- és bepecsételt díszítésű cserepek, kevés korongolt fazéktöredék) került elő. A házakban a letaposott járósínt és a tetőt tartó cölöpöket is megtaláltuk.

Az Árpád-kori település objektumai a 70+770 km-től K-re 370 m hosszan, illetve a 71+500 km-től egészen a lelőhelyet határoló csatornáig, az út mindkét oldalán egyaránt megtalálhatók voltak. A házak elhelyezkedése, mennyisége, méretbeli különbsége és a leletanyag alapján megállapítható, hogy a falunak több fejlődési fázisa volt. A kora Árpád-kori faluszerű település (a műút déli oldalán) 10–12 m² alapterületű, két ágas által tartott szellemenyes tetőszerkezetű, lejárt padlójú házai csoportokba rendeződtek. A házakat több esetben körárokkal vették körbe. A műút É-i oldalán már 12–20 m² alapterületű, 2 vagy 3 cölöp által tartott nyeregtetős, lejárt padlójú, kb. 40–50 m hosszú, ÉNy-DK-i irányú utcásorba fekvő házakat találtunk. A kerek vagy szögletes alakú kemencéket minden esetben a ház egyik sarkába vájták, melyek ház-gödörön belül eső részét agyagból építették fel.

A falu az 1241–42. évi tatárjáráskor pusztult el, melyet több lelet is megerősít. Az egyik leégett ház kemencéjében két összehújt gyermek és az anya részben kemencén kívül eső vázát bontottuk ki. A kisfiú mellett IV. Béla ezüstdenára (CNH I. 263.) feküdt. Az épület padlóján az egykor használt főzőedényeket, csiszolt kő sőtörőt, favödör abroncsait és fülét, a leégett faláda maradványait (vaszarat, ládapántot) a mezőgazdasági tevékenységre (sarlók, rövidkaszák, vas ásóél, fejszék), az állattartásra (csikózábla, ollók) és az ácsmesterségre (ács-körző) utaló eszközöket találtuk meg. Egy gödörben a medencéjén megsérült, egy árokban pedig két fiatal egyén temetetlen vázát bontottuk ki.

A házaktól kb. 120–130 m-re három kemence nélküli műhelyt tártunk fel, többek között egy kovásműhely is, melyben a padlót, 6 cölöplyukat, az üllő helyét, a salakokkal, félkész és rontott vastárgyakkal teli munkagödört és a kisméretű olvasztókemencét is megtaláltuk. A gödörök, árok, szabadtéri kemencék, házak, műhelyek, kutak és füstölők betöltéséből viszonylag kevés leletanyag került elő. Kisebbszámban csillámos soványítású, nagyobb számban bekarcolt csigavonallal, bevagdallással díszített fazék- és bogrács-töredékek kerültek felszínre. A használati eszközök között malomköveket, vaskéseket (nyél csontborítását is), csontkorcsolyákat, orsókarikákat, vas mezőgazdasági eszközöket, továbbá vaskapcsokat, vasszögeket, vassarkantyút, nagyméretű vaskulcsot találtunk.

Munkatársak: Ecsedy István, Kalácska Róbert, Kovács Ágnes, Rajna András, Zimborán Gábor, Zsoldos Attila régészek; Bartuczné Farkas Ildikó, Czegléczki Tibor, Dinnyés Ágnes, Dinnyés Dóra, Fodor Péter, Gera Ágnes, Kovács Éva, Szabó Gergely ásatási technikusok.

A leletek a ceglédi Kossuth Múzeumba kerültek.

GULYÁS GYÖNGYI

96. Cegléd, Fertály-földek I.

(Pest megye) Ó, Á

2005. július 18. és november 23. között a 4. sz. főút szélesítésekapcsán a 71+750–72+120 km közötti szakaszon, az út mindkét oldalán kutattunk: 153 m² területen próba-, 9573 m²-en megelőző feltárást végeztünk (4/17 sz. lelőhely). Egy Árpád-kori, 11–13. századi település részlete látott napvilágot. A kutatás során 216 gödört, 148 árkot, 23 gödörházat, 17 műhelygödört, 11 szabadtéri kemencét, 7 kutat, 2 cölöplyukat és 9 bizonytalan rendeltetésű objektumot tártunk fel.

A telep leletanyaga egységesnek mondható. 163 objektum (37,6%) leletanyaga között szerepel Árpád-kori kerámia. Az objektumok nagyobb része (61%) lelet, illetve keltező lelet nélküli volt. Három objektumból kerültek elő jellegtelen őskori edénytöredékek, három objektum pedig újkori.

Az Árpád-kori kerámialeletek többségére a főzőedények – a kézikorongon készült, homokkal soványított fazekak – a jellemzőek, de néhány cserépbogrács, két esetben pedig sütőharang töredékei is előkerültek.

A telep állatcsontanyagáról elmondható, hogy leginkább a szarvasmarhacsontok fordultak elő nagyobb mennyiségben. A lelőhely Ny-i részén nagyobb számban kerültek elő marha szarvcsapok, főleg a műhelygödörből és közvetlen közelükből.

A lelőhelyrészlet legértékesebb lelete a 345. sz. objektumból került elő, egy 6,5 cm széles bronzkereszt, melynek egyik szára hiányzik. A trapéz alakban végződő egyik keresztvég és a kereszt középső része át van fúrva.

A teleprészlet házai általában 250×250 cm kiterjedésű, kemencés gödörházak, melyek hossz tengelyében kettő-három cölöp tartotta a tetőzetet. Bejáratuk a kemencével szemben kapott helyet. A kemencék fenéktápasztása többnyire egyrétegű, de a két, néhány esetben pedig három réteg is előfordult. A sütőfelület alá főleg vassalakat, állatcsontot, kisebb mennyiségben kerámiát tapasztottak.

A főúttól D-re, a 71+860–900 km közötti területen intenzíven kerültek elő a belső gödörökkel is ellátott műhely-objektumok, egymás mellett két csoportban. Nyolc műhelyobjektum esetében figyeltünk meg kisméretű, kb. 50 cm szélességű kerek vagy szögletes, a műhely oldalába vájt, kissé lejtős kemencéket (esetleg pörkölőket, vagy olvasztókat). A helyben történt vasmegmunkálást tovább erősíti a leletanyag között nagy számban előfordult vassalak és vasbuca. Érdekes azonban, hogy a lelőhelyen előkerült vastárgyak száma kevés. A gyepvasérc helyben történt megmunkálása a környező lelőhelyeken is megfigyelhető volt.

A 406. sz. objektum három kemencéjét a munkagödör K-i és D-i falába vájták. A kemenceplatnik a nyelési szint alatt kb. 150 cm mélységben kerültek elő. A sütőkemencék platnijá alá vegyesen vassalakat és állatcsontot tapasztottak.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

KALÁCSKA RÓBERT

97. Cegléd, Fertály-földek II.

(Pest megye) Ó, Á, Kk

2005. július 8. és november 7. között megelőző feltárást végeztünk a 4. sz. főút szélesítése során, a 71+625–71+775 km-szelvényben, a főút mindkét oldalán. A 4272 m²-nyi területen összesen 179 objektumot tártunk fel, amelyek – a szomszédos Cegléd 4/14 és Cegléd 4/17 sz. lelőhelyekhez hasonlóan – egy Árpád-kori településhez tartoztak.

A 179 objektumból 3 gödör bizonyult leletei alapján késő középkorinak, 1 gödör pedig minden kétséget kizáróan újkorinak. A lelőhelyen 4 objektumból, 2 árokból és 2 gödörből kerültek elő kisméretű, jellegtelen őskori cseréptöredékek, középkori leletanyag keverve.

Egyértelműen Árpád-kori leletanyag 82 objektumból került elő. További 93 objektumról feltételezhető, hogy az egykori Árpád-kori településrészelethez tartoztak. A feltárt Árpád-kori objektumokból 83 árok vagy árok-részlet, 64 gödör (ebből 4 kiegészített oldalú élelem-tároló verem), 13 sarokba épített kemencés gödörház, 6 szabadtéri kemence, 1 három kemencéből és azok közös munkagödörből álló kemencebodor, 4 kút és 4 műhely. Az objektumok elenyészően kis része bizonyult leletben gazdagnak, a legtöbb árokból és gödörből kis mennyiségű cseréptöredék, állatcsont-töredék és patics került elő. Viszonylag nagy mennyiségben kerültek elő kisméretű vastárgyak töredékei, megmunkált csontszerszámok, valamint a vasmegmunkálás melléktermékeként jelentkező kohó- és kovácssalak.

A lelőhely az objektumokat tekintve intenzívnek bizonyult, az egymást metsző Árpád-kori árkok, gödrök, kemencék és házak alapján több települési fázist tudunk elkülöníteni. A legkorábbi időszakot az árkok (vízelvezető árkok) jellemzik, ezt követik a már betemetett árkokra épített szabadtéri kemencék és a négyszögletes, földbe mélyített, sarokba épített kemencés, 8–10 m²-es alapterületű házak. A 4. sz. főúttól É-ra lévő, bal oldali sávban került sor a lelőhely legnagyobb jelentőségű objektumainak feltáráására, ahol a lelőhelyre jellemző Árpád-kori házak közül négyet elhagyásuk után műhellyé alakítottak. Ezekből a műhelyekből nagy mennyiségben kerültek elő csontszerszámok, fűvöcsőtöredékek, mészködarábok, kohósalak, valamint a vasolvasztás folyamata után elbontott kohó falának átégett és vassalakkal összeolvadt darabjai, amelyeken megfigyelhetők a fűjtatócsövek lenyomatai is. A leletek és az objektumokon belül megfigyelt jelenségek – salagködörök, a kohóból kifolytatott és megszilárdult salakcsíkok, koromgödörök, a kisméretű kohók legalsó átégett rétegei – alapján biztosak lehetünk benne, hogy a lelőhelyen a közelből begyűjtött gypvasércet kohósították, és az így nyert vasbucákat a környékbeli kovácsműhelyekben hasznosították.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.
Munkatársak: Ecsedy István, Zsoldos Attila.

ZIMBORÁN GÁBOR

98. Cegléd, Fertály-földek III.

(Pest megye) R, B, Á

A 4. sz. főút 72+130–72+500 km-szelvényének déli oldalán, a főút tervezett szélesítésének sávjában, továbbá a J2 jelzésű tervezett földút és a jobb oldali útcsatlakozás területét (a 4/18 sz. lelőhelyet) próbaátást követően megelőző feltárással kutattuk.

A próbafeltárást 2005 áprilisában, a megelőző feltárást és a lelőhely K-i részének szondázását július 18. és szeptember 27. között végeztük. A lelőhely K-i részén húzott kutatóárkokban alig volt régészeti értékkelhető objektum.

A kutatott mintegy 9000 m²-en összesen 95 objektum került elő. A szórványos őskori gödrök közül a középső és késő rézkor átmeneti időszakát képviseli a 78. sz. szabálytalan alakú gödör, melyen Árpád-kori árkok haladtak át, az egyik gödör későbronzkori. Néhány újkori beásástól eltekintve a többi telepobjektum kevésbé intenzív Árpád-kori településrészelethez tartozik. A telepobjektumok többsége különböző méretű és irányú árok, árok-részlet, 24 gödör, 1 kút, 4 szabadtéri kemence, 2 ház. A 95. sz. ház 3×2,8 m-es, közel Ny–K tengelyű, ÉK-i sarkában kisméretű, vájt kemencével, hossz tengelyénél két cölöplyukkal. Betöltéséből néhány hullámvonal-köteges fazéktöredék került elő. Hasonló méretű a 91. sz. ház is, ebben kemence nem volt. A 72. sz. szabadtéri kemence szögletes gödréhez két kemence csatlakozott, Ny-i részén átégett oldalú gödör helyezkedett el. Eredetileg kemencés ház lehetett az objektum, melynek ÉK-i oldalába utóbb újabb kemencét vájtak, s a házpadlónál kevésbé mélyebb munkagödör DNY-i végében átégett falú gödröt bontottunk ki. A komplexumot megcsonkította egy fiatalabb árok. A lelőhely K-i részén 3 kutatóárkokban 8 árok- és 1 gödör-részletet tártunk fel.

Az Árpád-kori objektumok igen szerény leletanyagában fazéktöredékek, néhány cserépbogrács-töredék, vasolvasztásból származó salakok mellett csontkorcsolya és egy játékkockává csiszolt juh asztragallosz érdemel említést.

Valószínűnek látszik, hogy a feltárt leletek időszakosan, főként pásztorkodási tevékenység során lakott terület emlékei. Erre utal a feltárt objektumok jellege, valamint az a tény, hogy az árkok és a kunyhószerű házak időbeli eltérésére stratigráfiai adatok is vannak. Mindazonáltal valószínű, hogy a középkori települési objektumok mindegyike a tatárjárás előtti időszak emléke, az újratelepülés után ez az alacsony térszínű rész mindvégig mezőgazdasági használatban volt.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

ECSÉDY ISTVÁN

99. Cegléd, Intézeti-dűlő I.

(Pest megye) V

2005. augusztus 25. és szeptember 9., majd október 4–22. között végeztünk próbafeltárást a 4. sz. főút 75+340–75+720 km-szelvényétől É-ra a Perje-csatorna É-i part-

ján levő 4/22 sz. lelőhelyen, a B3 földút 0+010-0+390 km-szakaszán.

A Perje-csatorna itteni szakasza a 4. sz. főút 1970-es évekbeli kiépítésekor kialakított, mesterséges meder, mely alacsony kiemelkedést vág át. A főúttal párhuzamosan vezetett új meder K-Ny irányban vágja át azt az alacsony kiemelkedést, amelyet a vízrendezés előtt az itt meanderező ér hurokszerű kanyarulata vett körül. A szintje szigetszerű kiemelkedés eredeti területének nagy részét a korábbi útépítés és csatornaásás már megsemmisítette, ezért az itt tervezett földút kialakítását megelőző feltárás a régészeti vizsgálat utolsó lehetőségét jelentette a terület megmaradt É-i peremén.

A lelőhelyen 682 m²-en próbafeltárást és 654 m²-en megelőző feltárást végeztünk, 28 objektumot (17 gödör és gödör részlet, 3 árok részlet, 1 csontvázas sír) tárva fel. A részben elszórtan elhelyezkedő telepobjektumok egy része a vaskor legkorábbi időszakára, Kr. e. 9–8. századra keltezhető. Különleges a 14. sz. objektum: a 4,5×3,5 m-es, 1,8–2 m mély nagy, szabálytalan kialakítású gödör bőséges és jellegzetes Ha C leletanyagot tartalmazott (grafitos felületű csészék, kannelurás tálak, kőbuzogány-töredék). Ilyen telepanyag az első alkalommal került elő a tágabb környéken.

Néhány árok részlet feltárása leleteket nem eredményezett. Az egyik gödörre ástott temetkezés szokatlan testhelyzetű („begyömösölt”) csontváza fiatalabb a gödörnél, de mellékletek hiányában nem keltezhető.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

DINNYÉS ISTVÁN – ECSEDY ISTVÁN

100. Cegléd, Intézeti-dűlő II.

(Pest megye) H, Kö

2005. szeptember-októberben próbafeltárást végeztünk a MÁV 100 vonal 78,62–78,67 km-szakaszán. A vasútvonal É-i és D-i oldalán tervezett új árokszakaszon húzott kutatóárokka feltártuk a lelőhely veszélyeztetett részét. Az É-i oldalon egy lelet nélküli kerek gödört bontottunk ki. A déli oldalon honfoglalás kori árok részletet és ház(?) részletet, a ház ÉNy-i szélét átvágó 15–16. századi árok részletet tártunk fel. A ház részletből kétagú ruhadísz (kerek verethez kapcsolódó szív alakú csüngő) került elő.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

DINNYÉS ISTVÁN

101. Cegléd, Intézeti- és Bába-Molnár-dűlő

(Pest megye) B, Sza, Á

A 4/12 sz. lelőhelyen a 4. sz. főút 75+730–76+480 km Ny-K szakaszán egy ÉÉK-DDNy irányú mezőgazdasági út halad át. 2005. július 18. és október 13. között a lelőhely útépítéssel veszélyeztetett területein vizsgáltuk a lelőhely kiterjedését és intenzitását. Próbafeltárást 1429 m²-en, megelőző feltárást 12 701 m²-en végeztünk; 293 objektumot (212 gödört, 47 árkot, 20 sírt, 5 házat és 9 szabadtéri kemencét) tártunk fel. Ezek közül 1 őskori,

34 bronzkori, 1 késő bronzkori, 178 szarmata kori, 15 Árpád-kori, 64 lelet nélküli.

Őskori leletanyag került elő az útcsatlakozás D-i, az átvezetés DNy-i részén nyitott felületen, melyen 36 gödört és 5 árkot tártunk fel. Minden keltezhető telepobjektum bronzkori, a Makó-, a nagyrévi és az urnasíros kultúra időszakába sorolható.

A 114. sz. gödörben a Makó-kultúrára jellemző belső díszes tál töredékére bukkantunk. Igen sekély a 130. sz. gödör, gazdag makói korú leletanyaggal: több darabban előkerült fekete színű, megvastagodó peremű edény, kis méretű csonkakúp alakú, 4 cm magas, 3 cm átmérőjű pohárka, vízszintes peremű edény töredéke a perem alatt bekarcolt zezug vonallal, alatta háromszög mintával díszítve.

A nagyrévi kultúra településéhez tartozó 131. sz. gödör meglehetősen rossz minőségű kerámiát tartalmazott, fontos lelete egy jellegzetes, kihajló peremű fazék. A 134. sz. gödörben bekarcolt hálómintával díszített töredéket, továbbá két textildíszes töredéket (hatvani kultúra) találtunk. Kocsimodell töredékét tártuk fel a 141. sz. gödörben, kocsi aljának és oldalfalának 5×8 cm-es részletét. A 155. sz. objektumban a késő bronzkorra jellemző síkzott peremű tálak töredékeit és egyéb, az időszakra sorolható kerámiát bontottunk ki.

Szarmata kori leletek kerültek elő a lelőhely Ny-i részén közvetlenül a 4. sz. úttól D-re. A felület középső részén szarmata temető részlet 19 sírját tártuk fel. Minden temetkezés erősen bolygatott, rabolt, tájolásuk D-É. A 9. sz. körárok D-en nyitott, közepén az 1. sz. női sírral. A sírt feldúlták, megmaradt leletei: bronz ládikaveret, bronzlemez-töredékek, gyöngyök. A körárok Ny-i részében 2 gyermek sírt bontottunk ki. A 42. sz. sírban bronz fülbevalópár, bronz féltorques, bal csuklónál üveg- és borostyángyöngyök voltak a mellékletek. A 2. sz. sír körárkának csak kb. negyedét találtuk meg. A feldúlt sír megmaradt leletei (vas lándzsahegy, vasfibula-töredék, fenőkö) férfi temetkezésre utaltak. A körárok Ny-i részén tártuk fel a 10. sz. sírt, a váz bal mellkasán vasfibulával. Szintén körárokban bontottuk ki a 36. sz. sírt. A 92. sz. szintén feldúlt, női sírhoz (borostyángyöngy) a 28. sz. körárok tartozott. Az árokkeret nélküli, szintén erősen feldúlt temetkezések közül kiemelhető a 25. sz. sír, bolygatott csontjai között vastöredékek, medence tájkán vas lándzsahegy feküdt. A 27. sz. sírban a mellkas környékén pénzt, a medencében vascattöredéket, a sírgödör É-i végénél kisméretű korongolt edényt találtunk. A 88. sz. sír É-i tájolású gödörben a feldúlt temetkezésből csak néhány hosszúcsont és egy bronzfibula maradt a sírban. A 97. sz. női sír erősen bolygatott, rabolt volt. A sírföldből 20 cm mélyen egy fülezzet bronz(?) pénz került elő, a sírfenéken 75 cm mélységben 5 egymásba kapcsolódó bronzkarika, számos korallgyöngy, több szálból sodort, hurkos-kampós arany fülbevaló feküdt. Szintén a sírfenék közeléből egy 2×1 cm-es téglalap alakú barna, világos berakással díszített kőlapocskát került elő, mely a tőle nem messze talált lemezes testű bronzfibula lapjáról válhatott le. A 104. sz.

férfisírban a bolygatott váz mellett, a DK-i saroknál vas lándzsahegy feküdt, a csontok közül kisméretű bronzfibula bukkant elő. A temetőrészlet a leletek alapján Kr. u. 3. századi lehet.

A főútszélesítés 76+100–200 km-szakaszánál szarmata településrészletet tártunk fel. A gödrök többsége méhkas alakú verem, szürke korongolt és kézzel formált szarmata kerámiával. A két ház közül 4 központi oszlopos. A területen több szétdúlt kemence maradványait is sikerült megfognunk. Legérdekesebb a 110. sz. szabadtéri kemence, amelynek a felépítménye is egészen jó állapotban maradt meg, valamint hamusgödör is csatlakozott hozzá. A kemence fenéktapasztása alatt szarmata kerámia fordult elő több rétegben.

Az átvezetés ÉK-i és az útcsatlakozás „B” ágának területén nyitott 2509 m²-es felületen szarmata-késő szarmata település intenzív részletét tártuk fel. Az 56 telepobjektum többsége árok, árokrészlet és gödör, továbbá néhány szabadtéri kemence és ház. Kiemelhető az objektumok közül a 260. sz. szabadtéri kemence, mely egy korábbi gödör kb. 50 cm vastag, döngölt agyagbetöltésére épült, a fenéktapasztása alá korongolt edénytöredékeket terítettek. Vékony agyagrétegekkel többször megújított padlószintet figyeltünk meg a 276. sz. házban. A ház ÉK-i sarkában egy viszonylag jó állapotban lévő kemencét tártunk fel, déli felében vasmérleg(?) töredékére bukkantunk. Központi oszlop támasztotta a 294. sz. szintén kemencés ház tetőszerkezetét, a ház fontos lelete egy áttört díszű bronz övcsat.

A lelőhelyrész északi részén tártuk fel a 31. sz. késő szarmata sírt: bolygatott női váz, a lábánál piros festett tálka, mindkét csuklóján bronz karperec, a medence környékén vas övcsat, a vállánál vasfibula.

Az Árpád-kori telepobjektumok közül kiemelendő a 73. sz. ház. A szokványos ház padlóját többször megújították. Leletei fazéktöredékek, cserépbogrács-töredékek, S-végű bronz hajkarika és egy áttört, késő avar bronz övveret voltak.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.
Munkatársak: Ecsedy István, Kovács Ágnes.

RAJNA ANDRÁS

102. Celldömölk, Vulkánfürdő

(Vas megye) Ó, Á

2005. június 6–24. között elvégeztük a megelőző feltárást a létesítendő fürdő építésének II. ütemét érintő területen. A jelenlegi kutatás alapján a 2004-ben elvégzett archeomágneses felmérés képezte, kutatóárkok és szelvények segítségével vizsgáltuk a megjelölt anomáliákat, ugyanakkor a teljes terület feltáráására nem volt lehetőségünk. Közel 326 m² felületet vizsgáltunk.

A lelőhely jelentőségét az az Árpád-kori (11–12. sz.) település adja, melynek központi része a 2003-ban folytatott ásítás során került napvilágra. Az idei év eredménye, hogy nagy valószínűséggel meghatározhatóvá vált a középkori falu hozzávetőleges kiterjedése, legalábbis

DDNy-i irányban. Kiemelkedő a két, földbe mélyített járószintű épület, melyek feltehetően műhelyek, az előzőekben ismertté váltakhoz hasonló szerkezeti megoldásuk és méretük alapján. D-É tájolásúak, a hosszanti közép-tengely két végében helyezkedett el a tetőszerkezetet tartó 1-1 oszlophely, illetve az ÉNy-i saroknál figyelhető meg egy feltűnően szabályos négyzet alakú lemélyedés. Mindkét esetben a DK-i sarokban találtuk meg a kemencét, sajnos eléggé bolygatott állapotban. Leletanyagukat elsősorban a korszakra jellemző kerámiatöredékek jelentik, de kevés állatcsont is előkerült, valamint az egyik házból egy vaskés töredéke. A korszak településeire jellemző módon esetünkben is annak szélét kemencék, illetve kemencebokrok csoportja jelzi. Összesen három kemencét sikerült megfognunk, a hozzájuk tartozó hamusgödörrel, közülük kettő nagyjából egy időben lehetett használatban, a harmadik korábbra tehető. Egy másik kemence érdekessége abban rejlik, hogy összefüggően megmaradt gödörfalának átégett tapasztása (a beomlott boltozat betöltésben jelentkezett), valamint a keményre kieggett sütőfelület. Mindegyik kemencénél megtaláltuk a száj-részt lezáró nagyobb méretű szögletes köveket.

Réteggövedő módszerrel őskori pattintott kőeszközökre bukkantunk, ugyanakkor ezek részletesebb vizsgálatára nem kerülhetett sor.

POLGÁR PÉTER

103. Csabacsúd határa

(Békés megye) Ó, Szk, Á, Kk

2005 áprilisában, szeptember-október folyamán terepbejárást végeztünk az M44 autótú Békés megyei szakaszán.

Nagy-dűlő: A településtől DNy-ra mintegy 700 m-re, az ezen a szakaszon igen markáns, széles Kondoros-völgy egy éles Ny-i irányú kanyarulatának belső oldalán, a falutól DNy felé haladó dűlőúttól K-re van a 350×100 m kiterjedésű 13. számú lelőhely. Terepbejárássunk során a topográfiai terepbejárások eredményeivel megegyezően a lelőhely nagyságához képest kevés szkíta kori és Árpád-kori edénytöredéket gyűjtöttünk. A lelőhely alacsony intenzitású.

Nagy-ráta-dűlő II.: Az előző lelőhelytől közvetlenül K-re, a Kondoros-völgy egy éles kanyarulatának külső ívén van a 600 m hosszú és 100 m széles 14. számú lelőhely. Terepbejárássunk során – összhangban a topográfiai terepbejárások eredményeivel – a nagy kiterjedés ellenére csekély számban találtunk késő középkori és őskori edénytöredéket. Mindkét korszakban alacsony intenzitású település állhatott a területen.

GYUCHA ATTILA

104. Csanádpalota határa

(Csongrád megye) U, B, Sza, A, Á, Kk

Az M43 autópálya Makó-országhatár szakasz tervezett nyomvonalának régészeti terepbejárása során a település határában az alábbi lelőhelyeket regisztráltuk.

Juhász-tanya: A nyomvonal 55+800–57+000 km-szelvénye között nagy kiterjedésű őskori, szarmata és Árpád-kori település felszíni nyomait találtuk meg (60. sz. lh.).

Az autópálya 55+900 km-szelvényénél a nyomvonal 200 m széles sávja keresztezi a Csanádpalotáról az országhatárhoz vezető kövesutat. Ennek Ny-i oldalán, az úttól mintegy 100 m-re egy, a környezetéből alig kiemelkedő, É-D irányú dombhát található. A dombhát része egy összefüggő, medrekkel és magasabb gerincekkel tagolt folyómeder által alakított földrajzi egységnek. Ezen a tagolt felszínen halad keresztül a nyomvonal egészen az 57+000 km-ig, ahol is keresztezi a Krakk-ér medrét. A Krakk-ér széles medre itt torkollik össze a Csanádpalotai-érrel, és ezzel egy és összefüggő vízrendszert alkotnak közösen. A két meder és azok lefűződött ágai tagolják a környezet felszínét.

A lelőhely nyugati vége közepes sűrűségű, majd a Juhász-tanya környezetében igen ritka, de nem szűnik meg. Az 56+500 szelvénytől jelentős mértékben megnő a felszíni leletek mennyisége. A keleti végén pedig a lelőhely igen intenzívnek mondható.

Az 57+000 szelvény előtt a Krakk-ér kis lefűződött medre keresztezi a nyomvonalat, és ebben a mederben természetesen nem lehetett régészeti leleteket találni. A meder után azonban egészen a főmederig sok kerámiát tudtunk gyűjteni.

A lelőhely nyugati végében elsősorban őskori és Árpád-kori leleteket lehetett gyűjteni. A lelőhely keleti végében pedig őskori és szarmata kori leletek voltak a felszínen.

A lelőhely intenzitása közepes. A rendkívül nagy mennyiségű kerámia mintegy 35%-a Árpád-kori, 30%-a szarmata kori, és mintegy 30%-a őskori volt. A fennmaradó kis hányadot az avar kori, és újkori töredékek tették ki.

Elsősorban a 200 m széles sáv bal oldalán és a tengelyben kerültek elő a leletek, a tengelytől jobbra lényegesen kevesebbet gyűjtöttünk.

A fellelt lelőhely egyértelműen azonosítható a Csanádpalota 14. sz. lelőhellyel, melyet megtalálója kora vaskorra (?) (Hallstatt A-B, Hallstatt B-C), a szarmata-, avar-, és Árpád-korra kelezett.

A nyomvonal tengelyétől északra, mintegy 250 m-re az ELTE által készített légi fotókon és a topográfiai térképeken is egyértelműen látszik egy kör alaprajzú terület. Ennek északi oldala a Krakk-ér partjához csatlakozik. Nyugati, déli és keleti oldalán egy 20–25 m széles mélyedés fut körbe. A mélyedés keleti vége összeköttetésben van a Krakk-ér vízrendszerével. A mélyedés szélessége és mélysége állandó. Mélysége a környezetétől mintegy 1,5 m-rel van lentebb.

A mélyedés belső oldalán, annak körbefutó partján egy mintegy 8–10 m széles sárga agyagos sáv figyelhető meg, amely ugyancsak teljesen körülöleli a kör alakú területet. A légi fotón és a helyszínen is egyértelműen tapasztalható, hogy a mélyedés és a sárga agyagos sáv egymással párhuzamosan futva veszi körül a területet. Mivel egymástól elválaszthatatlanul jelentkeznek, úgy véljük, hogy a keletkezésük is egymáshoz kapcsolódik. Azt

feltételezzük, hogy a mélyedés tudatos emberi tevékenység következtében jött létre. Ennek eredményeképpen a Krakk-ér mentén egy kör alakú bezárt területet kaptak az építők, melyet a mederből nyert vízzel zártak el a külvilágtól. A vízesárok ásása során kitermelt földet az árok belső oldalán halmozták fel, felsáncolták a földet. Ez a felsáncolt sárga agyagos föld néhol még ma is érezhetően magasabban van, mint a bezárt terület magassága.

A légi fotók, a topográfiai térkép és a felszín morfológiája alapján azt feltételezzük, hogy az észlelt jelenségek egy földvár elemeit (sáncárok, sánc, belső vár) jelzik. Feltevésünket erősítheti az a tény, hogy a bezárt terület belsejében zömmel őskori, azon belül is középső bronzkori leleteket találtunk.

Kis-ugar: A nyomvonal 55+100–55+400 km-szelvénye között közepes kiterjedésű őskori, szarmata kori és Árpád-kori település felszíni nyomai mutatkoztak (59. sz. lh.).

Az autópálya 55+100 km-szelvényénél a nyomvonal és annak 200 m széles sávja keresztezi a Nagylak felé haladó vasutat és az azzal párhuzamosan futó Élővíz-csatornát. Ezek keleti oldalán egy szabálytalan alakú dombhát található, amely alig-alig emelkedik ki a környezetéből. Ezen a dombháton terül el a lelőhely. A kis mennyiségben gyűjtött leletek között pontosabb korszakolásra nem alkalmas őskori, néhány egyértelműen szarmata kori (Kr. u. 2–4. sz.), két Árpád-kori, és néhány késő középkori mázas edénytöredék, illetve cseréppipa volt.

Országhatár: A nyomvonal 57+150–57+700 km-szelvénye között nagy kiterjedésű, közepes intenzitású őskori, szarmata és Árpád-kori település felszíni nyomait találtuk meg (61. sz. lh.).

Az autópálya az 57+100 km-szelvényben keresztezi a Krakk-ér É-D irányban folyó széles medrét. A folyón áthaladva a nyomvonal merőlegesen fut a folyó magaspártjával egészen az országhatárig.

A jelölt szakaszon eltérő intenzitással lehetett leleteket gyűjteni. A bejárt sáv déli felében, és a sávtól délre található, a környezetéből kiemelkedő dombháton elsősorban őskori, és szarmata kori (Kr. u. 3–4. sz.) töredékeket találtunk.

A bejárt sáv bal oldalán, és a sávtól É-ra a leletek nagy többségét az Árpád-kori töredékek tették ki. Őskori töredékeket ezen a részen már nem lehetett találni. Az Árpád-kori lelőhely nemcsak a bejárt sávra terjedt ki, hanem az attól É-ra elhelyezkedő, a folyómederrel párhuzamosan futó, szabálytalan dombhátra is. A nyomvonalról É-ra a leletek elsősorban a meder menti részen kerültek elő, míg a nyomvonalról D-re, attól távolabb is sok tárgyat találtunk.

A nagy mennyiségű lelet kb. 40%-a Árpád-kori, a másik 40%-a szarmata kori edénytöredék volt. Jelentős mennyiségben (kb. 20%) találtunk középső bronzkori edénytöredékeket.

A lelőhely egyértelműen azonosítható az alábbi régészeti lelőhelyekkel: Csanádpalota 17., 18., 19.

Sulyok-tanya: A nyomvonal 54+400–54+600 km-szakasza között nagy kiterjedésű, de alacsony intenzitású

szarmata kori település felszíni nyomait találtuk meg (62. sz. lh.).

A Sulyok-tanya környékén a nyomvonal lapos, alig tagolt felszínen halad. A jelzett szakaszon déli és keleti irányból a környezetéből alig kiemelkedő, tagolt vonalú dombhát található, melyen viszonylag nagy felületen találtunk nagyon ritka intenzitású szarmata kori (3–4. sz.) településnyomokat.

Munkatársak: Mészáros Patrícia, Paluch Tibor, Sós-kuti Kornél, Wilhelm Gábor régészek (MFM); Benedek András, Pópity Dániel, Sáty Emese, Tompa György régészhallgatók (SZTE); Katona Sándor, Kulcsár Kornél, Máté Genovéva, Nagy Norbert régésztechnikusok (MFM).

SZALONTAI CSABA

105. Csány, Kétszékház-dűlő I.

(Heves megye) B, Sza

2005 második felében kezdtük meg Mezőszemere és Boldog között a megyét K–Ny-i irányban átszelő termékezetek leletmentő ásatási munkáit. Az árkokat 5 m szélességben kutattuk és dokumentáltuk.

Ezen a lelőhelyen is túlnyomórészt a Kr. u. 2–3. századra keltezhető császárkori szarmata és kevés számú késő bronzkori leletanyag fordult elő.

Munkatársak: Földi Valéria kultúr-antropológus, Kelemen Péter történész, Szeredi István ásatási technikusk, Végh Henrik média technikusk, Bíró Péter, Bíró Ádám régészhallgatók, Varga Emese, Tóth Zsolt főiskolai hallgatók, Csillag Tamás, Erdész Ede, Kovács János.

FODOR LÁSZLÓ

106. Csány, Kétszékház-dűlő II.

(Heves megye) U, R, Sza

A lelőhelyet a Tiszaújváros–Százhalombatta vezetékszakasz nyomvonalán 2004-ben végzett terepbejárások során fedeztük fel a Csányról DNy-ra kivezető földút és a gázvezeték találkozásánál. Errefelé kisebb-nagyobb dombok és mélyedések váltják egymást. Lelelőhelyünk is egy kisebb kiemelkedésre és annak lejtőire terjed ki.

A 2005 őszén végzett megelőző feltáráson 7 objektumot figyeltünk meg (köztük néhány újkori beásást is).

Egy gazdag leletanyagú középső-rézkori település maradványa képezi a lelőhely legjellemzőbb korszakát. A nagyméretű szabálytalan alaprajzú gödrökben elsősorban az állatcsontok domináltak. Az itt feltárt egyetlen zsugorított csontvázas temetkezés is valószínűleg ebből a korszakból származik.

A lelőhelyen emellett újkőkori és szőrványosan szarmata kori leletek is előfordultak, ám jóval szerényebb mennyiségben. A körárokából ítélve egy szarmata kori temető jelenléte sem zárható ki, még annak ellenére sem, hogy ilyen korú sírt nem találtunk a nyomvonalban.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

107. Csány, Miklós-dűlő I.

(Heves megye) LT

Az épülő gázvezeték Heves megyei szakaszának nyomvonalán 2004-ben végzett terepbejárásakor vált ismertté a lelőhely. Csány DK-i határában, a Bordás-tanyától kb. 250 m-re Ny-ra található, egy kisebb dombocskán.

2005 novemberében a 455 m hosszan és 5 m szélességben lehumuszt felületen közel 70 objektumot tártunk fel. Ezek közül 5 nagyméretű kelta ház volt, a hozzájuk tartozó tárológödrökkel. A sűrűbb településrészeket viszonylag mély árkok választották el egymástól. A település központja szelvényünk középső részével esett egybe, ahol is egy kisebb dombhát húzódik. Ezen a területen helyezkedtek el a házak. A házaktól biztonságos távolságra, szelvényünk K-i részén sikerült feltárnunk egy téglalap alakú fémmegmunkáló műhely maradványait, amelyből nagy mennyiségű csiszolt homokkő töredéke került elő. A számtalan cölöplyuk megléte is jól illeszkedik a terület településszerkezetébe. A nagy kiterjedésű telep valószínűleg jóval túlnyúlik a feltárt területen.

DANYI JÓZSEF

108. Csehimindszent, Kishegyi út

(Vas megye) Kő, Kk

A 2005. szeptember 7-én végzett terepbejárásán elsődlegesen a fejlesztésre és belterületi bővítésre szánt területeket vizsgáltuk. Egy új lelőhelyet regisztráltunk.

A Kishegyi úton, a falu régi szőlőültetvényes területén egy nagyobb plató É-i nyúlványának K-i oldalán találtunk középkori és késő középkori telepnyomokra utaló leleteket. Ezek egy jól körülhatárolható 100×100 m-es részen szóródtak szét.

ILON GÁBOR

109. Csesznek, vár

(Veszprém megye) Kk

A cseszneki várban 2005-ben az Állami Múemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ végzett falkutatást és ásatást. A falkutatás során lehetőségünk volt állványról vizsgálni és felmérni azokat a részleteket, melyekre eddig nem nyílt mód. Sikerült egyértelműen meghatározni a felső vár első, egyszintes kőfallal övezett periódusának falkoronáját, igazoltuk az É-i oldal késő középkori zárt erkélyének létezését és felmértük maradványait, a Ny-i traktuson újkori magasítást mutattunk ki, mely a korábbi pártázatos lőrészek átboltozásával járt, azonosítottuk a barokk korban újra átalakított nyílásokat.

Az ásatás során a K-i traktus középkori lépcsőalapozásának tisztázása mellett újabb, az Árpád-kori várhoz kapcsolható falrészletet találtunk.

A felső vár É-i falszorosában és annak bejáratánál hitelesítettük az 1967–69-es ásatások eredményeit. A felső vár É-i falszorosának első periódusú zárófalát, az ahhoz vezető hidat vagy lépcsőt tartó pillért és ennek kö-

zépkeri és újkori átalakításait sikerült meghatározni. Az alsó várból a falsorosba vetető kapu helyét is nagy valószínűséggel azonosítottuk, elkülönítve annak eredetileg szabadon álló falát az újkorban a terület feltöltése után hozzáépített falalapozásoktól.

LÁSZLÓ CSABA – RÁCZ MIKLÓS

110. Csér határa

(Győr-Moson-Sopron megye) Ő, Ró, Kk, Kú

2005. március 23-án helyszíni szemlét végeztem régészeti hatástanulmány készítéséhez. A tervezett regionális hulladéklerakó területén és a környékén erdőtelepítésre kijelölt területen régészeti lelet nem került elő. Az említett terület a községtől Ny-ra húzódó dombvonulat gerincén és annak D-i, valamint lejtős K-i részén helyezkedik el.

Kiskerek: A Kócsod-patak mentén hosszan elnyúló foltban jobbra erősen lepusztult, jellegtelen római kori és őskori oldaltörödéket találtam. A lelőhely a patak árteréből alig kiemelkedő térszínen helyezkedik el.

Kócsod: A községtől K-re, közvetlenül a település szélén, a Kócsod-patak Ny-i oldalán emelkedő dombháton nagyszámú újkori cseréptörödek között késő középkori és kora újkori edénytörödek is kerültek elő. A leletek a domb magasabb részén koncentráálódtak, közel a településhez.

TAKÁCS KÁROLY

111. Dalmand, sánc

(Tolna megye) Kő

2005. május 2-án terepbejárással ellenőriztem a mezőváros K-i kiterjedését. A szántásban jól látható volt, hogy a lelőhely nem közvetlenül a pataknál indul, hanem a domb magasabb részein. A templom törmeléke most még jobban szét volt szántva, mint a korábbi bejárásoknál.

MIKLÓS ZSUZSA

112. Damak, Ürgés-dűlő

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kk

2005. augusztus 26-án terepbejárást végeztünk Lak és Damak határában. Damak határában, a Damak-Edelény út DK-i oldalán, a Damaki-patak két oldalán, közvetlenül a patakparton, a patakhoz lefutó dombok lábánál a patak mentén, mintegy 100 m hosszúságban, a szántásban 15–16. századi kerámiaanyagot találtunk, igen nagy felszíni leletsűrűségben. A lelőhely a középkori Sáp falu lehet. Teljes kiterjedését nem sikerült meghatározni, É-i irányban feltehetően a nem szántott területen is folytatódik.

Munkatársak: Bodnár Tamás és Laki-Lukács László.

PUSZTAI TAMÁS

113. Debercsény, Bejövő út

(Nógrád megye) Á

2005 áprilisában régészeti hatástanulmány kapcsán a község bel- és külterületén szemlét tartottunk. A Bejövő út

Ny-i oldalában az egyik telken (Hrsz.: 88/1) földmunkák során egy Árpád-kori objektumot bolygattak meg.

Április 28-án és május 11-én leletmentő ásatást végeztünk a lelőhelyen. A telken épülő ház alapjainak kiásásakor egy Árpád-kori kemencét vágta ketté. A kemence boltozata részben jó megtartású volt, 3–4 cm vastagon kiégett. A kemence jól tapasztott sütőfelülete fölött három betöltési réteget figyeltünk meg. A platni tapasztásából 13–14. századi kerámatörödek kerültek elő, több perem- valamint egy fenékbélyeges aljtörödek. A kemence Ny-i oldalát későbbi beásások bolygatták meg.

Munkatársak: Bácsmegi Gábor, Nicklas Larsson régészek.

MAJCHER TAMÁS

114. Debrecen, Bellegelő, Kondoros-part

(Hajdú-Bihar megye) U, B, Á

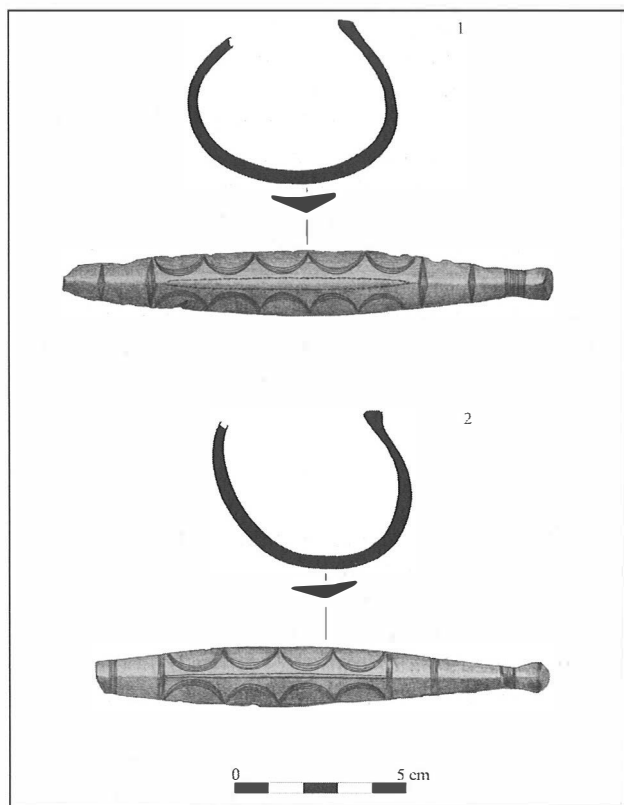
A lelőhely Debrecen Mikepércessel szomszédos, Ny-i határában, a Bellegelő nevű határrészben, a Kondoros Ny-i partján, a Miklósi-tanyától D-re kb. 300 m-re elterülő dombokon található; kb. 800–900 m hosszán, ÉK–DNY-i irányban húzódik végig a patak partján.

2005. június 1-jén Bálint Marianna és Aranyos Annamária a KÖH regionális irodájának régészeti hatósági szemle során 3 háromszög átmetszetű, lekerekített végű, girlandízes bronz karperecet (melyek közül 1 teljesen ép, kettőnek az egyik vége letört), 2 felvarrható törödékes bronzpitykét és egy lemezből készült bronz Noppenring töredékeit találták egy ökolnyi méretű földrögben. (*Lásd az illusztrációt a 224. oldalon!*) Párhuzamaik alapján a bronzokat egyértelműen a halomsíros kultúrához köthetjük, vagyis a késő bronzkor I. időszakára (Reinecke Bz B2–C) keltezhetjük. A lelőhelyen 2005. július 1-jén újabb szemlét végeztünk. A szemle során azt próbáltuk meg eldönteni, hogy a késő bronzkor eleji (Forró-horizont, Mozsolics B IVa) depo-lelethez, vagy pedig egy halomsíros temetőhöz tartozhattak-e a bronzok. A szemle során újabb, a halomsíros időszakra tehető bronztárgyat nem találtunk, viszont számos a korszakra jellemző kerámatörödek került elő. A helyszíni megfigyelések alapján a depo-lelet valószínűsége kicsi, inkább egy halomsíros temető léte utalhatnak a jellegzetes bronztárgyak. A késő bronzkori kerámatörödek mellett neolitikus cserepek is előkerültek, melyek településre utalhatnak. A lelőhely déli részén lévő dombon Árpád-kori településre utaló kerámatörödeket (cserépbográcsperemek) is gyűjtöttünk.

A négy dombra kiterjedő lelőhelytől D-re, a nagy lelőhelytől egy mélyen fekvő területtel elhatárolt, kb. 100 m-re lévő kisebb dombon Aranyos Annamária a felszínen neolitikus kerámatörödeket gyűjtött, melyek vagy a fent említett lelőhely folytatását, vagy egy újabb lelőhelyet jeleznek. Ez a lelőhely a Lakatos-tanyától K-re kb. 400 m-re található.

A bronz ékszereket László Attila fémrestaurátor konzerválta.

DANI JÁNOS

115. Debrecen, Garay utca 1.

(Hajdú-Bihar megye) Sza, Kk, Ú

2005. június 22–28. között megelőző régészeti feltárást végeztünk a 300 m²-es telken, építkezést megelőzően. A területen tizenkét régészeti objektumot tártunk fel három nagyobb korszakból.

A legkorábbi leletek a Kr. u. 3–4. századból a *császárkori szarmata* időszakból származnak. Egy nagyméretű, 170 cm átmérőjű, méhkas alakú gödörből korongolt, szürke hombártöredékek, kézzel készített házi kerámia darabjai és állatcsontok kerültek elő.

A *középkori* Debrecen több telepjelenségét is sikerült feltárnunk. Néhány kisebb gödör mellett a legjelentősebb objektum egy faszerkezet nélküli ásott kút volt. A nyesett felszíntől 120 cm mély kút betöltésében jelentős mennyiségű kerámiatöredéket találtunk.

Több gödörből *újkor*i leletek kerültek elő, pl. mázas edények, cseréppipák töredékei. E korszak legérdekesebb lelete egy fémtalpas üvegserleg töredéke volt.

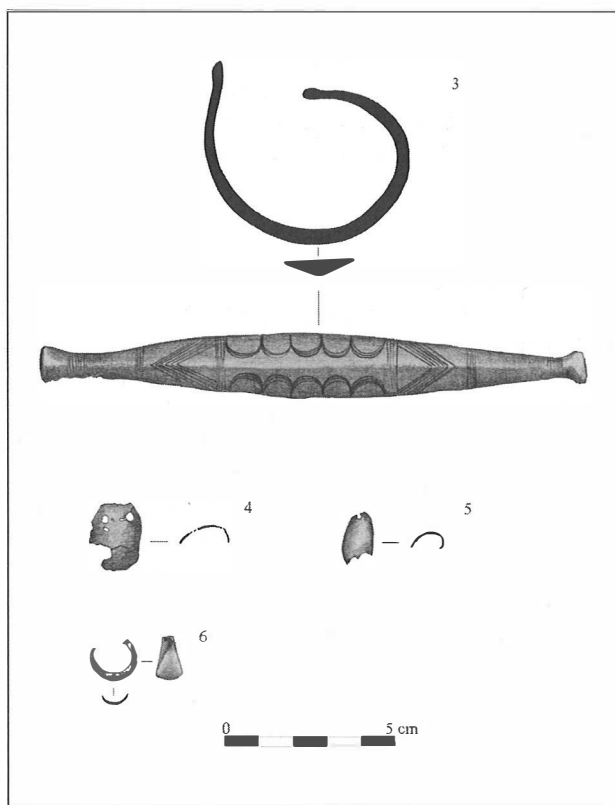
Az ásatási terület közvetlen szomszédságában van a 2003 őszén a Bethlen u. 6–12. sz. telkeken feltárt lelőhelynek. Az akkor előkerült szarmata és középkori településnyomok nyugati folytatását találtuk meg a Garay utca 1. sz. alatt.

M. NEPPER IBOLYA – D. SZABÓ LÁSZLÓ

116. Debrecen, Garay utca 4.

(Hajdú-Bihar megye) Kő

2005. május 9–13. között régészeti feltárást végeztünk a 250 m²-es telken társasház építését megelőzően,

melynek során tizenöt középkori telepjelenséget tártunk fel.

Az objektumok nagy része agyaggyerő gödör, amelyekből jelentős mennyiségű edénytöredék és állatcsont került elő. Feltártuk egy 50 cm széles, teknős aljú vízelvezető árok K-i végét, amely Ny-i irányban egy nagyméretű gödörbe futott. Az ásatási terület Ny-i végében egy 100 cm széles, teknős aljú kettős árok és mellette egy 50 cm széles, trapéz keresztmetszetű árok 1–1,5 m hosszú szakaszát tártuk fel. Ez az árokrendszer a szomszéd telken, a ház alatt folytatódott.

M. NEPPER IBOLYA – D. SZABÓ LÁSZLÓ

117. Debrecen, Széchenyi utca

(Hajdú-Bihar megye) B, Kk, Kő

2005. február 14. és március 11. között régészeti feltárást végeztünk a 9080/4 hrsz. telken, miután a Fellebbviteli Főügyészség beruházásának szakfelügyelete során január 5-én régészeti leletek és objektumok kerültek elő.

Az 1085 m²-nyi felületen 42 régészeti objektumot tártunk fel több korszakból. Legkorábbiak a késő bronzkori Gáva-kultúra cserepeit tartalmazó objektumok voltak. A többi objektum leleteinek kora a 14. századtól a 18. századig terjedt. A középkori objektumok közül több mint 10 cölöplyuk volt, de elhelyezkedésük nem utalt semmiféle építményre. A lelőhely majdnem teljes hosszában húzódott egy kettős vízelvezető árok, amelyhez gyűjtőmedencék is tartoztak. Több nagyméretű agyaggyerő gödört is feltártunk. A lelőhely kútjai között volt faszer-

kezetes és ásott is, kettőnek dongabélése volt. Mindkét kútból került elő 15. és 18. századi ép edény.

Feltártunk egy középkori külső kemencét, melynek teteje is volt. A tetőt tartó karók nyomait a kemence oldalában találtuk meg.

M. NEPPER IBOLYA – D. SZABÓ LÁSZLÓ

118. Debrecen, Széchenyi utca–Arany J. utca

(Hajdú-Bihar megye) B, Sza, H, Á, Kk

2005. május 17. és július 22. között végeztünk régészeti feltárást a területre tervezett Igazságügyi Negyed mélygarázsának területén. A 2300 m²-nyi területen 140 régészeti objektumot tártunk fel öt nagyobb korszakból.

A legkorábbi leletek a késő bronzkori Gáva-kultúra telepéről kerültek elő. A település a szomszédos telken, a Fellebbviteli Főügyészség és az Ítéltábla területén folytatódik.

A császárkori szarmata időszakból, a Kr. u. 3–4. századból származik az a körárok, amelynek É-i részét egy középkori árok, K-i, Ny-i és középső részét újkori házalapok semmisítették meg. A körárok megmaradt részéből valószínűsíthető, hogy külső átmérője kb. 15 m lehetett. Temetkezésre utaló nyomokat azonban a későbbi bolygatások miatt nem találtunk.

A 9. századból származik az ásatás egyetlen háza. A 290×340 cm alapterületű, földbe mélyített ház ÉNy-i sarkában egy kemencét, a másik három sarkában cölöplyukakat tártunk fel. A betöltésben talált kerámiához hasonló került elő a háztól kb. 10 m-re feltárt külső kemence platnijából is.

A 12–13. századra datálható leletek voltak több gödörben is, ami megerősíti azt a feltételezést, hogy az Árpád-kori Debrecen erre a területre is kiterjedt.

A legtöbb objektum és lelet a középkori és kora újkori Debrecen településéhez köthető. Feltártuk a szomszédos telken, a Fellebbviteli Főügyészség és az Ítéltábla területén folytatódó vízelvezető árokrendszer kb. 60 m-es részét, három faszerkezetes kutat, melyek betöltéséből több ép edény és egy cseréppersely is előkerült. Középkori házat nem találtunk, csak gazdasági jellegű építményeket: fabéléses vermeteket, külső kemencéket.

M. NEPPER IBOLYA – D. SZABÓ LÁSZLÓ

119. Debrecen, Széchenyi utca 22–26.

(Hajdú-Bihar megye) B, Sza, Á, Kk, Kú

2005. április 4. és május 4. között végeztünk régészeti feltárást a telkekre tervezett Ítéltábla építése előtt. Az 1790 m²-nyi területen több mint száz régészeti objektumot tártunk fel négy nagyobb korszakból.

A legkorábbi leletek a késő bronzkori Gáva-kultúra telepéről kerültek elő. A népesség emlékéanyagát a szomszédos telken, a Fellebbviteli Főügyészség területén 2005 márciusában befejezett ásatáson észleltük először Debrecen területén.

A császárkori szarmata időszakból, a Kr. u. 2. századból származik egy temetkezés. Az É–D tájolású, jobb oldalára fordított, behajlított lábú jazig nőt gazdagon felékszereztek. Nyakában lunula függött, jobb csuklóján két ezüst karkötő volt. A sírgödörben mellé helyeztek tíz, gyöngyből készült karkötőt és nyakláncot. A női csontváz alatt egy kutya maradványait találtuk meg.

Több gödörből kerültek elő 13. századi kerámiatöredékek, ami azt bizonyítja, hogy az Árpád-kori Debrecen központjától távolabb is éltek már ebben az időszakban.

A legtöbb objektum és lelet a középkori és kora újkori (14–17. sz.) Debrecen településéhez köthető. Feltártunk kb. 100 m hosszan egy vízelvezető árokrendszert (főág, több mellékág, gyűjtőmedence) és hat faszerkezetes kutat. Közülük ötnek az alját is sikerült megtalálnunk. A kutakból több ép edény és egy nagyon jó állapotban megmaradt, tölgyfából faragott sulykoló is előkerült.

M. NEPPER IBOLYA – D. SZABÓ LÁSZLÓ

120. Debrecen, Toyota-Szalón

(Hajdú-Bihar megye) U

A Debrecenből Hajdúböszörménybe vezető főút szélén, a MOL kút melletti beruházás területén végeztünk 2005. április 18. és május 12. között kisebb megelőző feltárást.

A lelőhely a Tócsa-patak déli partján lévő magasabb területen lokalizálható neolitikus település periferiájaként értékelhető.

Az ásatás során összesen 15 objektumot tártunk fel, melyek közül 4 leletanyag hiányában nem volt keltezhető, 5 modern beásásnak bizonyult; 6 objektumot a középső neolitikus időszakra (Esztar-csoport?) kelteztünk. Egy árokból, két nagyobb amorf és egy ovális agyaggyerő gödörből, valamint egy kerek tölcselesen szűkülő falú gödörből állt a kibontott neolitikus településrészlet. A telepobjektumok mellett előkerült egy KDK-NyÉNy tájolású, bal oldalára erősen zsugorított, rossz megtartású vázat tartalmazó sír is. Melléklet nélküli volt; a sírgödör Ny-i végében talált kerámiatöredékek valószínűleg csak másodlagosan kerültek bele.

Október 28-án az épület gázvezetékének fektetése során feltártunk egy – többnyire nagyméretű tárolóedények töredékeit tartalmazó – újabb középső neolitikus hulladékgyűjtőt.

DANI JÁNOS

121. Debrecen, Tócsa-part

(Hajdú-Bihar megye) Ő, Sza, Kk

2004. október 5. és november 30., valamint 2005. március 21. és május 10. között megelőző feltárást végeztünk az M354/2 sz. lelőhelyen. A feltárt terület Debrecenből É-ra, a Hajdúböszörménybe vezető 35. sz. út mellett, a Tócsa-patak Ny-i partján fekszik. A lehumusztolt 18 081 m²-nyi területen 564 objektumot tártunk fel. A területen egy szarmata (római császárkor, Kr. u. 2–4. sz.) település emlékeit találtuk meg. Előkerültek különböző

méretű, méhkas alakú tárológödrök, épületek, árkok, kuttak és cölöplyukak nyomai.

A lelőhely Ny-i szélén őskori település nyomaira bukkantunk, melynek három kútját tártuk fel. Közvetlenül a Tóció-patak partján, a csomópont egyik lehajtójának nyomvonalában találtunk néhány késő középkori gödröt is.

SZABÓ LÁSZLÓ

122. Dévaványa határa

(Békés megye) U, Sza, Á

2005. november 9-én helyszíni szemlét tartottunk a település közigazgatási területén.

Kis-Kér-sziget: A község ÉNy-i határán, a csudabalai műúttól É-ra, az ÉNy-DK-i rányú érpartot K-Ny-i irányban átvágó Csurgó-Alsóréhegyi-mellékcsatorna környékén, illetve attól D-re az MRT adatai alapján embercsontok és kevés Árpád-kori kerámiatöredék került elő. A lelőhely kiterjedésének pontosítása érdekében helyszíni szemlét tartottunk a területen. Megfigyeléseink nyomán a régészeti lelőhely déli irányú kiterjedését kb. 150 m-rel ki kell terjeszteni, illetve az eddigi Árpád-kori anyag túl további, vélhetően újkőkori és szarmata kori emlékekkel is számolni kell a területen.

Sártó-halom: A védendő halom a nagyjából K-Ny-i irányú, Csudabala felé vezető kövesút É-i oldalán emelkedik és az útról közvetlenül megközelíthető. A kerek halom markánsan kiemelkedik a tőle É-ra található széles, egykori folyómeder által uralt területből. A halom felületét fű és gaz, illetve a Ny-ról és ÉK felől felkúszó bozótos, akácok borította. A halom K-i lábánál csatorna és egy anyagnyerő gödör bolygatta a lelőhelyet. A halom Ny-i oldalán egy másik anyagnyerő gödör nyomai látszódtak. A halom tetejére a műútról gépkocsik által kijárt csapás vezet a háromszögelési pontig. A lelőhelyen egyéb beavatkozás nyomát nem láttuk. Sem a halom felszínén, sem annak közvetlen környezetében, felszínen szóródó leleteket nem találtunk.

Sártó: A Sártó-halom mellett É-ra, a Dévaványa 8. sz. őskorinak meghatározott lelőhelyet pontos lokalizálása miatt kerestük fel. Bakay Kornél az MRT szöveges leírásában a lelőhelyet egyértelműen az egykori folyópart K-i peremére jelölte. A Sártó-szigetet körülvevő széles, már erősen feltöltődött érmeder K-i, azaz külső partján a településre egyetlen lehetséges hely a Sártó-halomtól ÉK-re, mintegy 50 m-nyire lévő kis kiemelkedés. Itt egy kisebb dombocska van, amelynek világosabb színű talaja messzire virított. Bár a szemle során felszínen szóródó leletet nem figyeltünk meg, úgy véljük, a tényleges lelőhely a térképen jelölt helytől 50–100 m-re keletebbre, a halom, a csatorna és a mederpart által bezárt háromszögben lehet.

Sártó-sziget: Bejártuk a Sártó K-i felében, a Csurgói-csatornától Ny-ra, az egykori folyómeder partján húzódó Dévaványa 9. sz. lelőhelyet. A felszínen nagy mennyiségű leletanyag (kerámiatöredékek, kőeszközök, épület-

omladék) szóródott. Több helyütt jelenkori tanyák maradványait is megfigyeltük.

Az MRT bejárása során a Csurgói-csatorna szinte egész Ny-i partét egy nagy, 2,5 km hosszú lelőhelyként határozták meg (9. sz. lh.), annak ellenére, hogy például Korek József 1958-ban közölt térképén két jól elkülönülő halmot (Szarka-halom, Kova-halom) jelölt ezen a területen. Jelen bejárás során is jól megfigyelhető volt a partét tagoltsága. Ez alapján mindenképpen indokolt a talajkitermeléssel bolygatott, de még mindig jól körülhatárolható Kova-halom és a Szarka-halom önálló lelőhelyként kezelése. A terület tagoltságából adódóan legkevesebb négy különálló lelőhely (az említett két halom és az azoktól D-re és É-ra található egy-egy dombhat különíthető el az MRT bejárása során összemossott Dévaványa 9. sz. lelőhelyként meghatározott területen).

Munkatársak: dr. Jankovich-Bésán Dénes, dr. Nagy Levente.

TANKÓ KÁROLY

123. Domaszék, Börcsök-tanya

(Csongrád megye) B, A, Ú

2005. május 19. és június 20. között mentő feltárást végeztünk az M5 tervezett autópálya nyomvonalán a 166+540 és 166+740 km-szelvénye között talált 17/54 (M5 81. sz.) lelőhelyen.

A lelőhely Domaszéktől DK-re, az 51. sz. főúttól délre mintegy 1000 m-re helyezkedik el. Nyugati és déli vége egy vizes, mocsaras mederre támaszkodik; É-i és K-i irányban a tovább folytatódik. Ez utóbbi területek régészeti feltáráására nem volt lehetőségünk. A nyomvonal mintegy 220 m hosszú, és 90 m széles területen érintette és veszélyeztette a lelőhelyet. A feltárt 19 800 m²-en 486 régészeti jelenséget találtunk.

A lelőhely középső és déli részén néhány az újkorra keltezhető objektumot (árkot, gödröt) tártunk fel. A terület déli részén feltártuk egy, nagy valószínűséggel a késő avar korra tehető temetőrészletet, hat ÉNy-DK tájolású sírját. A sírok mindegyike nagymértékben ki volt rabolva. Egy-két kézzel formált kerámiatöredéken, ember- és állatcsonton kívül mást nem találtunk a sírgödrökben.

A lelőhely teljes területén egy a késő bronzkorra keltezhető, az ún. halomsíros kultúrába tartozó településrészletet is feltártunk. A településen házat, kemen céket, árkokat, nagyméretű gödröket és igen sok cölöplyukat találtunk. Az objektumokból nagy mennyiségű kerámiatöredék került elő. A lelőhely igazi érdekességét a kora bronzkorra tehető sírcsoportok jelentik. Ezeket az egymástól elkülönült, 2-3 hamvasztásos temetkezésből álló sírcsoportokat a lelőhely területén három felületen figyeltük meg.

Munkatársak: Pópity Dániel régészhallgató (SZTE), Bek Nikolett, Kulcsár Kornél, Magyar Emil, Nagy Norbert, Szeles Imre ásatási technikusok.

PALUCH TIBOR

124. Domaszék, Nagy Mátyás dűlő

(Csongrád megye) Sza

2005. május 19. és június 14. között megelőző feltárást végeztünk az M5 autópálya építésének régészeti szakfelügyelete során a nyomvonal 168+300–168+600 km-szelvényei között talált 17/40 (M5 76. sz.) lelőhelyen. A munkát egy 300 m hosszú és mintegy 50 m széles sávban végezhettük. A kutatott terület nagysága 14 780 m², a feltárt objektumok száma 243.

A lelőhely Domaszék és Röske között, a Nagy Mátyás dűlőben helyezkedik el. A területet É-ről és Ny-ról a korabeli Maty-ér K-Ny folyásirányú szakaszához kapcsolódó vízgűjtő rendszer határolja. A nyomvonal Ny-i szélé jelenleg is belvizes, ingoványos legelő, É-i részén szintén egy mélyebb terület helyezkedik el, melyet az autópálya keresztbe szelt. A kitűzött szelvény DNy-i része szintén a mederrendszerhez kapcsolódó mélyebb rész volt, a K-i részen a domborzat fokozatosan emelkedett, melyet a régészeti korú objektumok elhelyezkedése is jól körvonalazott.

A jelenlegi lelőhelytől É-ra, a 168+250–168+300 km-szelvények között 1993-ban Ormándy János végzett egy kisebb területen ásatást, melynek során 10 szarmata kori telepjelenséget tárt fel. Az ekkor megkezdett objektumszámozást folytattuk.

A lelőhelyen, mely erősen bolygatott volt, egy szarmata kori település nyomai és két szarmata kori temetőrészlet került elő.

A szarmata településnek csak kis részlete esett a feltárandó nyomvonalba. Ezek a szelvény középső harmadának K-i részén lévő magaslaton helyezkedtek el. A jelenségek nagy részét a kerek vagy ovális szájnilyású, sekély gödrök alkották. Ezek mellett feltártunk néhány kisebb méretű méhkas alakú tárolóvermet, két nagyméretű kutat és két földbe mélyített ház maradványát is. Az objektumok betöltéséből csekély mennyiségű leletanyag került elő. Ezek zömét a kerámia és az állatcsont jelenti. A feltárt területen egy római festett edény és egy amfóra oldaltöredéke került elő, másodlagosan.

A nyomvonalon feltárt két temetőrészletet a területen élt szarmata lakosság különböző közösségeinek hagyatékaként értelmezhetjük. A sírcsoportok (temetőrészletek) egyértelműen különállóak voltak, egymástól mintegy 100–150 m-re helyezkedtek el. A sírokból előkerült leletanyag kronológiai helyzetében is különbségek mutatkoznak. A nyomvonal É-i részében talált sírokat egy korábbi közösség ásta, mint a délen előkerült temetkezéseket.

A nyomvonal ÉNy-i részében (a fentebb említett, futóhomokkal betemetett mederrészlet É-i partján) négy DK-ÉNy tájolású, téglalap alakú sírfolt került elő a humuszoslás során. Ezek közül kettő sírgödör szinte teljesen üres volt, a harmadikban csak néhány csont és gyöngy volt, a negyedik sír egy fiatal lány sírja volt eredeti helyzetben, bolygatás nélkül. A rönkkoporsóba helyezett elhunyt gazdag leletanyaga közül a legimpozánsabb a két fibulája (aranyozott fedlapú, ékkőberakásos dobozfibula,

lemezes szerkezetű, ékkőberakásos korongfibula), gyöngyös öve és a gyöngyökkel kivarrt ingujja és nadrágja volt.

A másik temetőrészlet a nyomvonal középső harmadának K-i felében, a telepobjektumok szomszédságában került elő. A sírcsoport Ny-i szélé ismert, a temető kiterjedését nem állt módunkban feltérképezni. A feltárt 15 sír sorokba rendezve helyezkedett el, tájolásuk DK-ÉNy. Az elhunytakat általában koporsóba fektették, melyet a sírok bontása során kirajzolódó foltok jelleltek. A sírok jelentős része (11) bolygatott volt. A rablások ellenére mindegyik sírban találtunk valamilyen tárgyat. A női sírok legáltalánosabb leletei a gyöngyök voltak, de ezek mellett fibulákat, karpereceket és egyéb leleteket (balta alakú csüngők, ezüstérem, orsógomb) is találtunk. A férfisírok szegényesebb leletanyagát általában a vasfibula és a vas övcsatok jelentették; a közösségekben élő harcosokra az egyik sírban talált vas lándzsahegy utalt. Sok sírban került elő vaskés, melyet általánosan a bal combsontra keresztbe fektettek. A legtöbb sírba az elhunyt lábához helyeztek edényt is (néhány kivételével mind korongolt volt). Szintén az edénymelléklet adását láthatjuk az egyik sírban talált üveg pohár töredékében. A lencse alakú csiszolatokkal díszített pohár a temetőrészlet Kr. u. 4–5. századi keltezését is alátámasztja.

MÉSZÁROS PATRÍCIA – SÓSKUTI KORNÉL

125. Dombóvár, Mászlony-pusztá

(Tolna megye) B

A Kiskondai halastavakra lejtő domboldalon légi feldelelítéskor kerek, sötét gyűrűt észleltem. A 2005. április 13-án végzett terepbejárás során, szántásban a kerek foltot nem találtam meg, viszont a területen igen sok késő bronzkori cserepet gyűjtöttem, hamus, paticsos foltokat figyeltem meg.

MIKLÓS ZSUZSA

126. Dormánd, Homokos-Görbe III.

(Heves megye) B

Az épülő gázvezeték Heves megyei szakaszának terepbejárásakor 2004-ben vált ismertté a lelőhely. 2005. november 13–17. között megelőző feltárást végeztünk a Dormánd ÉNy-i határában fekvő, 250 m hosszan, 5 m szélességben lehumusztolt lelőhelyen. Több mint 30 késő bronzkori objektum foltját azonosítottuk, amelyek nagyobb számban tárológödrök voltak. Közöttük szabálytalan eloszlásban több ÉNy-DK-i tájolású, csekély mélységű árok húzódott. Az objektumok leletanyaga a szokásos késő bronzkori összképet mutatja.

DANYI JÓZSEF

127. Dormánd, Zsidó temető

(Heves megye) B, LT, KK?

A lelőhelyet a Tiszaújváros–Százhalombatta vezetékszakasz nyomvonalán 2004-ben végzett terepbejárások so-

rán fedeztük fel Dormánd Ny-i határában, a Zsidó-temetőről elnevezett dűlő K-i peremén, amely egy régi Laskó holt ág markánsan kiemelkedő Ny-i partján található.

A 2005 őszén végzett megelőző feltáráson több mint 20 objektumot bontottunk ki. Az objektumok egy része késő bronzkori, egy része pedig kelta kori, de ezek mellett egy késő középkori, vagy újkori árok nyoma is előkerült. A kelta korszakból jobbra téglalap alaprajzú házak lakógödreit, míg a késő bronzkorból kizárólag ovális, vagy kerek szájú gödröket és árkokat ástunk ki. A felszíni nyomok alapján mind a bronzkori, mind a vaskori település nagy területre terjedt ki az itt magasodó domboldalon, a települési nyomok egészen a domb aljáig követhetők. Az érmeder közelében a vastag humuszszint alján tűzhelynyomokat figyeltünk meg.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

128. Döbrököz, Kétvíz köze

(Tolna megye) B

2005. május 2-án újabb terepbejárást végeztem a helyszínen, megnéztem a földvár átvágását. Mélysége átlag 1 m, szélessége kb. 50 m. Belső oldalán sok volt a szürke, hamus folt, sok késő bronzkori cserepet, állatcsontot találtam.

MIKLÓS ZSUZSA

129. Drávatamási, Kenderázattó

(Somogy megye) Ó, Á, Tő

A lelőhely 1992-ben vált ismertté, amikor az alacsony vízállásnak köszönhetően több bődönhajó vált láthatóvá a part mentén. Az egyik hajótestből egy 16–17. századi kiöntőcsöves török rézkancsó is előkerült.¹¹

2005. június 24-i szemlénken pontos leírás alapján kezdtük meg a munkát. A vizsgálatra kijelölt terület felső (folyásirány felőli) végének megközelítésekor megkezdésünkre tiszta vízben jól kivehető volt egy hajó körvonala. Erről a pontról kiindulva vizsgáltuk meg a lelőhelyet. Megállapítottuk, hogy mintegy 80 m hosszan bődönhajók sorakoznak a víz alatt a part előtt. A szemle során 11 hajót számoltunk meg, ezek többsége majdnem teljesen ép, volt néhány töredékes darab is.

A legjelentősebb koncentráció egy félszigetszerű partkiszögellés körül volt megfigyelhető. A meredek részsűn lecsúsztatva több hajótest feküdt egymás mellett, illetve egymás körül. Ezen a ponton a folyó szokatlanul mély (7 m), az áramlás rendkívül erős. Az említett kiszögellésnél, a hajók közelében egy megmunkált, fekvő gerendát figyeltünk meg. A gerenda oktagonális keresztmetszetű, 20–25 cm átmérőjű, színe alapján tölgyből

készült. Oldalán két csoportban 2-2 üreg látható, ezek feltételezhetően csaplyukak. A gerenda mellett deszkák és vaspántok ágyazódtak be az üledékbe. A gerenda mellett szórvány őskori és Árpád-kori (apró kavicsos soványítású, csigavonalas) kerámiatöredéket találtunk.

A kiszögellés felett mintegy 30 m-rel egy kb. 7 m hosszú hajó feküdt. A hajó belsejében egy újkori, mázas cserépedény fülét találtuk. A kiszögellés alatti szakaszon a part menti sodrás csekély, ellenáramlat alakult ki. Ennek köszönhetően az aljzat iszapos, a látótávolság csekély. Ezen a szakaszon két töredékes hajót figyeltünk meg eltemetődve. Találtunk továbbá egy köves foltot, melyről egy török kori fazék peremét emeltük ki. Az iszapos területen további leletek lehetnek eltemetődve.

A hajók – színük alapján – tölgyből készülhettek. A lemezt, épebb darabok alapján hosszuk 8–10 m, szélességük 1–1,2 m lehetett. Keresztmetszetük körszelet alakú, a rönk belsejét faragták ki, az oldalfalon további munkát nem végeztek. Keresztmerekítőket, bordákat nem találtunk. Néhány darabnál az oldalfal felső peremén mesterségesnek tűnő lyukat észleltünk. Összességében az együttes egységes jellegű, a szokásos bődönhajóknál nagyobb, de egyszerűbb kialakítású darabokból áll.

Valószínűleg nem véletlen, hogy a legnagyobb koncentrációt az említett kiszögellésnél találtuk. Ez a kiszögellés véleményünk szerint nem természetes eredetű. A gerenda és a deszkák is összefüggésben lehetnek vele.

A leletegyüttes kora és funkciója jelenleg nem határozható meg teljes bizonyossággal. A hajók többsége vélhetően azonos korból származik és összefüggnek a terület használatával. Lehetséges, hogy malmok oldalhajói voltak, vagy híd pontonjai. A kiszögellés lehetett malomgát, hídfő, de egy védett kikötő előtti töltés is. A hajókat másodlagosan is felhasználhatták valamilyen vízi létesítmény építésekor. A leletanyag az őskortól az újkorig szóródik. A leletegyüttes őskori keltezése nem túl valószínű az említett funkciók esetében. Drávatamási határában ugyanakkor török kori őrhely is található (Török-domb). A török kori fazék, illetve a réz kancsó alapján ez látszik jelenleg a legvalószínűbb összefüggésnek.

Munkatársak: Olajos Szilvia, Puskás Norbert (Kékség Búvár Egyesület).

TÓTH JÁNOS ATTILA

130. Dunaalmás, Faktorok

(Komárom-Esztergom megye) Rő

2005. július–augusztusban hitelesítő feltárást végeztünk a Dunaalmás 0709/6, 0709/2 helyrajzi számú ingatlanokon. A munkára azért volt szükség, mert ez év májusában a fent jelölt terület szomszédságában végzett hitelesítő feltárást során római kori katonai palánktábor árkára bukkantunk, mely a tábor É-ről határolta. Fontos volt a tábor területének behatárolása, hogy kiderüljön, cohors vagy ala állomáshelyével van dolgunk.

A feltárást során egy kutatóárokmal megtaláltuk a tábor É-D-i irányú Ny-i árkat. A tábor K-i árkanak kere-

11 Dráva Múzeum adattára 878-92, fotótár 2698-2701. RÓZSÁS M.: Török kori őrhely Drávatamási határában. in: GEREJES I. – KOVÁCS Gy.: Hódoltság régészeti kutatása, 2002.

sése során két kutatóárok üresnek bizonyult. A többivel sikerült tisztázni a táborárok DK-i, lekerekedő sarkának nyomvonalát, valamint a tábor K-i szélét, ami az É-i és Ny-i résszel valamint a lekerekedő (ÉNy-i és DK-i) sarkokkal ellentétben nem 190–220 cm széles, 70–80 cm mély árok volt, hanem egy 180 cm széles, 40 cm mély teknőszerű mélyedés, amelytől 30–40 cm-re Ny-ra, a tábor belseje felé, palánk húzódott, melynek felállításához 20–25 cm mély, 30–40 cm széles árkot ástak. A tábort Ny-ról határoló árok és a K-i palánk között 147–148 m a távolság, így egyértelművé vált, hogy a táborban cohors állomásozott. A táborárkokból nem került elő datáló leletanyag.

PETÉNYI SÁNDOR

131. Dunaföldvár, Postakúti-dűlő

(Tolna megye) Ró, Á

Lakossági bejelentésére 2005 áprilisában és júniusában külön-külön terepbejárást végeztünk a dűlőben, ahol 1893 tavaszán Szelle Zsigmond egy római épület kisebb részét tárta fel. A lelőhely a város szélétől Ny-ra kb. 1,5 km-re helyezkedik el, egy félkörívet leíró vízenyős terület É-i részén. A lelőhely legmagasabb, DNy-i sarkában kőépületre (villára?) utaló római tegulák és kövek figyelhetők meg. Elmondás szerint innen ÉNy-ra kb. 300 m-re, a dombtetőn 1985 körül mintegy 20–25 csontvázas sírt bolygattak meg, római ezüstpénzeket kiforgatva a földből. A telep É-i részével átellenben, a patak É-i felén egy ÉNy-DK irányú, kb. 150 m hosszú, köves sáv látszott, vélhetőleg annak az útnak a nyoma, amely lelőhelyünket a tőle kb. 1 km-re K-re fekvő limesúttal köthette össze. Ugyanitt kevés Árpád-kori kerámiát is találtunk. A gyűjtött cserepek alapján a lelőhely az egész római kor alatt lakott volt.

K. NÉMETH ANDRÁS – ÓDOR JÁNOS GÁBOR

132. Dunakeszi, Dunasor 28.

(Pest megye) Ró

2005. május 23–27. között a ház kertjének rendezése kapcsán folytathattuk a késő római kikötőerőd déli falának a régészeti kutatását. Az ásatás egy hete alatt a fal vonalában két 5×5 m nagyságú szelvényt sikerült feltárunk. A K-i szelvényt a DK-i saroktorony és a déli fal találkozásától 15,06 m távolságra tűztük ki. A kikötőerőd déli falának szelvénybe eső szakaszán a felmenő fal vastagsága 1,6 m, a Duna felé enyhén lejtő alapozási kiugrás pedig mindkét oldalon átlagosan 20–20 cm széles. A felmenő fal a szelvényben 40–50 cm magasságig megőrződött, külső és belső oldalán a kövek közötti fugákat mészhabarcscsal gondosan kikenték. A szelvény DK-i sarkában egy legújabb kori beásást kibontva megtaláltuk a fal alapozásának alját, amelyet az alapozási kiugrás esését követve a római kori felszíntől számítva 1 m mélyre ástak. A laza homokos altalajban az alapozási árok oldalát egymás mellé leütött karókkal igye-

keztek megtámasztani. A karók függőleges lenyomatai jól felismerhetők a fal alapozásának külső oldalán. A fal belső oldala mentén a falomladék alatt ugyanazt a leletekben gazdag humuszos feltöltést találtuk, amelyet 2003-ban néhány méterrel feljebb már azonosítottunk. Ebből a rétegből nagyszámú késő római kerámiatöredék, egy vas nyílhegy és Valensnek egy erősen kopott érme (Vida István meghatározása) került elő.

A szelvénytől Ny-i irányba 1 m távolságra került sor a másik szelvény kitűzésére, amelynek teljes hosszában ugyancsak követhető volt a kikötőerőd déli fala. A falnak ezt a szakaszát azonban egészen az alapozási kiugrás szintjéig kiszedték. A zokli itt 5 m-en mindössze 10 cm-t esik a Duna felé, amely arra utal, hogy a Duna partoldala a római korban ezen a szakaszon közel vízszintes volt. A fal mindkét oldalán néhány cm vastag összefüggő vízszintes habarcsos felületet találtunk, amely az építési réteggel azonosítható. A kiserőd belső oldalán erre a szintre egy vékony humuszos feltöltés került, amely fölött már csak a fal masszív omladékát találtuk.

2005. június 14-én a telket a Duna felől lezáró beton támfalnak egy vízszintes T alakú támasztéka és a Dunához vezető egykori lépcső között egy kb. 1,5×2 m nagyságú, modern beásásokkal szabdaltnak tűnő felületen sikerült megtalálnunk és kibontanunk azt a pontot, ahol a déli zárófalat a Duna elmosta. A fal Ny-i vége a Duna eróziós tevékenységének köszönhetően erősen lepusztult és több helyen alámosva megrepedt. A fal megmaradt vége a DK-i saroktoronytól 28 m távolságra fekszik. A Pannoniából ismertté vált kikötőerődök közül ezért egyelőre a dunakeszi kikötőerőd déli zárófala az egyetlen, amely ilyen hosszúságban megmaradt és ma is tanulmányozható. 2005. július 20-án a fal végétől D-re egy újabb szelvényt nyitottunk, amelyben – a dunafalvai kikötőerőd (*burgus contra Florentiam*) analógiájára – remény volt a DNy-i saroktorony egyik sarkának feltárására. A szelvényben azonban közel 2 m mélységig csak modern feltöltést találtunk, ami azt bizonyítja, hogy a fal végén feltételezhető tornyot a Duna teljesen elmosta. Még a torony alapozása alatt feltételezhető, leütött cölöpöknek sem találtuk nyomát.

Holl Balázs segítségével sikerült felmérnünk és térképre vinnünk a Dunasor 32. sz. ház pincéjében megőrződött római falsarkot is, amely a kikötőerőd nagyméretű központi tornyának ÉK-i belső sarka volt. Közvetlenül a kikötőerőd előtti partszakaszon egy vas cölöppapucs feküdt, amelyet talán a kiserőd kikötőjének fa-konstrukciójához köthetünk.

MRÁV ZSOLT

133. Dunaszentgyörgy, Várdomb

(Tolna megye) I

A Várdombnak is nevezett temető területén kiirtották a bozótot, ezért 2005. március 24-én helyszíni szemlén megnéztem, van-e erődítési nyom. A temető a környe-

zetéből erősen kiemelkedő, hosszúkás domb. Jelenlegi formájában nem tűnik erődítettnek, leletet a sírok földjében nem találtam.

MIKLÓS ZSUZSA

134. Dunavecse, Keléd-dűlő

(Bács-Kiskun megye) Ő, N

2005. május 17-én helyszíni szemlét végeztünk egy anyagnyerőhely területén. A terület középső részén a kitermelt gyümölcsös helyén kikelt lucernában, a gyümölcsöst K felől határoló földúthoz közel jelentkeztek az első kerámiatöredékek, és egészen a mély fekvésű részig észlelhetők voltak. A leletek a lucernástól D-re, a gyümölcsösben is közepes intenzitással mutatkoztak. A gyümölcsös déli sávja a magas aljnövényzet miatt nem volt tanulmányozható.

A lelőhely kiterjedése egy ÉK-DNy irányú, hosszan elnyúló földhátan kb. 360–380 m hosszúságban és 80–100 m szélességben határozható meg. ÉK-i sarka valószínűleg átnyúlik a földút K-i oldalára, de a sűrű gabonavetés miatt ez a rész nem volt járható. A lelőhelyen gyűjtött leletanyag több régészeti korszakból (őskor, népvándorláskor) származik.

Munkatársak: Mészáros Mónika régészhallgató, Mucsi Margit gyűjteménykezelő.

SOMOGYVÁRI ÁGNES – V. SZÉKELY GYÖRGY

135. Ecser, 2. sz. lelőhely

(Pest megye) LT, Á

Az M0 autópálya Pest megyei DK-i szakaszának építését megelőző régészeti feltárás során az M5 autópálya és az M0-4 főút csomópontja, valamint a 31. sz. főút közti szakaszon dolgoztak 2005-ben a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága munkatársai. Az összes lelőhelyet számítva ebben az évben kb. 100 000 m²-t tártunk fel május és november között. A 2001. és 2002. évi feltárásokkal együtt összesen közel 900 000 m²-t tártunk fel. Mindegyik lelőhelyen a vezető geodéta Érdi Benedek volt, munkatársa Peuser Lóránt. Informatikusok: Zoltán S. Péter és Tóth Károly. A teljes M0 feltárás koordinátora: dr. Tari Edit.

2005. szeptember 28-án indult a gépi humuszosítás. Terepbejárások alapján a lelőhely kisméretű Árpád-kori telepnek ígérkezett. A humuszosítás során Árpád-kori telepjelenségek bontakoztak ki, de ezek mellett a markoló kelta urnákat bolygatott meg. A temetkezéseket feltártuk, viszont a lelőhely további védelme érdekében a humuszosítást október 5-én leállítottuk, és a kutatóárkokat visszataktuk.

Az 1. és 3. sz. objektumok beásására nyelési szinten nagyobb, amorf folt utalt. A folt ÉNy-i része a 3. sz. gödör, DK-i részébe ásták az urnát, amelynek gödrét viszont az edényhez méretezték, azt mintegy belepréselték a sárga, homokos altalajba. Betöltése pár cm-re az edényfaltól volt megfigyelhető: laza, sötétbarna homok.

Az 1. és 3. sz. objektumok közt nincs összefüggés. Az urna gyorskorongon készült, jól iszapolt, szürke, bikónikus testű, kihajló, legömbölyített peremű. Vállán sávba szerkesztett bekarcolásokkal díszített.

A 2. sz. objektum, egy vas pajzsdudorral lefedett urna, szintén nyelési szinten került elő. A markoló kanala kissé megnyomta a vastárgyat, és a teljesen ép, kelta edény is szétrepedezett, de megmaradt a helyén. A dudor maga az edény szájába mélyedt, a szárnyait ráhajtották az edényre. A tárgyon néhány eredeti sérülés mellett egy nagyobb szöveget találtunk. Az urna gömbös testű, kihajló, legömbölyített peremű, vállán sávba szerkesztett, függőleges bekarcolásokkal díszített. Anyaga jól iszapolt, szürke, de gyenge égetésű. Az objektumnak foltja nem volt, a beásás méretét az urnához igazították.

A két urnából tisztítás során emberi csontmaradványok, olló, kések, fibulák, hólyagos lábperectöredékek, vaseszközök töredékei kerültek elő.

A fentiekén kívül kibontottunk még egy csontvázast. A markoló- és ekenyomok által bolygatott, D-É-i tájolású, nyújtott vázas, felnőtt férfinak melléklete nem volt.

RÁCZ TIBOR

136. Ecser, 6. sz. lelőhely

(Pest megye) R, Szk, LT, Sza, A, Á

2005 májusától dolgoztunk az Ecser és Maglód településektől, valamint a Budapest–Szolnok vasútvonaltól délre elterülő lelőhelyen, amely a környezetéből láthatóan kiemelkedő domb K-i oldalán helyezkedik el. A tervezett nyomvonal K-i felén, a nyomvonallal párhuzamosan egy valószínűleg a 19. században ásott csatorna húzódik. A csatorna közelsége miatt a lelőhely K-i részén igen magas volt a talajvíz szintje, ezért ott csak nehezen, vagy egyáltalán nem tudtunk dolgozni. 2005. november végéig 38 622 m²-en összesen 2352 objektumot tártunk fel.

A lelőhely DNy-i felén a 2004-ben megkezdett feltárást folytatva *szarmata* település részletét kutattuk. Egy ritkább, árkokkal tagolt, kevesebb gödröt tartalmazó rész után egy objektumokkal igen sűrűn fedett területen dolgoztunk. Az objektumok egy részét a felső, fekete humuszos talajrétegbe ásták bele. Igen sok egymással szuperpozícióban lévő gödröt bontottunk ki. Több ház, köztük kemencés házakat is feltártunk. A kemencék alját gondosan egymás mellé tett edénytöredékekkel rakták ki, majd agyaggal vonták be. Egy esetben a többszörös megújítás nyomait is megfigyeltük. A DK-i szelvényfal felé enyhén lejtett a terület. Itt az objektumok már jóval ritkábban fordultak elő, a falu egyik határát itt sejthetjük. Jellemző leletek: terra sigillata és római festett töredékek; szürke, jól iszapolt edények; szemcsés, apró kavicsos soványított fazekak; vörös, jól iszapolt edények; kevesebb kézzel készült edény; igen sok állatsont (kagyló és halcsont); patics. Ezekén kívül fém-, és kerámiasalak, vastárgyak, csontkorcsolyák, csontárák,

orsógombok, fibulák, bronzdrót, gyöngyök, üvegtöredékek, fenőkövek és őrlőkövek is előkerültek. Az objektumok sűrű előfordulása a szarmata telepen kedvező települési viszonyokra, intenzív telephasználatra és viszonylag magas lakosságszámra utal.

Ezen a részen csak néhány középső rézkori, badeni, szkíta, avar és Árpád-kori objektum fordult elő. A *középső rézkorra* biztosan két gödör datálható. Az egyikből nagy mennyiségű kerámiaanyag (közte haragos csőtálpas edény töredéke), állatsont, 2 magkő (az egyik obszidián, a másik kova), valamint nagy mennyiségű, égett növényi maradvány került elő. A másik rézkori gödörben nagy mennyiségű paticsot, kerámiát, állatsontot és egy hengeres alakú orsógombot találtunk. A kerámiaanyag alapján a két gödör a bodrogkeresztúri vagy a Ludanice-kultúrához sorolható.

Az *avar korból* több, az altalajba vájt és kőből épített kemence is előkerült. Az egyik kőkemencéhez kapcsolódó munkagödör másik oldalán egy földbe vájt sütőkemencét is feltártunk. A kőkemence omladékos volt. Az omladék elbontása után a kemence oldalfalának in situ megmaradt kövei patkó alakot rajzoltak ki. Az elbontott omladék alatt egy fél őrlőkövet találtunk.

A terület középső részén elsórtan helyezkedtek el, a lelőhely északi részén viszont ismét igen sűrűn egymásra ásták a badeni, szkíta, kelta, szarmata és Árpád-kori telepobjektumokat. Több helyen badeni korú feltöltődési réteget is sikerült megfigyelnünk. A *badeni korszakból* összesen 292 gödröt tártunk fel. Közös jellemzőjük, hogy szinte mindegyikben találtunk paticsot, négy gödörben igen nagy mennyiségben. A paticsok között sok áglyenyomatos darab volt. Az egész ásatás kiemelkedő leletei a két „paticsos” gödörből is előkerült, karcollással valamint fehér, piros festéssel díszített faldarabok (?). Három gödörben emberi, 18 gödörben pedig teljes vagy majdnem teljes szarvasmarhavázakat bontottunk ki. A betöltésből, esetenként a csontváz alól közvetlenül előkerülő késő rézkori edénytöredékek mindegyik gödröt egyértelműen a badeni időszakra datálják. A marhavázakat többnyire a medencecsont felé (hátra) fordított (törött) nyakkal találtuk. Figyelemre méltó, hogy 6 szarvasmarhát egymás melletti gödrökbe temettek el, az egyik gödörbe kettőt is. Egy külső kemence kőkeményre átégett anyagplattával szintén biztosan badeni korú. A kerámiaanyagban mericék, kétosztatú tálak, hombárok, amfórák, szubkután füles tálak töredékei fordultak elő, de találtunk több teljesen épp vagy egészzé összeállítható edényt is. A kerámián kívül csiszolt kőbaltákat, pattintott kőeszközöket, csonteszközöket, állatsontot, igen sok kagylót (*Unio crassus*) tartalmaz a leletanyag. A kerámiaanyag előzetes vizsgálata alapján a badeni telep a kultúra fiatalabb klasszikus fázisába sorolható.

A *szkíta korszakból* származik kilenc földbe mélyített ház, két külső kemence és 88 gödör. A házak két oszlophelyes, lekerekített sarkú téglalap, vagy egy cölöplyukkal ellátott kerek formájúak voltak. A szkíta leletanyagban behúzott peremű tálak, bikónikus, magas

fűlű csészék, valamint kézzel formált edények, fazekak töredékei, orsógombok, állatsontok fordultak elő.

A kevés *kelta* objektum az egész területen elszórván, egymástól távol jelentkezett. Kiemelkedik közülük két ház, amelyek esetleg műhelyek lehettek: lejárt kemény padlójukon sok karólyukat bontottunk ki. Az egyik házban szövőszéknehezékeket és több orsógombot találtunk. A másik ház közepén hosszanti irányban elnyúló, rövidebb „árok” és a cölöplyukak eloszlása alapján talán valamilyen talpgerenda lenyomatát sejthetjük padlóján. A kelta objektumokból duzzadt peremű, grafitall soványított edények, seprűdiszes, grafitall soványított edények, kihajló peremű, magasra húzott vállú tálak stb. töredékei, állatsont és patics került elő.

A *szarmata korból* szintén földbe mélyített házakat, gödröket, árkokat, külső kemencéket tártunk fel. Több szarmata gödörben bontottunk ki ember- és kutyavázakat. A jellemző leletek hasonlóak, mint a terület DNy-i részén, de római téglákat, valamint egy teljesen ép Krisztus-monogramos mécses is találtunk.

Az *Árpád-korból* származó néhány objektumot – földbe mélyített kemencés házakat és a gödröket – szintén elsórtan találtuk. Leletanyagukat hullámvonalas díszű fazéktöredékek és állatsont alkották.

A lelőhely középső és északi részén az egykori települések valószínűleg minden irányban túlnyúlnak a feltárás határain. Lelethelyünk valószínűleg összefügg a vasútvonaltól ÉK-re feltárt Maglód 1. lelőhellyel, ahol szintén tártak fel badeni és szkíta objektumokat.

Munkatársak: Horváth Tünde régész (MTA RI); Hargitai András, Hatos János, Pál Róbert, Susics Diána, Szeredi Anna (SZTE), Biller Anna, Györkö Anikó, Mérai Dóra (ELTE) régészhallgatók; Barta Sándor, Bányai Kitti, Bodó Zsuzsa, Bosnyák Valéria, Bókáné Szálka Nikolett, Deák Gábor, Fehér Aliz., Fodor Gábor, Hajdú Károly, Hönig László, Kálmány Andrea, Kecskés Balázs, Kiss Enikő, Kiss László, Németh Dániel, Liebhaber Réka, Péter Dávid, Szabó Győző, Szabó Sándor, Szakmáry Béla, Szálka Levente, Szrnka Attila, Valek Tünde, Veress Marcell régésztechnikusok.

BÓKA GERGELY – FEKETE ZOLTÁN – KIS ATTILA – PATAY RÓBERT

137. Ecser, 7. sz. lelőhely

(Pest megye) LT, Sza, A, Á

2005-ben folytattuk a tavaly megkezdett lelőhely szelvényeinek bővítését, összenyitását. Tekintettel a feltárható terület nagyságára (mintegy 10 ha) és a rendkívüli objektumsűrűségre, 4 régészcsapat dolgozott a lelőhelyen. Ennek eredményeként sikerült a kb. 70%-át feltárni. (*Lásd az illusztrációt a 232. oldalon!*)

A terület egészén szétszórtan, de főként a Ny-i részen kerültek elő *kelta* objektumok: házak, árkok, gödrök gazdag kerámiaanyaggal, valamint egy kirabolt sír. A telepszerkezet nehezen követhető, mivel a későbbi, rendkívül sűrűn jelentkező telepobjektumok valószínű-

leg elpusztították a kelta jelenségeket. A házak feltűnően nagyméretűek, hossz tengelyükben egy-egy cölöplyukpárral. Tűzhely, kemence nem tartozott hozzájuk. Az egyik ház padlóján több agyagnehezék került elő. Kiemelkedő jelentőségű a lelőhely déli részén előkerült kétosztatú, jó megtartású edényégető kemence.

A *szarmata* telep feltárása során alátámasztást nyert a már tavaly megfogalmazódott feltételezésünk, amely szerint egy korábbi – terra sigillatákkal és egyéb római kerámiával keltezett – Kr. u. 3. századi falura épült rá egy későbbi, valószínűleg 4. századi, szemcsés kerámiával jellemezhető telep. A késői(?) telep jellemző objektumtípusa a gödörbokr/anyaggyerőhely. Ezek a szabálytalanul egymásba ástott gödrök igen nagy felületűek, és helyenként több méter mélyek. Az egyik, kiemelkedően nagy (1276 m²) anyaggyerőhely összesen 193 kisebb-nagyobb gödörből állt. Gyakran megfigyeltük, hogy még a gödrök betöltése előtt kemencéket illetve füstölőket(?) vagy bizonytalan funkciójú, tüzeléssel kapcsolatos objektumokat alakítottak ki az aljukon. Az egyik gödörbokrban vasmegmunkálásra utaló nyomok kerültek elő (ércpörkölk?, vassalak darabok). Ugyanitt 3 vassaltából álló szerszámkészletet találtunk.

Mindkét teleprészhez tartoztak sírcsoportok, amelyek zömét tavaly, kisebb részét az idén tártuk fel. 2005-ben főként a 4. századi temetkezésekre került sor. Ezek egy része árokkal kerített, némelyik kőpakolással. Egy feltűnően nagyméretű, széles körárok közepén olyan kirabolt kőpakolással temetkezés került elő, amelyben a sír oldalát nagyobb lapos, szabálytalan kőlapokkal bélelték ki, illetve ugyanígy takarták le.

Kiemelkedő az egyik, árokkal kerített, s ennek ellenére rabolatlan férfisir (a mellette, ugyanazon áron belül eltemetett asszony sírját kirabolták). Az itt nyugvó halott torquest, mindkét csuklóján csüngőkkel ellátott karperecpárt viselt, kardját római áttört verettel díszített hüvelyben helyezték a sírba. Edénymelléklete szintén római gyártmány. Egy másik sírcsoportban szintén kardos (ún. „mágikus kardcsüngős”) sírt tártunk fel. Továbbra is több telepobjektumban (főként gödörben) találtunk bedobott emberi vázakat, néhány esetben vi-seletben, melléklettel eltemetve. Egy gödörbokrban 4 váz feküdt egymás mellett, az egyik mellett talált csat idegen a szarmata leletek között.

A lelőhely déli nyúlványában a gépi humuszolás során sikerült megőrizni egy planírozási (tereprendezési), jellemzően hamus réteget, amely a késő szarmata telepobjektumok fölé került, illetve a tereprendezés pillanatában még üres vagy csak részben betöltődött gödröket tömték be vele. A „planírozási” rétegbe ástak bele későbbi objektumokat, amelyek leletanyaga részben megegyezik a késő szarmatával (szürke és jól iszapolt, kézzel formált, szemcsés kerámia, sok esetben festett római? kerámia), részben pedig attól mind formailag, mind az agyag és égetés minőségét tekintve elüt. Előfordultak germános edényformák is. A népvándorlás korinak, közelebből valószínűleg hun korinak meghatá-

rozott lelethorizonttal egyidős egy kétosztatú edényégető kemence maradványa.

A hun kori(?) edényégető kemence munkagödrébe ástak bele egy gazdag *kora avar* sírt, amely aranyozott ezüst ruhadíszével, ametisztcsüngős aranyfülbevalópárával, ezüst nagyszíjvégevel emelkedik ki. A Ny-K-i tájolású sír alján „Szent Mihály lovára” utaló cölöplyukakat tártunk fel.

A *késő avar* korból több kőkemencés ház és gödör került elő. Az avar házak jellemzően téglalap alakúak, földbe mélyítették, padlójuk tapasztott, némelyiket többször megújították, ÉK-i sarkukban általában kőből épített kemence omladéka került elő. Az egyik gödörből egy ép, agancsból készített sőtartó került elő, vésett növényi mintákkal díszítve.

A feltárt területen szórványosan találtunk *Árpád-kori* gödröket, amelyeket befésült vonalköteggel és hullámvonallal díszített fazéktöredékek, valamint bográcsoldalak kelteznek.

Munkatársak: Cziráky Zsolt régész; Jakab Attila, Mérai Dóra, Nagy Nándor, Nékám Szandra, Varga Zsuzsa régészhallgatók (ELTE); Bereti Dóra, Bodó Zsuzsa, Deák Gábor, Horváth Gergely, Semperger Zoltán, Szabó Ágnes, Szászvári Linda, Takács Tamás ásatási technikusok.

KULCSÁR VALÉRIA – NAGY ANDREA – PESTI KRISZTINA – PATAY RÓBERT – RÁCZ TIBOR – VOICSEK VANDA

138. Ecser, 8. sz. lelőhely

(Pest megye) V?

2005. június 13–28. között végeztünk kutatásokat a lelőhelyen. Az 1060 m²-nyi területen összesen 24 objektumot tártunk fel: 14 gödröt, 6 árkot, 2 házat és 2 különálló cölöplyukat. Kő- és csonttöredékeket szinte minden objektumban, de kerámiát csak szórványosan találtunk. A kerámiatöredékek kisméretűek, töredezetek voltak. Jellegük őskori, valószínűleg vaskori, de pontosabb kormeghatározásra nem alkalmasak. A 18. és 20. sz. házakat földbe mélyítették, alakjuk lekerekített sarkú téglalap. Tűzhelyük, padlójuk nem volt, leletanyaguk szegényes.

Munkatársak: Farkas Zoltán (ELTE), Hargitai András (SzTE) régészhallgatók; Bíró Csaba, Jakucs János, Kiss Enikő, Kovács Dömötör, Kulcsár Zoltán, Hajdú Károly, Progli Szabolcs, Ritzinger Ferenc, Sas Alexandra régész-technikusok.

RÁCZ TIBOR

139. Ecser, 9. sz. lelőhely

(Pest megye) A

2005. június 6–8. között 1580 m²-nyi területet tártunk fel a lelőhelyen. Az előzetes terepbejárások és gépi humuszolás során Árpád-kori kerámiatöredékek kerültek elő, a felületen azonban csak bizonytalan körvonallú foltok bontakoztak ki, amelyek a kutatás során jó-részt újkorinak bizonyultak. Összesen 10 objektumot

bontottunk ki: 3 árkot és 7 gödröt. Ezekből csak a 9. sz. árok keltezhető biztosan az Árpád-korra. A lelőhelyen talált Árpád-kori kerámiatöredékek szántás révén kerülhettek ide. Az esetleges Árpád-kori objektumokat újkori beásások bolygatták.

Munkatársak: Farkas Zoltán (ELTE), Hargitai András (SzTE) régészhallgatók; Bíró Csaba, Kiss Enikő, Kovács Dömötör, Kulcsár Zoltán, Sas Alexandra régésztechnikusok.

RÁCZ TIBOR

140. Eplény, Kökényes, Veszprémi út 55.

(Veszprém megye) A

1990-ben részben leletmentett avar temető további feltárását végeztük el 2005. május 9. és június 14. között. Újabb 141 sír, illetve objektum látott napvilágot. Sikerteljes egészében feltárni a 2000 m²-es telket és ezen belül behatárolni a temető É-i és Ny-i szélét. Az általános Ny-K-i főirányhoz közeli tájolás mellett hat esetben volt eltérő tájolás, elsősorban gyermeksírok esetében. Az ásatási területen elszórva négy kisebb gödör és egy árok kis szakasza került elő. Leletanyag hiányában csak az állapítható meg, hogy az avar temető használatát előtte ásták ki ezeket.

Gyakori jelenség volt, hogy a koponyákat arccsszel „kifordulva”, Ny-i irányba billenve találtuk meg. Ez arra utal, hogy eredetileg az elhunyt feje alá valamilyen szerves anyagból készült (bőr, növények, textil) „párnát” helyeztek. Miután ez elpusztult, a koponya hátra billent. Lemélyített sírvégeket csak egy esetben lehetett dokumentálni. Korabeli bolygatásnak egyáltalán nem találtuk nyomát. A legtöbb kárt a házalap kiásása, a házalap mellett levő domb bevágása során kialakított rézsú okozta, amelynek során 11 sírnak csak részleteit tudtuk feltárni. Az ásatás talán legfontosabb információit a sírok feltárása során megfigyelt különböző koporsószerkezetek adták. Általánosnak mondható a láda formájú.

Minden sírban, néhány ritka kivételtől eltekintve, találtunk mellékleteket. A férfisírok közül kiemelkedik há-

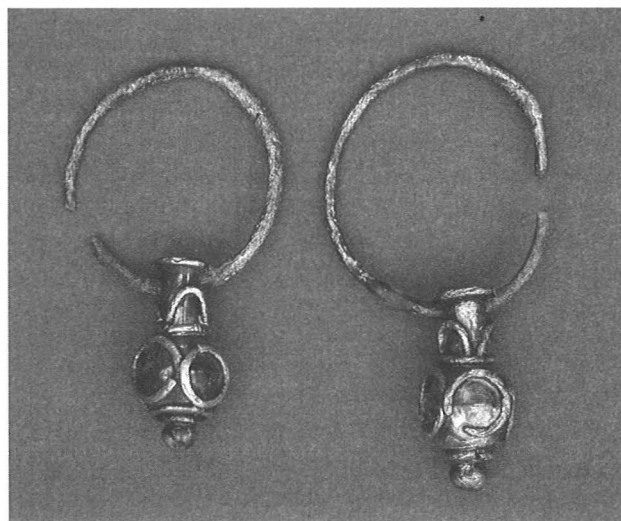
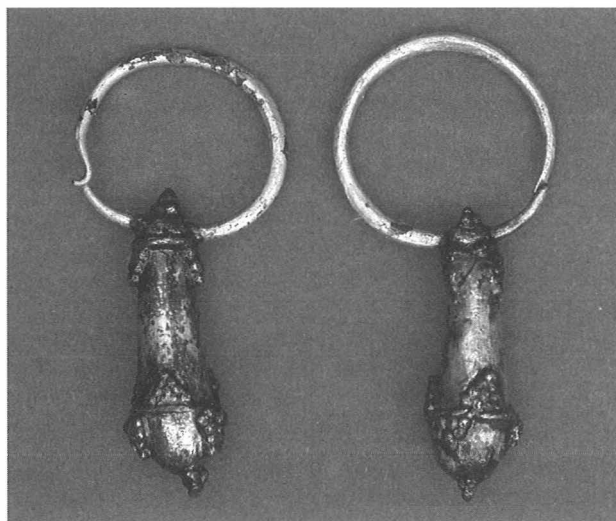
rom, amelyben öntött, indadíszes övgarnitúra volt. Három esetben hiányos, préselt övdíszek voltak. Általános volt a vascattal, késsel, vaskarikákkal, különböző vasakasztókkal, ritkábban csontbogaróval, tarsolyzárral való temetkezés, de csiholók, kovák, vasarak is napvilágot láttak. Érdekesség, hogy egyetlen fegyvert sem találtunk, még az övgarnitúrák síroiban sem volt nyomuk. A női sírok leletei között megtaláljuk a felhúzott lemezgömb csüngőjű, hengeres csüngőjű, gyöngycsüngős, grantilátumokkal díszített és egyszerű karika fülbevalókat. Nagy részük bronzból készült, de több esetben ezüst és egy esetben arany fülbevaló is napvilágot látott. (Lásd a hátsó borítót és az illusztrációkat!) Ritka lelet az eredetileg hajba tűzött bronz tű és egy római üvegkorong. Úgyisintén gyakori volt a hosszú, egy vagy több sorban felfűzött kása- és dinnyemag alakú gyöngyökből fűzött nyaklánc, köztük átfűrt római érmék, egy alkalommal ónamulett, három esetben vasláncocskák. A kéz és a kar ékszerei között bronz huzalkarperecek, gyűrűk említhetők. Néhány esetben csont tarsolyzárak, gyakrabban orsógombok és tűtartók is napvilágot láttak. Gyakori mellékletek voltak az öt-hat egymásba akasztott vaskarika, a kések és a csatok.

S. PERÉMI ÁGOTA

141. Eszteregnye, Bozók-földje

(Zala megye) R, V, N, Á

A 2005. szeptember 16. és október 24. között végzett megelőző feltáráson 6930 m² területet kutattunk. Az előkerült régészeti jelenségek három csoportban helyezkedtek el. A Berki-patak Ny-i partjára lejtő domb oldalán őskori (rézkor, Balaton-Lásinja kultúra), késő népvándorlás kori (9. sz.) és Árpád-kori településjelenségek (hulladék-gödrök és cölöplyukak) kerültek napvilágra. A domb tetején, egy kora vaskori temető három hamvasztásos sírját (egy urnasír, két szórt hamvasztásos sír) tártuk fel. Ennek a két csoportnak az objektumai a szántás és a talajerózió következtében erősen sérültek, így a gödröknek és az oszlophelyeknek csak legalját sikerült megtalálni. A temetkezések helyét pedig csupán az eke

által összetört edénykupacok jeleztek, köztük kalcinált csontdarabakkal. A harmadik csoportot egy késő rézkori (Protoboleráz-kultúra) fazekastelep edényégető kemencéi és gödrei alkották. Ez a telep a Berki-patakba tartó vízenyős völgy fejeződésénél helyezkedett el. A kemencét kísérő gödörök gazdag, jellegzetes leletanyagot tartalmaztak: díszített orsókarikákat, tűzdelt barázdás mintával ellátott díszedényeket, valamint testpecsételőket.

Munkatársak: Kámán Beáta technikus, Fullár Zoltán egyetemi hallgató. A geodéziai felmérést Soós Zsolt és Vadász Norbert technikusok végezték.

KVASSAY JUDIT

142. Eszteregnye, Ojtó-dűlő

(Zala megye) R, Ró

2005. szeptember közepén az M7 autópálya földmunkálataihoz kapcsolódó régészeti szakfelügyelet során a főpálya 220+000–220+250 kilométerei között régészeti objektumokat észleltünk.

Az Ibrikó-patak K-i partján és az enyhe dombblankán elterülő lelőhely leletmentését 2005. szeptember 27. és november 28. között végeztük: 1600 m²-en, 83 régészeti objektumot tártunk fel. A napvilágra került leletanyag a rézkorra és a római korra datálható. A domb tetejéhez közelebb eső területen, a főpálya déli felén, kisebb rézkori teleprészet mutatkozott. Ez feltehetőleg déli irányban, az autópálya nyomvonalán kívül is folytatódik. Az itt kibontott 6 gödörből a középső rézkori Balaton-Lasinja kultúra jellegzetes kerámiaanyaga került elő.

Az Ibrikó-patak K-i partján római kori falusias telep-részletet tártunk fel, amely szerves része a patak Ny-i oldalán elterülő Csikény-dűlő Kelet elnevezésű lelőhelyen 2000–2001 és 2005 során feltárt településnek. A római település az autópálya nyomvonalán kívül is folytatódhat északi irányba. A 77 régészeti jelenség zömét gödörök és cölöplyukak adták. Érdemes külön kiemelni egy nagyobb méretű összefüggő paticsfelületet, amely egy beomlott épületre utal, s ezt igazolták az elbontása során jelentkező cölöplyukak is. A másik kiemelkedő objektum egy kovács-gödör, amelyből egy vasüllő és egy aszimmetrikus vaskapa is napvilágra került. A lelőhelyen feltárt leletek túlnyomó része kerámia, köztük néhány terra sigillata töredék is van. Ezeken kívül kövek, üvegtöredék, vastárgyak (kés, kalapács, ár, szeg, csat) és két bronzérme került elő.

A leletanyag a nagykanizsai Thúry György Múzeum gyűjteményébe került.

Munkatársak: Auer Angelika és Korcsmáros Attila technikusok.

TOKAI ZITA MÁRIA

143. Esztergom, Szentgyörgymező, Duna-part

(Komárom-Esztergom megye) LT, Á

2005. május 4–31. között megelőző feltárást végeztünk a 15630/2 hrsz-ú telken. A mintegy 168 m²-es házalap

kitűzése és kimélyítése után az objektumok egy részének feltárta már a szubhumuszban jelentkezett, a többi öt kutatóárokban találtuk meg. Feltárásunk során egy kelta kemence omladékát tartalmazó gödröt; egy kora Árpád-kori „kemence-bokrot” (három földbe vájt, szabadban álló sütőkemence többszörösen megújított sütőfelülettel és közös előtérrel); egy – az egyik kemencét vágó – kisebb, kora Árpád-kori beásást egy másik, hasonló korú, sekély gödörrel; két egymásba ástott 12. sz. eleji? gödröt, továbbá egy 13. századi gödröt tártunk fel.

A leletanyag zöme kerámiatöredékekből és állatcsontból áll, néhány vastárgy és salakdarab mellett.

LÁZÁR SAROLTA

144. Érd, Római út

(MRT 7. k. 9/25a lh.)

(Pest megye) I

2005 novemberében próbafeltárást folytattunk az M6 autópálya M0 – Érdi tető Pest megye területére eső szakaszán a 17,300–500 km-szelvény közötti Római út nevű lelőhelyen. Az MRT római limesutat jelöl a területen. A 2001-ben folytatott terepbejárás során nem sikerült lokalizálni az út nyomvonalát.

A próbaásatás során a keresett római útra merőlegesen húztuk a kutatóárkokat, összesen húszat. A limesutat nem találtuk meg. Hat objektum került elő, árkok s fél gödörök. Az egyik újkori, a többiben nem volt leletanyag. Szórványként pár darab kézzel formált kerámiát találtunk.

OTTOMÁNYI KATALIN

145. Értény, Temető

(Tolna megye) Kö

Tóth Endre szerint az egykor itt állt templomot sánc övezi (korábbi terepbejárásán állapította ezt meg). 2005. április 13-i terepbejárásom során azonban sáncnak nem találtam nyomát. „Szőrös mezsgye” van, ez kissé kiemelkedik a környezetéből. Ez azonban nem alkot sáncformát, hanem szinte egyenes vonalban követi a temető és a szántó közötti dűlőutat. A bokros, bozótos területen (a jelenlegi temető és a vízmű között) kő- és tégladarabokat figyeltem meg, valamint néhány középkori edénytöredéket és embercsonttörmeléseket.

MIKLÓS ZSUZSA

146. Fadd, Jegeshegy I.

(Tolna megye) Ő, Ró, H

1998-ban megkezdett ásatásunk folytatásaként 2005-ben 700 m² felületen, a domb K-i felén 19 sír feltárással tisztáztuk a 10–11. századi temető K-i szélét, amelyet a mellékletek (elsősorban bronz, bordázott S-végű karikák) a 11. sz. első felére kelteznek. A megkutatott 4500 m²-en a 10–11. századi sírok száma 197-re nőtt. Feltáratlan sírok a temető É-i, ÉK-i részén találhatók.

Munkatársak: Pap Csilla (SZTE), Takács Melinda (ELTE) régészhallgatók, Czövek Attila.

ÓDOR JÁNOS GÁBOR

147. Felsőnána, Ónána

(Tolna megye) Kö

A falutól Ny-ra kb. 2 km-re, két kis völgy találkozása feletti dombon található a középkori Nána falu. Tszfm. kb. 170 m, a völgyek feletti relatív magassága kb. 30–35 m.

A lelőhely egy részének erődítetttségére légi felderítés közben figyeltem fel. A szántásban jól látszott, hogy a domb déli, összeszűkülő részén egy kisebb területet sötétbarna gyűrű övez. Terepbejáráskor ezen a területen templomra utaló nyomokat (igen sok embercsonttöredéket, építési törmeléket) figyeltem meg. A sötét csík helyén 6–8 m széles terasz látszott 3 oldalról. A domb gerince felől csak szürke elszíneződés volt észlelhető: itt minden bizonnyal elszántották az egykori árkot, és most már csak felülről mutatkozott az erődítés lezáródása. Az egykor árokkal övezett domb átmérője kb. 30 m.

A szintvonalas felmérést 2005. áprilisban készítettük el.

Áprilisban bejártam a falu K-i szakaszát is. A simított szántásban szürke, hamus, paticsos foltokat figyeltem meg, és sok cserepet, állatcsontot találtam. Előkeült egy ép nádvágo is.

Munkatárs: Korondán Zoltán.

MIKLÓS ZSUZSA

148. Felsőörs, Major

(MRT 2. k. 9/12 lh.)

(Veszprém megye) B, Kö

2005. október 21-én helyszíni szemlét tartottam a lelőhelyen, mert bejelentés érkezett, hogy közművesítés során sírok kerültek elő. A lelőhely az Úttörő utcától D-i, K-i, és Ny-i irányba terjed ki, a volt tsz major környezetében. A legtöbb leletanyagot a topográfiában említett forrástól K-re, egy domboldalon találtuk: kovapengéket, viszonylag sok késő bronzkori kerámiatöredéket, és kevés középkori cserepet. A helyiek elmondása szerint a belterület déli határát jelentő földútban vezettek közműveket, amikor a sírok előkerültek, de erről senkit nem értesítettek. Megmutattak egy majdnem ép koponyát, amit ott találtak, ezen torzításra(?) utaló nyomokat láttunk. Más korhatározó sírleletről nem tudtak.

SÁROSI EDIT

149. Felsőpakony, Páskom

(Pest megye) Sza, Kk

2005. november 2–21. között próbafeltárást végeztünk a településtől D-re, a Vasút utca mellett. A lelőhely ÉK-i szélét sikerült megtalálni, ÉNy, D, DK-i irányban a lelőhely folytatódik. A kutatóárkokban 128 objektum került elő. Ebből 60 biztosan késő szarmata kori (Kr. u. 3–4.

sz.), 64-ről szintén feltételezhető, hogy szarmata, 1 késő középkori objektum. Jellemüket tekintve: 63 gödör, 32 árok, 11 ház, 7 kút, 13 bányagödör, 1 kemence és 1 cölöplyuk feltételezhető (a kutatóárkok keskenysége és a feltárás hiánya miatt néhány objektum bizonytalan).

A leletek a nagykorösi Arany János Múzeumba kerültek.

Munkatárs: Simon László.

ZSOLDOS ATTILA

150. Felsőpáhok határa

(Zala megye) Ő, U, B, Rő, Á, Kk, Kú

2005 májusában terepbejárást végeztünk a Hévíz–Alsópáhok elkerülő út nyomvonalán, melynek során Felsőpáhok határában hét lelőhelyet regisztráltunk.

Billegér-dűlő: A település É-i részén, egy É–D-i hossz tengelyű domb K-i lejtőjén egy hatalmas, frissen szántott és boronált táblában, ritkán jelentkező késő középkori/kora újkori kerámiatöredékeket, valamint 3 db kőeszközt gyűjtöttünk. Rontotta a megfigyelési lehetőségeket, hogy a talaj nagyon száraz és poros volt, továbbá a tábla jelentős részében, nagy foltokban laposkötöredékek fedték a felszínt. Nagyon gyakori volt a gyevas is, mely változatos formákban jelentkezett. A lelőhely mintegy 330 m-es hosszában kb. 20 m-es szintkülönbség adódott. A lelőhely szélessége kb. 200 m-re becsülhető. Csak a déli része esett az általunk vizsgált területre, kb. a nyomvonal 5,5–5,3 km-szelvényei közé.

Irtás-rét-dűlő, D: A településtől É-ra, egy kerítéssel határolt zárt kerttől D-re fekszik a lelőhely, enyhe lejtésű, É–D-i hosszirányú domb K-i lejtőjén, egy kisebb platón. K–Ny-i kiterjedése kb. 100 m. A zárt kert déli szélétől kb. 50 m-re érzékelhető volt némi sűrűsödés a leletek egyébként nagyon szórványos jelentkezésében. Az É–D-i kiterjedés kb. 200 m. A lelőhely a nyomvonal 4,80–4,60 km-szelvényeinek magasságában, de attól Ny-ra terül el. A leletek kisebb része római, többségük késő középkori kerámia. Az őskort 2 db kőeszköz képviseli.

Irtás-rét-dűlő, É: A lelőhelyet a település külterületének É-i részén találtuk. Az Irtás-rét-dűlő É-i felében, az 5,3 km-szelvényénél, egy kb. 50 m sugarú körben több kőeszközt és viszonylag sok, de nagyon apróra tört és kopott felületű kerámiát gyűjtöttünk. Néhány darab kavicsos soványítású. Találtunk jó néhány mázas kerámiatöredéket is, ezek egy része néprajzi, egy részük azonban régészeti korú, azaz késő középkori/kora újkori. A lelőhelyen sárga okkerrögök és gyevasdarabok is előfordultak. A lelőhely ugyanannak az É–D-i dombnak a K-i lejtőjén terül el, mint a Billegér-dűlő, de attól kb. 200 m-re D-re, jól elkülönülve, kb. a nyomvonal 5,35–5,25 km-szelvényei között.

Páhoki-patak partja: A Páhoki-patak völgyének Ny-i partján emelkedő, É–D-i lefutású dombhát K-i lejtőjén, a Felsőpáhokot Hévízzel összekötő országúttól D-re két szántott parcellában szórványosan jelentkeztek az apróra tört és nagyon kopott felületű, korongolt késő kö-

zépkerámia töredékek, némelyik mázas. A parcella Ny-i végén, a domboldalon egy kovaszilánk, egy kova-magkő, valamint két kézzel formált, pelyvás soványítá-sú kerámia töredék került elő, melyek a dunántúli vo-naldíszes kerámia kultúrájához tartoznak. Ezen a részen a talajban vörös elszíneződéseket figyelhetünk meg, melyek talán szétszántott objektumok foltjai lehetnek. A lelőhely kiterjedése pontosan nem határozható meg, nagy valószínűséggel Ny felé tovább terjed, tehát nem-csak a domb K-i lejtőjén, hanem a dombtetőn is folyta-tódhat. A dombtetőn, szántott ill. gabonával bevetett parcellákban, kb. 250×100 m nagyságú területen, na-gyon szórványosan késő középkori cserepeket, valamint egy kovaeszközt gyűjtöttünk. Ez utóbbi nagy valószínű-séggel a lelőhely őskori településének folytonosságát, esetleg Ny-i határát jelzi. Jelenleg a nyomvonal 3,85–3,45 km-szelvényei közt figyelhetők meg a felszíni lele-tek. A lelőhely K-i széle Ny-ra, kb. 130 m távolságra esik a tervezett nyomvonalától. A lelőhely kiterjedése a je-lenlegi adatok alapján kb. 450×200 m-re becsülhető.

Vida-gödör-dűlő: A dűlő területén 3 lelőhelyet rö-g-zítettünk.

I. A településtől ÉK-re, egy szabálytalan alakú domb K-i lejtőjén terül el. Kiterjedése nem határozható meg pontosan, mivel jelentős része egy nagy, jelenleg nem járható gabonátábla területére esett. Ezt a nagy táblát többkisebb, keskeny, jelenleg is járható parcella szakítot-ta meg; ezekben találtuk meg a régészeti lelőhely nyo-mait. Az egyik ilyen, a Vida-gödör Ny-i végétől É-ra eső keskeny parcellában ritkásan római és késő középkori cserepek jelentkeztek, ezek jelezték a lelőhely legésza-kibb kiterjedését. A lelőhely K-Ny-i kiterjedése ponto-san nem tisztázható, mivel a terület mindkét irányban fedett. A lelőhely déli vége kb. 50 m-re megközelíti a Vida-gödört. Összesen mintegy 350 m hosszan követ-hetők a ritkás leletek. A lelőhely a nyomvonal 4,55–4,30 km-szelvényei közé esett. A leletek eloszlásában az É-DNy-i irányú domb gerincén enyhe sűrűsödés figyel-hető meg, de mind az É-i, mind pedig a K-i, DK-i lejtőn találtunk még elszórtan leleteket. Az É-i lejtő meredek, a K-i enyhébb. A DK-i lejtőn kovaeszközök is előkerül-tek, melyek őskori megtelepedésre utalhatnak.

II. A Vida-gödör É-i oldalával párhuzamosan futó, K felé lejtő parcellában, gyakorlatilag a parcella egészében szórványosan, de folyamatosan gyűjthetők voltak a régé-szeti leletek. A kerámia töredékek közt egy római, más darabok csigavonalas díszítésűek, kavicsos anyagúak (Ár-pád-kor). Néhány töredék a késő középkorra keltezhe-tő. A lelőhely K-i részén némi sűrűsödést tapasztaltunk. A lelőhely a nyomvonal 4,3–4,0 km-szelvényei közé esik, attól K-re; hossza kb. 320 m, szélessége kb. 70 m.

III. A Vida-gödörtől D-re, kb. a 4,20–3,85 km-szel-vények közt, a nyomvonalon és annak mindkét oldalán, de még a 250 m-es sávon belül találtuk a lelőhelyet, egy szabálytalan alakú domb platóján, valamint É-i és K-i lejtőin. A platón szórványosan előforduló római, valamint késő középkori cserepek némiképp megsűrűsödtek az

É-i lejtőn, amely a Vida-gödörhöz fut le. Cserepek még a Vida-gödör partján, az egészen mélyen fekvő része-ken is jelentkeztek. Ezen az északi lejtőn a késő közép-kori leletanyaggal keverten két őskori (bronzkori?) ke-rámia töredéket és hét kőeszközt is találtunk. A lelőhely nagy kiterjedésű, hossza kb. 370 m-re, szélessége kb. 330 m-re becsülhető. A késő középkori leletek a lelőhely K-i felén is viszonylag nagy számban jelentkeztek, az ősko-ri leleteket azonban ezen a részen csak kőeszközök (egy magkő és három pattinték) képviselték.

P. BARNA JUDIT

151. Fertőd, Esterházy-kastély, Bábszínház és Narancsház

(Győr-Moson-Sopron megye) Kú

A fertődi Esterházy-kastély főépületétől DK-re, a parter K-i oldalán helyezkedik el az a zárt udvaros épületegyüt-tes, amely magába foglalja az egykori marionetté szín-ház és a narancsház épületét. Az épületegyüttes terüle-tén korábban, 1986–88-ban Somorjay Selysette művé-szettörténész és László Csaba régész végzett szondázó feltárást.

A 2005. évi kutatás szervesen illeszkedik az ÁMRK Kutatási osztályának munkatársai által 2001-ben meg-kezdett kutatássorozathoz, amelynek során régészeti ásatásra került sor a régi színház és az ún. új opera terü-letén. Falkutatást végeztek a főépület K-i patkószárnyán és az udvari homlokzaton, valamint régészeti megfigye-lést a Ny-i kamarakertben és szondázó falkutatást a fő-épület udvari kerti homlokzatain.

Az idei falkutatást megelőzően Lángi József, az ÁMRK Restaurálási osztályának munkatársa végzett szondázó kutatást az épület belső terében. Az írott for-rásokat Bardi Terézia és Dávid Ferenc gyűjtötték össze.

A Bábszínház és a Narancsház kutatására 2005 nya-rán és kora őszén került sor. A régészeti feltárás és a fal-kutatás során elsősorban a belső tereket, kisebb mérték-ben a homlokzatok előterét vizsgáltuk. Az ásatást beha-tárolta, hogy a magtárnak használt volt Bábszínház és Narancsház épületének belső faszerkezete megkívánta, hogy a faoszlopok környezetében földszavakat hagyjunk.

A Bábszínházat Esterházy Fényes Miklós építtette az 1770-es évek elején. Ez volt a vége annak az építke-zés-sorozatnak, amelynek keretében a kastélytól DK-re megépült az a zárt udvaros épületegyüttes, amely a Na-rancsházon kívül magába foglalta a Bábszínház épüle-tét és a kiskastélyt. Az épületegyüttes déli szárnyának kétharmadát a Bábszínház alkotta, amelyhez K-ről csat-lakozott a már korábban is itt álló – a Bábszínházba rész-ben befoglalt – víztorony. A két évvel később épült Narancsház nagyságban és homlokzati kiképzésben ha-sonló „testvéréhez”, a főhomlokzatokat nagy, emeletig tartó, kőkeretes bevilágító nyílások uralják. Mindkét épü-letet megelőzően – a két épület között – egy víztorony állt a területen, melynek alapfalait és induló csatorna-rendszerét is feltártuk.

A kutatás során részben tisztáztuk a Bábszínház és a Narancsház belső rendszerét.

A Bábszínház nyújtott téglalap alaprajzú belső tere négy jól elkülöníthető térrészre oszlott: egy nézőtérre, egy ahhoz csatlakozó zenekari árokra, ezeket mindkét hosszanti oldalról határoló szervíz folyosóra és a zenekari árok mögött elhelyezkedő színpadtérre. Az egykori belső falkiosztás csak igen romosan, visszabontott állapotban maradt fenn. Az alaprajzi rendszer azonban jól kirajzolódott. A falomok felett mintegy 60 cm-es planírozásban feltártuk az egykori belső díszítő architektúra maradványait. Az írott forrásokból ismert, hogy a Bábszínház belső terét grottaszerűen alakították ki. A törmelékben ennek megfelelően nagy mennyiségű zöld színű lecsüngő moszatot és moszatos követ imitáló stukkó került elő, üvegporral szórt különböző kőfajtájú töredékek, fosszilis kagylók és tengeri, ill. édesvízi csigák, kagylók darabjai. Mindezekből állt össze a grotta, melynek sík felületű és ívesen bemélyedő fülkéiben festmények, szobrok és szökőkutak álltak. Ez utóbbiak maradványát is feltártuk. A színpadtér alatt csak további kutatás tisztázhatja az egykori színpadtechnikát.

A Narancsházat eredetileg négy térre osztották: egy központi nagy teremre, ahol a növényeket tartották, egy keskeny É-i folyosóra és a két keskeny (Ny-i és K-i) homlokzat mögött egy-egy kisebb helyiségre. A külső homlokzat alapszíne világos barnászörös volt, amelyet a törtfehér lizénák és szalagpárkányok tagoltak. Belső világítását elsősorban a nagy nyílások biztosították, enyhébb időben az itt bejutó meleg szolgálta a temperáló fűtést is. A kormos csatorna és padlómaradványok alapján nagy hideg esetén kezdetben az É-i folyosóról táplált légfűtő rendszerrel, később a padlóra állított kályhákkal fűtöttek. Az É-i folyosó alatt kisméretű pince húzódott, amelyet a II. világháború utánig folyamatosan használtak.

A 19. sz. végén a belső fűtésszerkezet átalakításával mindkét épület magtárként működött az 1990-es évek elejéig. Az épületek színe a szürkésfehér, majd a hőbörösös szürke lett. Kiürülésük óta az épületek üresen állnak, a kezelő a lehetséges hasznosítás módjait keresi.

A Narancsház első emeletét mi kutatók hasznosítottuk, a nehezen mozgatható, sérülékeny leletanyag – stukkók, kagylódíszek, faragott kövek – számára téliesített raktárat alakítottunk ki.

Korlátozott lehetőségeink miatt a Bábszínháznak közel a felét, a Narancsháznak nagyjából egyötödét tudtuk kutatni.

THURY LÁSZLÓ – KOPPÁNY ANDRÁS

152. Fertőd, Tavas üdülőpark

(Győr-Moson-Sopron megye) Ő, Kő

2005. június 16-án terepbejárást végeztünk a fertődi szabadtéri park létesítésére kijelölt területen.

Az üdülőpark a várostól É-ra, Pomogy irányában, a Nyárossi-major közelében, az egykori Kísérleti táblák Ny-i felében épülne. Ez a terület az Ikva holt ágainak árterü-

lete, túlnyomórészt sík vidék, talaja lápi. Egyetlen részen számíthattunk leletek előkerülésére, a kijelölt területen nagyjából K-Ny-i irányban kacsaringósan húzódó dombon, amely nagy valószínűséggel a történeti időkben is kiemelkedett a laposan fekvő, vizenyős területből. Ezt a dombvonulatot csak részben tudtuk átvizsgálni: legnyugatibb és legkeletibb része erdővel fedett, középső részén pedig a kapált felszín nem kedvezett a látási viszonyoknak. Egyedül a Kisház épületmaradványainak környékén találtunk szórványosan őskori és középkori töredékeket. Ez a vonulat folytatódik a Fekete-bokor-major felé, ahol DK-nek fordul a Borbély-domb irányába és húzódik az Ikva mai, mesterségesen kialakított medrén túl is. Elképzelhető, hogy a leletanyag olyan települési objektumokat jelez, amelyek az egykori folyóágak partján levő őskori telepeket összekötő közlekedési útvonal mellett helyezkedtek el; kiterjedésének pontosabb meghatározása azonban szántás utáni terepbejárást igényel.

A leletek a Soproni Múzeumba kerültek.

Munkatárs: Balassa Krisztina.

NÉMETH PATRICIA

153. Fonyód, Feketebézsény-pusztas III.

(Somogy megye) R, Á

2005. október 18-án leletmentést végeztünk a lelőhelyen, mert a területen működő homokbánya DNy-i végében ásott vízelvezető árokban, ill. a bánya Ny-i falában erősen sérült objektumok mutatkoztak. Nyolc objektumot bontottunk ki. Ezek közül négy gödör és két kemence a késő rézkori badeni kultúra idejére datálható. Egy gödör biztosan az Árpád-korra keltezhető, egy kemencében pedig nem volt leletanyag. A maradványok és a lelőhelyek bejárása alapján megállapítható, hogy egy nagyobb kiterjedésű késő rézkori és egy Árpád-kori település fekszik a bányától Ny-ra és D-re lévő területen.

Munkatársak: Mészáros Szilvia, Varga Gyula, Róricz Róbert technikusok.

MOLNÁR ISTVÁN

154. Fonyód, Tüskés-tábla

(Somogy megye) Ő, Rő, Á, Kk

2005. március 18-án terepbejárást végeztünk Fonyód külterületén, az M7 autópálya tervezett csomópontja és bekötő útjának nyomvonalán. Az érintett terület Fonyódtól K-re 600–700 m-re található, a Kaposvár–Fonyód műút vasúti kereszteződésétől É-ra lévő Tüskés-táblában. Ezt a határrészt Ny-i irányból a Balatonba toroklövő, Pogány-völgyi-víz nevű vízfolyás mocsaras-nádas területe, É-ról és K-ről a jelenlegi halastó, illetve annak mocsaras-nádas része, valamint D-ről egy működő földút határolja. A terület a Balaton mocsárvilágából kiemelkedő, ÉÉNy-DDK-i irányú vonulat jelenlegi É-i végét jelenti. A térszín Ny-ról K felé kissé emelkedik.

1. *lelőhely*: A Tüskés-tábla Ny-i felében elhelyezkedő, nagy kiterjedésű, É-D-i irányú, 450×80–400 m kiterjedésű lelőhelyet Ny-on vasút, D-en a földút határolja. Változó intenzitással kevés őskori kerámiát, egy római kori aljtöredéket, néhány Árpád-kori kerámiatöredéket, cserépbogrács peremét, nagy mennyiségű késő középkori kerámiát, hullámvonaldiszes, körbefutó vonaldiszes és körömbenyomkodásos oldaltöredékeket, fedőtartós peremeket és egy salakdarabot gyűjtöttünk.

2. *lelőhely*: A tábla K-i szélén húzódik egy, kb. É-D-i irányú, alacsonyabb vonulat, amelynek É-i végében kb. 80 m átmérőjű foltban elszórtan figyeltünk meg az 1. lelőhellyel megegyező leletanyagot. Az 1. lelőhelytől csupán egy kisebb lemélyedő „völgy” választotta el.

3. *lelőhely*: A tábla DK-i sarkában, a földút előtt közvetlenül É-ra, kb. 100×80 m-es foltban figyeltünk meg néhány őskori és kevés középkori kerámiatöredéket, amelyek az 1. és 2. lelőhely anyagához hasonló jellegűek. E leletgóc K-i széle nagyjából ott húzható meg, ahol a térszín jól láthatóan lejtene kezdett a halastó felé.

SOMOGYI KRISZTINA

155. Fonyód, Tüskés-tábla 1.

(Somogy megye) R, B, Ró, Á, Kk

2005. június 13. és július 1. között megelőző feltárást végeztünk az elkerülő út nyomvonalán, egy 10–16 m széles, kb. 300 m hosszú, ÉÉNy-DDK-i irányú sávban. A 4089 m²-nyi területen 132 különböző korból származó telepobjektumot figyeltünk meg és bontottunk ki. Az út nyomvonalának teljes feltárását nem végezhetük el, keskeny szelvényünk a településnek csak egy szűk szeletébe engedett bepillantást.

A feltárt objektumok legnagyobb részét a különböző formájú gödrök, vermek és árkok tették ki, de hat külső kemencét és egy gödörházat is találtunk. A viszonylag kis terület jelentőségét mutatja azonban, hogy a lelőhelyen 5 biztos korszak (Balaton-Lasinja kultúra, kora bronzkor, késő római kor, késő Árpád-kor, 14–15. sz.) objektumait különítettük el.

A lelőhelyen először a *középső rézkori* Balaton-Lasinja kultúra telepedett meg. Kemencével is ellátott gödörházában jellegzetes homokos-aprókavicsos soványítású táltöredékeit, agyagkanál-töredéket, kovapattintékokat találtunk.

Szelvényünk déli felében elszórtan elhelyezkedő 5 sekélyebb gödörben *bronzkori* kerámiatöredékeket találtunk, melyek közül kettőben a kora bronzkor időszakára jellemző seprűzött oldaltöredékek kerültek elő. A szelvény É-i részén egy gödörből közelebből meghatározhatatlan őskori bűtyök került elő.

Egymástól viszonylag nagy távolságra találtunk három szintén sekély gödört, amelyekben a *késő római időszakra* jellemző besimított halszákmintával díszített korsók fültöredékei kerültek elő. Az egyetlen terra sigillata töredéket egy Árpád-kori gödörben találtuk.

Az 54. leletanyaggal keltezett objektumból 40 Árpád-kori volt, amelyek – a déli végét leszámítva – a szelvény teljes szakaszán egyenletesen fordultak elő. A gödrökben, árkokban, és kemencékben gyakran kerültek elő tégladarabok. Az egyik veremben vesszőlenyomatos paticsdarabok kerültek elő, amelyek felmenő, tapasztott sövényfallal is rendelkező épület létére utalnak. A feltárt terület É-i végéhez közel, a szelvényen kissé ívelten keresztben, DNy-ÉK-i irányban húzódó többszörösen tagolt, illetve szorosan egymás mellett húzódó, feltehetőleg egykor összetartozó árkokból álló széles Árpád-kori árokrendszert találtunk. Rendeltetését nem tudtuk meghatározni, az azonban bizonyos, hogy Árpád-kori objektumokat az ároktól É-ra is találtunk. Szelvényünk középső harmadában mintegy 70 m hosszán, ÉNy-DK-i irányban futó, egyenes, középen kissé megtörve D felé forduló, a szelvényen túl is folytatódó Árpád-kori leleteket tartalmazó árkot találtunk, amelyhez DNy-i irányból rá merőleges, rövidebb, leletanyag nélküli árkok kapcsolódtak. A hosszabb árok DNy-i irányban jelentősen lejtett, így elsődleges funkciója az esővíz elvezetése lehetett. Érdekes módon erre az árokra ásták rá, az egyébként a szelvénynek kizárólag a déli felében előforduló, 6 külső kemencéből hármat.

Kemencénk zöme a hagyományos sütésre-főzésre szolgáló földbe vájt, tojás alakú előtérgödörrel ellátott típushoz tartozott, melyek platnija alá kerámia- és tégladarabokat tapasztottak be. Funkciójában és felépítésében is némiképpen eltért a fentiektől a 45. sz., igen nagyméretű, mélyre ásott, félköríves alaprajzú, vastagon átégett falú, de csak kis mértékben áthévílt, tapasztás nélküli, homokos aljú, alul feketés, hamus betöltésű külső kemence, amely a feltárt analógiák alapján feltehetően füstölésre szolgált, bár a füstölnivaló felfüggesztésére szolgáló ágaskákhoz tartozó cölöplyukakat nem találtunk benne. Gyakoriak voltak a méhkas alakú, a meredek falú, lefelé szűkülő vermek, amelyek betöltése minden esetben szürke hamuval kevert volt, több esetben halcsontokat és pikkelyeket is találtunk bennük. Az objektumokból jellegzetes homokos, apró kavicsos soványítású Árpád-kori kerámia került elő a legnagyobb számban. Az Árpád-kori telepeken megszokottaktól eltérően csupán három darab bográcstöredéket találtunk – amelyek közül egyik díszített volt –, miközben tömegesen kerültek elő a bekarcolt hullám-, egyenes-, és csigavonalakkal, fogaskerék mintával, perem alatti ferde körömbecsípésekkel díszített késő Árpád-kori fazéktöredékek. A gödrökben, árkokban jelentős számú nehéz salakdarabot találtunk, ami arra utal, hogy a telepen vasolvasztó tevékenységet is folytattak.

A szelvény É-i végében helyezkedett el a néhány középkori gödör és egy gödörkomplexum, melyekből gyorskorongon készült, sárgásfehér és vörös palack-, a 14–15. századra jellemző körbefutó hornyolásokkal díszített edénytöredékek, valamint egy fedőgomb került

elő. A lelőhely terepbejárása során azt tapasztaltuk, hogy a korszak leletei a szelvénytől É-ra sűrűsödtek.

Munkatársak: Hornok Péter, Somogyi Krisztina régészek, Barta Gábor, Gyergyádes Tibor, Molnár László, Vajdics István technikusok.

GALLINA ZSOLT

156. Füzesabony, Buda-dűlő, szennyvíztelep IV.

(Heves megye) U, Sza?, Ge?

A lelőhelyet a Tiszaújváros–Százhalombatta vezetékszakasz Heves megyei nyomvonalán 2004-ben végzett terepbejárások során fedeztük fel a település DK-i határában elterülő Buda-dűlőn az új Laskó-meder bal partját kísérő enyhe magaslaton. 2005 őszén a megelőző feltáráskor a vezeték árkában egy középső újkőkori település nyomait és egy népvándorlás kori temető sírjait tártuk fel.

Az *újkőkori* település szerkezetére elsősorban a nagyméretű hulladékgödrök és a szórványos cölöplyukak alapján következtethetünk. A hozzájuk kapcsolódó leletanyag nem jelentős, de pontos kormeghatározást tesz lehetővé.

A *népvándorlás kori* temetőből az árok területén 7 sírt tártunk fel. Egy kivételével a sírok mindegyike bolygatott volt, több esetben csak egyes csontdarabok maradtak meg az elhunytakból. A sírgödrök szabályos téglalap alakúak és D–É hossztengetelyűek voltak. A temető sírjainak többségét – úgy tűnik – körárok vette körül, melyeket a déli oldal felől kisebb bejáratok szakítottak meg. A temetőt talán éppen a jól jelzett sírok miatt rabolták ki. Az egyetlen gazdagabb leletanyagot (gyöngyöket és edényt) tartalmazó női sír alapján a temető talán a Kr. u. 4–6. századra keltezhető, és a késői szarmata vagy esetleg a gepida népességhez köthető.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

157. Füzesabony, Kisbudai-berek

(Heves megye) B, Sza, Kk, Kú

2005 második felében kezdtük meg Mezőszemere és Boldog között a megyét K–Ny-i irányban átszelő termékvezeték leletmentő ásatási munkáit. Az árkokat 5 m szélességben kutattuk és dokumentáltuk.

Ebben a határrészben 3 lelőhelyen kutattunk. Egy a 12–13. századtól a 17. századig továbbélő faluhely maradványát tártuk fel. A település különféle használati eszközeit, tárgyait találtuk meg az egykori omladékos betöltésben (II. lh.).

Közel az előző lelőhelyhez további Kr. u. 2–3. századra datálható császárkori településmaradványokat és ahhoz tartozó temetkezéseket, valamint kevés számú késő bronzkori települési leletanyagot tártunk fel. A három sírból kettőben edénymellékletet is találtunk (III. lh.).

A Mezőtárányra vezető út-felüljáró mellett a Kisbudai-berek lelőhely további részét kutattuk. Itt is folytatódott a császárkori településmaradványok és temetkezések.

Munkatársak: Váradi Adél régész, Földi Valéria kultúr-antropológus, Kelemen Péter történész, Szeredi István ásatási technikus, Végh Henrik média technikus, Bíró Péter, Bíró Ádám régészhallgatók, Varga Emese, Tóth Zsolt főiskolai hallgatók, Csillag Tamás, Erdész Ede, Kovács János.

FODOR LÁSZLÓ

158. Füzér, vár

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B, Á, Kk

A Felsővár területén teljesen befejeztük a várudvar megtisztítását a törmeléktől. A déli palotaszárnyban a Nagyterem (a 17. századi forrásokban: „Öreg palota”) alatti pinceszakaszban két, a tőle Ny-ra eső Tárház alatti pinceszakaszban egy kutatóárokkal átvágtuk az utolsó, 17. sz. végi járósínt. A vékony kora újkori járósínt alatt mindkét helyen az Árpád-kori, a vár építésekor keletkezett, nagyon leletszegény köves feltöltés, illetve a sziklafel-szín jelentkezett.

Egy kutatóárokkel megvizsgáltuk a vár Ny-i végében elhelyezkedő, úgynevezett „Vizes pince” korábbi szintviszonyait is. A pince helyén a 15. sz. végéig, az ÉNy-i palotaszárny felépítéséig udvar volt. Itt a 17. sz. végi járósínt és az Árpád-kori szint között vastag 15. századi feltöltés húzódott.

Megkezdjük – de befejezni nem tudtuk – a vár kútjának és ciszternájának kitisztítását. Mindkét objektumban hozzáférhetőlegesen 5 m mélységet értünk el. A nagy alapterületű, ötszög formájú, sziklába vágott kútból nagyobb mennyiségű, de igen kevert, a vár pusztulása óta az udvarról oda bemosódott leletanyag – köztük 16. századi kályhacsempék – került elő. Említésre méltó egy reneszánsz keresztoszós ablak – mely a kút felett állt emeleti helyiség déli falában nyílt egykor – több nagyobb elemének előkerülése. A kváderekkel falazott oldalú, 1,5 m átmérőjű ciszternából egyelőre jószerével csak omladék és több behullott kváder került napvilágra.

A 17. századi leltárakban Párkányak nevezett Alsóvár területén a DK-i zárófal környezetét vizsgáltuk meg. A fal erősen – több helyütt az egykori járósíntnél mélyebben – lepusztult állapotban került elő. A fal előtt húzódó, korábban azonosított szárazárok feltárását érdemben még nem kezdtük el. Az itt előkerült minimális mennyiségű leletanyag egy része bronzkori, igazolva, hogy az Alsóvár helyén egy bronzkori telep volt valaha.

Munkatársak: Markó Ágnes, Miskolczi Melinda, Németh András, Szatlóczky Gábor régészhallgatók.

SIMON ZOLTÁN

159. Galambok, Hársas-erdő

(Zala megye) B, Á

2005. július 25. és október 21. között régészeti kutatást végeztünk a lelőhelyen, amely a falu belterületétől DK-re, a Galamboki vízfolyás és a Malom-patak összefolyásának közelében található. Az autópálya nyomvonala a

lelőhely déli részét szeli át, amely a kis dombhát leglaposabb része. A feltárt 4835 m²-en 166 objektumot találtunk. Zömében gödrök, és egy kusza árokrendszer részletei kerültek napvilágra. Sok volt a határozott körvonalú gödörfolt, de kevés a lelet. A legtöbb objektumban néhány őskori, rossz megtartású oldaltörödéken kívül mást nem találtunk. Kiemelkedett a 80. sz. gödör, amelynek déli felében a Somogyvár-Vinkovci kultúra ép edényére bukkantunk, É-i felének feltárása közben pedig teknősbéka páncélzatát találtuk meg. Ez idáig egy Árpád-kori gödröt tártunk fel, a többi objektum őskori, kora bronzkori.

A leletek a nagykanizsai Thúry György Múzeum régészeti gyűjteményébe kerültek.

SZÁRAZ CSILLA

160. Gelej, Sinka-halom

(Heves megye) LT, Sza

Lakossági leletbejelentésre végzett helyszíni szemlét Szörényi Gábor András 2005. május 17-én a Sinka-halomnál. Megállapította a lelőhely folyamatos pusztítását, homokbányászás általi veszélyeztetettségét. Emiatt végeztünk sürgős leletmentést május 23–28 között.

Felmértük a bányát, és a HP 1991. kő mellett meghagyott földnyelven kezdtük a munkát. Itt 9 objektumot rögzítettünk. Közülük öt római császárkori sír volt, a többi települési objektumnak, illetve üres gödörnek bizonyult. A bánya ÉNy-i szélén kibontottunk egy sírt, tájolása kis eltéréssel É–D. Ez az egyetlen bolygatatlan sír, melybe férfit temettek, vas mellékletei voltak, a legjelentősebb az 58,6 cm hosszú vaskard, az egykori szervesanyag markolat végét bronzlemez védte. A bánya DK-i részén két kelta épületrészt tártunk fel. Jellegzetes korongolt, duzzadt peremű, grafitos kerámiaanyaguk és egy vasfibula a LT D időszakára keltezte használatukat.

B. HELLEBRANDT MAGDOLNA

161. Gesztely határa

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U, B, Á, Kk

2005. július 29-én helyszíni szemlét végeztem a Hernád út 5. sz. telken. A tulajdonos 30 év óta gyűjt régészeti leletanyagot. A telek a Hernád bal partján, közel a vízhez, árvízmentes területen található. A telken kevés neolit, 10–11 századi, valamint igen sok 16–17. századi kerámia: fazekak, korsók, kályhacsempe, olló, patkó került elő. 2005. júniusában a telken építkezés közben feltehetően egy zsugorított helyzetben fekvő csontváz koponyáját bolygatták meg. A váz többi része az épület alá került.

A Hernád jobb partján, a Gesztely–Onga közút déli oldalán helyszíni szemlét végeztem az út által metszett Süvöltő-dombon. A terület Ny-i fele szántó, K-i erdő. A dombon nagy mennyiségű bronzkori kerámia, kagyló, és kevés Árpád-kori kerámia volt található a felszínen.

PUSZTAI TAMÁS

162. Gomba határa

(Pest megye) U, R, B, Sza, A, Á, Kk

2005. márciusában terepbejárást végeztünk a Gomba-I. jelű szénhidrogén bányatelek területén. Előzetesen a bányatelek kb. 43 ha területén egy (Gomba 3.), K-i része mellett két (Gomba 4., 5.) lelőhelyről volt tudomásunk. A terepbejárás során a bányatelek ÉK-i, nagyobbik részén (Gomba község közigazgatási területén) és közvetlen környékén 16 új lelőhelyet figyeltünk meg.

Csukás-major: A bányatelektől DK-re, a Gombai-patak völgyébe vezető völgy déli oldalán, a dombtető DK-i részén bronzkori és szarmata település nyomait, néhány késő középkori edénytörödéket találtunk kb. 200×170 m-es területen (18. lh.).

A bányatelektől DK-re, az ÉNy–DK-i irányú dombhát DK-i, ellaposodó részén levő alacsony kiemelkedésen őskori edénytörödékek és késő középkori törödékek kb. 70–80 m átmérőjű területen jelezték a lelőhelyet (19. lh.).

A dombhát tetején, kb. 120×50–60 m-es területen kevés bronzkori(?) és szarmata edénytörödéket gyűjtöttünk. A lelőhely kiterjedése bizonytalan (20. lh.).

A bányatelektől DK-re, a Gombai-patak völgyébe DNy felől torkolló völgy DK-i oldalán, meredek domboldal kb. közepén, egymás mellett, illetve fölött két, domboldalba vájt, kitapasztott fenékű kemence metszetét figyeltük meg. Leletet nem találtunk, a dombtetőt nem jártuk be (21. lh.).

Tetepusztá: A Gombai-patak ÉK-i partján, a patak-völgyben levő alacsony kiemelkedéseken és a völgyet ÉK-en határoló dombvonulat DNy-i oldalán újkőkori (DVK kottafejes), korai bronzkori, szarmata és Árpád-kori, késő középkori település ismert. A lelőhely középső részén, a domboldal lépcsős kiemelkedésén kevés embercsont, réti mészködarábok és pelyvás téglatörödékek középkori templomot és temetőt jeleztek a felszínen. A lelőhely ÉNy-i kiterjedését nem sikerült pontosan meghatározni. A lelőhely Árpád-kori és késő középkori települését a középkori Tete faluval azonosítjuk. A lelőhely (5. lh.) kiterjedése 650×100–330 m.

A bányatelek K-i sarkánál, a patak-völgyet DNy-on határoló dombháton jellegtelen újkőkori edénytörödékeket, kovapengét, piros, festett provinciális edénytörödékeket gyűjtöttünk 650×80–240 m-es területen (6. lh.).

Az 5. sz. lelőhelyet K-en határoló vízmosás É-i végénél, dombhát tetején jellegtelen bronzkori cserepeket, néhány szarmata és késő középkori edénytörödéket találtunk kb. 300×100 m-es területen. A lelőhely DDK-i kiterjedését nem lehetett meghatározni (7. lh.).

A Gombai-patak völgyében, a patak ÉK-i partján levő alacsony kiemelkedésen bronzkori, szarmata, késő szarmata és Árpád-kori települést jelző edénytörödékeket találtunk kb. 230×70–80 m-es területen. A lelőhely kiterjedése bizonytalan (8. lh.).

A Gombai-patak völgyét ÉK-en határoló dombvonulat tetején, a tetepusztai temető É-i oldalánál egy-egy őskori és Árpád-kori edénytörödéket találtunk. A lelőhely kiterjedését nem lehetett vizsgálni (9. lh.).

A Gombai-patak völgyében levő ÉNy-DK-i irányú, keskeny magaslaton kevés avar és Árpád-kori edénytöredéket, állatcsontot találtunk, kb. 300×50–60 m-es területen (10. lh.).

A Gombai-patak völgyét ÉK-en kísérő dombhát tetején, kis területen néhány őskori, (újkőkori?) és avar edénytöredéket gyűjtöttünk. A lelőhely kiterjedése bizonytalan (11. lh.).

A patak völgyét ÉK-en határoló dombhát ÉNy-DK-i irányú nyúlványán, kb. 300×170 m-es területen badeni és szarmata település nyomait, szórvány középső újkőkori kővéstöröredéket, sok badeni, kevés szarmata kerámiát, terra sigillata-töredéket találtunk. A lelőhely ÉÉNy-i kiterjedése bizonytalan (12. lh.).

A patak völgyét ÉK-en határoló dombvonulat ÉNy-DK-i irányú keskeny nyúlványán bronzkori telepre utaló, és szarmata edénytöredékeket gyűjtöttünk kb. 330×80–100 m-es területen (13. lh.).

A patak völgyét ÉK-en határoló dombvonulat ÉNy-DK irányú nyúlványán újkőkori, szarmata, avar és Árpád-kori település nyomait regisztráltuk kb. 500×70–170 m-es területen. (14. lh.)

Tetei szőlők: A Gombai-patak völgyét DNy-on határoló dombvonulat DNy-i oldalán néhány őskori és Árpád-kori edénytöredék került elő, kb. 150×70 m-es területen (15. lh.).

A dombvonulat középső részén kovapattintéket találtunk (16. lh.).

A dombvonulaton, a pataktól távoli, homokos kiemelkedésen őskori és késő középkori edénytöredéket gyűjtöttünk. A lelőhely kiterjedése bizonytalan (17. lh.).

Várhegy: A gombai bronzkori földvártól Ny-ra és D-re elterülő dombtetőt helyszíni szemlével vizsgáltuk. A Gombai-patak völgyét DNy-on határoló, ÉÉK-en meredek (erősített) oldalú domb tetején főleg hatvani és késő vatyai edénytöredékeket gyűjtöttünk, kiszántott telepjelöltek hamus, patykos foltjait, őrlőkötöredékeket, állatcsontokat figyeltünk meg. A lelőhely intenzív része a dombtető legmagasabb részétől ÉÉK felé a dombtető erdősített pereméig terjed. A lelőhely NyDNy-i kiterjedése nem egyértelmű (2. lh.).

A 2. sz. lelőhelytől NyÉNy-ra, ÉNy-DK-i irányú dombháton elszórtan találtunk újkőkori(?), bronzkori és néhány szarmata cserepet. A lelőhely DK-i harmadában kiszántott hamvasztásos sír hamvait, nagy edénytöredékeit és hiányos kisböggrét (Vatya-kultúra) találtunk a helyszínen, a közelében további temetkezés felszínre került hamvait figyeltük meg. A lelőhely déli részén őrlőkövet találtunk. A lelőhely Ny-i és D-i kiterjedése bizonytalan. A 2. sz. lelőhelytől széles, enyhe mélyedés választja(?) el (22. lh.).

A Gombai-patak völgyét DNy-on kísérő domb DNy-i oldalán, egy DK-ÉNy-i irányú völgy kezdeténél kevés bronzkori(?) edénytöredéket találtunk egy kb. 80×50 m-es területen. A lelőhely kiterjedése nem volt meghatározható (23. lh.).

A terepbejárás leletanyaga a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

DINNYÉS ISTVÁN

163. Göd-Bócsaújtelep, késő római erőd

(Pest-megye) Ró

2005. augusztus 29. és szeptember 2. között a rögzített alaprajzi kitérés stádiumában megakadt késő római erőd ÉNy-i falszakasza mentén fekvő, 2004-ben feltárt 37. szelvényt egy 8,8×4,3 m nagyságú szelvénnel tovább bővítettük. A tavalyi ásatás során ugyanis sok megválaszolatlan kérdés maradt az árokban feltárt szokatlan jelenség értelmezésével kapcsolatban. A 37. sz. árok egy olyan falszakaszt metszett, amelyben a tervezett erőd-fal külső és belső alapozási síkját kijelölő két párhuzamos kősor közötti – máshol bolygatatlan – felületet (a kijelölt alapárok vonalát) kövekkel és téglatöredékekkel teljesen kitöltötték. Feltételezhető volt ezért, hogy ezen a rövid szakaszon kiásták az erőd-fal alapárkát és megkezdték annak kitöltését is. Nem találtuk meg azonban azokat a szakaszokat, ahol megkezdték, és ahol abba hagyták ezt a munkafolyamatot.

Az erőd-fal vonalával párhuzamosan feltárt ideai szelvény részben megválaszolta, részben tovább növelte a kérdéseket és problémákat. A szelvény ÉK-i végében folyamatosan csökkent a kősorok közé került kövek és téglatöredékek mennyisége, majd azok teljesen el is fogytak. Ezen a rövid szakaszon szakadt meg tehát a két kősor közötti terület kitöltését célzó munkafolyamat. A belső kősonon kívül, az egykori római felszínen nagy mennyiségű ép és töredékes *sesquipedalis* falazótégla és kő feküdt, amelyet a két kősor közötti terület kitöltésére halmoztak fel, és amelyek elhelyezésére már nem került sor. A beépítésre előkészített építési anyag között viszonylag nagyszámú csonttöredéket találtunk, amelyek között emberi csontok is voltak. A szelvény DNy-i végében merőlegesen átmetszettük a tervezett erőd-fal vonalát és kiderült, hogy a két kősor között nem ásták ki a tervezett alapárkot, csak az egykori római felszínre dobálták rá néhány sor vastagságban a köveket és téglatöredékeket. A megtalált jelenség ezért nem lehet az erőd falának alapozása, bár a két párhuzamos kősor között fekvő feltöltött terület valóban egy megkezdett alapozás benyomását kelti. Egyelőre még nem tudom megmagyarázni azt, miért volt szükség az alapárok vonalának látszólag értelmetlen kitöltésére, hiszen az alapárok kiásásakor a két párhuzamos kősor közül el kellett volna távolítani a felszínre bedobált köveket és téglatöredékeket.

MRÁV ZSOLT

164. Gödöllő, Öreghegy

(Pest megye) H

2005. szeptember 2-án értesítést kaptunk, hogy a Lázár Vilmos utca 103. (Hrsz.: 2462/12) alatti építkezésen emberi csontok kerültek elő. A telek a belterület É-i szé-

lén, az Öreghegyen, meredek domboldalon van. A 70 cm széles, 60–100 cm mély sávalapok ásásakor bukkan-tak a csontokra, amelyeket a munkások kiszedtek.

Gondosan végignévze az alapárkokat, azokban sem-miféle beásás nyomát nem láttam, mindenütt homo-gén barnás homok mutatkozott. Nem találtam leletet az árkokból kidobott földben sem.

Szeptember 5-én a gödöllői Temetkezési Vállalat-tól megkaptuk a koponya és a vázcsontok nagy részét. Az állcsont egyik oldalán a fogak felett zöld patina-folt van. A csontok között volt egy honfoglalás kori körte ala-kú vaskengyel, amely egyértelműen datálja a sír korát. A csontokat beszállító alkalmazott látott a helyszínen egy karikás vaszablát is, ez azonban szerinte szétesett, ami-kor hozzányúltak. További kísérleteim hogy kikérdezzem a munkásokat a találás körülményeiről, illetve a hiányzó másik kengyelről sikertelenek maradtak.

A leletek a Tragor Ignác Múzeumba kerültek, a cson-tokat átadtam vizsgálatra Mende Balázs antropológusnak.

A lelőhely az MRT 13/3 kötet (kézirát) számozását követve a 10/58 sz. lelőhely.

KÖVÁRI KLÁRA

165. Győr, Budai út 1.

(Győr-Moson-Sopron megye) Ró, Á, Kk, Kú

2005. április 14. és augusztus 19. között folytattuk és befejeztük a 2004-ben megkezdett megelőző régészeti feltárást. Mintegy 2500 m² területen újabb 311 objektu-mot tártunk fel, ezzel az objektumok száma 626-ra emel-kedett.

Öt további római kori árkot, 16 árokkeretet illetve árokkeret-részletet, 36 sírt találtunk. A sírok a korai ró-mai időszakból származnak, többségük kiégetett gödrű szórt hamvas temetkezés, de urnás és tetemtemetési-s sírok is előfordultak.

A 10–11. századi periódust 15 újabb ház képviseli, 5 nagyobb Árpád-kori ház, szabadban álló kemencék, göd-rök és árkok is előkerültek. Befejeztük két 2004-ben már elért nagy épület (tárház) feltárását, további hármát tel-jesen, kettőt részben sikerült kiásnunk, ezek az Árpád-kor végére keltezhetőek. Több gödör, verem és kút is elő-került, kronológiai helyzetüket a leletanyag kiértékelése során határozhatjuk meg. Számos stratigráfiai megfigye-lést sikerült rögzítenünk, amelyek elsősorban a kora kö-zépkori település periódusainak, jellegzetes épülettípu-sainak meghatározásában lesznek segítségünkre.

Feltártunk egy több periódusú késő középkori-új-kori építményt, illetve annak szint alatti alapjait és pin-céit. Zsigmond- illetve Mátyás-kori kerámia került elő belőlük, elbontásukra a 16. században a győri erőd épí-tésével kapcsolatosan kerülhetett sor. Számos újkori beásás, fal, kerítés és ismeretlen közmű bolygatta a te-rületet.

Munkatársak: Szőnyi Eszter, Bíró Szilvia, Molnár At-tila régészek.

TOMKA PÉTER

166. Győr, Király utca 13–15.

(Győr-Moson-Sopron megye) Ró

2005. január 27. és február 10. között megelőző feltá-rást végeztünk az épületek pincéiben, az alapokat erő-sítő vasbeton gerendák árkaiknak kiásására, megfigyelé-sére és dokumentálására. A munka során a pince-pad-lótól számított 40 cm-es mélységig kiásott árkok minde-nütt csak az újkori padlóalapozást, illetve újkori rétege-keket foglaltak magukba, esetleg eljutottak a régészeti ré-tegek felszínéig (néhány római kerámiatöredéket ered-ményezve), de értelmezhető adatokkal nem szolgáltak. A Király u. 15. pincéjében az általunk 1. és 2. helyiség-nek nevezett részeken, ahol nem volt betonpadló a he-lyiségek belsejében, 2 kis szondát nyitottunk. Az alta-lajt az utcaszinttől számított 4 m mélységben csak az 1. szondában tudtuk elérni, a 2. szondában statikai okok-ból ugyanilyen mélységben a kutatást abba kellett hagy-nunk, itt viszont nem értünk alatalajt.

Mindkét szondában a megújított pince-járószintek alatt római leletanyag került elő, méghozzá vegyesen az 1. századi sigillatától és amphoratöredékektől a sá-vos-festett kerámián át a késő római ólommázás edé-nyekig, akora római AS-tól VALENS kisbronzáig. A szon-dákban valódi rétegsort nem találtunk, a sávos betölté-si rétegek különböző irányokba lejtnek, hasonlóan a török kori várak betöltésében tapasztaltakhoz. Az al-talaj az 1. szonda DK-i sarka elé kissé emelkedik. A 2. sz. szondában kisebb-nagyobb méretű terméskövek, római tégladarabok kerültek elő öntött falazás habarcs marad-ványaival. Az 1–4. századig keltezhető római leletek és az említett kövek a késő római erőd árkaiknak betöltésé-re vallanak, a kövek az erőd falának öntött magjából származhatnak.

A két szonda egymástól mért távolsága 4,3 m, az erőd-fal rekonstruált vonalától kb. 50 m távolságban a DK-i saroknál helyezkedik el. Feltehetőleg a metszetek nem merőlegesek az árok futására, az 1. szonda még az árok külső szélénél van, erre utal déli oldalán a 2 cölöp-lyuk, amely esetleg a paliszádfal része lehetett. A 2. sz. szonda már az árok területén rekonstruálható, itt nem értük el 4 m-en az alját. Az erőd-fal lábától mért mélysége hozzávetőleg 8 m, az Apór tér és a Király utca szintkülönbségét számolva.

A területen tehát a várt középkori fellegvár árka-nak nyomát sem találtuk, kis területen viszont a késő római erőd árkat tudtuk megfigyelni.

SZŐNYI ESZTER

167. Győr, Rákóczi utca 34.

(Győr-Moson-Sopron megye) Ró

2005. június 23. és július 6. között feltárást végeztünk a telken. A mintegy 2×5 m-es kutatóárok a későbbi épület alapozását jelentő kútalapokat kötötte össze. A szelvény a szomszédos telken (Rákóczi u. 36.) 2004-ben folyt megelőző feltárás vonalához kapcsolódott, így az itt feltárt jelensé-gek egy része a korábbi feltáráson is előkerült.

A mintegy 1,5 m-nyi újkori feltöltés alatt három melléklet nélküli sír, illetve töredéke került elő, keltezésük bizonytalanul a késő római korra tehető.

Alattuk átégett betöltésű római településréteget figyeltünk meg, belőlük viszonylag nagyszámú terra sigillata töredék és más 2–3. századra keltezhető kerámiatöredék került felszínre.

A legmélyebben fekvő jelenségek között megfigyeltünk egy már tavaly a szomszédos telken észlelt K–Ny irányú római árkot, valamint egy melléklet nélküli kora római csecsemő csontvázas sírját. A feltárás legjelentősebb jelensége egy helyben égetett sír volt a szelvény ÉNy-i sarkában. A sekély hamvasztógödörbe az elnagyolt égetés után gödröt ástak, és ebbe egy urnában összegyűjtve helyezték a nagyobb csontokat egy illatszeres üveg kíséretében. Az égetés helyét ezután egy kisebb földhalommal fedték be, amelynek rétegeit a szelvény metszetalán el tudtuk különíteni.

BÍRÓ SZILVIA

168. Győr, Tihanyi úti aluljáró

(Győr–Moson–Sopron megye) Ró, Á, Kk, Kú

2005. február 25–31. között megelőző régészeti feltárást végeztünk a 16. századtól adatolt úgynevezett Gabonavásártéri győri városi temető DNY-i területén, a kivitelezési munkák ütemezéséhez alkalmazkodva.

Az összesen 500 m² területen 160 temetkezést tártunk fel. A legkorábbi datálható sírok (18. sz.) a DNY-i részen voltak, a legújabbakat (20. sz.) a belső, ÉK-i területen találtuk.

A periodizációt segíti a temetőben É–D irányban húzódó árok (betöltésében 18. századi leletekkel), és kerítésfal (amelynek egy része egységesen 1856–59 között gyártott bélyeges téglákból épült, más részeihez korábbi bontásból származó téglákat használtak fel). Az árok és a fal is korábbi sírokat vágott el, a betöltött árokra később rátemetkeztek.

A rendkívül sűrűn elhelyezkedő, nemegyszer több-rétegű, egymást is bolygató temetkezések között korábbi jelenségeket nem lehetett megfigyelni. A sírok földjéből származó kis számú római kori és Árpád-kori leletanyag (edénytöredék) szórványos telepobjektumok egykori jelenlétére utal.

A sírok tájolása Ny–K, ami a telek határai, illetve a belső utak változásait követi. Koporsókat elsősorban az újabb temetkezéseknél sikerült megfigyelni (köztük festett, díszes veretekkel ellátott, illetve bádorgörítésű is volt). Néhány sír különleges helyzete (kis ládában, zsugorítva, hason) meglepetést okozott. A karok helyzetének változása (nyújtva, a medencére hajtva, derékszögben egymás mellé hajtva, a mellre visszahajtva) a belső időrend kidolgozása után lesz értékelhető. Leglátványosabb leleteinknek a díszes, rézdróttal, gyöngyökkel, fliterekkel kivarrt gyermek-szemfedőket (talán a keresztelői takarók maradványait) tarthatjuk (egy ilyen sírt in situ emeltünk ki). A leletanyagra jellemző, hogy igen

kevés a viselethez tartozó tárgy (gombok, 2 esetben kacsok, 2 párta, pici arany fülbevalópár, rézkarika, vasláncoska, egy-egy sírban hajcsat illetve fésű), jellemzőbb a túlvilági útravaló (rózsafüzér, keresztek, medálok, Mariazell-i érem, szentkép maradványa, kapszulába hajtogatott imaszöveg). Egyetlen sírkőtöredéket is találtunk, Frantz kezdetű feliratának betűtípusa, helyesírása és névhasználat a 19. sz. első felére utal.

TOMKA PÉTER

169. Hajdúböszörmény, Bakóhát

(Hajdú-Bihar megye) Á

Az M35 autópálya építése során leletmentést végeztünk a 22. sz. lelőhelyen, amely a környezetéből kissé kiemelkedő Bakóhát K-i oldalán fekszik. A leletmentés során egy 30×50 m-es területen észleltünk paticsos, kerámiával és állatcsontokkal kevert foltokat, tűzhelyek és gödrök nyomait, de a nyesést követően kiderült, hogy a munkagépek oly' mértékben bolygatták a lelőhelyet, hogy csupán két mélyebb objektumot tudtunk megfogni. A felszíni és a két gödörből előkerült leletanyag alapján a lelőhelyet az Árpád-korra keltezzük.

A leletmentésen részt vettek az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

VÁCZI GÁBOR

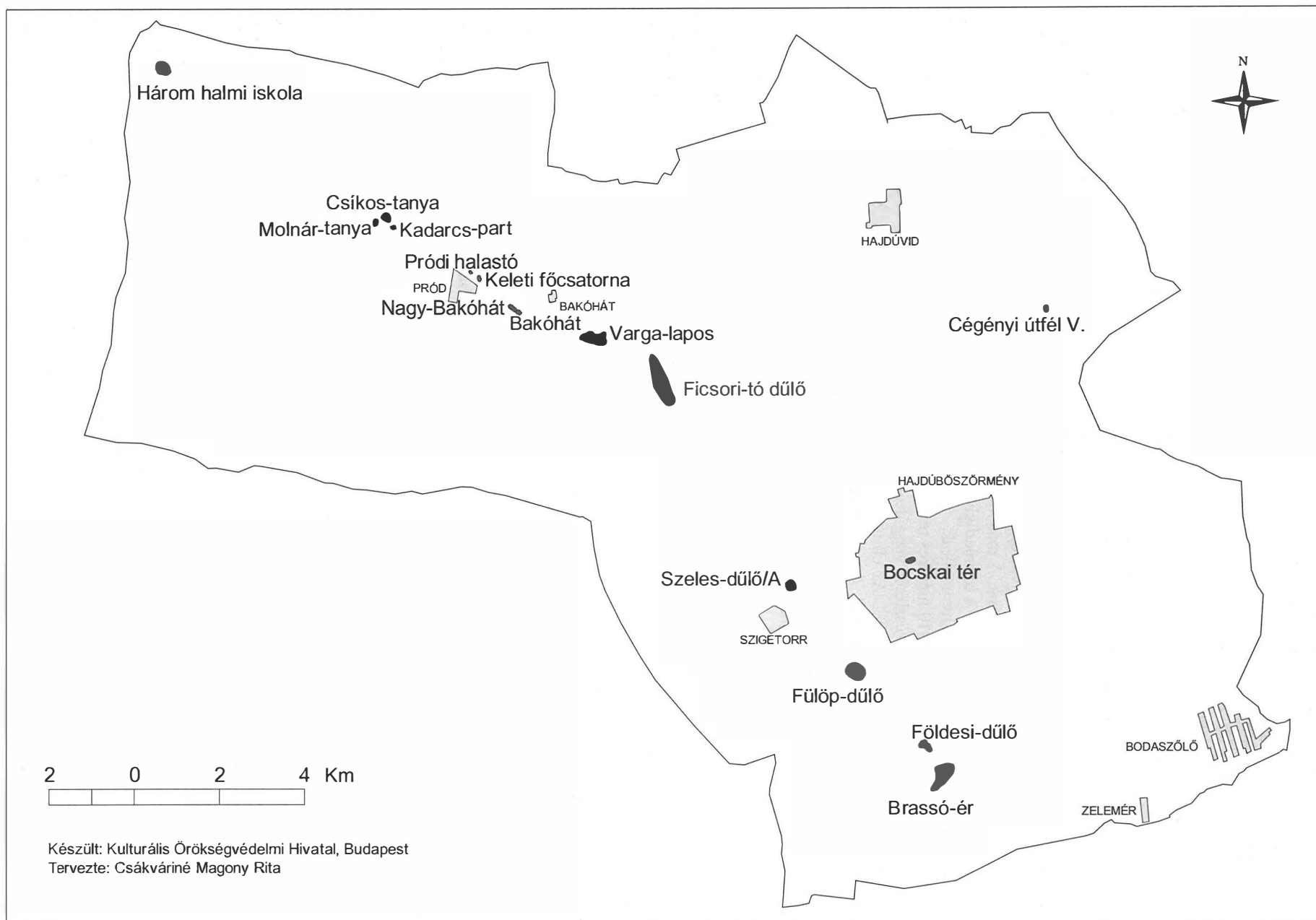
170. Hajdúböszörmény, Bocskai tér

(Hajdú-Bihar megye) Kk, Kú

A 2005. szeptember–októberben végzett feltárás elsődleges célja az volt, hogy a 19. századtól fokozatosan elbontott templom körüli erődfalat megtaláljuk. Ezenkívül kutatásokat terveztünk a Bocskai-szobor körüli területen, valamint a templom körüli temető déli részén.

A templom körüli terméskő- és tégladarabokból épített erődfal méreteit, alakját, teljes egészében rekonstruálni lehet, a nagymértékű falpusztulás ellenére is. A K-i és a Ny-i erődfalak 60 m, az északi és déli erődfalak 90 m hosszúak voltak. A legjobb állapotban a keleti fal déli része maradt meg, a 110 cm széles fal egy részét 80 cm vastagságban sikerült megfigyelni. A 80 cm széles É-i falból csak kb. 10 m-nyi, több részletből álló falszakaszt tártunk fel. Ezek a falrészletek azonban pontosan kirajolták az egykori fal irányát, hosszát. A nyugati falból kb. 15 m-nyi két részletből álló, 80 cm széles falszakaszt tudtunk feltárni. A két falrészlet azonban itt is elegendő volt a fal irányának meghatározásához. A déli fal kutatása volt a legnehezebb. Az út melletti szegélykő megbontása nélkül csak egy 20 m hosszú szakaszt tudtunk feltárni. Ebben a szelvényben falszakaszt nem találtunk, csak a fal visszatöltött alapozási árkát figyeltük meg.

A keleti erődfal mindkét sarkán bástya helyezkedett el. A háromnegyed kör alakú DK-i bástyából csak egy félkörív maradt meg. A kb. 7 m átmérőjű, terméskőből és téglából készült falat 1 m széles alapozóárokba építették.

Az erődfal leglátványosabb eleme az ÉK-i bástya. A többi résztől eltérően ezt csak téglából (31×16×6 cm) építették. A bástyából megmaradt 13 sornyi téglakb. 1 m magasságban. A másik bástyához hasonlóan ez is háromnegyed kör alakú, kb. 7 m átmérőjű és 1 m széles.

A templom É-i oldalán három kutatóárkot nyitottunk azzal a céllal, hogy megtaláljuk az Árpád-kori templom körítő falát. A metszetfalakban azonban nem bukkantunk Árpád-kori falakra, csak a templom központi fűtését egykor biztosító csövek téglaburkolatára és egy szerelőaknára.

A Bocskai-szobor körül három kutatóárkot nyitottunk. Az elsőben megtaláltuk a 20. sz. elején lebontott régi városháza boltíves alapozását. Ezenkívül egy késő középkori agyaggyerő gödröt is feltártunk. A másodikban is a régi városháza falait tártuk fel. A harmadikban sem falak, sem régészeti objektumok nem voltak.

A templom déli oldalán egy 14×10 méteres területen a templom körüli temető egy részletét vizsgáltuk meg. Itt több mint 130 sírt tártunk fel. Az elhunytak nagy részét melléklet nélkül temették el. A gazdagabb sírokban találtunk pénzérméket a Hunyadiak korából, bronzveretes öveket, pártákat. A mellékletekből megállapítható, hogy ezen a részen a 15. században már biztosan temetkeztek.

M. NEPPER IBOLYA – D. SZABÓ LÁSZLÓ

171. Hajdúböszörmény, Brassó tér

(Hajdú-Bihar megye) Sza, Á

2005. április 8. és szeptember 28. között megelőző feltárást végeztünk a Hajdúböszörmény és Debrecen között nagyjából félúton, a 35. sz. úttól kb. 5 km-re Ny-ra, a valamikor vízjárta K-Ny-i irányú Brassó-ér déli partján fekvő lelőhelyen (M35-II. 8.). A nyomvonal szélességében mintegy 400 m hosszan tisztítottuk meg a felszínt (kb. 20 000 m²), és ennek teljes hosszában igen intenzív szarmata (római császárkor, Kr. u. 2–4. sz.) és Árpád-kori (11–13. sz.) emlékekre bukkantunk. A vízfolyáshoz közelebb inkább a szarmata településhez tartozó házakat és gödröket tártunk fel; az Árpád-kori település központja ettől délebbre esett, a magasabb részre. A szarmata településből feltárt objektumok nagy része kerek, méhkas alakú tárológödör és ezek között elszórva helyezkedett el a néhány lakóépület. A falu déli szélén előkerült három kút is. Az Árpád-kori településnek mintegy húsz házat találtunk meg, amelyek körül több mint 80 szabadtéri kemencét tártunk fel, összesen mintegy 780 objektumot. A település déli végét árokrendszer zárta le.

KOLOZSI BARBARA

172. Hajdúböszörmény, Csikos-tanya

(Hajdú-Bihar megye) U, Sza, A, Á

2005-ben folytattuk az M35 autópálya 16. sz. lelőhelyének a feltárást az előző évben lehumuszolt felszínén,

ill. a nyomvonal területére eső erdősávban. Szeptember végére összesen 11 710 m²-t tártunk fel, melyen 906 objektumhoz 1118 stratigráfiai egységet rendeltünk. Az előző években megfigyelt korszakok objektumai kerültek elő.

A középső neolitikumot továbbra is csak elszórtan jelentkező gödrök jelezték. Az egyikben több nagyméretű obszidián-magkövet találtunk.

A lelőhelyen a szarmata településnek tártuk fel a legtöbb objektumát. A három év alatt megismert területen pontos településszerkezeti megfigyeléseket tudtunk végezni. K-i és Ny-i irányban megtaláltuk a települést kerítő árkokat, melyek egymástól kb. 340 m-re voltak. Maga a település két különálló részre tagolódott, melyeket további árkok határoltak. Itt a félig földbe mélyített, négyszögletes házak kisebb csoportokat alkottak, gyakran még egy sekélyebb négyszögletes, esetleg íves árokkal is körülvetették őket. A házak közvetlen közelében csak kisebb, méhkas alakú gödrök és téglalap alakú, 2–3 m mély vízgyűjtő aknák helyezkedtek el. A házaktól elkülönülten, csoportosan találtuk a kutakat és a nagyobb gödröket.

A településnek mind a két végében, a kerítőárkok közelében temetkezéseket tártunk fel. A K-i oldalon csak egyetlen körárkos sír jelentkezett, melyben a rablás ellenére is ezüstvereteket találtunk. A Ny-i oldalon egy 34 sírből álló temetőrészlet került elő. A sírok négy, K-Ny-i irányú, párhuzamos sort alkottak, melyekhez három körárkos temetkezés is csatlakozott. A vázak tájolása D-É-i. A sírok egy részét kirabolták. A gyöngyökön kívül bronz fülbevalókat, karkötőket és fibulákat találtunk, néhány sírban vaskések töredékei is előkerültek, ill. szinte minden sírban találtunk edényt a lábához elhelyezve.

Befejeztük a lelőhely DK-i felében lévő avar kori temető feltárást is. Három oldalon megtaláltuk a temető szélét, egyedül a DNY-i rész maradt ki a feltárásból. 2005-ben 121 sírt bontottunk ki, így a sírok száma 170-re emelkedett. A sírok általában nyújtott vázas, ÉNy-DK irányítású, önálló temetkezések voltak, csak egy-két esetben figyeltünk meg kettős temetkezést, melyeknél mindig egy felnőttet és egy gyermeket találtunk. Egy hamvasztásos sírt is feltártunk, mely rítus ezen a területen eddig teljesen ismeretlen volt. A sírok túlnyomó részénél csak a lábánál elhelyezett állatcsont szolgált mellékletként, esetleg egy-két vas övcsatát, vagy kis vaskést tartalmaztak. A gazdagabb mellékletű temetkezéseket általában mélyebb sírgödrökben találtuk, leginkább a temető középső részén. A nőknél előfordultak az aranyfóliás ikergyöngyök, fülbevalók, üvegpaszta orsógombok, két esetben pedig bizánci csat is szerepelt az ékszerkészletben. A férfisírokban bronz övvereteket, csatokat, valamint egy csontból faragott, díszített szíjelosztót is találtunk. A gazdagabb sírokban a fej mellé gyakran edényt helyeztek.

Munkatársak: Bényei Zsolt fotós-technikus (Déri Múzeum, Debrecen) és az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

RACZKY PÁL – KOVÁCS KATALIN – VÁCZI GÁBOR

173. Hajdúböszörmény, Ficsori-tó dűlő

(Hajdú-Bihar megye) R, Szk

Az épülő M35 autópálya nyomvonalán fekvő 1. sz. lelőhely megelőző feltárását 2005 júliusában folytattuk. A 2004-ben megkezdett kutatás második ütemeként feltártuk a tiszapolgári kultúra temetőjétől É-ra észlelt régészeti jelenségeket. A főként gödrökből álló településrészlet és az előző évi temető között egy 50–60 m széles, vizenyős, mocsaras mélyedés osztja két részre a lelőhelyet. Az objektumok egy 60×70 m-es kiemelkedően helyezkedtek el. Leletanyaguk alapján két korszakra soroltuk őket.

A *rézkori* településből kizárólag a nagyobb méretű agyagkitermelő gödröket és a kisebb tárológödröket tudtuk kibontani. A 21 gödrökből a nagy mennyiségű kerámia- és kőanyag mellett kiemelkedő az állatsontok, különösen az agancsok száma, melyek egészben és darabolva, megmunkálva egyaránt előfordultak.

A *vaskori, szkíta* települést 9 gödör, 2 körárok és egy földbe mélyített ház képviselte. A ház mellett fekvő körárokban szegényes kerámia került elő, a 9–10 m átmérőjű, 25–30 cm mély körárkokon belüli terület bolygatatlan volt, beásásnak nyomát nem találtuk. A vaskori leletanyag többségét inkább a gödrökben találtuk, amelyek egyaránt tartalmaztak gyenge minőségű házikerámiát és korongolt, felfényezett felületű árut is.

A két korszak települése azonos területen fekszik, de a rézkori objektumok csak a kiemelkedés magasabb részét fedték le, míg a vaskor folyamán az alacsonyabban fekvő zónát is belakták, vagyis a rézkorhoz képest egy szárazabb, alacsonyabb talajvízszintű periódussal lehet számolni a szkíta megtelepedés időszakában.

Munkatársak: az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

KOVÁCS KATALIN – MÁRKUS GÁBOR – VÁCZI GÁBOR

174. Hajdúböszörmény, Földesi-dűlő

(Hajdú-Bihar megye) Sza, Á

2005. július 18. és augusztus 31. között megelőző feltárást végeztünk a Hajdúböszörmény és Debrecen között nagyjából félúton, a 35. sz. úttól kb. 5 km-re Ny-ra, a valamikor vízjárta K-Ny-i irányú Brassó-ér É-i partján fekvő lelőhelyen (M35-II. 7.). A nyomvonal szélességében mintegy 200 m hosszan tisztítottuk meg a felszínt, és ennek teljes hosszában igen intenzív szarmata (római császárkor, Kr. u. 2–4. sz.) és Árpád-kori (11–13. sz.) emlékekre bukkantunk. Feltártunk néhány lakóépületet, szabadtéri kemencéket és egy kutat; összesen mintegy 161 objektumot.

KOLOZSI BARBARA

175. Hajdúböszörmény, Fülöp-dűlő

(Hajdú-Bihar megye) Sza

2005. június 15-én az épülő M35. sz. út nyomvonalán, a 25+625–25+760 km-szelvények közötti szakaszon a fris-

sen lehumuszolt felületen régészeti jelenségeket észleltünk (M35 28. lh.). A földmunkák leállítását követően július 28. és szeptember 2. között végeztük el a leletmentést, melynek során 140 régészeti objektumot tártunk fel. Ezek közül 139 római császárkori (szarmata) és 1 újkori. A lelőhely É-i szélén egy nagyméretű, ovális, mély, tagolt fenekű gödrökből és a déli oldalánál levő közepes méretű kemencéből álló szarmata műhely került napvilágra. A kerek, agyagból tapasztott, vörösre égett kemence platniját egy alkalommal megújították. Mind a két kemenceplatni kerámia-darabokkal volt kitapasztva. A többi 138 objektum gödör, verem volt. A tárolóvermek zöme nagy vagy közepes méretű, mély, méhkas alakú. Az egyikben 8–10 kutya összekeveredett csontvázat figyeltük meg; a szintén méhkas alakú, mély, nagyméretű verem betöltésének felső 60 cm-e kizárólag nagyméretű, vastag áglenyomatos, másodlagosan megégett paticsdarabokból állt. Az előkerült leletek mennyisége alapján egy nagyméretű kemence, vagy egy épület omladékával töltötték fel a vermet. A szarmata kori objektumok zöme leletgazdag volt, nagyobb tárolóedények töredékei kerültek elő szép számmal. A leletmentés során a kerámiatöredékek mellett őrlőkő- és fenőkődarabok, orsókorongok, néhány vaseszköz töredéke, nagy mennyiségű állatsont, paticsdarab került napvilágra. A szarmata objektumok a lelőhely széléin és a közbe eső terület néhány pontján sűrűsödtek. A lelőhely kiterjedését sem az észleléskor, sem a feltárás során nem sikerült behatárolni.

SZOLNOKI LÁSZLÓ

176. Hajdúböszörmény, Három halmi iskola (Pelyhe-tanya)

(Hajdú-Bihar megye) Sza, A

Az épülő M35 autópálya nyomvonalába eső 13. sz. lelőhelyen a 2003-ban félbeszakadt feltárásokat folytattuk 2005-ben, összesen 8172 m² felületen. A nyomvonal teljes szélességében, mintegy 170 m hosszan húzódó szelvényünkben a korábbi leletmentés során már megismert Kr. u. 4. századi, kései szarmata falu folytatódott. A feltárt terület keleti-középső harmadát egy, a nyomvonalra szinte merőlegesen húzódó, lankás dombhát keresztelte, amelyen a település lakóövezetét sikerült megtalálnunk. Ebben a sávban elsősorban kis, négyszögletes, félig földbe ástott, cölöpszerkezetes házak alapjait, a hozzájuk tartozó tárolóvermeket, valamint munka- és szemetesgödörként hasznosított agyaggyerőgödröket tártunk fel. A házak között helyenként külső kemencéket és füstölőket találtunk. Számos gödör betöltéséből került elő a helyi fémművesség meglétére utaló vassalak (kohósalak) is. A lelőhelyen előkerült fémtárgyak közül említést érdemel egy ívelt pengéjű vaskés, melynek fából készített nyele is jó állapotban maradt meg.

A lakóövezettől nem teljesen elkülönülve, a dombhát alacsonyabban fekvő részein helyezkedtek el az egykori falu kútjai, amelyek közül az idei ásatás során mint-

egy húszat tártunk fel. Egy nagyméretű, mély kútnak sikerült megtalálnunk és dokumentálnunk fából készült bélését is. A négyszögletes kútna sarkaiban függőleges tartóoszlopokat helyeztek el, melyekbe 80–100 centiméterenként vízszintesen elhelyezkedő farudakat csapoltak. Ezek a farudak tartották a kútna béléséről szolgáló, függőlegesen álló, 40–50 cm széles, vastag, hasított tölgyfadeszkákat.

A kutak és házak közötti teret helyenként keskeny árkok rendszere hálózta be. A szelvény Ny-i harmadában elértük a falu szélét; ebben a részben csupán a telep kerítő, nagyméretű árkok húzódtak. Ez a terület mélyebben fekszik, feltehetően gyakran víz alá került, így tartós betelepülésre nem volt alkalmas.

A humuszosítás során fémkereső műszerrel többször átvizsgáltuk az eltávolításra kerülő, szántott talajréteget, és nagy mennyiségű római bronz- és ezüstmérmé valamint bronzcsatokokat és fibulákat találtunk.

A 14. sz. lelőhelyen egy 100 m²-es terület átvizsgálása maradt el a korábbi ásatási periódusban. A kis szelvényben mindössze egy vaskést tartalmazó sírt tártunk fel, amely a korábbi ismert 8–9. századi avar temetőhöz tartozhatott.

Munkatársak: Füzesi András, Hetesi Szilvia, Makoldi Miklós és az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

SEBŐK KATALIN – SZABÓ GÁBOR

177. Hajdúböszörmény, Kadarcs-part

(Hajdú-Bihar megye) U, R, LT, Sza, Á

A 26. sz. lelőhely az M35 autópálya nyomvonalának humuszosítása, a régészeti felügyelet során vált ismertté. A lelőhely az egykori vízfolyás, a mai Kadarcs-ér partján helyezkedik el, követve az ér magaspartját. Az autópálya nyomvonala erre merőlegesen fut, így az értől távolodva K-i irányba egyre ritkultak az objektumok. 2005. május 23. és június 24. között 236 objektumot tártunk fel, melyekhez 347 stratigráfiai egységet rendeltünk. A feltárással kijelölt 5149 m²-en több korszak emlékanyagát tártuk fel.

Az *újkőkori* Esztár-csoporthoz néhány kerek élelem-tároló-gödör és esetleg egy temetkezés köthető.

A *rézkori* bodrogkeresztúri kultúra népességéhez két hatalmas, amorf agyagkitermelő, és több kisebb gödör tartozott.

A következő megtelepedés a *vaskorban* történt; a feltárási területbe egy kelta ház részlete esett, jellegzetes bepecsételt és grafitos edénytöredékekkel leletanyagában.

A *római császárkorból* két épület vált ismertté az árkok és kerek gödrök mellett.

A feltárási terület középső részén egy 9–10. századi település 17 háza látott napvilágot, a hozzá tartozó külső kemencékkel, kutakkal és agyagkitermelő gödrökkel. A házak mindegyike kisméretű, 2–2,5×2–3 m-es lekerekített sarkú, négyszögletes alaprajzú, félig földbe mé-

lyített épület lehetett. Kicsiny, U alakú kemencéjüket az ÉK-i vagy ÉNy-i sarokba vájták, szájnylásukban vagy környékükön gyakran sütőharang töredékei feküdtek. Az egyik épületből a hamus-faszenes betöltés mellett vassalakmaradványok is előkerültek – elképzelhető, hogy műhelyként funkcionált. Az ásatási felszín K-i felében nagy agyagkitermelő gödrök és kutak helyezkedtek el, így minden bizonnyal elértük az egykori település K-i határát. E helyen feltártunk még néhány *Árpád-kori* gödört és árkot is.

Munkatársak: Ligner Jácint és az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

ANDERS ALEXANDRA – NAGY EMESE GYÖNGYVÉR – RACZKY PÁL

178. Hajdúböszörmény, Keleti főcsatorna

(Hajdú-Bihar megye) U, Szk

Az épülő M35 autópálya nyomvonalába eső 17. sz. lelőhely területén régészeti szakfelügyeletet végeztünk 2005 májusában. A humuszosítás megkezdésekor kiderült, hogy a halom valójában egy természetes eredetű, vastag (80–100 cm) humuszréteg, melynek eltávolítása után a sárgás altalajban újkőkori és szkíta objektumok foltjai rajzolódtak ki. A 6789 m² területen 59 objektumot tártunk fel.

Az egykori természetes magaslat legmagasabb pontján egy 5×10 m-es paticsfoltban egy ház omladékát figyeltük meg, melynek elbontása után kirajzolódtak a szerkezeti elemeket tartó kisebb cölöpök nyomai. Az egykori lakóház ÉK–DNy-i tájolású volt. Az épület körül kisebb méretű kerek, méhkas alakú tárológödrök helyezkedtek el, míg a laposabban fekvő K-i és Ny-i területen nagyméretű agyagkitermelő-gödrök övezték a valószínűleg csak rövidebb ideig tartó megtelepedést szolgáló kis tanyát. Belőlük rendkívül nagy mennyiségű kerámiaanyag látott napvilágot, mely alapján a település a középső újkőkori elejére keltezhető. Az egyik gödörből egy melléklet nélküli, bal oldalára fektetett, zsugorított helyzetű felnőtt sírja is előkerült.

Az újkőkori településjelenségek mellett 15 szkíta korba sorolható gödört és egy földbe mélyített, szabálytalan alakú házat bontottunk ki. A leletanyag viszonylag szegényes; a durva kidolgozású fazekak, tálak és csuprok mellől hiányzik a korongolt és felfényezett áru. Elképzelhető, hogy ezek az objektumok a 25. sz. lelőhelyen (Pródi halastó) megfigyelt szkíta településhez tartoztak.

RACZKY PÁL – ANDERS ALEXANDRA – NAGY EMESE GYÖNGYVÉR – VÁCZI GÁBOR

179. Hajdúböszörmény, Molnár-tanya

(Hajdú-Bihar megye) U, Sza

Az M35 autópálya korrekciójának nyomvonalába eső 27. sz. lelőhely csak a humuszosítás után vált ismertté. A leletmentő ásatást 2005. június 25. és július 9. között végez-

tük el. Mintegy 3500 m²-en 57 objektumot bontottunk ki, melyekhez 62 stratigráfiai egységet rendeltünk. Két korszak emlékanyagát tudtuk elkülöníteni.

Az első megtelepülők a *középső neolitikus* alföldi vonaldíszes kerámia kultúrájához köthetők: nagy agyagkitermelő gödreiket és három zsugorított helyzetű sírjukat tártuk fel a felszín Ny-i részén.

A *római császárkorba* tartozó települési objektumok a feltárási terület K-i felén helyezkedtek el: téglalap alaprajzú, félig földbe mélyített házak, méhkas alakú tárológödrök, kutak, nagyméretű agyagkitermelő gödrök és egy Kr. u. 4. századra keltezhető magányos sír került elő. A testet jobb oldalára fektetve, zsugorítva temették el, és gazdagon ellátták viseleti tárgyaival: bronztorques, bronzfibulák, üveg-, féldrágakő-, és mészkögyöngyökből fűzött nyaklánc.

Munkatársak: Ligner Jácint és az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

ANDERS ALEXANDRA – RACZKY PÁL

180. Hajdúböszörmény, Nagy-Bakóháti

(Hajdú-Bihar megye) Sza, A

Az épülő M35 autópálya nyomvonalán a 21. sz. lelőhely egy 110×60 m-es, környezetéből kissé kiemelkedő területen helyezkedik el, egy feltöltődött patakmeder ÉNy-i partja mentén. A feltárást napvilágot látott hét avar földbe mélyített ház, továbbá három – a házakkal megegyező korú – gödör és egy kút. A régészeti objektumokból edények, egyszerűbb csonteszközök és őrlőkövek töredékei kerültek elő a házapadlókról és a tűzhe-lyek környékéről.

A házaktól 40 m-re ÉNy-ra 12 É-D-i tájolású avar temetkezést tártunk fel. A sírok többségét a munkagépek megbolygatták, sok esetben a csontok egy részét kimarkolták. A mélyebben fekvő sírokban a csontvá-za mellett egyszerű vascsatokat, bronz karpereceket és veretes övek bronzlemezeit sikerült feltárnunk. Az avar temetőt egy négyzetes formájú kerítőárok határolta, ennek feltártuk a síroktól É-ra és K-re eső szaka-szát. Az árok átlagban 50–80 cm mély és 50–120 cm széles. Telep felőli oldalán egy bejáratot tudtunk meg-figyelni.

A temetőt kerítő ároktól É-ra egy *szarmata* telepü-lés részlete került elő. A feltárt telepjelenségek között szerepel egy 4,5×5 m alapterületű, földbe mélyített ház, egy szabadtéri kemence és 11 gödör. A szarmata telep anyaga kiegészül kettő D–É-i tájolású, rossz állapotban előkerült csontvázas temetkezéssel. A sírok az eredeti felszíntől csupán 70–80 cm-es mélységben feküdtek, ezért a gépek nagy károkat okoztak bennük. A töredé-kes csontokon kívül csupán egy korongolt csésze alsó felét és egy bronzlemezrel borított vascsat töredékét tud-tuk kibontani.

Munkatársak: az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

VÁCZI GÁBOR

181. Hajdúböszörmény, Pródi halastó

(Hajdú-Bihar megye) Szk

Az M35 autópálya építése során leletmentést végeztünk a 25. sz. lelőhelyen, amely a Pród falu melletti halastó mocsaras, náddal benőtt partján fekszik. A 60×40 m ki-terjedésű lelőhelyen feltártunk 18 gödröt és egy É–D irányú, sekély árkot. A nagy mennyiségű kerámia alap-ján valamennyi objektumot a vaskorra keltezzük, és a szkítákhoz kötjük. A kerámiából és állatcsontból álló le-letanyag mellett egy kemencerostély gödörbe dobált tö-redékeit is feltártuk.

Munkatársak: az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

VÁCZI GÁBOR

182. Hajdúböszörmény, Szeles-dűlő/A

(Hajdú-Bihar megye) Á

2005. július 1-jén az épülő M35 autópálya 22+900–23+150 km-szakaszán régészeti objektumok nyomai mutatko-ztak. Az érintett nyomvonalszakasz Hajdúböszörmény-től ÉNy-ra található a Brassó-ér egyik, jelenleg vízelve-zető árokként funkcionáló ága mellett. A 23+100 km-szakaszon egy ovális, nagyméretű, vörös színű, paticsos kemence és a hozzá tartozó sötétbarna humuszos be-töltésű, ovális gödör voltak láthatóak. A régészeti ob-jektumok lágy, vizes környezetben, a már teljesen talaj-víz borította területtől mindössze 2–3 m távolságra fe-küdtek. A nyomvonalszakasz vízből kilátszó többi részén újabb régészeti objektum nyomait nem észleltük.

2005. július 20–24. között leletmentést végeztünk az M35/29 sz. lelőhelyen. Teljesen feltártunk egy 154 cm átmérőjű, jól kiégett, agyagból tapasztott, vörös szí-nű, ovális kemencét és egy a szájánál fekvő 220–280 cm átmérőjű, ovális, lefelé szűkülő, meredek oldalú, 50 cm mély gödröt. A gödörből kerámia, állatcsont és patics-darabok kerültek elő. A gödör K-i felében egy ló jó álla-potban megmaradt koponyája, nyaki csigolyái és bal ol-dali lapockája feküdt anatómiai helyzetben. A koponya alsó állkapocsrésze hiányzott. A fej és nyaki csontok mel-lett borda, medence és újabb csigolyacsontok szóródtak. A gödör felé lejtő, egyrétegű, jól kiégett, 3–4 cm vastag, jó megtartású kemenceplatni kerámiadarabokkal volt ki-tapasztva, a humuszolt talajfelszíntől számítva 2–10 cm mélyen jelentkezett.

A feltárt objektum egy nagyméretű, jó állapotban megmaradt kemencéből és a hozzá tartozó munkagö-dörből álló műhely volt. Az előkerült kerámialeletek alapján a műhely Árpád-kori. A régészeti felügyelet mel-lett folytatott munka során augusztus 2-án újabb objek-tumra bukkantunk.

A feltárt Árpád-kori műhelytől ÉNy-i irányban mintegy 50 m-re fekvő, lekerekített sarkú téglalap ala-kú 3,5×3 m nagyságú 36–38 cm mély gödrű, meredek oldalú veremházat tártunk fel. A ház ÉK-i sarkánál he-lyezkedett el a 70–80 cm átmérőjű, ovális, agyagból ta-pasztott, jól kiégett, vörös színű kemence. A 2–3 cm vas-

tag, ház felé lejtő platni nem volt kerámiadarabokkal kitapasztva. A ház gödréből kerámia- és állatcsontdarabok, a kemence betöltéséből paticsdarabok kerültek elő. A veremház járószintje egyenes volt, de a talajvíz miatt nem állt módunkban cölöphelyek, munkagödrök vagy tűzhelyfoltok nyomát megfigyelni rajta. A ház gödrét Ny-i oldalának közepén egy 180 cm átmérőjű, ovális gödör metszette. A gödör sötétbarna, csaknem homogen betöltése jól elvált a ház világosbarna, paticsos, humuszos betöltésétől. Az egymást metsző objektumok közül a gödör az újabb. A meredek oldalú gödröt 45 cm mélységig tudtuk bontani és csak állatcsontot találtunk benne. A veremház, a betöltésében talált kerámiadarabok alapján, Árpád-kori. A házat metsző gödör kora kérdéses.

SZOLNOKI LÁSZLÓ

183. Hajdúböszörmény, Varga-lapos

(Hajdú-Bihar megye) Ő

Az épülő M35 autópálya nyomvonalán a szondázó ásásra kijelölt 18. sz. lelőhelyen 8171 m²-t humusztoltunk le a terepbejárás adatok alapján őskorinak jelzett területből. A szubhumuszból sok, jellegtelen őskori cseréptöredék került elő, azonban a négy kisméretű, sekély gödör nem tartalmazott leletanyagot.

KOVÁCS KATALIN

184. Hajdúböszörmény, IV. homokbánya

(Hajdú-Bihar megye) Ő, Sza, A, Á

A lelőhely a település külterületén, a várost Újfehértóval összekötő út 18. kilométerénél, az úttól DNy-ra található. Felszíne egyenetlen síkság, amely a Hajdúhát K-i és a Nyírség Ny-i részének határán fekszik. Tengerszint feletti magassága 120–125 m között váltakozik, amely nyugati és déli irányban egyaránt lejt. A Hajdúböszörmény 94. sz. lh. egy ÉNy–DK irányú kiemelkedésen húzódik, amelyet K-ról a Szegedi-folyás medre, Ny-ról néhány méter átmérőjű mélyedések határolnak. A kiemelkedő gerinc sosem volt vízzel borított terület, ezért ideális hely a megtelepedésre.

A feltárást megelőző régészeti hatástanulmány elkészítésekor csak a területből kiemelkedő homokdombon, ill. annak nyúlványain sikerült cseréptöredékeket gyűjteni, amelyek közelebből nem meghatározható őskori, valamint népvándorlás kori településekre utaltak.

A 2005. augusztus 15. és november 29. között végzett feltáráson 6551 m²-en 165 objektumot bontottunk ki.

A terület ÉK-i részén 4 közelebből nem meghatározható őskori gödröt, valamint egy teknős aljú árkot dokumentáltunk. Az avar temető területén 4 szórt hamvasírt tártunk fel.

A császárkoriszarmata település maradványai (gödrök) az avar temető területén koncentráltak, de az egykori falu bizonyosan tovább húzódott Ny-i irányba. A feltárt objektumok közül mérete, alakja és betöltésé-

nek jellege alapján még hetet sorolhatunk ebbe a korba. Az egykori falu valós kiterjedését még nem tudjuk megbecsülni.

A kutatás kiemelkedő eredménye a teljes egészében feltárt 110 késő avar kori csontvázas temetkezés. A sírok közel felében csak az elkorhadt csontokat találtuk meg. A férfiakat rendszerint vaskésükkel és övükkel együtt temették el. Némely esetben a vaskéseken sikerült megfigyelni a fatok maradványát. Az egykori övre a legtöbb esetben csak a korrodálódott vascsat utalt. Ezen több esetben jól kivehető volt a textilöv maradványa. A női sírok esetében jellegzetes volt a gyöngyökből készült nyaklánc, az orsógomb, ill. néha velük is eltemettek vaskést. A férfi és a női temetkezésekre egyaránt jellemző volt a láb mellé, rendszerint az elhunyt bal oldalára helyezett húsmelléklet. Három esetben tártunk fel olyan temetkezést, ahol a sírgödörben valamilyen faszerkezetre (asztalka, koporsólábak?) utaló oszlophe-lyek voltak (négy vagy hat). Két sírban találtunk edényben elhelyezett ételmellékletet. A sírok tájolása (É–D), a mellékletek és viseleti elemek típusai, illetve a sírok szegénysége alapján a temetőt a késő avar korra keltezhetjük. A Kárpát-medencében feltárt többi hasonló korú temető alapján nagyon valószínű, hogy a sírok legalább harmada a 9. században, vagyis az avar uralom bukása után került földbe. A feltárással sikerült lehatárolni az avar temetőt K-ról, D-ről és részben Ny-ról. További sírok csak a feltárt területtől É-ra várhatók.

A temetőtől Ny-ra, mintegy 30 m-re már jelentkeztek az első telepobjektumok. Elsősorban a kutatóárkokban jelentkező veremházak feltáráására törekedtünk. Ezek közel négyzet alaprajzú, félig földbe mélyített épületek. Két típusát különíthetjük el. Az egyik nagyobb méretű (kb. 4×3,5 m), 30–40 cm-re földbe mélyített, tapasztott padlójú veremház. Az épületek sarkában kisméretű kerek kemencét találtunk, némelyik építésénél köveket is felhasználtak. Az objektum padlóján egy vagy több nyílt tűzhelyet is észleltünk. Ennél az épülettípusnál az oldalfalak mentén, ill. a sarkoknál leásott oszlophe-lyek alapján felmenő falakkal számolhatunk.

A veremházak másik típusa az előbbinél kisebb (3×2,9 m), csak kb. 20 cm-re mélyedt a földbe. Nem volt tapasztott padlója, csupán lejárt padlószint, és a feltárással során nem találtunk oszlopokra utaló nyomokat. A két épülettípus valószínűleg funkciójában is elkülönült egymástól. Az avar település biztosan teljes egészében elfoglalta a vizsgált terület Ny-i szélén emelkedő lapos tetejű dombot.

A terület Ny-ifelén feltárt 4 rövid árokszakasz egyikeről sem lehetett eldönteni, hogy a népvándorlás koron belül melyik időszakra keltezhető (császárkor vagy késő avar).

Egy 14. századi kemencét és a közelében lévő erősen faszenes betöltésű, kisméretű, sekély gödröt, továbbá egyetlen kora újkorra keltezhető objektumot (kemencét) is feltártunk.

CZIFRA SZABOLCS

185. Hajdúdorog, Szállásföld Közép

(Hajdú-Bihar megye) LT, Sza, Á

Az M3 autópálya építése előtt 2005 folyamán megelőző feltárást folytattunk a város ÉK-i határában, az épülő autópálya 210+800–211+030 km közötti szakaszán. Összesen kb. 15 000 m² területen végeztünk régészeti feltárást.

A lelőhely K–Ny irányú, intenzív, a terület K-i részén sűrűbbek az objektumok, a Ny-i részén megjelentek az árkok, árokrendszerek. Összesen 841 objektumot tártunk fel.

Az ásatás alkalmával őskori, szarmata kori (római császárkor, Kr. u. 2–5. sz.) és Árpád-kori objektumok kerültek napvilágra. Az őskori gödrök – melyek a lelőhely K-i részén helyezkedtek el, közepes mélységűek, kör alakúak voltak és átmérőjük kb. 1–1,5 m között változott. Leletanyaguk edénytöredék, állatcsont és egy üvegkarperec-darab volt. A nagyszámú gödrök, árkok, kemencék, kutak mellett tizenegy épület maradványát sikerült részben vagy teljesen feltárni.

Az épületek szerkezete minden esetben hasonló volt, különbség csak elhelyezkedésükben jelentkezett. Míg az É-i részen előkerült házak magányosan álltak, addig a déli részen egymás mellett. A lakóházak, amiket feltártunk, hasonlóak, mint az ebből a korszakból származók. Formájuk négyzet vagy téglalap alakú, alapterületük kb. 3–4×4–5 m. A tetőt tartó cölöpök lyukai a falak mentén találhatók, több esetben jól meg lehetett figyelni a szelemengerendát tartó cölöpök nagyobb méretű gödreit. Kemence nyomát csak egy esetben tudtuk megfigyelni, mely az épület DNy-i sarkában helyezkedett el, de több esetben a padlón jól megfigyelhetők voltak a nyílt tűzhelyek erősen kiégett nyomai, néhány esetben a lakóház közepén döngölt padlóréteget észleltünk. A padlóréteg alatt néhány esetben nagy mennyiségű változó méretű karólyuk került elő.

A házak betöltésében kevés leletanyagot találtunk: edénytöredék, állatcsont-, patics-, malomkő-darabok és egy vasfibulatöredék. Két kivétel volt az épületek közül, melyek felépítésükben hasonlóak, mint az előbb említettek, de nagyságuk 4×7 m. Valószínűleg műhelyek, esetleg közösségi házak lehettek. Az egyik nagyméretű épület felszínén omladék került elő, a ház bontása során több esetben égésnyomokat észleltünk, ami valószínűsíti az épület leégését. Ugyanebben a házban nyolc cölöphelyet figyeltünk meg, míg a másik nagyméretű házban csak egy szelemengerendát tartó gödröt találtunk.

Az objektumok legnagyobb része méhkas alakú gödör, melyek általában 1–2 m átmérőjűek és 0,4–2 m mélyek. Néhány gödör alján vörös, átégett réteg található, ezekben az objektumokban az állatcsontok aránya megnőtt. A lelőhely Ny-i részén néhány gödörben nagy mennyiségű vassalakot találtunk.

A településen nyolc kutat tártunk fel. A lelőhely K-i részén hat, míg kettő a közepén helyezkedett el. Szerkezetük hasonló, kör keresztmetszetű, függőleges falú kútszerkezet. Feltárájuk során 2,5–3 m mélységben meg-

jelent a talajvíz. Leletanyaguk a tipikus szarmata kori „háztartási” hulladék: állatcsont- és edénytöredékek, tapasztásdarabok. Egyetlen esetben kutyacsontvázat találtunk a közepén lévő kutak egyikében.

A szabadtéri kemencék a lelőhely K-i és Ny-i szélén helyezkedtek el. Platnijukat és előterüket találtuk meg, felmenő boltozatukból 20–25 cm-es rész maradt meg. Összesen kilenc darabot találtunk, platnijuk patkó alakú és kerek, átmerőjük 1–1,3 m volt. Egyetlen egy különbözik a többitől, mely földbe ásott volt.

A települést Ny-ról határoló árokrendszerek között csak méretbeli különbség volt. Az elválasztó árkok kettő-három egymás mellett párhuzamosan futó, többszörösen tagolt ágból álltak és néhol valamelyik irányban lejtettek, így vízelvezetésre is szolgáltak. Bár cölöplyukat csak egy-két esetben találtunk, minden bizonnyal valamilyen kerítés vagy sövény alapjait képezték. Több helyen is keresztelték, illetve metszették egymást, de betöltésüket és egymáshoz való viszonyukat figyelembe véve állíthatjuk, hogy egységes és egyidejű rendszert alkottak. Az egymás mellett párhuzamosan futó ágak valószínűleg a többszöri megújítások nyomai, de a gépi humuszolás miatt csak az árkok legalja maradt fenn, így egymáshoz való időrendjük meghatározhatatlan. Az árkokban igen kevés leletet találtunk. A néhány állatcsont és edénytöredék igazolja, hogy a településsel egykorúak.

A lelőhely ÉK-i részén egy Kr. u. 4–5. századi magányos sírt találtunk, melynek déli részét egy sekély árok metszette. A négyzetes alakú, lekerekített sarkú sírgödörben egy közepes megtartású, kb. 170 cm hosszú, nyújtott férficsontváz feküdt. Mellékletei: a koponya jobb oldalán egy 15 cm magas, vörösesbarna színű, finom kidolgozású, korongolt edény, a jobb combcsont mellett egy 21 cm hosszú vaskés, mindkét medencén egy-egy bronzszegecs. Koporsó nyomát nem észleltük, viszont a csontváz helyzetéből megállapítható, hogy lepelbe csavarták a halottat.

A lelőhely déli részén egy nagyméretű gödör betöltésében félig zsugorított, jobb oldalán elhelyezkedő, melléklet nélküli, női csontvázat találtunk.

Az előkerült leletanyag zömét állatcsontok, edénytöredékek és tapasztásdarabok teszik ki. A kerámia legnagyobb részét a különböző méretű fazekak töredékei jelentették, melyek nagy része kézi korongon készült, homokkal soványítva. Három egész kerámia került elő, mindegyik egy-egy gödörből. Az egyik 15–20 cm magas, 25 cm átmérőjű, szürkésfekete színű, egyenes peremű, talpas tálka. A másik kettő barnásfekete színű, enyhén kihajló peremű, váza alakú edény (méretük 20, illetve 40 cm).

A lelőhelyen ezüst és bronz pénzérmét találtunk, négy darab a felszínen szórványként, egy viszont egy gödörből került elő. Mindegyik a késő római császárkorból származik. (Hadrianus, Antonius Pius, Probus) Az érmék közül kettőt átfúrt lyukkal találtunk.

A lelőhely É-i részén néhány gödörből és egy szabadtéri kemence platnijából Árpád-kori edénytöredék-

kek kerültek elő. A kemence majdnem teljes épségben megmaradt, patkó alakú, 55×80 cm méretű, a palástja 50 cm magasan megmaradt.

KOLOZSI BARBARA

186. Hajdúdorog, Szállásföld közép, templomdomb (Hajdú-Bihar megye) Á

2005 tavaszán befejeződött a templom körüli temető feltárása az M3 autópálya 53. sz. lelőhelyén. Ebben az évben 115 sírt bontottunk ki, ezzel a temető sírjainak száma 1215-re emelkedett. Így Magyarországon elsőként itt sikerült teljes egészében feltárnunk egy Árpád-kori templom körüli temetőt. Az újonnan előkerült temetkezések egyikéből ismét napvilágot látott egy II. András-érem, ami azt igazolja, hogy a falu és a templom minden bizonnyal a tatárjáráskor pusztult el.

Munkatársak az SZTE Régészeti tanszékének hallgatói voltak.

FODOR LÁSZLÓ

187. Hajdúnánás, Domb-szegi-dűlő (Hajdú-Bihar megye) U, Á

Az M3 autópálya építkezési munkálatainak ellenőrzése során a 196+200 és a 196+340 km-szelvények között bukkantunk a 39/A jelű lelőhelyre, amely egy alacsony, Ny-K-i irányú kiemelkedésen húzódik, és Ny-i irányban túlnyúlik a nyomvonalon. Tényleges nagyságát nem tudtuk megbecsülni.

A leletmentés 2005. szeptember 8–23. között a töltésalap szélességében zajlott. Az 5964 m²-nyi felületen 29 objektum került elő. Ezek egy, a neolitikum középső szakaszának végéről, a szakálhádi kultúra idejéből származó kis tanyaszerű településhez tartoztak. Lakóépület nyomára nem bukkantunk. A gödrök között előkerült egy zsugorított, melléklet nélküli, K-Ny-i tájolású temetkezés is, a halott fejénél okkerfestés nyomaival. A lelőhely kerámiaanyagában a környező régiók egykorú művelődéseinek (esztári csoport, bükki kultúra) hatása igen erős.

Megtaláltuk még egy 20. századi tanya szemetesgödreinek maradványait. A lehumusztott felszínen Árpád-kori kerámiatöredékek is előkerültek, de ilyen korú objektumot nem találtunk.

SZABÓ GÁBOR – SEBŐK KATALIN

188. Hajdúnánás, Eszlári út (Hajdú-Bihar megye) U, Kő

2005 nyarán folytattuk a feltárásokat az M3 autópálya útkorrekciója által érintett 45. sz. lelőhelyen, 11 130 m²-nyi felületen, mely a 2004. évi ásatási helyszínhez É-i ill. D-i irányból csatlakozott. Ebben az évben 92 objektumot tártunk fel, melyhez 134 stratigráfiai egységet rendeltünk. A korábbi már ismert telepjelenségek folytatódtak az új felszíneken is.

Az *újkőkori* település nagyméretű agyagkitermelő gödrei, kisebb élelemtároló gödrei kerültek elő, bár intenzívebb megtelepedést inkább az É-i részen figyeltünk meg. Az előkerült leletanyag a középső neolitikus alföldi vonaldíszes kerámia kultúrájának bükki és esztári csoportjára jellemző. Kibontottunk további 8 sírt is, melyek mindegyike Ny-K tájolású, zsugorított helyzetű, rossz megtartású, melléklet nélkül eltemetett vázat rejtett. Ugyancsak folytatódtak az árokrendszerek is: a sekély, szabálytalan körvonalú, enyhén ívelten futó, a települést K-ről és Ny-ről övező árkok bizonyosan neolitikusak, míg a feltárási terület Ny-i szélén végigfutó, megközelítőleg É-D irányú, több száz méter hosszú, mélyebb, kettős-hármas tagolású árkok középkori, a belőle előkerült két ép (alsó és felső) malomkő alapján.

Munkatársak: Ligner Jácint és az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

ANDERS ALEXANDRA – RACZKY PÁL –
NAGY EMESE GYÖNGYVÉR

189. Hajdúnánás, Eszlári út (Hajdú-Bihar megye) Á

Az M3 autópálya 45/A jelzésű lelőhelyének feltárása 2005. szeptember-október folyamán a 203+700–203+800 útszelvények között, a töltésalap szélességében befejeződött. A feltárt terület nagysága összesen 4656 m².

A lelőhelyen 63 objektumot különítettünk el, melyek egy az Árpád-korból származó település részletét alkotják: az árkok, gödrök, szabadtéri kemencék, a hozzájuk tartozó hamusgödrök és néhány cölöphely, melyek valamilyen felszíni építmény nyomai.

A 16 szabadtéri kemence a lelőhely közepén és K-i szélén sűrűsödött. Szájuk általában K-re nézett, de néhány esetben Ny-ra. Általában tartozott az objektumhoz hamusgödör, aminek nagysága 1–3 m között változott és kerek vagy ovális alakú volt; különböző helyeken cölöplyukat észleltünk a hamusgödör alján, melyek valószínűleg valamilyen tetőszerkezetet tarthattak. Felmenő boltozatukból jó esetben 20–25 cm-es rész maradt meg. A platnijuk patkó alakú és kerek, átmérőjük 1–1,3 m volt. A kemenceplatnik alatt a legtöbb esetben kerámiatöredék-réteget találtunk. Egyetlen kemence különbözött a többitől, mely földbe ástott volt.

A településrészletet Ny-ról és D-ről árokrendszer határolta, mely vízelvezetésre is szolgált. Bár cölöplyukat csak egy-két esetben találtunk, minden bizonnyal valamilyen kerítés vagy sövény alapjait képezték. Több helyen is keresztelték, illetve metszették egymást, de betöltésüket és egymáshoz való viszonyukat figyelembe véve állíthatjuk, hogy egységes és egyidejű rendszert alkotnak. Egyetlen egy esetben tűzhely nyomát észleltük az egyik árok alján. Az árkokban talált néhány állatcsont és edénytöredék igazolja, hogy a településsel egykorúak.

Az előkerült leletanyag zöme állatcsont, edénytöredékek és tapasztásdarabok. A kerámia legnagyobb részét a különböző méretű fazekak és cserépbogrács töre-

dékei képezték. Nagy részük kézi korongon készült, csilámos homokkal soványítva. Díszítésük az egyszerű vonaldísztól a párhuzamos hullámvonalköteggig terjed.

KOLOZSI BARBARA

190. Hajdúnánás, Fekete-halom

(Hajdú-Bihar megye) U, Sza, N, Á

41/b lelőhely: Az M3 autópálya építkezési munkálatainak ellenőrzése során, 2005. július 1-jén, a Keleti főcsatorna tervezett hídfőjétől DNy-ra, a 199+400 és a 199+460 km-szelvények között, az épülő pályatest ÉNy-i szélén ástott árok külső falában három régészeti objektumot feltártunk.

Korábbi terepbejárásainkon ezen a területen régészeti leletanyagot nem találtunk, és a nyomvonal humuszolása során sem tudtunk régészeti jelenségeket megfigyelni. Az épülő hídfő intenzív kivitelezési munkálatai miatt még aznap el is végeztük a leletmentést. A három objektum közül az egyik kisebb méretű, méhkas alakú Árpád-kori gödörnek bizonyult. Valószínűleg a lelőhelytől mintegy 100 m-re feltárt 41. sz. lelőhelyként számontartott középkori település peremét jelzi.

A másik két nagyméretű, amorf gödörből gazdag középső neolitikus, szakálhátú, sátorlajú helyi és esztári jellegű egyaránt mutató, kevert leletanyag került elő.

41/c lelőhely: A Hajdúnánást Polgárral összekötő műút vonalától É-ra, az épülő autópálya 198+650 és a 198+850 km-szelvényei között ástott vízesárok falában szakfelügyeletünk során különböző alakú és mélységű régészeti objektumok feltárait figyeltük meg. Az árok vonala mentén július 14–21. között leletmentést végeztünk: 21 méhkas alakú gödröt, 6 árokszakaszt, 2 tűzhelyet és 1 földbe mélyített házat tártunk fel. Az objektumokat szegényes formaváltozatú, szarmata kori kerámia keltezte. Néhány gödörből pontosabban meg nem határozható korú, durva kivitelű népvándorlás kori kerámia-töredékek kerültek elő.

Munkatársak: Füzesi András és Kalli András régész-hallgatók (ELTE).

SZABÓ GÁBOR – SEBŐK KATALIN

191. Hajdúnánás, Fűrj-halom-dűlő

(Hajdú-Bihar megye) Sza

2005. július 19-én az M3 autópálya építkezési munkálatainak ellenőrzése során, a Hajdúnánást Polgárral összekötő műút vonalától D-re, a lehumuszolt nyomvonalszakaszon csontvázas sírok maradványaira bukkantunk (40/a lelőhely). A következő napokban 15–20 cm vastag földréteg eltávolítása után kiderült, hogy a megtalált két sír egy nagyobb kiterjedésű szarmata temető részét képezi. A temetkezések egy a környező felszínből 0,5–1 m-re kiemelkedő, 100–120 m átmérőjű dombocsán helyezkedtek el. A kis dombot a 197+640 és a 197+760 km-szelvények közé eső nyomvonalszakasz vágta keresztbe. A temető É-i és D-i széléit sikerült lehatá-

rolni, a K-i – és feltehetőleg a Ny-i része is – a nyomvonalon túl folytatódik.

A július 20. és augusztus 11. között elvégzett leletmentésen sikerült feltárunk a pályatest vonalába eső összes régészeti objektumot. A 4135 m² nagyságú felületen 37 szarmata kori temetkezés, egy hasonló korú kemence és egy gödör került elő. A D–É tájolású sírok közül 11-et körárok kerített. A körárkok átmérője általában 10–15 m között mozgott és a legtöbb esetben 90–120 cm relatív mélységű, rönk(?) koporsós sírokat öveztek. A temetkezések – 4 sekély, a temető széléin elhelyezkedő sír kivételével – ki voltak rabolva. Mind a rabolt, mind a rabolatlan sírok viszonylag jó megtartású csontokat tartalmaztak. A feldúlt sírok leggyakrabban a rablás célzatosan a koponya és a mellkas környéki testtájéokra irányult, így majdnem minden sírban maradt bolygatatlan testrész ill. melléklet. A legtöbb esetben a térdtől lefelé eső rész bizonytalan érintetlenség.

A sírokban a nagy arányú bolygatás ellenére viszonylag gazdag leletanyag őrződött meg: római bronz- és ezüstérmék, nagdrág- vagy csizmaszárat díszítő borostyán- és üveggyöngyfűzők, vaskések és vascatok, ezüstműből, bonzból és vasból készült fibulák, bronz és ezüst huzalkarikák, lábbelit díszítő, apró bronzpitykék, orsógombok és korongolt agyagedények. Egy felnőtt nő körárok nélküli, bolygatott sírjában a kupacokba összedobált csontok között egy granulációval díszített, arany foglalatba zárt vörös féldrágaköves csüngő; míg egy nagyméretű koporsós temetkezés bolygatatlan lábfejnél egy kerek ezüstműből két darabja került elő.

A rabolatlan sírok általában egy-egy római bronzérmét, egyszerű bronzfibulát és kerámiaedényt tartalmaztak.

A temető az előkerült leletanyag alapján a Kr. u. 3–4. századra keltezhető.

Munkatársak: Füzesi András, Szenthe Gergely, Kalli András és az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

SZABÓ GÁBOR – SEBŐK KATALIN

192. Hajdúnánás, Fűrj-halom-járás

(Hajdú-Bihar megye) Sza, Ge, A

A 41/a lelőhely az épülő M3 autópálya nyomvonalán, a 198+100–198+320 km-szakaszon, a Polgárról Hajdúnánásra vezető út déli oldalán található. Az útkorrekció által érintett mintegy 21 100 m² felületen 209 objektumot tártunk fel, melyhez 250 stratigráfiai egységet rendeltünk. A területen öt korszak emlékanyagát különítettük el.

A szelvény Ny-i oldalán egy Kr. u. 3–4. századi szarmata temető É-i szélé jelentkezett. A feltárt 14 sírből körárok nyomait három esetben figyelhetjük meg, melyek átmérője mintegy 15 m volt. A körárkos sírok, valamint a közöttük lévő nagyobb sírgödörrel rendelkező temetkezések szinte teljesen ki voltak rabolva; bennük csupán egy-egy lábánál elhelyezett edényt, vaskés- vagy vascattöredéket találtunk. Érintetlen volt viszont a

dombhát tetején, a szelvény déli szélénél feltárt, két női vázat tartalmazó temetkezés: a nyakban bronzfibula, a medencénél övkarika, a bokák felett 10 cm széles sávban mintegy ezer apró üveg- és borostyángöngy került elő. Az egyik csecsemősírból galamb alakú bronzfibula és egy római edény látott napvilágot.

A feltárási terület K-i felén az 5. sz. *elejére* keltezhető szarmata település objektumai kerültek elő: méhkas alakú gabonásvermek, három kút és egy É-D irányú, négyötösztatú, mély árok. Ez valószínűleg a települést határolta; tőle Ny-ra ritkábban jelentkeztek a gödrök. A gödrök betöltésében sok korongolt, finoman megmunkált edénytöredék, ill. néhány északi típusú hombár töredéke volt.

A dombhát legmagasabb részén bukkantunk rá az 5–6. sz. *fordulójára* keltezhető gepida temető É-i szélének három sírjára. A temető legnagyobb része a szelvénytől D-re lévő, a nyomvonal által nem érintett szántóföld alatt húzódott. A sírokból sólyomfejes, öntött bronz fibulapár, duplasoros csontfésű és bronzcsipesz került elő.

A feltárási terület legmagasabb pontján, a domb É-i lejtőjén 18 É-D tájolású, keskeny sírfoltokból álló, két sorba rendezett sírcsoport rajzolódott ki. A leletanyag alapján a *kora avar kor végére* keltezhető kis temetőt teljes egészében fel tudtuk tární. A sírok nagy részét kirabolták, kevés leletanyagot tartalmaztak. Néhány sírba szerény mellékletekkel (vascsat, orsógomb) temették el a gyermek vagy fiatal korú elhunytat. Szerencsés módon a domb tetején két gazdag mellékletű férfitemetkezés bolygatatlan maradt: az egyik sírba az elhunytat ezüstveretes lemez és övével, vaskéssel temették el. Valószínűleg hozzá tartozott a sírgödör ÉNy-i sarkához csatlakozó, DK-ÉNy-i tájolású lótemetkezés is. A háts melllett 2 hurkos fülű, bordás talpú vaskengyel, zabla és vascsat volt, valamint a nyeregkápát díszítő csontfaragvány töredékei. A másik sírből aranygömbös fülbevaló, ezüstlemezes övveretek és szíjvégek, bizánci solidus, vaskés, valamint a lószerszámkhoz tartozó ezüstözött aranylemezek, fonatmintás szíjvégek, préselt bronz- és aranylemezes rozetták, valamint egy csikózabla került elő. A temető utolsó, Ny-i sírjaiban gyermekek feküdtek; az egyik 12–14 év körüli fiú ruháját félgömbös arany lemezpitykék és szalagzáró lemezek díszítették.

Ezenkívül feltártunk egy tájolása és mellékletei (két bronz hajkarika, vaskés) alapján a *késő avar korra* keltezhető temetkezést is.

Munkatársak: Ligner Jácint és az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

RACZKY PÁL – ANDERS ALEXANDRA –
NAGY EMESE GYÖNGYVÉR – SEBŐK KATALIN

193. Hajdúnánás, Fürj-halom-járás 2.

(Hajdú-Bihar megye) Sza

A 2005. augusztus 29. és szeptember 6. között végzett leletmentésen az M3 autópálya 198+100 és 198+300 km-szelvényei között egy Kr. u. 3–4. századi szarmata település 27 objektumát tártuk fel (41/d lelőhely).

A felületen két nagyméretű, összesen 3254 m² alapterületű kutatószelvényt nyitottunk. A K-i szelvény déli részén főként kerek tárológödrök, északi részén nagyobb méretű, amorf gödrök, egy kút, valamint néhány sekély, íves árok mutatkozott. A Ny-i szelvényben átlósan 3 nagyobb, viszonylag mély, szabálytalan V átmetsetű árok futott keresztül; ezek talán az egykori telep szélét jelölik. A település egy keskeny dombhát hosszán húzódik, valószínűleg kapcsolatban állt az ugyanazon dombhát DK-i, magasabb részein megtalált 41/a jelű lelőhely (Fürj-halom-járás) egykorú teleprészetével.

SZABÓ GÁBOR – SEBŐK KATALIN

194. Hajdúnánás, Mácsi-dűlő

(Hajdú-Bihar megye) A

Az M3 autópálya Görbeháza és Nyíregyháza között épülő szakaszának egy U alakú, homokos talajú dombhátán terül el a 47. sz. lelőhely. Az autópálya az U két szárát vágta, így leletmentésünk során két szomszédos, É-D irányú dombháton nyitottunk egy-egy szelvényt A 9415 m²-nyi lehumuszolt felületen 67 objektumot tártunk fel, amelyekhez 403 stratigráfiai egységet rendeltünk.

A dombvonulat erősen lejtős K-i oldalán egy 4–5. századi település néhány tárológödre, a magasabb részen pedig egy 8–9. századi avar falu telepobjektumai kerültek elő. Az avar falunak – egy 4 m átmérőjű, a település K-i szélén ásott kút kivételével – kizárólag épületeit és tüzelőhelyeit találtuk meg.

Az avartelepülésnek 27 ÉNy-DK tájolású, félig földbe mélyített épületét tártuk fel. Az épületek szerkezeti viszonylag egységes képet mutattak, ám méretük jócskán eltért: a legkisebb 2,5×2,5 m alapterületű, míg a legnagyobbak oldalhossza a 4,5–5 m-t is elérte. A házak felépítménye minden esetben vaskos, sűrű cölöpsorokon nyugodott. A sárga, homokos vagy sötétebb, humuszos földdel körüldöngölt oszlopok a kisebb épületeknél a sarkokban és az oldalfalak harmadainál, a nagyobbaknál egymástól 40–60 cm-es távolságban helyezkedtek el. Tagolt, lépcsős bejáratot csupán a legnagyobb épületnél figyelhattunk meg, de valószínű, hogy szinte minden ház hasonló irányba, D-DK felé nyílt. A padló általában sima, lejárt, döngölt vagy tapasztott volt. Minden épületben legalább egy tüzelőhely is előkerült. A házak nagyobb része két tűzhelyet tartalmazott, melyek közül az egyik legtöbbször a ház ÉK-i vagy DNY-i sarkába tapasztott, néha a falhoz kívülről csatlakozó, befelé nyíló, kövekkel kirakott falú vagy aljú, kis kemence, a másik a padlóba ásott, sekély, esetleg szintén kövekkel kirakott tüzelőgödör, vagy csupán kerekded tűznyom a padlón. A házak között két külső kemencét is feltártunk.

Az épületek zöme a nagyobbik, K-i dombon volt található; a Ny-in a 27-ből csak 3 épület nyomait tártuk fel. A település házai egymáshoz többnyire jól igazodtak, bár az egy helyen megfigyelt metszés arra utal, hogy az épületeknek legalább két periódusa különíthető el.

Munkatársak: Füzesi András, Hetesi Szilvia, Szenthe Gergely és az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

SEBŐK KATALIN – SZABÓ GÁBOR

195. Hajdúnánás, Murvai-dűlő

(Hajdú-Bihar megye) Kő

A 46. sz. lelőhely az M3 autópálya Görbeháza és Nyíregyháza között épülő szakaszának 206+160 és a 206+280 km-szelvényei között helyezkedik el, egy ovális alakú, viszonylag kis alapterületű magaslaton. A mocsaras, belvizes terület övezte dombnak kb. 1/3-át érintette a nyomvonal. A feltárt 6200 m² felületen egy 13–14. századi kis település 3 félig földbe mélyített házát, 8 gödrét, 8 árokaszszal álló két nagy alapterületű karámrendszert, két külső kemencéjét és egy kútját tártuk fel.

Az egyik házban elhamvadt gerendatöredékek, beszakadt boltozatú, tűzterében ép edényeket megőrző kemence utalt a település életében bekövetkezett pusztulásra. A ház betöltésében gazdag kerámiaanyag, számos vastárgy (pl. ládavasálás, kulcs, kés, szögek, balta) és két összeégett őrlőkő került elő. A másik két épületben nem észleltük hasonló pusztulás nyomait.

A házak körül futó karámrendszerek egyik árkában egy jó állapotban megőrződött, kerek markolatgombos kardot, egy másik árokaszakasz betöltésében pedig két sarlót találtunk. Nem messze a kard előkerülési helyétől egy, a humuszosítás által megbolygatott, vaseszközökből álló leletegyüttes került elő. A depó egyetlen eredeti helyén maradt darabja egy ekepapucs volt, de sikerült megtalálnunk az ide tartozó többi tárgyat is: egy baltát, egy kardpenge töredékét, egy fűrészlapot és még egy jó megtartású ekepapucsot.

Munkatársak: Füzesi András és az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

SZABÓ GÁBOR

196. Hatvan, Kisgombos

(Heves megye) Pa, B, LT, Sza, N, Kő

2005. március 1. és december 31. között több részletben terepbejárást végeztünk a Zagyva-völgy K-i oldalán. Kisgomboson négy lelőhelyet regisztráltunk.

Kisgombos: A Zagyva-völgy K-i oldalán a teraszos dombtetőt Ny-on a Heréd felé vezető műút, É-on egy mély vízmosás határolja, ahol nagy kiterjedésű bronzkori telep nyomait észleltük (1. lh.). A felszínen túlnyomórészt a hatvani kultúra, kisebb mennyiségben középkori kerámiát találtunk. A dombtető enyhe lejtőjén fehér patinás kovaleleteket gyűjtöttünk, melyek nyersanyaga limnikus kovaközet.

A Zagyva-völgy K-i oldalán az enyhén lejtős részt Ny-on a Herédre vezető műút és egy betonút határolja (2. lh.). Őskori, késő kelta és középkori kerámiát, továbbá kovaleleteket (magkő, penge, szilánkok, gyártási hulladékok) gyűjtöttünk.

A Zagyva bal partján az ártérből kiemelkedő kis magaslat D és K felé lejtett. A magaslat tetején és lejtőjén regisztráltuk a 4. sz. lelőhelyet, melyet késő bronzkori, kelta, szarmata, népvándorlás kori és középkori kerámia, kovaszilánkok és patics jelzett.

Gombos-dűlő: A Zagyva-völgy K-i oldalán egy mély völgy mentén álló teraszos domb déli lejtőjéről feltehetően paleolit kori megmunkált kavicsot valamint kovaszilánkot és nyersanyagdarabot találtunk (3. lh.).

A leletanyag a Dobó István Vármúzeumba került.

Konzulens: dr. Ringer Árpád.

Munkatársak: Gutay Mónika régészhallgató, Kerékgyártó Gyula.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

197. Hegykő határa

(Győr-Moson-Sopron megye) B, LT, Rő, Á, Kk

2005. május 20-án és 24-én örökségvédelmi hatástanulmány készítéséhez terepbejárást végeztünk a település kijelölt fejlesztési területein.

Alsó- és Felső-sziget: A falu ÉK-i határában levő táblában, a Széplak-Sarródi-csatorna két párhuzamos ága közötti területen csak késő középkori leletanyagra bukkantunk. Egy kb. 50 m széles vetett kiskertet tudunk csak átvizsgálni, a Téglástó felé vezető út melletti, római leleteiről ismert tábla elfedettsége miatt nem volt bejárható. (Hrsz.: 045/43b)

Kertészet, Konyha alja: A falu Ny-i szélén az egykori Kertészettől D-re eső szántó területén a már ismert késő bronzkori lelőhely folytatódik. A terület É-i felében rendkívül intenzíven jelentkezett a bronzkori, illetve kisebb mennyiségben a késő középkori leletanyag egy enyhe kiemelkedésen. Ezt a részt egy kb. 150–200 m széles mélyedés választja el a tőle D-re levő, környezetéből erőteljesen kiemelkedő dombháttól. A mélyedésben és dombhát É-i oldalán már a késő középkori leletanyag dominált, a leletsűrűség itt kicsi volt. A domb tetején a föld minősége is megváltozott: homokos, folyami kavicsos és egyéb kövekkel sűrűn borított, amely körülmény megnehezítette a leletek találását is, de nagy valószínűség szerint a középkori lelőhely nem húzódott fel a domb tetejére. A domb É-i lejtőjéről egy kovapattinték is előkerült.

Valószínűleg a bronzkori lelőhelyhez sorolható még a fertődi úttól É-ra fekvő, 1930-ra már elbányászott Szent Mihály-domb területe (Téglavető bányája) őskori csontvázas temetővel és telepnyomokkal. Az út túlsó (déli) oldalán is került elő egy csontvázas sír 1954-ben Kertész Géza telkén (1960 Nováki Gyula adatgyűjtése). A lelőhely K-i határában húzódó csatorna ásásakor a Jókai utca mögötti részből bronzkori urnatemető és telepnyom vált ismertté (1970 Tomka Péter adatgyűjtése). A lelőhely Ny-i határának meghatározása a kempingtől és a fürdőtől D-re eső terület elfedettsége miatt nem volt lehetséges. (Hrsz.: 046/6, 047/10, 047/9, 047/14, 047/13, 803/6, 08/70, 08/71, 08/37–42, 08/68, 08/48–50, 202/4, 010/12–21, 010/26–34, 02/59)

Kossuth Lajos utca, Kertek alja: Az előző lelőhellyel áll kapcsolatban a falu É-i házsora mögötti kiskertekben található telepnyom. A Kossuth Lajos utca 81–83. és az 53. sz. mögötti kertek átvizsgálását engedélyezte tulajdonosuk. Különösen gazdag leletekben a 73–87. sz. mögötti domb, amely a Fertő tó árterületéből a legmagasabb kiemelkedést jelenti ezen a részen (bronzkori, kelta, Árpád-kori, késő középkori leletek). Több nagyméretű edénytöredék és kovadarab került elő. Az 53. sz. mögötti részen, vetett területen kelta és középkori töredékeket találtunk. Gyakorlatilag a Kossuth Lajos utca teljes hosszában végigkíséri a Fertő tó déli partját a leletanyag. (Hrsz.: 11–191, 047/4, 084/2, 045/44)

Marci-völgy Ny: A Fertőszéplak felé vezető műút déli oldalán, a Marci-völgyben futó ÉNy-DK-i irányú csatorna Ny-i oldalán, a temető alatt, közvetlenül a falu DK-i határánál levő szántók területén őskori (bronzkori, kelta), római, Árpád-kori és késő középkori leletanyagot gyűjtöttünk. Két kisebb kovapattinték is előkerült. (Hrsz.: 032/2, 032/3–12, 024/1–3)

Marci-völgy K: Az előző lelőhellyel szemben, az árok túlsó (Ny-i) partján kevés őskori mellett túlnyomórészt késő középkori leletekre bukkantunk egy kis parcellán. (Hrsz.: 034/8, 024/27–37)

Munkatárs: Balassa Krisztina.

NÉMETH PATRÍCIA

198. Hévíz, temető

(Zala megye) U, Á, Kk

2005 májusában terepbejárást végeztünk a Hévíz–Alsópáhok elkerülő út nyomvonalán.

Hévíz Ny-i külterületén, a temető mögött, a Páhokipatak völgyére lefutó Ny-i domboldalon egy kisebb kukorica-parcellában jelentkezett a lelőhely. A parcella egészében gyűjtöttünk leleteket, ezért nagyon valószínű, hogy a lelőhely minden irányban tovább terjed a művelt terület szélein. A lelőhely a nyomvonal 3,55–3,35 km-szelvényei közé esik, a nyomvonalról Ny felé mért 250 m-es sáv szélén, ill. főként azon kívül, de a csomópont területére. A leletek előfordulásában több sűrűsödési pontot figyeltünk meg. A kerámatöredékek mellett 17 kisebb-nagyobb kőeszközt találtunk. Ezek kettősével, hármassával kerültek elő egy-egy kisebb területen (szétszántott gödrök?). Az őskori kerámatöredékek a dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrájából származnak (középső neolitikum). A korongolt kerámatöredékek közt van csigavonallal díszített (Árpád-kor), valamint néhány késő középkori darab is.

P. BARNA JUDIT

199. Igrici, 3. Kavics- és homokbánya

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B, Á

2005. június 17-én helyszíni szemlét tartottunk a kavics- és homokbányatelek területén. A szemle során egy új régészeti lelőhelyet találtunk: a felszínen bronzkori

és Árpád-kori kerámia leletanyagot gyűjtöttünk. 2005. június 23-án lehatároltuk a lelőhelyet: 280×175 m-es ovális közelítő poligon, amely a 101 m tszf-i magasságú É-D-i dombhát tetejét és Ny-i oldalát takarja. A teljes lelőhely területe: 36 360 m².

SZÖRÉNYI GÁBOR ANDRÁS

200. Igrici, 3. Kavics- és homokbánya

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B

2005. szeptember 1-jén helyszíni szemlét végeztünk a területen, a korábban meghatározott lelőhelyek kiterjedésének lehatárolásához. A korábban rendkívül gazos „O” lelőhely felszínéről a növényzetet eltávolították. A nagyfeszültségű vezeték alatti, illetve annak ÉNy-i oldalán elhelyezkedő, felszínből jól kiemelkedő 99 m tszf-i magasságú dombhátat határoltunk meg régészeti lelőhelyként. Az „O” felszínén őskori településjelenséget figyeltünk meg, melyet elsősorban bronzkori kerámia és patics jelzett.

VERES JÁNOS

201. Jánosháza, Országúti-dűlő (Halomi-dűlő)

(Vas megye) N

2005. április 8–25. között régészeti szakfelügyeletet, majd próbaásatást végeztünk a beruházással párhuzamosan. A szakfelügyelet (április 8–15.) majd az ásatás (április 18–22.) folyamán 33 objektumot dokumentáltunk a kutatott 5893 m² területen. Túlnyomó részük agyaggyerő gödör. Leletanyagot két gödörben találtunk. Az egyik kerámatöredékeken kívül kisebb-nagyobb vasalak-darabokat, téglatöredékeket és egy állatfogat; a másik egyetlen kerámatöredéket tartalmazott. A lelőhely kevésbé intenzív, leletanyaga alapján a népvándorlás kor kései időszakára (7–8. sz.) datálhatjuk.

POLGÁR PÉTER

202. Jobbágyi határa

(Nógrád megye) Ő, LT, Sza, Kö

2005. május 1–30. között terepbejárást végeztünk Jobbágyi Tenk nevű határrészén, valamint a vasút és a Szurdokpüspökibe vezető műút közötti szántón. A terepbejárás a Zagyva-völgy két oldalára és a Zagyva-völgy K-i oldalán található hegylábi, domblábi területekre koncentráldott.

Az őszi terepbejárás során a Zagyva bal teraszán, a felhagyott homokfejtő gödör falából réteghez köthető leleteket gyűjtöttünk. Az 1. sz. lelőhely Jobbágyi Várhegy mellett, közvetlenül a műút oldalán található. A gödör középső részéről a felszíntől számítva kb. 5–6 m mélyen fosszilis csontokat (mamutagyar darab, végtagcsont-darab, vadló sarokcsontja) gyűjtöttünk, kőanyag nélkül. Szintén a középső részen, de a felszíntől számítva kb. 70 cm mélyen a vörösesbarna színű réteg és sárga löszréteg határán megmunkált kovaszilánkot és kovásodott andezit nyersanyagdarabot találtunk. A vö-

rösesbarna réteg feletti humuszban őskori kerámiát találtunk. Ezekről a pontokról távolabb a sárga löszréteghez köthetően kovasilánk-töredéket, opáldarabot és megmunkált kavicsokat gyűjtöttünk.

A Zagyva jobb oldali teraszán Tenk területén, a K-i irányú lejtőről szórványos kovasilánkokat, fosszilis csontdarabkákat gyűjtöttünk (2. lh.).

A Zagyva jobb oldali teraszán Tenk területén szórvány nagyméretű aurignacien jellegű levélkaparót gyűjtöttünk (3. lh.).

A Zagyva jobb oldali teraszán Tenk területén a 21. sz. műút mellett egy nagyobb kiterjedésű foltból a terasz sík tetejéről és lejtőjéről őskori, grafitos kelta, szarmata és középkori kerámiát, patinás felületű opálszilánkokat gyűjtöttünk (4. lh.).

A Zagyva jobb oldali teraszán közvetlenül a 21. sz. műút mellett őskori és szarmata kori kerámiát gyűjtöttünk (5. lh.).

A régészeti leletanyag a Kubinyi Ferenc Múzeumba került.

Konzulens: Ringer Árpád.

Munkatársak: Gutay Mónika régészhallgató, Keréky Gyula.

RACZKY PÁL

203. Kalocsa határa

(Bács-Kiskun megye) U, R, B, LT, Sza, N, A, Á, Kk, Kú 2004. november 19. és 2005. április 20. között terepbejárást végeztünk régészeti topográfia összeállításához.

Összesen 5300 ha-t jártunk be. A 20 ismert régi lelőhelyhez további 83-at találtunk, tehát összesen 103 lelőhelyet különítettünk el. A terepbejárást sávos módszerrel végeztük. Lelelőhely megtalálása esetén intenzívebb, a lelőhely határainak megállapítását és a fellelhető leletek összegyűjtését célzó terepbejárást végeztünk. Több lelőhelyet is ismételt terepbejárással rögzítettünk.

Kalocsa területének nagyobb része járható volt (kb. 60–70%), naponta átlagosan 100 ha-t jártunk be. A lelőhelyek a közigazgatási terület É-i, ezen belül főleg annak ÉK-i részén sűrűsödtek. K-en közepes mennyiségű, Ny-on nagyon kevés, D-en viszonylag kevés lelőhelyet találtunk.

Bizonyos következtetések levonhatók a lelőhelyek korát illetően is. Összesen viszonylag nagyszámú, de többnyire kevés leletszámú őskort találtunk (34 és 8 bizonytalan lelőhely). A jellegtelen anyagból 19 biztos és 5 bizonytalan lelőhely közelebbi korszakbesorolásra nem alkalmas. Nagyon gyér megtelepülést észlelhetünk a neolitikumnak meghatározható lelőhelyek alapján (25., 27., 28. lh.). Nagyon kevés a rézkorinak értelmezhető lelőhely (22., 90. lh.), Pécel-badeni kultúrát leltünk a 90. sz. lelőhelyen. A bronzkor időszakát már 12 biztos lelőhely képviseli. Biztos kora bronzkor 1 (29. lh.), Vátya vagy nagyrévi kultúra 2 (21., 27. lh.), középső bronzkor 1 (29. lh.), késő bronzkor 3 (25., 29., 63. lh.) lelőhelyen került elő.

Gyér megtelepülést adathatunk a La Tène-korból is: 1 biztos (92. lh.) és 2 bizonytalan (30., 103. lh.) kisméretű kelta lelőhelyet különítettünk el.

Nagyszámú szarmata telepet leltünk (26 biztos és 7 bizonytalan). Kis, közepes vagy nagy szarmata falvak egyaránt előfordultak. Ezen belül egyértelműen késő szarmata korú lelőhely volt a 29. és 31. sz. Néhány lelőhely esetében közelebbi kormeghatározás nélkül, csak a népvándorlás korát valószínűsíthetjük (8 biztos és 5 bizonytalan lelőhely). Leltünk 2 valószínűnek látszó (68., 101. lh.) és 2 bizonytalan (31., 48. lh.) kormeghatározású, nagyon kisméretű avar telepet is.

A leggyakoribb korszak az Árpád-kor volt (40 biztos és 7 bizonytalan). Ezek többnyire kis, vagy tanya-szerű településre utalnak.

Viszonylag sok lelőhelyen találtunk késő középkori, 14–16. századi (21 biztos és 2 bizonytalan) és kora újkori, 17–18. (19.) századi (10 biztos és 2 bizonytalan) leletanyagot. A lelőhelyek és a leletek számának nagysága tanya-szerű településeket sejtet. Nagyon középkori falura utal a 35. sz. lelőhely.

Egy lelőhelyen az embercsontok temetőre utaltak (53. lh.). A viszonylagos közelségben levő Árpád-kori és középkori telepekre utaló lelőhelyek középkori sírmezőt sejtetnek.

Munkatársak: Somogyi Krisztina régész; Bánhalmi Ildikó, Barta Gábor, Gyergyádes Tibor, Vajdics István technikusok.

GALLINA ZSOLT

204. Kaposvár, Kisgát

(Somogy megye) Ró

Régészeti megfigyelést végeztünk a Kisgát II. ütem középnyomású gázvezeték nyomvonalának építési munkálatainál.

Az ellenőrzés során a 2108/20 hrsz. telek DK-i sarkához vezető bekötés árkában égett nyomokat, a kidobott földben pedig patics- és kerámiatöredékeket találtunk.

A 2005. július 29. és augusztus 3. között lefolytatott feltárás során egy római kori (Kr. u. 2. sz.) edényégető kemence került elő. A kemencerostély valószínűleg égetés közben berogyhatott, mivel a betöltésben igen sok rontott, összegyűrődött, és úgy kiégett, jó minőségű edénytöredék került elő. A kemence az általánostól eltérően nem állandó épített rostéllal rendelkezett, a rostélyt minden égetés előtt élükre állított kőlapokra, illetve agyaglapokra helyezett agyaglapokból alakították ki. A kemencéhez K felől csatlakozott a tüzelőtér, melyben szintén több összeégett edénydarabot találtunk. A tüzelőteret közműárkokkal korábban sértették, amelyről bejelentést a múzeum nem kapott.

A többi vezetékszakaszon további régészeti jelentőséget a kiásott árkokban nem találtunk.

KÖLTŐ LÁSZLÓ

205. Kaposvár, Városi Kertészet

(Somogy megye) U, R, B, Á, Kk

2005 őszén régészeti szakfelügyeletet láttunk el, illetve próbafeltárást végeztünk az itt épülő „Ezüsthárs” lakópark területén.

A 6268/49 hrsz. ingatlanon a szennyvízcsatorna nyomvonalában új-, és jelenkori bolygatással sértett 16–17. századi településjelenségek kerültek elő, melyeket feltártunk. Az utca K-i oldalán, az ivóvíz nyomóvezeték, illetve csapadékvíz elvezetés nyomvonalán húzott kutatóárokban régészeti jelenséget nem tapasztaltunk.

A 6268/24 hrsz. utca szennyvíz- és ivóvízvezeték nyomvonalán húzott szondák É-i szakaszán, kb. 50 m hosszon egy temető került elő, mely a leletek, és a mellékletek között talált pénzérmék (Béla herceg) alapján a 10–11. századra keltezhető, és az út teljes nyomvonalát érintve, a szomszédos telkekre is áthúzódik. Ugyanebben a szakaszban szórványos (két gödör által képviselt) rézkori településnyom is előkerült. A szennyvízvezeték nyomvonalába eső objektumokat feltártuk.

A 6268/32 hrsz. telek déli vége körül egy bronzkori gödör került elő, melyet feltártunk. A 6268/33 hrsz. telektől az utca végéig az egykori, jelenleg is üzemelő vízvezeték nyomvonala húzódik, amely a lehetséges régészeti objektumokat már elpusztította. Az utca K-i oldalán, az ivóvíz nyomóvezeték, illetve csapadékvíz elvezetés nyomvonalán húzott kutatóárokban kb. 120 m hosszúságban, intenzív régészeti jelenséget tapasztaltunk. Több rétegű, bronzkori és neolit (DVK keszthelyi csoport) telep gödrei és egy középkori kemence maradványai kerültek elő. Ezek egy részét a sikeresen feltárnunk. Az őskori telepjelenségek ezen a szakaszon az út teljes nyomvonalát érintve a szomszédos telkekre (62668/17, 18, 19, 20, 21, 22, 23 hrsz.) is áthúzódtak.

A lakópark további területén szondázásra nem nyílt lehetőségünk. A továbbiakban ellenőriztük a 6268/24 hrsz. úton a szennyvízvezeték fektetését, melynek során a 6268/26 hrsz. telek szennyvízbekötése előtt egy bekötéstakadályozó gyermeksírt találtunk. Kb. a 6268/35 hrsz. telep magasságában egy jelenkori törmelékkel erősen szennyezett őskori gödör maradványait figyeltük meg.

KÖLTŐ LÁSZLÓ

206. Kardos határa

(Békés megye) Sza, A?, Á

2005 áprilisában, majd szeptember–október folyamán terepbejárást végeztünk az M44 autótú Békés megyei szakaszán.

Brachna-dűlő, Szérics: A lelőhely a falutól DK-re, a Gimnázium sortól KÉK irányban haladó dűlőút két oldalán, a Brachna-dűlő É-i, a Szebegyinszki-dűlő D-i részén található, egy ÉK–DNy irányú régi, feltöltődött meder, egy markáns és ezen a szakaszán igen mély kanyarulatának külső, déli partján támaszkodva. A kifli alakú 17. sz. lelőhely a topográfiai bejárások során meghatározottnál jóval nagyobb kiterjedésűnek bizonyult: É-i „szára” mintegy 150,

K-i 300 m-rel hosszabb. Utóbbi szakasz magában foglalja a korábban különállóként meghatározott Kardos 31. sz. lelőhelyet is. Terepbejárásaink során jelentős településre utaló, nagy mennyiségű szarmata edénytöredéket, valamint kevés őskori és nagyobb számú Árpád-korinak és/vagy avarnak meghatározható leleteket gyűjtöttünk. A szarmata kori település intenzív, az Árpád-kori közepes intenzitású. (A lelőhely megegyezik az Örménykút 109. sz. lelőhellyel).

Gimnázium sor: A Kardostól DNy felé, az ún. Gimnázium sor déli oldalán fekvő egykori Egyetértés Tsz sertés-telepe felé vezető műút DK-i oldala és a ma is tanyákkal szegélyezett Gimnázium sor által bezárt szögben, a Szebegyinszki-dűlő DNy-i sarkában mintegy 450×350 m kiterjedésű, kisebb mélyedésekkel tagolt területen igen intenzív leletanyaggal rendelkező Árpád-kori település nyomait találtuk (15. lh.). A lelőhely korábban ismeretlen volt, az MRT terepbejárások során nem térképezték fel.

Gimnázium-tanya: A 19. sz. lelőhely a településtől DK-re, a K–Ny irányú Gimnázium sor két oldalán, a 44. sz. főút Vitális- és Valastyán-tanyák közötti részéről DDK felé haladó dűlőút mindkét oldalán, a romjaiban ma is álló Császár-tanyától közvetlenül Ny-ra található. A terület itt alig tagolt, K-i széle – az említett Császár-tanya területe is ide esik – egy É–D irányú sekély, alig látható mélyedésre támaszkodik és D-ről is kissé laposabb rész határolja. A rendkívül nagy, mintegy 900×150–300 m kiterjedésű, déli részén „elágazó” lelőhelyen helyenként nagy mennyiségű, jelentős településre utaló Árpád-kori leletanyagot találtunk. A lelőhely szinte bizonyosan összefügg a 20. sz. lelőhellyel, azzal együtt egy hatalmas területre kiterjedő, de szórt szerkezetű, fontos, vélhetően a tatárjárás során elpusztult települést alkotó az Árpád-korban. A lelőhelyről ismert egy 13. századi körmeneti kereszt, illetve embercsontok, téglatöredékek, amely utóbbiak arra utalnak, hogy a lelőhely területén, vélhetően az említett dűlőutak kereszteződésétől DNy-ra mintegy 50–100 m-re, javarészt a Gimnázium-tanya, egy egykori, ma már nem álló tehenészet környékén – nagyobb részben bizonyosan az alatt – egy temetővel övezett Árpád-kori templom állhatott. A tanya-majd majorsági épületek építése során bizonyosan részben elpusztult a templom és a temető is. (A lelőhely megegyezik az Örménykút 110. sz. lelőhellyel).

Kardos-dűlő: A 21. sz. lelőhely a településtől DK-re, a Gimnázium sor két oldalán, a Kondorosi úti egykori iskolától DK-re mintegy 300 m-re, a 44. sz. főúttól déli irányba haladó úgynevezett Szentesi úttól mintegy 100–120 m-re Ny-ra található. Az ezen a területen húzódo egykori érmeder egyik kanyarulatának É-i, külső partján, követve a magaslat ívét kevés szarmata és Árpád-kori edénytöredéket gyűjtöttünk. A lelőhely K-i irányban szélesebb, mint azt a topográfiai terepbejárások során felmérték. A leletek szóródása csekély intenzitású településekre utal mindkét korszakban. Az Árpád-kori település minden bizonnyal összefüggött a 19., 20. sz. nagy kiterjedésű faluval. (A lelőhely megegyezik az Örménykút 125. sz. lelőhellyel).

Kondorosi úti iskola: A 20. sz. lelőhely a településtől DK-re található, a Gimnázium sor két oldalán, a 44. sz.

főúttól D-re induló, azon dűlőúttól javarészt Ny-ra, amelynek DK-i oldalán, a Gimnázium sori kereszteződésben a Kondorosi úti iskola épülete áll. Itt, a Kardos-dűlő közepén, egy nagy kiterjedésű, csekély mértékben kiemelkedő, félszigetszerű nyúlványokkal tagolt, K-i irányban fokozatosan ellaposodó, D-i és Ny-i irányban mélyebb részekkel, vélhetően egykori érmedrekkkel határolt platóra támaszkodik a lelőhely. A topográfiai terepbejárások adataival megegyezően változó intenzitással, gyakran egymástól 20–70 m-es leletmentes sávokkal elválasztott intenzív foltokban találtunk Árpád-kori edénytöredékeket, a lelőhely Ny-i harmadában-negyedében szarmata kori cserepeket. Terepbejárásaink bebizonyították, hogy a lelőhely Ny-i irányban a korábban felmértől jóval kiterjedtebb, magában foglalja a korábban külön kezelt Kardos 43. és Kardos 46. sz. lelőhelyeket. Bizonyosnak tekinthető, hogy – bár a területen, ma már romjaiban álló, erősen gázos környezetű Császár-tanya miatt bejárni ezt a részt nem lehetett – a Kardos 33. sz. lelőhellyel (Gimnázium-tanya) egyazon, rendkívül nagy, vélhetően a tatárjárás idején elpusztult faluhoz tartozott lelőhelyünk is, amelynek nevét teljes bizonyossággal nem ismerjük; Fazokasegyház, Kerekgyháza vagy Pitvarosegyháza jöhet szóba. (A lelőhely megegyezik az Örménykút 119. sz. lelőhellyel).

Szebegyinszki-dűlő, Kazlas: A Brachna-dűlő lelőhelyénél leírt folyóvölgy kanyarulatának belső, félszigetszerű oldalán, tehát az említett lelőhelytől közvetlenül É-ra található a 150×100 m kiterjedésű 18. sz. lelőhely, amelyen nagyobb mennyiségű szarmata kori edénytöredék mellett Árpád-kori leleteket gyűjtöttünk. A 17. sz. lelőhellyel együtt egy nagyobb, intenzív szarmata, illetve egy szórt szerkezetű Árpád-kori település része lehetett. (A lelőhely megegyezik az Örménykút 106. sz. lelőhellyel).

Szebegyinszki-dűlő, Molnár-tanya: A Gimnázium sor nevű lelőhelytől közvetlenül K-re, a kisebb háttal tagolt terület egyik kiemelkedésén, a Gimnázium sortól ÉK-re mintegy 130 m-re, 70×70 m-es területen gyűjtöttünk a lelőhely méretéhez képest rendkívül nagy mennyiségben szarmata kori edénytöredékeket (16. lh.). (A lelőhely megegyezik az Örménykút 10. sz. lelőhellyel).

GYUCHA ATTILA

207. Kazár, III. lelőhely

(Nógrád megye) LT, Sza

A részletes tanulmányt lásd a kötet 99. oldalán!

VADAY ANDREA

208. Kálmánháza, Nagy-lapos, Magyar-tanya

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Sza

2005. június 13. és július 11. között megelőző régészeti feltárást végeztünk az M3 autópálya nyomvonalán elterülő 166. sz. lelőhelyen. A 6000 m²-nyi területen 37 régészeti objektumot sikerült azonosítani.

A lelőhely egy eléggé jól kiemelkedő domb középső részén található. A humusztérteg igen vastagnak bi-

zonyult, a domb valószínűleg errefelé „kopott le” az erózió során, azaz ezt a részt „töltötte”.

A feltárt objektumok (26 gödör, 2 kemence, 9 lelet nélküli gödör) egy császárkori település részét képezték, mely az ásatási területet K-i irányból határoló dűlőtől túloldalán minden bizonnyal folytatódik. (Az út K-i oldalán a terepbejárás során császárkori leleteket találtak, és a területet a 179. sz. különálló régészeti lelőhelyként regisztrálták.) A feltárást során sikerült beazonosítani a császárkori település Ny-i határát.

A leletanyag a nyíregyházi Jósza András Múzeumba került.

Munkatárs: Bakos János régésztechnikus.

GERGELY BALÁZS – ISTVÁNOVITS ESZTER

209. Kálmánháza, Nagy-lapos, Magyar-tanyától K-re (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) LT, Sza

2005. július 22. és szeptember 24. között végeztük el a megelőző feltárást az M3 autópálya 179. sz. lelőhelyén, 18 535 m²-en. A lelőhely egy homokos talajú, nem túl magas hátton húzódik. Előkerült egy késő vaskori és egy császárkori település, ill. egy császárkori temető részlete. Összesen 450 objektumot tártunk föl, amelyek közül 21 természetes jelenség.

A LT korszakból 8? földbe mélyített, négyszögletes vagy kör alakú épület, 1 fazekaskemence és 10 gödör került napvilágra. Két házban sikerült megfigyelni, illetve feltárni a cölöplyukakat. A fazekaskemence az osztófalas típust képviselte. A felszín alatt 0,15–0,20 m mélységben jelentkezett, átmérője 1,15 m volt. Elég rossz állapotban lévő rostélyán kerek átlukasztások voltak. A kerámia égetőtér hossza 1,8 m, magassága 0,25 m volt. Befelé szűkülő, tölcser alakú, külső részének átmérője 0,40 m, belső része 0,20 m.

A feltárt területen 328 objektumot lehetett a császárkorba keltezni, melyek a következőképpen oszlanak meg: 8 ház, 3 sütőkemence, 295 gödör, 8 árok, 14 sír és 12 körárk. A házak egy kivételével (355. objektum), földbe mélyítettek voltak, s egyes esetekben sikerült cölöplyukakat, valamint belső kemencéket is feltárnunk. Mind a 14 sír csontvázas temetkezés, melyek kettő kivételével ki voltak rabolva, 12-nek volt körárka. 57 objektumot nem lehetett keltezni.

A leletanyag a Jósza András Múzeumba került.

Munkatársak: Bakos János régésztechnikus; Kiss László, Belezna Gabriella rajzolók.

CRÎȘAN-BĂCUEȚ, DAN – CRÎȘAN-BĂCUEȚ, SANDA – BEJINARIU, IOAN – GINDELE RÓBERT – KÁDAS ZOLTÁN – MARTA, LIVIU – MATEI, ALEXANDRU – MOLNÁR ZSOLT – POP, DAN – POP, HOREA – SANA, DANIEL

210. Kálmánháza, Nagy-lapos, Magyar-tanyától Ny-ra (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) A

A 166. sz. lelőhely humusztértegében végzett régészeti megfigyelés során 2005. június 8-án fedeztük fel

az M3 autópálya 166/a lelőhelyét: egy objektum látszott a szkrépek után a 214+700 km környékén. Mindössze egyetlen avar kori gödört tártunk fel. Anyagából egy korongolatlan bogrács pereme említésre méltó. A lelőhely valószínűleg a nyomvonalától D-re fekvő közepes háton terül el, amelyiknek legalján volt a kibontott gödör.

A leletanyag a Jósza András Múzeumba került.

ALMÁSSY KATALIN – BOCZ PÉTER – BAKOS JÁNOS

211. Kánya, Temető

(Somogy megye) Kő

Kánya középkori egyháza a jelenlegi falu temetőjében fekszik. A községtől Ny-ra lévő, magas dombon található temető közepén, a halottasháztól D-re kb. 20 m-re egy 10 m átmérőjű, 1 m magas, fűvel benőtt törmelékhalmoz utal az épületre. 2005. március 18-i terepbejárásomkor a templomhelyet minden oldalról sírok vetették körül, a dombtetőn egy beszakadt mélyedés (talán egykori kriptá) volt látható. A templomot valószínűleg, a templom körüli temető sírjait azonban bizonyosan jó részt elpusztították az újkori sírok ásásakor.

K. NÉMETH ANDRÁS

212. Kerepes, Templom utca

(Pest megye) Kk, Ű

Lakossági bejelentés nyomán 2005. július 4-én helyszíni szemlét végeztem. Június 8–9-én a római katolikus templom sekrestyéjének bővítésekor az alapozásnál sok cserép került elő, amelyeket összegyűjtöttek és bevitték a Magyar Nemzeti Múzeumba. A sekrestyét 4x5 m méretű résszel bővítették, a cserepeket az alpból kikerült, és a templomkertben szétterített földből gyűjtötték. A kis területről meglepően sok cserép került elő, ezek részben késő középkoriak (15–17. sz.), részben újkoriak. Az új lelőhely a topográfiai számozást követve (MRT 13/3 k. kézirat) a 15/15 számot kapta.

KÓVÁRI KLÁRA

213. Keszthely, Mosóház

(MRT 1. k. 21/12?, 21/13 lh.)

(Zala megye) Rő, Á

2005 májusában terepbejárást végeztünk a Hévíz–Alsópáhok elkerülő út nyomvonalán. Keszthely külterületén, a tervezett nyomvonal 0,5 km-szelvényétől ÉK-re, kb. 150 m-re, a Gáti-sziget nevű magaslat Ny-i lejtőjén, a Büki-pataktól K-re néhány római és Árpád-kori cserepet találtunk. A területet a középkorban Páh-szigetként is említik. A római cserepek az MRT 21/13 lelőhelyen ismert kisebb római telepüre utalnak. Árpád-kori leleteket korábban nem ismertünk erről a területéről. Az MRT 1. kötete által szintén ezen a területen jelölt 21/12 lelőhelyen képviselt korszakok (középső és késő rézkor, késő bronzkor/korai vaskor, népvándorlás kor) leletei az általunk végzett terepbejárás során nem kerültek elő.

A lelőhely kiterjedése nem volt meghatározható pontosan; egy kb. 450 m átmérőjű körön belül valószínűsíthető.

P. BARNA JUDIT

214. Kiskunfélegyháza, Lidl

(Bács-Kiskun megye) Ő, Sza

2005. november 28. és december 14. között szondázó kutatást végeztünk a tervezett beruházás területén. A 15 különböző hosszúságú kutatóárok közül hat É–D-i irányban vágta át a területet; K–Ny-i irányú volt három. A többi különböző irányokban kötötte össze ezeket.

A kutatás igazolta az előzetes terepbejárások eredményeit. A terület K-i felébe belenyúlik a 179. sz. őskori lelőhely, míg többi részén a 178. sz. szarmata lelőhely objektumainak foltjait találtuk meg. Utóbbi nagy valószínűséggel az M5 125. sz., Kiskunfélegyháza, Északi csomópont elnevezésű szarmata település állattartó részével azonosítható. Objektummentes övezetnek legfeljebb a terület legdélebbi sávja tekinthető.

WICKER ERIKA

215. Kiskunfélegyháza, Tesco áruház

(Bács-Kiskun megye) Á

2005. június 27. és július 25. között megelőző feltárást végeztünk a Kiskunfélegyházát D-ről elkerülő út 5. sz. lelőhelyén. Az 5000 m² kutatása során egy nagy kiterjedésű, laza szerkezetű Árpád-kori település É-i szélét sikerült feltárni. Az egykori település központi része a déli elkerülő út déli oldalára lokalizálható. Az átkutatott területen 92 objektumot dokumentáltunk, 7 árkot, 78 gödört és 7 cölöplyukat. A feltárt objektumokból gyér Árpád-kori leletanyag (kerámiatöredékek, vassalalakok, olvadékok és állatcsontok), valamint szórványosan néhány újkori tárgy került elő. A leletanyagot ideiglenesen a kecskeméti Katona József Múzeumban helyeztük el.

Munkatárs: Lukács József régész.

V. SZÉKELY GYÖRGY

216. Kiskunhalas, Katolikus temető, Kápolnahely

(Bács-Kiskun megye) Kk

A lelőhely a katolikus temető DK-i sarkában, az 53. sz. főúttól közvetlenül Ny-ra helyezkedik el. Már régóta ismert; Révész György 1870-es évekből származó leírása már egy temető bolygatását, sírleleteket és 14–15. századi pénzérmekeket közöl innen. Az 1920-as években Nagy Szeder István hívta fel a figyelmet a helyi lapokban a középkori sírmezőre, amikor a katolikus temető bővítése során itt ásott sírok bolygatták meg azt.

Az útépitést és a régészeti feltárást a legújabb kori temetkezések exhumálása előzte meg. 2005. augusztus 2–19. között régészeti megelőző feltárást végeztünk az érintett területen. Ez a jelenleg is használatos temető kb. 35 m-es oldalú DK-i háromszögét és egy 5 m-es É–

D-i irányú sávot érintett a fent jelzett kerékpárút nyomvonalán, de csak a temető kerítésén belül. A kerítésen kívüli összesen mintegy 60–70 m hosszúságú és 2–3 m szélességű szakaszon, mintegy 120–200 m²-es terület hozzáférhetetlen maradt. 2005 októberében az útépités kivitelezése során a temető kerítésén kívüli terület nagy részét elpusztították. Október 15-én leletmentettünk egy 40 m²-es területet, a déli temetőárok-szakasztól közvetlenül É-ra, ahol még 3 erősen bolygatott sírt sikerült feltárnunk. Az ettől É-ra levő, az egykori temetőkerítésén kívüli területet ezután maradéktalanul elhordták.

A lelőhelyen 740 m²-t kutattunk. A késő középkori temetőt egy lepusztult állapotában is 1,5–2 m széles, 1 m mély körárok vette körül, aminek D-i és É-i szakaszát is kibontottuk, így rögzítettük a sírmező D-i és É-i határát is. Összesen mintegy 267 14–15. századi sírt dokumentáltunk. A temető a D-i és az É-i szélén ritkább, köznépi jellegű mutat, a centrum felé azonban már 3–4 réteget, többszörös egymásra temetést figyeltünk meg. A csontvázak állapota nagyon rossz volt, részben az egymásra temetés, részben az újkori sírok bolygatása miatt. Három tájolási csoport (ÉNy–DK, Ny–K, DNy–ÉK) figyelhető meg, ami időrendi vagy etnikai különbözőséget rejt lehet magában. Több esetben tudtuk megfigyelni koporsóban való temetés nyomát (koporsóvasalás, -szegek, famaradványok, foltok alapján). A temetkezésekből nagyszámú és jellegzetes leletanyag: párták, ezüst és bronz fülbevalók, fülesgombok, vésett díszítésű és öntött fejesgyűrűk, állatábrázolások ruhaveretek, övszerelékek, pártavégek, gyöngyös tarsoly, párizsi kapszok, vastárgyak (kés, sarló) stb. kerültek elő. Kiemelhetjük, hogy előkerült két ép veretes bőrv is. Feltűnő, hogy több mint 70 sír tartalmazott mellékletet, ami magas aránynak tekinthető (több mint 25%), különösen akkor, ha figyelembe vesszük a sírok erős bolygatottságát.

A temetőárkok által kijelölt mintegy 70 m átmérőjű kör közepétől kissé É-ra volt a templom. Szentélyének K-i részét sikerült feltárnunk. Az 1 m-es mélységben megfogott, köríves, három, egyenként 1,5 m hosszúságú támasztópillérrel megerősített apszisnak csak a kiszedett és részben visszatöltődött alapozóárka maradt meg. A templom pontos kora nem ismert, de É-i és K-i támasztópillére vágott 2–2 14–15. századi sírt.

A történeti adatok, a temetkezési szokások, a leletanyag és az ebből megadható keltezés alapján a sírmezőben temetkező népességben magyar és kun elemeket is felfedezhetünk.

GALLINA ZSOLT

217. Kiskunlacháza és Délegyháza határa

(Pest megye) Ő, B?, Sza, Á, Kö

2005 áprilisában terepbejárást végeztünk a két település közös határában egy leendő kavicsbánya területén és annak közvetlen környezetében. A terepbejárás során összesen hét lelőhelyet találtunk. A bányatelek a Budapest–Kecskeméti vasútvonal mellett, az árporkai vasúti megállótól D-re,

a közigazgatási határon található. Területén 4 lelőhely került elő, ezek közül kettőn szarmata, egyen szarmata és középkori; egyen pedig Árpád-kori kerámatöredékeket, valamint paticsot és salaktöredékeket gyűjtöttünk. A bányatelek közvetlen közelében két további lelőhelyet regisztráltunk őskori (bronzkori?), szarmata és középkori, valamint szarmata leletanyaggal.

Délegyháza határában, az úgynevezett Háromölesdülőben egy, a környezetéből jól láthatóan kiemelkedő dombot is megvizsgáltunk. A domb egy része mezőgazdaságilag művelt, a szántásban 12–13. századi kerámianyagot és embercsontokat találtunk. A domb ÉK-i fele műveletlen, növényzet borítja. A fák és az aljnövényzet között emberi kéz által megmunkált kőveket fedeztünk fel. Mindezek alapján valószínűsíthető, hogy egy Árpád-kori templom maradványait rejtje a domb.

A leletek a ráckevei Árpád Múzeum régészeti gyűjteményébe kerültek.

Munkatársak: Szeredi Anna régészhallgató (SZTE), Bosnyák Valéria, Susics Dianna, Szrnka Attila régésztechnikusok.

PATAY RÓBERT

218. Kisvárd, Kis-mező

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, V, Kö, Ű

2005. március 24-én terepbejárást végeztünk a Kis-mező határrész K-i részén. A lelőhely a Kisvárdát Dögével összekötő közút mellett, attól Ny-ra, kb. 10 m távolságban húzódik: É-D irányú, hosszúka alakú, becsült kiterjedése mintegy 80×40 m. A bejárat területen jellegtelen, késő bronzkori-kora vaskori kerámiával és obszidiánpengével, pattintékkal, és középkori?, valamint mázas újkori kerámiával jelentkező kis intenzitású régészeti lelőhelyet azonosítottunk.

Munkatárs: Szegfű László.

PINTYE GÁBOR

219. Komárom-Szőny, Vásártér

(Komárom-Esztergom megye) Rő

A római kori Brigetio polgárvárosának területén 2005. július 4–29. között folytatódott a feltárások. A 14. ásatási idényben 11, egyenként 4×4 m méretű szelvényben összesen 146 m²-en dolgoztunk. Célunk egyrészt a nagy kiterjedésű városi lakóház (domus) É-i valamint D-i traktusának lehatárolása; másrészt a 2003–2004 folyamán elkezdett kút kettős betöltésének teljes feltárása; valamint a korábbi években talált medenceszerű objektum DNy-i sarkának feltárása volt.

Az E11 sz., 1993-ban már kinyitott szelvény Ny-i és É-i oldalában derékszögben megtört, mintegy 1 m magas maradt falat találtunk. A fal a lakóház legkésőbbi építési periódusához tartozik, igen vastag, a falon kívül tetőomladékból álló, a falsarkon belül erősen kavicsos planirozási rétegbe vágták bele. A fal ÉNy-i sarkában 1×1 m-es szondát nyitottunk, amelyből freskóomladék, ép firma-

mécses és számos házikeramia-töredék került elő. Megfigyeltük, hogy a falak derékszögű csatlakozását belül habarccsal lekerekítve „kikenték”, így nem tudni, hogy a köveket kötésben rakták-e. A szelvény déli részében, a falon belül nagy kiterjedésű kőomladékot bontottunk ki, amelyet leomlott felmenő falazat maradványaként határoztunk meg. A szelvényből előkerült leletek közül említést érdemel még a tetőomladékból – számos ökörszarv-csap és lapockacsont társaságában – előkerült ép vaskés. A szelvény DK-i sarkában nagyméretű kőlap került elő, amelyet 1993-ban elmozdítottunk eredeti helyéről. A kőlap eredetileg a domus Ny-i oldalában É-D-i irányban futó út burkolatához tartozhatott.

Kelet felé haladva az F11 sz. szelvényben sikerült az épület terrazzo járósíntjét megfognunk, amelyet a szelvény K-i felében É-D-i irányú fal, illetve annak É-i folytatásában falkiszedés határolt; sárga agyagfelület formájában megtaláltuk a faltól K-re eső szintet is. A helyiség É-i és Ny-i részében a terrazzóval egy szintben sárga, keményre döngölt agyagszint jelentkezett, amelynek széleit teguladarabok határolták. A terrazzo felületében utólagosan bemélyített, szabályos elrendezésű cölöpkonstrukciót figyeltünk meg 20–22 cm, illetve 8–10 cm átmérőjű kör alakú cölöplyukak formájában. A szelvény ÉNy-i sarkában folytatódik a szomszédos E11 szelvény K-Ny irányban húzódó falazata. A szelvényből előkerült leletek sorában említést érdemel a CFH bélyeges téglá.

A G11 sz. szelvényben mintegy 70 cm-es mélységet elérve sem sikerült a – cserepekkel is dokumentált – újkori bolygatásokon túljutni.

A H13 és I13 sz. szelvények területére eső kút és munkagödre betöltéseinek bontását a kút peremétől számított 260 cm-es – a mai felszíntől számítva mintegy 4,5 m-es – mélységben egyrészt a kút homokos oldalában megfigyelt repedések miatt fennálló omlásveszély, másrészt a jelentkező talajvíz miatt abbahagytuk. A kút munkagödreinek betöltéséből 10 cm átmérőjű, kör alakú, lábán áttört peltamotivum-sorral díszített bronzfibula, valamint mintegy 10 cm hosszúságú csont varró tű került elő. A kútakna betöltésében nagyméretű kövek, teguladarabok láttak napvilágot, továbbá egy szépen profilált stukkótöredék.

A déli szelvényisorban K-ról Ny-ra haladva, a legkeletebbi H17 sz. szelvényben két falperiódust sikerült elkülönítenünk egymástól. A korábbi, visszabontott keskeny fal É-D irányban halad és a szelvény déli negyedében derékszögben megtörve K-i irányba fordul. A falszakaszban összesen öt gerendakonstruksióra utaló, szabályosan kiképzett, habarccsal szépen kikent nyílást figyeltünk meg. Ennek a falnak a folytatását a korábbi években megtaláltuk a H14 sz. szelvényben; sőt, valószínűleg ennek a falnak a folytatását metszi el a H13/I13 sz. szelvényben feltárt kút, amelynek oldalában a fal csonkjá is megmaradt. Miután a falat visszabontották, a területet agyaggal feltöltötték. Ebbe mélyítették a következő periódust képviselő É-D-i irányú falat, amely-

hez derékszögben csatlakozott a szelvény déli metszetfalánál K-Ny-i irányban futó fal, illetve annak kiszédesése. A faltól D-re eső szintben áttört díszű, koncentrikus körökkel díszített bronz borotványél került elő, amelyben jól látszik a beletört vaspengé.

A G17 sz. szelvényben megtaláltuk ennek a K-Ny-i irányú falnak a folytatását, amely a szelvény Ny-i metszetfala előtt derékszögben megtört és É-i irányban falkiszedés formájában haladt.

Kiderült egyrészt, hogy a szelvény déli részében futó K-Ny irányú fal – mivel derékszögben megtörve D felé nem, hanem csak É-i irányban folytatódott – az épület déli zárófalaival azonos; másrészt a 26 m hosszan nyomon követhető fal egyben a korábban egy épületnek hitt komplexum két domusra osztását teszi lehetővé, és egyben a K-i ház Ny-i zárófalát jelenti.

Az F17 sz. szelvényben is megfigyeltük, hogy a két épület között mintegy 70 cm keskeny síkator húzódik (ez is nyomon követhető É-i irányban mintegy 26 m hosszúságban), amelynek felületét a tetőszélekről lehullott habarccsós tegula-imbrex kitörések borították. A szelvény déli részén a déli zárófal, illetve falkiszedés folytatásában megtaláltuk a szomszédos domus DK-i házsarkát, illetve a hozzá tartozó belső, agyagos felületet, amelyben megfigyeltünk egy tegulatöredékekből készített, kb. 70 cm átmérőjű körkonstrukciót. Ennek feltárására már nem volt időnk. A szelvény É-i részében nagy felületű díszítetlen vakolatomladékot bontottunk ki. Említésre méltó, hogy az F17 sz. szelvényben a Leg(io) XI • C(laudia) • P(ia) • F(idelis) bélyeges téglája került elő.

Az épület déli zárófalát sikerült a legnyugatibbi szelvényben (E17) is megfogni; sőt, itt előkerült az épület déli bejárata, annak küszöbkö-lenyomatával. A ház déli zárófala előtt megfogtuk az épülethez kapcsolódó külső köves járósínt, amelyet a DNy-i sarokban kemény agyagomladék borított.

Az A17 sz. szelvény ÉK-i negyedében – tegulaomladék elbontását követően – agyagfelületet bontottunk ki, amelyet a szelvény további háromnegyedében apró kavicsos felület határolt. A rossz időjárási viszonyok miatt a munkát ebben a szelvényben sem tudtuk a tervek szerint befejezni, a várt medenceszerű konstrukció szintjét az ásatás befejeztéig nem tudtuk elérni.

Munkatársak: Bartos Dávid, Szabó Dániel, Vandlik Katalin PhD-ösztöndíjas régészek; Horváth B. Zoltán informatikus (IBM Hungary); Bodnár Csaba, Bózsá Anikó, Dévai Kata, Gálos Viktor, Gelencsér Ákos, Hoppál Krisztina, Horváth Klára Henrietta, Hudecz András, Juhász Lajos, Kassa Szilvia, Kolláth Ágnes, Lakatos Szilvia, Matola Szilvia, Nagy-Szabó Tibor, Petrik Máté, Polgár Balázs, Rupnik László, Sándor Ildikó, Schneider Ágnes, Sey Nikolett, Sréter Kinga, Szigli Kinga, Szücsi Frigyes, Tóth Júlia, Tőkés Tímea, Varga Zsuzsanna, Zalka Csenge Virág valamint Aline Deicke (Universität Mainz), Baladincz Péter (Veszprémi Egyetem) egyetemi hallgatók; továbbá Delbó Gabriella, Kiss Ábel.

BORHY LÁSZLÓ – SZÁMADÓ EMESE

220. Komló-Mecsekjános, Hrsz.: 2819

(Baranya megye) Ró

2005. október 12–13-án szondázó kutatást végeztünk a kiemelten védett régészeti lelőhelyen (római kori villa). A kijelölt kutatóárokban előkerültek római kori falak, illetve terazzo és omladék, néhány objektum. Világossá vált, hogy a magtár céljára kijelölt terület részben metszi a római villa központi épületét, másrészt az egykori ásatás meddőhányóján halad keresztül, harmadrészt a villaépületen kívüli területet is eléri. Összegzőképpen megállapítottuk, hogy a Burger Alice által az 1950-es években megtalált villa az általunk kutatott területtől néhány méterre D-re található. Az általa közölt épületrajz nem volt összeegyeztethető az általunk megtalált falakkal. Következtetésünk tehát, hogy valószínűleg a római villa két külön épületéről van szó.

GÁBOR OLIVÉR

221. Kondoros határa

(Békés megye) Sza, Á

2005 áprilisában, majd szeptember-október folyamán terepbejárást végeztünk az M44 autótú Békés megyei szakaszán.

Apponyi-földek: A lelőhely (28. lh.) a településtől K-re, a 44. sz. főúttól D-re mintegy 70 m-re, egy tanyákkal ritkásan szegélyezett, a főúttól DDNy-ra haladó dűlőút két oldalán található. Egy K–Ny-i irányú egykori, széles, erősen feltöltődött érmeder É-i partján helyezkedik el a topográfiai terepbejárások során felderített Kondoros 118., déli partján a Kondoros 134. sz. lelőhely. Saját terepbejárásaink alkalmával mindkét lelőhelyen, illetve a két lelőhely közötti, mélyebb szakaszon is találtunk Árpád-kori edénytöredékeket, összességében mintegy 220 m hosszán és 70 m szélességben.

Birán-tanya: A lelőhely a településtől K-re, a 44. sz. főút két oldalán, a kétsopronyi határ mellett, a Birán-tanyától közvetlenül É-ra található (29. lh.). Egy széles, mára erősen feltöltődött, K–Ny irányú érmeder É-i partján fekszik. Terepbejárásaink során többszöri próbálkozásaink ellenére sem sikerült azonosítani a topográfiai terepbejárások alkalmával felderített Árpád-kori lelőhelyet.

Csorvási út: Kondorostól DDK-re, a csorvási műúttól DDNy-ra mintegy 200 m-re, az út szélén ma is álló Plihár-tanyától DDNy-ra 130 m-re, a Szabó-tanyától ÉNy-ra kb. 500 m-re a meglehetősen tagolatlan, jó látási viszonyokat nyújtó felszínen közepes mennyiségű szarmata kori edénytöredékeket gyűjtöttünk mintegy 150×100 m-es területen. A lelőhely (23. lh.) korábban ismeretlen volt, az MRT terepbejárások során nem térképezték fel.

A belterület szélétől mintegy 1100 m-re, a csorvási műút DDNy-i oldalán, a Plihár-tanyától D-re kb. 200 m-re található a 24. sz. lelőhely. A tagolatlan felszínen, jó látási viszonyok közepette, körülbelül 80×70 m-es, kisebb tanyára utaló foltban kevés Árpád-kori edénytöredéket gyűjtöttünk. A lelőhely korábban ismeretlen volt,

az MRT terepbejárások során nem térképezték fel. A területen kisebb, néhány objektumból álló település állhatott.

Dérczi-földi-tanyák: A lelőhely (26. lh.) a településtől KDK-re található, a Kovács- és Szabó-dűlők határán, a Kis- illetve Skolka-tanyák É-i oldalán. Egy K–Ny-i irányú, széles, egykori érmeder déli partján, Ny felé elkeskenyedő platón 350×100 m-es területen gyűjtöttünk jelentősebb számban szarmata edénytöredékeket. A topográfiai terepbejárások során Árpád-kori leleteket is találtak. A szarmata korban közepes intenzitású telep, az Árpád-korban feltehetően néhány objektumból álló tanya állhatott a területen.

Kecske-sor: A településtől D-re, a nagyszénási műút két oldalán, az úgynevezett Kecske-sortól közvetlenül É-ra, a tervezett Kondoros-Dél csomópont területén található a lelőhely (22. lh.). K-i szélét egy DK–ÉNy irányú egykori vízfolyás medre, déli szélét szintúgy egy keskeny, kanyargós érmeder, míg Ny-i és É-i szélét valamikori vízállásos részek képezik. A mintegy 600×300–400 m kiterjedésű lelőhelyen – amely magába foglalja a topográfiai terepbejárások során külön kezelt Kondoros 105. és 108. sz. lelőhelyeket is – szórványos szarmata leletek mellett nagyobb számban Árpád-kori edénytöredékek gyűjthetők. Az említettekkel együtt lelőhelyünk egy csekély intenzitású szarmata és egy jelentős, szórt szerkezetű, helyenként igen intenzív Árpád-kori falu része lehetett.

Kovács-sor: A lelőhely (27. lh.) a településtől K-re, a 44. sz. főúttól D-re 600 m-re, az onnan DDNy-i irányba induló tanyákkal szegélyezett dűlőúttól Ny-ra 50 m-re található. Egy erősen feltöltődött, széles érmeder DK-i partján, alacsony hátságon gyűjtöttünk szarmata edénytöredékeket közepes mennyiségben. A területen néhány objektumból álló tanya állhatott.

Melis-tanya: A lelőhely (25. lh.) a településtől DK-re, az Orosháza felé tartó műúttól ÉK-re 400 m-re, már csak romjaiban álló Melis-tanyától DDNy-ra 100 m-re található. Terepbejárásaink során 50×50 m-es területen kis számban gyűjtöttünk szarmata kori edénytöredékeket. A lelőhelyet az MRT terepbejárások során nem térképezték fel.

GYUCHA ATTILA

222. Kótaj, Hunyadi utca 58.

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, Sza

2005. május 24-én helyszíni szemlét és leletmentést végeztem a telken, melyről korábban emberi csontokat és cserepeket hoztak be a múzeumba. A Ny-i telekrészen egy vályogház állt, melyet nemrég bontottak le. Az új épület alapozásához ásott árok egyikéből kerültek elő az emberi csontok, és a viszonylag nagyszámú, részben bronzkori, részben császárkori kerámia. A leletek egy kisebb árokészletből kerültek elő. A szóban forgó árkot 1,5×1,30 méternyi kazettává szélesítettem, és kb. 1 m mélységig, a bolygatatlan altalaj szintjéig mélyítettem.

Ásás közben előkerült még néhány emberi csont, és cserép, mindenféle jelenkori szemét társaságában. A met-szetfalból kiderült, hogy a területet a korábbi vályogház alapozásakor megbolygatták, és a gödrökből előkerült régészeti anyagot egy helyre hordták össze, majd elföldelték.

Az előkerült leletanyag alapján bronzkori és szarmata telepre, valamint egy bizonytalan korú temetőre számíthatunk a területen.

A leleteket a Jósza András Múzeumba szállítottuk.

GERGELY BALÁZS

223. Környe, késő római erőd

(Komárom-Esztergom megye) Rő

2005. július 25. és augusztus 4. között folytattuk a környei késő római erőd feltételezett területén a régészeti kutatást, a Hegyalja u. 9. sz. (Hrsz.: 290) alatti építési telken. A cél a késő római erőd É-i falvonalának meghatározása volt.

Először egy 80 cm széles É-D irányú kutatóárkot húztunk a telek jobb oldalán végig 32,6 m hosszúságban. A kutatóárkokban alapvetően három réteg vált el egymástól, a korábbi évek kutatóárkaiban tapasztaltakhoz hasonlóan. A legalsó római rétegben É-ről sorolva a következő jelenségek tűntek fel. Egy római kövezett útfelszín, mellette padka, árok és öt, egymástól nagyjából egyenlő távolságra húzódó római falapozásnak ható szabályosan rakott kősor. Közös vonásuk, hogy kötőanyagot nem tartalmaztak és terméskő felhasználásával készültek, helyenként töredék téglákkal is. Az út és az árka, továbbá a falalapozások közül négy K-Ny-i irányban húzódott, egyik esetleg É-D falrészlet, amelyből csak egy vékony kősor látszott az árok K-i szélén. Az útfelszín az alatalajra kötőanyag nélkül sűrűn rakott nagyobb kövekből és közéjük szórt és betaposott kisebb kavicsokból állt, amelyek közé apróra tört kerámia is keveredett. Az útfelszínt nagyobb, téglalap alakot közelítő szabálytalan alakú szegélykövek határolták D-ről. Az út felszíne középen éles választóvonalal tagolódott két egyforma széles lejtős útfélre, amelyek mellett kövezetlen, letaposott útpadka, illetve a déli oldalon árok húzódott. Az É-i oldalt nem tudtuk megvizsgálni. Az útfelszínt többször megújították, emellett az évszázadok során ösvényszélességűvé szűkült az eredetileg 11 római láb széles felszín. Építésének kora a Kr. u. 2. sz. első fele. Ahogy a kövek közül előkerült kerámia mutatja, a 3. sz. második felében még használták. Tőle D-re öt 40 és 200 cm közötti széles falalapozásnak ható kősor került elő. Közülük az egyik készítéséhez másodlagosan felhasznált tetőfedő téglákat is alkalmaztak, ennek kövei között habarcsdarabok is voltak; azonban nem kötő-, hanem töltelékanyagként. Helyenként a fennmaradt falalapozás alatt korábbi építkezés nyomai látszódtak. A kutatóárkok déli végéből egy Vespasianus-érme került elő. A nem túl bőséges kerámiaanyag kronológiája a Kr. u. 1–3. századig terjed.

A kutatóárkok É-i részével párhuzamosan K felé nyitottunk egy 6×3 m-es szelvényt, amelyben tovább folytatódott az útfelszín és a mellette húzódó árok. Fal nem volt a szelvényben, szórványosan római kerámia került elő, emellett egy *Salonina Aug.* köriratú antoninianus, amely az út Kr. u. 3. sz. második felében való használatát mutatja.

SZABÓ ÁDÁM

224. Környe, Szentgyörgypuszta

(Komárom-Esztergom megye) B, Rő, Kő

2005. július 14. és október 7. között a tervezett ipari park területén megelőző régészeti feltárást végeztünk. A kutatást az tette indokoltá, hogy a földmunkák megkezdése előtt folytatott régészeti terepmunkálatok során egy lelőhely (1. lh.) létét feltételeztük, melyet a felszínen található régészeti emlékek rajzoltak ki.

A munkálatok folyamatos ellenőrzése mellett megkezdtek a 3. sz. lelőhely kutatását, amely az egykori gémeskút környékén helyezkedett el, s felszínét nagyszámú római kori és kora újkori kerámiatöredék borította. Az öt nagyméretű szelvénnel megállapítottuk, hogy a kora újkori épület teljesen megsemmisítette a korábbi korok emlékeit, melyek így csak szórványosan kerültek elő.

A 2. sz. lelőhely a tervezett beruházás DK-i végén helyezkedett el. A felszínen bronzkori kerámiatöredékek mutatkoztak. A humuszolás során több kerámiatöredék, egy bronztű töredéke, egy egész bronzkori edény került elő.

2005. augusztus 26. és szeptember 15. között gázvezeték-beruházást megelőző feltárást végeztünk a József-lapos néven ismert római lelőhelyen, egy római kori villagazdaság területén. A humusz eltávolítása során több helyen figyelhattunk meg mészkődarabokat és különböző beásások nyomait. Összesen 6 objektum került felszínre. Egy feltehetően vályogtéglából készült épület alapozása faragatlan mészkődarabokból állt, melyek egy rétegben sóderes-cementes kötésben helyezkedtek el a homokos alatalajon – melyet itt igen vékony humuszréteg takart. Az épület hossza 1150 cm, szélessége 55 cm volt. Egy kisebb gödör nyomát is megtaláltuk az épülettől K-re, melyben nagyobb égett foltot figyeltünk meg. Harmadik objektumunk egy szintén jelentős méretű, földbe ásott épület, melynek az egykori tetőzetet tartó cölöpök nyoma is előkerült. Az épületben nagy mennyiségű kerámiatöredéket és állatcsontot tártunk fel. Az árok régi patakmederhez közeli mélyítésekor a szénhidrogén-vezeték nyílt árkanak É-i falában még 4 objektum foltját tudtuk megfigyelni. Ezek egy kivétellel kisebb alapterületű beásások voltak. A nyílt árokban jól megfigyelhető volt egy tapasztadarabokkal és kerámiával teli, 10–25 cm vastag elplanírozott réteg, melyből több helyen terra sigillata darabok kerültek elő.

SCHMIDTMAYER RICHÁRD

225. Körösladány, Bikeri

(MRT 6. k. 7/14 lh.)

(Békés megye) R, B, Sza

A magyar–amerikai Körös Regionális Régészeti Program 2005-ben a korábbi, 2000–2003. évek ásatási helyszínétől, a Vésztő-Bikeri (Vésztő 20.) lelőhelytől Ny-ra mintegy 70 m-re, a Dió-ér nyugati partján, a 2001-ben szondákkal kutatott, majd 2004-ben magnetométeres vizsgálat alá vont lelőhelyen folytatta kutatásait.

Az év legfontosabb célkitűzése a geomágneses felmérés által kimutatott többszörös körárokrendszer hi-telesítése, illetve a belső terület elkülönített jelenségei-nek kutatása volt.

A 3. sz., 9×5 m nagyságú szelvényt a lelőhely É-i részén nyitottuk meg; területén egy kora rézkori, egy nagyméretű szarmata kori gödröt tártunk fel, valamint felszínre került egy 3 tálból álló késő bronzkori (Gáva-kultúra) edénydepó.

A lelőhely déli részén nyitott 8×5 m-es 4. sz. szel-vényünkben kizárólag tiszapolgári korú leletek, ob-jektumok kerültek elő. Két, gazdag leletanyagú gö-dör mellett megtaláltuk a kora rézkori település leg-korábbi fázisához tartozott járószintet is. Különös fig-yelmet érdemel két, edényekkel borított, zsugorított csecsemőváz.

A lelőhely DNy-i szélén a körárokrendszer vizsgálata céljából jelöltük ki a 20×3 m-es 5. sz. szelvényün-ke-t. A külső árok rendkívül szélesnek és mélynek bizo-nyult, míg a belső árok részletben paliszádra utaló osz-lophelyeket bontottunk ki. Az árkokból kizárólag tisz-a-polgári leletek kerültek elő. A szelvény É-i részén késő bronzkori gödröt tártunk fel.

A kutatási programot támogatta a National Science Foundation, valamint az MTA-OTKA-NSF nemzetközi együttműködési program.

Munkatársak: Richard Yerkes, Kékegyi Dorottya, va-lamint 18 amerikai és 1 szerb egyetemi hallgató.

GYUCHA ATTILA – PARKINSON, WILLIAM A.

rögzített lelőhelyektől, melyekkel korban meg is egye-zik. Ráadásul ugyanannak a medernek a magaspartján helyezkednek el. Nem zárhatjuk ki tehát annak lehető-ségét, hogy ezek valójában ugyanannak az Árpád-kori településnek a nyomai.

A nyomvonal 53+900 km-szakaszán egy darab Ár-pád-kori edénytöredéket találtunk (57. sz. lh.). Elkép-zelhető, hogy az 56. és 58. sz. lelőhelyekkel együtt va-lójában ugyanannak az Árpád-kori településnek a nyo-mait jelzi.

A nyomvonal 54+050–54+150 km-szelvénye között kis kiterjedésű szarmata kori (Kr. u. 4–5. sz.) és Árpád-kori település felszíni nyomait találtuk meg (58. sz. lh.). Az autópálya 53+000 és 54+000 km-szelvénye között a nyomvonal párhuzamosan halad egy Ny–K irányú víz-folyással. Ennek a medernek a magaspartján helyezke-dik el a megtalált lelőhely a nagylaki országút Ny-i ol-dalán, egy a környezetéből épphogy kiemelkedő domb-háton. A lelőhely intenzitása alacsony, valószínű, hogy összeér az 57. sz. lelőhellyel.

Nagy-földek: A 49. sz. lelőhelytől K-re a 49+000 km-szelvényben a tervezett nyomvonal továbbra is ellapo-sodó felszínű területen halad. A nyomvonal 50+350 km-nél egy darab Árpád-kori kerámiát találtunk (52. sz. lh.).

A nyomvonal 50+700 km-szelvényénél egy darab szórvány kovapengét találtunk. Az 53. sz. lelőhely Kö-vegytől DNy-ra található, a környezetéből alig kiemel-ke-dő dombháton.

Tanya-földek: A nyomvonal 51+400 km-szelvényénél egy darab szórvány Árpád-kori kerámiát találtunk. A le-lőhely (54. sz.) Kövegytől D-re, mintegy 400 m-re he-lyezkedik el; környezete teljesen lapos, tagolatlan.

Munkatársak: Mészáros Patrícia, Paluch Tibor, Sós-kuti Kornél, Wilhelm Gábor régészek (MFM); Bene-dek András, Pópity Dániel, Sátyay Emese, Tompa György régészhallgatók (SZTE); Katona Sándor, Kulcsár Kor-nél, Máté Genovéva, Nagy Norbert régésztechnikusok (MFM).

SZALONTAI CSABA

226. Kövegy határa

(Csongrád megye) Ő, Sza, Á

Az M43 autópálya Makó-országhatár szakasz tervezett nyomvonalának régészeti terepbejárása során a telepü-lés határában az alábbi lelőhelyeket regisztráltuk.

Kruzslic-dűlő: A nyomvonal 52+850 km-szelvényé-nél egy darab szórvány őskori kézzel formált edénytö-re-déket találtunk (55. sz. lh.).

A nyomvonal 53+500 km-szelvényénél kis kiterje-désű Árpád-kori település felszíni nyomai mutatkoztak (56. sz. lh.). Az autópálya 53+000 km és az 54+000 szel-vénye között párhuzamosan halad a tőle délre, mintegy 100 m-re Ny–K irányú egykori vízfolyással, mely ma csa-tornává szelídült. A nyomvonal és a bejárt sáv ennek a medernek a magaspartján halad. Elsősorban a 200 m széles sáv jobb oldalán kerültek elő a leletek. A lelőhely néhány száz méterre található az 57., és az 58. számon

227. Kőszegpaty határa

(Vas megye) Ő, Ró, Á, Kk

2005. április 21-én terepbejárást végeztünk a Kőszegpaty és Meszlen közt létesítendő szélerőműpark területén.

Felüljáró: A 2. sz. lelőhelytől K-re, mintegy 800–100 m-re, az Irtás-dűlőtől D-re kevés őskori és római kori ke-rámiát gyűjtöttünk igen nagy területen elszórva (3. lh.).

Felüljáró, Rétirtás: A 3. sz. lelőhelytől K-re, egy is-meretlen nevű vízfolyás (árok) közepétáján, a köztűttől É-ra kb. 250 m-re pár darab szórvány kerámia került elő (4. lh.).

Pocsaj: A Surány-patak K-i oldalán, a Kőszegpatyot Meszlennel összekötő közlekedési úttól ÉNy-ra, a feszü-lettől kb. 180–200 m-re nagy kiterjedésű, igen intenzív lelőhelyet regisztráltunk. Nagyon sok, zömében őskori és római kori leletanyagot, valamint nagyobb mennyi-

ségű Árpád-kori és késő középkori kerámiatöredéket, elszórtan kisebb vassalakdarabokat találtunk (1. lh.).

A fenti lelőhelytől É-ra, szintén a Surány-patak K-i teraszán a szántásban nagy mennyiségű őskori, római kori és némi középkori kerámiát gyűjtöttünk, valamint a lelőhely patakhoz közelebb eső Ny-i végében a felszínen sok, nagyméretű vassalak feküdt (2. lh.).

Munkatárs: Vámos Gábor.

ILON GÁBOR

228. Kunágota, Biszerika

(Békés megye) Kk

Előzetes helyszíni szemle és adatgyűjtés után 2005. szeptember 6–16. között próbaásatást végeztünk a Kunágotától Ny-ra eső, Biszerika nevű lelőhelyen. A korábbi helyszíni szemle alkalmával a területen embercsontokat és téglákat figyeltünk meg, így a próbaásatással azt vizsgáltuk, hogy a területen valóban egy templom és temető maradványai találhatók-e.

A feltárás igazolta, hogy a területen a késő középkorban egy templom állt. Az egyhajós szerkezetű, félköríves szentélyzáródású, 17 m hosszú templom alapozási árkainak csak a maradványait találtuk meg. A kiszedett alapozási árkok maradványai kis mélységben, közvetlenül a szántott réteg alatt, a mezőgazdasági műveléstől és eróziótól lekopott háton alig voltak megfigyelhetők. Az ÉK-DNy tájolású templom alapozásának csak a DK-i részét, a DNy-i sarkát és az apszis alapozásának egy részletét tudtuk dokumentálni. A templom egykori falain kívül és belül, sűrűn egymásra ázott, különböző mélységű temetkezések maradványait találtuk, amelyek közül kilencet tártunk fel. A temetkezések mellett nélküli, a későbbi rátemetésektől részben megbolygatott sírok voltak.

LISKA ANDRÁS

229. Kutas, Kozma-pusztá

(Somogy megye) B

2005. november 23-án régészeti hatástanulmány készítése céljából bejártuk a Segesd-Felsőbogátpusztá, Kutas-Kozma-pusztá, Kutas Cser I-II. ütem gázvezeték-bevezetés területén a gázvezeték nyomvonalát. A vezeték a 4+499 km-szakasznál a 0136-os helyrajzi számú, DNy-ÉK irányú földútra fordul, ahol szintén az út középvezetékében halad. Itt az út két oldalán kiásott vízelvezető árokban régészeti objektumok metszeteit lehetett megfigyelni, melyekből a késő bronzkori halomsíros kultúrához tartozó edénytöredékeket gyűjtöttünk. A lelőhely igen intenzív, kb. a 4+540–4+770 km-szakasz között figyelhető meg. A lelőhelyet Ny-i szélén átszeli egy É-D irányú kisebb folyás, amelynek K-i partján is lehetett kerámiát gyűjteni.

Munkatársak: Bárdos Edith régész, Bajzik Annamária régésztechnikus, Ferenc Gáborné régészeti rajzoló.

KÖLTŐ LÁSZLÓ

230. Lak határa

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kk

2005. augusztus 26-án terepbejárást végeztünk Lak és Damak határában.

Nyilas-dűlő: Egy helyi lakos lakásán egy „középkori szenteltvíztartót” őriz, melyet egy középkori faluhelyen talált. A helyszínen megállapítottuk, hogy a nevezett tárgy nem szenteltvíztartó, hanem középkori kőmozsár, melyet találója a múzeumnak ajándékozott. Vele együtt tekintettük meg a helyszínt.

A terület Lak ÉNy-i határában van, a Nyilas-dűlőben, a Nyilas-dűlőtől lefutó Laki-patak és az abba balról (É-ról) betorkolló kisebb patak találkozásával közrezárt, déli kitettséggű domblábon. A Laki-patak partját 100 m szélességben szántották. A szántásban a patak mentén, 1 km-en át foltokban 11–16. századi felszíni leletanyag volt. A legtöbb leletet a két patak összefolyásához közelebbi területeken találtuk, itt nagyon nagy felszíni leletsűrűséget tapasztaltunk. A kőmozsár a patak medrének egykori tisztítása során került elő, a patak oldalából. Egy helyi lakos megmutatta az egykori Nyilas-falu templomhelyét is, ami a Laki-patak településsel átellenes (jobb) partján, közvetlenül a patakparton, egy 20 m átmérőjű kisebb kiemelkedésen található, közel a két patak összefolyásához. A kiemelkedést és környezetét sűrű, gázos fű fedi. A kiemelkedés tetején habarcsos kőtöredékeket találtunk.

Tornaháza-dűlő: Lak Ny-i határában, a településtől 900 m-re, két patak összefolyása által határolt, DNy-i kitettséggű domb lábánál, füves, gázos, frissen telepített tölgyesben kevés 13–16. századi kerámiatöredéket találtunk. Az egykori Tornaháza falu kiterjedését egy helyi lakos elmondása alapján határoztuk meg.

Munkatársak: Bodnár Tamás és Laki-Lukács László.

PUSZTAI TAMÁS

231. Lápafő, Temető

(Tolna megye) Á, Kő

Lakossági tájékoztatás szerint a Lápafői temető ravatalozójának építéskor régebben falakat találtak, sírok ásásakor pedig embercsontokat szoktak megbolygatni. A temető a falutól É-ra emelkedő dombon fekszik, a ravatalozó ennek DNy-i sarkában áll. 2005. március 18-i terepbejárásunkkor sem a gondozott sírok közti földben, sem a felhagyott sírok területén nem találtunk régészeti leleteket, ám a temetőtől DNy-ra elterülő szántón közepes mennyiségben Árpád-kori és több késő középkori cserepet találtunk. Egy helybeli adatközlő megerősítette, hogy sírásáskor kőfalakat és csontvázakat találtak. Bár a középkori egyház helyét nem sikerült pontosan helyhez kötni, a leletek közelsége és a helyi hagyomány alapján valószínűsíthetjük, hogy a mai temető NyDNy-i részén, a ravatalozó környékén ill. a tőle É-ra fekvő, jelenleg nem kutatható területen kereshetők földmunkákkal bolygatott maradványai.

Munkatársak: Batizi Zoltán (PMMI), Rácz Miklós (ÁMRK).

K. NÉMETH ANDRÁS

232. Lébény, Cifrahídi-dűlő

(Győr-Moson-Sopron megye) U, Á

2005. április 28-án a Lébény-Barátföldi római tábor védettségi eljárásának helyszíni szemlét tartottuk a KÖH budapesti (Jankovics B. Dénes, Nagy Levente) és soproni (Figler András, Losonczi Máté) munkatársainak részvételével.

A helyszíni szemle során a római castrum-és vicus tágabb környezetét is bejártuk. A tábortól DNy-ra egy hosszúka, enyhén ívelt kiemelkedésen, szántott felületen nagy szórtságban jellegtelen (neolit?) őskori és jellegzetes Árpád-kori (12–13. sz.) kerámiatöredékeket találtunk. Az őskori leletek a domb déli oldalán és közepén, az Árpád-kori leletek az É-i felén kerültek elő. A domb közepén felszántott, sárga agyagos foltokat is lehetett látni. A kevésbé intenzív lelőhely nem kapcsolódik a római táborhoz, csak közvetlenül határos annak településével illetve temetőjével, és a limesúttal, felületen római leletek nem kerültek elő.

A leletek a Hansági Múzeumba kerültek.

ASZT ÁGNES

233. Litér, Papvásárhegy

(MRT 2. k. 29/7 lh.)

(Veszprém megye) U, B, LT, A

A 71. sz. út litéri elkerülő szakaszán a 2004-ben megkezdett feltárás folytatásaként 2005 tavaszán feltártunk további 161 objektumot. A nagy feltárási terület ellenére az alacsony objektumszámot az magyarázza, hogy az út nyomvonala a lelőhely szélét érintette csak. Az egykori Felsődaka-pusztával szemben, a Séd széles, ingoványos medencéje felett emelkedő 50 m magas dombon halad keresztül a tervezett út. A feltárás eredményeként a korábban ismert adatoknál sokkal gazdagabb kép bontakozott ki.

A domb lábánál, az ingoványos terület szélén kezdődő, a dunántúli vonaldíszes kerámia kultúra korai időszakába sorolt település nagy gödreit tártuk fel. A település a domb közepéig húzódott. A DVK későbbi időszakából, a zselízi időszakból két házrészletet és tárológödröket tártunk fel. Ugyancsak a domb lábánál egy kis gödörben mészbetétes díszítésű Furchenstich kerámiát találtunk. A korai bronzkort két kis gödör képviselte. A domb tetején kelta kori gödröket tártunk fel, kevés leletanyaggal. Találtunk továbbá három avar kori házat, az egyikben csontvázas temetkezéssel.

S. PERÉMI ÁGOTA – REGENYE JUDIT

234. Lőrinci határa

(Heves megye) Pa?, U, B, LT, Sza, A, Á, Kk

2005. március 1. és december 31. között több részletben terepbejárást végeztünk a Zagyva-völgy K-i oldalán. Lőrinci Bikanyilas, Kápolna-dűlő, Csaramonta, Páskom, Hegymeg-dűlő és Petőfibánya nevű határrészében összesen 16 lelőhelyet regisztráltunk.

A gyűjtött leletanyag: koveleletek (magkő, penge, szilánkok, magkőtálp, nyersanyagdarabok), obszidiánmagkő, továbbá neolit, rézkori, bronzkori, kelta, szarmata, avar, Árpád-kori, középkori kerámia.

A leletanyag a Dobó István Vármúzeumba került.

Konzulens: dr. Ringer Árpád.

Munkatársak: Gutay Mónika régészhallgató, Kerégyártó Gyula.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

235. Maglód, 1. sz. lelőhely

(Pest megye) R, B, Szk, Sza, LT, A, Á

Az M0 autópálya Pest megyei DK-i szakaszának építését megelőző régészeti feltárás során az M5 autópálya és az M0-4 főút csomópontja, valamint a 31. sz. főút közti szakaszon dolgoztak 2005-ben a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága munkatársai. Az összes lelőhelyet számítva ebben az évben kb. 100 000 m²-t tártunk fel május és november között. A 2001. és 2002. évi munkákkal együtt összesen közel 900 000 m²-t tártunk fel. Mindegyik lelőhelyen a vezető geodéta Érdi Benedek volt, munkatársa Peuser Lóránt. Informatikusok: Zoltán S. Péter és Tóth Károly. A teljes M0 feltárás koordinátora: dr. Tari Edit.

2005. június 27. és november 22. között 32 500 m²-en összesen 961 objektumot tártunk fel. A lelőhely domboldalon található, Ny-ról Ecser, K-ről Maglód, északon a két települést összekötő műút, délen a vasút határolja. A lelőhelyet két szakaszban tárjuk fel: 2005-ben elkészült a teljes autópálya nyomvonal, illetve attól keletre a zajtompító felület északi fele. A lelőhely további részeit 2006-ban kutatjuk. A nagy, egybefüggő felületen több korszak emlékegye különíthető el.

A késő rézkori településrészlet a lelőhely nyugati és déli részére terjed ki, dél felé áthúzódik a mesterséges terephatárt jelentő vasúti töltésen. Azonos az Ecser 6. sz. lelőhely badeni telepével. Az ÉK-en húzódó dombtetőn késő bronzkori hamvasztásos rítusú temetkezéseket találtunk. A szkíta településrészlet kiterjed a lelőhely teljes északi felére. A szomszédos nyugati domboldalon (Ecser 2. sz. lelőhely) kelta emlékegye áthúzódik a lelőhely déli felére. Ugyancsak a domb tetején kora avar kori temetkezésekből álló sírcsoportot tártunk fel, az avar kori sírok néha vágták a bronzkori temetkezéseket. A 13–14 századi településmaradványok szórványosan kerültek elő a lelőhely déli felében.

A badeni kultúra időszakából 77 gödröt tártunk fel. Háromban zsugorított csontváz feküdt, ezeknek néhány kerámiatöredéken kívül más melléklete nem volt. Nagyméretű, durva kivitelezésű tárolóedény több beásásból került elő, darabjaik néha látványos cserépréteget alkottak. További jellegzetesség volt a gödrökbe dobált kutya, juh/kecske és szarvasmarha váz, vagy vázrész. Nyolc gödörben találtunk teljes szarvasmarha csontvázat. Az egyikben két szarvasmarha is volt, köztük egy nagyméretű fazék volt elhelyezve. Öt szarvasmarhának a feje a hátára visszahajlított helyzetben volt.

Néhány esetben a gödörben rakott tűz nyomait figyeltük meg, amelyek átégették, vörösre színezték a gödör agyagos, homokos alját. A feltárt terület egyik jól körülhatárolható részén a gödrök mellett több tűzhely platniját bontottuk ki. Az agyagos-homokos altalajt simították/döngölték, erre rakták a tüzet, amelytől keményre átégett a talajréteg, de sem agyagtapasztást, sem a platni alatt cserepet vagy követ nem találtunk. A datálást a tűzhelyek és a badeni gödrök egymáshoz való viszonya, illetve a badeni gödrök aljában hasonlóképpen kialakított tüzelőhelyek teszik valószínűvé.

A késő bronzkori temető 47 sírja az urnamezős kultúra váli csoportjához sorolható. A sírokon kívül ebből a korszakból származik egy árok és több gödör is. A temetkezések egyharmada urnásír. Az urnának használt edények típusa nehezen rekonstruálható, mivel ezek nem túl mélyen, részben a humuszban, részben az altalajban helyezkedtek el. Beásásuk nehezen volt megfigyelhető; a markoló a humuszosítás során felső részüket általában elvágta, sokszor csak legaljuk maradt meg. Kivételt képez a 153. sz., teljesen ép, gömbös testű urna, melyet turbántekecses tálkával borítottak le. Általában tisztán megfigyelhetők voltak az urnába helyezett emberi csontmaradványok. A 92. sz. urnába kisebb bögrét helyeztek, a 180. sz. temetkezés urnaként szolgáló nagyobb táljában pedig több kisebb edényt is találtunk.

Az urna magányos eltemetésénél gyakoribb a szórt hamvas temetkezési rítus, melynek során a sírgödörbe több, különféle típusú edényt, esetenként urnát helyeztek. A sírgödrök alakja általában lekerekített sarkú téglalap, de van ovális, kerek és szabálytalan is. A hamvakat vagy az urnába, vagy egy nagyobb táliba, vagy a sírgödör aljára szórták. Az urnát általában tálkával fedték le. A hamvasztásra utaló koromfoltok és emberi csonttörmelékek általában egy, vagy több kisebb kupacban, de többször a teljes sírgödörben szétszórva jelentek meg. Az emberi csontok néha az égetés ellenére is jól megmaradtak. Néhány szórt hamvas sírt kőpakolással fedtek. A szabálytalanul elhelyezkedő kövek 30–40 cm vastag réteget alkottak, mely alatt az edények rendszerint összenyomódtak. Néhány sírt csak részben fedtek kövekkel. Találtunk továbbá olyan gödröket is, melyekben kőréteg vagy kőpakolás volt, a temetkezés minden egyéb jele nélkül.

Az edények teste a föld súlyától általában összenyomódott, a kihajló peremek letöredezték. Előfordult, hogy az edényeket eleve összetörve helyezték a sírba. Ezekben rendszerint több az ékszermaradvány. A 196. sz. objektumban (talán sír) jobbára csak bronztörmelékét találtunk. Több sírban vegyesen fordultak elő az ép és a valószínűleg szándékosan széttört edények. A 43. sz. sírban az apró darabokra tört edénytöredékek a sírgödör egészét kitöltötték, köztük csonttöredékek és egy bronztű maradványai is voltak.

Az utólagos bolygatások miatt bizonyos esetekben a temetkezésre csak néhány edénytöredék és csont, valamint kisebb kormos folt utalt.

Néhány objektumról nem tudtuk biztosan megállapítani, hogy temetkezés, vagy valamilyen rituális tevékenység nyomát őrzi.

A 197. sz., méhkas alakú gödörben turbántekecses táltöredékekkel együtt zsugorított vázas temetkezést találtunk. Ezenkívül a környéken előbukkant egy nyújtott vázas temetkezés is, ennek gödrében azonban nem találtunk leleteket.

A sírok jellegzetes edénytípusa a levágott, vagy kihajló, síkzott peremű, kúpos, vagy hengeres nyakú, gömbös testű, simítással, vagy hornyolással díszített, néha kerekded füllel ellátott urna. Igen sűrűn fordult elő a nagyméretű, kihajló, síkzott peremű, rövid nyakú, vállán függőleges kannelurával díszített, mély tál. A síkzott peremeket gyakran átlukasztották. A kisebb méretű, sekély, behúzott peremű, általában turbántekecses tálakból egy sírban több is előfordulhatott. Ritkábbak a gömbszelet alakú tálak, az omfaloszós tálkák, a bögrék, a magasított fülű és a talpas tálkák. A hordós testű, kihajló peremű, bordával, bütyökkel díszített, vörös, vagy sárga fazekak csak töredékekben fordulnak elő. Ez utóbbi típustól eltekintve az edények anyaga szemcsés, szürkésbarna színű.

Bronzékszer több sírban előfordult, leggyakoribb a henger alakú bronzgyöngy, a csavart nyakperec, a huzalból spirálosan kialakított gyűrű, bronztű. A 25. sz. sír tele volt huzal-, lemezke- és gyöngytörmelékkel.

Többször találtunk húsmellékletre utaló állatcsontot, a 164. és 165. sz. sírokban például egy-egy turbántekecses tálkába helyezve. Szórványosan fordult elő a sírokban pattintott kötőredék.

A sírgödrökből, de nem ritkán az edényekből speciális leletek, játékok, a hitvilághoz kapcsolódó tárgyi emlékek, „varázseszközök” sora került elő. Az 1. sz. sír edényeiben agyagból készített pörgettyű, csillagocskák és egyéb agyagtárgyak voltak. A 93. sz. sírban az edények, bronzgyűrű és orsógomb mellett hét darab, ismeretlen funkciójú agyagyűrű hevert.

A 181. sz. sír gömbös testű, kúpos nyakú, kisebb tálkával lefedett urnájának négy oldalán három-három, szabályos sorba rendeződő bronzpitykét találtunk. A pitykéket az edénytestre fekete, ragacsos masszáként megmaradt szerves anyaggal ragasztották. Az urna mellett, és az egyik tálkában agyagcsörgőt találtunk, benne több, borsszem nagyságú agyagolyóval. A 214. sz. sír urnáját szintén szabályosan elhelyezett pitykék díszítették, az urna mellett kisebb-nagyobb, síkzott peremű tálak, csizma alakú edény, csörgők, és egy ár alakú, ismeretlen funkciójú agyageszköz került elő. A hamvakat egyik sírban sem az urnába, vagy a nagyobb, síkzott peremű táliba, hanem a sírgödörbe szórták. A 284. sz. sírban a síkzott peremű, kannelurázott tál oldalán találtunk pitykéket. A 165. sz. sírban szintén volt egy csizma alakú edény.

A biztosan késő bronzkorhoz sorolható telepobjektumok száma csekély volt, de a lelőhely DNy-i részén megfigyeltünk egy planírozási réteget, amely valószínűleg

núleg a bronzkorhoz köthető. A humuszos, kevert réteg tetején elszórt állatcsontokat, őskori-bronzkori cserpeket és egy bronztűt tártunk fel, amelyből arra következtettünk, hogy a bronzkorban használták az elengedetett felszínt.

A leletanyag aprólékosabb vizsgálata döntheti el, hogy a feltárt gödrök, árkok közül melyek késő bronzkoriak, és melyek kora vaskoriak. A *vaskorból* viszonylag sok objektumot, nemcsak gödröket, hanem házakat, kemencéket, árkokat tudtunk dokumentálni. Néhány esetben kelta edénytöredékeket is találtunk gödrökben, ill. egy félig földbe mélyített négyszögletes házban.

A keltezési bizonytalanságok ellenére a lelőhely nagy részét a *szkíta* telepobjektumok (178) teszik ki. A lelőhely É-i felében 15 igen nagyméretű, földbe mélyített házat tártunk fel. Egy Ny-K-i és egy É-D-i sorba rendeződtek, ezzel kirajzolták a település alapvető szerkezetét. Alakjuk szabályos téglalap, sarkuk lekerekített, tengelyük megközelítőleg Ny-K tájolású. Betöltésük többretegű, és egymáshoz feltűnően hasonló volt, így minden bizonnyal egyazon időben használták őket. Letaposott padlóréteget ritkán találtunk, de a járósínt leggyakrabban megfigyelhető volt. A házak tengelyében általában 3–4 nagyméretű és mély cölöplyukat találtunk, melyek a felépítményhez tartozó vastag gerendákra utaltak. A lelőhely déli részén dokumentált háztípus viszonylag kisméretű, a közepén egy cölöplyuk tartotta a felépítményt. A házak leletanyaga elsősorban kézzel formált, valamint korongolt, jól iszapolt, szürke és vörös, jó minőségű kerámia, ezek közt festett darabok is előfordultak, melyek talán pontusi importból származtak. A kerámia mellett gyakoriak voltak az állatcsontok, orsógombok, szemesgyöngyök, csontárák, de kerültek elő fénőkövek, bronz- és vastöredékek, valamint egy üvegkarperec-töredék is. A 835. sz. gödörben agyagkanalat és orsógombot találtunk. Kemencéket a házakon kívül találtunk, a házakban viszont átégett, kormos foltok, rétegek utaltak tűzrakásra. A szabadtéri kemencék közt akadt földbe vájt, agyagból tapasztott platnival, de jellemzőbb volt a kőből épített kemence, amelynek sütőfelületét mozaikszerűen egymás mellé illesztett kövekből rakták.

A *szarmata korból* mindössze tíz gödröt és egy kemencét tudtunk feltárni.

A tizenkét *kora avar kori* csontvázas temetkezés egy sírcsoportba rendeződött, a csoporttól távolabb, elkülönülten került elő a 470. sz. gyereksír. A sírcsoporttól délebbre kilenc avar kori gödröt is találtunk. A sírok rablatlanok, kettőt későbbi objektumok bolygattak. A téglalap alakú, egyenes oldalfalú sírgödröket igen mélyre ásták. A 111. sz. férfisír mélysége például az altalaj jellegzetes szintjétől számítva 172 cm. A gyereksírok jóval sekélyebbek voltak. A vázak tájolása megközelítőleg É-D, helyzetük háton fekvő, nyújtott. A legtöbb esetben jól megfigyelhető volt a sötétbarna, homokos állagúra korhadt, ácsolt deszkakoporsó nyoma. A koporsóknak oldala, alja, néha a teteje is dokumentálható volt, de nem kiemelhető. A koporsók alsó deszkáinak elbon-

tása után a legtöbb sírban, a sírgödrök északi és déli végében, teljes szélességben kibontakozott egy-egy téglalap alakú beásás. Ezekben megtaláltuk a koporsók lábának(?) deszkamaradványait, amelyek 5–10 cm-re mélyültek a beásásba, tehát a sírgödör aljának szintje alá. Általában véve a csontok jó megtartásúak voltak. Az eltemetettek közt hat nő, öt férfi és két gyermek volt.

A női sírok jellegzetes leletei a változatos alakú, kónikus, bikónikus, valamint korong alakú orsógombok. A női viselet elemei az egyszerű bronz fülbevalók kis granulált dísszel és a színes üvegpasszta-gyöngyök. Vaskés, vascsat szinte minden sírban előfordult. A 141. sz. férfisírban fogazott állatstílussal díszített, préselt bronz szíjvéget, a 111. számúban díszítetlen szíjvéget találtunk. A túlvilági étel- és italmellékletet tartalmazó edények általában a fej mellett kerültek elő, ritkábban a lábaknál. Egy esetben két edény is volt a sírban. Leggyakrabban a gyenge minőségű, kézzel formált, kihajló peremű, szürke bögre. A 111. és 311. sz. sírokban csücskös peremű fazekakat találtunk. A 312. sz. sírban a bögre peremét benyomkodással díszítették. A 470. sz. sír tojás alakú edényének oldalát kör alakú bekarcolásokkal díszítették. Mindössze két korongolt edény került elő: egy gömbös testű, párhuzamos bekarcolásokkal díszített bögre, és egy karcsú testű, vörös, füles bögre.

A késő *Árpád-korban* (13–14. sz.) árkokkal határolták, osztották a területet, ahol gödröket, tüzelőhelyeket tártunk fel. A gödrök egy részében kevert hamus, égett, paticsos betöltésben viszonylag sok kerámiatöredék volt. Az egyik gödörben egy szenteltvíztartó töredékei, kő burkolólapok és kerámia padlótegla-töredékek kerültek elő. Különleges célra használták azt a mély árkot, amelyik aljában égésnyomok voltak, az árokhoz kitapasztott, átégett falú félgödrök csatlakoztak. Feltételezzük, hogy szárítás, füstölés, vagy valamilyen hőkezelés történt itt.

Három árok és hat gödör keltezhető a késő középkorra-kora újkorra, egyik gödörben vassarkantyút találtunk.

Munkatársak: Farkas Zoltán, Kiss Csaba (ELTE), Hargitai András, Hatos János, Orha Zoltán (SZTE) régészhallgatók; Bíró Csaba, Füredi Tibor, Hajdú Károly, Jakucs János, Kiss Enikő, Kovács Dömötör, Kulcsár Zoltán, Nagyistók Éva, Németh Dániel, Progli Szabolcs, Sas Alexandra régésztechnikusok.

RÁCZ TIBOR – SIKLÓDI CSILLA

236. Magyarcsanád határa

(Csongrád megye) Ő, V?, Sza, Á

Az M43 autópálya Makó-országhatár szakasz tervezett nyomvonalának régészeti terepbejárása során a település határában az alábbi lelőhelyeket regisztráltuk.

Börcsök-dűlő, 49. sz. lh.: A nyomvonal 48+000–48+350 km-szakasza között nagy kiterjedésű őskori és szarmata (Kr. u. 3–4. sz.) telep felszíni nyomait találtuk meg. Az autópálya 48+000 km-szelvényénél, Makó-csomópont közti országút déli oldalán a nyomvonal 200 m

széles sávja keresztezi a Belez nevű medret. Az ÉK–DNy irányú meder keleti oldalán, a mederrel párhuzamos magaspárt található, mely déli és északi irányban is hosszan követi a folyót. Ezen a dombháton helyezkedik el a 49. sz. régészeti lelőhely, amely valójában nem egy, hanem több, egymással párhuzamosan futó, keskeny dombháton is megtalálható, melyek között kisebb mélyedések is vannak, azonban ezekben is lehetett felszíni leleteket találni. A lelőhely intenzitása alacsony, a nyomvonal teljes szélességében és a nyomvonalról É-ra ill. D-re egyaránt gyűjthetők leletek. A fellelt lelőhely több, korábbi terepbejárás során rögzített lelőhellyel azonosítható: Apátfalva 12–13., Magyarcsanak 11–12.

Börcsök-dűlő, 50. sz. lh.: A nyomvonal 48+500–49+050 km-szelvénye között nagy kiterjedésű őskori, szarmata és Árpád-kori település felszíni nyomait találtuk meg. A Makó–Csanádpalota közti országúttól délre az autópálya nyomvonal eltávolodott a Belezi medertől. Attól mintegy 500 m-re a meder környéki dombháttal tagolt felszín helyett viszonylag egyenletes felszínű területeken halad. A Belezi-csatornát követő magaspárt a 49+000 km-nél már ellaposodik, és egyhangúvá válik. A vízparti magaspárt ezen ellaposodó részén helyezkedik el az 50. sz. lelőhely. Kiterjedése követi a domborzati viszonyokat, azaz a magasabb részeken lehet, az alacsonyabb részeken pedig nem lehet leleteket találni. A lelőhely intenzitása alacsony, ugyanakkor a jelölt teljes szakaszon lehetett tárgyakat gyűjteni. Az őszi bejárás során egyértelműen meg tudtuk határozni a lelőhely kiterjedését. A felszíni leletek kisebb-nagyobb foltokban jelentkeztek, de folytonosságuk nem szakadt meg; kb. 90%-uk szarmata kori (4–5. sz.). Néhány Árpád-kori töredék mellett még mintegy tucatnyi olyan edénytöredéket találtunk, amely valószínűleg a vaskorra keltezhető.

Nagy-földek, 51. sz. lh.: A nyomvonal 49+570 km-nél egy szarmata kori(?) település szórványos nyoma mutatkozott. A 49. sz. lelőhelytől keletre a 49+000 km-szelvényben a tervezett nyomvonal ellaposodó felszínű területen halad. A jelzett helyen, kis területen néhány feltételeken szarmata korinak meghatározott töredéket találtunk.

Munkatársak: Mészáros Patrícia, Paluch Tibor, Sós-kuti Kornél, Szalontai Csaba, Wilhelm Gábor régészek (MFM); Benedek András, Pópity Dániel, Sátyai Emese, Tompa György régészhallgatók (SZTE); Katona Sándor, Kulcsár Kornél, Máté Genovéva, Nagy Norbert régésztechnikusok (MFM).

SZALONTAI CSABA

237. Majs, Ormány

(Baranya megye) V

2005. novemberben antennatorony alapozásánál végzett régészeti megfigyelés során kora vaskori objektumokra bukkantunk. November 22-én kibontottuk a gödört, melyben állatcsontokat és kerámiatöredékeket ta-

láltunk. Az objektum valószínűleg szemetesgödör volt. A benne talált kerámia jellemző darabjai a kora vaskori déli kapcsolatokra utaló alacsony kis talpas tálka, illetve a Kárpát-medencei legkorábbi korongolást mutató (imitáló) edénytöredékek.

A leleteket a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatóságának Régészeti osztályának gyűjteményébe szállítottuk.

Munkatársak: Kárpáti Gábor régész, Nagy Gábor régésztechnikus.

GÁBOR OLIVÉR

238. Makó határa

(Csongrád megye) U, R, B, LT, Sza, A, Á, Kk

Az M43 autópálya Makó–országhatár szakasz tervezett nyomvonalának régészeti terepbejárása során a település határában az alábbi lelőhelyeket regisztráltuk.

Dáli ugar, 41. sz. lh.: A nyomvonal 40+350–41+650 km-e között nagy kiterjedésű késő bronzkori, szarmata és újkori település felszíni nyomait találtuk meg. Az autópálya a 40+350 km-szelvényénél ismét keresztezi az É–D irányában folyó Száraz-ér medret, és ez a pont képezi a 40. sz. lelőhely végét. A 41. sz. lelőhely két mederág közti félszigeten található, a Kovács-tanyától É-ra, a félsziget É–D irányú. A lelőhely nagyobbik része a nyomvonalról É-ra található. A félsziget déli végében egy markánsan kiemelkedő, mintegy 100×60 m-es ovális dombhát található, melynek a legmagasabb pontja a nyomvonalon kívül fekszik, azonban a dombhát nagyobbik része benyúlik a nyomvonalba. A szintvonalak felerősítése után kapott látvány, a helyszínen a felszínnel kapcsolatban észlelt morfológia alapján elképzelhető, hogy esetleg erődtített településsel állunk szemben. A felszíni leletek intenzitása közepes. A gyűjtött leletek mintegy felét a késő bronzkorra keltezhetjük. A leletek mintegy 40%-át az amphórával a Kr. u. 2–3. századra keltezhető szarmata leletek tették ki. Néhány újkori mázas edénytöredék és cseréppipa mellett egy pattintott vakaró érdemel említést a leletek közül.

Dáli ugar, 42. sz. lh.: A nyomvonal 40+800–41+150 km között nagy kiterjedésű őskori, szarmata, Árpád-kori, és újkori település felszíni nyomait találtuk meg. Az autópálya 40+750 km-szelvényénél szeli át az É–D irányban folyó Száraz-ér medrét. A mederből kiérve a 42. sz. lelőhely magaspártján halad tovább a nyomvonal. A bejárt 200 m széles sávól délre mintegy 250 m-re a Száraz-ér két medre és annak magaspártja kíséri a nyomvonalat. Ezen a területen található meg a 42. sz. lelőhely, amely így egy három oldalról körbefolyt félszigeten fekszik. A felszíni leletek intenzitása közepes, de az egész félszigeten lehetett nagy mennyiségű leletet gyűjteni. Elsősorban a 200 m széles sáv jobb oldalán kerültek elő a leletek, a tengelytől balra lényegesen kevesebb leletet gyűjtöttünk. A leletsűrűsödés és a természetföldrajzi tényezők alapján úgy tűnik, hogy a felfedezett régészeti lelőhely a nyomvonalról D-re található félszigeten összpontosul. A bejárt sávól É-ra a dombhát foko-

zatosan ellaposodik, majd teljesen eltűnik, ezeken a részekben már nem is találtunk leleteket. Az őskori leletek között rézkori, és kora bronzkori kézzel formált töredékek vannak. A lelőhely legintenzívebb korszaka a szarmata volt. Ebből a korból a 2–3. századra keltezhető töredékek, egy terra sigillata- és amphóradarab is előkerült. Az Árpád-kort mindössze két apró korongolt töredék képviselte, míg az újkort a mázas edénytöredékek kívül cseréppadarabok is jelezték.

Dáli ugar, 43. sz. lh.: A nyomvonal 41+450–42+000 km között nagy kiterjedésű település felszíni nyomait találtuk meg. Az autópálya 41+550 km-szelvényénél ismét keresztülszeli a Száraz-ér újabb É–D irányú medrét. A meder keleti partján húzódó magasparton, az egykori Bozsoki- és a Varga-tanyától délre fekszik lelőhelyünk. A meder ugyan É–D irányban metszi a nyomvonalat, de ettől a ponttól északra és délre is Ny–K irányban halad tovább, azaz három oldalról körülvéshi a lelőhely területét. A meder partján végig régészeti lelőhely található. Keleti irányban a meder széles kanyarral ismét D-nek fordul, és a mederrel párhuzamos magaspárt fokozatosan ellaposodik K-i irányban, és ezzel egyidejűleg megszűnnek a nyomok is. A leletek mintegy 50%-át a szarmata kerámia teszi ki. Az őskori darabokat csak a tág, késő bronzkor–kora vaskor megjelöléssel lehet keltezni. Az avar kori falut hat töredék sejtette, míg az Árpád-kort mindössze egy oldaltöredék képviselte.

Dáli tanyák, 44. sz. lh.: A nyomvonal 42+500–43+500 km-e között nagy kiterjedésű település felszíni nyomait találtuk meg. Az autópálya 42+500 km-szelvényénél halad át a Sámson-Apátfalvi Száraz-ér csatornán. A csatorna K-i partján a korábban oly sokszor a nyomvonal mentén folyó Száraz-ér ősi medre ismét közvetlen közelségbe kerül a nyomvonallal, ugyanis ezen a szakaszon, mintegy 1,5 km hosszan követi a nyomvonalat É felől. A nyomvonal 200 m széles sávja érinti a 42+500 km-től a 43+400 km-ig az egykori medret. A meder mentén futó magaspárt ugyancsak benyúlik a nyomvonal területébe. A meder partján végig régészeti lelőhely található, így ahol a nyomvonal megközelíti a medret, ott a 200 m széles sávon belül is fellelhető a régészeti lelőhely.

A 43+400 szelvénytől a meder É felé kitér a nyomvonal mellől, és ezzel együtt a magaspárt is eltávolodik a nyomvonaltól. A korábbi markáns dombhátak egyre inkább ellaposodnak, és egyre több kisebb-nagyobb mélyedés is megfigyelhető a nyomvonal területén. A régészeti lelőhely intenzitása ettől a ponttól kezdve fokozatosan csökken, azonban egészen a 43+500 km-ig lehetett felszíni leleteket gyűjteni.

A lelőhely intenzitása sűrű, nagyon sok leletet gyűjtöttünk, melyek kisebb-nagyobb foltokban jelentkezték, de folytonosságuk nem szakadt meg. Ez elsősorban az Árpád-kori leletekre érvényes, ezeket ugyanis a teljes jelölt szakaszon megtaláltuk.

A fellelt korszakok közül a kelta településnyomok elsősorban a Száraz-ér medréhez közelebbi részekben ke-

rültek elő, a vaskorra keltezhető töredékek száma alacsony.

A szarmata nyomok is elsősorban addig voltak észlelhetők, ameddig a magasparton, vagy annak közvetlen közelében haladt a nyomvonal, ebből a korszakból is csak kisebb mennyiségű leletet találtunk. Attól távolodva már csak Árpád-kori településre utaló felszíni nyomokat találtunk. Az Árpád-kori leletekkel kapcsolatos fontos természetföldrajzi megfigyelés, hogy több Árpád-kori töredéket olyan területeken találtunk, amelyen a bejárás idején a talajvíz nemcsak fenn volt a szántás tején, hanem annak mélysége néha elérte a fél métert is. Feltételezzük, hogy az Árpád-kori település életében a vízrajzi adottságok jobban kedveztek a megtelepedésnek, sokkal alacsonyabb lehetett a talajvíz szintje.

Az Árpád-kori falu területéről nagyon nagy mennyiségű kerámiát tudunk gyűjteni, köztük jellegzetes fazék-, fedőtartós fazék-, bogrács- és más edénytöredékeket is. A leletek elsősorban a 200 m széles sáv bal oldalán kerültek elő, a tengelytől jobbra lényegesen kevesebbet gyűjtöttünk.

Dáli tanyák, 45. sz. lh.: Az autópálya 44+500 km-szelvényénél a nyomvonalat ismét keresztezi az É–D irányban folyó Száraz-ér, majd egy nagy S-kanyar után ismét D felé folyik tovább. A meder előtti rendkívül enyhén kiemelkedő „dombháton” tucatnyi Árpád-kori kerámiát találtunk. A leletek a két meder közti keskeny sávban helyezkedtek el.

Igási ugar, 32. sz. lh.: A nyomvonal 35+150–35+900 km között nagy kiterjedésű őskori, szarmata kori, Árpád-kori és késő középkori település felszíni nyomait találtuk meg. Az autópálya 35+500 km-szelvényénél a nyomvonal 200 m széles sávjának É-i széle érinti a nyomvonallal párhuzamosan folyó egykori medret és annak déli partvonalát. A nyomvonal egy kifli alakú meder magaspártján halad K felé. A meder partján végig régészeti lelőhely található, így ahol a nyomvonal megközelelti a medret, ott a 200 m széles sávon belül is fellelhető a régészeti lelőhely. A felszíni leletek intenzitása közepes, kisebb-nagyobb foltokban jelentkezték, de folytonosságuk nem szakadt meg. Az Árpád-kori leleteket a teljes jelölt szakaszon megtaláltuk. Az Árpád-kori töredékek között cserépbográcsok, korongolt fazekak kerültek elő. A szarmata (Kr. u. 2–5. sz.) és Árpád-kori leletek mellett néhány kézzel formált díszítetlen oldaltöredéket is találtunk, amelyeket pontosabb korszak-meghatározás nélkül az őskorra kelteztünk. Elsősorban a 200 m széles sáv bal oldalán kerültek elő a leletek, a tengelytől jobbra lényegesen kevesebbet gyűjtöttünk. Hosszrányban pedig elsősorban a lelőhely Ny-i végén leheztett több felszíni leletet találni.

Igási ugar, 33. sz. lh.: Az autópálya 36+000 km-szelvényénél a nyomvonal eltávolodik az előző lelőhelynél leírt vízfolyástól. Az egykori medret kísérő felszíni térképződmények azonban még a 36+050 km-nél is keresztezik a nyomvonalat. Egy ilyen, ÉNy–DK irányú, enyhe, a környezetéből alig kiemelkedő dombháton, kis ki-

terjedésű területen került elő a 33. sz. lelőhely. A dombhát és a lelőhely területét is átlósan keresztezi a nyomvonal. A felszíni leletek szinte kizárólag csak az alig kiemelkedő dombháton fordultak elő, az annál mélyebben fekvő részeken alig, vagy egyáltalán nem voltak leletek. A lelőhely K-i végét a nyomvonalnak a 36+500 km-szelvényének vonalában találtuk meg. A nyomvonal 36+375 km-nél már csak a 200 m széles bejárt sávól D-re voltak leletek. Míg a bejárt sáv É-i részén a 36+050 km körül lehetett az első leleteket találni, addig a sáv déli részén csak mintegy 150–200 m-rel később jelentek meg, pontosan azon a helyen, ahol a 200 m széles sáv elérte az átlós irányú dombhátat. A lelőhely K-i, DK-i végében néhány késő középkori és újkori kerámiát találtunk. Az Árpád-kori leletek között korongolt fazekak és cserépbográcsok kerültek elő.

Noha a 32. sz. lelőhely területétől egyértelműen elválasztja egy mintegy 250–300 m széles leletmentes sáv, elképzelhető, hogy a nyomvonalról É-ra a két lelőhely valójában összeér.

Igási járandó, 34. sz. lh.: Az Igási út 38 km-nél fekvő Görbe-tanyától keletre mintegy 400 m-re, a nyomvonal 37+150 km-ben egy É–D irányú, a környezetéből alig kiemelkedő enyhe dombhát található. A dombhát K-i széle egy É–D irányú, ívelt vonalú mederre támaszkodik, és azzal párhuzamosan futva keresztezik a nyomvonalat és a 200 m széles bejárt területet. A meder felől a partoldal meredek és markáns. Az autópálya a 37+420 km-szelvényénél keresztezi a medret. A felszíni leletek intenzitása összességében ritka volt, a második bejárássorán tűnt sokkal intenzívebbnek a lelőhely. A gyűjtött leletek közül a kézzel formált vaskori darabok elsősorban a bejárt sáv bal oldalán kerültek elő a medertől távolabb. A meder közelében viszont ezek a kézzel formált darabok a bejárt sáv teljes szélességében előfordultak. A lelőhely Ny-i végén, azaz a 37+150 km-szelvény közelében inkább az újkori darabok voltak többségben. A felgyűjtött töredékek között néhány olyat is találtunk, amelyek pontosabb korszakolás nélkül az őskorra keltezhetők. Ugyancsak kis mennyiségben találtunk Kr. u. 2–5. századra keltezhető szarmata, szürke korongolt kerámiát. Az Árpád-kori település nyomait csak a meder közvetlen közelében észleltük, és ott is elsősorban a bejárt sáv déli részén. A nyomvonalról D-re fekvő vízparti magasparton azonban lényegesen több Árpád-kori töredék került elő, így arra következtettünk, hogy az Árpád-kori település elsősorban a bejárt sáv déli részén, illetve attól délre helyezkedik el.

Igási járandó, 35. sz. lh.: Az Igási út 38 km-nél fekvő Görbe-tanya mögött, a nyomvonal 36+750 km-nél egy a környezetéből alig kiemelkedő enyhe dombhát található. A dombhát és a tanya közti kis területen több tucat kerámiatöredéket találtunk.

Igási járandó, 36. sz. lh.: Az autópálya a 37+500 szelvényben keresztezi a Száraz-ér medrét. A meder és a Rákosi út közti szakaszon szinte a nyomvonal teljes hosszában észlelhetők voltak a lelőhely felszíni nyomai.

A folyómeder ezen a szakaszon egy É–D irányú vízfolys, amely pontosan a nyomvonal 37+500 szelvényében kanyarodik K-i irányba. A Száraz-ér ettől a ponttól kezdve több kilométeren keresztül követi az M43 autópálya nyomvonalát. A folyó kanyargó medre, lefűződött ágai számos alkalommal keresztezik a nyomvonalat. A 37+500 szelvényben a meder K-i partján egy kb. 150 m széles magaspárt után a nyomvonal az ér egy keskenyebb, lefűződött, és az erózió következtében jó részt feltöltődött mederágot keresztez. A szántóföld magas víztartalma alapján egyértelmű, hogy ez egy egykori mederág lehetett. Ennek megfelelően egy mintegy 100 m leletmentes sávot találtunk, azonban az egykori mederből kijöve egy újabb magaspártot értünk el, amelyen tovább folytatódtak a korábban lokalizált lelőhely felszíni nyomai. A Rákosi út mentén található Matyelkátanya mögötti egyik É–D irányú markáns dombháton azonban már egyre csökkenő számban kerültek elő a leletek. Ebből arra lehet következtetni, hogy a lelőhely központi része közvetlenül a folyópart mentén található. Északi irányban, a bejárt sáv bal oldalán is sikerült egyértelműen meghatározni a lelőhely kiterjedését. Az itt húzódó gázvezeték jelzi a lelőhely É-i határát. A lelőhely déli szélét egyértelműen a Száraz-ér medre jelölte ki. A felszíni leletek intenzitása sűrű, kisebb-nagyobb foltokban jelentkeztek, de folytonosságuk nem szakadt meg. A nagy mennyiségben gyűjtött leletek között szarmata kori (Kr. u. 3–5. sz.) festett táltöredékek, kavicsos soványítású fazéktöredékek, hordó alakú edény-, hombár-, tál-, korsótöredékek, meredek falú táltöredékek kerültek elő. A leletek mintegy 90%-a a szarmata korra tehető. Az Árpád-kori töredékek között korongolt fazék-, és bográcsdarabok, illetve a késő Árpád-korra keltezhető fehér fazéktöredékek is voltak. Néhány mázas edénytöredék a 17–18. századra keltezhető. Két darab homokkal soványított, kézzel formált töredéket is találtunk, amelyek minden valószínűség szerint az őskorra keltezhetők.

Igási ugar, 37. sz. lh.: A 36. sz. lelőhelytől keletre a Rákosi út mentén található Matyelka tanya mögött lévő keleti É–D irányú markáns dombháton kerültek elő a leletek, melyek minden bizonnyal összefüggésben vannak a 36. sz. lelőhelyen felfedezett szarmata kori településsel. Mivel azonban a két lelőhely között mintegy 200 m széles leletmentes sávot észleltünk, és semmilyen olyan természetföldrajzi tényező nincs, amely a lelőhelyet kettévághatta volna, ezeket a leleteket önálló számmal rögzítettük. Rendkívül kis számban találtunk leletet, ami bizonytalanná teszi a lelőhely létét. A leletek között a szarmata (3–4. sz.) darabok mellett két apró kavicsal soványított kézzel formált töredéket is találtunk, amelyeket feltételezsen az avar korra kelteztünk.

Járandószerk, 38. sz. lh.: A Rákosi út 68+700 szelvényében található Szilágyi-tanyától D-re helyezkedik el a lelőhely. Területét délről a Ny–K irányú Száraz-ér szegélyezi, és ezzel le is határolja annak kiterjedését. Északi irányban a lelőhely széle alig érte el a nyomvonal 200 m-

es sávjának É-i szélét. Keleti irányban is egyértelműen lehatárolható az egykori Árpád-kori falu: a nyomvonalat ugyanis a 38+700 szelvényben ismételten keresztezi a Száraz-ér, és az ér partján már nem is lehetett felszíni leleteket találni. A lelőhely intenzitása ritka, közepes. A gyűjtött leletek 95%-a Árpád-kori kerámia volt. Elsősorban a 200 m széles sáv jobb oldalán és a nyomvonal tengelyében kerültek elő, a tengelytől balra lényegesen kevesebbet gyűjtöttünk. Az egykori falu súlypontja valószínűleg a folyómeder közelében lehetett. A lelőhely Ny-i végében csak néhány kerámia jelezte halványan a lelőhelyet. Az Árpád-kori leletek mellett néhány, bizonytalanul szarmata korinak meghatározott töredéket is találtunk.

Járandószék, 39. sz. lh.: Az autópálya 38+850 km-szelvényénél a nyomvonal ismét keresztezi az előző lelőhelynél leírt Száraz-ér, Ny-K irányú medrét. A meder K-i oldalán, az egykori Paku-tanyától É-ra, az enyhe emelkedésű partoldalban találtuk meg a lelőhelyet. Mintegy 100 m hosszan tudtunk felszíni leleteket gyűjteni a magasra nőtt őszi vetésű gabonában, azonban a lelőhely intenzitására, pontos elhelyezkedésére és belső struktúrájára nézve nem tudtunk egyértelmű adatokat gyűjteni. A kevés felszíni lelet ellenére sem lehet kétséges a lelőhely léte. Leleteket csak a 39+000 km-szelvényben található erdősávig tudtunk gyűjteni, ezután már nem találtunk újabb darabokat. A leírt lelőhelytől K-re mintegy 200 m-re azonban egy újabb szarmata kori település maradványait találtuk meg. Ez alapján joggal feltételezhetjük, hogy a 39. és a 40. számon nyilvántartott régészeti lelőhely valójában egy település két részlete lehet.

Járandószék, 40. sz. lh.: Az autópálya 39+000 km-szelvényénél található erdősáv Ny-i oldalánál ért véget a 39. számon nyilvántartott régészeti lelőhelyünk, amely egy szarmata kori település volt. A második bejárás során azonban az erdősáv K-i oldalán is előkerültek a szarmata kori leletek. A 39+250 km-szelvényben egy földúton és egy csatornán átkelve pedig már a tábla legelején elkezdtünk leleteket találni. Mivel a 39. és a 40. sz. lelőhelyek korszaka egymással azonos, azt feltételezzük, hogy a lelőhely egy települést alkot. A lelőhely a Száraz-ér jobb partján található, a mederrel párhuzamosan futó magasparton. Nem a meder felől nézve a lelőhelyet, annak területe a környezetéből alig emelkedik ki. Ennek ellenére a királyhegyesi úttól ÉNy-ra eső táblában a lelőhely nem terjedt túl ennek az enyhe dombhátnak a nyugati és déli oldalán. Pedig csak alig félméternyi a két terület közti szintkülönbség. A szarmata kori (3–4. sz.) település területét É-ról, D-ről és K-ről teljesen körbeveszi a Száraz-ér. A felszíni leletek intenzitása közepes, nagy mennyiségű leletet gyűjtöttünk, melyek kisebb-nagyobb foltokban jelentkeztek, de folytonosságuk nem szakadt meg. A királyhegyesi úttól K-re eső részeken a szarmata kori település nyomai mellett újabb korszakok emlékei is feltűntek. Közvetlenül a vízparti részeken, a 40+000 km vonalától K-re a bejárt 200 m-es

sávon belül az újkőkori Tisza-kultúra töredékeit, valamint kora- és késő bronzkori darabokat találtunk. Ugyancsak a vízparti sávban, a bejárt terület tengelyében, jobb oldalán és attól jobbra nagy kiterjedésű Árpád-kori falu maradványára bukkantunk. Az Árpád-kori lelőhely nagy része kívül esik a bejárt sáv déli határán. Az Árpád-kori töredékek között korongolt bográcsok, fazekak darabjai is előfordultak. Viszonylag nagy mennyiségben találtunk kavicsos soványítású, kézzel formált és korongolt fazéktöredékeket, amelyeket a késő avar korra kelteztünk.

Munkatársak: Mészáros Patrícia, Paluch Tibor, Sós-kuti Kornél, Wilhelm Gábor régészek (MFM); Benedek András, Pópity Dániel, Sáty Emese, Tompa György régészhallgatók (SZTE); Katona Sándor, Kulcsár Kornél, Máté Genovéva, Nagy Norbert régésztechnikusok (MFM).

SZALONTAI CSABA

239. Mecsér határa

(Győr-Moson-Sopron megye) Á, Kö

2005. március 14-én helyszíni szemlét végeztem régészeti hatástanulmány készítéséhez. A Felszabadulás utcától D-re tervezett lakóterület-fejlesztés területén kora Árpád-kori kerámiatöredékeket gyűjtöttem. A lelőhely egy hajdani Duna-ág K-i magaspartján található.

A Felszabadulás utca É-i oldalán az előző lelőhelytől mintegy 200 m-re ugyanazon kiszáradt folyómeder mellett 2-3 darab középkori edénytöredéket és nagyobb számú újkori töredéket találtam.

TAKÁCS KÁROLY

240. Meszlen határa

(Vas megye) Ő, A, Á, Kö

2005. április 21-én terepbejárást végeztünk a Kőszeg-paty és Meszlen közt létesítendő szélerőműpark területén.

Csaposi-dűlő: A Szombathely–Csepreg főútvonaltól K-re, a község közigazgatási határának ÉNy-i szegletében – közel a vasasszonyfai határhoz – elszórtan némi őskori és középkori kerámiatöredék került elő.

Eresztényi-dűlő: A település Ny-i határában, az úttól É-ra, kb. 50 m-re, a Rátka-patak ÉNy-i oldalán nagyon kevés Árpád-kori és középkori kerámiát gyűjtöttünk, valamint egy darab avar edényke oldaltöredékét. A leletek szórványosan kerültek elő.

Malomúti Közép-dűlő: A község Ny-i határában, a Kőszeg-patyot Meszlennel összekötő közlekedési úttól D-re kb. 300 m-re, a Rátka-patak Ny-i oldalán, közvetlenül a patak mellett a szántásban habarcsos kavics és építőkörtörmelék hevert nagy területen, továbbá Árpád-kori és középkori leletek nagy mennyiségben, valamint kevés őskori kerámia szórványosan.

Munkatárs: Vámos Gábor.

ILON GÁBOR

241. Mezőszemere, Űr-rét

(Heves megye) U, R

A lelőhelyeket a Tiszaújváros–Százhalombatta vezeték-szakasz 2004-ben végzett terepbejárásai során fedeztük fel Mezőszemere ÉNy-i határában.

I. lelőhely: Az Űr-rét-dűlő déli peremén a felszíni leletek egy kisebb kiemelkedésen szóródtak. A 2005. őszi megelőző feltáráson csak egy 20 m-es szakaszon találtunk régészeti jelenségeket. Két kisebb gödröt tártunk fel, gyér leletanyaguk rézkori telepjelenségekre utal.

III. lelőhely: Az Űr-rét-dűlő déli peremét jelző faszor térségében fekszik. A felszíni leletek egy 40–50 m sugarú körben szóródtak. 2005 őszi megelőző feltárást végeztünk. A lelőhelyen az újkőkor középső, valamint a rézkor késői szakaszából származó településnyomok kerültek elő. A biztonsági sávval együtt végül is 5 m szélességűre növelt felületen 100 m hosszan, 17 sekély mélységű, az agyagos-kavicsos altalajba alig belemélyedő, sötétebb betöltésű foltot, vagy gödröt ástunk ki, melyek közül csupán 4–5 szolgáltatott komolyabb mennyiségű, értékelhető leletanyagot. A feltárt objektumok sekély mélysége miatt nem lehetett pontosan megítélni, hogy vajon csupán az egykori járószint betaposott maradványait, vagy egykor ténylegesen a földbe mélyedő objektumok nyomait (sár- vagy agyagkitermelő gödröket) találtuk-e meg. A legnagyobb és egyben a legtöbb leletet tartalmazó folt egy nagy omladékhalom volt, sok paticsdarabbal és köztük szórványos AVK töredékekkel. A gödör vagy omladékhalom körül cölöpnymok is kirajolódtak, nyilván az egykori ház helyét jelezve. A cölöpnymok elhelyezkedése valamiféle szögletes struktúrára utalt, azonban ennek körvonalait pontosan nem sikerült tisztázni. A késő rézkori objektumok közül három tartalmazott jellegzetes badeni leletanyagot és sok állatcsontot, ezek az altalajba is jobban bemélyedtek, mint a többi folt.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

242. Mezőszemere, Űr-rét II.

(Heves megye) U, R, Kö

A lelőhely (ebben a dűlőben a 2. sz.) Mezőszemere ÉNy-i határában, egy alapvetően sík tájból kiemelkedő hátságon helyezkedik el, amit egy É–D irányú mezőgazdasági út keresztez. 2005-ben a terepbejárás adatok alapján egy 300 m hosszú, 1 m széles árokszakasz feltárását kezdtük meg.

Nagyszámú régészeti jelenséget regisztráltunk: a lelőhely Ny-i részén a szakálhádi kultúrába sorolható tárológödröt és több késő rézkori (Baden) telepjelenség objektumait tártuk fel, csekély számú leletanyaggal.

A K-i részen főleg középkori telepjelenségeket figyeltünk meg. Itt árok és árokrendszerek domináltak, amiket elvétele egy-egy tárológödör és egy kút szakított meg.

DANYI JÓZSEF

243. Mezőszemere, Zsidó-tag

(Heves megye) R, Sza

2005 második felében kezdtük meg Mezőszemere és Boldog között a megyét K–Ny-i irányban átszelő termékevezeték leletmentő ásatási munkáit. Az árkokat 5 m szélességben kutattuk és dokumentáltuk.

Kr. u. 2–3. századi császárkori település, valamint késő rézkori település részleteit tártuk fel. Közöttük 14 gödör, cölöpszerkezet és verem, valamint néhány, első sorban zsugorított temetkezés.

Munkatársak: Földi Valéria kultúr-antropológus, Kelemen Péter történész, Szeredi István ásatási technikus, Végh Henrik média technikus, Bíró Péter, Bíró Ádám régészhallgatók, Varga Emese, Tóth Zsolt főiskolai hallgatók, Csillag Tamás, Erdész Ede, Kovács János.

FODOR LÁSZLÓ

244. Mérgecs, Tálos

(Győr–Moson–Sopron megye) B

2005. június 9-én helyszíni szemlét tartottam a Mérgecs és Rábacsécsény határába tervezett útépités nyomvonalában. A lelőhely közvetlenül a nyomvonalon, a Holt-Rábától hozzávetőleg 100 m-re fekszik, egy az ártérből kiemelkedő kis dombon. A domb tetején nagyfeszültségű villanyoszlop áll. A szántásban megfigyelhető volt nagyszámú bronzkori cserép, továbbá számos csonttöredék és pattintott kovapenge. A dombtetőn és a déli lejtőn sűrűsödtek a leletek.

LOSONCZI MÁTÉ

245. Miskolc–Diósgyőr, vár

(Borsod–Abaúj–Zemplén megye) Á, Kk

Óvodakert, Vár u. 20.: 2005 augusztusában szondázó ásatást végeztünk a 32532/1 és 32532/2 hrsz. területen. A kutatás célja a feltöltési rétegek tisztázása, ill. az esetlegesen előforduló külső falak dokumentálása volt. Négy kutatóárkunkban nagyjából azonos mélységben jelentkezett a szürke, homogén agyagréteg, mely azonosnak tűnt a Déryné-ház előtti terület kutatóárkaiban jelentkezett réteggel, itt azonban sekélyebb mélységben, kb. 150 cm mélyen találtuk meg. Amennyiben ez a szürke agyagréteg a várárok mélyítése alkalmával került ide a későbbi „vársíkra”, úgy a II. és IV. sz. kutatóárkokban 200 ill. 250 cm mélyen megtalált, Árpád-kori objektumok egy a várárok mélyítésénél előbb létező telepjelenség maradványai. A szondázás területén kőfalakra utaló nyomokat nem találtunk.

Várfürdő: 2005 szeptemberében szondázó feltárást végeztünk a 32817 hrsz. területen. A kutatás célja az egykori fürdőépület helyének megállapítása, ill. alapjainak kutatása volt. Megtaláltuk az egykori épület Ny-i és É-i külső falának egy-egy részletét. Az É-i fal alapozását kutatva 60 cm mélységben, a betonnal kevert alap alatt egy kb. 20 cm-re kiugró, egyöntetűen nagyméretű mészkőből készült alapozást észleltünk 180 cm mélységig, ahol

is a feltörő talajvíz miatt a falat tovább nem követhettük. Az alapozás mellől késő középkori mázas cseréptöredékek, agyag lábas-lábak, vasszőgek, üvegtöredékek kerültek elő, valamint egy fekete, kis bütyökdiszes őskori edénytöredék, mely másodlagos helyzetben lehetett itt.

LOVÁSZ EMESE

246. Miskolc, Felső-hámar, Herman Ottó-barlang

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Pa

A Miskolci Egyetem BTK Ős- és Ókortörténeti Tanszéke 2005. december 3-án mintavételező feltárást végzett a Herman Ottó-barlang csarnokának hátsó, ÉK-i sziklafülkéjében. A feltárást célja az 1915-ös, Kadić Ottokár vezette kutatások revíziójaként a korábban leírt rétegek azonosítása és barlangi üledékek begyűjtése paleontológiai, szedimentológiai elemzés, valamint abszolút korhatározás céljára. A kutatás során holocén és pleisztocén rétegeket egyaránt sikerült beazonosítanunk, s azokból összesen 30 kg üledékmintát, valamint kis mennyiségű faszenet és állatsontot gyűjtöttünk be.

RINGER ÁRPÁD

247. Miskolc, Rákóczi utca 5–7.

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Á, Kk, Kú

2005. február 1–25. között a miskolci Herman Ottó Múzeum megelőző feltárást végzett a belvárosi Béke-mozi területén. A tervezett rekonstrukció során a moziépület belső, valamint külső részein szintsüllyesztést, pince kialakítását, árkád alapozását tervezték, ami a régészeti lelőhely pusztulásával jár.

Ugyanezen a régészeti lelőhelyen – a Rákóczi u. 1. sz. alatt (Sötétkapu, a 2005-ben kutatott területtel azonos középkori telek) – a Komáromy József vezette 1955-ös régészeti feltárást 3 m vastag, 2000 éves időszakot átölölő rétegsort talált.

A 2005. évi kutatás célja az 1955-ben már kutatott telek déli, Szinva felé eső területének építéstörténeti vizsgálata volt.

Szelvényeink a mozi belső kialakításához igazodtak. A háló tájolása 3 fok eltéréssel É–D irányú volt. A kutatott területet három 10×10 m alapterületű szelvényre osztottuk, melyeken belül, 1 m vastag tanúfalakkal elválasztva, 4–4 négyzetet jelöltünk ki.

Az előkerült legkésőbbi, régészeti módszerekkel meghatározható jelenség az S1-jelű épületrész volt: L-alakú, É–D irányba tájolt, 4 helyiséges, és egy ehhez kapcsolódó, K–Ny irányba tájolt, legalább kéthelyiséges épületrészből állt. Ettől Ny-ra, az épülethez kapcsolódott egy kavicssal lefedett udvar, az épület K-i, külső járószintjét szintén kavics fedte. Az udvar szintjének használatát a pénzleletek alapján 19. századi. A kavicssal lefedett udvarhoz – annak ÉK-i sarkában – tartozott egy 4 m mély, homokkő-kávékkal kirakott kút.

Az épület alatt előkerült egy késő középkori–korai újkorai kerámiával keltezett gödör, melyből 16. századi

pénz került elő. Az épület alatt talált másik régészeti jelenség egy középkori (Árpád-kori?) eredetű kőkemence omladéka és kiégett tapasztása.

Az udvar S21 jelű kavicsrétegének szintje alatt előkerült egy korábbi kút. A kavicsréteg elbontását követően, feltehetően az S1-jelű épület előtti időszakból két cölöplyukort figyeltünk meg. Az egyik É–D, a másik K–Ny irányú. Feltehetően az itt található telek határoló palánksorának nyoma volt.

A fenti jelenségek alatt már a Szinva kiöntései által lerakott kavicsrétegeket találtuk.

A 78 objektumból előkerült leletanyag többségében mázatlan cseréptöredék. Néhány habán és mázas töredék is van az anyagban. A S 60-as objektum leletanyaga egy kályha darabjai; 14 objektumból néhány üvegtöredék is felszínre került. Többségük erősen korrodált állapotú huta termék.

Négy különböző objektumban találtunk érmekeket: egy Habsburg (Ferdinánd-Miksa-Rudolf) dénár hamisítványt; I. Ferenc 1 krajcárosát (1800 Szomolnok); II. Rákóczi Ferenc Polturát (1705 Körmöcbánya); I. Lipót 1 krajcárosát (1695 Augsburg).

PUSZTAI TAMÁS

248. Mogyoród, Somlói utca

(Pest megye) B

2005. augusztus 26-án szakfelügyeletet végeztem a telken zajló földmunkáknál. A Somlói utca ezen része a Klastromdomb déli oldalába ásott pincésort jelenti (a Klastromdombon állt a 11. sz. végén alapított bencés kolostor). Az 54 m² alapterületű présházhoz 50 cm széles, 55–60 cm mély sáv-alapot ástak. A Ny-i alapárok K-i falában sötétbarna, enyhén humuszos homok alatt 176 cm hosszú, 58 cm mély, égett, fekete-vörös színű folt mutatkozott, amelyből néhány kicsi bronzkori cserepet szedtem ki. Közvetlenül mellette 34 cm átmérőjű, 48 cm mély, cölöplyukra emlékeztető beásás rajzolódott ki. Mindkét jelenség tiszta sárga homokba mélyült, amelyet a helyiek elmondása szerint régebben hordtak ide a terület feltöltésére. Ebben az esetben a bronzkori cserepek másodlagos helyzetben vannak. Amennyiben mégis eredeti helyzetben levő régészeti objektumokról van szó, ez a mogyoródi 1. sz. lelőhely kismértékű déli irányú kiterjedését jelenti.

KÖVÁRI KLÁRA

249. Mogyorósbánya, Újfalusi dombok

(Komárom-Esztergom megye) Pa

Az 1982-ben terepbejáráson megtalált felső paleolit telepen a 2005. évi ásatás volt a hatodik szezon. A Würm eljegesedés utolsó hideghulláma körüli Ságvár-időszak legnagyobb kiterjedésű lelőhelyén folytattuk a III. sz. települési folt 1986-ban elkezdett feltárást. A 2005. évi ásatás eredményei:

– A leletmentes δ szelvény a nagy települési folt déli határát határozza meg.

- Az ε (és a 2001. évi β) szelvény keleti széle egyben a települési folt K-i határa is. A leletek és a települési jelenségek, bár nem tűntek el teljesen, oly mértékben megritkultak, hogy a szelvény további bővítése nem látszott indokoltnak. A települési folt K-Ny-i kiterjedése így elérte a 22 m-t, ami hazai őskőkori ásatási gyakorlatban szokatlan.

- A stratigráfiában az előző ásatásokhoz képest értelemszerűen semmi változás, a kultúrréteg 160–180 cm-en jelentkezett, ahogyan a platón É felé egyre vastagodott a lösz. Délre, a patak völgy felé a fedő lösz lepusztult, elvékonyodott, a kultúrréteg kiékelődött, ennek köszönhetően került elő maga a telep (és annak két települési foltja).

- Települési jelenségek: hamus-faszenes elkent folatok, okkerszemcsék, szilánkok, gyártási hulladék, kevés eszköz, néhány fosszilis ékszercsiga és koralldarabka.

- A gyér fauna rossz megtartású, Equus és Rangifer.

- A lelőhely radiokarbon kora 19 000 BP. (A legújabb TL eredményekre még várunk kell).

T. DOBOSI VIOLA

250. Monor, Tetei-dűlő

(Pest megye) U, B, Sza, Kk

2005 márciusában terepbejárást végeztünk a Gomba-I. jelű szénhidrogén bányatelek területén. Előzetesen a bányatelek kb. 43 ha területén egy (Gomba 3.), K-i része mellett két (Gomba 4., 5.) lelőhelyről volt tudomásunk. A terepbejárás során a bányatelek DNy-i, kisebbik részén (Monor község közigazgatási területén) 4 új lelőhelyet figyeltünk meg.

A bányatelek déli részén, ÉNy-DK-i irányú, ellaposodó dombháton elszórtan találtunk őskori, szarmata cserpeket, néhány késő középkori töredéket kb. 300×100–150 m-es területen. A lelőhely kiterjedése nem egyértelmű (13. lh.).

A bányatelek Ny-i részén, ÉNy-DK-i irányú dombhát tetején késő középkori(?) edénytöredéket gyűjtöttünk (14. lh.).

A bányatelek déli részén, ÉNy-DK-i irányú dombhát DK-i részének tetején és a DNy-i lejtő felső részén kevés bronzkori(?), szarmata és késő középkori edénytöredék kb. 230×100–120 m-es területen szórványosan jelezte a lelőhelyet, melynek kiterjedése nem egyértelmű (15. lh.).

A fenti dombháton újkőkori és késő középkori edénytöredékeket gyűjtöttünk kb. 80–90×40 m-es területen. A lelőhely kiterjedése bizonytalan (16. lh.).

A terepbejárás leletanyaga a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

DINNYÉS ISTVÁN

251. Mosonmagyaróvár, Kis utca 30.

(Győr-Moson-Sopron megye) Á

2005 augusztusában Mosonmagyaróvár mosoni városrészén, a Királydomb déli oldalán fekvő telken alapok

ásását kezdték meg. A terület az egykori ispáni suburbi-umhoz tartozott. A közvetlen környéken több ásatás is folyt már, ahol Árpád-kori leletek, telepobjektumok kerültek elő, illetve a gázvezeték építésénél épp e telek előtti útszakaszon egy ép edény is, amely építőáldozat lehetett, egy bekarcolt vonaldíszes fazékban apró vaszsöveget találtunk.

A most kutatott telek felszínén, még a földmunkák előtt nagy mennyiségben gyűjtöttünk Árpád-kori kerámiát: bográcsok, fazekak, fedők karakterisztikus töredékeit.

Az ásatást csak az alapozási árokban végezhetjük el, ahol 10 objektumot tártunk fel. A 9 cölöplyuk mellett egy kisebb tárológödör került elő. A leletanyag (álatcsont, vasdarab, kerámiatöredékek) harmonizál a felszíni gyűjtéssel, illetve a környező lelőhelyek adataival, a 12. századra datálható.

ASZT ÁGNES

252. Nagyatád, Henészi homokbánya

(Somogy megye) Á

2005. augusztus-szeptemberben megelőző régészeti feltárást végeztünk a Henész nevű városrészen, „Bukovica-dűlő” megjelöléssel ábrázolt területen üzemelő homokbányában, annak kiterjesztése előtt.

A 0542/10 hrsz. bányatelken az előzetes bejárás alapján késő Árpád-kori, középkori településjelenségek előkerülésére lehetett számítani. A feltárás során a korábbi bányászat által megkímélt, kb. 1500–2000 m²-nyi területből mintegy 250 m²-nyi terület bizonyult régészeti lelőhelynek. Itt összesen tizenhárom 14–15. századi objektumot figyeltünk meg és tártunk fel.

A területet nagyjából középen átszelő 120 kV-os villamos távvezeték D-re eső területen valószínűleg egy kemence maradványait sikerült részben megmentenünk. A kemencének és előterének a Ny-i fele maradt meg. Kevés késő Árpád-kori edénytöredék került elő belőle, pár darabot a tűztér tapasztásában találtunk meg.

A villanyvezeték É-ra eső területen 12 további különböző jelenség, nagyrészt meghatározhatatlan funkciójú gödör, egy sekély árok, és egy szintén sekély, téglalap alakú hamusgödör került felszínre. Többségük valamilyen égetési tevékenységhez kapcsolódott: elpusztult kemence, tűzhely.

Több gödörben találtunk agyagból gyúrt, kiégetett, úgynevezett „főzőgolyót”. Ezekből a legtöbb a 3. sz. hamus, több paticot is tartalmazó gödörből került elő. Különböző méretű fazekak és csuprok jellegzetes hullámvonaldíszes, körömbenyomásos és „rádli” mintás oldaltöredékeit és fedőhornyos peremtöredékeit tártuk fel. Köztük egy csőrös korsó töredéke, valamint egy körbe foglalt keresztet ábrázoló fenékbélyeges, kisebb fazék alja is előkerült. A korabeli mezőgazdasági tevékenységre utal az 5. sz. gödörben talált sarló, és a 2. sz. objektumból előkerült vaskés.

A feltárás során egy késő Árpád-kori település, valószínűleg a hely nevét is adó Henész falu gazdasági részének maradványaira bukkantunk. A település egy része a korábbi bányászatnak eshetett áldozatul, illetve jelentősebb területe valószínűleg még a bányától K-re eső szántóföldön található. Sajnos ez utóbbiról nem tudunk meggyőződni, mert a föld műveletlen, erősen gazos volt, így felszíni megfigyelésre nem nyílt módunk.

KÖLTŐ LÁSZLÓ

253. Nagybörzsöny, Hunyadi tér 45.

(Pest megye) Á, Kk, Kú

2005. július 4–8. majd szeptember 5–8. között tártunk fel a telken egy 2 m széles, 12 m hosszú szelvényt. A Hunyadi tér, az egykori széles főutca kialakulása feltehetőleg az Árpád-kor második felében betelepült német lakosokhoz köthető. Az általunk kutatott terület a tértől, azaz a házak utcai homlokzatától kb. 20–32 m-re található és merőleges a telek utcafrontjára. Kiderült, hogy itt a 19. sz. előtt nem állt épület. Szelvényünkben kb. 15–20 cm mélységtől 90 cm mélységig egynemű, sötétbarna agyagos-humuszos betöltést találtunk, melyet igen nagy mennyiségű 18. századi mázas kerámia keltezett. (A néhány éve a Katona Lajos utcában feltárt fazekasműhely néhány terméke is előkerült innen.) A 90 és 105–110 cm közötti rétegben már csak Árpád-kori kerámiát találtunk; 105–110 cm mélyen értük el a bolygatatlan agyagos altalajt. A 18. századi rétegbe beásva 5 szintén 18. századi objektumot tártunk fel.

BATIZI ZOLTÁN

254. Nagycsere, vasútállomás

(Hajdú-Bihar megye) Kk

Egy hajdúnánási lakos telefonon értesítette a Déri Múzeumot arról, hogy egy feltehetően középkori fémeszközlelet birtokába jutott. 2005. február 10-én kiszálltunk a bejelentőhöz és megvizsgáltuk a tárgyakat. A kovácsoltvasból készült szerszámokat 2004 októberében világháborús emlékek után kutató, fémkereső készüléket használó személyek találták, a nagycserei vasútállomástól DK-re, megközelítőleg 350 m távolságra levő homokdomb területén.

A lelet 11 db, zömében nagyon jó megtartású vasesszközt tartalmazott. Az aszimmetrikus ekevasból, fúróból, béklyóból, 3 nádvágóból, bárdból, fejszéből, 2 kisebb vasrúdból és 1 szegecsfejből álló lelet feltehetően egy paraszti gazdaság értékes szerszámkészletét alkotta egykor.

SZOLNOKI LÁSZLÓ

255. Nagyfüged határa

(Heves megye) U, B, Szk, LT

A 2005-ben kutatás alá vont lelőhelyeket a Tiszaújváros–Százhalombatta vezetékszakasz nyomvonalán 2004-ben végzett terepbejárások során fedeztük fel.

Anna-major: Nagyfüged É-i határában, a falu széle és az egykori Kossuth Tsz közötti területen, egy nem túl magas, de több száz méter széles kiemelkedésen, melyet K-en és Ny-on is egy-egy régi vízfolyás medré határol. A 2005 őszén végzett megelőző feltáráskor a területen zömmel késő bronzkori és vaskori településmaradványokat bontottunk ki. A késői bronzkorból inkább csak kisebb kör alakú tárológödröket, míg a vaskorból nagyobb gödör-együtteseket tártunk fel. A begyűjtött vaskori, szkíta leletanyag (elsősorban kerámia) egyes objektumokból igen jelentős mennyiségben került elő.

Malomi-rész: Nagyfüged É-i határában, a ludasi műút és a Bene-patak között elterülő, döntően sík, ártéri területen. 2005 őszén a megelőző ásatáson 24 régészeti objektumot tártunk fel. A jelenségek két kisebb csoportot képeztek, melyek egymástól pár száz méter távolságra helyezkedtek el. A lelőhely K-i részén a Bene-patak közelében egy a középső neolitikum késői fázisára keltezhető település maradványa került elő. Nagyobb méretű szabálytalan sekély gödrök, és kisebb méretű kerek szájú, de mélyebb gödrök egyaránt előfordultak. Környezetükben kisebb foltokat, egykori cölöplyukak nyomait is megfigyeltük, és ház-alapárkokként értelmezhető, keskeny árkok nyomaira is felfigyeltünk az altalaj legfelső, még humuszos rétegében. Az újkőkori jelenségekhez nagyon kevés leletanyag társult. A neolitikum kori jelenségeken kívül ebben a zónában egy kelta házalap is előkerült. A lelőhely Ny-i részén, szórványos újkőkori objektumok mellett, zömmel leletanyag nélküli beásási nyomokat tártunk fel, köztük egy széles árokrendszert.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

256. Nagykanizsa, Inkey-kápolna

(Zala megye) B, LT, N

2005. augusztus 3. és szeptember 8. között próbaásatást végeztünk az Ipari és Logisztikai Park Ny-i részén.

A próbaásatás a K-re elnyúló kis félszigetszerű kiemelkedésre korlátozódott, négy, nagyjából azonos hosszúságú és egymással párhuzamos árokból állt. A feltárt terület nagysága 586 m².

Összesen 19 különböző korú településjelenséget találtunk: egy csaknem 80 m² alapterületű, nagyon mély késő bronzkori (H–A₂/B₁), kissé ovális alakú épületet, amelynek oldalát betapasztották; két kelta kori házat és egy külső kemencét; két 7–8. századi gazdasági épületet; egy bizonytalan korú gödröt; 12 különböző korú cölöplyukat, melyek felszínen álló épületekhez tartozhattak. Kiemelkedő jelentőségű a nagyméretű késő bronzkori házból felszínre került díszített markolatvégű bronzkés, és egy kis bronztőr.

Munkatárs: Basticz Zoltán régész.

HORVÁTH LÁSZLÓ

257. Nagykanizsa, Inkey-kápolna

(Zala megye) Ró

A részletes tanulmányt lásd a kötet 73. oldalán!

258. Nagykőnyi, Sághegy

(Tolna megye) I

A Sághegy egyes vélemények szerint földvár volt. A hegy erődítésre alkalmas, de 2005. május 2-án a helyszínen azt tapasztaltam, hogy a K-i oldala igen enyhe lejtő, és itt nincs nyoma erődítésnek. É-i végén, a Ny-i szakaszon mélyút található, amely akár átvágás is lehetett. Ez K felé sekélyen bemélyedő mélyútban folytatódik. A hegy déli végén természetesnek látszó nyereg van, a Ny-i oldal meredek. Leletet nem találtam. Ez a hegy – jelen formájában – véleményem szerint nem tekinthető erődítettnek.

MIKLÓS ZSUZSA

259. Nagykőrös, komposztáló telep

(Pest megye) U, Sza

2005. június 27. és július 5. között próbafeltárást végeztünk a 0114/4 és 0123/2 hrsz. területeken. A leendő telep kb. 2,5 ha területéből kb. 18 000 m² felületet vizsgáltunk meg, 14 különböző hosszúságú, egymástól 20 m távolságban kitűzött kutatóárokkaival.

A nyelés után 76 régészeti objektum foltja került elő, egyenetlen sűrűségben és elhelyezkedésben. Az objektumok többsége a telep területének Ny–K-i irányú középső, mintegy 100 m széles sávjában, továbbá a déli sarok közelében helyezkedett el. Alakjuk és az előkerült leletanyag alapján a régészeti objektumok középső újkőkori és szarmata településhez tartoznak. Egy humuszos talajba ázott, ezért géppel részben megsemmisített újkőkori gödörrel kivételével a régészeti objektumokat nem bontottuk ki. A terület megelőző feltárására van szükség.

A leletanyag a nagykőrösi Arany János Múzeumba került.

Munkatárs: Zsoldos Attila.

DINNYÉS ISTVÁN

260. Nagyrécse, Sárszegi-patak Kelet

(Zala megye) R, LT

Nagyrécse É-i határában, a Sárszegi-patak K-i partján és a zalasárszegi gyümölcsös területén húzódik a lelőhely. A 2003-as terepbejáráskor őskori, valamint zöm-mel Árpád-kori és késő középkori kerámiatöredékeket gyűjtöttek a felszínen.

A próbafeltárást 2005. július 25. és augusztus 3. között végeztük. A szondaárokkaival átkutatott 870 m² területen csupán 12 m²-nyi felületen mutatkoztak régészeti jelenségek. Mindössze két objektumot tártunk fel. Az M7 autópálya nyomvonalának DK-i részén, alacsony, alig kiemelkedő területen találtunk egy házat. A kelta „tanya” megközelítőleg 3×4 m nagyságú, lekerekített téglalap alakú, széleinél több helyen padka rajzolódott ki. A házban 4 kisebb és 2 masszív cölöplyukat, valamint egy tűzhely nyomát tártuk fel. A leletanyag zömét kerámiatöredékek adják, emellett állatcsont, kevés patics

és kő, egy rossz állapotú vastárgy töredéke és egy fél szakropelitkarpercec került napvilágra.

A nyomvonal É-i részén egyetlen kis gödör jelentkezett, melynek csekély számú jellegtelen edénytöredéke a rézkorra datálható.

A leletanyag a nagykanizsai Thúry György Múzeum gyűjteményébe került.

Munkatárs: Korcsmáros Attila technikus.

TOKAI ZITA MÁRIA

261. Nagyrécse, Sárszegi-patak Nyugat

(Zala megye) R

Nagyrécse határának DK-i részén, a Sárszegi-patakra lejtő domb tetején és oldalán húzódik az É–D hossztenge-lyű lelőhely, amelynek déli harmadát érinti az M7 autópálya nyomvonala. A 2005. július 25. és szeptember 15. között elvégzett megelőző régészeti feltárás során 9527 m²-en 58 objektumot bontottunk ki.

Az ásatás eredményeként némileg módosult a lelőhely kiterjedése és a településjelenségek kora: a terepbejáráskor alkalmával megfigyeltéknél nagyobbak bizonyultak déli, és főleg nyugati irányban, K felé viszont kisebbé vált a lelőhely; a felszíni gyűjtéssel ellentétben római és Árpád-kori leletek egyáltalán nem kerültek elő. A domb oldalán ritkán elhelyezkedő településjelenségek (gödörök, vermek és cölöplyukak) mindegyike a késő rézkori badeni kultúra hagyatéka. Az előkerült leletanyagból két, kisméretű bögréből és mericékből álló edénydepó emelkedik ki.

Munkatársak: Horváth Szabolcs, Kámán Beáta technikusok, Fullár Zoltán egyetemi hallgató. A geodéziai felmérést Soós Zsolt és Vadász Norbert technikusok végezték.

KVASSAY JUDIT

262. Nagyrécse, Tüskevári-dűlő

(Zala megye) Kö

Az M7 autópálya nyomvonalába eső középkori lelőhely tavaly megkezdett feltárását 2005. március–augusztus között folytattuk. A 11 000 m²-t érintő munkálatok a K–Ny irányú dombtetőn folytak. A 15–16. századi település É-i szélét megtaláltuk, a temető, ill. a templom helye egyelőre azonban nem került elő a nyomvonalban. (Az utóbbit egy 2005 tavaszán végzett geofizikai felmérés a nyomvonaltól délre valószínűsítette).

A Petenddel vagy Anddal azonosítható falu területén feltárt nagyszámú objektum közül említésre érdemes egy közel 900 m² kiterjedésű, téglalap alakú karám árokrendszere, valamint egy újabb többosztatú, cölöp- és alapárkos szerkezetű, jól dokumentálható lakóház, mely alól Anjou-kori kemence került elő rendkívül gazdag kerámia és fém salakanyaggal. A lelőhely DK-i szélén több nagyobb gödörkomplexumot is feltártunk.

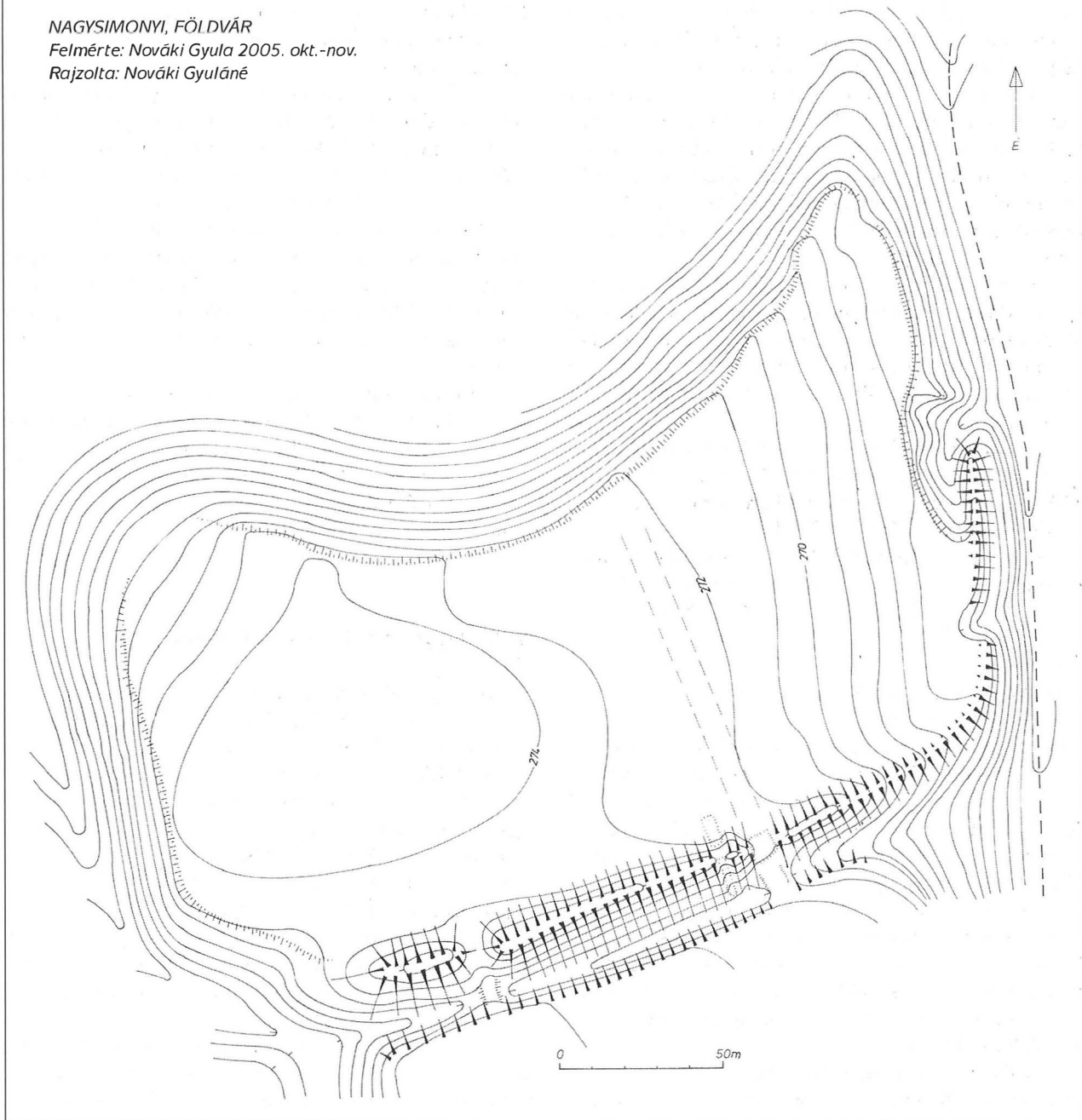
A két szezon alatt feltárt terület nagysága 24 000 m², az objektumok száma 665. A lelőhely keleti irányba folytatódik.

STRAUB PÉTER

NAGYSIMONYI, FÖLDVÁR

Felmérte: Nováki Gyula 2005. okt.-nov.

Rajzolta: Nováki Gyuláné

263. Nagysimonyi, földvár

(Vas megye) Ő

A Nagysimonytól ÉNy-ra 4 km-re van Lánka-pusztá, ettől É-ra 1 km-re pedig Földvár-major. A majortól K-re 200–250 m-re az erdőben található a földvár. Három közigazgatási határ találkozásában fekszik, ezért hol Ostffyasszonyfával, hol Sárvárral kapcsolatban említik, de a valóságban Nagysimonyi közigazgatási területére esik.

Károlyi Mária 1973-, 1975- és 1977-ben végzett itt ásatást. Átvágta a sáncot, a faserkezet korhadat maradványai alapján rekonstrukciós rajzot is készített. Késső bronzkori cserepek is előkerültek, de a leletek nagy

többsége késő kelta kori volt, ház nyomai is előkerültek.¹²

A Rába széles, egykori ártere felett húzódó meredek domboldalba vízmosások által kialakult mély völgyek vágódnak be, így alakult kis egy sor különálló terület. Ezek egyikét használták ki az őskorban. Kétoldaltól mély völgy, illetve a Rába ártere feletti meredek domboldal határolja. Csak D felől, a fennsíkról közelíthető meg, ezért csak ezt az oldalt kellett sáncsal védeni.

12 KÁROLYI, M.: The late Celtic Hillfort at Ostffyasszonyfa – Földvár major (Vas County). ActaArchHung 37 (1985) 391–418.

A sánc jelenlegi belső magassága 3 m, előtte 5–6 m mély és 21–23 m széles mesterséges árok húzódik. A sánc átkanyarodik a K-i oldalra, egyre alacsonyabb, a vége a völgy fölé nyúlik. Teljes hossza 300 m.

A sánc Ny-i végéhez közel 13 m széles kapunyílás van, ez eredetinek tűnik. Innen K-re 90 m-re is megszakad a sánc, mellette végezte a sáncátvágást Károlyi Mária. Ez a nyílás azonban újkori bolygatás lehet, a belső területről erdőnyíladék csatlakozik ide, ennek kialakításával vághatták át szélesen a sáncot, az árkot is feltöltötték.

A többi részen a domb természetes peremét találjuk, erősítés nyoma nélkül, különösen az É-i oldal rendkívül meredek. Az ÉNy-i sarokban a lankás domboldalban a sűrű bozót, áttekinthetetlen erdőben rövid szakaszon nem sikerült az őskori telep szélét meghatározni.

A sánccal és dombperemmel körülvett terület hossza ÉK–DNy irányban 260–265 m, szélessége 130–140 m. Területe jól áttekinthető öreg erdő, de a sáncot rendkívül sűrű bozótos erdő fedi.

A földvárát 2005. október és november havában mértem fel. (Lásd az illusztrációt a 279. oldalon!)

NOVÁKI GYULA

264. Nagyszénás, Vaskapu

(Békés megye) Ó, Sza, Á

2005. augusztus 1–12. között az orosházi Szántó Kovács János Múzeum régészeti feltárást végzett a Vaskapu 5–6 m magas dombjának tetején. A feltáráshoz egy 2003-ban indított kutatási program keretén belül került sor, melyben a múzeum célul tűzte ki a térség 10–11. századi lelőhelyeinek vizsgálatát.

A Nagyszénást Orosházával összekötő műút építéskor (innen az elnevezés is, a domb áttörését nevezik Vaskapunak) találtak itt először temetkezéseket 1935-ben. Később 1947 és 1949 között, majd 1950-ben újabb sírok bukkantak elő. Ekkor már hitelesítő ásatást is végzett Zalotay Elemér.

2005. évi ásatásunk célja – az út Ny-i oldalán – az erősen pusztuló temető pontos datálása és további részletének feltárása volt.

Az őskor közelebről meg nem határozható szakaszába sorolható a feltáráson előkerült több mint tíz, kovából és obszidiánból készült penge, melyek 0,5–5 cm közti nagyságú eszközök. Sajnos a többszöri terepbejárás során sem sikerült őskori kerámiát gyűjtenünk a lelőhely környékén. A felszínen néhány korongolt, szürke színű szarmata edénytöredéket is találtunk. Ezek valószínűleg a műút építése során szétdúlt 2–3. századi sírok telepobjektumaiból származnak. A dombtetőn, valamint annak déli részén a 10–11. századi temetőnek mintegy 11 Ny–K-i tájolású, soros elrendezésű temetkezése került napvilágra. Az előzetes várakozásoknak megfelelően ezek a sírok erősen bolygatottak voltak. A sírok közül mindössze kettőt találtunk a mélyszántás

által érintetlen helyzetben, melyek 80 cm-nél mélyebben feküdtek. Csak egyetlen sír feldúlt csontjai közt találtunk egy pénzérmét, mely Salamon király által veretett ezüstdenár.

A Vaskapu É-i oldalán néhány temetkezést csak feltételelesen dokumentáltunk sírként. Itt egy szabálytalan alakú, nagyjából Ny–K-i irányban húzódó árok betöltésében, egymástól 2–4 m-re több emberi vázrészéből álló csontkupacot tártunk fel. Félig az egyik ilyen „sír” alatt, egy Ny–K-i tájolású, a 11. századi temetkezések soraihoz illő nyújtott helyzetű vázat bontottunk ki. A sírban nyugvó váz combcsonttól lefelé elhelyezkedő csontjait 1,5 m-rel K felé, egy közbeékelődő csonttalom után tártuk fel anatómiai rendben, ugyancsak az árok betöltésében.

Munkatársak: Bagyinszki Mariann, Benedek András, Budinszki Attila, Budinszkiné L. Magdolna, Csőke Dénes, Csúthy András (Pozsony), Dávid Áron, Gyenge Antal, Kovács Orsolya, id. Lichtenstein László, Nagypál Attila, Sziráki Szabina, Tompa György, Tóth Tibor, Tugya Beáta.

LICHTENSTEIN LÁSZLÓ – RÓZSA ZOLTÁN

265. Nagytarcsa, Malomárok feletti dűlő

(Pest megye) U, A, Kk

2005. szeptember–novemberben megelőző feltárást végeztünk az M0 autópálya ÉK-i szektorában, az 55+900–56+300 km-szelvény közötti szakaszon, a Nagytarcsa 14. sz. lelőhelyen. Kiderült, hogy a lelőhely kiterjedése a korábbi terepbejárásokon észlelteknél jóval nagyobb, K–Ny-i irányban 400 m hosszan húzódik a nyomvonalon. A lelőhely a Szilas-patak mellékpataka mellett domboldalon található, objektumok a domb-lejtő legalján, a patakhoz egészen közel is előkerültek. A 22 416 m² területen 75 objektumot tártunk fel, ezek túlnyomó része a kora avar kori faluhoz tartozik: házak, árkok, gödrök, egy cölöplyuk és egy kőből épített szabadtéri kemence(?).

Az ásatás legjelentősebb eredménye a 13. földbe mélyített, négyszögletes alaprajzú épület feltárása. Többségük lakóház volt, mivel tíz épületben kőből rakott kemencét találtunk, mindegyiknél a K-i sarokban. A belsejükben levő cölöplyukak alapján tetőszerkezetük ágasfás-szelemenés volt. Ugyanakkor csak nagyon kevés kicsi paticsdarab került elő. Az objektumok túlnyomó részét alkotó árkok szerkezete a feltárást végére rajzolódott ki, általában szögletes területet öveztek, a házak egy része ezeken belül helyezkedett el. A 11. sz. 18 m belső átmérőjű körárok feltehetően állattartó káram volt.

A leletanyag zöme kerámia és állatcsont, de sok malomkő-töredék is van, egy részüket beépítették a házak kemencéibe. A kerámia szinte kizárólag kézzel formált és díszítetlen, elsősorban fazéktöredékekből áll, előfordul azonban néhány sütőharang-töredék is. A 14. sz. épület ÉK-i sarkában egy csomóban majdnem ép, durva,

hordós testű, díszítetlen fazék (nagymeretű, kihajló peremű) darabja; egy 5,2 cm magas tányér töredékei és egy behúzott peremű tál darabjai feküdtek. Mindössze két kézikorongon készített töredék van a leletanyagban: az egyik kihajló peremének belső oldalát hullámvonal-köteg díszíti, a másiknak az oldalán párhuzamos vonal-köteg látható.

Az 50. sz. ház betöltésében a többi objektumhoz képest meglepően sok edénytöredéken kívül kettős kúpos orsógomb, jó megtartású vaskés és szögletes vascsat volt. A 23. sz. ház betöltéséből pikkelypáncélhoz tartozó két darab téglalap alakú, átlukasztott vaslemez került elő.

Feltártunk egy Ny-K tájolású, nyújtott helyzetű, melléklet nélküli gyermeksírt, és egy bolygatott, nagyrészt elpusztított sír csekély maradványát, amelynél egy vékony bronzlemezről készített, téglalap alakú, közepén átlukasztott kis veretet találtunk.

A lelőhely nyomvonalba eső K-i szélén a dombtető közelében három, egymással párhuzamos, ÉK-DNy irányú, átlag 2 m széles, hosszú árok jelentkezett. Irányuk, alakjuk, elhelyezkedésük alapján nem illeszkednek az avar kori falu szerkezetébe, annál későbbiek lehetnek. Ezt támasztja alá, hogy az 56. sz. árokból egy késő középkori csillagos tarajú sarkantyú töredéke, az 55. és 56. sz. árokból pedig kúpos fejű vasszegek kerültek elő. Kerámia egyik árok betöltésében sem volt.

A lelőhelyen nagyon szórványosan, objektum nélkül őskori cserepek is előfordultak: egy pelyvás anyagú, körömcspípével díszített, nagyméretű újkőkori hombár-edény darabjai, valamint néhány, a Ludanice kultúrához tartozó töredék.

A leletanyag a Tragor Ignác Múzeumba került.

KÖVÁRI KLÁRA

266. Nagytevel, Csuszkáti-dűlő

(Veszprém megye) U?

2005. augusztus 3–22. között ásatásokat folytattunk a Magyar Nemzeti Múzeum és a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum együttműködésében Nagytevelen, a felhagyott községi kőbányától É-ra a Csuszkáti-dűlőben.

Cél az ismert tűzkő-lelőhely vizsgálata volt, őskori kitermelési és megmunkálási nyomokat, őskori bánya-objektumokat kerestünk.

A nyersanyag felsőkréta (szenon) korú sekélytengeri tűzkő, amely fehér pados, helyenként kissé márgás mészkőben fordul elő, nagyméretű gumók formájában. A nyersanyagforrást a felhagyott modern kőbánya feltárja, megmunkált töredékeket a kőbányától a völgytalpig rendszeresen lehet gyűjteni. A jó minőségű, koncentrikusan szürke sávós tűzkő nyersanyag egyike a Dunántúl legjellemzőbb nyersanyagféléseinek, különösen az újkőkori idején több, mint 200 km sugarú körben elterjedt. Feldolgozó műhelytelepét a légvonalban alig 10 km-re levő Kup határában tártuk fel 2000–2003 között.

A nagyteveli tűzkő-előfordulás ennek a jellegzetes nyersanyagnak egyetlen felszíni feltárása; hasonló kőzeteket legközelebb a Kárpátok ívén kívül, a Prut- és Dnyeszter-völgyben, Lengyelországban, ill. Európa ÉNy-i területein ismerünk. Megjelenésében hasonló kőzeteket DNy irányból (Horvátországtól, Szlovénia) is ismerünk a régészeti anyagból, ezeknek geológiai lelőhelye még nem tisztázott.

Az ásatások megkezdésénél két, nehezen belátható tényezővel kellett számolnunk. Az egyik, hogy a modern kőbánya mennyire pusztította el a feltételezhető őskori bányajelenségeket. A másik tényező abból adódik, hogy a Tevel-hegyen sokáig orosz katonai gyakorlótér (tankodrom) működött, aminek a felszínen még ma is akadnak nyomai, különféle fém alkatrészek formájában.

Kutatásunkkal a következő kérdésekre kerestük a választ.

A modern kőbánya által feltárt tűzkő kibúvásokon kívül folytatódik-e a tűzkő felszíni vagy felszín közeli előfordulása bolygatatlan területen? Találunk-e helyszíni megmunkálási és kitermelési nyomokat? Amennyiben ilyenek előfordulnak, meghatározhatók-e a bányászat, a műhelytevékenység időbeli és térbeli dimenziói?

A kutatások előkészítésére még 2001 áprilisában Holl Balázssal geodéziai felmérést készítettünk a reménybeli bányaterületről.

A ásatás megkezdése előtt a területen geofizikai kutatásokat kezdeményeztünk. Elsőként 2004 decemberében Székely Balázs és munkatársai (ABBS Kft.) végeztek a területen méréseket, nagyobb felületen véletlenszerűen bejárva a bánya feletti domboldalt, és egy 10×10 m-es területen 0,5 m-es közönséges vonal menti méréseket végezve. A geofizikai kutatásokat Pusztai Sándor vezetésével (Fractal Bt.) folytatták (2005. július), két, egyenként 60×55, illetve 55×40 m kiterjedésű területen. A kapott adatok alapján az ígéretesebb K-i oldalon a legnagyobb anomália-jelenségek köré telepítettük az ásatási területet.

A humuszréteg nagyon vékony, általában 10–15 cm vastag. A terület jelentős részén a humusz alatt közvetlenül szálkőzet felszín, másutt kőzettörmelék mutatkozott. A kőzettörmelékkel borított területen belül agyagos objektum-foltok mutatkoztak, amelyekre rábontottunk – később ezek a foltok a kőzettörmelék „völgyeit” kitöltő, esetenként jelentős mélységet elérő kitöltéseknek bizonyultak, gazdag műhelyanyaggal, ami helyi tűzkő-megmunkálásból ered. A megmunkált tűzkőszilánkok mellett kvarcitból (egy esetben bazaltból) készült ütőköveket, kalapácsokat találtunk. A megmunkált szilánkok zömében magkő-preparáló szilánkok, ritkán magkőek, retusált eszközt egyáltalán nem találtunk. A műhelygödörök, a későbbi műszeres geodéziai felmérés adatai szerint, pontosan egybeesnek a geofizikai mérések pozitív anomáliáival, míg a negatív anomáliák a felszínre kibukkanó szálkőzet helyzetének feleltethetők meg.

Összesen 8 objektumot sikerült elkülöníteni, amelyek közül a 2. illetve 4. sz. nagy kiterjedésű objektu-

mok több szelvényre is kiterjedtek. A szelvényeket a geofizikai háló mintájára tűztük ki, 5×5 m koordináta-rendszerben. Összesen 10 szelvényt nyitottunk, valamennyiben elértük a közettörmelék-réteg felszínét, de mindössze egy szelvényben bontottuk ki a közettörmelékét a szálkőzetig. Ebben a négyzetben a szálkőzet mentén mélyített bányagödöröket, egymással párhuzamosan futó bányavárat-vegeket találtunk, amelyek a szálkőzettől távolodva mélyülnek. Jelenleg a legmélyebb pont relatív mélysége a szálkőzethez képest 1,3 m; a még kibontatlan objektumokban ennél nagyobb mélységek várhatók.

Biztosan keltezhető értékű leletet az ásatás eddig nem eredményezett.

Faszénmaradványok a műhelyfelszínekről és az agancsos gödörből is előkerültek, ezeket begyűjtöttük és lehetőség szerint radiokarbon kormeghatározást szeretnénk végeztetni rajtuk. Technológiailag a szilánkanyag (tömbök, magkő-preparáló szilánkok és kevés magkő), az ütőkövek, agancsok és a bazaltkalapács (balta) az őskori, valószínűleg újkőkori datálást támasztja alá; a pontos és meggyőző kormeghatározáshoz még további vizsgálatok szükségesek. A magyarországi ismert bányák közül a feltárt jelenségek leginkább a Sümeg-mogyorósdombi kovabányára emlékeztetnek.

T. BÍRÓ KATALIN

267. Nagyvázsony, Kinizsi-vár

(Veszprém megye)

A nagyvázsonyi vár Ny-i falszorosában végzett 2005. novemberi ásatása során sikerült meghatározni egy korai járószintet. Ezen a palotafaltól 220 cm-re egy É-D-i irányú cölöpsorból négy cölöplyukat tártunk fel. A többi árokban megfigyelt cölöplyukak alapján itt egy korai palánkot figyeltünk meg. A palánk a palotafal legkorábbi részével lehet egykorú.

Az É-i, kissé ovális támpillér négyszögletes lábazata ebbe a korai járószintbe mélyül. A támpillér alsó része nincs kötésben a korai palotafallal. A négyszögletes pilléralaptól mérve 170 cm-es magasságig a pillér nincs kötésben a palota falával, ettől felfelé viszont igen. A kötésben lévő falrészek falazása azonban kissé eltér a fal alsó részétől. A falazás kissé rosszabb minőségű, a kövek illesztése nem annyira pontos.

A pillér külső, Ny-i része ívesen lekerekített. A szögletes pilléralaptól 140 cm-re a pillér kifelé ível. Elképzelhető, hogy ez valamilyen boltív maradványa lenne, azt azonban nem tudni, hogy ez minek lehetett a része, a mai várfalhoz nem tartozhatott, de mindenképp a falpalánk megszűnte után épülhetett.

Nem tudni milyen megfontolásból, de a falszorost szürkés(zöldes)sárga agyaggal töltötték fel mintegy 100–120 cm vastagságban. A feltöltés időpontját a leletanyag elemzése adja majd meg. Ezen a feltöltésen alakult ki egy újabb járószint, amelyre főként a falszoros déli részén újabb feltöltések kerültek.

Az említett É-i támpillér É-i oldalán egy szorosan a palotafal mellé épített csonkolt felületű falmaradvány áll, feltehetően annak a zömök toronynak az É-i fala lehetett, amelyet G. Turco 1569. évi alaprajzán látunk a falszoros ezen részén. A torony Ny-i fala ma a várfal külső síkjából kissé kiugorva ma is áll. A torony déli falát nem sikerült egyértelműen meghatározni, ennek okát talán az 1963. évi földmunkákban kell keresni. A palotafal erősen előreugró, csonkolt felületű része azonban feltehetően ezt a falat jelöli. Ha ezt a megfigyelést a további kutatási eredmények is megerősítik, akkor a palota ezen részét a torony építésekor átépítették. Az említett falcsonk egybeépült a palota falának felső részével, amely azonban egyértelműen nem egykorú a fal alsó részével.

GERE LÁSZLÓ – KOPPÁNY ANDRÁS

268. Nárai, Szépvölgyi lakópark

(Vas megye) U?, R?

2005. április 11-én régészeti szakfelügyeletet tartottam a gázvezetékárkok földmunkáinál. A terület egy ÉK felé enyhén lejtő domboldal és plató a belterület szomszédságában az Új élet, József Attila stb. utcák magasságában. Az árokfalakban objektumok nyomát nem láttuk, mindössze egy objektumra (gödör?) utaló edénytöredékeket gyűjtöttünk. Az edénytöredékek késő neolitikusnak és/vagy rézkorinak tűnnek (Lengyel II-től Balaton-Lasinjáig).

Munkatárs: Vámos Gábor.

ILON GÁBOR

269. Nemesbőd határa

(Vas megye) Rő, Kk, Ú

2005 júniusában régészeti szakfelügyeletet, majd megelőző feltárást végeztem az épülő 400 kV-os Győr–Szombathely távvezeték nyomvonalán.

Hátasuti-dűlő: A 225. sz. oszlophely (Hrsz.: 020) Nemesbődtől Ny-ra, egy viszonylag sík területen található, egy K–Ny-i irányú földút É-i oldalán. Júniusban kb. 9×10 m-es területen kutattunk. A lehumuszolt területen régészeti jelenséget nem figyeltünk meg. Néhány késő középkori, újkori szórvány kerámiát találtunk.

Kishatári-dűlő: A 229. sz. oszlop helyén (Hrsz.: 045/18), a Surányi-patak K-i magaspartján, a 86. sz. főúttól É-ra, éppen a lejtő tetején van a lelőhely. A kutatott terület nagysága kb. 9,5×8,5 m volt. A mai felszíntől már 20–22 cm-re jelentkezett egy törmelék-réteg, ami 25–28 cm vastag. Igen sok téglá-, tegula-, imbrex-, kőtöredék, habarcsdarab volt benne, kevés más leletanyag: néhány kerámia, terra sigillata töredék. A törmelék-réteg alatt két, egymásra merőleges, K–Ny, ill. É–D-i falalapozás nyomait találtuk meg. A megfigyelt falalap mélysége csaknem 75 cm, felső széle 100, alja 50 cm. Valószínűleg egy nagyobb római kori épület sar-

kát találtuk meg. A két falszakasz csatlakozási pontja az oszloplábak területén kívülre esik. A falat teljesen kiszedték, illetve a falalapot is megbolygatták, vagy átépítették.

FARKAS CSILLA

270. Nemesrempehollós határa

(Vas megye) Kk

2005. szeptember 6-án terepbejárást végeztünk, de a nagyfokú növényi lefedettség miatt csak igen kis területet tudtunk átvizsgálni. Két régészeti értékkel bíró területet találtunk a falu határában, a Csikorgó-patak és a Füzes-árok között. A Béke utca alatti új kárpótlásos területen egy középkori-késő középkori telepnyomot tudtunk lokalizálni. A falutól É-ra a Balázs-haraszti területén, a dűlő Ny-i szegletében találtunk késő középkori telepnyomokat.

ILON GÁBOR

271. Nemti, Kossuth Lajos utca 52.

(Nógrád megye) I

A Bányaterenyé és térsége szennyvízberuházás I. üteme kapcsán 2005 decemberében bejelentés érkezett, hogy a szennyvíz-gerincvezeték fektetésekor az 52. sz. ház előtti árokból állatsontok kerültek elő. A helyszíni szemle során az aszfaltozott út alatt kb. 1,7 m mélyen egy erősen átégett falú gödör jelentkezett. A fektetési mélység (3,5 m) miatt a gödör kibontása és rajzos dokumentálása nem volt lehetséges. A gödörből csak állatsont került elő, ezért az objektum kormeghatározására nem volt lehetőségünk.

GUBA SZILVIA

272. Németskér, Tornynos-dűlő

(Tolna megye) I

2005. május 9-én terepbejárást végeztem a területen. Az ÉNy-DK-i irányú domb K-i oldala igen meredek, a Ny-i valamivel lankásabb, de meredek, az É-i elég lankás volt. Északon a szántott terület szélénél kb. 1 m-rel lejjebb keskeny terasz és mintha árok lenne, de újkorinak látszott. Erődítésnek nem volt nyoma. A szántott dombtetőn leletet nem találtam. A légi fotón gyengén látszó „átvágás” a felszínen nem mutatkozott.

MIKLÓS ZSUZSA

273. Nick, Kőríz-dűlő

(Vas megye) B, LT, Kő

2005. június 22-én helyszíni szemlét végeztem Nick település déli határában, a Kőríz-patak mellett, ahol szennyvízátemelő telep létesítését kezdték meg. Ennek során csak a legfelső termőtalaj réteget szedték le, így helyszíni szemléink során régészeti jelenségeket csak a gyűjtött leletanyag alapján tudtunk meghatá-

rozni. A leendő telephely északi-középső részében őskori (bronzkor), a kelta korszakba sorolható, valamint középkori kerámiatöredékeket találtunk.

POLGÁR PÉTER

274. Nógrád, vár

(Nógrád megye) Kk, Kú

2005. szeptember 5–16. között folytattuk a vár 2000-ben megkezdett kutatását. Idén a barbakánnak nevezett épület Ny-i részét vizsgáltuk. A falak igen rossz állapotban vannak; konzerválásuk elodázhatatlan. Felmértük és vizsgáltuk a barbakán és a külső vár belső kapuépítményének csatlakozását. Megállapítottuk, hogy a külső vár belső kapuépítménye utólag épült a barbakán kissé rézsűs É-i falához. A barbakán DNy-i részén egy szelvényvel megvizsgáltuk a fal kiromlásának környékén a rétegviszonyokat. A K-i oldalon a bejárat nyílás alsó kősorát dokumentáltuk, így rögzíthető a bejárat helye. Mindkét oldalon előkerült az alapozási kiugrás, így a nyílás szélessége kiszerezhető. A külső oldalon, valamint a kapunyílás alatt téglás, köves bontási törmelék került elő. A külső oldalon a barbakán falát a sziklára építették. Előtte rézsű (feltehetően sziklaárok lejtője) indul D felé. A rézsűn a törmelékes réteg alatt 17. századi (cseréppipával keltezett) szemétreteg csekély részletét tártuk fel. A megvésett sziklafelszínből ítélve a bejárat nyílás alatt egykor vékony fallal elfalazott, függőleges falú, keskeny verem helyezkedett el. E verem az épület belseje alá nyúlt, betöltése a 17. sz. végén következhetett be. Az épület belsejében altalaj jellegű, leletmentes, drapp agyagos réteg felett sziklatörmelékes és humuszos feltöltést, felette 4 járószintet lehetett elkülöníteni. Az alsó rétegek késő középkori (16. sz. eleje), a felsőbbek kora újkori leletanyagot tartalmaztak. A keletkebbi falkiromlásra húzott kutatóárokban megállapíthatuk, hogy az alapozás itt is megszakad. Nem mutat azonban a bejárat alatti veremhez hasonló függőleges síkot, ezért nem valószínű, hogy az építés idején itt is lett volna ajtónyílás.

A barbakán É-i falának részleges letisztítása megmutatta, hogy az É-i fal Ny-ról először ívesen DK felé hajlik, majd egy újabb ívvel ÉK-i irányt vesz. A megtisztított szakaszon a külső vár belső kapuépítményén kívül további falcsatlakozást nem találtunk.

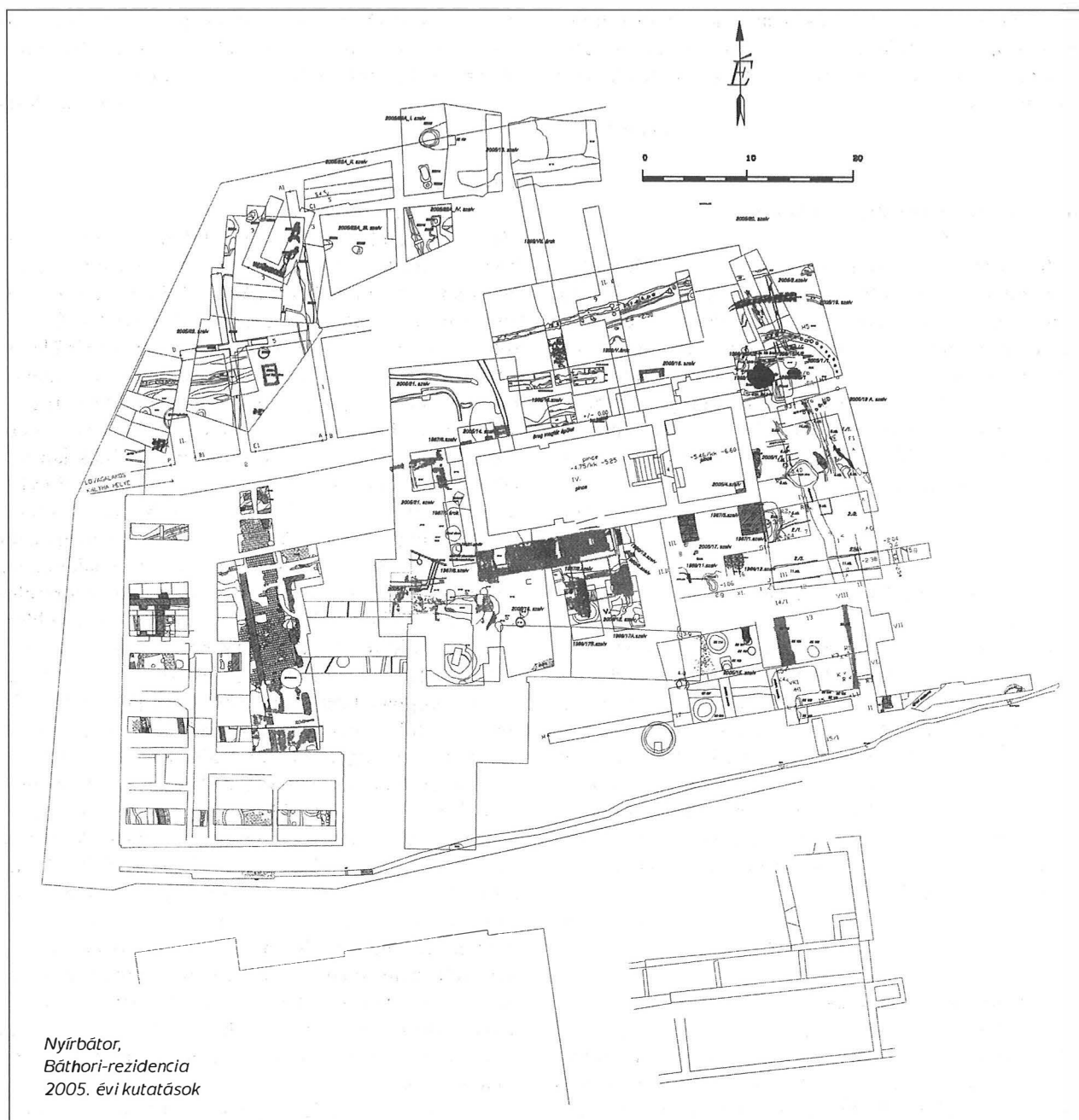
A leletek alapján a barbakánnak nevezett épületet a 16. sz. elejétől a 17. sz. végéig használhatták, ÉK-i részének alaprajzát, valamint K-i falának periodizációját 2006-ban igyekszünk tisztázni.

TOMKA GÁBOR

275. Nyírbátor, Báthori-rezidencia

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, Á, Kk

A nyírbátori Báthori-család központi nemesi rezidiájának régészeti kutatása az 1950-es évek óta – két alkalommal történt egy-egy bő évtizedes megszakítással –

szinte folyamatosan zajlott. Az ezredfordulóra sikerült tisztázni, hogy a rezidencia egy központi udvar köré elrendezett 3 épületszárnyból állt, s lényegében egy építési periódusban készült, melynek azonban több fázisa különíthető el.

A még álló épületrész, az egykori ún. ebédlőpalota, később barokk magtár műemléki helyreállítását megelőző régészeti feltárást 2005 februárja és novembere között egy három hetes augusztusi megszakítással végeztük el. Több mint 2000 m² felületet tártunk fel, igyekeztünk folyamatosan a tervek és a kivitelezés ütemének megfelelően haladni.

A kutatás a volt magtár épületének ÉK-i előterében, az 1. sz. szelvényben indult meg a tél végén, melynek célja a korábbi rezidencia-fázisok felderítése volt.

A magtár alapozási gödre mellett egy sokszorosan megújított, szerves anyagot (fát) tartalmazó járőfelületet sikerült itt feltárni, melyet egy É-D irányú cölöpsor árka vágott ketté. Ennek két oldalán a megújítások száma jelentősen eltért. A magtártól É-ra még két kis kutatóárkot nyitottunk, hogy az 1999-ben itt egy alig 1,5 m-es szakaszon megfogott cölöplyukas árok folytatását tisztázzuk. A magtár É-i falával nagyjából párhuzamos árok elő is került, de további cölöplyukakat már nem tudtunk észlelni. Egyébként épp ez az É-i előtere az épületnek az, ahol nagyon komoly és mély bolygatások történtek az elmúlt évszázadokban.

Az elsőől É-ra nyitott 2. sz. szelvény egy eddig soha nem tapasztalt jelenséghalmazt eredményezett: egymást metsző és egymással párhuzamos, különböző mély-

ségű, szélességű és betöltésű árkok hálózata mellett a szerves anyagú járófelület itt is jelentkezett. A 3–10. sz. szelvényekkel a magtárépület pincéiben végezhetünk szondázó kutatást, ahol korábban csak az 1980-as évek végén ásott két árkot Tamási Judit. A pincék járósíntjének megállapítása mellett eredményeket értünk el a falak alapozása, a két pincerész közötti lépcső tisztázása és a talajvíz szintje tekintetében is. Feltártunk továbbá egy újkori pálinkafőzőt és egy a falak alá befutó barna, agyagos réteget is.

A 11. sz. szelvény a most elbontott szülőotthon udvari épülete alatti pince kiemelt gödre lett, ahol kiderült, hogy a pince ásásakor egy több komplett kályhát tartalmazó hulladékgödört vágtak el. A 12. sz. szelvényt a középkori pincegádor 1999-ben megtalált nyomai alapján a lejáró tisztázására nyitottuk. Nem lehetett minden a szükséges mértékben tisztázni, de az kiderült, hogy a pincelejáróra merőlegesen is fut egy fal, ami egy korábbi, vagy egy még összetettebb konstrukció része lehetett. Az É-i utcafront mentén nyitott 13. sz. szelvényben már nem találtunk egyértelműen a rezidenciához köthető jelenséget, viszont megjelent az Árpád-kor.

A 14. sz. szelvény eredménye egyebek mellett a magtár ÉNy-i sarkából induló 2 falcsovbázis volt, melyek az 1999-ben kicsit keletebbre lelt téglasorokkal együtt kb. kiadják egy tervezett, de soha meg nem épült csatlakozó épületszárny(?) vonalait. A 15. és 16. sz. szelvény a magtár déli, ill. északi előterében kb. fele részben húzódott. A déliben egy bronzkori kerámiát is tartalmazó réteg mellett egy felében megmaradt Árpád-kori kemen-ce és számos faragott követ tartalmazó téglatormellekes sávalapozások érdemelnek említést. A 12. sz. szelvény két oldalán nyitott 17. és 18. szelvényekkel az egykori ebédlőpalotához hozzáépített udvari loggia tartópillé-reinek alapjait sikerült teljes felületben és mélységben tisztázni. Az egykori barokk pincelejárót a feltárás során elbontottuk, azonban a hiányzó pillérből már ez alatt sem maradt semmi, annak építése során a pillért az al-talajig kitermelték.

Az 1. és 2. sz. szelvény közötti rész feltárására nyitott 19. és 19/a szelvényekben egy kör alakú földbástya leégett nyomait sikerült dokumentálnunk: árokba állított facölöpök agyaggal kitapasztva alkották azt a véd-művet, melyet feltehetően az 1550-es évek belháborúi során utólag létesítettek, s mely a rezidencia ostroma-kor pusztulhatott el. A feltárából eddig 5 különböző mé-retű ágyúgolyó és egyéb hadieszközök kerültek elő. E szel-vényekben és a tőlük É-ra nyitott 20. számúban a 2. szel-vényben talált árkok és felületek folytatódtak. A 20. sz. szelvény érdemi kibontására nem jutott lehetőség.

A magtár Ny-i végében a 21. sz. szelvényben előke-rült egy L alakú falszakasz két legalsó téglasora, melyek elhelyezkedésük és jellegük alapján valószínűleg annak a Ny-i palotaszárnynak a lezárását jelentik, melyet 1999-ben és 2002-ben a szülőotthon alatt és annak udvarán szondázásokkal már részben megismertünk. E mostani lelet megerősíti azt az elképzelést, hogy az épületszárny

É-i vége K felé befordul, s felmenő falában valószínűleg csatlakozott is valamilyen formában az ebédlőpalotá-hoz. E szelvénnel lett teljes annak a gödörnek feltára-sa is, melyből a 16. sz. eleji címeres, mázas és mázatlan darabok alkotta kályhák előkerültek. Noha a recens pin-cével elvitt rész kiterjedése ismeretlen, még így is csak-nem teljes kályhák előkerülésével számolhatunk.

Végezetül: a szülőotthontól É-ra, annak egykori kert-jében, valamint az egykori aszfaltos bekötőút elejére ki-terjedő 21. sz. szelvényben előkerült annak a cölöpsor-nak az árka és lyuksora, melyet nagy felületben 2002-ben a magtártól É-ra sikerült rögzíteni. A mostani felü-letben azonban az árok 2–2,5 m mélysége is kiderült, mivel itt a területen eddig nem került sor olyan mérté-kű tereprendezésre, mint a magtár előterében.

Az épület falkutatását és a faragott kőanyag felmé-rését Székér György végezte a régészeti feltárással pár-huzamosan. Ennek keretében sor került az álló épület-részek térszkenneres felmérésére és dokumentálására is. Az eddigi feltárások során előkerült régészeti lelet-anyag restaurálása teljes egészében elkészült.

VIRÁGOS GÁBOR

276. Nyíregyháza-Császárszállás, Butyka

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B

2005. április 5–12. között előzetes régészeti feltárást vé-geztünk az M3 autópálya tervezett nyomvonalába eső 138. sz. lelőhelyen a 235+435–235+545 km közötti sza-kaszon. A lelőhely a császárszállási vasútállomástól D-re fekvő dombháton található. Északon egy laposabban fekvő, náddal benőtt, vízenyős rész, D-en pedig a Nagy-kállóra vezető, Ny–K irányú földút határolja.

A 2002. és 2003. évi terepbejáráson a Butykaról Nagy-kállóra vezető földút szögletében kevés őskori, császárkori és Árpád-kori cserepet gyűjtöttek a Jóna András Múzeum régészei. A leletek a lejtő közepe táján jelentkeztek.

A kb. 3200 m²-nyi kutatott területen kisszámú, jól látható, szürkésbarna, illetve néhány rosszul észlelhető, világosbarna folt jelentkezett. Régészeti jelenségnek 1 árok és 2 gödör bizonyult. Az árokból két darab kézzel formált, őskori (bronzkori) kerámiatöredék került elő. A két gödör leletanyagot nem tartalmazott. Az árokkal megegyező be-töltésük alapján feltehetően azzal egykorúak.

Munkatársak: Almássy Katalin, Pintye Gábor régé-szek és Gábor Tamás rajzoló.

SCHOLTZ RÓBERT

277. Nyíregyháza-Császárszállás, Dohányszárító

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, LT, Sza, Á

2005. április 6. és május 19. között végeztük a megelőző régészeti feltárást az M3 autópálya 144. sz. lelőhelyén, ami egy É–D irányú dombhát. A régészeti munkálatok 12 064 m² területet érintettek, a lelőhelynek csak a nyomvonalba eső részét. A lelőhely feltehetően min-den irányban tovább folytatódik.

A kutatás során 2 őskori árkot, 37 őskori gödröt, 2 őskori házat, 1 őskori sütőkemencét, 8 kora bronzkori gödröt, 4 késő vaskori gödröt, 4 késő vaskori házat, 5 késő vaskori cölöplyukat, 4 császárkori árkot, 60 császárkori gödröt, 5 császárkori házat, 5 császárkori kemencét, 4 császárkori cölöplyukat, 1 Árpád-kori házat, 4 Árpád-kori kemencét, 1 kérdéses korú árkot, 1 kérdéses korú körárok-szakaszt, 87 kérdéses korú gödröt, 2 kérdéses korú házat és 5 kérdéses korú kemencét tártunk fel.

A leletanyag tekintélyes részét a vaskori és császárkori kerámia teszi ki. Kiemelkedő fontosságú a kora bronzkori Nyírség-kultúra több kiegészíthető edénye, míg a császárkorból egy amfora fültöredéke érdemel külön említést.

A leletanyag a Jósa András Múzeumba került.

Munkatársak: Nagy Márta, Scholtz Róbert régészek, Király József, Gábor Tamás, Svéda Csaba rajzolók és Bocz Péter régésztechnikus.

PINTYE GÁBOR

278. Nyíregyháza-Császárszállás, Érpataki-főfolyás Ny-i part

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Ő, Sza

2005. április 13. és május 23. között végeztük az M3 autópálya építését megelőző feltárást a 135. sz. lelőhelyen. 2002 októberében és 2003 márciusában a terepbejárás során ezen a lelőhelyen bronzkori és császárkori cserepek kerültek elő. A 2567 m²-nyi feltárt területen az egykori települést É-ről mély, vízjárta rész, K-ről az egykori vízfolyás – jelenleg az Érpataki-főfolyás – határolta. Maga a lelőhely a Ny–K irányú dombhát É-i lankásabb oldalán jelentkezett. Az objektumok a terület déli felén sűrűsödtek, így vélhetően az egykori – a 136. sz. lelőhelyen összpontosuló – császárkori település É-i szélét sikerült megfognunk. A vízközei, laposabb részeken csak elszórtan találtunk egy-két árkot és gödröt.

Összesen 110 objektumot tártunk fel. Túlnyomó többségük (89) különböző méretű, egyenes vagy ívelt oldalú, méhkas alakú gödör. További 2 házalapot, 2 szabadtéri kemencét, 2 gödörbokrót és 13 kerítő, ill. vízelvezető árkot sikerült még feltárnunk. Az objektumok túlnyomó többségének leletanyagát a szürke és téglaszínű korongolt kerámia, kézzel formált durva edények töredékei és igen nagy mennyiségű, esetenként égett állatcsont alkotta. Őskori leletanyagot 1 gödörben sikerült dokumentálnunk. Nem volt leletanyag 24 gödörben, 1 gödörborkorban és 5 árokban.

Munkatársak: Nagy Márta régész, Kiss László, Gábor Tamás és Svéda Csaba rajzolók.

SCHOLTZ RÓBERT

279. Nyíregyháza-Császárszállás, Gerda-tanya

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, Sza

2005. május 1. és július 1. között megelőző régészeti feltárást végeztünk az M3 autópálya építéséhez kap-

csolódó 4. sz. út korrekciójára eső 136 sz. lelőhelyen. A 2002. és 2003. évi terepbejárások során bronzkori, vaskori és népvándorlás kori cserepeket gyűjtöttünk. A közelítőleg É–D-i dombvonulaton húzódó lelőhelyet mindössze egy faszor választja el a 135. számútól, vagyis valószínűleg összetartoznak. Viszonyuk a feltárást során lett egyértelműbb. Az objektumok két részen csoportosultak, egy kisebb és egy nagyobb dombhoz kötődően. Az É-i csoport közepén húzódott a faszor, ezért É-i fele a 135., a déli a 136. lelőhelyszámot kapta. Egy ritkább rész után következik a déli csoport, amelyik főleg a Ny–K irányú dombhát déli lankásabb oldalán jelentkezett. Feltűnő, hogy egészen a mély részben, a jelenleg már vizes területen is voltak gödrök, árok. Ezt a déli végét a lelőhelynek sajnos a kivitelezés közben megbolygatták.

A kutatott 16 394 m²-en 455 objektumot tártunk fel, melyek túlnyomó többsége különböző méretű, egyenes vagy ívelt oldalú, méhkas alakú gödör. A településeket árok és árokszakaszok tagolják. Néhány házat és kemencét is feltártunk. Az objektumok közül 3 közelről nem meghatározható őskori, 6 bronzkori. Figyelemre méltó a Gáva-kultúra háza. Ugyanerre a korszakra kelteztünk további 48 objektumot. A legsűrűbb település a császárkori volt: 3 ház, 172 gödör, 2 árok, 1 kemence, 1 gödörbokrót és egy „gödörhulla” tartozott ide. Ez utóbbi fölött még egy kemence is volt. A legdélebbi és legvízesebb részen került elő egy kisebb(?) népvándorlás kori település 1 gödre és 4 egymás mellett lévő háza.

Az objektumok túlnyomó többségének leletanyagát a szürke és téglaszínű korongolt kerámia, kézzel formált durva edények töredékei és igen nagy mennyiségű állatcsont alkotta.

A leletanyag a Jósa András Múzeumba került.

Munkatársak: Babolcsi Andrea, Gergely Balázs régészek; Gábor Tamás, Király József, Kiss László, Svéda Csaba, Tóth Róbert rajzolók; Bakos János, Bocz Péter technikusok; Mester Andrea gyűjteménykezelő.

ALMÁSSY KATALIN – ISTVÁNOVITS ESZTER –
NAGY MÁRTA – PINTYE GÁBOR – SCHOLTZ RÓBERT

280. Nyíregyháza-Császárszállás, Halomi-dűlő

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Sza

Az M3 autópálya nyomvonalának terepbejárása során nem tudtuk egyértelműen eldönteni, hogy lelőhelyet találtunk-e, vagy sem, mert nagyon szórványosan és nagy területről gyűjtöttünk cserepeket. Csak a humuszolás során vettünk észre egy császárkori temetkezést. 2005. május 2–12. között végeztük el a 139. sz. lelőhely megelőző feltárást. A lelőhely egy É–D irányú homokos plató É-i nyúlványán fekszik. A feltárt 4098 m²-nyi területen előkerült császárkori temető Ny-i és K-i szélé lezárt, de É-ra és D-re feltehetőleg folytatódna a temetkezések. Összesen 39 objektumot bontottunk ki és dokumentáltunk. A temetkezések zöme rabolt volt.

Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita

2005. április 17-én a humuszos ellenőrzésekor a 139. sz. lelőhelytől K-re cserepeket és objektumokat találtunk. Április 19. és május 12. között végeztük a megelőző feltárást a 139/a lelőhelyen. Ezt egy mélyebb rész választja el a 139. sz. É-D-i homokos platójától. Itt indul egy újabb alacsony dombhát. Az előkerült császárkori teleprészlet túlnyúlik a nyomvonalon, az épp a szélét érinti. Összesen 25 császárkori gödröt és egy kence-maradványt bontottunk ki és dokumentáltunk. A feltárt terület 200 m².

A leletanyag a Jósza András Múzeumba került.

ISTVÁNOVITS ESZTER – GERGELY BALÁZS

281. Nyíregyháza-Császárszállás, Lucerna

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Ő, Sza

2005. március 22. és április 14. között megelőző régészeti feltárást végeztünk az M3 autópálya 140. sz. lelőhelyén. A 2002. és 2003. évi terepbejárás során kevés őskorinak tűnő cserepet találtunk az É-D-i irányú, jó fekete földű magaslaton. A feltárást során 56 objektumot bontottunk ki főleg a nyomvonal É-i felén. Közülük 14 leletanyag nélküli, 1 természetes képződmény, 1 őskori, 26 császárkori volt.

A 26 császárkori objektum 1 kivételével mind gödör. Külön figyelmet érdemel a 23. sz. objektum, amelyet ipari létesítményként értelmeztünk. Az objektum lekerekített négyszög alakú, méretei 300×305 cm, mélysége 23–30 cm a humuszos szintjétől mérve. Az objektumban három átégett foltot (tűzhely?), illetve egy kisebb gödröt tártunk fel, mely a tüzelőhelyek kiszolgáló gödre lehetett. Ezek közvetlen közelében, és a kiszolgáló gödörben jól iszapolt szürke és téglaszínű, ill. kézzel formált kerámiát, valamint kerámia- és fémsalakat és egy kisebb meghatározhatatlan vastárgyat találtunk.

A gödrök általában ovális foltként jelentkeztek, betöltésük szürkésbarna, rézsútosan szűkültek, átlagos méretük 160×190 cm, mélységük 40–50 cm között váltakozott. A többi császárkorba keltezhető objektumban kézzel formált és korongolt szürke kerámia és állatcsont volt.

Munkatárs: Almássy Katalin régész.

KÁDAS ZOLTÁN – MARTA, LIVIU – SANA, DANIEL

282. Nyíregyháza-Császárszállás, Vasútállomástól Nyugatra (Butyka)

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, LT, Sza, Á

Az M3 autópálya építéséhez kapcsolódó 4. sz. út korrekciójára eső 137. sz. lelőhelyen 2005. március közepe és augusztus 19. között végeztük a megelőző feltárást, összesen 27 762 m²-en.

A lelőhely több egységre oszlik, szinte folyamatosan végighúzódik rajta egy többretegű császárkori település, amelyiknek a legsűrűbb része a feltárt terület É-i felén emelkedő magas dombon fekszik. Ehhez kapcsolódik egy 4 sírből álló császárkori „temető”. Ugyanitt egy késő bronzkori település is volt, ill. egy szórványos Árpád-kori telep.

A dombtól D-re lévő mély részen valószínűleg karámkok körárait találtuk meg és szórványosan néhány gödröt. Ettől D-re újabb, de alacsonyabb hát emelkedett, amelyen mindkét korszak további telepérszei kerültek elő egy kelta temető és egy igen szórványos kora bronzkori település kíséretében. Előkerült egy kora bronzkori és két bronzkori sír is. A gödrök közül 19 őskori, 10 kora bronzkori, 60 bronzkori, 8 késő bronzkori, 1 vaskori, 1174 császárkori, 12 Árpád-kori, 349 kérdéses korú. Nyolc császárkori, 1 kora népvándorlás kori és 5 kérdéses korú ház mellett 7 császárkori tűzhelyet, 4 őskori, 12 kérdéses korú és 3 recens árkot is kibontottunk.

A 43 síros kelta temető részlet sírjait a nyomvonal mellett lévő őskori kurgán (Jósza András Kurva-halomként emlegeti) D-i és K-i részébe ásták. A vegyes rítusú temető nagy részét feltártuk. Kora az üveggarperecek, a bronz női övláncok, a négytagú bokaperecek és a vitézkötéses fibulák alapján LTC1.

A császárkori telepen belül az anyag feldolgozása után valószínűleg több kronológiai fázis különíthető majd el. Fontos támpontot szolgáltat ehhez a terület legmagasabb részén szuperpozícióban lévő házak és gödrök anyaga. Szembetűnő a tárolóvermek nagy mérete és a házak párhuzamos, mintegy „utca jellegű” elrendezése. A leletanyagból kiemelhetők a terra sigillata töredékek, néhány bepecsételt kerámia, egy kétsoros csontfésű és az egy bizonyos zónára koncentrálódó vassalak, mely műhelyt is jelezhet.

A leletanyag a Jósza András Múzeumba került.

Munkatársak: Babolcsi Andrea, Sanda Crişan-Băcuet, Dan Crişan-Băcuet, Istvánovits Eszter, Kádas Zoltán régész; Belezna Gabriella, Gábor Tamás, Király József, Kiss László, Svéda Csaba rajzoló; Bakos János, Bocz Péter technikusok; Mester Andrea gyűjteménykezelő; Berendi Erzsébet archaeozoológus.

ALMÁSSY KATALIN – BEJINARIU, IOAN –

GINDELE RÓBERT – JAKAB ATTILA – MARTA, LIVIU –

MATEI, ALEXANDRU – NAGY MÁRTA – POP, HOREA

283. Nyíregyháza-Felsősima, Gyebrás-tanyától DK-re (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Sza, Á

Az M3 autópálya 217. sz. lelőhelye a 161. sz. közvetlen szomszédságában található, attól K-re fekvő alacsony hátton húzódik. Keleti vége már egészen mély részen van. Terepbejáráskor nem találtunk itt régészeti anyagot, a humuszos során kerültek elő az objektumok. 2005. szeptember 26. és november 18. között végeztük el a megelőző feltárást.

Összesen 274 császárkori és Árpád-kori objektumot tártunk fel. A laza szerkezetű települések mindkét irányban túlnyúltak a nyomvonalon. 134 objektumot – leletanyag híján – nem sikerült keltezni.

A császárkorra keltezhető 78 objektum (1 ház, 2 árok, 74 gödör és 1 sír). A ház lekerekített négyzet alakú, méretei 310×240 cm, mélysége 25 cm. Északkeleti részében égésnyomok voltak, itt lehetett benne egy tűz-

hely. Cölöplyukakat nem azonosítottunk. A feltárt gödörök nagy része méhkas alakú volt. Közülük az egyikben egy kutyacsontvázat találtunk.

A lelőhelyen az egyetlen feltárt temetkezés szintén a császárkorba keltezhető. Az É-D-i tájolású sír feltárásakor nem látszott, egy árok bontásakor került elő. Csak a csontváz egy részét sikerült megmentenünk, a koponyából csak az alsó állkapocs maradt meg, illetve felkar, comb és lábszártöredékek. A nyakánál 7 szem gyöngyöt találtunk.

A császárkorra keltezhető objektumok leletanyaga nagyrészt jól iszapolt szürke- és téglaszínű korongolt, ill. durvább, korongolatlan kerámia, egy terra sigillata töredék. Volt néhány vastárgy (pl. fibula) és csonteszköz (pl. lyukasztó) is. Sok volt az állatcsont. A feltárt leletanyagból említésre méltóak a gyöngyök, ill. egy tükör.

Az Árpád-korra keltezhető 41 objektum közül 8 ház, 2 ipari létesítmény, 1 kemence, 28 gödör és 2 árok. A házak általában véve négyszög vagy lekerekített négyszög alakúak voltak. Méreteik hasonlóak: a legkisebb 280×300 cm, a legnagyobb 370×400 cm. Háromban sikerült cölöpszerkezetet, hatban pedig kemencét megfigyelnünk. A tetőszerkezetek házanként változtak. Volt olyan, ahol a 4 cölöplyuk a Ny-i és a K-i oldal közepén, ill. a DNy-i és DK-i sarokban volt. Egy másik házban a három cölöplyukat az épület ÉNy-i sarkában, ill. az északi és a déli oldal közepén találtuk meg. A kemencék a házak ÉK-i részében voltak, egy esetet leszámítva, amikor az épület K-i végébe tapasztották. Csak egy objektum esetében sikerült azonosítanunk a kemence munkagödörét is. Találtunk egy szabadtéri kemencét is munkagödörével együtt. Az öt árokszakaszz összefüggött, vagy vízelvezető árkok voltak vagy a káramokat kerítették körbe.

ASTALOŞ, CIPRIAN – HÁGÓ ATTILA – MARTA, LIVIU – POP, DAN

284. Nyíregyháza-Felsősim, Gyebás-tanyától ÉK-re (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Ó, B, Sza, Á

Az M3 autópálya nyomvonalának 2003. évi terepjárása során az alacsony dombháton került elő egy ponton egy fél orsógomb és egy igen rossz megtartású koponyatöredék. A lelőhelyet ez alapján regisztráltuk (161. és 161/a). A lelőhely két, egymással csaknem párhuzamosan futó magas dombvonulaton húzódik. A feltárt terület V alakú, a nyomvonalat és a hozzá csatlakozó útkorrekciót érintette. A lelőhely K-i és Ny-i szélét sikerült lezárunk, É-ra és D-re messze túlnyúlik a feltáráson.

2005. július 21. és október 3. között 19 920 m²-nyi területen egy császárkori és egy Árpád-kori temető sírjait bontottuk ki. Összesen 377 régészeti objektum került elő: 1 késő bronzkori árok, 1 őskori gödör, 153 császárkori sír, amelyek közül 34 kerítőárkos, 13 körárkos, 39 kísérőárkos (két oldalról fülszerűen egy-egy rövidebb árok keretezte), volt további 9 császárkori árok, 5 császárkori gödör, 1 császárkori cölöplyuk. Az Árpád-kori

temetőnek 102 sírját figyeltük meg. Kérdéses a kora 22 gödörnek, 5 ároknak, 1 cölöplyuknak.

A császárkori leletanyag igen gazdag annak ellenére, hogy a sírok zöme rabolt. Nagyobb mennyiségben került elő római import (pl. emailos fibulák), de akadt germán eredetű tárgy is. Több aranytárgy került napvilágra: torques, vödöröcsüngő, lunula. A sírok edénykészlete szokatlan, archaikus. A rítus jellegzetes szarmata, ezen belül megfigyelhetők keleti elemek is (pl. négyszögletes árok temetkezés nélkül, saroglya a halott alatt). A Felső-Tisza-vidék egyik legkorábbi szarmata temetője, a Kr. u. 2. században kezdődött el a használata.

Az Árpád-kori temetőben sok érme került elő, ami alapján inkább a korszak második felére keltezhetjük a sírok zömét. A többitől elkülönülve került elő egy rabolt, nyúzott lovas temetkezés, melyet a mellékletül adott nyéltámaszos balta a 10. századra keltez. Egy másik – alaposan kiszántott – lovas temetkezés maradványai közvetlenül az S végű hajkarikás sírok szomszédságában helyezkedett el.

A leletanyag a Jósza András Múzeumba került.

Munkatársak: Babolcsi Andrea régész; Bakos János, Bocz Péter, Mester Andrea ásatási technikusok; Gábor Tamás, Kiss László rajzoló; Bene Zsuzsanna, Heipl Mónika egyetemi hallgatók.

ISTVÁNOVITS ESZTER – ALMÁSSY KATALIN

285. Nyíregyháza-Felsősim, Henzsel-tanya

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, Á

2005. június 15-én lelőhely-azonosítás céljából helyszíni szemlét tartottunk a területen, ahol 3 éve egy róka-lyukban csontokat és egy keresztet találtak. Erről 2004 őszén szereztünk tudomást. A leletet jutalom ellenében a találó átadta a múzeumnak: az öntött bronz erekllyetartó kereszt előlapján vésett Krisztus ábrázolás, hátlapján már eléggé elmosódott görög betűs szöveg, minden bizonnyal Jézus Krisztus nevének rövidített alakját tartalmazza. A megmutatott lelőhelyen a horhos mindkét oldalát bejártuk, azonban a felszínen egy bronzkori cserépdarabon kívül embercsontot nem találtunk. Ez jó jel: a sírok még nem lettek megbolygatva. A területen valószínűleg a 10. sz. második felében, vagy utolsó harmadában megkezdett, becslésünk szerint 20–80 síros Árpád-kori temető található.

NÉMETH PÉTER

286. Nyíregyháza-Felsősim, Pócsik-tanya

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Ó, Sza

2005. szeptember 14. és október 4. között előzetes régészeti feltárást végeztünk az M3 autópálya tervezett nyomvonalába eső 162. sz. lelőhelyen, a 219+220–219+280 km közötti szakaszon. A lelőhely egy K–Ny irányú kis domb déli oldalán és a tőle Ny-ra elterülő vízjárta mélyedésben található. A 2003. évi terepbejárás során a jelenlegi Gyebás- és Pócsik-tanya közötti fekete, kö-

tött talajban kevés őskori és császárkori cserepet gyűjtöttünk.

A 3744 m²-nyi lelőhelyen 2 házalapot, 6 cölöplyukat, 57 gödröt és két kerítő-, illetve vízelvezető árkot sikerült feltárnunk. Az objektumok többségének leletanyagát a császárkori szürke és téglaszínű korongolt kerámia, kézzel formált durva edények töredékei és állatcsont alkotta.

Őskori leletanyagot 1 gödörben dokumentáltunk. Császárkori leletanyagot 2 ház, 29 gödör és egy árok tartalmazott. Utóbbiban a kerámatöredékek mellett egy macska tetemét tártuk fel. A félig földbe mélyített, cölöpszerkezetes házak a terület DNY-i oldalán jelentkeztek. Betöltésükből terra sigillata töredék, szürke, korongolt, illetve durva házikerámia és jelentős mennyiségű állatcsont származott.

Munkatársak: Gábor Tamás, Kiss László rajzoló.

BABOLCSI ANDREA – ISTVÁNOVITS ESZTER – SCHOLTZ RÓBERT

287. Nyíregyháza, Ipari park II.

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Á

A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága 2005. augusztus 8. és szeptember 21. között megelőző feltárást végzett a leendő beruházás helyén. A terület közvetlen szomszédságában a megelőző években bronzkori és Árpád-kori települések nyomai kerültek elő.¹³

A tervezett 80×100 m-es csarnok helyén feltárt 95 objektum közül 87 bizonyult régészeti jelenségnek. Árpád-kori leletanyagot 29 gödör, 13 ház, 14 kemence, 23 cölöplyuk és egy kút tartalmazott. Hat árokban és 8 gödörben nem találtunk régészeti leleteket. Utóbbiak a településen belüli helyzetük és az Árpád-kori objektumok betöltéséhez hasonló betöltésük alapján feltételezhetően erre a korszakra keltezhetők. A belső kemencés Árpád-kori házak a terület NY-i, magasabb részén, nagyjából egy ÉNY-DK irányú sorban húzódtak. A házak igen szerény leletanyagot, elsősorban szemcsés, hullámvonal-mintás kerámiát, illetve állatcsontot tartalmaztak. Fém tárgyakat a szőrványos vassalakokon kívül nem sikerült dokumentálnunk.

A leletanyag a Jósza András Múzeumba került.

Munkatársak: Gábor Tamás, Kiss László rajzoló, Mester Andrea gyűjteménykezelő.

SCHOLTZ RÓBERT

288. Nyíregyháza-Mandabokor, Ági-telep

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Szk

2004-ben az M3 autópálya nyomvonalán végzett telepbejárás során kisebb mennyiségű szkíta kerámia került elő a rozsréti út É-i oldalán. 2005 májusában a gépi humuszosítás során beigazolódott, hogy a területen régészeti lelőhely húzódik (153. sz. lh.). Június végén megelőző feltárást kezdtünk. A kirajzolódó objektumok közül 12 csontvázas, 15 urnás és 4 szórt hamvas szkíta temetkezésnek bizonyult. Az előkerült urnák közül egy sem volt ép, néhányat majdnem teljesen megsemmisített a szántás. Nem kizárt, hogy a temető hajdanán több sírből állhatott. A fennmaradó tizenegy objektum közül egy újkori árok és öt újkori gödör mellett három objektum (két gödör és egy árok) korát nem tudtuk meghatározni, egy pedig geológiai jelenségnek bizonyult.

A leletanyag a nyíregyházi Jósza András Múzeumba került.

Munkatársak: Istvánovits Eszter régész és Bocz Péter ásatási technikus.

GERGELY BALÁZS

289. Nyíregyháza-Mandabokor II.

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, Sza

2005. szeptember 21. és november 16. között végeztük az M3 autópálya 154. sz. lelőhelyének megelőző feltárást. A környezetéből alig kiemelkedő homokháton 176 régészeti objektumot bontottunk ki.

Egy bizonytalan, mély, esetleg kútként szolgáló császárkori objektumon, ill. egy kérdéses korú árkon kívül csak gödrök kerültek elő. Az objektumok közül 54 császárkori, 1 kora bronzkori, 117 pedig kérdéses korú. A méhkas, tölcser vagy tojásdad alakú objektumok agyaggyerő gödrök voltak. Átmérőjük 100 és 270 cm között, mélységük 10 és 160 cm között változott, betöltésük általában barnásszürke és szürkésbarna volt.

A szokásos császárkori leletanyagon túl említésre méltó egy amforatöredék, egy vaskés, egy csonteszköz, terra sigillata töredékek és egy kutyacsontváz.

HÁGÓ ATTILA – KÁDAS ZOLTÁN –

MARTA, LIVIU – POP, DAN

290. Nyíregyháza, Rozsrét bokor

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, Ú

2005. január 6-án helyszíni szemlét végeztünk a Nyíregyháza-Debrecen összekötő 4. sz. főút mellett, a Marsó Kft. telepe és a Nyíregyháza Rozsrét bokor 15. sz. alatti ház közötti területen (legelőn), ahol humuszosítást végeztek. A lehumuszosított sáv É-i felében húzódó É-D irányú alacsony homokháton egy kb. 50×50 m-es területről bronzkori és újkori mázas cserepeket gyűjtöttünk.

Munkatárs: Szegfű László.

SCHOLTZ RÓBERT

13 KURUCZ K.: Nyíregyháza, Ipari park. In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2002, 248.; KURUCZ K.: Nyíregyháza, Ipari park. In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2003, 262.; KURUCZ K.: Nyíregyháza, Ipari park. In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2004, 254.

291. Nyíregyháza-Rozsrétszőlő

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B?, Szk?, Sza

2005. október 28. és november 30. között végeztünk megelőző feltárást az M3 autópálya 218. sz. lelőhelyén. A teljes terület K-i és Ny-i szélén volt a feltárás, egy 2, ill. egy 10 m széles területen. Valószínűleg egy mélyebb fekvésű területéről van szó. Mivel a feltárás előtt már volt itt tereprendezés, az eredeti felszín eltűnt. A talaj agyagos, kötöttebb. A gödrök egy része igen sekély, vagyis a terület elég sokat kophatott.

Összesen 24 objektumot tártunk fel. A gyér leletanyag alapján egy késő bronzkori és/vagy szkíta kori, ill. egy császárkori település részlete került elő. Az őskori telepnek több gödörházát is feltártuk, a császárkorból azonban csak gödrök kerültek elő. Bár D felől egy nagyobb üres terület határolta, valószínűleg mégis összefügg a 181. sz. lelőhellyel.

A leletanyag a Jósza András Múzeumba került.

ALMÁSSY KATALIN – GINDELE RÓBERT

292. Nyíregyháza-Rozsrétszőlő, Alsóbadúri úttól Ny-ra

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Ő

2005 júniusában az M3 autópálya nyomvonalának 222+600 km tájékán egyetlen őskori gödröt tártunk fel, melyben egyetlen jellegtelen cserepet találtunk (216. lh.). A lelőhely valószínűleg a nyomvonaltól É-ra húzódik.

ALMÁSSY KATALIN – ISTVÁNOVITS ESZTER

293. Nyíregyháza-Rozsrétszőlő, Marsó-telephely

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, Sza

2005. október 28. és december 7. között végeztük az M3 autópálya 182. sz. lelőhelyén a megelőző feltárást. Valószínűleg mélyebb fekvésű területéről van szó. A különböző munkálatokhoz kapcsolódó tereprendezések miatt az eredeti felszín már eltűnt. A talaj agyagos, kötöttebb. A foltok jól rajzolódtak.

Közel 2000 m²-en 44 objektumot tártunk föl. Ezek közül késő bronzkori 13 gödör és 1 sír, késő császárkori 4, szabályos téglalap alakú ház és 1 sír, ill. 2 gödör. Külön említésre méltó a négy császárkori épület egyike, amelyekben faragásnyomokat mutató agancstörédek kerültek elő. Egy modern árok több régészeti objektumot is bolygatva futott keresztül a területen. 21 objektum korát nem lehetett meghatározni.

A leletanyag a Jósza András Múzeumba került.

ALMÁSSY KATALIN – GINDELE RÓBERT

294. Nyíregyháza-Rozsrétszőlő, Nevelős-homokbánya

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B?, V?, Sza

2005. október 4. és december 7. között végeztünk megelőző feltárást az M3 autópálya 181. sz. lelőhelyén, 4139 m²-en. A lelőhelyen – amely egy domb K-i, lankás lejtő-

jén húzódik – egy késő bronzkori, és/vagy kora vaskori, ill. egy császárkori telep került elő. A többbrétegű császárkori telep egyik fázisa valószínűleg egykorú a szomszédos? 36/c lelőhelyen feltárt temetővel. Az is kérdés, hogy a telep valamelyik fázisa kapcsolatban volt-e a 4. sz. út túloldalán, egy homokbányában előkerült császárkori sírokkal (JAM Adattár 98.8.). A későbronzkori telep szintén áthúzódott a homokbánya területére, és megválaszolando a kora vaskori településsel való viszonya.

Feltártunk összesen 444 objektumot, amelyekből bronzkori 1 ház, 3 árok, 93 gödör, késő bronzkori 64 gödör és három árokszakasz, biztosan kora vaskori 5 gödör, őskori 33 gödör és 1 ház tűzhellyel, császárkori 14 ház, 1 omladék, 1 sír, 4 árok, 170 gödör, kérdéses korú 2 agyagtapasztás, 34 gödör, 3 cölöplyuk és 3 árok. Említésre méltó a többinél sokkal mélyebb, szabályos téglalap alakú, földbe mélyített, császárkori ház, két rövidebb oldala mentén 3-3 cölöplyukkal.

A leletanyag a Jósza András Múzeumba került.

ALMÁSSY KATALIN – GINDELE RÓBERT

295. Nyíregyháza-Rozsrétszőlő,

Nevelős-homokbányától D-re (Varga-tábla)

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, Sza, Á

2005. július 25. és október 10. között megelőző feltárást végeztünk az M3 autópálya 36/c lelőhelyén. A feltárt terület nagysága: 6188 m².

A lelőhely egy kisebb, közelítőleg É-D-i háton húzódik végig. Az egykori felszín két kisebb domborulatra oszlott. Érdekes módon éppen a két hát közötti kisebb természetes mélyedésben találtuk a legtöbb objektumot, és É felé, ahogy magasodott a domb, annak legtetetjén egy 50–100 m-es területen „elfogytak” a gödrök, hogy aztán újból fokozatosan egyre több kerüljön elő belőlük. Ez a terület már újabb lelőhelyszámra szerepel (181), de nincs kizárva, hogy eredetileg összetartoztak.

A vizsgált területen egy késő bronzkori és egy többbrétegű császárkori telep, ill. egy 5. századi temető nagy részét tártuk föl. Ezt néhány Árpád-kori objektum színezi.

Legérdekesebb a szinte teljesnek mondható 5. századi temető 34 sírja. A mély sírokban gyakori volt a csontfésű, több fibula – köztük egyedi darabok is – került elő. Viszonylag ritka volt a megbolygatott temetkezés, s ugyancsak kevés edényt találtunk a sírokban. Az előzetes adatok alapján vegyes népesség használhatta ezt a temetőt.

A települések közül egy késő bronzkori (Gáva) telep volt a legkorábbi, körülbelül az objektumok harmada (mintegy 90) tartozhatott ide, kizárólag gödrök. Főleg a feltárt rész közepén és É-i felén csoportosultak.

Ezután a császárkorban telepedtek meg a területen többször is vagy hosszabb időn keresztül, mivel a szuperpozíciók alapján a császárkori telep többbrétegű. Valószínűleg nem tartozik össze a temetővel. Az biztos, hogy a telepet hamarabb kezdték használni, mint a temetkezőhelyet. Viszont esetleg ehhez a telephez tarto-

zik az a sír (temető?), amelyet 1998-ban az út túloldalán fekvő homokbányában tártunk fel (JAM Adattár 98.8.). A császárkori objektumok (mintegy 250) között már akadt három füstölő és 5-6 ház is, legérdekesebb objektum egy kovácműhely(?), ill. egy gödörbe bedobott halott (halottak).

A három *Árpád-kori* objektum – két gödör és egy ház – egymás közelében volt. Kb. 200 a kérdéses korú gödrök száma. Kibontottunk 3 nem régészeti jelenséget is.

ALMÁSSY KATALIN – ASTALOŞ, CIPRIAN –
BABOLCSI ANDREA – GERGELY BALÁZS –
ISTVÁNOVITS ESZTER – VIRAG, CRISTIAN

296. Nyíregyháza-Rozsrétszőlő, Palicz-tanyától D-re (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B

2005. május 31. és június 22. között végeztük el az M3 autópálya 150. sz. lelőhelyének feltárását. A kutatott 7515 m²-nyi területen, a környező mélyebb részből alig kiemelkedő, löszös-agyagos talajú háton egy bronzkori településrészlet 32 objektumát sikerült feltárni, melyek közül 1 ház, 1 sütőkemence, 1 kút, 26 gödör, 2 sír(?), 1 árok(?). Kiemelkedő lelet egy őstulok koponyája az alsó állkapocs nélkül.

A leletanyag a Jósa András Múzeumba került.

VIRAG, CRISTIAN – ASTALOŞ, CIPRIAN

297. Nyíregyháza-Rozsrétszőlő, Szelkő-dűlő

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, Szk, Sza, H, Á
2005. július 20. és december 9. között megelőző feltárást végeztünk az M3 autópálya 148/b lelőhelyén.

Az ásatási területen az autópálya nyomvonala egy nagyjából É-D-i dombhát É-i részén megy keresztül, míg D felé egy lehajtsáv kanyarodik le, amely a dombhátat hosszában átszelő aszfaltúttal párhuzamosan fut. A lelőhely a feltárt területen kívül K-i irányban is folytatódik, a műút túloldalán, ahol a nagyjából ÉNy-DK irányú autópálya nyomvonala ismét érintette. A 148/b lelőhelytől Ny-ra található a következő dombháton a 214. sz. lelőhely, ahol a jelenségek egy része a 8–9. századra és az Árpád-korra tehető, ezért valószínűleg a 148/b lelőhelyen feltárt telep ott is folytatódik.

A kutatott 26 879 m²-en összesen 621 objektumot tártunk fel. *Kora bronzkori* 2 gödör, *késő bronzkori* 5 árok és 13 gödör; *szkíta kori* 7 gödör és 3 árok, valamint 3 bizonytalanabb korú gödör és egy árok; a *császárkorra* datálható 40 sír és 19 körárok, 6 árok, 36 gödör. Feltételelesen császárkorinak határoztunk meg 4 gödröt, és két árkot. A 8–9. századra datálható 4 ház, 5 külső kemence, 23 gödör, 13 árok, és 2 kemencebokr, 5 sütőkemence, és valószínűleg még egy ház. *Árpád-kori* 27 ház, 64 gödör, 19 sütőkemence, 9 árok, 9 kemencebokr, és 14 külső kemence. Feltételelesen az Árpád-korra keltezhető 3 ház, 3 gödör, 1 kemencebokr, 1 külső kemence és egy árok. A 8–9. századra vagy Árpád-korra datálható 45 gödör, 12

árok, 15 ház, 5 kemencebokr, 8 külső kemence, 1 ciszterna(?), 1 kút(?), 7 cölöplyuk. Ismeretlen korú 3 ház, 57 gödör, 26 árok, 3 sütőkemence és 1 sír.

A bronzkori objektumok közül kiemelkedik a 314. sz., amelyikben tizenhét gyengén kiégetett agyagnehezéket, és egy kiegészíthető urnát találtunk. Szintén kiemelendő a Ny-i részen elterülő 40 síros császárkori temetőrészlet. Ezt részben bolygatta a későbbi falu.

A feltárás meghatározó eredménye, hogy sikerült a teljes területen végighúzódnó, vagyis nagy kiterjedésű 8–9. századi és Árpád-kori telep jelentős részét feltárni.

A leletek a Jósa András Múzeumba kerültek.

Munkatársak: Almássy Katalin, Babolcsi Andrea, Dan Crişan-Băcuet, Dávid Áron, Gergely Balázs, Liviu Marta, Nagy Márta, Pintye Gábor, Scholtz Róbert régészek; Beleznai Gabriella, Gábor Tamás, Király József, Kiss László, Svéda Csaba rajzoló; Bakos János, Bocz Péter technikusok; Mester Andrea gyűjteménykezelő; Berendi Erzsébet archaeozoológus.

JAKAB ATTILA – NAGY MÁRTA

298. Nyíregyháza-Rozsrétszőlő, Szelkő-dűlő II.

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) U, V, A, H, Á

Az M3 autópálya nyomvonalának 214. sz. lelőhelye már a kivitelezés közben került elő, a terepbejárásakor itt nem találtunk régészeti anyagot. A munkagépek átlag 20–30 cm mélységben távolították el a humuszt, amikor régészeti objektumok jelentkeztek. A lelőhely jelentős hányada egy nagyjából É-D irányú, túlnyomórészt homokos talajú dombvonulaton húzódott, mindössze a feltárt terület K-i része volt mélyebb, agyagos talajú. A régészeti munka 2005. július 28. és november 22. között zajlott, 18 484 m²-t érintett.

Az ásatás során 1 *késő neolitikus* házat és 5 gödröt; 24 *kora vaskori* gödröt, 4 árkot; 1 *kora avar kori* sírt; 29 *késő avar kori* házat vagy építményt (többnyire cölöplyukakkal, tűzhelyekkel), 27 gödröt, 42 árkot, 2 cölöplyukat, 18 kemencét, 5 kutat, 19 sírt; egy 10. századi kemencét, 2 gödröt; 1 *Árpád-kori* kemencét, és a hozzá tartozó munkagödöröt, valamint egy ugyanilyen korú gödröt tártunk fel.

A neolitikus vaskori objektumok a feltárás Ny-i határán, az avar temető közvetlen közelében a központi részen helyezkedett el. A késő avar telepjelenségek végighúzódtak a lehúmozott területen, az épületek egy-egy kisebb csoportban a Ny-i és K-i szél közelében, és egy nagyobb centrumban a középső harmadban sűrűsödtek. Az Árpád-kori objektumok az ásatási terület K-i határán jelentek meg. A lelőhely minden irányban tovább terjed. Délkeleti irányban összeér a 148/b lelőhellyel, s – a 8–9. századi és Árpád-kori objektumok alapján – valószínűleg összetartozik azzal.

A településrészletek leletanyagában említésre méltó a késő neolitikus festett kerámia, a vaskori tárgyak közül egy csont zablapálca töredéke, a népvándorlás korból egy késői avar sarló töredéke, a 10. századból pedig a bordázott nyakú edények darabjai.

Az avar kori temető túlnyomórészt 8–9. századi leletanyagot tartalmazott. A többségében szegényes mellékletű sírok közül két öntött övgarnitúras temetkezés emelkedik ki. Megjegyzendő, hogy az északi sírsort egy gazdag kora avar kettős temetkezés indítja, melynek férfi tagját karddal és lószerszámmal temették el.

A leletanyag a Jósza András Múzeumba került.

Munkatársak: Dávid Áron, Scholtz Róbert régészek; Beleznai Gabriella, Gábor Tamás, Király József, Kiss László, Svéda Csaba rajzolók; Bene Zsuzsanna, Heipl Mónika régészhallgatók (SZTE).

PINTYE GÁBOR

299. Nyíregyháza-Rozsrétszőlő, Szelkő-dűlő, Rozsréti kaszáló

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, Sza, N, Á
Az M3 autópálya 215. sz. lelőhelye Rozsrétszőlőtől DNy-ra egy a K-i oldalán mély, vízjárta részekkel körüllelt, É-D irányú földháton található. A terepalakulat alapján a Rozsréti a Szelkő-tóval összekötő földút Ny-i oldalán elhelyezkedő 148/b lelőhely K-i nyúlványáról van szó. A lelőhely meglétét a terepbejárás során nem sikerült bizonyítani, bár a domborzat alapján sejtettük, hogy a 148/b lh. itt is folytatódik.

2005. szeptember 26. és november 23. között végeztük el a megelőző feltárást. A 2478 m²-es területen egy késő bronzkori?, egy császárkori és egy késő népvándorlás kori-Árpád-kori település maradványát, összesen 201 objektumot tártunk fel.

Az őskorra keltezhető 11 gödör a terület K-i, illetve Ny-i részén, bármiféle rendszer nélkül jelentkezett. Leletanyagukat elsősorban kézzel formált kerámia és állatcsont alkotta. A császárkori telepet mindössze 1 ház, 1 gödör képviselte, és előkerült egy császárkori sír is. A késő népvándorlás korra-Árpád-korra 13 ház (többnyire kemencékkel, cölöplyukakkal), 16 kemence, 24 gödör, és 12 árok volt keltezhető. A félig földbe mélyített, cölöpszerkezetes házak a terület déli oldalán egy K-Ny irányú sávban jelentkeztek. Betöltésükből korongolt, bekarcolt hullámvonalmintával díszített szemcsés, illetve durva házi-kerámia és jelentős mennyiségű állatcsont került napvilágra. Leletanyagot 26 gödör, 24 árokszakasz, 12 kemence és 6 cölöplyuk nem tartalmazott. (Helyzetük és betöltésük alapján feltehetően utóbbi objektumok is a késő népvándorlás korra-Árpád-korra lesznek keltezhetőek.)

Kiemelkedő leletnek számít a terület központjában feltárt késő császárkori/hun kori sír. A sírban egy É-D tájolású háton fektetett férfi nyugodott. Bal felkarja mellett egy kecske „kuporított” váza került elő. Mellékleteit egy szürke, kézzel formált füles edény, gyöngyök, öv- és csizmacsatok valamint egy borostyánszínű üvegtárgy alkotta.

A leletanyag a Jósza András Múzeumba került.

Munkatársak: Dávid Áron, Lichtenstein László régészek; Beleznai Gabriella, Király József, Svéda Csaba rajzolók.

BEJINARIU, IOAN – POP, HOREA – SANA, DANIEL – SCHOLTZ RÓBERT

300. Nyíregyháza-Rozsrétszőlő, Szelkő tótól északra (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B

2005. szeptember 8–14. között 2450 m²-en végeztünk régészeti megfigyeléseket az M3 autópálya 152. sz. lelőhelyén.

A feltárás során 11 régészeti objektum, valamint egy egymást metsző modern kori árokrendszer feltárta keletkezését. A régészeti leletanyagot tartalmazó késő bronzkori gödrök a feltárt terület felső, É felé eső sávjában jelentkeztek.

A leletanyag a Jósza András Múzeumba került.

MOLNÁR ZSOLT – ASTALOŞ, CIPRIAN – KÁDAS ZOLTÁN – VIRAG, CRISTIAN

301. Nyírájkó határa

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Á, Kö

2005. május 19-én terepbejárást végeztünk Nyírájkó és Rohod külterületén. A tervezett beruházás É-on a Püpos-hegyalja, Homok-mező, Pápai-tag, Szántó-tag, D-ről Nyíres, Jegyző-tag, Eperjes-mező és Zsíros-tag határrészeket érintette.

A Jegyző-tag É-i részén, a dűlőúttól D-re fekvő almáskertszélétől, és a 127,4 m-es magassági ponttól ÉK-i irányban mintegy 100 m-re, a nagyfeszültségű távvezeték kb. 450 m-re É-ra, míg a dűlőúttól D-re 10 m-re egy kis intenzitású 60×30 m kiterjedésű Árpád-kori-kora középkori cserepekkel jelentkező lelőhelyet azonosítottunk.

Eperjes-mező: Az előző lelőhelytől K felé haladva, a határrész ÉNy-i szélén, a dűlőúttól átlag 50 m-re D-re, a nagyfeszültségű távvezeték és a dűlőt által bezárt szögben, a 127,8 m-es magassági ponttól DDK-i irányban egy kb. 120×50 m kiterjedésű területen szórványos Árpád-kori-kora középkori cserepekkel jelentkező lelőhelyet találtunk.

Munkatárs: Szegfű László.

PINTYE GÁBOR

302. Nyírtelek határa

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Ő, Sza, Kö

2005. január 12-én terepbejárást végeztünk a községtől DDK-re fekvő Király-Telek és Felső-Pázsit-dűlő határrészek területén, gázvezeték tervezett nyomvonalán. A terepbejárás során négy lelőhelyet találtunk. Ezek mindegyikén találtunk szarmata felszíni telepnyomokat. Továbbá őskori és középkori kerámiát gyűjtöttünk a négyből egy-egy lelőhelyen.

Munkatársak: Lukács József és Szegfű László.

PINTYE GÁBOR

303. Ordacsehi, Kécsi-mező, homokbánya

(Somogy megye) U, B, LT, Ró

A lelőhelyen az elmúlt években már több alkalommal volt régészeti feltárás. A 2005. évi leletmentést a bányaművelés folytatása tette szükségessé. 2005 tavaszán és őszén három ütemben dolgoztunk.

A bánya ÉK-i részén egy *bronzkori*, a kisapostagi kultúra időszakára tehető település maradványait találtuk meg. Hat nagyméretű, nagy mennyiségű leletanyagot tartalmazó, szabálytalan ovális alakú gödör biztosan, három gyér leletanyagot tartalmazó kisebb méretű objektum feltételeken erre a korszakra datálható. A lelőhelynek ezen a részén három csontvázas sírt is találtunk. Ezekből kettő biztosan, a harmadik nagy valószínűséggel a *kelta kora* tehető. Ez utóbbi sír Ny–K-i tájolású, bolygatott volt, a földjéből egy vascsat került elő, más melléklete nem volt. A másik két sír DNy–ÉK-i tájolású volt, egymással párhuzamosan feküdtek. Az egyik mellett vaskarperecet és a lábához tett edényt találtunk, a másiknak bronz lábperecei, a bal kezén vas karperece volt, lábához két edényt tettek, mellette egy hosszúkás, megmunkált kődarab feküdt.

A bánya DNy-i részén egy szondával azonosítottuk a *neolitikus* telep határát, melynek során 15 erősen sérült objektum került elő. Egy kisebb területen kilenc objektumot bontottunk ki, ezek közül két gödör a *római kora* tehető. A többi objektum – hat kisebb-nagyobb gödör és egy nagyobb méretű, ovális alakú objektum – őskori volt, nagyobb részük a dunántúli vonaldíszes kerámia időszakára keltezhető.

Munkatársak: Molnár István régész, Mészáros Szilvia, Varga Gyula, Móricz Róbert technikusok.

NÉMETH PÉTER GERGELY – MOLNÁR ISTVÁN

304. Orfalu, belterület (Hrsz.: 54)

(Vas megye) Ő, Á, Kő

2005. szeptember 13-án régészeti terepbejárást végeztünk a falu fejlesztési területein. Az egyetlen terület, ahol kerámiákat találtunk a falu belsejében van. Az 54-es helyrajzi számmal jelzett belterületi szántón egy szélesebb plató meredek oldalának egyik teraszán több őskori, Árpád-kori és középkori telepre utaló jelenséget fedeztünk fel. A dűlő környékén patak vagy folyó nincsen, de a terület körül több vízjárta árok és tóka is elhelyezkedik, ami a régészeti kultúrák könnyű megtelepedését segíthette elő.

Munkatársak: Derdák Ferenc, Szilasi Attila Botond, Kiss Krisztina és Mátyus Magdolna.

ILON GÁBOR

305. Oros, IV. homokbánya

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) U, LT

A homokbánya területén a Nyíregyházát K-ről elkerülő út építése miatt vált szükségessé a leletmentés, amelyet 2005. június 23. és július 29. között végeztünk. A lelőhely a 600 m hosszú és nagyjából ugyanilyen széles, nagy homokdombnak csak az É-i, lankásabb, hosszán elnyúló lejtőjén húzódott. Közelítőleg egy 110×40–70 m széles felületen dolgoztunk. A tiszta, gyorsan száradó és omló homoktalajban az objektumfoltok igen rosszul rajzolódtak. A feltárás során 23 objektum, valamint jelentős mennyiségű leletanyag került felszínre. A feltárt ob-

jektumok az 5547 m²-es terület ÉÉNy-i részén csoportosultak, a lehumuszolt terület déli szegélye felé csak szórványosan jelentkeztek. Egy neolitikus és egy késő vaskori teleprészletet tártunk fel.

Az elúszó, szabálytalan *újőkori* gödrök meghatározása különösen bonyolult volt, mert a lejtős domboldalon mindenfelé került elő szórvány régészeti anyag. Vagyis a neolitikus telep a talajerózió miatt már nagymértékben „elkopott”. A feltárás déli részén egy tárolóvermes neolitikus ház maradványai kerültek elő. Ezenkívül 11 másik, az AVK kultúrához tartozó gödröt és egy tűzhelyet bontottunk ki.

A feltárt terület É-i részén egy kelta ház sor került elő. Az 5(?) házból három egymáshoz egészen közel állt. A vaskori objektumok sorát még egy gödör és egy kút egészítette ki. Leletanyaguk közepesnek mondható.

Munkatársak: Babolcsi Andreá régész, Mester Andrea gyűjteménykezelő, Urbán Norbert rajzoló.

CRISAN-BĂCUEȚ, SANDA – KÁDAS ZOLTÁN –
MOLNÁR ZSOLT

306. Orosháza, Bónum, Faluhely

(Békés megye) A

2005 tavaszán elvégeztük a 10. sz. lelőhely feltárását az Orosházát elkerülő út főútvonali nyomvonalszakaszán. A lelőhely K-i részén feltárt objektumok egy bonyolult árokrendszer részletét képezték, ill. kettő közülük ház/műhely volt. Nagy részük a késő avar korba sorolható leletanyagot tartalmazott.

A feltárt terület a főútvonali nyomvonal megkutatott részének legnyugatibb részét képezte, melytől K-re 700 m-en keresztül, az avar teleprészlet közvetlen szomszédságában csak Árpád-kori objektumokat tártunk fel 2004-ben. A most feltárt avar teleprészlet egy széles és mély ősmeder K-i partjának keskeny sávjára támaszkodik, mely ősfolyó túlsó, Ny-i partján Gyucha Attila folytatott ásatásokat ez évben (13. sz. lh.).

RÓZSA ZOLTÁN

307. Orosháza, Bónum, régi téglagyár

(Békés megye) A

2005. április 4. és június 2. között a 47. sz. főút Orosházát elkerülő szakaszának építéséhez kapcsolódóan megelőző feltárást végeztünk az orosházi 13. sz. lelőhelyen. Az ásatás során 150×30 m-es felületen két csoportban késő avar kori, leletanyagban szegény objektumokat tártunk fel. Több ház mellett árokrendszerek és agyagki-termelő gödrök kerültek elő.

GYUCHA ATTILA

308. Ónod, vár

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Á, Kk

2005. augusztus 1. és szeptember 30. között folytattuk a vár helyreállítását megelőző kutatást. A belső vár DK-i

sarokhelyiségében feltártuk a 3. és 4. agyagpadlót (15–16. sz.), valamint a közöttük elhelyezkedő fekete faszenes, konyhai hulladékot tartalmazó réteget. A helyiségben hat kerekded alaprajzú gödröt is feltártunk. A déli palotaszárnytól É-ra az udvari szinteket tártuk fel. Idén bolygatatlan késő középkori rétegek is előkerültek, átört mérműves kályhacsempe-maradványokkal. Elértük a falak alapozási szintjét, és előkerültek a korai (véltőleg Árpád-kori, és 14. századi) temetkezések megbolygatott csontmaradványai is.

A 46. sz. szelvényben az udvar 16–17. századi rétegeit bontottuk. A téglás, épülettörmelékes rétegből egyszer hornyolt gótikus boltozati bordatöredékek kerültek elő. A 47. sz. szelvényben nagy mélységben került elő a visszabontott Ny-i zárófal. A szelvény közepe táján egy részben elbontott bejárati nyílást találtunk. A déli szárkő in situ lábazati köve egykorú a falazattal. A kapunyílás déli oldalán megmaradt a rézsűsen szélesedő káva alsó kőszára. A déli szárkő vélhetően második réteggővét a kapunyílásba fordulva találtuk meg. A piramisos megállítású szárkő összetett gótikus profillal tagolt. A kapu É-i oldalából a faragott köveket kibontották, csupán a szárkő lábazati kövének lenyomata került elő. Utóbb a kapu elé téglából valamiféle építményt (farkasverem?) készítettek, alaprajzának tisztázására azonban nem kerülhetett sor.

Az É-i pincéről megállapítottuk, hogy É-i és D-i fala nem egykorú. É-i fala a belső vár többi külső falával együtt a gótikus periódusból származik, míg a déli fal a dongaboltozattal együtt utólagosan épült, horzsaköves riolittufa kőanyagából ítélve a 16. sz. első negyedében. Az É-i falhoz utólag széles aknát (tornyot?) építettek, melynek betöltéséből a 17. sz. első felére tehető kályhacsempék kerültek napvilágra. Az épületrész alaprajzának tisztázása jövőre maradt. A pince déli falában az udvarról induló, téglából kialakított lejáró csekély maradványai bukkantak elő. A pince betöltésében a 16–17. századi leletanyag mellett 19. századi kályhacsempék is előbukkantak, melyek bizonyítják az épületrész kései újrahasznosítását.

Leletanyag: kerámia és kályhacsempék, érmék, vaseszközök és fegyveralkatrészek a 15–17. századból, csekély textilmaradvány a 16. századból.

TOMKA GÁBOR

309. Ópályi, Homokbánya

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B

A területen 2005. március 17-én végzett terepbejárás során kevés bronzkori cserepet találtunk. Április 6–14. között megelőző feltárást végeztünk 347 m²-en.

A lelőhely egy É–D irányú dombháton fekszik, melynek főként az É-i részén sűrűsödtek az objektumok, középen – ahol egy természetes mélyedés található –, valamint a déli végén gyakorlatilag üresnek bizonyult. A lelőhelyet egy, a dombhátat É–D irányban átvágó árok-
kal kutattuk. Összesen 12 objektumot tártunk fel, ebből

11 gödör és 1 árok. A gödrökből viszonylag nagy mennyiségű leletanyag került elő, melyek mind a kora bronzkorra datálhatók, ezen belül is a Szaniszló-csoport idejére.

NAGY MÁRTA

310. Ölbő, Főző-berek szer

(Vas megye) Ó, Ró, Á

Az épülő 400 kV-os Győr–Szombathely távvezeték 194. sz. oszlophelyén (Hrsz.: 019/4) található a lelőhely, központi része a Kőrös-patak felső teraszán van. Az oszlophelytől ÉK-re a kertek végében, illetve a kukoricásban igen sok kerámiát gyűjtöttünk az őskorból, római korból, Árpád-korból.

2005 júniusában a kutatás egy kb. 9×10 m-es területen folyt, a lelőhely központi részétől DNy-ra, szinte a Kőrös-patak árterében. A DNy-i oszlopláb helyén, a mai felszíntől kb. 55 cm-re a fekete öntéstalajban teguladarabok, állatcsont, állati koponya maradványai kerültek elő, valószínűleg a patak hordalékaként. Az ÉK-i oszlopláb területén egy kerek objektum folytja került elő. Betöltése egyöntetű szürkés-vöröses iszapos. Valószínűleg egy kisebb kút lehetett, melynek tölcésrés szája volt, lefelé a fala elég meredek. Az alját a feltörő víz miatt nem tudtuk megkeresni. Értékelhető leletanyag nem került elő belőle, így kora kérdéses.

FARKAS CSILLA

311. Örvényes, Hosszú rétek

(MRT 2. k. 35/5 lh.)

(Veszprém megye) Ró

A római kori villa területén végzett geofizikai felméréseket a golfpálya tervezett építése tette szükségessé. Szentlélek Tihamér részleges ásatását követően régészeti feltárás nem volt a területen, állandó rongálás, illetéktelen kutatások nyomai azonban felfedezhetők voltak. A vissza nem temetett, védőtetővel ellátott I. sz. épület tetejét és falainak egy részét időközben elbontották. Szentlélek Tihamér közölt alaprajza az épület-csoport csak egy részének feltárájáról tanúskodik,¹⁴ s egyben arra is utal, hogy szükség lenne a már közzétett II–III. sz. épület alaprajzának felülvizsgálatára is.

A 2005. május 9–10-én végzett geofizikai felmérések alátámasztották a felszínen látottakat: a villához Balatonudvari felé újabb épületek csatlakoznak, az Örvényes felé látott és mért nagy halmot és talán kisebb halmokat a villa egyik temetkezőhelyével azonosíthatjuk, távolabb É felé újabb, esetleg földbe mélyített objektumokra mutató anomáliák jelentkeztek.

PALÁGYI SYLVIA

14 SZENTLÉLEK T.: Az örvényesi bronzmészes. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 4. 1965. 105.

312. Paks-Gyapa, Templomdomb

(Tolna megye) Kö

2005. június 1. és augusztus 5. között a 2003-ban napvilágra hozott Árpád-kori templomtól pontosan É-ra tártunk fel 60 m²-t a templom körüli temetőből. A dokumentált sírok száma 191-re emelkedett. Előkerült egy a templomhoz utólag hozzáépített, É-i oldalának sarkain és közepén összesen három, rövid, a falakra merőleges támpillérrel megerősített gótikus bővítmény főleg köves törmelékekkel visszatöltött, teljesen kiszedett alapárka. Hossza megegyezik a templomhajóéval (8 m), külső szélessége 4, belső szélessége pedig 3–3,2 m. A sírkápolnaként meghatározott helyiséget a templomnál 50–70 cm-rel sekélyebbre alapozták, alapárkát részben korábbi, mélyebben fekvő sírokra ásták rá (azokat nem bolygatva), részben pedig átvágták azokat. A kápolnában fekvő, gazdagabb viseletű temetkezések alapján feltételezhető, hogy itt esetleg a kápolna alapítója valamint hozzátartozói nyugodhattak.

Idén 63 csontvázat tártunk fel, ezek nagy része ismét Inf. I–II. korú. Leletet 11 sírban (17,5%) találtunk, közülük öt pénzzel is keltezhető. Említésre méltó a kápolnában eltemetett három halott viselete. A 134. sz. sírban érem, gyűrű és veretes pártáöv (rajta egy készségekakasztós verettel) mellett két, nyéllapos, nyélvégborító verettel ellátott kést találtunk. A 156. sz., szintén éremmel keltezett, veretes pártáöves sírban csontból faragott-esztergált nyélborítással felszerelt kés; a 149. sz. sírban pedig veretes pártá mellett mintegy 30 db pártaverettel ellátott pártáöv került napvilágra. A szórványként előkerült tárgyak közül kiemelendő három bronztöredék, amelyek két, eltérő oldalvastagságú haranghoz tartoztak.

Az ásatás idején ill. más időpontokban a templomtól É-ra elhelyezkedő, a Paksi családhoz köthető kúria területén végzett terepbejárásaink során több tucat, a 15. sz. közepére–második felére keltezhető, zöld mázas kályhacsempe-töredéket gyűjtöttünk.

Munkatársak: B. Kohári Gabriella (KÖH, Pécs), Rácz Miklós (ÁMRK), Pap Csilla régészhallgató (SZTE).

K. NÉMETH ANDRÁS

313. Paks határa

(Tolna megye) Ő, U, B, LT, Ró, Á

2005 márciusában terepbejárást végeztem a település több pontján.

Csámpa déli széle: A 6. sz. út K-i felén, a 117. km vonalában, kis területen, konyhakertben 2-2 jellegzetes bronzkori ill. Árpád-kori töredéket találtam.

Csámpa, Püspökdombtól D-re: A 6. sz. út 118 és 118,6 km-e között, a főút K-i szélétől a Dunaszentgyörgyi-mélieksatorna partjaig közepes sűrűségben bronzkori és kevesebb római cserepet találtam. A telep vélhetőleg a Püspökdombon ásatással is igazolt bronzkori telep déli folytatását képezi.

Csámpa, Régi-Brinyó: Az atomerőműtől D-re, a Csámpa-pataktól K-re, a síkság jellegű, 90–92 m közötti

tszf. magasságon fekvő Régi-Brinyó nevű dűlőben, kis kiemelkedéseken 4, kis kiterjedésű és kevés csereppel jelzett lelőhelyet találtam, közülük egy őskori, egy kora római/kelta és Árpád-kori, kettő pedig kizárólag Árpád-kori leletanyagot tartalmazott.

Dunakömlőd, Országúti Páskommal szemben: A 6. sz. út K-i felén, az út és a vasút között, kb. 150×20 m-es területen kevés kelta vagy kora római, és talán néhány őskori cserepet gyűjtöttem.

Dunakömlőd, Űrgehegy déli sarka: Jellegtelen őskori cserepeket gyűjtöttem.

Dunakömlőd, Vörösmalom-völgy: A Vörösmalmi-árok déli oldalán, a patak és az út között kevés őskori (DVK?) cserepet találtam.

Dunakömlőd, Vörösmalom-völgy, vízmű: A Dunakömlődi Agrár Rt. majorjától a Vörösmalmi-árok felé vezető dűlőút mentén fekvő, 2–3 m magas partfalat teljes hosszán elgyalulták. A partoldal DNy-i részén, a felszíntől kb. 60 cm mélyen égett, vörös színű foltot figyeltem meg, amelyből apró, égett, szürke színű embercsont-töredékeket és jellegtelen kerámiatöredéket gyűjtöttem. Áprilisban szükségessé vált egy mentőásatás, melynek során a rábontásban egy ÉNy–DK irányú, egykor feltehetően téglalap alakú sírfolt ÉNy-i sarka került elő. A folt jelentkezése fölött 4 korongolt, szürke kerámiatöredék, betöltéséből további egyetlen hasonló cserep és néhány tucat apró, égett embercsont került elő. A kerámia alapján a sír kora császárkori lehetett.

Munkatárs: Váradyné Péterfi Zsuzsa.

K. NÉMETH ANDRÁS

314. Patalom, árvízi tározó

(Somogy megye) Á

2005. augusztus 11-én helyszíni szemlét tartottunk a tározónak a Báté-Magyaratádi vízfolyásra épített gátjánál. A gáthoz a töltésföldet a vízenyős patakpartot szegélyező ÉK-i domboldalból hordták el. A még szabadon álló függőleges partfalban két objektum körvonalait lehetett megfigyelni. Egy sütőkemence aljának tapasztásából Árpád-kori cserepeket gyűjtöttünk. Egy kb. 1,5 m mély gödörből Árpád-kori hullámvonalas és díszítetlen oldaltöredék került elő.

KÖLTŐ LÁSZLÓ

315. Pácín, Alharaszt-dűlő

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U, B, Á

2005. június 21-én helyszíni szemlét tartottunk hatástanulmány készítése céljából. A dűlő É–D-i dombhátjának É-i harmadában 50×70 m-es területen viszonylag nagy felszíni leletintenzitást tapasztaltunk: neolit, bronzkori és Árpád-kori kerámiaanyagot gyűjtöttünk. Annak ellenére, hogy a lelőhely déli kétharmada most is fedett volt, a leletsűrűsödés és a domb földrajzi adottságai alapján feltételezhető, hogy a lelőhely ott is folytatódik.

SZÖRÉNYI GÁBOR ANDRÁS

316. Pácín, Csonkás-dűlő

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B

2005. június 6-án helyszíni szemlét végeztem a község területén. A lelőhely a község belterületétől É-ra a Karcsa-ér K-i partján, egy a környezetéből markánsan kiemelkedő É-D-i irányú dombháton található. A lelőhelyet É-ról erdő, Ny-ról dűlőút, D-i irányban mezőgazdasági terület határolja. A lelőhely szántott, a felszín kedvező látási viszonyokat nyújtott. Egy 50×200 m-es területen bronzkori kerámiatöredékeket gyűjtöttem.

A leletek a miskolci Herman Ottó Múzeumba kerültek.

JENEI ANITA

317. Pápa, Esterházy-kastély

(Veszprém megye)

A pápai Esterházy-kastélyban 1999 tavaszán megkezdett kutatásokat több esztendei kihagyás után 2005-ben folytattuk. A történeti forrásokból ismert 15. sz. eleji, a Garai-család birtoklása idején épült, középkori castellum maradványaként legalább két egymástól elkülönülő, részben emeletes épület határozható meg. A teljes alaprajzukban meg nem határozott épületek a mai kastély É-i szárnya alatt találhatóak.

A városról, várról a legkorábbi ábrázolás a 16. sz. közepén készült. A Nicolo Angiolini, Giulio Turco és Bernardo Magno személyéhez köthető metszetek jobbára a vár és város megerősítésének terveit mutatják. A nagy léptékű tervek szerényebb, olcsóbb megoldással valósultak meg. A fenti alaprajzok és a megmaradt számos 16–17. századi ábrázolás – noha jobbára mindössze két metszetelőképre vezethetők vissza – egyaránt négyszög alakú erősséget mutatnak a város É-K-i sarkában.

Az újkorban átépített várfalhoz tapasztva álló egykori, részben emeletes épületek egymáshoz közvetlenül nem kapcsolódtak, nem épültek össze. Noha a legkorábbi – 1639-ben írt – inventárium említi a kaputornyot, konyha melletti házat, tisztartók házat, egy kétszintes épület emeletén az öreg palotát, a tó felőli házat, pusztát palotát stb., ezeket a házakat kutatás hiányában nem tudjuk elhelyezni a mai épületben. A kutatás jelen állása és – tartunk tőle – a jövője sem ad arra módot, hogy a kétharmadában ma is lakott épületben minden részletre kiterjedő kutatást bárki is végezhesen. Enélkül pedig bármely kísérlet, amely a mai épületalaprajzra próbálja vetíteni a középkori avagy 17. századi állapotot, több mint kétséges eredményhez vezet.

A ma barokk külsőt mutató kastély felmenő falaiiban rejtőző korábbi falak közül a fenti nehézségek ellenére részben meghatároztuk az újkori pápai vár alaprajzát. A szabálytalan négyszög alakú kőfallal övezett erősség három fala a mai külső homlokzati falaknak felel meg, míg a 18. században visszabontott déli fal vonalát az ásatás tisztázta. A pápai vár töröktől való 1597-es visszafoglalásakor megsemmisült a kapu és a mellette lévő torony. Utóbbi helyét a K-i szárny D-i harmadába, egy ma ba-

rokk boltozatú pince helyére lokalizáljuk. Felmenő részei nem maradtak meg, a felette lévő falak már a 18. sz. első feléből származnak. A források szerint a vár többi része nem pusztult el. Az újjáépítés léptékét a későbbi bontások, átépítések miatt már nem lehet tisztázni.

A 17. sz. derekától a város és vár birtokosa az Esterházy-család. Esterházy Ferenc pápai főkapitány birtoklása idején újabb továbbépítésre került sor. Ennek során a K-i épületek alá pincét ástak, annak tereit és a földszintet pillérekről indított erős boltozattal látták el. Az erősség képét egy, a ferences rendházban őrzött 1683-ban készült fogadalmi kép őrizte meg. Az ábrázolás szerint a támpillérekkel erősített övező, háromszintes magas falon belül közös tető alá vont épületek álltak. A vár DK-i sarkához közel, a kapu mellett egy kis torony is látható. A homlokzatokat áttörő emeleti nyílások felett padlásra nyíló lőrésablakok sorakoztak.

A hódoltsági időszak, majd a Rákóczi-szabadságharc elmúltával a vár hadi szerepe megszűnt. Az 1730-as években került sor a középkori kapu helyett új, a vár déli falát áttörő kapu és a 16. sz. végi árkon átívelő híd megépítésére. Az építkezésről tanúskodó leírás szerint a vár földszinti és emeleti helyiségeit bővítették, ablakait nagyobbitották, nyitott folyosót emeltek a K-i szárny elé.

Kevéssel utóbb, 1739-ben ifjabb Esterházy Ferenc megkezdte a vár barokk kastéllá történő radikális átépítését. Megmaradt egy nagyméretű, Pápa városát ábrázoló olajfestmény, amely számtalan részletében a városra vonatkozóan hiteles ábrázolásnak tekinthető. Ugyanakkor a vár tekintetében egy ideáltervet mutat, feltehetően ez a Franz Anton Pilgram nevéhez köthető kiépítési vezérterv egyetlen megmaradt ábrázolása. A képen négy szárnyal övezett, a várostól vizesárokkaal elkülönülő kastély K-i oldalához nagy kiterjedésű, földszintes épületek övezte gazdasági udvar csatlakozott. A tervezett nagyvonalú együttes az Esterházy Ferenc levezetéséből nyomon követhető építkezés során egyszerűsödött. Elmaradt a déli szárny megépítése, kisebb lett az istálló. Az árok feltöltésével a kastély kinyílt a város felé, a korábbi elkülönülés megszűnt. Noha az eredeti koncepció változott, a festményen látható számtalan részlet, homlokzatképzés, ablakok formája stb. megegyezik a megvalósultakkal. Ferenc gróf halálakor, 1754-ben már készen volt a kastély berendezése, elkészült a K-i szárnyban a díszes kápolna.

Az örökös, Esterházy Károly, a későbbi egri püspök a kastély külső képén már semmit nem változtatott, csupán belső átalakítások köthetők személyéhez. A 18. sz. végére kialakult terek lényegében változatlanok voltak a 19. sz. végéig. Az akkoriban végzett kisebb átalakítások során helyiségosztásokat változtattak meg, neobarokk stukkók, fal-, ajtó- és ablakburkolatok készültek. A belső terekről megmaradt kisszámú ábrázolás már ezt a neobarokk állapotot örököltette meg.

A hosszabb ideig szovjet katonaság által lakott ház legutolsó nagy felújítására az 1960-as évek elején került sor. Azóta a kastélyban könyvtár, művelődési ház, mű-

zeum és zeneiskola működött. A zeneiskola kiköltözött a házból, a kiállítás tíz éve bezárt. A tetőfelújítással megkezdett rekonstrukció évek óta szünetel.

Munkatárs: Bartos György művészettörténész.

LÁSZLÓ CSABA

318. Pásztó, Csontfalva

(Nógrád megye) U, B, LT, Sza, Á, Kö

A részletes tanulmányt lásd a kötet 87. oldalán!

TANKÓ KÁROLY

319. Pásztó határa

(Nógrád megye) Pa, Ő, B, V

2005. május 5. és november 30. között terepbejárást végeztünk Pásztó Büge, Máriatanya, Szarka-Mál, Botra nevű határrészeiben. A terepbejárás a Zagyva-völgy két oldalára és a Zagyva-völgy K-i oldalán található és a hegylábi, domblábi területekre koncentrálódott.

Megmunkált kovaszilánkokat gyűjtöttünk a 21. sz. műút és a Csécse felé vezető műút által határolt 76–2132 háromszögelési pont környékén (1. lh.).

A Zagyva jobb oldali teraszán, a dombtetőn és a DNy-i irányú lejtőn őskori kerámiát, emberi csontokat, köztük koponyatetőt, pattintott kőeszközt gyűjtöttünk. A helyet Büge erdős területe és a Zagyva folyó határolja (2. lh.).

A Zagyva jobb oldali teraszán a lejtőn őskori és középkori kerámiát gyűjtöttünk. A helyet a Máriatanya mellett vezető földút, a Máriatanyához vezető betonút és Büge erdős területe határolja (3. lh.).

Máriatanya területén a Zagyva jobb oldali teraszán az állami gazdaság épülete fölött egy kis plató lejtőjéről a földút nyomvonalában őskori kerámiát, kovaszilánkokat, gyártási hulladékokat, pattintott eszközöket és töredékeket gyűjtöttünk (4. lh.).

A Zagyva bal oldali teraszán Szarka-Mál területén egy vízmosás mellett vaddisznótúrásokból pattintott kőeszközöket, feltehetőleg paleolit kori koveleleteket gyűjtöttünk. A területet a Pásztó felé vezető műút és az Akácok nevű erdősor határolja (5. lh.).

A Zagyva bal oldali teraszán Botra területén vaddisznótúrásokból megmunkált kova nyersanyagokat, szilánkokat gyűjtöttünk. A helyet az akácsáv, vízmosás és a Pásztó felé vezető műút határolja (6. lh.).

A Zagyva bal oldali teraszán Botra területén vaddisznótúrásból őskori kerámiát, koveleleteket gyűjtöttünk. A 7. sz. lelőhelyet a Pásztó felé vezető műút és az erdei műút határolja.

A Zagyva bal oldali vízmosásokkal szabdaltszerű teraszán Botra területén késő bronzkori–kora vaskori kerámiát, kovaszilánkokat gyűjtöttünk vaddisznótúrásból (8. lh.).

A leletanyag a Kubinyi Ferenc Múzeumba került.

Konzulens: Ringer Árpád.

Munkatársak: Gutay Mónika régészhallgató, Kerékgyártó Gyula.

RACZKY PÁL

320. Perbál, Zajnáth-hegy (Aynárd-vár)

(Pest megye) Kö

A lelőhelyre Kiss Ákos hívta fel a figyelmet, és egyúttal vázlatos rajzot is készített a feltételezett erődítésről.

A szintvonalas felmérést 2005 őszén készítettük el. Az egykori erődítés ma már nehezen ismerhető fel. El foglalja a Zajnáth-hegy kettős csúcsát. Az erődítés többnyire terasz formájú, csupán helyenként figyelhető meg az alig kiemelkedő sánc.

Munkatárs: Nováki Gyula.

MIKLÓS ZSUSZA

321. Petrivente, Újkúti-dűlő

(Zala megye) U, R

2005. szeptember 19. és december 9. között megelőző régészeti feltárást végeztünk a lelőhelyen. 2000–2002 folyamán végeztünk már kutatásokat, melynek során jelentős középső újkőkori (DVK, Sopot-kultúra), árokrendszerekkel erődített települést tártunk fel. A lelőhely Ny-i szélén kisebb intenzitású középső rézkori (Protoboleráz) településrészt találtunk.

A 2005. évi ásatást a korábbi ásatási szelvény K-i oldalán, attól É-ra és D-re két kis háromszögben végeztük. Az északi részen négy, míg a délin nyolc újkőkori objektumot figyeltünk meg. A korábbi szelvény Ny-i részén, a kövesút közvetlen közelében az épülő autópályától É-ra és D-re két nagyobb felületet kutattunk. Az északi szelvényben 214 gödör, cölöplyuk, tűzhely és árok került elő. A gazdag, zömében újkőkori leletanyag mellett egy kőeszközkészítő műhelyként azonosítható gödröt is feltártunk.

A déli területen 12 objektumot figyeltünk meg, melyek a korábban megismert rézkori településhez kapcsolódtak.

A feltárt terület nagysága: 7490 m². A leletanyag a nagykanizsai Thúry György Múzeum gyűjteményébe került.

Munkatársak: Basticz Zoltán, Csekő Andrea régészek.

HORVÁTH LÁSZLÓ

322. Pécs, Hal tér

(Baranya megye) Kú

2005. május 17-én régészeti megfigyelést végeztünk nyitott közműárkoknál. Az árkok 1–1,5 m mélységben szeltek át a Hal tér és Kossuth tér közti területet, mintegy 50 m hosszú nyomvonalon. A városfal útburkolat alatti szakasza előkerült. Az árok készítésekor annak újkori téglákkal fedett felső szakaszát megbontották. A városfal maradványait dokumentáltuk, más régészeti objektumot nem találtunk.

Munkatárs: Kárpáti Gábor.

GÁBOR OLIVÉR

323. Pécsely, Vásártér utca

(Veszprém megye) Ró

2005. január 4-én a Vásártér utcában épült új házakhoz vezető közműárkokból származó római kori szürke fazék

alj- és oldaltöredékeit küldték be a múzeumba. A január 11-i helyszínelésen újabb edénytöredékeket nem találtunk, a talaj a jelzett helyen valóban sötétebb volt, de határozott elszíneződést, foltot nem figyeltünk meg.

PALÁGYI SYLVIA

324. Pér, Mindszentpuszta, víztározó

(Győr-Moson-Sopron megye) Ő, Kő

2005. május 25-én helyszíni szemlét tartottam a tervezéssel érintett területen. A dombon, a település végétől a teljes hosszában, É-i irányban lelőhely található. Azt tapasztaltam, hogy a domb oldalától a tetejéig, fokozatosan sűrűsödve különböző korok kerámiái hevertek a földön. A domb palástjának legalsó részén leletet nem észleltem.

LOSONCZI MÁTÉ

325. Pincehely, Tamási útra-dűlő

(Tolna megye) B

A Kapos árteréből erősen kiemelkedő dombra légi fotózás közben figyeltem fel. Felülről úgy látszott, hogy a három oldalról meredek oldalú dombot a negyedik oldalon egykor árokkaal választották el a plató folytatása felől. A domb nagy része (a Kapos felől) bokros, Ny-i, ÉNy-i része szántóterület. A felszínen jól látható, hogy a Kapos felől induló két mély bevágás a fennsíkon folytatódott, de ott a szántások során elsimították, nagyrészt betöltötték. A szántott részen bronzkori cserepeket gyűjtöttem. A földvár alapterülete kb. 120×90 m.

A szintvonalas felmérést 2005. áprilisban készítettük el.

Munkatárs: Korondán Zoltán.

MIKLÓS ZSUZSA

326. Pinnye határa

(Győr-Moson-Sopron megye) Ő, B, Rő, Kő

2005 júniusában örökségvédelmi hatástanulmányhoz végeztem terepbejárást. A kijelölt területek jó részén már magasan állt a vetemény, amely megghiúsította a kutatást.

Bíróság: A sportpálya létrehozására kijelölt rész mögött, a Bíróság-tábla közepén emelkedő kis dombon őskori, római(?) és középkori töredékeket találtam a répa-földön (Hrsz.: 0104/3f).

Ér-dűlő: A temetőtől a beledi elágazáshoz vezető DNY-ÉK-i irányú, tervezett helyi gyűjtőút az Ér-dűlő területén metszi a töltést, és valószínűleg a rendkívül intenzív leletanyagú bronzkori telepet is, amely itt húzódik. Csak a gyűjtőúttól D-re eső terület volt járható, de nagy valószínűséggel folytatódik a lelőhely ÉNy felé, az út túloldalán is. A leletek túlnyomórészt a töltés K-i oldalán levő kis dombból kerültek elő, de szórványosan megtalálhatók a töltés Ny-i oldalán is, ahol azonban már késő középkori cserepek is megjelentek. A le-

lőhely K-i irányban kiterjed az itt húzódó árok K-i oldalára is, ahol már csak szórványosan található egy-két töredék. Előkerült egy csiszolt kővesső töredéke (Hrsz.: 021, 022, 023, 024, 018a).

Az Ér-dűlő (Érkörüli birtok) középső részén húzódó, egykori érmederbe vágott csatorna túlsó (déli) oldalán, a vasútállomás, illetve a beledi elágazáshoz vezető gyűjtőutak közötti kukoricás területén szórványos őskori és középkori töredékeket gyűjtöttünk (Hrsz.: 018d).

Hegy: A tervezett M85 gyorsforgalmi út nyomvonalán, a Nagylózs felé vezető műút Ny-i oldalán emelkedő domb lejtőjén, a műútra merőleges déli oldalán bronzkori telepnyomokra, pattintott kőeszközökre bukkantunk. A leletek az említett dűlőúttól D-re eső 2. és 3. sz. villanyoszlop közötti részen sűrűsödtek. A lelőhely nem terjed ki a domb tetejére; a domb alján, a műút irányában középkori töredékek és vassalak is megfigyelhető (Hrsz.: 0150).

Kertek alja, belterület: A falu déli részén a fejlesztésre kijelölt terület nem volt járható, csak feljebb egy-két kiskert, ahol jellegtelen őskori, bronzkori, római és középkori töredékeket gyűjtöttem. Mivel maga a falu az Ikva magaspartjára, egy kb. 5–6 m magas dombra települt, a teljes belterületen várható leletek előkerülése, a fenti leletek csak a lelőhely déli részét jelzik.

Semegye: A falutól Ny-ra, Semegye É-i részén, az Ikva Ny-i partján levő kisebb kiemelkedésen, a nagylózsi műút K-i oldalán, az út mellett álló kereszttől a következő kereszt vonaláig intenzív bronzkori és középkori telepnyomok jelentkeztek. A lelőhely valószínűleg átterjed a műút É-i oldalára is (Hrsz.: 0170, 0171, 0174/1, 0130).

Sóvágó: Az agrokémiai telep és a fűrészüzem közötti részen húzódik egy ÉNy-DK-i irányú, 1–1,5 m magas, szétszántott töltés (egykori út?), amely a Petehida-dűlői római villáig és azon túl az Ikvaig világosan nyomon követhető. A pinnyi határba eső Sóvágó részen (Hrsz.: 066) csak késő középkori-újkorai töredékeket tudtam megfigyelni a felszínen.

Munkatárs: Balassa Krisztina.

NÉMETH PATRÍCIA

327. Pomáz, Holdvilág-árok

(MRT 13/1 k. 23/17 lh.)

(Pest megye) Rő, Kk

2005 kora nyarán és kora őszén folytattuk hitelesítő ásásunkat a Holdvilág-árokban. Az elmúlt három év két kutatóárkának mélyítését, kiszélesítését végeztük, majd a mesterséges föld alatti járat melletti régebbi kutatóárkunkat tisztítottuk ki, illetve kezdtük el bővíteni egy eddig meg nem kutatott területen, közvetlenül a Sashegyi-féle egyik 1941-es kutatóárok irányába. Itt találtunk meg egy közel ép, 15 századi bécsi mesterjegyes fazék darabjait és közvetlenül mellette ugyanazon a szinten egy majdnem rózsaszínű hornyolt edény töredékeit (a 2005-ös felszín alatt 40–60 cm mélyen). A Nagyszikla alatti

részen, az 1981. évi ásatás területétől balra, a Sashegyi-féle G szikla és a Nagyszikla közötti területen folytattuk a 2003-ban megkezdett feltárást. A falak lépcsőzetes szerkezete, az előkerült hatalmas faragott, „ott felejtett” kváderkövek alapján, valamint a 2004-ben talált római kori edénytöredékek szerint szinte bizonyossá vált, hogy az 1,20–1,50 méternél mélyebb területek egy római kori kőfejtőnek az emlékei.

2005-ben sem sikerült a Nagyszikla alatti térségben az 5 ill. 6 m mély kutatóárkaink kiszélesítésével mindehnyit elérnünk az alapsziclát.

Az állatcsontok vizsgálatát Kőrösi Andrea (MMgM) végezte el.

Munkatársak: Sima Gábor, Repiszky Ádám, Horváth Frigyes, Sczuka Attila, Grócz Zsolt és Szörényi Levente.

REPISZKY TAMÁS

328. Pusztaföldvár, Kistatársánc

(Békés megye) Á

2005. június 30-án helyszíni szemlét végeztünk az orosházi Nagytatársánc, és a vele szemben lévő, a pusztaföldvári határba eső Kistatársánc területén. A Pusztaföldvár 9. sz. lelőhelyen a Kistatársánc Árpád-kori templomát közelítő pontossággal be tudtuk határolni. A patkó alakú sánc É-i ágának végében, a legmagasabb ponton ugyanis korábban embercsontokat, téglá- és habarcsdarabokat lehetett találni.

RÓZSA ZOLTÁN

329. Rábasebes, Varga-tag

(Győr-Moson-Sopron megye) Ró

2005. június 25-én Rábasebes területéről származó, a felszínen talált régészeti leletanyagot hoztak be a Xantus János Múzeumba. A leleteket a II. világháborús katonasírok felkutatása során találták a Rába mellett, a Szent-andrás-Sobri-csatorna és egy másik vízelvezető árok közötti enyhén kiemelkedő szántóföldön. A felszínen néhány kisebb téglatöredéket is megfigyeltek.

TAKÁCS KÁROLY

330. Rábaszentmihály határa

(Győr-Moson-Sopron megye) Ő, B, Ró, Á, Kk

2005. március 16–17-én helyszíni szemlét végeztem régészeti hatástanulmány készítéséhez.

Alsókúti-dűlő: A községtől É-ra egy jelentős kiterjedésű Árpád-kori telepnyomot azonosítottunk. A leletek a község É-i szélétől indultak, É felé haladva egyre ritkultak, ezzel párhuzamosan azonban egy kisebb dombon koncentrálódó bronzkori cseréptöredékek tűntek fel. A lelőhely É-i széle bizonytalan.

Első-földek: A lelőhely egy markáns kiemelkedés a községtől D-re, a dombot a Mórchida felé vezető aszfaltút szeli ketté. Bejártuk a kiemelkedés tágabb környezetét is, és megállapítottuk, hogy a lelőhely elnyúlik Ny

felé egészen a Marcal árteréig, É felé pedig a község széléig, ill. feltehetően még tovább. A domb legmagasabb részén őskori, római kori, Árpád-kori, késő középkori edénytöredékeket, terra sigillatákat gyűjtöttünk, emellett nagyszámú téglatöredéket figyeltünk meg. Észak felé haladva a római és őskori cserepek ritkultak, majd az őskoriak teljesen elfogytak, ellenben a falu felé közeledve egyre több középkori lelet került elő. A középkori település nyilvánvalóan a belterületen is folytatódik. Keleti irányban a (középkori) leletek egyre ritkultak, majd meg is szűntek. A leletek a dűlő K-i felén két kisebb dombocska környékén koncentrálódtak, amelyek mindegyike már ismert lelőhely.

Rába-rét: A Marcalon túl, a Kisbátot felé vezető úttól Ny-ra, egy É-D-i irányú, alig észrevehető kiemelkedésen Árpád-kori cseréptöredékeket találtunk.

Temető: Egy kicsi, de nagyon markáns domb (a Marcal partján) egy kis részén középkori és őskori telepnyomot azonosítottunk. Az Árpád-kori és késő középkori leletek nagy sűrűségben jelentek meg a felszínen. A lelőhely nyilvánvalóan kiterjed a domb teljes területére.

Munkatárs: Hatos János régészhallgató.

TAKÁCS KÁROLY

331. Rábacsécsény, Kepés-oldal-dűlő

(Győr-Moson-Sopron megye) B, Ró

2005. június 9-én helyszíni szemlét tartottam a Mérges és Rábacsécsény határába tervezett útépités nyomvonalában. A lelőhely a tervezett út közvetlen környezetében, a Rábacsécsényből Kóny felé vezető Szent Imre út folytatásában található, a földúttól K-re. A környezetből alig kiemelkedő kis szántott dombon tipikusan késszürke római kerámiát találtunk.

LOSONCZI MÁTÉ

332. Rábatamási, Bogyoszlói út

(Győr-Moson-Sopron megye) I

2005. szeptember 15-én Rábatamásiút D-re Jobháza felé, a bogyoszlói út mellett egy halomra lettem figyelmes. A halom a jobházi bekötőtől É-ra, Rábatamási felé egy szántóban fekszik, kb. 20×20 m-es, magassága 1,2–1,4 m lehet. A halmot gyep borítja. Tetején kőkereszt áll. A szomszédos Jobháza határából szintén vannak adatok halmokról. Azokat Szőnyi Eszter föltárta és Kr. u. 2. századi római sírhalmoknak bizonyultak.

LOSONCZI MÁTÉ

333. Répcelak, Gyepre-dűlő

(Vas megye) U, R

2005. október 27-én nyílt árkos régészeti megfigyelést végeztünk. A munkaárkokban rengeteg kerámia mellett minimum 16 régészeti jelenséget (gödör) tudtunk megfigyelni a DVK és rézkor idejéből. A lelőhely a Gyepre-dűlő nevű határrészben a falu jelenlegi határától D-re

egy nagyobb sík plató felső dombján helyezkedik el, a 137-es szintvonallal jelzett magasságon. A leleteket és a geológiai struktúrákat megvizsgálva valószínűsíthető, hogy a telep(ek) az egész domb felületét fedi(k).

Munkatárs: Szilasi Attila Botond régésztechnikus.

ILON GÁBOR

334. Répcelak, Hunyadi utca

(Vas megye) U

2005. november 9-én helyszíni szemlénk során a beépítésre kerülő telken létesített közműárókban jelentkező, régészeti értékelhető jelenségek azonosítását végeztük el. A fő közműárók ÉNy-DK irányú, ÉNy-i részében a magasabban mutató masszív kavicsos – agyagos öntéstalaj miatt objektumokat nem tudtunk megfigyelni. DK felé haladva, ahol az öntéstalaj mélyebben húzódik, négy gödör metszetét dokumentáltuk az árok falában. A leletanyag alapján a dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrájának települése azonosítható a lelőhelyen.

Munkatárs: Szilasi Attila Botond régésztechnikus.

POLGÁR PÉTER

335. Répcevis, Újhegyek alja dűlő

(Vas megye) Kk, Kú

2005. október végén–november elején szélérőműpark létesítését megelőző terepbejárást végeztünk a település határában. A leendő 1. és 9. sz. erőmű helyén késő középkori–kora újkori edénytöredékeket gyűjtöttünk. A leletek a soproni Liszt Ferenc Múzeum Régészeti osztályára kerültek.

ILON GÁBOR

336. Rigyác, Alsómező-dűlő II.

(Zala megye) R, LT, N

Rigyác nyugati határában, az Újkúti-patak keleti oldalán húzódó dombhát lankáján terül el a lelőhely. 2005. szeptember 24. és október 14. között végeztük el a feltárást: összesen 1910 m²-en 11 régészeti objektumot bontottunk ki.

A napvilágra került leletek (zömmel kerámia) 3 korzakra keltezhetők: négy gödör a középső rézkori Balaton-Lasinja kultúra idejére datálható, egy gödörből késő vaskori kelta (LT/A) leletek kerültek felszínre, két sötét betöltésű kisebb gödörben pedig késő népvándorlás kori, 8–9. századi leletanyag volt. A feltárt objektumok közül 4 nem tartalmazott datáló leleteket.

Munkatárs: Korcsmáros Attila technikus.

TOKAI ZITA MÁRIA

337. Rigyác, Alsómező-dűlő Nyugat

(Zala megye) R

2005. május 27-én a régészeti szakfelügyelet az épülő M7 autópálya 221+450–221+360 kilométerei között ré-

gészeti objektumokat észlelt. A lelőhely leletmentését szeptember 1–9. között végeztük el, 6 objektumot bontottunk ki. A feltárt 5 gödör és 1 tűzhely jellegzetes, a középső rézkori Balaton-Lasinja kultúrához sorolható leletanyagot tartalmazott. A kerámiaanyag mellett pattintékok és csiszolt kőeszközök is napvilágra kerültek itt. A lelőhely közepes intenzitású, egyetlen objektumban, a 6. sz. gödörben találtunk tetemes mennyiségű kerámiatöredéket. A leletek közül kiemelkedik egy nagyméretű, lapos, csiszolt kőeszköz.

A lelőhelytől kb. 300 m-re Ny-ra 2000-ben Müller Róbert folytatott ásatást (74. sz. lelőhely), amely során többek között két java rézkori Balaton-Lasinja kultúra időszakára sorolható hulladékgödört is feltárt. A most kutatott teleprészet feltehetően a korábban feltárt telephez tartozott.

A leletanyag a nagykanizsai Thúry György Múzeum gyűjteményébe került.

Munkatárs: Korcsmáros Attila technikus.

TOKAI ZITA MÁRIA

338. Rigyác, Csikény-dűlő Kelet

(Zala megye) R, Ró

2005. szeptember 28. és december 2. között megelőző régészeti feltárást végeztünk a lelőhelyen, ahol 12 170 m²-en 267 objektumot tártunk fel.

A patakpart közelében kibontott objektumok kivétel nélkül római koriak voltak. A dombtetőn rézkori településrészletet (gödörket) találtunk.

A római kori települést a reprezentatív fémleletek (fibula, ezüstérem) alapján a Kr. u. 2–3. századra datálhatjuk. Gödörket, cölöplyukakat, tűzhelyeket, közöttük egy szép edényégető kemencét tártunk fel. Az egyik mély gödör alján fazekak, tálak csoportját, vaseszköz töredékeit találtuk meg.

A feltárandó terület ÉNy-i sarkában, a korábbi rézkori gödörök közelében is kerültek elő újabb foltok. A kerámiaanyag, többek között egy díszített kis edény, alapján a Tűzdelt-barázdás díszű kerámia kultúrájának népességéhez köthetjük az itt előkerült településrészletet.

A leletek a nagykanizsai Thúry György Múzeum régészeti gyűjteményébe kerültek.

Munkatársak: Molnár József és Parázsó Izabella technikusok.

SZÁRAZ CSILLA

339. Rigyác, Csikény-dűlő Nyugat

(Zala megye) Ó, Á

Az M7 autópálya földmunkálatai során, a 220+820–220+900 km-szakaszon 2005. június elején előkerült objektumok leletmentő ásatását augusztus 29. és szeptember 6. között végeztük el. A szakfelügyelet alkalmával megfigyelt 10–12 folt közül mindössze egy Árpád-kori gödör részletét lehetett kibontani, a többi objektum a megfigyelés és a feltárás között eltelt hónapokban a ked-

vezőtlen földrajzi és időjárási viszonyok következtében teljesen megsemmisült, mindössze néhány kopott őskori edénytöredék és kőeszköz, valamint Árpád-kori kerámiadarabkák jelezték a lejtő aljában egykori létezésüket.

A feltárt Árpád-kori objektum a korábban már kutatott Csikény-dűlő Nyugat lelőhely részét képezi, és a középkorban elpusztult Csíkfölde falu Árpád-kori előzményéhez tartozhatott.

A leletek a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága M7 Régészeti raktárközpontjába kerültek.

KVASSAY JUDIT

340. Rigyác, Magyarocsa-dűlő

(Zala megye) R, N, Á

A község belterületétől délre, a Rigyáci-patak Ny-i partja és egy időszakos vízfolyás által közrefogott, lankás domboldalon, hosszan elterülő lelőhely Száraz Csilla 2004-ben végzett terepbejárásából ismert. A lelőhely déli végétől 2–14 m-re délre, az M7 autópálya kivitelezési munkálatai során objektumfoltok váltak láthatóvá. A szakfelügyelet során 2005. június elején megfigyelt objektumok letmentő ásatását augusztus 29. és szeptember 28. között végeztük el. A feltárt gödrök, gödöregyüttesek és külső kemencék rézkori (Balaton-Lasinja kultúra), népvándorlás kori és Árpád-kori leletanyagot tartalmaztak.

A Balaton-Lasinja kultúra jellegzetes kerámialeletei elsősorban három nagyméretű gödöregyüttesből kerültek napvilágra. Az egyetlen népvándorlás kori gödör kerámialeletei közelebbi kormeghatározásra nem alkalmasak.

Az Árpád-kori objektumok, a 3 külső kemence és az erősen faszenes betöltésű gödrök iparos tevékenységre utalnak, és esetleg – a dűlőnév alapján – a Rigyáci-patak keleti partjára lokalizált, elpusztult Csíkfölde falu egyik Árpád-kori településrészét képezhették.

A leletek a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága M7 Régészeti raktárközpontjába kerültek.

Munkatársak: Auer Angelika, Kámán Beáta, Soós Gábor technikusok; Mészáros Melinda, Fullár Zoltán, Csekő Andrea egyetemi hallgatók. A geodéziai felmérést Soós Zsolt és Vadász Norbert technikusok végezték.

KVASSAY JUDIT

341. Rum, Hosszú-dűlő

(Vas megye) Kk, Kú

2005. április 5-én helyszíni szemlét tartottunk a település Ny-i határában, a zsenyei határhoz közel, a Rumból Zsenyére vezető műúttól É-ra. A tervezett bányatelek K-i felében, a Hosszú-dűlőben egy, a környezetéből alig kiemelkedő dombocskán késő középkori és kora újkori kerámiákat találtunk, nagyon szórványosan. A lelőhely 120×50 m kiterjedésű, K–Ny-i irányú. A leletanyagot nem gyűjtöttük fel, jelenségeket nem tapasztaltunk.

Munkatárs: Vámos Gábor.

ILON GÁBOR

342. Sajóecseg, Nyugati főút mente

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ó

2005. szeptember 6-án helyszíni szemlét végeztünk a Sajóecseg–Sajóbábony közötti vezetékfektetés munkálatainál, melynek során eddig ismeretlen őskori régészeti lelőhelyet határoztunk meg.

Sajóecseg vasútállomásától Ny-i irányban a főút mindkét oldalára kiterjedő dombháton – az úttal párhuzamosan kiásott – nyomvonal teljes hosszán szórványos őskori leletanyagot gyűjtöttünk. A terület fedettsége miatt a lelőhely pontos behatárolását nem tudtuk elvégezni, de a felszínből jól kiemelkedő domboldatra vonatkoztathatjuk. Régészeti jelenséget nem tapasztaltunk.

VERES JÁNOS

343. Sajópálfala, Pincepart

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) R, Szk, N

A Rákóczi u. 14. sz. telken álló ház feletti dombvonulaton, egykor rigolírozott, majd szántott területen rézkori cserepek, szkíta kori vascákány, népvándorlás kori vas lándzsahegy és agyag orsógomb, valamint több cserép került elő. A mintegy 100 m hosszú lelőhelyet Horváth Antónia régészhallgató jelentette be.

B. HELLEBRANDT MAGDOLNA

344. Sajópetri, Homoki-Szőlőskertek

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) LT

A részletes tanulmányt lásd a kötet 61. oldalán!

SZABÓ MIKLÓS

345. Sajópetri, Tanya-dűlő

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Á

2005. január 7-én helyszíni szemlét végeztünk a Kistokaj–Sajópetri út É-i oldalán található Tanya-dűlőben, a 024 hrsz. szántóföldön. Ez gyakorlatilag sík, közepén elhagyott folyómeder, melynek É-i oldalán környezetéhez viszonyítva markáns, ÉNy–DK irányú kiemelkedés húzódik, mely két dombra tagolható. E két magasabb ponton kavicsos, kevés humusszal kevert felszínen, jó megfigyelési viszonyok között, két foltot alkotva Árpád-kori felszíni kerámialeleteket találtunk.

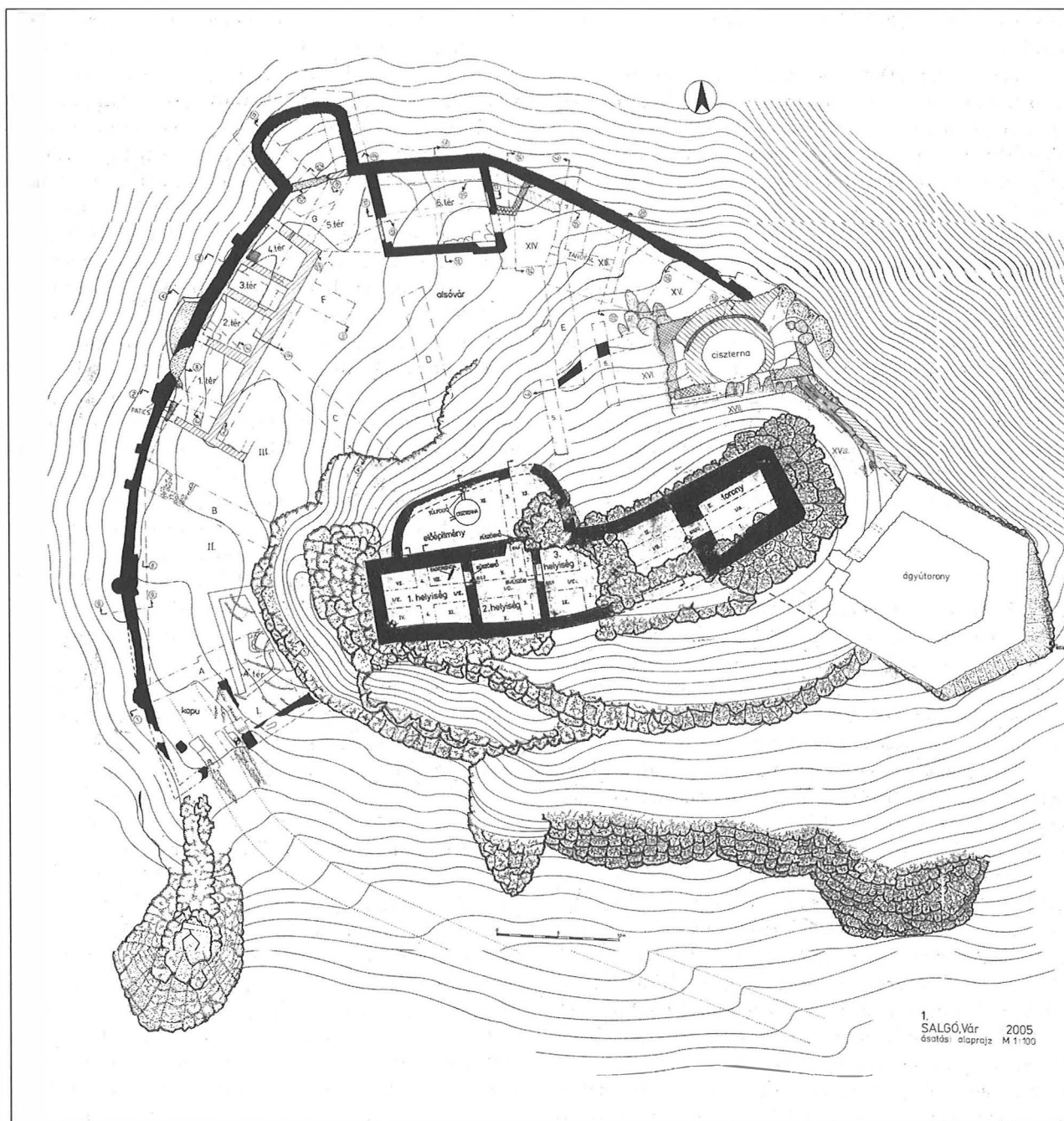
A leletek a miskolci Herman Ottó Múzeumba kerültek.

PUSZTAI TAMÁS

346. Salgótarján, Salgóvár

(Nógrád megye) Kö

2005 májusában már a hatodik egymást követő évben folytatódott az alsóvár maradványainak helyreállítását előkészítő ásatás. A munkatervben ebben az évben az É-on elhelyezkedő építmény 8×6 m-es belvilágú tere kutatásának befejezése, a K-i, ún. nagyciszterna szélesebb

környezetének – így a tőle Ny-ra és DK-re eső területnek – a teljes feltárása, s végül az ötszögű K-i ágyútorony kutatásának a folytatása szerepelt. *(Lásd az illusztrációt!)*

A várfalhoz támaszkodó, részben már a sziklába mélyített É-i épület belsejének ÉNy-i negyedében a vékony és bolygatott omlási rétegek alatt – különösen a várfal mellett – jelentős pusztulási rétegsort vizsgálhattunk, amely jelentékeny leletanyagot is tartalmazott a 16. sz. utolsó harmadából.

A felsővár alatti É-i hegyoldalban – a mai felvezető út és az ún. nagyciszterna között – igen jelentős részen letermeltük a főként az 1938. évi felsővári építkezések során, ill. az 1980-as években folytatott feltárások során

ide került finomabb törmelék. Alatta a bazaltoszlopok között csak ritkán mutatkozott a leletekben gazdagabb, bolygatatlan, humuszos lerakódás.

Munkánk legnagyobb eredménye az volt, hogy megállapíthattuk: az ún. nagyciszternától D-re húzódó, az elmúlt évben kutatott K-Ny-i fal nem folytatódott tovább Ny felé, hanem egy – erősen lepusztult – derékszögű sarokkal ért véget, azaz ez egy, a ciszterna felett egykor állt „kútház” dél-i fala volt. Elő is került ezen építmény erősen lepusztult Ny-i fala, és némi bizonytalansággal meghatározható volt az ÉNy-i sarok is. Megállapíthattuk, hogy ez a szabálytalan téglalap alaprajzú épület K felé kissé kiugrott a hozzá már egy következő építési fázisban hozzáépített, ÉNy illetve DK felé indu-

ló várfalak vonalából. Egykori járósíntje csak a DK-i sarokban maradt meg.

A ciszternaútól D-re egy átlag 2 m széles pihenőt határozhattunk meg a hegyoldalban, itt az omlásréteg alatt egy agyagos feltölt(őd)és mutatkozott, melyről nem volt kideríthető, hogy az a ciszterna építésével függ össze, vagy inkább a felsővár tornyának pusztulása során keletkezett. Ugyancsak agyagos-égett réteg mutatkozott foltokban a ciszternaépítményt a K-i ágyútoronnyal összekötő várfal belső oldalán a sziklafelszínen; itt vezethetett eredetileg az alsóvárat az ágyútoronnyal összekötő közlekedési útvonal.

Bár a kivitelezési munkák miatt az ágyútorony betöltésének kitermelése a következő évre tolódt, a konzerválás során az épület Ny-i falában – egymáshoz képest szimmetrikus elhelyezésben – két, 30×30 cm-es, vízszintes gerendafészeket határozhattunk meg, melyek talán kapcsolatba hozhatók az építmény legelső(?) földemével.

Munkatárs: Gál Viktor régészhallgató.

FELD ISTVÁN

347. Sámsonháza, Fejérkö vára

(Nógrád megye) Á, Kk

A vár kutatását 2004-ben a sámsonházai Sámsonvár – Múltunk Megismerése Alapítvány megbízásából kezdtük meg, a vár jelentős fennálló falmaradványainak részleges állagmegóvásával egy időben.

2004. június 7–16. között egyetlen kutatóárkunkkal a legjobban, helyenként 6–7 m magasan fennálló É-i épület-szárnyat és annak külső oldalát vizsgáltuk. Az épület alsó, részben a szikla lefaragásával kialakított szintjének az udvar felé nyíló, emelkedő, keskeny ablaknyílását találtuk meg, a felette lévő szintre gerendafészek-sor utal. A helyiségben falhalmozódott, 2,5 m-es vastagságot is elérő omladék alatt a sziklapadlót égett, sok faszenet, hamut tartalmazó réteg fedte. A nagyrészt az égett rétegben előkerült leletanyag – a kerámia alapján – nem későbbi a 14. sz. elejénél. Közvetlenül a várfalon kívül, annak építési rétegei által fedett cölöplyukor a fal építésekor megszüntetett cölöpsorra, feltehetőleg palánkfalra utal. A vár feltételezhető külső falának három kisebb, de jelentős, falsík nélküli részleténél feltártuk és alaprajzilag felmértük a falsíkot.¹⁵

A 2005. évi feltárás során három helyet kívántunk megkutatni.

A várhegy csúcsán É–D-i irányban keresztülhúzó kutatóárkunkban megtaláltuk a vár 2,5 m vastag belső falát, a fal mellé az építés során betöltött rétegekben kiegészítő agyagtapasztás-darabokat: a kővárnálkorábbi favázas épület(ek) maradványait. A déli oldalon sikerült megtalálnunk a falszoros külső, kisebb vastagságú falát, mely a várhegy csúcsának tövéhez közel húzódik.

Az eddigi feltételezéssel szemben tehát sikerült kimutatni, hogy a falszoros É, K és D felől övezte a várat.

A belső falon belül, a várhegy tetején szárazon rakott keskeny kőalapozást találtunk, mely a várfalra nagyjából merőlegesen húzódott, s egy nagyméretű cölöplyuk helyezkedett el benne. A falmaradvány várfalhoz való kronológiai viszonyait nem tudtuk egyértelműen megállapítani egy a rétegeket megszakító beásás miatt.

A várhegy csúcsának déli oldalán levő, az árokszerű mélyedésre merőlegesen elhelyezkedő szelvényünkben kimutatható volt, hogy a vár építésekor kisebb mértékű (80–100 cm) szintsüllyesztést végeztek, valódi várárok nem húzódott itt. A területet a vár bontása során töltötte fel a fal omladéka.

A várhegy É-i oldalán a falszoros lezárását kerestük. Kutatóárkunkban a sziklafal lefaragásával kialakított teraszt találtunk. A várfal ezen a szakaszon már nem folytatódott, a záró fal helye keletebbre, a ma is megmaradt falmaradvány vonalában igazolható, ahol a belső várfal É-i külső síkján ezt habarcsnyomok és egy sávban sekélyebben kimosódott fugák jelezték.

A kutatás során előkerült leletanyag egy része a vár eddig is ismert Árpád-kori működési idejéből származik, a várhegy tetején talált leletanyag jelentős része azonban későközépkori. A 15. századi, a huszitákkal kapcsolatba hozható, jelentősebb használatot itt sikerült először kimutatni, a 2. sz. árok déli végén előkerült kő ágyúgolyó szintén erre a korszakra utal.

RÁCZ MIKLÓS

348. Sárszentlőrinc, Uzd, Pusztatemplom

(Tolna megye) Kö

Az uzdi Pusztatemplomot az 1960-as években Csorba Csaba még szántóföldön azonosította; 2002. évi terepbejárásunkon feltételezett helyén azonban nem találtunk régészeti nyomokat.¹⁶ 2005. április 6-án, megismert terepbejárásunkon a Kölesdről Sárszentlőrincre vezető út Ny-i felén, a Holt-Sió É-i kanyarjától ÉNy-ra kb. 300 m-re, az úttal párhuzamos erdősávban, ÉNy–DK irányú, DK felé enyhén lejtő dombnyúlványon néhány középkori téglatöredéket és egyetlen embercsont-töredéket figyeltünk meg, kb. 20 m hosszan. A falu a középkori Borjással azonosítható.

Munkatárs: B. Kohári Gabriella (KÖH, Pécs).

K. NÉMETH ANDRÁS – ÓDOR JÁNOS GÁBOR

349. Sárvár, Felső-mező

(Vas megye) R, B, LT, Rő, Kö

2004. szeptember 13. és november 26., majd 2005. április 4. és május 27. között megelőző régészeti feltárást

15 A 2004. évi munkáról szóló jelentés az RKM 2004. évi kötetben megjelent szöveg helyesbítése. (Szerk.)

16 Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2002. Budapest 2004, 263.

folytattunk a Sárvárt elkerülő 88. sz. főút nyomvonalában.

A Felső-mező nevű határrészen két lelőhelyet különítettünk el a 2002 februárjában végzett terepbejárás alkalmával. A 2003 decemberében megismételt terepbejárás során megállapítottuk, hogy a két lelőhely szinte összeér, és csaknem 550 m hosszan követhető a nyomvonalban. A szerződésben ezt a szakaszt a nyomvonal 2+847-3+500 m-e között rögzítettük.

A lelőhelyek egy sekélyebb vízjárta hely, és egy ma is élő forrás és vízfolyás szintjéből kiemelkedő területen helyezkednek el. A megelőző feltárás előtti időszakban próbafeltárást végeztünk a bejárt lelőhely teljes szakaszán.

A 88. sz. út 2. számmal jelzett lelőhelyének É-i része, egy K-Ny-i dombhát déli lejtője; egy laposabb, sekélyebb terület választja el a lelőhely többi részétől. A humusz vastagsága 30-60 cm között változott, az altalaj kavicsos, löszös, rétegeket nem tudtunk elkülöníteni. Mind a terepbejárás, mind a kutatóárok kézi bontása során került elő a humuszból kerámia. Leletanyag, főleg csak a humuszból és a felszínről került elő, erősen bolygatott állapotban, elsősorban késő bronzkori anyag. A sekélyebb rész közelében, a lejtő aljában, egy nagyméretű, mély kút került elő. Kútszerkezetet nem találtunk, alját valószínűleg egy kavicsos réteg jelezte.

A lelőhely középső része az előzővel csaknem párhuzamos, nagyjából K-Ny-i széles hát K-i végén, É-i lejtőjén helyezkedik el. Tőle K-re és D-re egy mélyebb vízfolyásos terület van. A lelőhely DNy-i részétől egy földút választja el. A régészeti objektumok nagy része cölöplyuk, a legtöbb esetben nem volt megfigyelhető közöttük semmilyen kapcsolat. Ezenkívül néhány tárolóverem, árok, egyéb gödör, földbe mélyítet épület, agyagkitermelő, vagy műhelygödör, és egy kemence került még elő a késő bronzkorból, a vaskorból és a kora középkorból. 2004-ben 249 régészeti jelenséget regisztráltunk ezen a szakaszon.

A lelőhely Ny-i végén, ahol az előző hát folytatódik, 2004-ben csupán próbafeltárást végeztünk. Itt 288 objektumot regisztráltunk. Folytatódott tovább a késő bronzkori telep közepes méretű, nem túl mély gödreivel, cölöplyukaival. Egy cölöpszerkezetes házat, agyagkitermelő-gödröket tártunk még fel. A késő rézkor időszakából csak néhány gödör, és egy árok került elő. A terület Ny-i végében 5 késő bronzkori hamvasztásos temetkezést tártunk fel. A vaskorból egy kelta ház, és hozzá tartozó néhány egyéb jelenség mutatkozott. A terület Ny-i végén egy nagyjából É-D-i irányú árokból római kerámia töredékek, terra sigillata, fibulatöredék került elő. Az ároktól alig 10 m-re K-re, egy Ny-K-i tájolású csontvázas temetkezést regisztráltunk, de a mellékletek hiánya miatt ennek kora bizonytalan.

A lelőhelyen a 2004. és 2005. évben összesen nagyjából 16 000 m² területet kutattunk meg, 538 jelenséget regisztráltunk. A lelőhely az elkerülő út nyomvonala, a lehajtó ág, illetve a mai műút között, illetve annak déli

oldalán is tovább folytatódik. A nyomvonaltól É-ra szintén megtaláltuk a település nyomait.

FARKAS CSILLA

350. Sárvár, Soproni utca 4.

(Vas megye) B

2005. június 27-29. között végeztünk régészeti feltárást az ingatlanon (Hrsz.: 3204). A kutatás alapján a tsz telep, és a jelenlegi temető területére is kiterjedhet a lelőhely.

A kb. 1000 m²-es lehumusztolt területen, valamint egy építendő út területén összesen 8 objektum került elő: 3 gödör, valamint több nagyobb oszlophely, melyek betöltésében, és felszínén körbe, szinte palástszerűen vékony, de jól látható égett réteget figyeltünk meg. Kévs leletanyagot találtunk, főleg kerámiát, melyek kavicsos soványítottak, rosszul égetettek, némelyik felülete fényezett, a késő bronzkorra tehető. Főleg az oszlophelyek betöltéséből sok égett, apró csontdarab került elő. A lelőhely bolygatott, illetve a mai temető területén valószínűleg el is pusztult.

FARKAS CSILLA

351. Simontornya, Külső-rétek

(Tolna megye) I

A város K-i szélén, a Sió árteréből alig kiemelkedő dombon, kaszálón, légi felderítés során kerek, sötétzöld gyűrűt figyeltem meg. 2005. március 30-án a terepen ezen a helyen, az alacsony fűben enyhe, nagyjából kerek kiemelkedés látszott. Ezt U-alakban sekély árok határolta. Leletet nem találtam. A domboldal magasabb részein őszi búza volt. Itt szórványosan paticot és 1-2 cserepet figyeltem meg. Simontornya felé haladva, a domb magasabb részén kiszántottak egy házat: itt sok vastag tapasztásdarabot találtam, de cserepet nem. Ásatás nélkül nem dönthető el egyértelműen, hogy itt valóban egy kis, árokkal övezett földvár volt-e, amit teljesen elszántottak.

MIKLÓS ZSUZSA

352. Sióagárd, Kőhányás

(Tolna megye) Kő

2005. április 6-i terepbejárásunk során a falutól ÉK-re kb. 2,5 km-re, az egykori Sárvíz-medér K-i felén igen meredeken emelkedő, fennsíkszerű magaslaton, annak nem a legmagasabb pontján, elsimított szántásban, rossz megfigyelési körülmények között nagy területen szétszórva kisebb téglá- és kődarabokat, valamint embercsont-töredékeket találtunk. A templom a falu É-i részén feküdt, mert a lelőhely ÉNy-DK-i irányban az egykori medér mentén az épülettől D-re még több száz méter hosszan húzódik. A lelőhely az egykori Gencs falu helyét jelzi.

Munkatárs: B. Kohári Gabriella (KÖH, Pécs).

K. NÉMETH ANDRÁS – ÓDOR JÁNOS GÁBOR

353. Solt-Járáspuszta, Bem utca 16.

(Bács-Kiskun megye) Ó

2005. március 31-én lelőhely-hitelesítést végeztünk a telken a november folyamán vízaknaásás közben előke-
rült kora avar temetkezés pontos helyének meghatáro-
zására. A helyszínen tapasztaltuk, hogy a vártnál na-
gyobb arányú csatornázási munkálatok történtek egész
Járáspuszta területén. Bár a fél évvel ezelőtti esemé-
nyek szemtanúit nem találtuk meg, de a beásás folytán
biztosak lehetünk benne, hogy az pontosan csak a víz-
akna helyéről kerülhetett elő. A terepszemle alatt a sír-
tól K-re lévő szántásban őskori település nyomait ész-
leltük. Maga a lelőhely egy a környezetéből látványo-
san kiemelkedő földhátan helyezkedik el.

Munkatársak: Deák Andrea és Vida Ágnes.

ROSTA SZABOLCS

354. Solt, Tételhegy

(Bács-Kiskun megye) U, B, V, A, H, Á, Kk

Néhány tavaszi-kora nyári terepszemlét követően 2005.
november 14–16. között intenzív terepbejárást tartot-
tunk a Tételhegyen (Solt 14. sz. régészeti lelőhelye),
mely Solt határának keleti részén, a kecskeméti (52. sz.)
és kiskőrösi (53. sz.) műút háromszögében, a Duna je-
lenlegi medrétől légvonalban mintegy 7 km-re fekszik
a dunaföldvári és bölcskei rév közelében.

A Tételhegy ÉNy–DK irányban elhelyezkedő, kissé
nyújtott, kb. 1150×800 m kiterjedésű (megközelítőleg
100 hektárnyi) ovális terület. Legmagasabb pontjának
tengerszint feletti magassága 112,2 m, ezzel mintegy 17
m-rel emelkedik ki az egykori ártérből. Természeti kép-
ződmény, ún. tanúhegy, melyet a Duna mederváltásai
során nem hordott el. A DK-i sarkán nyitott homokbá-
nyában a domb szerkezete függőleges profilban tanul-
mányozható.¹⁷ A keleti oldalán meredekebb, érintetlen-
nebb, itt akácerdő borítja, és csak néhány szakaszon oko-
zott benne régebben bolygatást a homokbányászás, il-
letve az oda helyezett karám. Déli oldalán található az
egyutcs Tételalja település, mely 1941-ben épült az ár-
vízkárosultak számára. A DNy-i oldalon szőlők vannak,
míg a térség nyugati oldalát szántják, itt a legalacsonyabb
és a legkevésbé hangsúlyos a tanúhegy oldala. Felszíne
tagolt: a kisebb-nagyobb kiemelkedéseket vízmosásos
mélyedések választják el egymástól. Ezek a magaslatok
főleg az É-i, ÉK-i és K-i oldalon jellemzőek, ahol nagy
dombok formájában jelentkeznek.

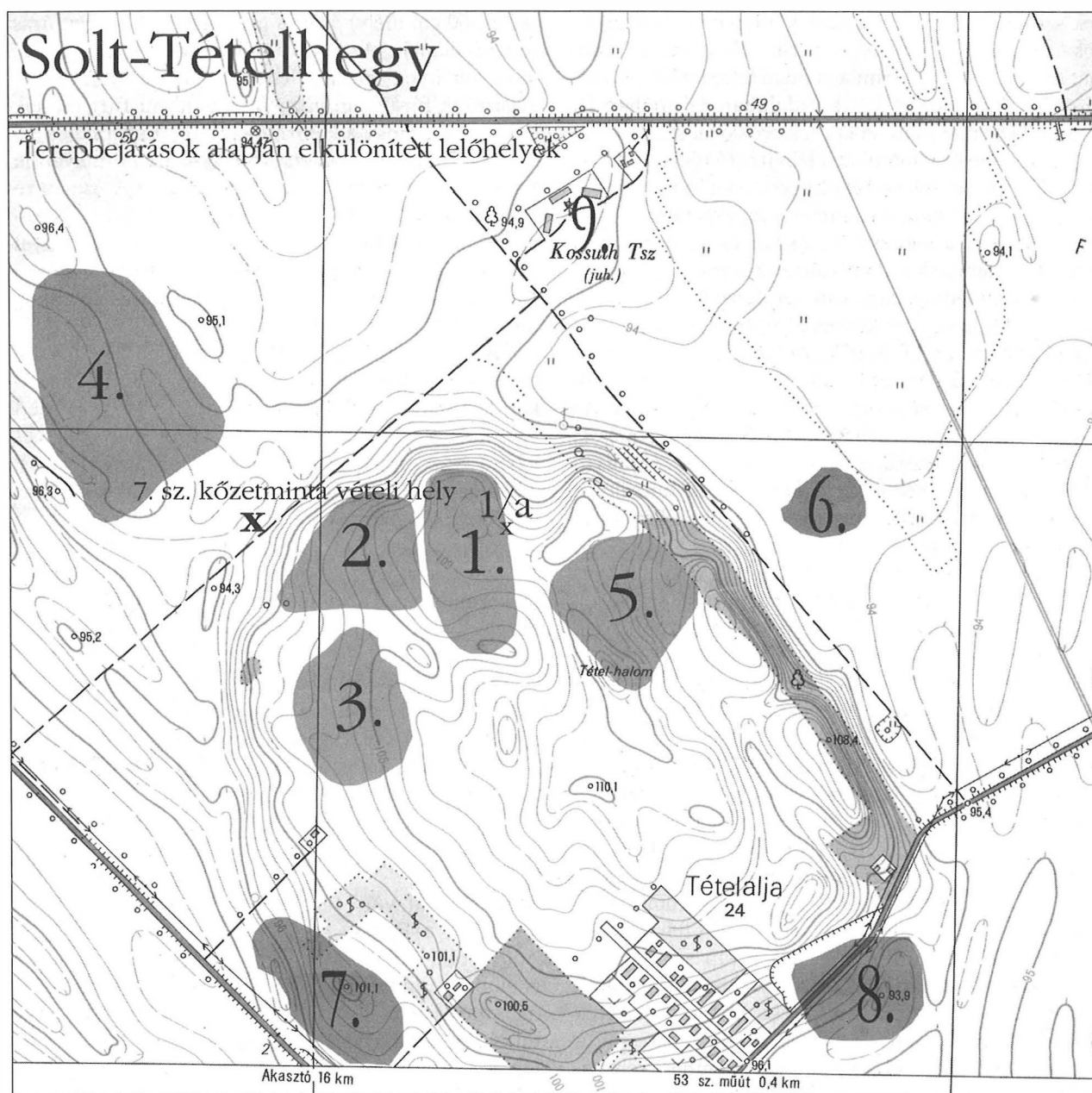
A lelőhelyre csupán az elmúlt években vetült né-
mi figyelem, bár több régészeti korszakból ismerünk
ide köthető, jelentős leletegyütteseket. Elsőként Visy
Zsolt közölte Otto Braasch 1997-es felvételét a tétel-

hegyi földsáncról.¹⁸ Czajlik Zoltán 2003. évi kutatásait
bemutató légifénykép-sorozatában a Tételhegy mint
ismeretlen korú (őskori?) erődítés „elővárral” megha-
tározással szerepelt.¹⁹ Bóna István rajzban rögzített kö-
zöletlen feltételezése szerint a Tételhegy egykor alkal-
mas lehetett avar kagáni székhelynek.²⁰ A közvetlen
környéken temetkezésekkel is számolni kell ebből a kor-
szakból: 1951 telén a Tételhegytől É-ra mintegy 450 m
távolságra, az állami gazdaság területén meszesgödör
ásásakor három kora avar kori sírt találtak (a mellé-
kelt térképen: 9. lh.).²¹ A mostani terepbejáráson össze-
gyűjtött avar kori cserepeken kívül még egy-egy erő-
sen kopott bizánci rézérem mutat erre a korszakra:
Heraclius és Heraclius Constantinus 613–614-ra kel-
tezhető, Constantinápolyban vert follisa.²² A Tételhe-
gyen közelebből ismeretlen helyen, 1907-ben szán-
tás során került elő az a magyar honfoglalás korából
származó, a 10. sz. első kétharmadára keltezhető lelet-
együttes, melyet Csete István helyi gazda egy rangos
női sírban bolygatott meg, melynek leleteit (egy ara-
nyozott ezüst hajfonatkorongot, egy ezüst lemezkarpe-
recet és két szív alakú lemezes csüngőt) gróf Benyovsz-
ky Sándornak adta át, aki azokat a Magyar Nemzeti
Múzeumnak ajándékozta.²³ További Árpád-kori és ja-
va középkori szórvány leletek találhatók a Katona Jó-
zsef Múzeumban: Tételalja lelőhelyről származik III.
Béla (1172–1196) rézpénze, valamint a Tételhegyről
való egy Köln város címerével ellátott, 15. sz. közepé-
re keltezett ólombarca.

A dombfelszín bejárásához, illetve a régészeti jelen-
ségek értékeléséhez nélkülözhetetlen információkat

17 A régészeti vizsgálatokkal párhuzamosan az ELTE Természet-
földrajzi Tanszéke Nagy Balázs vezetésével ősföldrajzi, őskörnye-
zeti rekonstrukciós vizsgálatssorozatot indított a Tételhegy felépí-
tésének és fejlődéstörténetének bemutatása céljából.

18 BERTÓK, G. – VISY, Zs.: Bildkatalog (Ungarn). In: OEXLE, J. (zsgst.):
Aus der Luft – Bilder unserer Geschichte. Luftbildarchäologie
in Zentraleuropa / Történelmünk képei madártávlatból. A légi-ré-
gészet Közép-Európában. Dresden, 1997, 157.
19 CZAJLIK Z.: Légi régészeti kutatások Magyarországon 2003-ban (Rö-
vid beszámoló az ELTE Régészettudományi Intézetének Térin-
formatikai Kutatólaboratóriumában folyó munkáról). In: Régészeti
Kutatások Magyarországon 2003. Budapest, 2004, 111, 119, 120.
20 Az 1990-es évek végén egy rajzon jelölte meg Bóna István a Té-
telhegyet, mint amely méreteinél és földrajzi elhelyezkedésénél
fogva alkalmas lehetett az avar kori uralmi központ helyszíné-
nek; a vázlatot B.-Horváth Jolán készítette.
21 A leletanyag (három bögre, egy bronzkarika-fülbevaló) a Magyar
Nemzeti Múzeumba került. Türr Ervin 1951. december 13-án kelt
jelentése: MNM Adattár S I. 13. Leltári száma: MNM 32/1952.1-4;
közlése: BALOGH Cs.: Régészeti adatok Bács-Kiskun megye terüle-
tének kora avar kori történetéhez. Előmunkálatok a Duna-Tisza-
közé avar kori betelepülésének kérdéseiről. StudArch VIII. Sze-
ged, 2002, 309–310, 12. kép 1, 3.
22 Varga Csaba helyi lakos találta saját telkén, melyet Wolfgang
Hahn (Institut für Numismatik und Geldgeschichte, Universität
Wien) határozott meg.
23 HAMPEL J.: Újabb tanulmányok a honfoglalás kor emlékeiről. Bu-
dapest, 1907, 37., 27. t. 1–4.; „Őseinket felhozád...” A honfoglaló
magyarság. Kiállítási katalógus. Révész László, Wolf Mária és M.
Nepper Ibolya közreműködésével szerkesztette: Fodor István. Ma-
gyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1996, 352–353. A leletek leltá-
ri száma: MNM 82/1907.1–4.

nyújtottak azok az 1954., 1987., 2000. és 2003. évi légi felvételek, melyeket a Honvédelmi Minisztérium Térképészeti Kht. archívumában gyűjtöttünk, valamint amelyeket 1997, 1998, 2001 és 2002 során Otto Braasch²⁴, 2004-ben Miklós Zsuzsa (MTA Régészeti Intézete) és 2005-ben László János (Civertan Bt.) készített. Ezek a légi felvételek a Tételhegy három oldalán – a DNY-i, az É-i és az ÉK-i széleken – végigfutó árkokat, valamint két, az egész dombhátat kereszt irányban átszelő árkot mutatnak. A mostani terepbejárás idején őszi mélyszántás

volt a területen, és a domb oldalán hosszan elnyúló talajszíneződések igazolták a légi felvételek alapján feltételezett árkokat. A terepbejáráson ugyanakkor nem láttuk felszíni nyomát azoknak a peremeken sűrűsödő karám- vagy telekkiosztásra utaló négyszögletes, ritkábban kerek alakzatoknak, melyek a légi felvételeken jól kivehetők.

A tételhegyi terepbejárások során több lelőhelyet tudtunk lokalizálni (lásd az illusztrációt!), melyek időrendben a következők. A domb ÉK-i lábánál levő sík területen *neolit* és *Árpád-kori* cserepek kerültek elő (6. lh.). A domb DNY-i lankás részén, egy kisebb különálló dombon – Varga Csaba szőlőjében – rigolízás után gyűjtött edénytöredékek a *középső bronzkori* Vátya-kultúrába tartoznak (7. lh.). Magán a dombtetőn az emberi megtelepedésre utaló általunk talált legkorábbi lele-

²⁴ Otto Braasch tételhegyi felvételeit Visy Zsolt (Pécsi Tudományegyetem, Légrévészeti Téma) bocsátotta rendelkezésünkre, melyet ezen a helyen is köszönünk.

tek szintén középső bronzkoriak, illetve néhány grafitos *kelta* peremtöredék is előkerült. Nemcsak a dombhát tetején volt sok kerámia, hanem feltehetőleg az erózió következtében a domb oldalában és aljában is. Ugyanakkor már nem lehet csak erózióval magyarázni azt a tényt, hogy a dombhát aljában futó régi dűlőúttól, ami ÉNy-ról határolja a Tételhegyet, Ny-i irányban még legalább 150 m hosszan lehetett cserepeket találni. Nyilvánvaló, hogy a lelőhely (az őskori és az Árpád-kori egyaránt) nemcsak a dombhátra (2. és 3. lh.), hanem annak szomszédságában, a sík területre is kiterjedt (4. lh.). További középkori kerámia került felszínre a domb ÉK-i harmadában (5. lh.). A kézikorongon formált darabok bizonyosan Árpád-koriak, egyes utánkorongolt töredékek azonban késő avar koriaknak tekintendők. Az őskori és a középkori leletek foltokban, de egymással keveredve jelentkeztek, tehát nem lehet horizontálisan különválasztani a telepeket egymástól. Ugyancsak őskori és középkori szórványokat találtunk a Tételhegy DK-i lezárásánál (8. lh.).

Figyelemreméltó jelenség, hogy az 1960–1970-es évek térképein látható tanyák a nagyüzemi szántások révén mára már nyom nélkül eltűntek a terepről: ezek többsége a Tételhegy DNY-i peremén helyezkedett el úgy, hogy a hozzájuk tartozó kutak a lapos, vízjárta területen voltak ásva. A terepbejárás során (a friss szántás és a jó tájékozódási pontok ellenére) csak az egykori Szalontai-tanya helyét sikerült téglatöredékek alapján azonosítani. Ez a tanya a fent említett út mentén, két domb hajlatában helyezkedett el, mintegy száz méternyire a tőle ÉNy-ra levő, lapos tetejű platótól, ahol a 20. sz. második feléből származó térképek ugyan nem jelöltek lakóhelyet, a terület közepén levő téglá- és kőmaradványok azonban kőépületre utalnak. A légi felvételeken jól láthatóan, valamint a helyszínen tapasztaltak szerint egy ovális árokkal (árkokkal) körülvett, kb. 200 m hosszú területen egy kisebb, kereszt irányú ovális árok található (1. lh.). Ennek közepén, fehér habarccsal és tört kövekkel jelzett területen számos emberi kereszt- és hosszúcsontot, illetve koponyatöredéket gyűjtöttünk össze. A mintegy 15–20 m hosszúra becsült (több periódusú?) épületrom feltehetően templom maradványaként értelmezhető. E hely közelében került elő egy kisméretű (24×19×22 cm-es), fehér édesvízi mészkőből készült faragvány.²⁵

A dombot övező ovális körárok azonosítására már a terepbejárás idején mód nyílt. A próbafúrások során kiderült, hogy a dombhajlaton valójában egy kettős árok húzódott körbe: egy 8 m széles, 1,5 m mély, illetve egy 3,5 m széles, 60 cm mély árok volt rekonstruálható úgy, hogy a nagyobbik árokban még egy kisebb (2,6 m

széles, 60 cm mély) árok is megfigyelhető volt a fúrási rétegek alapján. Az árkok közötti távolság mintegy 2,5 m-es volt, itt egykor sánc lehetett. A lapos dombtetőn is végeztünk fúrásokat: az egyméterenként fúrt mintákból kiderült, hogy a kötőrmelékek hol húzódnak a felszín alatt, illetve a temetkezések kb. 1,1 m mélyen lehetnek az épületrom körül. A dombtetőnek ezen a részén korábban középső bronzkori (Vatya-kultúra) és késő bronzkori (urnamezős kultúra), népvándorlás kori, illetve középkori cserepeket gyűjtöttünk. Ez utóbbiak közül Árpád-koriként határozható meg több cserépbogrács-perem, illetve csigavonallal díszített oldalfaltöredék.

A terepbejárás utolsó napján, a domb ÉK-i hajlatában emberi koponya, valamint néhány őskori és középkori kerámiatöredék került felszínre a friss szántásból (1/a lh.). A jelenség tisztázására ekkor már nem volt lehetőség, ezért a következő héten, 2005. november 22–23-án egy kisebb leletmentés során föltártuk a kérdéses területet: két gödröt bontottunk ki, melyeket az előkeült cserépanyag a 13–14. sz. fordulójára keltezett.

A kutatást végző intézmény a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, a begyűjtött leletanyag elhelyezése a kecskeméti Katona József Múzeumban történt.

Munkatársak: Jankovich-Bésán Dénes, Nováki Gyula, Somogyvári Ágnes, Takács Miklós, V. Székely György régészek; Nagy Balázs geográfus; Aradi Szilveszter geográfus egyetemi hallgató; Buzás Gergely, Holl Balázs informatikusok; Zsoldos Attila történész.

SZENTPÉTERI JÓZSEF – ROSTA SZABOLCS

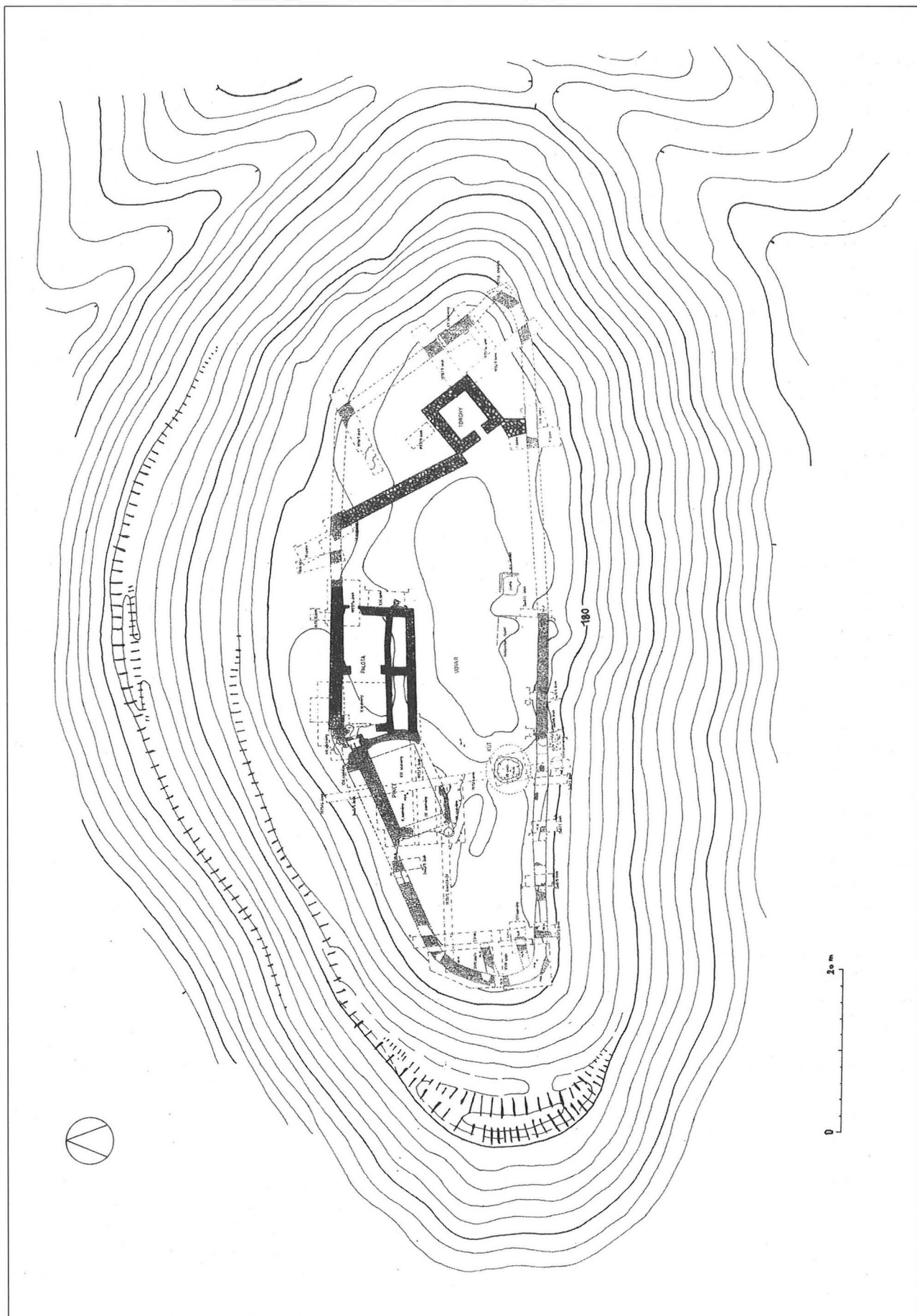
355. Solymár, vár (Pest megye) B, Kö

A szakirodalomban Mátyás-domb és Szarkavár néven is említett, mintegy 180 m magas, ovális platójú solymári várhegyen 1929–1934 között Valkó Arisztid amatőr régész tárta fel egy középső bronzkori magaslati telep, valamint az ugyanitt a 14. sz. végén emelt, s Buda 1541. évi török kézre kerülését követően felhagyott középkori vár addig ismeretlen maradványait.²⁶ A félbemaradt munkák folytatására ezután csak 1972–1977 között került sor, ami elsősorban ugyan a középkori vár alaprajzi rendszerének és építéstörténetének fő vonalakban történő tisztázását, illetve a terep rendezését jelentette nagyjából a késő középkori járószinten, de jelentős eredményeket hozott az őskori telep vonatkozásában is.²⁷ Érdemleges falkonzerválási munkákra ekkor

25 Az eddigi egyetlen, bizonyosan megmunkált (7. sz.) kőzetminta: Nagy Balázs geográfus szíves meghatározása. A területet ma is „kőbányának” használják: a talajművelés során előkerült nagyobb darabokat összegyűjtik és építkezési céllal elszállítják.

26 ENDRŐDI A. – FELD I.: Régészeti kutatás a solymári Mátyás-dombon 1929–1934. *Studia Comitatus* 9., Szentendre, 1980. 267–313.

27 FELD I.: Újabb kutatások a solymári középkori várban. *Studia Comitatus* 17., Szentendre, 1985. 451–477.; ENDRŐDI A.: Régészeti kutatás a solymári Mátyás-dombon (1972–1977), középső bronzkori magaslati telep. *BudRég* XXVI. Bp. 1984. 113–130.

azonban még nem volt mód, erre először csak 2000-ben adódott lehetőség – sajnos megfelelő szakmai előkészítés hiányában számos komoly szakmai hibával. Ezek korrigálása érdekében 2001-ben újabb kisebb ásatásra került sor,²⁸ de a munka ezt követően már nem folytatódott. Solymár Nagyközség Önkormányzata 2005-ben végül jelentősebb pályázati támogatást nyert el a vár turisztikai hasznosítására, s ez szükségessé tette az ásatások minden eddiginél nagyobb léptékű folytatását. *(Lásd az illusztrációt a 309. oldalon!)*

2005. október 3. és november 5. között itt végzett kutatásunk azonban korántsem törekedhetett teljességre. Célja elsősorban az volt, hogy minél jelentősebb szakaszon tárjuk fel a vár 18. században elbontott külső falait, illetve tisztázzuk a belső oldalukhoz támaszkodó palotaépület és bővítménye alaprajzi elrendezését, szintviszonyait, annak érdekében, hogy bemutatásuk, értelmező jellegű visszaépítésük minél hitelesebben elvégezhető legyen. Feladatunk volt emellett még az 1970-es években már részlegesen feltárt várkút felső, az egykori kőfalazatot már nélkülöző részének újbóli kitisztítása is.

Az 1970-es években kutatóárokokkal nagyrészt már felderített alaprajzból kiindulva a várhegy Ny-i kétharmadán a várfal feltételezhető vonalára merőleges újabb árokokkal tisztáztuk a falvonulat helyét – hét kutatóblokkot nyitottunk itt a déli, hármát az északi oldalon. Ezt követően az egyes árok között végig kibontottuk az átlagosan 140 cm vastag, helyben bányászott hárshegyi homokkőből épített várfalszakaszok általában igen csekély, bontási törmelékkel kitöltött maradványát. Igen sok esetben azonban csupán az utolsó kőig kitermelt helyét, alapozási árkát találtuk meg, felmenő falazat már szinte sehol sem maradt ránk. A bontás során azonban jelentős rétegmegfigyelésekre nyílt lehetőségünk, így kiderült, hogy a várfal igen gyakran vastag, néhol a 100 cm-t is elérő egynemű őskori réteget, illetve kifejezett gödröket vágott át. A falkiszédést követő erózió miatt a várfalak belső oldalához kapcsolódó értékelhető középkori építési-feltöltési rétegeket ugyanakkor már csak ritkán találtunk, néhol azonban az egykori külső járószint még megfigyelhető volt.

Ásatásunknak a várfalak vonatkozásában legjelentősebb eredménye az volt, hogy korábbi feltevésünkkel szemben kiderült: a palotaépület Ny-i bővítményének korábban feltárt vastag É-i fala nem azonos a 14. századi várfallal. Az előbbi fal É-i oldala előtt, vele párhuzamosan megfigyelt „árok” nem egy „rejtekkajtóhoz” vezető lejártnak, hanem a kiszédett egykori várfal helyének bizonyult – e fal nyugati folytatását sikerült is feltárnunk. Így megállapíthattuk, hogy a minden bizonnyal a Lackfi-családhoz köthető első solymári vár alapvetően egy szabálytalan, elég hevenyészett ovális alaprajzú –

derékszöget a mai tudásunk szerint teljes mértékben nélkülöző – várfalgyűrűből állt. Ennek belső oldalához a munka második szakaszában épült hozzá a palotaépület – keskeny déli falainak enyhe ívelése, az É-i zárófal elhelyezkedése ezt meggyőzően bizonyítja. Ugyancsak utólagos a várfalhoz képest, de annál (és a palotánál) jóval később, esetleg csak az 1500 körüli reneszánsz átépítés kapcsán keletkezett az említett Ny-i pincés bővítmény, melynek egymással kötésben lévő falai déli belső sarkait meghatároztuk. Déli falának tompaszögű kapcsolódása a palotához egyértelműen azzal magyarázható, hogy az épület az itt már erősen DNy felé hajló várfalhoz épült hozzá. Mivel azonban a még továbbra is ismeretlen járószintje jóval mélyebb volt az eredeti várfal alapozásának aljánál – eddig már a várudvar átlagos szintjétől számítva mintegy 4 m-es mélységig bontottuk ki újkorban bolygatott betöltését – ezért egy önálló, mélyebbre alapozott falat emeltek a korábbi fal belső oldalán.

Ezt a kronológiát a fal É-i, külső síkjának kiképzése is alátámasztja. Azt azonban továbbra sem tudjuk értelmezni, hogy milyen célt szolgált az a keskeny, valamilyen faszerkezet (lépcső?) lenyomatát őrző, É-D irányú, kifelé, É-ra lejtő rámpa, amely ÉK-en ebben a falazatban, annak szerves részeként került kialakításra. Azt mindenesetre már nem tartjuk valószínűnek, hogy ez egy, a várból kivezető nyíláshoz („rejtekkajtóhoz”) tartozott volna, s valószínűleg aligha köthető ezen Ny-i bővítmény közlekedési rendszeréhez. Ez utóbbit – azaz mélyen fekvő járószintje eredeti megközelíthetőségének mikéntjét – még továbbra sem ismerjük, s így csak feltételelesen hozható vele kapcsolatba az a bizonytalan lépcsőmaradvány, amely a palotaépület DNy-i, keskeny „tere” nyugati végén sejthető. Végül a kutatások jelenlegi állásánál semmi biztosat nem mondhatunk még ezen nagyméretű építmény egykori funkciójáról és szerkezetéről sem, még az is kérdéses, hogy udvarszint feletti egykori felépítménye kőből készült-e?

Az azonban nagyon valószínűnek tűnik – a vár Ny-i végszakaszát É-D irányban teljesen átvágó kutatóárokban és a hozzá Ny-ról csatlakozó két szelvényben tett rétegmegfigyeléseink alapján –, hogy az előzőekben tárgyalt pincebővítmény építése kapcsán kitermelt nagy mennyiségű homokköves földet – vagy legalábbis egy részét – a vár nyugati részén, a várfalgyűrűn belül terítették el. A 20–30 cm vastag sárga feltöltés könnyen összetéveszthető a homokköves altalajjal, s valószínű, hogy az 1970-es években végzett kutatások során erre nem is mindenütt figyeltünk fel. További vizsgálatok nélkül ugyan még nem állítható, hogy a vár K-i részén álló négyzetes toronykörül 1976-ban felfedezett vastag, ugyancsak homokköves feltöltés ugyanekkor keletkezett volna, az azonban szinte biztos, hogy a 14. századi erősség még a déli oldalon sem rendelkezett egy közel vízszintes udvarszinttel, azaz kezdetben a természetes eredetű, egyenetlen, a hegyplató szélei felé lejtő terepszinten járhattak a várban élők. Bár a homokköves feltöltésből a Ny-i részen nem került elő jól értékelhető lelet-

28 Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2001. Budapest 2003, 214.

anyag, s az alatta húzódó barnás, néhol törmelékeny rétegeket is csak részben vizsgálhattuk, az utóbbiak felszínéről származó néhány mázas, címerpajzsos illetve baziliskusszal díszített kályhacsempe-töredék már eddig is azt valószínűsíti, hogy a várban állt Zsigmond-kori kályhák elbontását követően kerülhetett sor az előzőekben említett tereprendezésre, s így logikusan a nagy Ny-i palotabővítmény megépítésére is.

Az újkori falkiszédesek miatt azt azonban már nem tudtuk megállapítani, hogy az erős ívvel forduló Ny-i várfal belső oldalához támaszkodó, két közel azonos hosszúságú és szélességű, egymással párhuzamos K-Ny-i „falnyelv” – melyeket egy befelé nyitott „torony” vagy toronyszerű építmény alapozásaiként tudunk csak elképzelni – még a sárga homokkőves feltöltés előtt, vagy annak idehordása kapcsán épült-e meg, habarcsanyaguk mindenesetre élesen elütött a várfaltól.

Kutatásunk kiterjedt a palotaépület K-i oldalára is, az itt nyitott szelvényben azonban csak azt tudtuk igazolni, hogy a délkeleti sarok közelében található ferde támpillér az épülettel egyidős – talán egy feljárólépcső támasztását szolgálta. A tőle É-ra, mélyebb szinten talált téglapadló értelmezése nem könnyű, mindenesetre változatos szintviszonyokra utal ezen a részen. Feltehető, hogy esetleges folytatását az a nagy beásás tette tönk, amely minden bizonnyal Valkó Arisztid e részen végzett korai kutatásaival hozható kapcsolatba.

Míg a várfalakkal övezett területen a középső bronzkori Vátya-kultúrához köthető rétegeket és jelenségeket ugyancsak nem vizsgálhattuk behatóan, a vár kútjától délre – már részben a várfal vonalán túl, gyakorlatilag a hegyoldalban – feltárhattunk egy jelentősebb méretű, alsó részén tapasztott és igen figyelemreméltó leletanyagot tartalmazó őskori gödröt.

Munkatársak: Bereczki Sándor, Györffy Zsolt, László Keve régészek (Marosvásárhely); Gál Viktor, Bakonyi Regina, Koller Beáta, Koncz István, Sugár József, Zulauf Gyöngyi, Bajkai Rozália, Baráth Kármén, Miletics Edina és Szabó Tünde régészhallgatók.

FELD ISTVÁN – VICZE MAGDOLNA

356. Sopron, Balf határa

(Győr-Moson-Sopron megye) Ő, LT, Ró, Kk

Leletbeszolgáltatás után 2005. május 22-én helyszíni szemlét végeztünk lelőhelyek kiterjedésének meghatározása céljából. Az egyik lelőhelyet már Bella Lajos említi: a falu É-i részén, a római úttól K-re levő szőlőkben sok La Tène, Hallstatt és római lelet található. A szemle során közelebről meg nem határozható őskori, ezenkívül kelta, római és késő középkori leletanyagot találtunk az ásványvíz-palackozótól közvetlenül É-ra levő területen. A felszín sok természetes keletkezésű nyersvasércdarab borította (Balf-Ránis). A szőlők területét egy K-Ny-i irányú árok vonaláig jártuk be, de még ezen túl is folytatódhat.

Balf, Rövid templomföldek: A lelőhely a Fertő utca folytatásában futó dűlőút két ága által közrefogott szán-

tott területen található, pontos kiterjedése nem tisztázott, mivel művelés alatt nem álló területek veszik körbe. Itt római edénytöredékek kerültek elő. Balassa Krisztina hívta fel a figyelmet arra, hogy a Sopron-Balf közötti út K-i oldalán, az erdő É-i részén, a hétvégi kertek és az erdő határán, az út szélén egy halom látszódik, egyik oldalát már elkezdtek bányászni. A halom bejárására nem került sor, de mindenképpen mesterséges eredetűnek tűnik (Sopron-Potzmann-Kogel). A szemle során felkerestük még az 1970-es évek belterületi leletmentéseinek helyszínét. A községben ugyanitt megváltoztatták a házszámozást, így szükségessé vált módosítani a lelőhely elnevezését is (a Fő u. 101. ma 93. sz., a Fő u. 118. pedig ma a 61. sz. alá esik).

Hochmuth-dűlő: A régészeti leltárkönyvben Hallstatt kori edények lelőhelyként van említve, elmondások szerint az ásványvíz-palackozótól D-re, a mai Nemzeti Park területén, a Fertő út folytatásában levő dűlőútig terjedt ki. A 20. sz. eleji térképek viszont a mai Gyógyfürdőtől ÉNy-ra eső területen ábrázolják. Ha ez utóbbi az igaz, akkor valószínűleg a Fürdő területén megtalált késő bronzkori-kora vaskori településnyomokhoz (Gömöri János ásatása, 1971) vagy az ettől É-ra fekvő, ma a Fő u. 61. sz. környékére tehető ugyanilyen korú temető lelőhelyéhez tartoznak ezek a leletek.

Munkatárs: Balassa Krisztina.

NÉMETH PATRÍCIA

357. Sopron, Rákóczi utca 33–35.

(Győr-Moson-Sopron megye) Ró, Á, Kk

A 2005. június 8. és július 24. között végzett régészeti felülgépet során találtunk középkori településnyomokat, majd elvégeztük a megelőző feltárást. Az átvizsgált terület 40×25 m nagyságú, az objektumok zömmel az utcafronti 25×25 m-es területen kerültek elő. 131 különböző nagyságú objektumot tártunk fel, ezek között ház és cölöplyuk is található.

Szórványként néhány római kori kerámiatöredék előkerült ugyan, római kori objektumot azonban nem találtunk. A legkorábbi két szabadtéri sütőkemence maradványa volt az Árpád-korból. Edénycserepek főleg a kemencék tapasztásából kerültek elő. Néhány jelentéktelen kis objektumban találtunk még Árpád-kori cserepeket, köztük cserépbogrács peremtöredékét is.

A két legfigyelemreméltóbb objektum a 36. és 18. sz. ház a 15. századból. Előbbi kb. 10 m hosszú volt, három helyiséget lehetett elkülöníteni benne a cölöplyukak alapján. Leégett romjaiban a bezuhant, elszenesedett fagerendák jól mutatták mind a ház széleit, mind osztását. Keleti széle pontosan nem volt behatárolható, ide egy nem sokkal későbbi, még középkori kőfal épült, mellette pedig egy újkori pince semmisítette meg a maradványokat. Az épületben kisméretű fahordó elszenesedett maradványait, egy összetört állapotú piros cserép vizeskancsót és nagy mennyiségű többé-kevésbé összetartozó kerámiatöredéket találtunk, az épület szerke-

zetéhez tartozó vasszögekkel és egyéb vastárgyakkal. A hordómaradványt földdel együtt kiemeltük, konserválása folyamatban van. A ház zömmel átégett agyag padlósíntje két helyen süllyedt meg jelentősen, ezeken a helyeken korábbi gödröket bontottunk ki, amelyekben szintén gazdag kerámia- és vasanyag került elő, köztük egy vasbárd. A 18. sz. objektum tárolóhelyiség lehetett, szélét helyenként pirosra égett vastag agyagréteg mutatta, ez azonban nem volt végig követhető. Két nagyobb gödröt lehetett elkülöníteni benne. Az omladékból szép paticsanyag került elő, vesszőfonatok, karók nyomaival, néhány darab teljes vastagságában megmaradt az elsimított külső felülettel együtt. Itt is találtunk elsenesedett gerendákat és néhány téglatöredéket is.

Az objektumok nagy részét képezik a különböző célból ásott gödrök és a cölöplyukak. Utóbbiak egy része köthető az épületekhez, más részük sajnos nem értelmezhető. A területen kőépületek alapjai is voltak, ezek egy része még a középkorból származik, agyagba rakott kőfalak. A 36. sz. gerendavázis épület területéhez igazodik egy későbbi kőépület, ennek döngölt agyag padlósíntjét is megtaláltuk, így tehát jól követhető az építési technika változása, fejlődése. Két kutat is részben feltártunk. Építésük idejére nem kaptunk adatot, építési törmelék került csak elő belőlük, hosszú időn keresztül folyamatosan használatban lehettek.

A feltárt terület a város Hosszúsornak nevezett részére esik, amiről az első írásos adat 1522-ből származik. Ezzel a feltárással kiderült, hogy ennél jóval korábban már lakott volt, sőt a telekkiosztások nagyjából a mai helyzetnek feleltek meg már a 15. sz. folyamán. A házak annak idején is az utcafronton helyezkedtek el, D felé valószínűleg kertek lehettek – mint ma is – egészen a Rák-patakig, ami a mai Deák tér alatt folyik. A D-re eső területeken ugyanis nem találtunk régészeti jelenségeket. Az Árpád-kori leletek ugyan szórványosak és lakóépületet nem találtunk, de mindenképpen lakottnak mondható ebben az időszakban a városnak ez a része is.

GABRIELI GABRIELLA

358. Sorkikápolna határa

(Vas megye) Ő, LT, Kk

2005. szeptember 6-án régészeti terepbejárást végeztünk. A bejárt területeken három nagyobb régészeti lelőhelyet sikerült lokalizálnunk. A falu belterületén (Hrsz.: 178, 179/1–2, 180) egy nagyobb egybefüggő szántón több középkori telepnyomra utaló leletet találtunk. Ehhez kapcsolódóan, attól D-re néhány szíjparcellán késő középkori kerámiát gyűjtöttünk. A Külső-telek nevű határrészben a falutól É-ra, a mostani temető K-i oldalán, a Kis-Sorok-pataktól É-ra hatalmas kelta telepnyomot lokalizáltunk. A kelta leletek mellett néhány jellegzetesen őskori és középkori kerámiát is összeszedtünk.

Munkatársak: Kiss Krisztina, Mátyus Magdolna és Szilasi Attila Botond.

ILON GÁBOR

359. Sormás, Mántai-dűlő

(Zala megye) U, R, LT

A részletes tanulmányt lásd a kötet 33. oldalán!

STRAUB PÉTER

360. Sorokpolány határa

(Vas megye) Ő, Kk

2005. szeptember 6-án régészeti terepbejárást végeztünk. A falutól D-re, egy nagyobb szántott területen több kerámiát és pattintott kőeszközt találtunk különböző korokból – az őskor mellett középkori és késő középkori telepnyomokat is találtunk. A lelőhely a Sorok-pataktól D-re egy nagyobb dombos plató déli lejtőjén helyezkedik el a 200-as szintvonalal jelzett magasságon.

Munkatársak: Kiss Krisztina, Mátyus Magdolna és Szilasi Attila Botond.

ILON GÁBOR

361. Szada, Dózsa György út

(Pest megye) B

Régészeti hatástanulmány készítésével kapcsolatban 2005. június 10-én terepbejárást végeztem a helyszínen. A község belterületének ÉNy-i szélén, a főúttól (Dózsa György úttól) D-re, egy kis patak É-i oldala mellett húzódó dombon 16 800 m² nagyságú területen 14 építési telket alakítanak ki. A beépítendő terület ÉNy-i szélénél a késő bronzkori urnamezős kultúrához tartozó edénytöredékeket (pl.: turbántekercses peremet) találtam az egyik kertben. A leletek a Tragor Ignác Múzeumba kerültek.

KÖVÁRI KLÁRA

362. Szarvas, Egyházföld

(Békés megye) Ő, A

2005 júliusában földmunkák során embercsontok kerültek elő. A munkát leállították, majd a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága néhány napon belül régészeti feltárást kezdett. A korábbi topográfiai terepbejárások során a Szarvasról Mezőberénybe vezető műút É-i oldalán regisztrált Egyházföld nevű (8/66 sz.) lelőhely kiterjedését módosítva, a műút déli oldalán elhelyezkedő területet is ezen lelőhely részeként azonosítottuk.

Az ásatás során 21 késő avar kori sírt és egy őskori temetkezés részletét tártuk fel. A temető kiterjedését K-i és É-i irányban sikerült meghatározni, D-i és Ny-i irányban beépített területek határolták. A feltárt lelőhelyszakaszon a sírokszabályos sorokba rendeződve helyezkedtek el, közelítőleg É–D tájolással. A temetőrészletben három fülkesírt tártunk fel, amelyek közül kettőt kiraboltak. A kirabolt fülkesírok lejtős aknájában a fülke bejáratánál 1-1 nagyméretű agyagfazék állt, az embercsontok és a további mellékletek viszont megbolygatva, eredeti helyzetükből kimozdítva feküdtek a fül-

kében, és a rablóakna betöltésében. Néhány sírban fából készült sírépítmény, „halotti kerevet” nyomait figyeljük meg a sírgödör négy sarkában, ill. a koponya és a lábak felől a sírvégekben.

Négy férfisírban veretes öv tartozékait találtuk, mindegyik övgarnitúra kissé hiányosan került már a földbe. Az öntött technológiával készült, áttört díszű kerék, ill. csüngős övdíszeken lilomos motívumok figyelhetők meg. A női sírokban gyöngycsüngős fülbevaló, orsógomb került elő. A temetkezések gyakran tartalmaztak ételmellékletet.

A most megtalált temetőrészlet alig 1500 m-re fekszik a Juhász Irén által feltárt 68. sz. lelőhely késő avar kori temetőjétől.

LISKA ANDRÁS

363. Szarvas, Tesco

(Békés megye) B

2005. március 29. és április 29. között megelőző feltárást végeztünk a Szarvas 68. sz. lelőhelyen. A 100×22 m-es terület újkori feltöltés alatt állt, így a feltárt 23 objektum átlagosan csak 25 cm mélységben maradt meg. Közülük 9 újkorinak bizonyult; a többi általában nagyon kopott edénytöredéket tartalmazott, koruk meghatározása ezért bizonytalan. Két ház kora a bronzkor tájára keltezhető.

JUHÁSZ IRÉN

364. Szarvas határa

(Békés megye) Ő, R, Sza, N, A, Á, Kk

2005 áprilisában, majd szeptember-október folyamán terepbejárást végeztünk az M44 autótút Békés megyei szakaszán.

Káka-halom: A várostól D-re, az ezen a szakaszon egy határozott ÉNy-DK irányú, egykori folyómederbe ástott Dögös-Kácafoki-csatorna déli partján, egy ÉNy-DK irányú, környezetéből kiemelkedő hátság rész húzódik (11. sz. lh.). A kiemelkedés legmagasabb pontján egy kurgán, az úgynevezett Káka-halom áll, amelyet legkésőbb a 19. sz. elején ismeretlen mértékben szétromboltak. Feltételezhetően a halom területén végzett eredménytelen ásatást 1912-ben Krecsmarik Endre. A topográfiai terepbejárások során a hátság teljes, mintegy 250×200 m-es területén kevés késő bronzkori, szarmata és Árpád-kori, nagyobb számban szkíta kori és avar leleteket gyűjtöttek. Saját, többszöri terepbejárásaink alkalmával a lucernával borított, gyakorlatilag terepbejárásra alkalmatlan területen viszonylag kevés és jobbára apró őskori, népvándorlás kori és Árpád-kori edénytöredéket találtunk. Tapasztalataink alapján inkább az őskori település jellemezhető intenzívként.

Orosházi útfél, Sztancsik-tanya: A város határának DK-i részén, a Bezinai-szőlők felől Csabacsüd-Orosháza irányába tartó műút két oldalán van a 12. sz. lelő-

hely. K-i vége – kissé átnyúlva a csabacsüdi határba is – a Kondoros-völgy egykori magaspartjára támaszkodik, ám a korábbi, MR'I terepbejárások eredményeivel szemben nem csupán szorosan a partvonalat követi, hanem DNy-i irányban a műút Ny-i oldalára is átnyúlik. A lelőhely teljes kiterjedése így eléri a 800×500 m-t. Az említett partos részen nagy mennyiségben találtunk kora rézkori, a tiszapolgári kultúrába sorolható, illetve különösen nagy számban avar edénytöredékeket, míg a lelőhely teljes területén, nagyjából azonos sűrűséggel kerültek elő a szarmata cserepek. A folyóvölgy menti sávban mind az őskorban, mind az avar korban rendkívül intenzíven lakott települések álltak, míg a szarmata kori telep közepes intenzitású.

Ponyiczky-tanya: A várostól DNy-ra, a kákai határ részen, egy kettős tagolású, piskóta alakú magaslaton fekszik a 10. sz. lelőhely. Az összetett morfológiai jellemzőkkel bíró terület Ny-i részének eredeti terepalkulatait vízelvezető csatornával, illetve digógödörrel változtatták meg. A lelőhelyen az 1950-es években számos kisebb csatornát ástak, amelyeknek ma már a nyomai sem látszanak. A csatornaásások egyike során 1955-ben sírokra bukkantak. Szabó János Győző leletmentése során 6 avar kori sírt tárt fel; illetve mintegy 50, valószínűleg szarmata kori gödör és kemence foltjait figyelte meg. A topográfiai terepbejárások alkalmával javarészt szarmata, illetve Árpád-kori, kisebb részben avar edénytöredékeket találtak. Saját terepbejárásunk során szarmata és avarnak látszó cserepeket gyűjtöttünk jelentős mennyiségben; előbbi korszakban intenzíven lakott, fontos telep állhatott a területen.

Sovány-tanya: A 9. sz. lelőhely a szarvasi határ DNy-i részén, a szentesi műúttól DK-re 800 m-re, a Soványtanyától ÉK-re 500 m-re található. A Szarvas 111. sz. lelőhelytől Ny felé 50 m-es leletmentes sáv és a leletanyag különbözősége választja el. Terepbejárásunk során 100×100 m-es területen a kedvezőtlen látási viszonyok ellenére is jelentősebb mennyiségű, kisebb objektumcsoportra utaló Árpád-kori edénytöredéket találtunk. A lelőhelyet a topográfiai terepbejárások alkalmával nem térképezték fel.

Szilás-tanya: A Szarvas-Békésszentandrás határon, a szentesi műúttól közvetlenül ÉNy-ra, a Rác út és a műút szegletében ma is álló Szilás-tanyától DNy-ra mintegy 100 m-re, egy Ny-K irányú alacsony hátán van a 7. sz. lelőhely, amelyet É-ről a Rác út mentén egy hajdani meder határol. A topográfiai terepbejárások során kevés bronzkori és szarmata edénytöredék mellett nagy mennyiségben gyűjtöttek késő középkori edénytöredékeket, amelyeket a középkori Káka faluhoz kötöttek. Saját terepbejárásaink során két alkalommal is jártunk a lelőhelyen, melyen a rossz látási viszonyok ellenére közepes mennyiségű őskori és főképpen késő középkori kerámiát gyűjtöttünk. Az őskori település bizonyosan csekély, a középkori település közepes intenzitású volt.

GYUCHA ATTILA

365. Százhalombatta, Földvár

(MRT 7. k. 27/2 lh.)

(Pest megye) B

2005. június 28. és augusztus 4. között folytattuk az 1998-ban megkezdett, mintegy 6 m vastag rétegsorral rendelkező bronzkori tell telep további feltárását a 20×20 m-es szelvényünkben. A szelvény jelenlegi átlag mélysége 1,50–1,70 cm között van.

Az idei szezon fő célkitűzése volt a szelvényben található 4 házmaradvány teljes feltárása, dokumentálása és lehetőség szerinti elbontása. A középén elhelyezkedő kb. 18 m hosszú ház (1818. sz. obj.) padlómegújításait bontottuk ki, valamint tisztáztuk a ház K-i felében 2004-ben egyértelműen megfogott falhoz való viszonyukat. Továbbá elbontottuk a házban meghagyott É-D-i irányú metszetsfalat. Ez a metszetsfal a vatyai tellek sajátossága (számos gödör és süllyedő rétegek, padlók) miatt nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, miszerint támpontot nyújt az esetleges többszöri megújítások és újraépítések rétegtani ellenőrzéséhez. A horizontálisan követett padlószint több információt nyújt, mint a meghagyott kontrol-metszet. A ház északi harmadában elhelyezkedő nagy osztófal folytatásában megtaláltuk annak későbbi, sötétszürkés agyagból készített megújítását. Úgy tűnik, hogy a fal valamikor a ház életében megsüllyedt vagy kimozdult a helyéről és ezt utólagos tapasztással javították ki. A háznak, eddigi eredményeink alapján, két jelentősebb fázisa és számos kisebb padlómegújítása volt. A főbb korszakokat újabb kemence vagy tűzhely létesítése jelzi. Ebben a házban a nagy szoba É-i fala mentén egy időben 2 kemencét használtak, így mi is kétszer két kemencét tártunk fel. A tavalyi mikromorfológiai minták alapján egyértelmű, hogy a ház É-i szobájának padlója és fala nem volt sárga agyaggal letapasztva. Itt is két megújítási fázist találtunk. Érdekes megjegyezni, hogy a ház Ny-i fala mentén több, de legalább két nagyméretű gödröt találtunk, valamint, hogy ezen az oldalon a ház szélét csupán nagyobb cölöplyukak és jelentősebb szinteltolódás (ami lehet a gödrök következménye is) jelzi. Sárga agyag fal- vagy alapmaradványokat nem találtunk. Az É-i szoba elbontása közben megtaláltuk a következő házszintet, melynek teljes kibontását 2006-ban tervezzük befejezni.

A szelvény ÉK-i sarkában a tavaly szürke padlós házként (3606. sz.) említett házpadló alatt egy jól átégett tetőszerkezetet, megszenesedett ajtófélfát találtunk. Úgy tűnik, hogy ennek a háznak csupán a DNy-i sarka esik a szelvénybe, de így is jól kirajzolja a település ezen részének sűrűn lakott struktúráját.

A K-i szelvényfal mellett elhelyezkedő 3147. sz. ház legalsó szintjének, fal- és padlóalapozásának elbontása közben az É-i házfal mentén elhelyezkedő nagy tűzhely alatt egy kis, rövid ideig használt, lemélyített kemence maradványait fogtuk meg. Ezek után a ház alatti réteget bontottuk el, de újabb, tájolásában megegyező házmaradványt nem találtunk, csupán a ház egykori

tájolására merőleges omladékot, mely Ny felé az 1818. sz. ház alá ment, így ennek tisztázása a jövő szezon feladata.

A szelvény DK-i felében található bothroszt, annak nagy mélysége miatt idén nem folytattuk. Sajnos a nagy esőzések miatt többször beomlott a körülötte lévő laza betöltés.

A szelvény DNy-i sarkában tavaly feltárt ház legal-
só padlórétegének és falalapozásának elbontása közben több aprólékos megfigyelést tudtunk végezni. Többek között ki nem égett sövényfonatot a falban, a szoba sarkába állított tárolóedény *in situ* történt kiégetését, a két szoba közötti átjárót; sajnos ajtóra utaló nyomok nem kerültek elő. Közvetlen a Ny-i szelvényfal mellett, a legal-
só padlóréteg elbontása közben egy mély hamusgödör, mellette elhelyezkedő nagyobb, valószínűleg nád- vagy ágfonattal lefedett gödör került elő. A szelvényfal közelsége miatt nem lehetett megállapítani, hogy a hamusgödör a legalsó padlóhoz tartozó (szelvényfalon kívül elhelyezkedő) mélyített tűzhelyhez, vagy már a ház alatti réteghez tartozott. Mindenesetre úgy tűnik, hogy közvetlen a ház alatt egy szerves anyagból épített konstrukciót találtunk, melynek a házhoz való viszonyát a következő szezonban tisztázzuk.

A szelvény ÉNy-i sarkában található ház alatt a környezetével megegyező homogén feltöltést találtunk. Ennek tovább-bontására a következő szezonban kerül sor.

Egyre világosabb, hogy a szelvény Ny-i felén nagyobb a távolság a házak között, mint a K-i oldalon, ahol az egykori tetők valószínűleg összeértek, hiszen a házak között 60–70 cm-nyi volt a távolság. A Ny-i oldalon ez a távolság 5–8 m-t is kitesz. A nagy felületnek és az aprólékos bontásnak köszönhetően lehetőségünk nyílik a Vatyai-teltek egyik jellegzetességének, a gödrök eloszlásának megfigyelésére. Egyre világosabbá válik, hogy az egy-egy háztartáshoz tartozó gödröket a házon belül alakították ki. Ott, ahol nincs ház, ott gödröket sem találunk. Valószínűsíthető, hogy egy-egy házhoz akár több gödör is tartozhatott.

Az iszapolást, a kerámiamosást és a számítógépes adatbázis építését az eddigi szokásnak megfelelően idén is az ásatással párhuzamosan végeztük.

Konzulens: Szabó Miklós.

Állandó munkatársak: Szeverényi Vajk, Tétényi Csaba, Lakatos Péter régészek. Jeney Rita, Tóth-Vásárhelyi Máté (Budapest), Kovács Gabriella (PhD), Berzsényi Brigitta (PhD) Cambridge University; Sandy Budden (PhD) Southampton University; Claes Uhnér (PhD) Göteborg University régészhallgatók.

További régész munkatársak: Kristian Kristiansen, Mia Carlson (Göteborg University, Svédország), Marie-Louise Sørensen (Cambridge University, Anglia), Anders Biwall, (National Heritage Board, Svédország), Joanna Soafer (Southampton University, Anglia) Tim Barthorpe (Southampton University, Anglia).

VICZE MAGDOLNA

366. Szedres határa

(Tolna megye) LT, Á

2005. április 6-án célzott terepbejárást végeztünk a település külterületén.

Hídja-pusztá: Hídja-pusztától É-ra kb. 500 m-re, környezetéből erőteljesen kiemelkedő dombon Árpád-kori templom nyomait azonosítottuk. A tavaly őszi szántás-kor felszínre került, a téli csapadék által lemosott építési törmelék kirajzolta a templom elhelyezkedését, kiterjedését és főbb alaprajzi sajátosságait. Tájolása pontosan Ny-K-i. A hajó mérete a sávosan felszínre került téglatörmelék alapján kb. 8×4,5 m lehetett, a vállak után a szentély félkörívesen, ám kissé nyújtottan záródhatott, ennek hossza kb. 2 m (a templom teljes hossza tehát kb. 10 m). A templom körüli temetőre utaló embercsontok az épülettől K-re 5 m, ill. D-re kb. 15 m hosszán jelentek meg. A templomhoz tartozó falu (a középkori Hegyi?) maradványait nem tudtuk megfigyelni, mindössze két, kettősen tagolt, 13-14. századi cseréptöredéket találtunk. A templomtól D-re kb. 20 m-re egy szürke foltból kelta urna összetartozó darabjait és égett embercsontokat gyűjtöttünk.

Téglaházi-dűlő: Szedrestől DNy-ra, a Sárvíz két mellékágának összefolyásánál, enyhén kiemelkedő dombon, elsimított felszínen Árpád-kori cserepeket, köztük feltűnően sok cserépbogrács-töredéket gyűjtöttünk. A lelőhely K-i szélén, részben talán az erdő alá húzódva néhány bizonytalan korú tégladarab is előkerült.

Munkatárs: B. Kohári Gabriella (KÖH, Pécs).

K. NÉMETH ANDRÁS – ÓDOR JÁNOS GÁBOR

367. Szeged-Kiskundorozsma, Daruhalom-dűlő III.

(Csongrád megye) Sza, Ú

2005. június 22. és augusztus 2. között megelőző feltárást végeztünk az M5 autópálya és a hozzá kapcsolódó 7.14 jelű összekötő út 0+350-0+900 km-szelvényei között talált új, 26/97a (M5 82.) sz. lelőhelyen.

A lelőhely Kiskundorozsmától É-ra, a Maty-ér É-D folyásirányú ágától Ny-ra lévő magasparton helyezkedik el. A tervezett nyomvonal 550 m hosszán és 18-25 m között váltakozó szélességben veszélyeztette a lelőhelyet. A munkálatokat a teljes nyomvonal szélességében folytattuk, továbbá a 0+500-as km-szelvényénél D-re és 0+640-es km-szelvényénél É-ra egy 40-40 m hosszú és 6-8 m széles sávban is rábontottunk. Ennek eredményeként 10 918 m²-en 402 objektumot tártunk fel.

Ezek – néhány újkori kivételével – Kr. u. 2-5. századi szarmata régészeti jelenségek: gödrök, árkok, kemencék, füstölők, házak. A gödrök nagy része közepes méretű tárolóverem volt. Nagyobb sűrűsödésük a szelvény K-i és középső részében volt. A feltárt terület nagyságához képest kevés árkot találtunk. Ezek közül – egy kivételével – mind a magaspart vonalát követve futott. Szabadtéri, korábban használt gödör oldalába másodlagosan vájt kemencéket főként a terület K-i részén találtunk. Sütőfelületük többszörösen megújított volt,

azonban kerámiát nem tapasztottak bele. Az egyik szabadtéri kemence sütőfelületébe salakot tapasztottak. A lelőhelyen öt füstölőt is feltártunk. Ezek közül három önálló egységet alkotott, kettőnek pedig ugyanaz volt a tüzelőtere. A szelvényben összesen két földbe mélyített, tapasztott padlójú, cölöpszerkezetes (az egyikben három, a másikban négy cölöplyuk volt) házat tártunk fel. Ezek egymás mellett, rendezetten helyezkedtek el, azonos korúak lehettek. A feltárás egyik legérdekesebb objektuma a szelvény középső harmadában lévő, közel 16 m hosszú és 7-8 m széles gödörkomplexum volt. Két lekerekített sarkú téglalapból (átlagos mélysége 150-160 cm volt) és öt egymással kapcsolatban álló gödörből állt. A 4-5. századra keltezhető objektum rendeltetése pontosan nem ismert.

A leletanyag legnagyobb részét a kerámia alkotja. Előkerültek kézzel formált főzőedények töredékei, valamint a korongolt edények különböző típusai is. A barbarikumban készített edények mellett szép számmal kerültek elő római eredetű edénytöredékek is (terra sigillata, festett, barbotinos meredek falú tál, mázas korsó és dörzstál töredékei). A kerámia mellett a mindennapi életben használt eszközök és viseleti tárgyak is napvilágot láttak (csontkorcsolyák, őrlő- és fenőkövek, bronzérem, vasfibulák, övcsatok, gyöngyök). Említésre méltóak a feltáráson előkerült vaseszközök is (sarló, ekepapucs). A leletanyagban nagy mennyiségben fordult elő salak, ami valamilyen helyben végzett ipari tevékenységre, fémmegmunkálásra utal; csakúgy, mint a szelvény középső harmadában kibontott gödrök betöltéséből előkerült öntőtégelyek töredékei is (az egyik belsejében bronzolvadékot figyeltünk meg).

A településrészletet több kronológiai fázisra oszthatjuk, melyet az előkerült leletanyag is alátámaszt (keltezhető római és barbár kerámiák).

Feltártunk egy 4. századra keltezhető, 31 sírból álló temetőrészletet is, mely a szelvény középső harmadában, egy magasabb részen helyezkedett el, közvetlenül a telepobjektumok között (több helyen sikerült megfigyelniük szuperpozíciót). A sírok több helyen sorokba rendeződtek, valamennyi tájolása DK-ÉNy volt, 10 sírt körárokka kerítettek. A legtöbb sírban sikerült koporsót (általában rönkkoporsó), vagy arra utaló nyomot (pl.: „S” alakú koporsókapocs) dokumentálnunk. Egy sír esetében foltokban a koporsó fedele is megmaradt. A temetkezések jelentős része sírrablásnak esett áldozatul, csupán néhány sírt nem bolygattak meg.

A bolygatottság ellenére mindegyik temetkezés tartalmazott valamilyen viseleti elemet, vagy a túlvilági életre szánt útravalót. A női temetkezések általános leletei voltak a gyöngyök (borostyán, korall, karneol, üveg), fibulák, továbbá a vaskések és orsógombok. A ritkább leletek közé tartozott az összesen két sírból előkerült cyprea kagyló vagy a balta alakú csüngő, valamint a bronz és vas karperecek. A férfisírok mellékletei szegényebbek voltak, általános lelet a vascsat és a vaskés volt. A temetőrészletben két gyermeksírt is feltártunk, ezek

mind sekélyek és bolygatatlanok voltak. A sírok nagy részében találtunk edényt (főként korongolt), melyet az elhunyt lábához helyeztek. Az étel- vagy italáldozat nyomát jelöli az egyik sírban talált római készítésű üveg-pohár töredéke is.

A feltárt szarmata településrészlet kiterjedését nem sikerült terepbejárással pontosan körülhatárolni.

MÉSZÁROS PATRÍCIA – SÓSKUTI KORNÉL

368. Szeged-Kiskundorozsma, Nagyszék I.

(Csongrád megye) B, N, Á

1999 őszén az M5 autópálya Szeged–országhatár közti szakaszának nyomvonalán, a 160+400–160+900 km között megelőző feltárást végeztünk a 26/68 (M5 33.) sz. lelőhelyen. Akkor 26 770 m² nagyságú területen egy kora bronzkori, egy késő népvándorlás kori és egy kora Árpád-kori település 68 objektumát tártuk fel. Néhány évvel később a nyomvonal K-i oldalára egy átlagosan 15 m széles, ún. párhuzamos földutat terveztek. 2005. június 13–28. között mentő feltárást végeztünk ennek nyomvonalán.

A régészeti lelőhely Kiskundorozsmától Ny-ra helyezkedik el, a Maty-ér egyik ágának Ny-i partján, a medderrel párhuzamosan futó magas dombháton.

A feltárás 500 m hosszúságban, átlagosan 15 m szélességben, 5082 m²-en történt, összesen 23 régészeti jelenséget találtunk. Közöttük 4 olyan volt (ezek árkok), melynek részletét már 1999-ben feltártuk az autópálya nyomvonal alatt. Ezekon kívül 19 új objektumot tártunk fel, melyek között egyaránt találhatók a késő népvándorlás korra és a kora Árpád-korra keltezhető gödrök, vermek.

Munkatársak: Mészáros Patrícia, Sóskuti Kornél régészek (MFM); Szeles Imre, Nagy Norbert, Kulcsár Kornél, Máté Genovéva, Tóth Miklós, Stunya Péter ásatási technikusok.

SZALONTAI CSABA – SZ. WILHELM GÁBOR

369. Szeged-Kiskundorozsma, Nagyszék II.

(Csongrád megye) Sza

Az M5 autópálya nyomvonala Kiskundorozsmától Ny-ra, a nagyszéki határrészben, megközelítőleg É–D irányban, a Maty-ér egyik lefűződésének Ny-i magaspártján húzódik. Az előzetes terepbejárások alapján 1998 és 1999 között Nagyszéken az autópálya 160+900 és 161+950 kilométerei között végeztünk megelőző ásatást a 26/72 (M5 34) sz. lelőhelyen.

2005. május 19. és július 1. között a nyomvonal K-i oldalán, átlagosan 15 m széles, ún. párhuzamos földút nyomvonalán végeztünk mentő feltárást.

A lelőhelyen 267 objektumot tártunk fel 11 408 m² felületen, az autópálya 160+900-as és 161+700 km-e között. A sorszámozást 1709-től folytattuk, így az összes objektum száma 1975-re emelkedett. A lelőhelyen csak a Kr. u. 2–5. sz. közé keltezhető régészeti jelenségeket figyeltünk meg.

A területen található nagy kiterjedésű szarmata település négy fázisra osztható. A szelvény É-i harmadában található a legsűrűbb rész. Itt főként nagyméretű méhkas alakú vermek, kemencék, illetve füstölőműhelyek kerültek elő. Szinte az összes objektum betöltése égett, hamus, paticsos, omladékos volt. Valószínűleg a településrészlet elpusztulása után egy komoly planírozást végeztek a területen, melynek nyomait a gödrökben találtuk meg.

Az objektumokban igen nagy mennyiségű leletanyag volt, főként kerámia. Több egész edény, néhány tucat terra sigillata töredék, Pontus-vidéki amphorák töredékei, pár gyöngy és néhány fémtárgy emelendő ki a nagy mennyiségű állatcsontanyag mellett. A településrészlet a 3. sz. második felére keltezhető.

Ettől D-re, egy 30–40 m széles üres sáv után következett egy újabb települési fázis. Az objektumok itt jóval ritkábban helyezkedtek el, kevesebb leletanyagot tartalmaztak. E területen is több sigillata és amphora töredéke került elő. A településrészlet a 3. sz. első felére keltezhető. Közvetlenül a 2. települési fázis déli végénél – néha azt vágva – egy hun kori település néhány objektuma csatlakozott. Ez a legkeskenyebb kiterjedésű periódus. A terület legnagyobb objektuma is itt került elő, egy 16×6 m-es, többszortatú műhely. A jellegzetes csillámos-szemcsés, illetve a kései típusú korongolt leletanyagból kiemelkedik négy figuráisan besimított tál, illetve két kannelurás edény töredéke. Szintén megemlítendő egy Kowalk-típusú üveg-pohár kisebb töredéke.

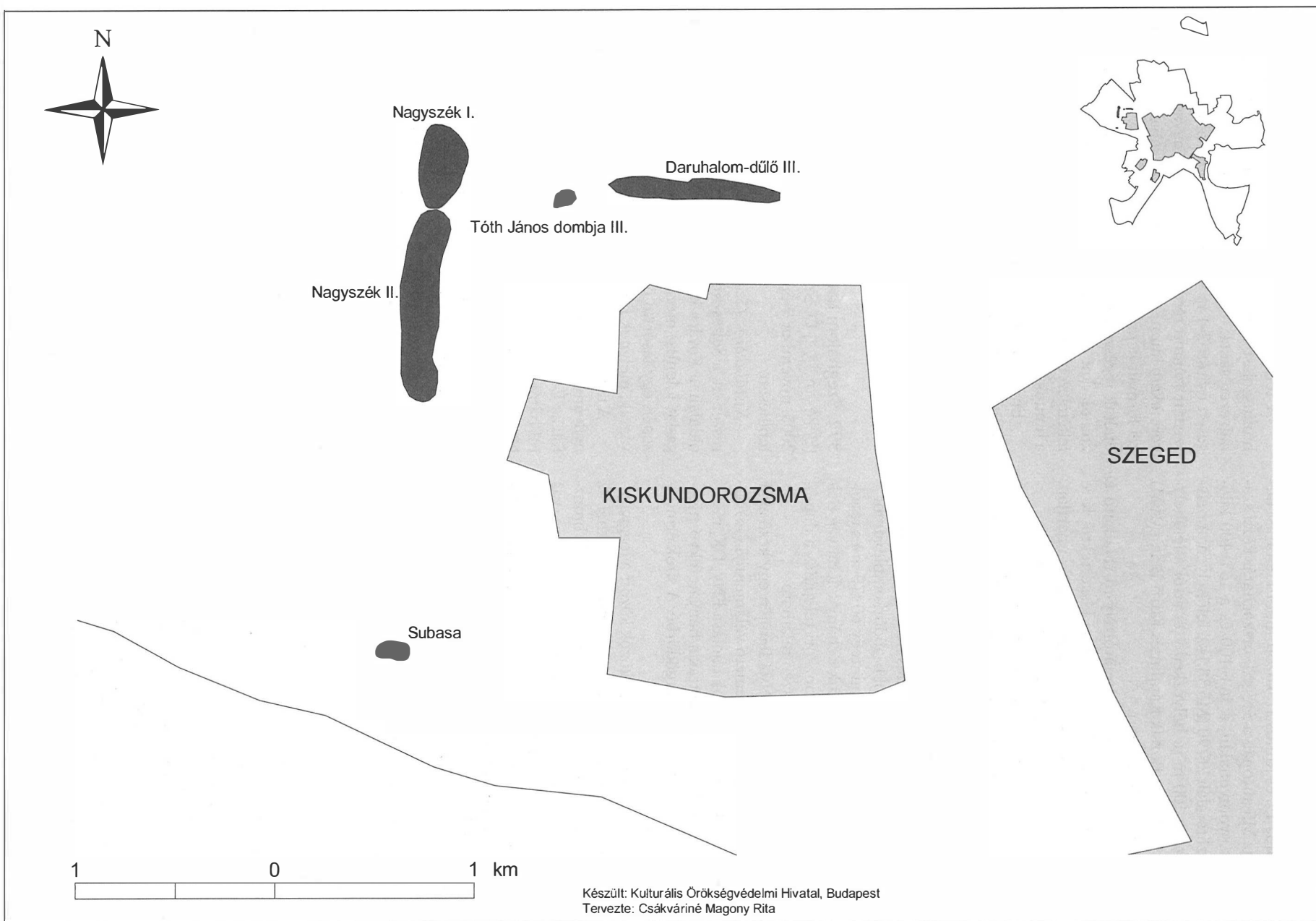
A terület déli harmadában található a legidősebb települési rész. Jellemző, hogy a gödrök átlagmérete itt a legkisebb, a leletanyag mennyisége is szerényebb. Jó néhány ún. „dák jelegű” kézzel formált töredék mellett kiemelkedik egy kisebb, teljesen épp amphoradugó (!).

A terület déli végében található temetőrészlet egy sírja esett a nyomvonalba. A bolygatatlan női temetkezés felsőtestén egy térdfibula és egy svasztikafibula, a mellkason egy kis római bordázott edényke, a lábknál több tucat apró kásagyöngy volt.

A temetkezéstől kb. 200 m-re É-ra került elő a feltárás legizgalmasabb objektuma, egy D–É tájolású magányos, bolygatatlan női sír. A felsőtestén horgonyfibula, emailos korongfibula ezüst hajfonatdíszek és egy gyöngynyaklánc volt. Gyöngyökkel díszített övén bronz tűtartó és két pixis volt. Nadrágjának két szára kb. 1100 gyönggyel volt kivarrra. Bal lábfeje mellett egy Drag 33. terra sigillata csésze volt, míg lábainak végében egy bronzveretes faládika állt, melyben egy vaskés és egy fekete, kézzel formált, háromlábú, állatfejes kis mécses volt.

Munkatársak: Mészáros Patrícia, Paluch Tibor, Sóskuti Kornél régészek (MFM); Benedek András, Pópitay Dániel régészhallgatók (SZTE); Gábor László, Máté Genovéva, Nagy Norbert, Kulcsár Kornél, Stunya Péter és Tóth Miklós ásatási technikusok.

SZALONTAI CSABA – SZ. WILHELM GÁBOR

370. Szeged-Kiskundorozsma, Subasa (Csongrád megye) B, A

2005. május 19. és június 17. között mentő feltárást tartottunk az M5 autópálya Szeged-országhatár közti szakaszának nyomvonalán, a 163+100 és a 163+400 kilométer között talált 26/90 (M5 38.) sz. lelőhelyen. A helyszín mintegy 100 m-re helyezkedik el attól a lelőhelytől, ahol 1998-ban Bozsik Katalin és Kürti Béla (MFM) megelőző feltárást végzett.

A lelőhely Kiskundorozsmától Ny-ra található a Subasa nevű határrészben, a subasai kiskertektől K-re mintegy 30 m-re; a Maty-ér egyik ágának Ny-i partján, a mederrel párhuzamosan futó magas dombháton.

Feltárásunk a nyomvonal 300 m hosszú és átlagosan 60 m széles szakaszára terjedt ki; a terület nagysága 18 611 m². A lehumusztolt felületen 56 régészeti jelentőséget találtunk. Az objektumok egymástól nagy távolságban találhatók a teljes ásatási felületen.

Egy késő bronzkori település néhány objektumát – vermet, 2 kutat és egy nagyobb gödörkomplexumot – tártunk fel. Ezek egymástól mintegy 60–70 m-es távolságban helyezkedtek el, köztük néhány leletanyag nélküli gödör is előkerült. A bronzkori település a dombhát legmagasabban fekvő részén található.

Ettől Ny-ra, a dombhát Ny-i lejtőjén egy késő avar kori temetőt tártunk fel. A temető valamennyi (16) sírját sikerült feltárnunk. A sírok tájolása ÉNy–DK, mélysége 100 cm körül volt. A halottakat hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben helyezték a sírgödörbe. A sírok érintetlenek voltak.

A viseleti és használati eszközök között a leggyakrabban lelet a vaskés és vascsat volt, illetve a nőknél az orsógomb. A sírok többségében találtunk üveg- és bronzgyöngyöket, bronz-, ritkábban ezüst fülbevalókat, vas karperecet, néhol faragott csontlemezeket, tűtartót. Gyakoriak a sírokban az edények és az állatcsont-melléklet is, három sírban tojás is előkerült.

Munkatársak: Mészáros Patrícia, Paluch Tibor, Sóskuti Kornél régészek (MFM); Szeles Imre, Nagy Norbert, Magyar Emil, Kulcsár Kornél, Máté Genovéva, Tóth Miklós, Stunya Péter ásatási technikusok.

SZALONTAI CSABA – SZ. WILHELM GÁBOR

371. Szeged-Kiskundorozsma, Tóth János dombja III. (Csongrád megye) B

2005. július 22. és augusztus 2. között feltárást végeztünk az M5 autópálya és a hozzá kapcsolódó 7.14 jelű összekötő út nyomvonalán a 0+000–0+100 km szelvények között, egy feltételezett kurgán helyén (26/98; M5 83. sz. lelőhely). A kutatott terület nagysága 2079 m² volt, mindössze 7 objektumot tártunk fel.

A nyomvonalon a feltárási munkákat megelőzően geofizikai felmérés történt GEM GSM-19 típusú magnetométerrel, egy 22×50 m alapterületű részen. A felmérés egy a kitűzött szelvényen keresztben haladó, újkori árok vonalát adta ki, melyet a későbbi feltárási munká-

latok is igazoltak. A feltételezett kurgánra utaló adatokkal a felmérés nem tudott szolgálni.

A feltételezett kurgán megfigyelése miatt a gépi humusztolást a nyomvonal középső részén (a pálya vonalvezetésének legmagasabb pontja) a pályára merőlegesen nyitott 3–4 m széles kutatóárokkal kezdtük. A leszedett szántott réteg alatt egy kevert, agyagos és egy kevert fekete humuszt; a nyelés során legújabb kori és kézzel formált kerámiatöredékeket találtunk. A foltok nem utaltak régészeti jelenségre, ezért az altalajba mélyülő kutatóárokot nyitottunk. Abban azt tapasztaltuk, hogy a feltételezett kurgánnak nincsen észlelhető feltöltése, ezért a humusztolást K-i és Ny-i irányban tovább folytattuk.

Ennek eredményeként a lehumusztolt felületen 7 objektumot találtunk. Egy újkori közműárkon kívül gödröket, ezek közül kettőben bronzkori edénytöredékeket találtunk. A többi gödör vagy leletmentes volt, vagy jelenkori anyag került elő a betöltéséből.

MÉSZÁROS PATRÍCIA – SÓSKUTI KORNÉL

372. Szeghalom határa

(Békés megye) Ő, Sza

2005. november 9-én helyszíni szemlét tartottunk a településen.

Kistúlakörös (Szeghalom 52.): A Szeghalom DNy-i részében, a Sebes-Körös bal partján, a Holt-Körös Ny-i oldalán, a Kovács-halomtól K-re 200 m-re levő kis magasságú jelenleg mezőgazdaságilag művelt (szántó), közepén egy fasorral övezett ÉK–DNy-i irányú csatornát vágtak, melynek DK-i oldalán földút halad.

A terepjárás során megállapítottuk, hogy a lelőhely nyilvánvalóan arra a dombhátra terjed ki, amelyet a vízfolyás É-ről félkörben körülvesz, egyébként pedig ÉK-ről határol, és a csatorna és a dűlőút mindkét oldalára kiterjed. Ez bizonyosan így van, hiszen a térképen is ábrázolt szintvonalak, magasságok alapján a dombhát így helyezkedik el. Sajnos egyetlen fia leletet sem találtunk, sem a csatornától D-re, sem É-ra. A csatorna É-i oldalán mintegy 15 m-es sávban jelentős, egészen friss beavatkozást rögzíthettünk. Ez abból állt, hogy kb. 50 cm mélységben a humuszt markolóval leszedték, és elszállították. A markolókanál nyomai a csatorna partfalában jól láthatók voltak. Ugyanígy ezen a területen elvitték a csatornából egykoron kidobott földet is. Leletet ezen a felületen sem találtunk, sem a sárga altalajban, sem a csatorna mellől elszedett föld helyén, sem a fekete agyagos szántásban. A lelőhely körvonalait korrigáltuk a szintvonalak mentén. *Kovács-halom:* A halom teljes területe mezőgazdasági művelés alatt áll, a szemle alkalmával friss szántás és vetés volt rajta. A felszínen nagy mennyiségű őskori kerámiatöredék szóródott, amely alapján megállapíthattuk, hogy a lelőhely a domb egészére kiterjed. A folyamatos és intenzív talajművelés erősen rongálja a régészeti emlékeket. A helyszínen megfigyelt terepalakulatok alapján nem zárható ki, hogy a halmot eredetileg árok övezte.

Kistúlakörös: A Kovács-halomtól NyDNy-ra helyezkedik el, és arra a vízállásos részre támaszkodik, amely ugyancsak DNy-ról határolja azt a dombhátat, melyen lelőhelyünk található. Ez a dombhát szinte párhuzamos az itt haladó dűlőúttal, és ettől DNy felé, mintegy 50 m-nyire kezdődően gyűjtöttük cserepeinket, melyek gazdag őskori lelőhelyre utalnak. Ezt a dombot egy fassorral övezett ÉK-DNy-i irányú csatorna keresztben vágja át. A lelőhely hosszúsága ÉNy-DK irányban mintegy 350 m lehet, szélessége, pedig eléri a 100 m-t. Tény tehát, hogy lelőhelyünk nem érintkezik a Kovács-halommal, sőt, éppen hogy az ellenkező irányba haladva lesz egyre intenzívebb. Az 50. sz. lelőhelytől tehát nemcsak az út választja el, hanem kb. 50 m körüli leletmentes terület is, melyet megtoldhatunk azzal, hogy az út egy kisebb mélyedésben halad. A terület most mezőgazdaságilag művelt, szántó és friss vetés. A felszínen az őskori cserepek mellett egy szürke korongolt, illetve néhány cseréppel soványított, korongolatlan, szarmata kori töredéket találtunk, ez új információ a topográfia adataihoz képest.

Kovács-halom: Egy szinte pontosan É-D-i irányú ovális kiemelkedés, melyet K-ről határol egy hajdani vízfolyás ma már feltöltődött mélyedése. A dombhát relatív magassága mintegy 2,5 m, alapátmérője kb. 300 m lehet. A térkép szintvonalai pontosan jelzik ezt a kiemelkedést. A lelőhely déli széle biztosan elnyúlik az itt ÉK-DNy irányban haladó csatornáig és útig, sőt a csatornából kidobott föld magasságából ítélve, a csatornával is átvágták ezt a dombhátat. Mindenesetre itt már egészen alacsony a dombhát, és a csatornától D-re már szinte nem is érzékelhető. A csatorna É-i oldalán is már feketére vált a talaj színe, ami arra utal, hogy végül mégsem tettek nagy kárt a lelőhelyben. A domb teteje ugyanis egészen világos színű, még abban a kőkeményre száradt, hatalmas rögökből álló mélyszántásban is, ahol terepjárásunkat végeztük. A domb tetején, a szürkésbarna színű talajban térdig jártunk az őskori cserepekben, és egészen nagy darabok is voltak a felszínen. Ez arra utal, hogy a lelőhely igencsak pusztul. A csatornától D-re eső területen leletet nem találtunk. A fentiek szerint térképeinken módosítottuk a lelőhely körvonalait.

Munkatársak: dr. Jankovich-Bésán Dénes, dr. Nagy Levente.

TANKÓ KÁROLY

373. Szekszárd, Alsóvárosi temető

(Tolna megye) R

2005. május 20. és június 2. között régészeti szakfelügyelettel ellenőriztük a területen (Hrsz.: 0320/140) végzett földmunkákat. A kivitelezéssel járó földmunkákkal őskori, a péceli kultúrához tartozó objektumok, elsősorban hulladékkal, cseréptöredékekkel teli gödreinek legfelső szintjét érték el. Az ingatlan Ny-i széle felé haladva a humuszréteg egyre vastagabb, néhol a 120–150 cm vastag-

ságot is elérte. Itt a régészeti objektumok egyre ritkultak, majd megszűntek.

GAÁL ATTILA

374. Szeleste, temető mellett

(Vas megye) Kk

Az épülő 400 kV-os Győr-Szombathely távvezeték 198. sz. oszlophelyén (Hrsz.: 026/16), egy erőteljesen kiemelkedő dombvonulat K-i lejtőjén van a lelőhely, a mai temető mellett. 2005. júniusban a kutatás egy kb. 8×9 m-es területen folyt. Csupán néhány szórvány késő középkori apró kerámiatöredék került elő. A lejtő alja felé sötétebb foltot figyeltünk meg a búzában.

FARKAS CSILLA

375. Szécsény, belváros

(Nógrád megye) Kk, Tö, Kú

A városmag-rehabilitáció építkezései miatt 2005 folyamán négy helyszínen folytak összefüggő feltárások a belvárosban.

Ady Endre utca, Forgách-kastély előtti parkoló: A legkorábbi jelenség itt egy két periódusú, igen mély árok volt, melyet a vár déli árkával azonosíthatunk, és utolsó periódusát a 15–16. sz. fordulójá táján töltötték be. A második periódusban a területen két ház, esetleg műhely állt. A déli ház kő-tégla alapozású osztófallal tagolt két helyiségéből a délebbi padlóját többszörösen megújították, míg az É-i padlóját vastag hamu fedte. Észak felől kettős karósról alkotta a fal vázát. A déli helyiségben 1533-as éremmel keltezett szemeskályha omladékát tártuk fel. Az É-i épület déli falának vázát megújított kettős karósról alkotta. A feltárt helyiség K-i részében téglakályha- vagy kemencealap, Ny-i részében vermek kerültek elő. Az utóbbi deszkával fedett vermekben majdnem ép edényeket és sok szerves anyagot tartalmazó szemétréteget találtunk. A területen a harmadik periódust egy közel sík, helyenként megújított, lekövezett felület jelentette, melynek egyik rétegéből 1634-es érme bukkant elő.

Ady Endre utca, Művelődési ház és az egykori Járásbíróház épülete között: A terület É-i oldalán egy, a 17. sz. végén elpusztult épület került elő, mely K-Ny-i tájolású, esetleg L alakú lehetett, és K-i része vélhetőleg alá volt pincézve. A ház tűzvészben elpusztult utolsó periódusában a többszörösen megújított padló felett több helyütt egykor talán a padlástérben tárolt nagy mennyiségű növényi maradvány került elő. A kutatás itt nem hatolt mélyebbre. A terület déli oldalán nem állt ház, a nagy mennyiségű hulladék alapján „hátsókerti” funkcióra gyanakodhatunk. A kutatott felület sarkában patikkal feltöltött pince részlete került elő. A legjelentősebb objektumként itt egy 1660-as évekre keltezett, sok üvegleletet tartalmazó, ácsolt kerettel körbevett latrina vagy szemétygyűjtő említhető.

Huynald L. utca: A városfal déli folytatásában nyitott szelvényben megfigyelhettük a kőfal és a palánkfal

csatlakozását. A közművek bolygatásai miatt csak az állítható, hogy a lapos aljú, kerek átmetszetű cölöpökből álló palánk a kőfal É-i síkjának támaszkodva indul. Elképzelhető, hogy a cölöplyukak a 17. századi felmérésekből ismert rondella É-i becsatlakozásának maradványai.

Haynald L. utca, Ady Endre utca kereszteződése: Az Ady Endre utcában a jelenleg is részben álló bástya É-i falsíkjának folytatásában, az utca Ny-i oldalán előkerültek a város déli palánkjának maradványai. A palánk árokba helyezett, függőleges, hegyezetlen, kör átmetszetű, 2 sorba állított tölgycölöpökből állt, melyek között agyaggal döngölték be. Vízszintes rácsszerkezetet és megújított cölöpöket is sikerült megfigyelni. A palánk külső oldalához árok, belső oldalához függőleges karókkal megtámasztott földtöltés csatlakozott. E földtöltésbe 17. sz. végi, török anyagot tartalmazó gödör mélyült. A palánktól É-ra lakóházak maradványai kerültek elő. A több periódusú házak (16. sz. első fele–17. sz. közepe) padlója részben deszka fedésű döngölt agyag volt. Több különböző falszerkezetet is sikerült dokumentálni, ezek közül kiemelendő egy kőalapra fektetett gerendára épülő favázás, vesszőfonatos tapasztott fal. A délebbi ház utolsó periódusából (17. sz. közepe) gazdag kerámia- és fémanyag látott napvilágot, egy korábbi periódusból pedig a 16–17. sz. fordulójára tehető kályhacsempék kerültek elő. A házak között mintegy 2 m-es köz volt megfigyelhető. A házaktól K-re és talán Ny-ra is kövezett külső járósínek voltak, míg a kereszteződés közepén nagyobb felületben került elő jó minőségű kövezés, melyben másodlagosan felhasználást gótikus kőfaragványokat is találtunk. A kövezés a 16. század második felében, esetleg a 16–17. sz. fordulóján készülhetett.

MORDOVIN, MAXIM – TOMKA GÁBOR

376. Szécsény, Forgách-kastély

(Nógrád megye) Kk, Kú

A kastély helyreállítása során három fő helyszínen végeztük a feltárásokat és a régészeti megfigyelést. Az időlegesen előkerülő falszövegetek dokumentáltuk, de fal-kutatást nem végezhattünk.

Főépület

Az *emeleten* különböző átépítések során elfalazott ajtók újranyitására került sor. Az *1/9 terem*, a *liftakna* és a *fűtőközmű alagút építése* során ismét előkerült egy 110 cm széles, K–Ny-i irányú fal, mely az első barokk kastély tornácának külső fala lehetett, a terem jelenlegi É-i fala pedig a kastély D-i alapfala. Ehhez a két alapfalhoz építették hozzá a kastély átépítésekor a többi alapozást. A kora barokk járósínt a mai alatt 20 cm-re volt.

A *terem ÉK-i sarkában lévő kéményakna É-i falszakaszán* a kastély középső főfalának felmenő részlete került elő csúcsíves hárítóívvvel. Az ívben is és a falban is másodlagosan beépített, faragott mészkövek voltak. A későbbi barokk falat 5 cm-es beugrással építették rá, egyes falazattal meszes habarcsba. A teherhárító ív alatt

fecskefarkas falazással szoknyás kürtőfejezet található. A falban a falazott kürtő a hárítóív fölött is folytatódik.

A *Díszterem* déli ajtajának mindkét oldalán 1-1 elfalazott, a padlószintig futó almáriumfülkét találtunk. Magasságuk 400 cm, szélességük 160 cm, mélységük 75 cm. Faluk vakolt és meszelt, felső záródásuk lapos szegmens ívű. A fülkéket utóbb 15-ös téglafallal falazták el.

Az *1/9 és a 2/9 terem* közötti fiókos dongaboltozatot a liftakna megépítésekor elbontották. Dokumentáltuk. A boltozati feltöltést laza, törmelékes síttréteg alkotta, különösen sok és nagyméretű paticsdarabbal. A boltozat fölött a déli falban vízszintes gerendafészek és elszenesedett gerendacsonk került elő.

Az *igazgatói szobában* egy teherhárító ívre alapozott válaszfalat találtunk. Felmenő falához kapcsolódott egy nagyméretű téglákból, katonakötsében kialakított járófelület, a jelenlegi járószinttől 30 cm mélyen. A feltöltésben GJ. (Gross J.) monogramos bélyeges téglák voltak. A válaszfal Ny-i oldalán 60×60 cm-es, téglából rakott, kőalapozású, átlósan álló pillért találtunk. A pillér K-i, Ny-i és É-i oldala meszelt. A pillér még betöltötte funkcióját a második padló használatának idején is, mivel a téglakirakás követi a pillér irányát. A jelenlegi szinttől 53 cm-re újabb téglák járószintet találtunk, mely a pillér vakolt, meszelt alsó részeihez kapcsolódik. A válaszfal K-i oldalán csak a téglák habarcsos, homokos kemény ágyát találtuk meg. A pillér feltehetően az eredetileg boltozott helyiség megroskadt boltozatának megtámasztására szolgált.

A *Ny-i pinceágban* nyitott szonda Ny-i felében a felszíntől 46 cm mélyen tapasztott agyagréteget találtunk. A vörösesbarna égett réteg elbontása után a betonfelszíntől számítva 48 cm mélyen szürkésfehér meszes habarcsba rakott terméskőből álló falat találtunk. Szélessége 110 cm, iránya É–D. A szelvény Ny-i felében, a falhoz kapcsolható két karólyukat és egy 22×17 cm-es cölöplyukat is feltártunk. A felszíntől 60 cm-re elértük a sárga agyagos altalajt, amely fölött habarcsos járószintet találtunk.

A pince K-i oldalán a homlokfal vakolatának levereése után egy régebbi kapunyílás került elő, amely a késő középkori pince második periódusához tartozott. Feltehetően a K-i pinceág (és a jelenlegi kastélyépület) építése előtti időben a jelenlegi nyakfolyosó vonalában, a pince elé épített ismeretlen célú fal emelésekor szüntették meg.

A *Várkertre nyíló pinceágban* nyitott szondákban két-rétegű betöltést, alatta rendszertelenül elhelyezkedő karólyukat és az altalajba mélyülő kisebb gödröket tudtunk megfigyelni. Az egyikben 16–17. századi kerámiaedény felét találtuk meg. A helyiség déli végében a toronyhoz később toldott déli fal alapja 24 cm-re nyúlt a járószint alá.

A *díszlépcső* felújítása során kiderült, hogy az eredetileg homokkőből faragott, pálca és kislemez tagozatokból álló homlokprofilokkal rendelkező fokokból állt. Az eredeti lépcső mögött egy közel azonos kiosztású,

de téglából falazott, függő lemez habarcsprofilú korábbi lépcső maradványai vannak. A maradványokon többszörös meszelés látszódott.

Kaszvár-ház

Majcher Tamás 2001-ben figyelte meg, hogy az épület É-i oldalán visszabontott falcsonkok, Ny-i oldalán, az 1. és 3. sz. pillérrel szemben visszavésett boltvállak vannak, melyek bizonyítják, hogy az épület nem későbbi a 15–17. századi vár D-i és K-i szárnyánál. A hagyatéki inventárium felsorolása szerint a vár ezen szakaszán a konyha és a szakácsok háza állt. Falkutatást nem végeztünk, csupán a fűtés csöveinek nyomvonalán, kb. 40 cm-es kutatóárkokban dolgozhattunk, illetve a vakolatfelújítás felületeit szemlélhettük. Építéstörténetét csak teljes körű falkutatás után lehet feldolgozni.

1. terem: Eredetileg az 1. és 3. terem egyetlen középpilléres helyiség volt, szabadkéményes tüzelőberendezéssel. A négyszer megújított vakolat és a 9 meszelésréteg a kibontott 16–17. századi járószinthez kapcsolódva a boltozást tartó közép- és falpillérek belső oldalain is megfigyelhető volt.

A jelenlegi járólapos burkolat betonágya alatt mind a négy teremben kb. 40 cm-es igen laza, földes, habarcsos olvadékfeltöltést találtunk, 17–18. századi kerámia-töredékekkel. 43 cm mélyen megtaláltuk a 16–17. századi, többször javított járószintet, 29×29×4 cm-es padlótégglából, illetve 40×40×2 cm márgalapokkal lerakva. A kisebb helyiségeken más-más burkolóanyagot használtak a padló javításakor. A márgalapok törtek, hiányosak. A padlólapokat ledöngölt, elegyengetett felszínre, habarcságyba rakták.

Az 1. helyiségből a másodikba nyíló ajtó eredetileg egy falfülke, melyet a két helyiséget elválasztó 84 cm széles falalapozásra ültették rá. A fülke mérete 58×82 cm, az ÉNy-i falsaroktól 74 cm-re indul. A jelenlegi burkolat alatt megmaradt 2 cm-es falccal profilált, vakolt, meszelt eredeti kerete. Hátoldalát a két termet elválasztó, lapjára fektetett, egy téglasorból álló válaszfal alkotja (28 cm széles). Habarcsozása kapcsolódik az 1. terem padlószintjéhez. Oldalfalai kissé kormosak. A fülke mellett a padlószint fölött közvetlenül sárga-barna mázas nagyméretű lábas, valamint vegyesmázas kályhacsempe töredékeit találtuk.

A téglapadlót az ablak előtt felszedték. Egységes betöltést találtunk. Sok 16. századi kerámia, állatcsont és egy gótikus maiusculás feketére égett fazék került elő. Az épület alapozásának alja a jelenkori padlószinttől 120 cm mélyen van. Kötőanyaga homokos, meszes, gyenge habarcs. A fal alapozási kiugrása a téglapadlószint alatt 12 cm.

A falalap hasított kövekből rakott 52 cm magasan, fölötté a szintkiegyenlítés három sor téglával történt.

A terem É-i fala mellett 320×80 cm-es elbontott tüzelőberendezés alapját találtuk meg, a hozzá csatlakozó szabadkéménnyel. A tüzelőberendezés falát egy sor, lapjára fektetett 29×15×5,5 cm-es téglából építették. Eredeti

magassága 70 cm volt, melyből 20 cm maradt meg. Belső terét sárgásfehér, gyenge minőségű habarcsba rakott törtkövel töltötték ki. A 16–17. századi téglapadlóhoz kapcsolódó építményt a jelenlegi szint alatt 22 cm-ig bontották vissza. A tüzelő hosszú használatára utal, hogy a terem felé eső falát, valamint az É-i falpillérhez csatlakozó sarkát, a falpillér belső oldalával együtt 2 cm vastagságban, 8–9 rétegben meszelték. A meszelések ráfolynak a tüzelő előtti téglapadlóra. A tüzelőpadkáról boltozat nélküli fűtőnyílás nyílt a 4. terembe, melyet később sárba rakott téglával falaztak be. A terem ÉK-i sarkától 130–260 cm-ig a falszövetben látszódott a tüzelőhöz csatlakozó kürtő elfalazása, melyből GJ monogramos téglák kerültek elő. Az elfalazással egy háromszög alaprajzú kéményt alakítottak ki, mely utolsó használati idejében 150 cm hosszú, 80 cm mély, 320 cm magas, fölfelé keskenyedő, belül vastagon korommal fedett volt. Formája többszöri átépítésre utal. Építéstörténete csak falkutatás után határozható meg.

A teremben két, téglából rakott 18–19. századi osztófalat találtunk, É-D és K-Ny irányban, melyek három pici helyiségre osztják a középpillér É-i oldalán már amúgy is leválasztott termet. A pillér déli oldalán lévő boltívet átjáróként használják a 3. terembe.

Az osztófalakat a korábbi (vakolt) falakba nem kötötték be. Megépítésük után vakolták és meszelték az új tereket. A K-i végfalnál két vakolási réteget, az É-D-i osztófalnál három meszelési réteget lehetett megfigyelni.

A terem ÉNy-i sarkában nyitott 1,3×1,7 m-es szelvényben a téglapadló alatt 13 cm-rel egy korábbi járófelület került elő. A járószint felülete elegyengetett, habarcsos, kemény réteggént jelentkezett, vastagsága átlagosan 2 cm. Alatta erősen kevert, földes, faszenes, paticsos réteget találtunk 16. századi kerámiával. A szelvény K-i oldalán beszakadt téglaboltozat 50×30 cm-es összefüggő darabja került elő. A lerokadt boltozat téglája: 28×14,5×5,5 cm. A jelenlegi járószinttől 145–165 cm mélyen egyenetlen felületű, 14–15. századi fal került elő, a kis szelvény egész hosszában. Mérhető szélessége a terem É-i falától 117 cm. Ezen a visszabontott falon 145 cm mélyen kb. 1,5 cm-es földréteg felett, az É-i teremfal alá benyúlva, a faltól 54 cm szélességben, sötétszürke andezittufából faragott lépcső fokait találtuk meg. A lépcső járófelületének Ny-i, felső foka, másodlagosan beépített, mészkőből faragott szárkő. Mérete 24×30×20 cm. A következő lépcsőfok mérete 43×50×20 cm, nagy, négyzetes, lekopott felületű, piroxénos andezittufa. Elülső felületén élszedés látszik.

A mai bejárat helyén volt az eredeti ajtónyílás is. A jelenlegi küszöbszint alatt 60 cm-re a falszöveten látszik az eredeti 16–17. századi bejárat küszöbkövének helye, az ajtó mindkét oldalán az eredeti ajtó szárkő helyén téglaköpenyezés. Az ajtó alatti Ny-i falból kiemelünk egy homokkő malomkövet.

2. helyiség: Mérete 280×224 cm. A kályhafülke mögött egy sor téglányi, 26 cm széles fal választja el az 1. sz. helyiségtől. A fal vakolata az É-i oldalon illeszkedik a

padlószinthez, arra ráfolyik. A termet kétszer vakolták. A 16–17. századi padló lapjára fektetett 26×16 cm-es téglákkal van lerakva.

3. *helyiség*: Az 1. és a 3. helyiséget a mai ajtónyílás helyén É–D-i irányban 38 cm széles téglafal választotta el. A fal teteje a 16–17. századi járószinttől 33 cm-re, a jelenkoritól 21 cm-re van. A válaszfalat bekötés nélkül építették az épület eredeti, végig vakolt déli zárófalához. A jelenlegi épület K-i zárófalának ezen szakaszán a mai ablak helyén nem volt nyílás, az ablakfülkét utólag vészték be. A helyiség eredetileg 24×24 cm-es padló téglákkal volt burkolva, ezekből egy in situ téglá kivételével csak habarcsos lenyomataikat találtuk meg.

4. *terem É-i ablak felmérése*: A jelenlegi ablak parapetjében, a kivitelezés során elbontott boltozott kis nyílás mögött, tölcselesen kifelé nyíló vakolt, meszelt résablak nyílt, futó téglaköpenyezéssel. Magját kővel és téglával utólag kifalazták. A rés és a kis boltozott nyílás, már csak feltételeken rekonstruálható lőrés volt. A tölcse rés jelenleg 55 cm a legszűkebb részén, az ablak síkjában 70 cm széles, síkja a padlószinttől az ablakszintig követhető. A nyílást futó téglasorokkal alakították ki.

Kastélyudvar

A Forgách-kastély Ny-i és D-i udvarán több helyütt sor került a késő középkori és 16–17. századi vár falainak (részben hitelesítő) feltárására. Előkerült a DNy-i sokszögű bástya több építési periódust magában rejtő maradványa, valamint a szintén átépített várkapu maradványa is. A Kasznár-háztól K-re a DNy-i sarok védőmű alapozása bukkant elő.

A Forgách-kastélytól É-ra, az egykori romantikus Angolkert területén öt helyszínen végeztünk kutatásokat.

Forgách-kastély, Ny-i rizalit K-i oldala előtt: A kutatott középkori nyílás külső környezetében egy 66×108 cm-es angolakna keretén belül 20. századi kazánkémény maradványa került elő. Itt 150 cm mélyen elértük az altalajt. A torony falában 75×50 cm-es fekvő nyílás vált láthatóvá. Oldalait másodlagosan téglából és kőből alakították ki, szürke meszes habarcsba rakva. Eredetileg fehér mészkőből faragott fekvő helyzetű résablak lehetett, a pince szellőzője. Környezetében a középkori törtkő falazat eredeti egységes szerkezetű volt.

Forgách-kastély É-i homlokzata előtt: A lejtőn jelentkező falcsonk homokos habarcsba rakott, törtkőves barokk kori támfalcsonknak bizonyult. Szélessége 58–60 cm. A felszín alatt 65–140 cm között nagyköves omladékréteg helyezkedett el, mely a várkastély palotaszárnyának egyszeri omlásából keletkezett. Több késő gótikus nyíláskeret-töredék került elő. A kutatott terület É-i részén a kiomlott palotaszárny ledőlt, még egybefüggő faltömbrészei is megfigyelhetők voltak. A szelvény déli részében az omladék alatt 16–17. századi égett puszulási réteget találtunk. Omlásveszély miatt a kutatást 180 cm mélyen abbahagytuk. A szelvény É-i végében elértük a kerti lépcsőt, mely részben GJ monogramos téglából, részben betonból készült.

Várkert és Ny-i kastélykert közötti kerítés déli oldala, a lépcsőlejárótól K-re: A 2×4 m-es szelvényben téglás-köves törmelék alatt 1 m mélységben elértük a korábbi humuszt. Innen 16–17. századi kerámia, üvegtöredék és állatcsont került elő. A 172 cm mélységben egyenetlen felületű, lejárt sárga agyagos réteget találtunk. A jelenlegi kerítés alatt előkerült a törtkőből fehér mészhabarccsal falazott késő középkori É-i kerítőfal. A szelvény É-i végében kisebb, törtkőből meszes habarcsba rakott falrészlet bukkant elő 135 cm mélyen. Az altalaj a faltól D-re, 150 cm mélyen jelentkezett, majd alapárokszerűen lemélyült. A falalap az alapárok szélétől 30 cm-t csúszott a lejtő irányába, miközben a fal vízszintes rétegei egymás tetején is elcsúsztak. A megcsúszott falrész mérhető szélessége 60 cm. A felmenő falat hatalmas terméskövekből rakták. A faltól É-i irányban még egy vízszintesre kialakított plató lehetett, mely a falalap megcsúszását részben megfogta. A fal és alapárka a kerítőfállal nem párhuzamos, a Ny-i bástya irányában nyílik.

Aranyhalas medence: A lelőhely a kastély középvezonától K-re, a meredek partoldal alatt helyezkedik el. Egy korábbi lejtősuvasdás részben betemette, a növényzet teljesen benőtte. A medence 2,7×4 m, ovális alakú. K-i és Ny-i oldalának kerete kváderkövekből rakott. A kváderek alatt a medence fala egy sor élére, majd lejjebb lapjára fektetett téglából épült. Mélysége 81 cm, alja téglával kirakott. A déli oldalról származó faragott köveket a medencébe beomolva találtuk meg. Jól látható volt, hogy a medencét szétromboló 1974 és 1987 között történt suvasdás DK-i irányból ÉNy-i irányba nyomta a keretet. A medencét D-ről megkerülő járdát vagy utat a földmozgás elpusztította. A medence Ny-i részén nyitott árokban 100 cm mélyen sárga vízszigetelő agyagréteg jelentkezett. A bontás során réz pénzérme került elő. A téglák mérete 30×14×6 cm, nagy részük bélyeges, PF és GJ monogramos.

Török szultánlány sírja: A forrásfoglalás a kastély középvezonától Ny-ra, a meredek partoldalba bevágva helyezkedik el. Neve – a helyiek szerint – egy feliratos kő alapján született. Nehezítette a munkát a több helyről feltörő, a támfalat folyamatosan alámosó víz. A vízelvezető árok készítése során két teljes darab kerámia vízelvezetőcsövet, és néhány töredéket találtunk. A forrásfoglalás elé nagyméretű terméskőből, ciklopfalazatot építettek. A ciklopfalazat mögött egy meszes habarcsba rakott téglafal látszik, amelyben faragott kő is volt. A támfal Ny-i végétől ÉK-i irányba futó téglasor egykor téglával vagy kővel burkolt terasz alapozása lehet. A terasz mellett helyezkedett el az É–D-i tengelyű, körülbelül 2×1 m-es téglány alakú medence, „a sír”. A medence téglakeretének ötödik sora padkaszerűen kiugrik. A kereten belül nem találtunk burkolatot. A medencében a támfalból kiomlott kövek kerültek elő. A víz alatt 50 cm mélyen sóderos réteg jelentkezett. A forrás előtti rész K-i felében nagyméretű terméskőből rakott, 70 cm széles vízelvezető csatorna került elő. A forrás valószínűleg egy csővön a négyszögletes medencébe folyt, majd innen a pe-

remén átbukva csatorna vezette le a hegyoldalból. A támfal alatt a teraszon valószínűleg kerti padon lehetett megpihenni. Az említett kőfaragvány nem került elő, így feliratát és korát nem tudtuk meghatározni.

TOMKA GÁBOR

377. Szil, Árpád utca

(Győr-Moson-Sopron megye) B, Á

2005. júniusban régészeti szondázást végeztünk a telken (Hrsz. 328), a lelőhely kiterjedésének és pontos jellegének meghatározására. A 30×10 m alapú árokban, a homokos altalajban 90 cm mélyen egy barna agyagos betöltésű ÉK-DNy-i irányú U-metszetű árkot találtunk. A folt felületéről kibontás előtt Árpád-kori, 12–13. századi kerámiát gyűjtöttünk, az objektum betöltéséből leletanyag nem került elő.

A telken a felületről további leletanyagként Árpád-kori leletanyagot gyűjtöttünk, valamint bronzkori(?) edényoldal-töredékeket benyomkodott pontsorrall ellátott, applikált szalagdísszel. A lelőhelyen egy jellegében még ismeretlen őskori telephely mellett, szerez típusú, nagy kiterjedésű, de laza szerkezetű Árpád-kori faluval számolhatunk.

ASZT ÁGNES

378. Szirmabesenyő, Hegy alatti földek

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ő

2005. október 11-én helyszíni szemlét végeztem a község külterületén, 25 ingatlan villamosenergia-ellátásához kapcsolódóan. A helyszíni szemle időpontjában a terület lefedettsége nem tette lehetővé a régészeti szempontú vizsgálatot, régészeti lelőhely meghatározását. Azonban a tervezési területtől kissé ÉÉNy-ra, a 26. sz. főútból Ny-i irányban leágazó műút déli oldalán a Hegy alatti földek elnevezésű dűlőben a felszínen néhány kerámiatöredéket találtam, mintegy 100×180 m-es területen.

A leletek a miskolci Herman Ottó Múzeumba kerültek.

JENEI ANITA

379. Szombathely, Arany-patak lakópark

(Vas megye) R, Ró

2005. április 4. és május 17. között végeztünk megelőző feltárást a hajdani Zeli-major területén építendő lakópark helyén. Összesen 11 393 m²-t, 86 objektumot tártunk fel az Arany-patak É-i teraszán.

Az alacsonyabb térszínen egy kora rézkori megaronos, alapárkos-oszlopszerkezetes (20×8,5 m) kéthelyiséges, paticsfalú lakóépületet kutattunk meg. Ugyanezen a teraszon, a háztól K-re kb. 100 m-re egy újabb ilyen korú települési gócot találtunk, szemétködrökkel és gabonatarló veremmel. Ezek között egy sekély, négyszögletesen futó árkokkal határolt területen belül hamvasztott homo maradványok voltak egy mély gödörben, edé-

nyek (tálak, fazék) töredékeivel borítva. A jelenséget szertartási helyként is értelmezhetjük.

A kora rézkori települési objektumoktól É-ra, magasabb térszínen egy nagyjából K-Ny-i irányú római kori útra bukkantunk. Ez két árokként, köztük kavicsozással jelentkezett a gépi humuszoslaskor. A kb. 150 m hosszúságban kézzel kibontott út szélessége 6,5–7 m. Ehhez az úthoz É-ról egy másik hasonló út is becsatlakozott. A kereszteződés mellett egy urnás-hamvasztásos temetkezést (Kr. u. 1. sz. vége) is feltártunk.

Munkatársak: Rozsonits Gyöngyi, Vámos Gábor régésztechnikusok.

ILON GÁBOR

380. Szombathely, Aréna utca 12.

(Vas megye) Ró

2005. május 2–11. között beépítést megelőző régészeti kutatást végeztünk a telken, mintegy 128 m² egybefüggő felületet tártunk fel. A 16,3×7,9 m-es szelvényben 50–70 cm-es mélységben a korábbi téglaház helyén egykor állt vályogfalú ház elplanírozott omladéka alatt feltehetően a római korból, vagy azt követően kialakított döngölt szürkés-sárga kompakt agyagrégteg alatt foltokban átégett, leletek hiányában feltételezhetően római kori felszínnek meghatározható felület mutatkozott. A felület felszíni bontása során sem további régészeti jelenség, sem pedig érdemi régészeti lelet nem került napvilágra, ezért a felületen arányosan elhelyezve három (két 1×1 m-es, illetve egy 1,5×1 m-es) mélyszondával törtük át a felületet. A geológiai altalajt a mai járdaszint alatt 23 cm mélyen értük el. A 2. számú szondában közvetlenül az altalaj felett szőrványos római falazó- és tetőfedő téglák, csatári kő törmelék illetve néhány jellegtelen kerámia jelentkezett. A másik két mélyszonda régészeti leg negatívnak bizonyult.

SOSZTARITS OTTÓ

381. Szombathely, Ipari út, Fachmarkt

(Belső-majorhely)

(Vas megye) R

2005. június 27. és augusztus 31. között megelőző feltárást végeztünk építkezéshez kapcsolódóan a területen. Az I. ütemben kutatóárok segítségével próbafeltárás során tettünk megfigyeléseket. A teljes megkutatott terület nagysága valamivel meghaladja az előirányzott 7 655 m²-t, melyen 208 régészeti objektumot dokumentáltunk.

A lelőhelyen azonosított rézkori település kiterjedésének megállapításához nagyban hozzájárultak geológiai szempontok is, ugyanis a jelenségek egy ÉK-DNy irányú, barna erdőtalaj sávban koncentráálódtak, az ettől K-re és Ny-ra eső sárga agyagos területen erősen csökkenő intenzitást mutatva. Feltételezésünk szerint itt egykor alacsony dombvonulat húzódnak, melyet a természetes erózió és a mezőgazdasági művelés pusztíthatott el.

Ugyanakkor a település ÉÉK felé tovább húzódhatott, de ennek megkutatását a vasúti töltés akadályozza.

A kisebb-nagyobb csoportokat alkotó régészeti objektumok mintegy 90%-át kitevő különböző méretű cölöphelyek a teljes területen jelentkeztek, az elsődleges feldolgozottság szintjén azonban csupán három földfelszínre épített felmenő falú ház azonosítható, illetve feltehetően határoló funkciót ellátó oszlopsorok (kerítés?). A cölöphelyek néhol sűrűbb előfordulása az épület megújítására utalhat. Ezenkívül egy teljesen szétdőlt kemence hamusgödrével, két vörösre átégett sekély betöltésű nyílt tüzelőhely és néhány agyaggyertya, illetve hulladékgödör került elő. Utóbbiak a feltárt terület É-i részén koncentráálódtak. Feltűnő, hogy inkább a cölöphelyek tartalmazták a túlnyomórészt kerámiatöredékekből álló leletanyagot, melyek között több perem- és fültöredék is előfordul. Kidolgozásuk gyenge minőségű, színük a világosbarnától az egészen sötét barnáig, feketéig terjed, egyetlen körömbecsipkedéses peremtöredéket leszámítva díszítetlenek.

A datáló értékű kerámiatöredékek alapján a feltárt települést a rézkor elejére tehetjük, a kései lengyeli kultúra és a korai Balaton-Lasinja kultúra átmeneti időszakára.

Munkatárs: Szilasi Attila Botond régésztechnikus.

POLGÁR PÉTER

382. Szombathely, Kozmán kívüli-dűlő

(Vas megye) U, R, Kk

2005. május 17. és július 7., majd augusztus 24. és szeptember 9. között végeztük el a tervezett lakópark területén a megelőző feltárást. Ennek során 21 589 m²-en 424 objektumot tártunk fel, amelyek három korszak emlékeanyagához sorolhatók.

A *DVK kottafejes fázisának* telepe a Perintől Ny-ra kb. 1 km-re az úgynevezett Oladi-platóhoz kapcsolódó löszös dombvonulaton ÉNy-DK-i irányban helyezkedik el. A telep Ny-i legszélén, az utolsó Langgrubetől Ny-ra, közvetlenül mellette a kő nyersanyag feldolgozására utaló, azok mikroszilánkjait is tartalmazó gödrök csoportja volt elkülöníthető. A telep DK-i területén – egy csoportban – találtuk meg szinte az összes hajdani gabonás vermet. A telep házainak egy része oszlopszerkezetes volt és többször megújították azokat. Másutt a Langgrubek között nem találtunk oszlophelyeket, azaz talpgerendás házakat kell feltételeznünk. A házak falát agyaggal tapasztották, amelyet a nagy mennyiségben feltárt patics igazol. A viszonylag nagyszámú kerámia (mindössze néhány darabon maradt meg a festés nyoma) mellett kő vésőbalták és a gabona feldolgozásnál használatos alsó őrlőkövek és zúzókövek is előkerültek. A telep Vas megye első teljes egészében feltárt faluja.

A *badeni kultúra* időszakának telepjelenségei közül nyílhegyeket bontottunk ki a 103. és 375. sz. objektumokból. A 243. sz. objektumban nagy mennyiségű kagylótöredéket tartalmazó betöltésréteg is volt.

Néhány késő középkori gödörből mintát vettünk talajtani, palinológiai és archaeobotanikai vizsgálatra. Igen kevés és rossz megtartású csontmaradványt gyűjtöttünk. A lelőhely légi fotózását Pap Gábor végezte el.

Munkatársak: Vámos Gábor, Czoczek Viktória és Rozsonits Gyöngyi régésztechnikusok.

ILON GÁBOR

383. Szombathely, Mátyás király utca 22.

(Vas megye) Rő

2005. április 4. és május 4. között megelőző régészeti feltárást végeztünk a telek (Hrsz.: 8830) két különálló felületén, összesen 330 m²-en.

Az utcafronthoz közelebb eső „A” felületen egy újkori beásáson kívül csak közvetlenül a köves altalaj felett húzódó iszapos-homokos-apró kavicsos, megközelítőleg 50 cm vastag réteg tekinthető régészeti jelenségnek. Ez utóbbiban sok legömbölyödött szélű római tetőfedő téglát töredékét, továbbá kerámiadarabokat találtunk. Az efelett húzódó homokos rétegeknek is öntéstalaj jellege volt megfigyelhető.

A „B” munkaterületen egy újkori téglafalon és planírozott építési törmeléken kívül egy római kori épület kiszedett falait találtuk meg. A sárga agyagos altalajba alapozott falakat valószínűleg az újkorban bontották vissza, illetve szedték ki köveiket. Az épület építésének két periódusát lehetett elkülöníteni: 1. az előbb említett falak felhúzásának periódusa, 2. majd egy kevésbé mélyen megalapozott É-D-i irányú fal (köveit későbbi korok szintén kiszedték) és egy visszabontott apszis periódusa. Padlószinteket egyáltalán nem találtunk, ezek már korábban elpusztultak. A római épületen kívül egy római kori gödröt és két kutat tártunk fel. Az egyik kútból kerámia- és állatcsonttöredékeken kívül kőfaragványok is kerültek elő: egy 1. századi, valószínűleg sírsztélé férőfejet ábrázoló töredéke, egy másik fej töredéke, továbbá egy építészeti elem.

Munkatársak: Pásztókai-Szeőke Judit, Tárczy Tamás.

SOSZTARITS OTTÓ

384. Szombathely, Petőfi telep, Halastó utca

(Vas megye) Ő, Á

2005. szeptember 12–18. között végeztük el a terület próba- és megelőző feltárást (Hrsz.: 14563/17–18, 14563/19). A kutatás során 635 m²-t tártunk és mértünk fel, továbbá 28 objektumot dokumentáltunk. Az építendő új út felületébe mélyített árokban régészeti jelenséget nem tapasztaltunk. A tervezett építkezés I. üteme területén pusztán újkori objektumokat találtunk. A 10. sz. objektumban, amely egy öntéstalajjal feltöltött gödör, másodlagos helyzetben két darab szentgáli radiolaritszilánk került elő, amelyek közelebről nem megállapítható korú őskori telep utalnak. Az építkezés II. üteme területének egy részén, amelyet a 2., 3. és 4. sz. kutatóárok is érintettünk, Árpád-kori jelenség-

gekre bukkantunk. Ezek közül a leggazdagabb a 23. számú volt.

ILON GÁBOR

385. Szombathely, Síp utca

(Vas megye) U, R

2005. június 27–28-án helyszíni szemlét tartottunk az Oladi-plató területére eső kábelfektető árok mentén (Hrsz.: 4423). A lelőhely nagysága kb. 2500×600 m, ennek egy részletét érinti a munkaárok. A lelőhelykomplexum az Oladi-plató és a Kozmán kívüli-dűlő területét jelenti, kb. az Oladi kilátótól a Parkerdei utca melletti vízbázis kútjáig. A munkaárok kb. 50 m-es szakaszán 6–8 késő neolitikus–rézkori objektumot találtunk.

Június 28. és július 4. között leletmentést végeztünk a Perint-patakot Ny-ról kísérő dombvonulat úgynevezett Oladi-platóján. A munkaárókban a 16614 helyrajzi számon tervezett út torkolati részén 4, a lengyeli II. avagy III. fázisra keltezhető gödröket vágta át és pusztítottak el részben. A gödrök betöltéséből paticst, őrlőkötőredékeket, bakonyi radiolaritot és egy kis obszidiánpengét, valamint kerámiát (köztük pasztózus vörös festésű) tártunk fel.

Munkatárs: Vámos Gábor.

ILON GÁBOR

386. Szőlád, Kertek mögött

(Somogy megye) R, B, Ge, A

2005. március 21–24-én földmágneses vizsgálatokat végeztünk (Fluxgate-Gradiometer-FM36) a lelőhelyen, hogy a 2003-ban feltárt langobard sír környezetében feltételezhető temető nyomára bukkanjunk. A mintegy 2 ha-os terület átvizsgálása után a sír környezetében erőteljes mágneses anomáliák/foltok utaltak további régészeti objektumokra, de sírokat és települési objektumokat elkülöníteni nem sikerült. A területen végzett terepbejárás során rézkori, bronzkori és Kr. u. 6–7. századi cserepeket gyűjtöttünk.

Szeptember 1. és október 4. között a tavaszi földmágneses kutatás eredményei alapján feltételezett langobard temető hitelesítő feltárását végeztük. Az L-alakú, mintegy 500 m²-es felületen 12, Ny-ra tájolt langobard sír, 8 őskori objektum és egy késő avar kemence került elő. A feltárt 10 sír közül négyet kiraboltak. Három sírt a felszíni sírhalmok alakjára utaló kerek, kettőt négyszögletes árok vett körül. A 2,5–4,5 m mélyre ásott sírokba a halottakat ácsolt vagy fatörzskoporsókba temették. Az egyszerű aknasírok mellett a padkás sírok 1–2 m mélységben lépcsősen összeszűkültek, a padkára gerendákat helyeztek. A 13. sz. nagy körárkos sír K-i felébe a gerendákra egy egész lovat helyeztek, ez alatt a sírkamra oldalát deszkákkal borították. A fatörzskoporsóba eltemetett halottat erősen megbolygatták, a csontok és a leletek töredékes állapotban kerültek elő (spáta, mérleg serpenyője, besimított bikónikus edény, bepe-

csételt edény, terra sigillata, bronz nítsegek). A koporsó alját növényekkel bélelték, arra textíliát terítettek. A bolygatatlan sírokban lándzsa, kard, kés és egy esetben sarkantyú került elő. A 6. sz. bolygatatlan sírban aranyozott bronz pajzstővises csat és két pajzs alakú övrögzőt, fésű és bőrsisakot díszítő vaddisznóagarak kerültek elő. A sírokban gyakori az edény és a szárnyas húsmelléklet. A halmos sírformák, a temetkezési rítus és a módszeres rablás egy magasabb társadalmi helyzetű népesség temetkezőhelyére utal.

A földmágneses kutatást és a régészeti feltárást az MTA Régészeti Intézete és a Römisch-Germanische Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts (Frankfurt am Main) közösen végezte. Munkatársak: Skriba Péter, Koós István, Soós Eszter, Horváth Eszter, Szöllősi Szilvia, Bollók Ádám, Petkes Zsolt, Cifra Szabolcs, Kaszab-Olschewsky Tünde.

BELÉNYESY KÁROLY – FREEDEN, UTA VON – VIDA TIVADAR

387. Szögliget, Hosszútetői-barlang

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B

2005. szeptember 12–22. között folytattuk a barlang feltárását a nyitrai Régészeti Intézettel közösen. A terem bal oldali részének ásatását folytattuk, míg a jobb oldali részen maradandó tanúfalat hagytunk.

A barlang folyosóján a teremhez közeli részen 2003-ban sikerült elérni a többnyire már bolygatatlan Kyjatice-réteget. Idén itt egy jelentős ugyanilyen korú, többször megújított tüzelőhely került elő, nagy mennyiségű cserép- és állatcsontanyaggal. A tüzelőhely szintjével csaknem azonos mélységben olyan kőfeltöltéses réteget találtunk, mely nagy biztonsággal keltezhető a késő bronzkori járósintnek. A tüzelőhely mellett két újabb aranykarika – a már ismert kincslelet újabb darabjai kerültek elő. A lelőhely természetes bolygatottsága rendkívül nagy mértékű.

A belső terem a csapadékos nyár következtében rosszul feltárható volt. A felső 60 cm-es réteg teljesen átforgatott. Kis mélységből egy – egyelőre a vastag rozsdá miatt nem keltezhető – vaskés került elő.

REZI-KATÓ GÁBOR

388. Szurdokpüspöki határa

(Nógrád megye) Pa, Ó, B, LT, Sza, Kö

2005. május 1. és november 30. között terepbejárást végeztünk a Zagyva-völgy két oldalán és a Zagyva-völgy K-i oldalán található hegylábi, domblábi területeken.

Alsó-Dolinka: A Zagyva bal teraszán, Alsó-Dolinka és Filimes területe között a vaddisznótúrásból késő bronzkori (Kyjatice), kelta és középkori kerámiát gyűjtöttünk (6. lh.).

Budai-domb: A Zagyva árteréből kiemelkedő teraszcsík tetején és lejtőjén őskori, szarmata és középkori kerámiát, fosszilis csontokat, kovaszilánkokat és megmunkált nyersanyagdarabokat gyűjtöttünk (4. lh.).

Derzsi-hegy: A Zagyva-völgy K-i oldalán álló, a környezetéből markánsan kiemelkedő, vízmosásokkal szabdaltságot mutató heggyen három lelőhelyet regisztráltunk (22–24. lh.). Pattintott kőeszköztöredékeket, szilánkokat, gyártási hulladékot, őskori és bronzkori (Kyjatice) kerámiát gyűjtöttünk.

Diófa-tábla: A Zagyva bal oldali teraszán a lejtőről kovagumót, szilánkokat és szilánkeszközt gyűjtöttünk (7. lh.). A terasz egy másik pontján, vízmosásokkal szabdaltságot mutató völgy mentén álló dombtetőn felső paleolit jellegű eszközöket, szilánkokat, gyártási hulladékot, magkövet, fosszilis csontdarabkát gyűjtöttünk (8. lh.).

Diós-patak völgye: A völgyben öt helyen is regisztráltunk lelőhelyet (9–12., 18. lh.), kettőt a völgy mentén álló dombtetőn és völgy felé eső lejtőjén, kettőt a hegyláb felszínén. Megmunkált nyersanyagdarabokat (limnikus kovaközeteket), eszköz- és magkőtöredékeket, pattintott kőeszközöket és szilánkokat, fosszilis csontdarabkát, ékszercsigát, valamint bronzkori és középkori kerámiát gyűjtöttünk.

Horka: A 12. sz. lelőhelytől kb. 100 m-re az enyhén magasodó dombon pattintott kőeszközöket, szilánkokat, eszköztöredékeket, megmunkált nyersanyagdarabokat, fosszilis csontdarabkákat és középkori kerámiát találtunk; ez utóbbi a kőanyaggal együtt került elő a felszínen (13. lh.).

Hosszú-dűlő: A Zagyva jobb oldali teraszán két helyen is őskori kerámiát, pattintott kőeszköztöredéket, valamint recens fogzománc-töredéket gyűjtöttünk (1–2. lh.).

Peres: A Zagyva jobb oldali teraszán őskori zúzalékos soványítású kerámiát, paticsot és kovaszilánkot gyűjtöttünk (3. lh.).

Tök-föld: Ebben a határrészben hét lelőhelyet regisztráltunk (14–17., 19–20., 28. lh.). A dombháti ill. domláb felszínén pattintott kőeszközöket és töredékeket, szilánkokat, megmunkált nyersanyagdarabokat, fosszilis csontdarabokat, kavicseszközöket, magköveket továbbá késő bronzkori kerámiát találtunk.

Városerdő: A Zagyva bal oldali teraszán, a település határán a Városerdő mellett vezető földút vonalában kovaszilánkokat és eszköztöredékeket, andeziteszköztöredékét és fosszilis csontdarabkákat gyűjtöttünk (5. lh.).

21. sz. lh.: A Zagyva-völgy K-i oldalán hatalmas kiterjedésű késő bronzkori (Kyjatice) lelőhelyet észleltünk, amelyen keresztül folyik a Diós-patak. A kerámia nagy számban és egyenletesen jelentkezett. A lelőhely különböző pontjain bronzkori és középkori kerámiát, őskori megtelepedésre utaló koveleleteket és andezit-szilánkot találtunk. A lelőhelyen keresztül Szurdokpüspökibe vezető mélyút oldalfalában késő bronzkori (Kyjatice) kerámiát és koveleleteket találtunk. 2005 nyarán a Kubinyi Ferenc Múzeum régészeti leletmentést végeztek, Árpád-kori kemencét tártak fel.

25. sz. lh.: A Zagyva-völgy K-i oldalán, a dombtetőn és a lejtős részeken nagy kiterjedésű őskori és esetleg őskori felszíni település nyomait figyeltük meg. A leletek – pattintott kőeszközök, szilánkok, magkövek, fosszi-

lis csontok – a felső paleolitikum korai szakaszához tartozhatnak. A felszínen elszórtan középkori kerámiát is találtunk.

26. sz. lh.: A Zagyva-völgy K-i oldalán, a település feletti kis dombtetőn és a lejtőn pattintott kőeszközöket, szilánkokat, magkövet, gyártási hulladékot, megmunkált nyersanyagot, továbbá késő bronzkori, Árpád-kori fenékbélyeges és középkori kerámiát találtunk.

27. sz. lh.: A Zagyva-völgy K-i oldalán a dombtetőről és lejtőjéről pattintott kőeszközszilánkot, eszköztöredéket gyűjtöttünk, melyek egy része feltehetőleg felső paleolit jellegű. A kőanyagtól elkülönülve szórványosan késő bronzkori és középkori kerámiát is találtunk.

Konzulens: dr. Ringer Árpád.

Munkatársak: Gutay Mónika, Kerékgyártó Gyula.

RACZKY PÁL

389. Tarcál, Közös legelő

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U, B

Helyi lakos a Tarcál és Mezőzombor között egy kis dombon kőbaltát talált. A helyet Gulya- vagy Csordaszállásnak is nevezik.

2005. augusztus 16-án helyszíni szemlére a leletbejelentővel Tarcál felől közelítettük meg a lelőhelyet. Megállapítottuk, hogy a dombról ismeretlenek markolóval vittek el humuszt. A bolygatott területen egy emberi csontváz részeit találtuk, valamint cserepeket, paticsot, kagylódarabokat. Körbejártuk a kiemelkedést, melyet sűrűn benőtt a gyomnövényzet, de így is látszik, hogy árokkal vették körbe, a kiásott földet a dombra halmozták.

A leletanyagot neolitikum cserepek, obszidiánok alkotják, valamint a középső bronzkor hatvani kultúrájának cserepei és paticsok. Minden jel szerint az enyhe kiemelkedésen az újkőkorszakban megtelepedtek, majd a középső bronzkorban árokkal vették körül a telepet, illetve a dombot.

B. HELLEBRANDT MAGDOLNA

390. Tatabánya, Csákányos-pusztá

(Komárom-Esztergom megye) Á

2003-ban kezdtük meg az egykori Csákányegyház falu plébániatemplomának és a körülötte fekvő település régészeti feltárását. 2005. június 15. és augusztus 26. között a DK-i templombelső teltük fel, valamint az épülettől K-re levő kisebb sáv sírjait. Az épület belső része a falak alapjait képező szálkőig bolygatott volt. Az újkori szakszerűtlen kutatások során a templom teljes padlózata megsemmisült, az épületen belül sírokat nem találtunk. A falakon kívül további ívsoros párkánytöredékeket találtunk, valamint jó néhány román kori ablakeret-töredéket, valamint a bejárati ajtó töredékeit, amely a DK-i falszakaszon volt. Talán az épület belsejében állt az a kőből faragott szenteltvíztartó, amelyet a falon kívüli omladékrétegben találtunk meg. Az épüle-

ten kívüli sírok melléklet nélküliek voltak, az idén 32-t tártunk fel. A temető zöme valószínűleg a templomtól ÉEK-re helyezkedett el. A bolygatott rétegekből 13–14. századi kerámia került elő.

A leletanyag a Tatabányai Múzeumba került.

LÁSZLÓ JÁNOS

391. Tápióbicske, Várhegy, Kalapos-hegy

(Pest megye) B

A két – régészetiileg védett – bronzkori földvár területén továbbra is üzemel a motocross-pálya. Ennek pusztításai főleg a Várhegyet érintik: tolólapozással ugratókat készítettek, és ezzel nagy valószínűséggel megsemmisítették a kultúrréteget. A közelben levő Kalapos-hegy eléggé bozotos, itt talán kisebb mértékű a pusztulás. A Várhegyen a motocross-pálya által nem érintett terület szántóföld, itt 2005 tavaszán a kukoricában még észleltem az egykori átvágást. A tolólapozás során félretolt földben elég sok bronzkori cserepet találtam.

MIKLÓS ZSUZSA

392. Tápióság határa

(Pest megye) B

Téglaházi-dűlő: A falu ÉNy-i szélén, a Tápiót kísérő magasparton található a bronzkori földvár. A lakóterület 2005 tavaszán füves volt, az átvágást viszont szántották. Oldala a Tápió felől meredek, itt három oldalról terasz határolja a védett területet. A szántott részen bronzkori cserepeket, állatcsontokat találtam.

Várhegy: Az irodalomban inkább Káva-Várhegyként szereplő lelőhely közigazgatásilag Tápióságához tartozik. A bronzkori földvárnak a Ny-i, a völgy felőli része bozotos erdő (a sáncárok valamivel áttekinthetőbb), K-i fele, a dombtetőn szántóföld. A 2005 tavaszán végzett terepbejáráskor az éppen kikelt napraforgóban is elég jól látszott a sáncárok K-i szakasza. A felszínen igen sok volt az edénytöredék, állatcsont.

MIKLÓS ZSUZSA

393. Tápiószentmárton, Hatvani-hegy

(Pest megye) B

A Hatvani-hegy a Tápió partján, a falu Ny-i szélén emelkedő dombos Ny-i végén található. 2005 tavaszán, a terepbejárás idején fiatal kukorica volt benne. Az erősen elszántott bronzkori földvár felszínén közepes mennyiségben találtam cserepeket, állatcsontot. A talaj homokos volt.

MIKLÓS ZSUZSA

394. Tengelice, Alsó-Hídvég

(Tolna megye) Kö

2005. április 6-i terepbejárásunk során Tengelice Ny-i határszélén, Alsó-Hídvégtől kb. 1,5 km-re DNy-ra, a Sár-

víz két levágott kanyarja között fekvő, meredek oldalú, kb. 12 m magas domb tetején középkori egyházas falu, vélhetőleg Hidvég nyomait azonosítottuk a szántásban kb. 400×200 m-es területen. A faluhely K-i szélén, az enyhén K felé lejtő dombtetőn kb. 30×20 m-es részen közepes mennyiségben – köztük meglehetősen nagyméretű – köveket és kevesebb téglatöredéket, valamint közepes sűrűségben embercsontokat figyeltünk meg. A felszíni leletek alapján a falu a török korban pusztult el.

Munkatárs: B. Kohári Gabriella (KÖH, Pécs).

K. NÉMETH ANDRÁS – ÓDOR JÁNOS GÁBOR

395. Tengőd, temető

(Somogy megye) Kö

2005. március 18-án végzett terepbejárásomkor a község DNy-i részén, a Kányára vezető úttól D-re fekvő temetőnek nagyjából a közepén, annak K-i szélén, kb. 30×30 m nagyságú bozotosban elszórtan középkori jellegű téglatöredékek utaltak a régi Tengőd egyházának helyére. A terület déli szélén kb. 10 m hosszú mélyedés húzódik Ny-K-i irányban, amely talán falra vagy árokra utal. A bozótostól D-re fekvő füves-gazos sáv É-i részén, a jelenlegi sírok körüli földben középkori téglatöredékeket és szétszórt embercsontokat figyeltem meg. A középkori falu azon a két patak közti földnyelven kereshető, amelynek pontosan a közepén helyezkedik el a templom.

K. NÉMETH ANDRÁS

396. Tét, Malomhely-dűlő

(Győr-Moson-Sopron megye) B

2005. január 4-én helyszíni szemlét tartottam Téten, a településrendezési terv által érintett három területen. A 2. és 3. sz. területen régészeti jelenséget nem találtam.

A 6. sz. tervezési területen a Mórchidára vezető úton, a Malomhely-dűlőben régészeti lelőhelyre leltem, ami a Csángota-érrel párhuzamosan futó kis, alacsony dombháton található. Csak a Ny-i nyúlványa ér ki az erdőből, ahol őskori (bronzkori?) cseréptöredékek hevertek.

LOSONCZI MÁTÉ

397. Tiszadob, Reje

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) U

2005. június 27. és július 25., ill. november 8–18. között végeztünk megelőző feltárást a lelőhelyen, egy baromfitelep építését megelőzően. A tervezett csarnokok 4 betonoszlopának a helyén dolgozhattunk.

A feltárt neolitikus települészet a Tiszavasváriba vezető út jobb oldalán fekszik, 150 m-re a vasútvonaltól. Kibontottunk 15 objektumot, közülük 6 kisméretű gödör, előkerült egy kút és 4 nagyobb méretű gödör. Külön említésre méltó a 3 félig földbe ázott lakóház. Az egyik mérete 16,8×11,2 m, benne tűzhelyet is találtunk. Előkerült két csontvázas, zsugorított pozíciójú sír is sírmel-

léklet nélkül. Ennek az objektumnak a kerámiaanyaga is igen gazdag volt. Ugyancsak zsugorított csontvázas sírt találtunk egy másik épületben, amelyik 7,4×5 m méretű volt, és részben átégett falai alapján tűzvész marataléka lett. Ehhez az épülethez egy tárológödör is kapcsolódott.

VIRAG, CRISTIAN – ASTALOŞ, CIPRIAN

398. Tiszakanyár, Égető-hegy

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Kö

2005. május 17-én terepbejárást végeztünk a Tiszakanyár és Dombrád községek között félúton elhelyezkedő, homokkitermelésre szánt Égető-hegy elnevezésű határreszen. Ez a terület a Dombrád-Szöveteni főcsatorna Dombrád községtől Ny-ra futó ágának É-ra kanyarodó sarkától D-re kb. 400–500 m-re található, Ny-i irányban a műút, É-i irányban a Hágó-hegy elnevezésű határresz, K-ről az Első szántó dűlő határolja.

A lelőhely É-D-i irányú, déli végében egy magasabb dombhát fekszik, ezt egy mélyebb rész követi É-i irányban, majd egy újabb, de kisebb kiemelkedés, és csak itt, az É-i csücskében találtunk középkori cserepeket.

Munkatársak: Berendi Erzsébet régész, Szegfű László.

NAGY MÁRTA

399. Tiszalök, Ősi üdülőtelep

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Á

Gázelosztó-vezeték kivitelezési munkája során 2005. májustól szeptemberig régészeti szakfelügyeletet tartottunk. A terület Tiszalök központjától 5 km-re Ny-ra fekszik, a Tisza és a Keleti-főcsatorna partján. A terep keletről nyugati irányba lejt. A városhoz tartozó Rázompusztán már tártak fel Árpád-kori, a 11. századtól a tájárjáráig fennállt települést, mely összefüggésben lehet ezzel az Árpád-kori településrészlettel. A leendő üdülőtelep négy utcájában sikerült megfigyelni régészeti jelenségeket. Kicsi mozgásterünk miatt csak csekély mértékben tudtunk leletmentést végezni. A gázárók falában 17 régészeti jelenségre utaló elszíneződést észleltünk. Tűzhelyek, kemencék, lakóház maradványai kerültek elő. Ezekből közepes mennyiségű kerámiatöredéket, állatcsontokat és köveket gyűjtöttünk.

A leletek a nyíregyházi Jósza András Múzeumba kerültek.

Munkatárs: Mester Andrea régésztechnikus.

BABOLCSI ANDREA

400. Tiszalúc, Messzelátó-domb

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye)

2005 novemberében régészeti terepbejárást végeztünk a Gesztely-Hernádkak-Tiszalúc határába tervezett szélerőműpark területén, amely azonban ismert régészeti lelőhelyet nem érint. A terepi kutatás során egy

elszántott halom nyomát találtuk Tiszalúc határában, a Messzelátó-dombtól K-re 50 m-re. Helyén 0,5 m magas, kisebb kiemelkedés található. Az 1. katonai felmérés még jelöli.

PUSZTAI TAMÁS

401. Tornaszentandrás, Telek-dűlő

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ő, Á

2005. augusztus 3-án helyszíni szemlét végeztem a község külterületén, a Komjáti I. külfejtéses lignit-bányában. A terület növényzeti fedettsége nem tette lehetővé a régészeti lelőhely pontos kiterjedésének meghatározását. Azonban a felszínen – ugyan szórványosan – de mintegy 300 m hosszan kerámiatöredékeket találtam. Megállapítottam, hogy a község belterületétől ÉNy-ra, egy enyhén a Bódva-völgy fölé magasodó domboldalon, illetve annak lankáján elterülő régészeti lelőhely áthúzódik a tervezett bánya területére.

Mintegy 170×300 m-es területen őskori, Árpád-kori kerámiatöredékeket gyűjtöttem.

A leletek a miskolci Herman Ottó Múzeumba kerültek.

JENEI ANITA

402. Töltéstava határa

(Győr-Moson-Sopron megye) B, Rő, Kö

2005. január 18. és február 26. között megelőző feltárást végeztünk a Töltéstava-Táplánpusztá közötti gázvezeték nyomvonalának három, terepbejárást alapján meghatározott területén.

Gázfogadó-állomás: Az 1. sz. lelőhely átnyúlik egészen a út túloldalára, a Vezseny-ér bal partjára. Itt 25 objektumot tártunk fel; árkok, gödrök, cölöplyukat tartoztak az egykori bronzkori településhez. A későbbi megtelepedést bizonyítja a néhány középkori kerámia, amely szórványként került elő. Az objektumok elsősorban a Gázfogadó-állomásnál koncentráálódtak, a Palotai út K-i oldalán húzott árkokban a felszíni szórvány leletek ellenére régészeti objektumokat nem találtunk.

077 helyrajzi számú földút: (2. sz. lh.) A nyomvonalban sikerült 25 objektumot feltárunk, mind a római korból származik. Nagyonbbrészt árkokról van szó, amelyek, valószínűleg egykori vízelvezető vagy területeltárolók lehettek a korabeli mezőgazdasági művelés alatt álló területen. Ezekon kívül néhány cölöplyuk, és nagyobb, sekély gödrök kerültek elő. Leletanyag alapján (galliai terra sigillata, márványozott tál, bennszülött kerámia) a Kr. u. 2. századra keltezhető a település.

3. sz. lelőhely: Ugyanezen földút Ny-i végén, a mai Robinson Panzió mögötti kisebb ér Ny-i oldalán, a felszíni szórványos leletek ellenére régészeti objektumot nem sikerült dokumentálni.

Munkatársak: Molnár Attila régész, Hatos János régészhallgató.

BÍRÓ SZILVIA

403. Törökbálint, Égett-völgy

(Pest megye) B

2005 novemberében próbafeltárást végeztünk a Diósdí út melletti 087 hrsz. területen. A régebbi régészeti telepbejárások alapján itt ismert régészeti lelőhely van, melynek pontos behatárolása, jellegének meghatározása céljából végeztük a kutatást. A területen kimért 14 kutatóárokban a teljes terület 10%-át lehetett átvizsgálni. A kutatóárkok tanúsága szerint a humusz 30–200(!) cm vastag. A kutatóárkokban 15 objektumot találtunk, ezek részben különálló objektumok, részben egy többrészes árokrendszer elemei. Az 5 különálló, kisméretű gödör közül kettőből nem került elő leletanyag, háromból bronzkori kerámiatöredék és állatcsontok kerültek elő. A feltárt árokrendszerek sem volt semmi lelet, ami alapján az árokrendszer elkészülésének, használatának idejére következtethetnénk.

Az árokrendszer a terület legszélén, a Tétényi-fennsík felőli részén található. Ugyanitt helyezkedik el az egyik lelet nélküli, tehát meghatározhatatlan korú objektum is; a másik a megkutatott terület DNy-i, a Diósdí úthoz közel eső részén.

A három bronzkori objektum a 4 ha-os terület legészélén található. Egyelőre ismeretlen kiterjedésű bronzkori telepre utalnak. Kiterjedését a terület próbafeltárása után tudjuk meghatározni.

MARÓTI ÉVA

404. Törökkoppány, 2. sz. gázkút

(Somogy megye) Ró

A területen régészeti szakfelületeket láttunk el, bár korábban nem került elő lelet a nyomvonal bejárható szakaszán az építés előtt.

2005 novemberében és decemberében összesen négy alkalommal végeztünk régészeti szakfelületeket, az árok ásásakor 5 objektum került elő.

A római kori kemencét a gázárkok átvágták, aminek következtében a kemence nagyobb része megsemmisült. További két objektum az előkerült leletek – kerámia és nagy mennyiségű patics – alapján valószínűleg római kori épületmaradvány lehet. Két másik objektum funkcióját és korát nem sikerült meghatározni, csupán értékelhetetlen paticsmaradványokat találtunk bennük. Ezen objektumok pontos kiterjedését nem sikerült megállapítani. A gázárkok további szakaszán régészeti jelenségre utaló nyom nem volt.

KÖLTŐ LÁSZLÓ – BAJZIK ANNAMÁRIA

405. Túrkeve, Tere-halom

(Békés megye) B

2005. november 9-én helyszíni szemlét végeztünk a vendő régészeti lelőhelyen. A halom felületét fű és gaz borította, de a térképen is jelölt akácos felhúzódik a domb déli oldalára. A halom tetején háromszögletű pont van és e mellett a növényzet alapján jól lokalizál-

ható a Csányi-Tárnoki féle feltárás szelvényének pontos helye. A domb déli oldalán félig földbe mélyített pásztorkunyhó (talán a korábbi ásatások őrzőjének ideiglenes hajléka) látható. A lelőhelyen más beavatkozás nyoma nem figyelhető meg.

A halom körül jól azonosítható a korábbi megfigyelésekben már leírt árok és egy ahhoz kapcsolódó folyómeder. Az árok és a halmot övező terület mezőgazdasági művelés alatt áll. A szántásban, vetésben a felszínen szóródó leletek alapján megállapítható, hogy a lelőhely az árok külső partján emelkedő dombvonulatra is kiterjed. Bár ezen a területen még feltárás nem folyt, itt valószínűleg a központi tellt kiszolgáló, elsősorban gazdasági jellegű horizontális település lehetett. A horizontális településrész kiterjedésével kapcsolatban a mostani szemlénk során megfigyeltük, hogy leletanyaga a felszínen lényegesen nagyobb területen szóródott, mint azt az 1970-es években az MRT bejárásai során jelölték. Azonban kizárólagosan a felszíni lelet-lokalizációra alapozva nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy ez a lelőhely nagyobb kiterjedésére utal, vagy pedig az elmúlt három évtized intenzív mezőgazdasági munkáiból szükségszerűen következik.

Munkatársak: dr. Jankovich-Bésán Dénes, dr. Nagy Levente (KÖH).

TANKÓ KÁROLY

406. Üllő, 5. sz. lelőhely

(Pest megye) Sza

Az M0 autópálya Pest megyei DK-i szakaszának építését megelőző régészeti feltárás során az M5 autópálya és az M0-4 főút csomópontja, valamint a 31. sz. főút közti szakaszon dolgoztak 2005-ben a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága munkatársai. Az összes lelőhelyet számítva ebben az évben kb. 100 000 m²-t tártunk fel május és november között. A 2001. és 2002. évi feltárásokkal együtt összesen közel 900 000 m²-t tártunk fel. Mindegyik lelőhelyen a vezető geodéta Érdi Benedek volt, munkatársa Peuser Lóránt. Informatikusok: Zoltán S. Péter és Tóth Károly. A teljes M0 feltárás koordinátora: dr. Tari Edit.

A nyomvonal kb. 5 m-es és 100 m hosszú szélesítésén 2005. július 22. és augusztus 2. között dolgoztunk. Összesen 500 m²-en 48 szarmata kori objektumot tártunk fel: 1 edényégető kemencét, 5 árkot, 37 gödröt, 1 füstölőt, 1 gödörbokrot, 1 házat, 2 cserépmező, és a 2004-ben feltárt 7849. sz. edényégető kemencéhez tartozó járósíntet (az edényégető kemence hulladék kerámiatöredékeivel felszórva). Az objektumok a késő szarmata korhoz tartoznak, csupán 5 gödörben nem találtunk keltező értékű leletanyagot.

A korai és késő szarmata-hun kori fazekastelepen talált fazekaskemencék száma így 54-re nőtt.

Munkatársak: Darázs Tímea régészhallgató (ELTE), Nyikus Krisztián és Szalai Gábor régésztechnikusok.

NAGY ANDREA

407. Valkő, Tópart(Pest megye) **Szk, Á**

Az 1686 hrsz. telek a Valkő és Vácszentlászló között elterülő horgásztó feletti Kásatető nevű, nagyjából K-Ny-i irányú dombvonulaton helyezkedik el, két ismert régészeti lelőhely (Valkő 13. lh., Vácszentlászló 6. lh.) között. Mindkét lelőhelyről neolitik, bronzkori és szarmata kerámia ismert terepbejárásból. Az alábbiakban ismertetett kibontakozó lelőhely mindkettőhöz tartozhat, illetve összeköttetést teremthet a kásatetői földvár (13. lh.) és előtere között.

2004-ben leletmentést végeztünk a helyszínen, ahol egy lengyeli kultúrához tartozó sír került elő, és az árok oldalában ugyancsak neolitik cserepekkel datált vékony kultúrréteget észleltünk.

2005 márciusában a házalap tervezett bővítése miatt újabb feltárást kellett elvégezni. Ennek során további 3 objektum került elő: 2 valószínűleg szkíta gödör, amelyet kézzel formált és jól iszapolt szürke kerámia jellemzett, valamint egy Árpád-kori földbe mélyített ház részlete. ÉK-i sarkában átégett tapasztás(tűzhely)-maradvány került elő, betöltésében nagy mennyiségű őrlőkö- és terméskőtöredék. Néhány korongolt, tűzdelt díszítésű cserép datálja.

Munkatársak: Fekete Zoltán, Rácz Tibor, Patay Róbert régészek, Jakab Attila régészhallgató, Szabó Sándor ásatási technikus, Érdi Benedek geodéta.

KULCSÁR VALÉRIA

408. Vanyarc, Szlovácka-dolina(Nógrád megye) **Pa**

A Szlovácka-dolina és a Cesz-dolina közti dombtetőn folytatott ásatás során 2005. júliusban két hét alatt 25 m²-t tártunk fel, melynek kétharmadán középső paleolitikus kultúrréteg részletét bontottuk ki. A leletek a korábbi tapasztalatoknak megfelelően a felszín alatt 60–80 cm-rel, vörösbarna, repedezett agyagban feküdtek; egy helyen 110 cm mélységben elértük a mállott mészkövet. A megmunkált eszközök mellett mintegy 800 szilánk és pattinték, illetve néhány faszén szemcse került elő. A leletek helyi limnokvarcitből, üveges kvarcporfirből, illetve kvarcitből készültek.

Munkatársak: Nagy Gábor, Tóth Zsuzsa és Zandler Krisztián egyetemi hallgatók, László Orsolya antropológus.

MARKÓ ANDRÁS

409. Vasegerszeg, Hermina tábla(Vas megye) **Ő, Ű**

Az épülő 400 kV-os Győr–Szombathely távvezeték 172. sz. oszlopának helyén (Hrsz.: 0128/2) egy patakmedertől Ny-ra, egy széles, lapos háton a korábbi terepbejárások alkalmával őskori kerámia került elő (1. lh.). A 2005. júniusi kutatás során kb. egy 14×14 m-es területen néhány jellegtelen őskori kerámiatöredéken kívül más régészeti jelenséget nem figyeltünk meg.

A 173. sz. oszlophelytől (Hrsz.: 0140/8) K-re, a Körispatak irányában több római kerámiatöredék is előke-

rült (2. lh.). Júniusban egy kb. 9×10 m-es területen folyt kutatás. Egy U átmetszetű, nem túl mély árok került elő, leletanyaga nem volt. Betöltése alapján feltételezzük, hogy újkori lehetett.

A 175. sz. oszlophely a Körispataktól Ny-ra, a medret követő teraszon található, egy alig-alig kiemelkedő, kissé laposabb dombon (3. lh.). Júniusban a kutatás egy kb. 9×10 m-es területen folyt. Nem került elő objektum, csak néhány kavicsal soványított, vöröses színű, rosszul égetett, rossz megtartású, jellegtelen kerámiatöredék.

FARKAS CSILLA

410. Vasvár, Cigányszer(Vas megye) **Kk, Kú**

Vasvár város településrendezési tervéhez kapcsolódóan 2005. szeptember 16-án régészeti terepbejárást végeztünk.

A város DK-i részén az üzemtől és transzformátorháztól D-re, az összefüggő erdőtömb DK-i sarkáig húzódó, a tervek szerint utcákkal határolt parcella K-i részén fedeztünk fel egy új lelőhelyet (Hrsz.: 0113/16). Jó látási viszonyok között, szántott területen, kevés késő középkori-kora újkori kerámiatöredéket gyűjtöttünk kb. 200×150 m-es foltban. A lelőhely a Cigányszer nevű határreszen található, ahol kettős, É-D-i irányú, viszonylag keskeny (kb. 80 m) vonulat húzódik egymás mellett. E két jól látható kiemelkedően figyeltük meg a feltehetően tanyára utaló telepjelenséget.

E lelőhelytől DNy-ra kb. 200 m-re, a Gyár-dombon, a két erdőszáv határolta szűkületben három hasonló korú kerámiatöredéket gyűjtöttünk.

SOMOGYI KRISZTINA

411. Vasvár, Vörösmarty Mihály utca 2.(Vas megye) **Kú**

2005. augusztus 9-én helyszíni szemlét tartottam a „préposti lak” nevű lelőhelyen. Az ismert régészeti lelőhelynek kb. 1/3-át a telekhatárig mintegy 60–100 cm mélységben elhordták, illetve elterítették. A telekhatáron álló kerítéshez nyomódott földből újkori edénytöredékeket és egy középkori kályhaszem töredékét gyűjtöttük. A telekre, a földmunkák helyszínére a tulajdonos nem engedett be.

Az akkor még gyümölcsöskertekben fekvő lelőhely most megsemmisült részét az 1990-es években Derdák Ferenc geodéta (Savaria Múzeum) felmérte.

KISS GÁBOR

412. Vác, Bécsi kapu(Pest megye) **Kö**

2005. május 18. és június 30. között végeztük a középkori német város É-i városkapujának, a Bécsi kapunak a feltárását. A kaputorony három oldalfalának alapjait teljes hosszában, a Ny-i, Duna felőli falát kb. 2 m-es szakaszon bontottuk ki. A kb. 11×11 m külső szélességű torony É-i támadható oldalát az alapozás szintjén két lépcsőzetes tám-

pillérrel támasztották meg. Az alapozás a késő középkori járószinttől számítva kb. 120 cm mélységig ért le, alatta bolygatatlan barna homokos altalajt találtunk. A torony falai több mint 1,5 m szélesek, többnyire kemény, jó megtartású vulkáni kőből készültek. A torony egykori bejáratának helyén simára kopott kőveket találtunk, melyek az egykori járószintet, azaz a kapu „küszöbének” magasságát jelzik. Az épület belsejében talált rétegek leletei alapján a torony – és a hozzá csatlakozó városfal – a 15. században, esetleg a 16. sz. második felében épülhetett.

BATIZI ZOLTÁN

413. Vác, Hal köz, Liliom utca 4.

(MRT 13/2 k. 31/65 lh.)

(Pest megye) R, Ú

2005 júniusában gázvezetékárkot ástak Vác É-i, Kisvác nevű részén, a Hal közben. Az 50 cm széles, 15 m hosszú árok földmunkáiról a kivitelező sajnos késve tájékoztatta a múzeumot, így a nagyrészt már betemetett árkot megfigyelni nem lehetett. A kidobott földből viszont késő rézkori (badeni kultúra) és 17–18. századi cserepeket, valamint állatcsontokat gyűjtöttünk.

A leletek a váci 31/65 sz. lelőhely DK-i irányú kibővülését jelzik.

BATIZI ZOLTÁN – KÖVÁRI KLÁRA

414. Vác, Kőhidi utca

(MRT 13/2 k. 31/10 lh.)

(Pest megye) B, LT

2005. március 24–29. között régészeti szakfelügyeletet láttam el a tervezett lakópark földmunkálatainál. A terület több mint 20 000 m², Vác belterületének ÉNy-i szélén, a Duna ártere feletti parton, a Buki-szigetre vezető úttól D-re található. A gázárkokat 50 cm szélességben, 110–120 cm mélyre ásták. Mindössze egyetlen helyen észleltem régészeti jelenséget: a Varsa köz alatt húzódó gázárkok É-i (Kőhíd utca felőli) végén. Két vörös paticsfolt sötétbarna, humuszos kultúrrétegben, de körülöttük beásás foltja nem rajzolódott ki. Leletet nem tartalmaztak, az árok szemben levő falában nem mutatkoztak. Ugyanakkor a lakópark teljes területén lehetett cserepeket gyűjteni az árkok kidobott földjéből. Hat meghatározott pontról bronzkori cserepeket gyűjtöttünk; egy ponton grafitos anyagú, fésűs díszű kelta fazék oldaltörődékét találtuk. A 2004 nyarán ismertté vált lelőhely a jelenlegi megfigyelések szerint jelentősen kiterjedt KDK-i irányba, a jövőbeni lakópark egészére.

KÖVÁRI KLÁRA

415. Vác, Március 15. tér

(Pest megye) Á, Kk

A 2005-ben és a korábbi években folyt feltárás alapján kijelenthetjük, hogy a mai Március 15. téren már az Ár-

pád-korban, valószínűleg a tatárjárás előtt is létezett egy jól keletelt, ismeretlen alaprajzú és anyagú templom, amelynek létezésére csak a köréje temetett, általunk feltárt, pontosan keletelt korai sírok utalnak. Feltehetően ennek pusztulása után épült fel a helyén, vagy közelében az első ÉK–DNy-i tengelyű köegyház. A későbbiekben minden általunk ismert periódus ezt a tájolást követi. Ezen első, általunk ismert kőtemplom alapozásának több szakaszát, köztük támpillér nélküli ÉNy-i sarkát is megtaláltuk. Az egyik korai, jól keletelt temetkezés ennek az épületnek a Ny-i zárófala alá nyúlik. Feltehető, hogy az első, pontosan keletelt templom a tatárjárás előtt létezett, és a pusztítás után a 13. sz. második felében betelepülő német telepesek építették – már eltérő, pontatlanabb tájolással – az első ismert kőtemplomot. A későbbi periódusoknak több részlete került elő, de a leletanyag teljes feldolgozása előtt igen bizonytalan a keltezésük.

A középkor végén, talán a 15. században épült fel az a támpilléres, háromhajós egyház, amely – igaz, több átalakítással – a 18. sz. közepéig fennmaradt, és amelyet Oracsek Ignác 1755. évi felméréséről ismerünk. Az 1755–1762 között folyt barokk átépítés során a korábbi templom K-i felét, szentélyét és a hajó K-i negyedét elbontották, teljesen megsemmisítették, helyébe a korábbi falak kőanyagából és 18. századi téglából készítettek a templommal ellátott egyházat. Bizonyos, hogy az Oracsek-féle tervben látható alaprajzot módosították, hiszen a nála látható falak mellett több, nála nem szereplő, ismeretlen rendeltetésű részletet is találtunk. Egy kései, 18. századi, É–D-i irányú temetkezés mutat arra, hogy az építkezés 1762. évi megszakítása, és a falak lebontása után egy rövid ideig még temetkeztek a templom környékére.

A temetőfal feltárt D-i, Ny-i és É-i bejáratai a – körítőfallal együtt – a 16–17. századra keltezhető. A leletek alapján bizonyos, hogy a fal megléte előtt ennek vonalán kívül is temetkeztek. A temetőfal DNy-i szakaszát a 18. században megújították, kissé kijebb tolva vonalát.

BATIZI ZOLTÁN

416. Vác, Szarvas köz 6.

(Pest megye) Kk, Kú

2005. március végén és április elején próbafeltárást végeztünk az egykori német város szélén elhelyezkedő telken (Hrsz.: 3066) a tervezett új ház alapterületén. Az L-alakú épület belsejében két, egymásra merőleges, és egyben egymással érintkező kutatóárkot húztunk. Az árkokban szinte mindenütt 18–20. századi beásásokkal, objektumokkal találkoztunk, melyek mélysége 2–3,7 m között váltakozott. Ezeket mind az altalajba ásták, szétrombolva az itt feltételezhető korábbi középkori rétegeket, objektumokat. Középkorra datálható jelenséget nem sikerült találni, viszont az újkori beásásokból számos 13–16. századi kerámiatörődék is előkerült.

BATIZI ZOLTÁN

417. Vác, Tabán utca 16.

(Pest megye) Kú

A telken az egykori német város területén 2005 szeptemberében folytattunk megelőző feltárást 50 m²-nyi területen. A feltárt 15 objektum – többnyire szemétdöbrök – a 18–19. századra keltezhetőek, de betöltésükben korábbi kerámiát (pl. bélyeges grafitos fazékperepet) is találtunk.

BATIZI ZOLTÁN

418. Vác, Zichy utca 5.

(Pest megye) Kk, Kú

A telken a középkori német városon kívül, a Rád felé nyíló városkaputól 60–80 m-re 2005 augusztusában folytattunk próbafeltárást, amelynek során kb. 60 m²-en 28 objektumot tártunk fel. Ezek egy része kisszámú 16–17. századi kerámiával kezelt árok, a másik része gazdag 18–19. századi leletanyagot tartalmazó gödör. Ezek mellett néhány lelet nélküli gödör és cölöplyuk is napvilágra került.

BATIZI ZOLTÁN

419. Vác, Zichy utca 20.

(Pest megye) Kú

2005 októberében kb. 100 m²-es területet tártunk fel a telken, a középkori Német város városháza mellett, és a falon kívüli részen. Területünk Ny-i, parkoló felőli sarkában előkerült az egykori városháza alapozásának legalsó részéből – kb. 20×30 cm-es területen – két-három habarccsal kötésben levő kődarab. A fal többi részletét egy 18–19. századi betöltésű árok kiásásakor pusztíthatták el, legalábbis ezt az árkot találtuk a fal helyén. A falon kívül, tőle K-re két, a fallal párhuzamos, V-keresztmetszetű árkot tártunk fel, betöltésük a 18. századra tehető. A külső árok mellett, annak közvetlen közelében 5 sírban 6 csontváz került napvilágra. Négy sírgödör irányba ÉK–DNy-i volt, az ötödiké rájuk merőleges. A vázak rendetlenül, összevissza hajlított vétagokkal, szintre behajlítva kerültek a gödrökbe. Mivel temetőnek, templomnak nincs nyoma a sírok közvetlen közelében, elképzelhető, hogy az egykori városárkok mellé koporsó és minden viseleti tárgy nélkül elhantolt személyek törvényen, társadalmon kívüliek (kivégzettek, börtönben elhunytak?) lehettek. A temetkezések a szegény kerámiaanyag alapján a 18. századra keltezhetőek. A falrészlet, az árkok és a sírok mellett 18–19. századi gödör is előkerült.

BATIZI ZOLTÁN

420. Vámosgyörk határa

(Heves megye) R, B

Az épülő gázvezeték Heves megyei szakaszának nyomvonalán 2004-ben terepbejárás váltak ismertté a 2005-ben kutatás alá vont lelőhelyek.

Szilfa-lapos: A lelőhely Vámosgyörk DK-i határában, a jászárokszállási műút és a Gyöngyös-patak által behatárolt területen található. A felszíni gyűjtés során többnyire vaskori és késő bronzkori (Gáva) kerámia került elő. 2005-ben 400 m hosszú és 1 m széles árokszakaszban folytattunk feltárást. Átlagosnak mondható sűrűséggel jelentkezett több árok és tárológödör foltja, amelyek leletanyaga a késő bronzkori Gáva-kultúrkörbe sorolható. Az objektumok viszonylag szegényes leletanyaggal rendelkeztek, kivételt csak egy-két tárológödör bőséges leletanyaga jelentett.

Vízre-járó-dűlő: Vámosgyörk DK-i határában, a Gyöngyös-pataktól kb. 600 m-re egy kisebb domb tetején található. 2005-ben a mindössze 50 m hosszú, 5 m széles szelvényben végeztünk régészeti feltárást. Háromszoros sekély árokrendszert és több tárológödört tártunk fel csekély számú nagyon töredékes, megkopott kerámiadarabokkal. A megfigyelt telepjelenségek alapján egy rézkori(?) többszörös körárok megléte sejthető. Sajnos a terület K-i részén további bővítésre nem volt lehetőség, így a körárok meglétéről csak feltételeken beszélhetünk.

DANYI JÓZSEF

421. Vámoszabadi határa

(Győr-Moson-Sopron megye) Á

2005. április 14-én helyszíni szemlét végeztem régészeti hatástanulmány készítéséhez.

Kisbács-Koldustelep: Bejártam a vizsgált területre benyúló, nagy kiterjedésű lelőhelyet. A felszínen régészeti leletet nem találtam. A bányaprofilját átvizsgáltam, beásást nem figyeltem meg, és leletet sem találtam.

Sárás-pusztá: A vizsgált terület déli részén, közvetlenül a Kisbácsára vezető műút, illetve a töltés mellett Árpád-kori telepnyomot azonosítottam. A lelőhely egy jól észrevehető kiemelkedésen helyezkedik el, amely a Sárás-pusztá és a Kisbácsa közötti széles, feltöltődésben lévő Duna-ág É-i partján emelkedik. A lelőhely DDK-i irányban – követve a dombvonulatot – nagy valószínűséggel Kisbácsa beépített területe alatt folytatódik.

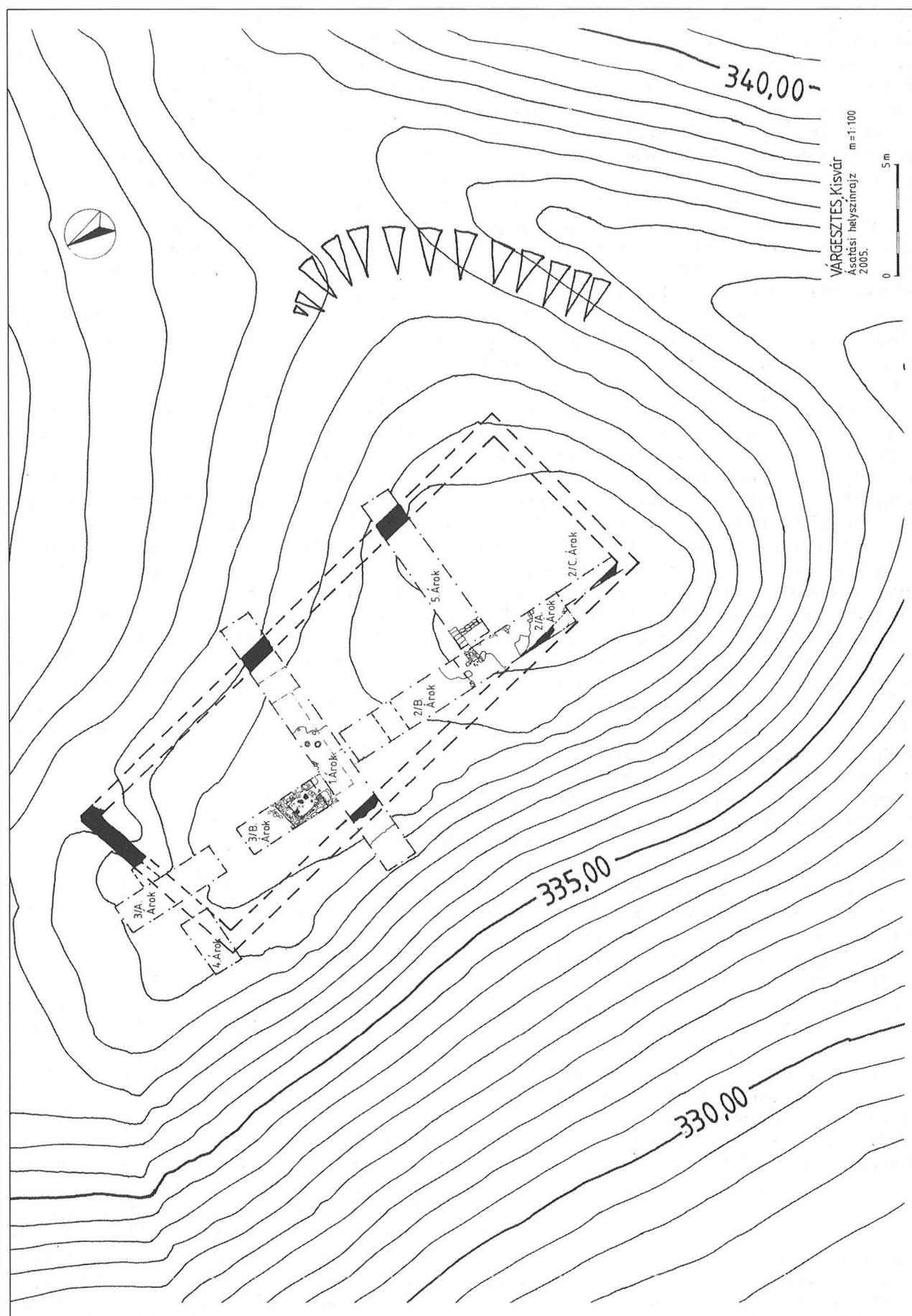
A fejlesztési terület É-i csücskében hasonló magasságú homokdombon szintén Árpád-kori edénytöredékek kerültek elő. A lelőhely az előzőnél kisebb területre terjed ki és kisebb intenzitású, ÉK-i széle bizonytalan.

TAKÁCS KÁROLY

422. Várgesztes, Kisvár

(Komárom-Esztergom megye) Kő

A közismert gesztesi várhegytől D-re – légvonalban mintegy 150 m-re, de közel 60 m-rel alacsonyabban, lényegében már a völgy túlsó oldalán – az 1980-as években Nováki Gyula és Sándorfi György egy alig 10×30 m-es kiterjedésű építmény maradványait mérte fel. A DK felől könnyen megközelíthető dombot egy talán természetes eredetű, de emberkéz által tovább alakított árok

választja el a tőle D-re meredeken emelkedő hegyhát-tól, s a keskeny, nyújtott plató É-i szélén egy kőfal részlete is megfigyelhető volt. Mivel G. Sándor Mária az 1960-as években folytatott kutatások során nem találta meg a mai vár helyén az 1326-ban említett korai gesztesi erősség egyértelmű maradványait, Sándorfi György joggal feltételezte, hogy az általuk felmért építmény lenne azonosítható a Csák-nemzetség 13. századi eredetű várával.²⁹ E feltevés ellenőrzésére 2003-ban – a 14. sz. végi mai gesztesi vár környezetében végzett kutatás kapcsán – egy K–Ny-i irányú kutatóárokkal vágtuk át a „kisvár” területét, majd 2005-ben – az ELTE III. év-folyamos középkoros régészhallgatói tanáztatása keretében – ezzel párhuzamos, illetve erre merőleges továbbbi kutatóárkokkal kíséreltünk meg átfogó képet kapni az építmény alaprajzi elrendezéséről és építésének koráról.

Munkánk eredményeképpen megállapíthattuk, hogy itt egy közel szabályos téglalap alaprajzú, 26×9 m alapterületű, csupán 70 cm széles kőfallal épített épület emelkedett, melynek maradványai ÉNy-on erősen lepusztultak, s elsősorban a valamivel alacsonyabb K-i részen maradtak meg jobban. Egykori belső osztást nem figyelhetünk meg, ugyanakkor az alig 20–40 cm vastag agyagos-humuszos felső réteg alatt szinte mindenütt előkerült egy csupán néhány cm vastag habarcterítés, melyet padlóként vagy padló-aljzatként értelmezhetünk. Ez utóbbiba mélyedve az épület Ny-i hosszfa közelében egy-egy, főként téglából – köztük római tegulából – épített, négyzetes építmény került elő, melyek közül az É-ra esőt vizsgálhattuk alaposabban. Az 1,5×2 m külső méretű, 30–40 cm falvastagságú, szabadon álló építmény elsősorban kályhaalépítményként lenne értelmezhető – betöltéséből kerültek is elő mázas kályhacsempetöredékek és kályhaszemek –, azonban benne és környékén semmiféle tüzelésre utaló nyom illetve tapasztástöredék nem mutatkozott. Úgy az említett kályhacsempék és -szemek, mint az edénytöredékek a 15. századra utalnak, ennél korábbi illetve későbbi leletanyag nem került elő, bár az említett habarcterítést több helyen is átvágtuk az alatta található feltöltés vizsgálata céljából. Mindez arra utal, hogy itt nem a korai gesztesi várat, hanem inkább a 14. sz. végén felépített mai várhoz kapcsolódó, pontosabb funkcióját illetően még tovább kutatandó késő középkori építményt azonosíthattunk.

Munkatársak: Sztalóczki Gábor, Bíró Ádám, Bollók Ádám, Dévai Kata, Gál Viktor, Kiss Virág, Koller Melinda, Krémer Balázs, Masék Zsófia, Németh András, Sándor Ildikó és Tőkés Tímea régészhallgatók. Felmérés: Pusztai Tamás (Miskolc).

FELD ISTVÁN

423. Várvölgy, Kis-Lázhegy

(Zala megye) B

Folytatva a 2003-ban megkezdett kutatást az uzsai bazaltbánya területén, 2005. március 20. és november 30. között 27 000 m² területet tártunk fel. A 174 kutatóárok-kal 365 objektumot találtunk. A változatos felszínű terület nem azonos intenzitású. Ahol tufás a felszín, vagy közvetlenül a felszín alatt jelentkezik a bazaltkőves réteg, alig találhatók települési jelenségek, de az agyagos és agyagos-löszös felületeken is megfigyeltünk üres felületeket. Ezeket a helyeken sejthetjük a föld felszínére épített házakat. Az ÉNy-i részen jelentkeztek legsűrűbben a gödrök, de a DK-i részen is az átlagnál gyakrabban találtunk beásásokat. A feltárt terület K-i szélén sincsenek objektumok, itt elértük a kutatott településrész szélét.

A beásások különböző méretű és formájú gödrök és cölöplyukak. A nagy cölöplyukak többnyire egyesével kerültek elő, de a terület DK-i részén hármas sorokba rendezve egy földfelszíni épület nyomait is rögzíthettük. A tölcséres nyílású, erősen kihasasodó gabonásvermek többnyire a terület Ny-i felén jelentkeztek, a K-i oldalon pedig három kultikus gödör került elő, amelyekbe eredetileg ép edényeket helyeztek. A legnagyobb gödörkomplexumok felülete elérte az 50 m²-t, volt olyan gödrünk, amelyből 30 m³ földet emeltünk ki. A nagy és mély, többnyire ovális beásások eredetileg agyagkitermelő gödrök lehettek, amelyeket aztán háztartási hulladékkal töltöttek fel. Több esetben megfigyelhetjük, hogy a gödrök legfelső rétege leletmentes föld, tehát a hulladékgödröket „lezárták”, hogy a szerves anyag bomlásának bűzétől megszabadítsák a települést. A sekély, gyakran teljesen alakatlan gödrök rendeltetését nem ismerjük.

A leggyakoribb lelet a kerámia. Anyaguk, formájuk és díszítésük nagyon változatos. Egyaránt megtalálhatók a durvább anyagú, pirosas vagy barnás színű, enyhén kihasasodó fazekak, a nagyméretű tárolóedények és a sötét színű, simított felületű használati- és díszkerámiák töredékei. Előbbiek oldalán gyakoriak szalagfülek vagy kiugró fogóbütykök, amelyeket többször ujjbenyomásos plasztikus léccel kötöttek össze. A kihajló peremek simák vagy síkozottak, ritkábban árkokoltak, de előfordul, hogy ujjbenyomással díszítették a perem élet. A mély tálak behúzott peremei simák, síkozottak vagy turbántekercses díszűek, oldaluk gyakran fésűs díszű, de vannak sima, lapos tálak, ezek egyes darabjain talpgyűrű is előfordul. A tölcséres nyakú, kiugró vállú edényeket árkolással, függőleges vagy ferde kannelúrával díszítették. Viszonylag gyakoriak a többszörös, ívelt bordák, amelyek egy vagy több, kis, hegyes bütyökdiszt körítene. A csészék és csuprok kihajló pereműek, S-profillal vagy bikónikus testtel, többnyire háromszög keresztmetszetű, perem fölé magasodó füllel és omphalosos fenékkiképzéssel. Találtunk több „mini” edényt és cipő alakú szoptató edény töredékét is. A kerámiaanyag megerősíti, hogy a várvölgyi települést csak az urname-

29 SÁNDORFI Gy.: Hozzászólás az Árpád-kori „kisvárak” problémájához. Műemlékvédelem, 1987. 16–20.

zős kultúra fiatalabb időszakában (Ha A2-Ha B1) lakták. Égetett agyagból készültek a változatos formájú orsógombok és a töredékes tűzikutyák. Nagy mennyiségben került elő patics és tűzhelytapasztás.

Ez évben is nagy mennyiségű kő került elő, leggyakrabban folyami kavics és homokkő. Utóbbiakból őrlő-, csiszoló- és fenőköveket készítettek. Használtak kovakő pengéket és szerpentinből csiszolt baltákat ill. vakarókat is. Ismét találtunk különleges kőzeteket, pl. gránát- és hegyi kristályt. A hólyagos bazaltból faragott, esetenként át is fűrt korongok rendeltetését nem ismerjük.

Állatcsontot gyakorlatilag idén sem találtunk, egykori jelenlétére a mállékony állapotban előkerült állati fogak, kisebb hosszúcsontok és a kalcinált csontszilánkok utalnak.

A gödrök töltelékföldjéből sok kisebb bronztöredék, többnyire huzal- és lemezdarabok vagy tűtöredékek kerültek elő. Nagy számban találtunk öntőforma- és öntőtégely darabokat, amelyek bizonyos településrészekon koncentráálódtak. Nyilvánvaló, hogy ezeken a területeken helyezkedtek el a bronzfeldolgozó műhelyek. Újabb öt bronzkincskereszt került elő. Van, amelyik kisebb, pl. három ép spiráltekercses fejű fibulából, láncdarabokból és kisebb buca töredékekből, vagy három ép baltából, nyolc ép, díszes ruhatűből és ugyancsak kisebb lepény töredékekből állt. A legnagyobb depó tartalmazta a lelőhely második, hat darabból álló kalapácskészletét, ép vésőket, baltákat, sarlókat, lándzsákat, késeket, egy domborításokkal díszített lábvértet, egy díszkocsi öntött tengelyvégét, és számos félkész terméket, lepénydarabot, beolvasztásra váró tárgy töredéket, közte kardmarkolatot és pengedarabokat, fűrészpenge-töredékeket. A műhelykészletet tartalmazó depó közelében került elő egy több mint 110 gr-os aranyelet, amely két, kettős huzalból tekercselt, hurok végű hajfonat díszít, vékony huzalból készített spirálokat, egy textíliát díszítő vékony aranyszálakat, két kettős lemezkorongot és beöntött cseppeket tartalmazott.

Munkatárs: Szakács Géza technikus. A felméréseket Soós Zsolt és Vadász Norbert technikusok végezték.

MÜLLER RÓBERT

424. VÁSÁROSNAMENY, LUDÁNYOSI TÓI CSATORNA

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Ő, Á

2005. január 7-én helyszíni szemlét végeztünk a Vásárosnaménytől É-ra fekvő Lejtősi-dűlő, valamint a Páskom és Szeg határrészeket érintve.

A szennyvíztisztító teleppel párhuzamosan, mintegy 250–300 m-re É-ra található átemelő állomástól szintén É-ra levő szántott terület bejárása során egy kis kiterjedésű és intenzitású, közelebből meg nem határozható őskori és Árpád-kori cserepekkel, valamint kevés állatcsonttal jelentkező lelőhelyet azonosítottunk. Az ÉK-DNy-i irányú, nagyjából ovális alakú, kb. 70×30 m kiterjedésű lelőhely a főútból az átemelő állomás felé leágazó bekötőút, illetve a közvetlenül mellette futó csatorna É-i partján, a főúttól kb. 230 m-re ÉK-re, míg az

átemelő állomástól 80 m-re DNy-ra egy alacsony dombháton található.

Munkatárs: Szegfű László.

PINTYE GÁBOR – SCHOLTZ RÓBERT

425. Veszprém, Vár utca 29.

(MRT 2. k. 51/1 lh.)

(Veszprém megye) B, Kú

A Dubniczay-ház felújítási munkálatai során elbontották az épület udvari szárnyának Ny-i végéhez hozzáépített toldaléképületet, 2005. június 6–21. között kb. 9×6 m méretű, 3,2 m mély pincetömböt ástak ki a területén.

A leendő pince a középkori és a 17–18. századi É-D-i irányú Ny-i várfalak és az ezeket összefogó Ny-K-i irányú kőboltívek közé esik, tehát mindegyik oldalát kőfal alkotja. Az É-i kőboltív két periódusban készült. Ny-i felét egy ízben elbontották, majd némileg eltérő tájolással ismét ráfalaztak egy újabb falat. A most feltárt terület egy részét a 18. században töltötték fel, amit alátámaszt a feltárásból előkerült nagyszámú 17–18. századi kerámia- és kályhacsempe-töredék, valamint állatcsont (konyhai hulladék). Az újkori feltöltés tartalmazott 3 bronzkori kerámiatöredéket is, de ez másodlagos is lehet.

A feltárást megtekintették: Lászlai Judit (ÁMRK), Németh Katalin és Sárosi Edit (KÖH), valamint Balassa László műemléki szakmérnök.

RAINER PÁL

426. Vép, Vasút út

(Vas megye) Ő, B, V, Rő, Kő

A 2005. július 18-án végzett régészeti megfigyelésen több régészeti jelenséget fedeztünk fel. Július 19–29. között mentő feltárást végeztünk. A lelőhely a Surány-paktól K-re egy kisebb dombvonulat oldalán helyezkedik el a 190-es és 195-ös szintvonalakkal határolt magasságban. Három nagyobb pontban sűrűsödtek a régészeti leletek. A Vasút úthoz közelebb eső árkokban több római korból származó beásást és falat találtunk (Hrsz.: 168/1), a kisebb domb oldalában két korszakból csontvázas temetkezést fedeztünk fel (Hrsz.: 172/43, 172/23–24, 172/27–28), míg a beruházással érintett terület déli felén több korszakból (őskori, római és középkori) telepnyomot lokalizáltunk (Hrsz.: 172/47). A temető területén 18 sírt tártunk fel. Mindegyik csontvázas, és egy kivételével mindegyik Ny-K-i tájolású. Koruk pontosan nem meghatározható, mert mellékletük nem volt. Másodlagos helyzetben a sírgödör földjében zárt rétegből több durva soványítású, esetenként kihajló peremű – talán késő vaskori(?) – kerámiatöredék került elő, valamint az 5. sz. objektumból egy vaslemez.

A temető K-i felében – a domb tetején – biztosan római temetőrészletre bukkantunk.

A telep területén őskori, késő római kori és 14–15. századi kerámiatöredékeket találtunk. A gépi rombolás

területén egyetlen őskori 2,7×1,8 m-es kemencét tártunk fel. A 25 cm vastag, keményre égett platnin kívül megvolt a teljes falazata és a palástja is. A tüzelőtér alakja ovális, szivar alakú. Ehhez kapcsolódott a sekély hamuzógödör.

A 2005. szeptember 19. és október 28. között végzett leletmentést a lakópark létesítendő utcáinak nyomvonalára, illetve két telek területére kellett korlátoznunk. A teljes feltárt terület nagysága 6396 m², melyen összesen 169 objektumot dokumentáltunk. A legkorábbi időszakot a késő bronzkori urnamezős kor képviseli, melynek idősebb és fiatalabb, a vaskori átmenetet jelentő periódusa is jelentkezett a lelőhely középső, ÉK-i, DK-i és DNy-i részén. Az egymástól nagy távolságra levő objektumok közötti összefüggést nem tudtuk egyértelműen tisztázni. A viszonylag kisméretű gödör alját erősen faszenes-hamús rétegben paticsos omladék töltötte ki, benne nagy mennyiségű kerámiaanyaggal, lapos borostyánkorong-ékszerrel, állatcsonttal és őrlőkő-töredékekkel. Nem messze tőle helyezkedett el egy nagyméretű, lekerekített négyszögletes formájú gödör, melyből ugyancsak több ép edénnyel sok kerámatöredék, egy bronztű és állatcsontok kerültek elő. A közműfeketés ennek az objektumnak a K-i felét sajnos már elpusztította. Feltételezhető, hogy földbe mélyített házként interpretálható, tetőszerkezetet tartó oszlophelyek nyomát nem figyeltük meg.

A lelőhely ÉK-i és DK-i részében dokumentált két nagyméretű gödörkomplexum műhelygödörként azonosítható. Utóbbi esetében alátámasztja ezt több salakdarab, valamint ÉK-i részében elkülönülő, nagyjából négyszögletes beásásban megfigyelt vörös színű átégett és faszenes vékony sáv. Déli részét egy mélyebb, teknőszerű hosszúkás beásás alkotta. Betöltéséből rendkívül sok kerámia, állatcsont és két bronztű került elő. Közvetlenül mellette helyezkedett el egy nagyméretű, viszonylag mély gödör, hasonló mennyiségű kerámiával és paticsomladdal. Aljában sárga színű festékrögzött gyújtóttunk. Nyugati felében masszívan kiégett agyagréteg alatt faszenes környezetben kisebb kerámiakonzentrációt figyeltünk meg. Az ÉK-i gödöregyüttes érdekessége, hogy K-i, a Ny-i oldalt alkotó kissé méhkasosodó gödör felé enyhén lejtős részében több összetört urnából álló csoport feküdt.

A lelőhely DNy-i részében több nagy kiterjedésű gödörkomplexumot és egy félig földbe mélyített házat figyeltünk meg. A házalap DK-i sarkában egy oszlophelyet azonosítottunk, É-i oldalán pedig masszív darabokból álló paticsomladdal egy kupacban. Bontásakor a nagy mennyiségű kerámia között grafitos töredékek is jelentkeztek, egy átfúrt és megmunkált csonteszköz, valamint egy megmunkált kőeszközsíntén említést érdemel. Közvetlenül mellette helyezkedett el egymás után K felé a három szabálytalan formájú gödörkomplexum. Sajnos a közmű keresztülhúzó miatt mindegyikükön, ezért a köztük valószínűleg fennálló összefüggést nem állapíthattuk meg egyértelműen. A leletanyagból kiemelkedik az a há-

rom kenyéridol, melyek jelen ismereteink szerint unikális darabok a késő bronzkor időszakában a térségben. Ugyanitt középkori ráásás nyomát is azonosítottuk, kisszámú kerámiával és egy vasszeggel.

A lelőhely É-i részében három hamvasztásos sírt figyeltünk meg, földmunkák által erősen megbolygatva, csupán kerámatöredékeket és némi kalcinátumot találtunk a bizonytalan sírgödörökben. A kelta korszakot mindössze két gödör képviseli csekély kerámiával.

A római kor kései időszakára (4. sz.) datálható három csontvázas temetkezés (illetve még egy talán ide tartozó melléklet nélküli, É-D tájolású gyermeksír) a lelőhely É-i részében került elő. Tájolásuk K-Ny, ÉK-DNy és Ny-K. Mellékleteik között a kerámia mellett találtunk üveg poharat, bronz hagymafejes fibulát, bronz karikafülbevalót és gyöngyökből álló nyakláncot.

A középkori települést a néhány jellegzetlen gödrön túl két téglalap alakú, félig földbe mélyített ház, valamint egy műhelygödör jelezte. Az egyik háznak csak az É-i felét dokumentáltuk. Itt három oszlophelyet figyeltünk meg, kettőt az ÉNy-i és egyet az ÉK-i saroknál. A másik épület közvetlenül a műhelygödör mellett helyezkedett el. Ennél mindössze egyetlen oszlophelyet találtunk az É-i oldal közepén, illetve esetleg még egy tartozhat hozzá, kívül, a DNy-i saroknál. Leletanyagukat csekély mennyiségű kerámatöredék és állatcsont alkotta. A műhelygödör egy hosszúkás gödörből és egy mélyebben fekvő gödörkemencéből állt. A kemencét helyzete alapján valószínűleg másodlagosan építették a valamivel nagyobb méretű gödörben. Többszörös megújítását és intenzív használatát masszív faszenes és hamús rétegek jelzik. Oldala agyaggal kitapasztott, jól kiégett, melyből lapos kövek, csatári palák kerültek elő. Összefüggő sütfelületet nem találtunk. A leletanyag inkább a kemence betöltődéséből jelentkezett, melyből két ablaküveg-töredéket említünk.

A lelőhely meghatározó jelensége az a 49 csontvázas temetkezés, melyek annak ÉNy-i, Ny-i és középső részén jelentkeztek. Tájolásuk egységesen Ny-K-i. Megfigyelhető, hogy kisebb csoportokat alkotnak, ami talán rokoni összetartozást fejez ki. Feltűnően sok közöttük a gyermek, illetve a csecsemő korú. Egy sír esetében a koporsó elkorhadott fájának nyomát is dokumentálni tudtuk. Mivel mindegyikük melléklet nélküli, ezért koruk nem állapítható meg, illetve az egyikük combcsontjai között fekvő vadkanagyar esetlegesen a kelta korra utalhat.

A nem meghatározható korú objektumok közé tartozik az a földfelszínre épített ház az elrendezésű cölöphely-együttes is, melynek egyik oszlophelyét az említett vadkanagyar-mellékletes sírra ásták rá.

POLGÁR PÉTER

427. Visegrád, Fellegvár, ÉNy-i palotaszárny (Pest megye) Kö

2005. július 25. és augusztus 12. között megelőző régészeti kutatást folytattunk a visegrádi Fellegvár ÉNy-i

palotaszárnyában (Hrsz. 115) és annak közvetlen környezetében. A feltárást a palotaépület 2005–2006-ra tervezett állagmegóvásával kapcsolatos munkálatok tették szükségessé.

A munkálatok folyamán az ÉNy-i palotaépületen belül összesen tíz helyen nyitottunk kutatószondát, illetve szelvényt. A fentiek mellett a felsővár közepén álló központi ciszterna körül található köfelület – esetleges járófelület – tisztítását is elvégeztük.

Az 1. sz. szondával (ÉNy-i palota ÉK-i sarka) a palotafal és a várfal kapcsolódását kívántuk megfigyelni. Megállapítottuk, hogy az első periódusban (13. sz.) a várfalat építették meg, a következő periódusban pedig az ÉNy-i palota külső falát és az É-i (külső) ciszternát. A ciszterna és a palotafal kronológiáját nem lehetett megállapítani, csupán annyi biztos, hogy későbbiek, mint a várfal.

A 2. sz. szondával az É-i (külső) ciszterna szigetelő rétegét (különösen ennek mélységét) vizsgáltuk. A szondát a jelenlegi felszínhez mérve 150 cm-ig mélyítettük: az újkori visszatöltés alatt köves, bolygatatlan felület volt, amelyet átvágva a fentebb említett mélységben előkeült a ciszterna vízzáró agyagrétege.

A 3. sz. szondával az É-i palota ÉNy-i belső sarkát kutattuk meg, az 5. számúval ugyanitt a sziklafelszín megtisztítását tűztük ki célul. E munkák során egyértelművé vált, hogy a palotaépület ÉNy-i sarkában a falsarok egybeépült, valamint az É-i és a Ny-i falak egy közös alapozási szinten ülnek. A korai épület tornyának fala egyértelműen elválik mind a D-i, mind a Ny-i faltól és átlós irányban metszi az épület sarkát. Ez a – kis részletében ma is látható – fal a legkorábbi, az első periódus. A második periódusban a Ny-i fal épült hozzá, ebben a falszakaszban több másodlagosan beépített faragott követ is találtunk. A harmadik szakaszban a déli fal épült meg.

A 4. sz. szondát a palotaépület É-i falának közepén indítottuk és a munkálatok során K-i irányba szélesítettük. Ezt a területet a sziklaszintig tisztítottuk. Megállapítottuk, hogy a palota É-i falának közepén jelentkező falelválástól („repedés”) K-re a fal alapozása a fal síkjától 95 cm-re kiugrik, magát a falat pedig egy padkaszerűen kialakított párkányra helyezték. Ez a jelenség jól megfigyelhető volt a palota K-i egyharmadát átszelő sziklametszeten is.

A 6. sz. szondával az ÉNy-i palota déli, udvarra néző homlokzata előtt egy sziklába vágott és átégett bemélyedést vizsgáltunk. Itt a felszín végig faragott és erősen lepusztult. Égésnyomokat csak a terület K-i felében találtunk, így feltehető, hogy ezen a részen legfeljebb alkalmi tűzhely lehetett.

A 7. sz. szondával az udvar közepén álló nagy ciszterna tömbjének ÉNy-i oldalába befaragott félkör alakú bemélyedést vizsgáltuk. Oldalán több helyen tüzelésnyomokat figyeltünk meg, azonban hamusgödört, esetleg tüzelőnyílást nem sikerült az objektumon megfigyelni; így annak egykor tűzhely/kemence, esetleg üstház funkciója nem bizonyítható.

A 8. sz. szelvényt (kezdetben szondát) az ÉK-i palota DK-i sarkában nyitottuk. A mintegy 2×1,5 m-es területet sziklaszintig tisztítottuk, de korai építési periódus nyomát nem találtuk, mert itt a sziklát az eredeti felszíntől lefaragták.

A 9. sz. szondát az ÉNy-i palota K-i falának külső oldalán indítottuk; ezzel a palotafal és a vár É-i falának kapcsolódását, egymáshoz való viszonyát kívántuk megvizsgálni. A megfigyelések alapján egyértelmű, hogy a várfal és a palota fala kötésben van egymással, így feltehető, hogy ezen szakaszon a korábbi várfalat a sziklaszintig visszabontották.

A 10. sz. szondát a felsővár konyhaként azonosított épületrésznél K-i fala mellett nyitottuk. Egészen a sziklaszintig korábbi munkálatok nyomait – erősen kevert, átforgatott és visszatemetett humuszt és legújabb kori szemetet tartalmazó törmelék – találtunk.

Az ásatáson igen kevés említésre méltó leletanyag került elő. Az 1. sz. szondában a sziklafelszínen a várfal építési habarcsa alól 13. századi kerámiatöredék került elő; ez a leletünk is megerősíti, hogy a várfalnak ezt a szakaszát ebben az időszakban építették. A 2. sz. szondában kevés állatcsontot és vörös kályhaszem töredékét találtuk. A 4. sz. szondában az ÉNy-i palotaszárny É-i falának az itt mutatkozó falelválástól Ny-ra eső falszakasza alatt 14. századi szürkésfehér, bordázott cseréptöredék, kályhaszem, vagy korsósáj darabjait leltük.

A 7. sz. szondában a sziklába vágott bemélyedésből újkori anyaggal keveredve zöld mázas edény darabjai, állatcsontok és 16–17. századi bombák vasköpenyének maradványai kerültek elő.

A 2005. évi régészeti kutatások elsősorban az ÉNy-i palotaszárny építéstörténetét és kronológiáját pontosították, illetve egészítették ki elsősorban a vár korai történetére nézve. A felsővár palotaszárnyainak Anjou-kori megépítésekor elbontották a vár ÉNy-i sarkában álló Árpád-kori kőépületet; ennek köveit az új palotafalak építésekor felhasználták.

Valószínűsíthető, hogy az átépítés előtt a 13. században az ÉNy-i palota helyén egy torony és a hozzá kapcsolódó várfal állhatott. Ez tekinthető az épületszárny 1. periódusának. Miután visszabontották a tornyot, illetve a várfalakat, megépült a 14. századi palotafal; az ÉNy-i palotaszárny É-i falán mutatkozó falelválás alapján valószínűsíthető, hogy két szakaszban. Ezt a (2–3.) építési periódust a fentebb már említett, a falszakasz alól előkerült 14. századi kerámia keltezi. Az épületszárny 4. építési periódusa már Mátyás korára tehető; a Zsigmond-korban az épületszárnyon belül nem építkeztek; ekkor az ÉNy-i palota és az öregtorony közti szakaszt építették be, valamint megszüntették az ÉNy-i palota K-i bejáratát.

Konzulens: Bozóki Lajos művészettörténész (KÖH).

KOVÁTS ISTVÁN – BUZÁS GERGELY

428. Visegrád, Fő utca

(Pest megye) Kö

2005. augusztus 25. és november 8. között építkezést megelőzően feltárást folytattunk az ismert régészeti le-

lőhelyen (Hrsz.: 64/15). Július közepétől szakfelügyelettel kísértük figyelemmel az alapozási munkálatokat. Ekkor a felső, átlagosan 1–1,5 m vastag rétegben semmilyen leletet, vagy régészeti jelenséget nem találtunk.

A leletmentés során mintegy 500 m²-nyi területet kutattunk meg. A terület DK-i felén hosszú, K-Ny-i irányban elnyúló, mintegy 2 m széles, árokszerű mélyedést lokalizáltunk, amely hatalmas mennyiségű leletanyagot tartalmazott. Ez a felület a szelvény Ny-i fala alatt, már az ásatási területünkön kívül egyértelműen folytatódott. Ettől D-re, részben a D-i metszettel alatti kisméretű, ovális alaprajzú kemencemaradványt, É-ra pedig egy K-Ny-i irányban húzódó világossárga, letaposott felületet bontottunk ki. Az erősen lepusztult, helyenként habarcsfoltos, illetve zöldkőves törmelékes, kősfirás objektum környékének tisztítása is igen gazdag leletanyagot eredményezett, egyértelmű cölöplyukat, vagy kőalapozást viszont nem találtunk.

Ettől a felülettől É-ra és DNy-ra (részben a Ny-i metszettel alatti) patakkövekből és kisméretű, domború felületű téglákból álló, nagyobb kiterjedésű omladékréteget találtunk. Ezt elbontva mindkét helyen patakkövekből, nagyobb szabálytalan formájú kövekből és téglákból rakott „U”, ill. patkó alakú kemence (kályha?) maradványát találtuk. A 2. sz. kemence oldalának építéséhez nagyobb méretű faragott követ is felhasználtak. Mindkét objektum padkájának tapasztása jól kiégett, de nem volt különösebben vastag (átlag 5–8 cm). A tapasztásban kerámiát nem találtunk.

A 2. sz. kemencétől Ny-ra egy korábbi kemencét is találtunk. Ennek csak a padkája került elő, ami egyenletesen kitapasztott, jól kiégett volt. A tapasztott felületből csak egy apró, jellegtelen középkori kerámiatöredék került elő. A kemence felépítményéből semmi sem maradt meg.

Az ásatás során nagy mennyiségben került elő házikerámia, a legkülönbözőbb típusokból: fazekak, fazékfedők, korsók, poharak, kancsók, mécsesek, illetve ezek töredékei. Ezek egységesen a 14. századra keltezhetők, és a korban használt edénytípusok szinte mindegyike megtalálható közöttük. Hasonló mennyiségben kerültek elő vastárgyak. Ezek között munkaeszközök (csákány, húsvágó bárd, olló), kések (köztük több parasztkés), valamint több tornyoslakat, ajtóvasalás, zár, különböző méretű kulcs, szög stb. is akad. Nagy számban kerültek elő sarkantyúk és patkók. Találtunk egy zablatöredéket, egy egyszerű kialakítású trapéz alakú kovácsoltvas kengyelt és néhány rombusz alakú nyílhegyet is. Előkerült néhány, az egykori ruházathoz tartozó lelet – csörgőgombok, ruhadíszek, csillag formájú, rozettákkal díszített övcsat – valamint egy bordákkal tagolt pántgyűrű is.

A talált 6 érem megerősíti lelőhelyünk keltezését: a legkorábbi veret Nagy Lajos szerezcsenfejes dénára, a legkésőbbi Zsigmond 14. sz. végi pénze. Előkerült egy szintén a 14. századra keltezhető, francia területről származó vagy francia veret mintájára készített zseton; vala-

mint egy címeres, betűformája alapján szintén 14. századi, kisméretű címeres velencei ólomplomba is.

A leletanyagot nagyszámú állatcsont – különösen sok halszálla és pikkely – valamint nagypatások hosszúcsont-töredékei egészítik ki.

Iparos tevékenységre vagy műhelyre utaló nyomot – egy öntőminta és egy öntőtégely-töredék kivételével – nem találtunk, mint ahogy nem került elő a 14. sz. második felénél korábbi, vagy későbbi települési nyom sem.

Úgy tűnik, hogy erre a területre egyértelműen a 14. sz. második felében települtek és legkésőbb a 14–15. sz. fordulójáig használták. E viszonylag rövid időtartamon belül is több periódussal számolhatunk. A terület déli oldalán egy valószínűleg kb. ÉK-DNy tájolású, nagyobb méretű faszerkezetes építmény – a kemencék és egyes leletek (zsindelyszögek, ajtóvasalások, lakatok) alapján – lakóépület állhatott. Ennek megszűnése után, még a 14. sz. második felében, vagy végén egy nem túl hosszú ideig működő kőfaragóműhely települhetett ide; legalábbis ezt valószínűsíti a középkori szintben több helyen megfigyelt, néhol igen vastag kősfirás feltöltés. Emellett az is elképzelhető, hogy a ház megszűnése után ezt a területet valamely, a közelben folyó építkezés felvonulási terepének használták. Erre a lelőhelyen foltokban megfigyelt, különböző kiterjedésű habarcsos kötőrmelékes felületek utalnak. Ez megmagyarázná azt a nagyfokú, ám még korabeli bolygatást, amelyet a területen megfigyeltünk.

A megelőző feltárással kutatott területen kívül D-i és Ny-i irányban további településnyomokkal számolhatunk.

A leletanyagot Szőke Éva, Szőke Balázs és Grósz Zsuzsanna restaurálják.

Munkatársak: Szőke Mátyás, Buzás Gergely régészek és Iván László.

KOVÁTS ISTVÁN – GRÓF PÉTER

429. Visegrád, Rév utca 2.

(Pest megye) Kö

2005. július 5–27. között kertépítészeti munkákat megelőző régészeti kutatást végeztünk a telken (Hrsz.: 88). Korábban több alkalommal folyt kisebb-nagyobb régészeti kutatás a területen. 1955 októberében Héjj Miklós vezetésével az iskolaudvaron az utcára merőlegesen kutatóárkot húztunk.³⁰

Az iskola épületének 1957-ben történt átalakítása kor az udvaron folytatott leletmentést Héjj Miklós.³¹ 1959–60-ban az iskola bővítésének munkálatai kapcsán az épületalapozáskor a 18. századi temetőhöz tartozó két ezüstpártás sír került elő.³² 1964 márciusában a Rév

30 MKM Adattár, ltsz. 1955. 94.

31 Régészeti Füzetek 10. Az 1957. év régészeti kutatásai. Budapest, 1958, 78.; MKM Adattár, ltsz. 1957.2.1.

32 Régészeti Füzetek 14. Az 1960. év régészeti kutatásai. Budapest, 1960, 54.

utca teljes burkolatfelújítási munkálatai kapcsán Héjj Miklós több megfigyelést is végzett.³³ 1981 novemberében és 1982 márciusában a régi iskolaépület és a bejárat előtti útszakasz csatornázási munkálatai során Szőke Mátyás végzett megfigyeléseket és felmérési rajzokat. 1984-ben és 1986-ban Gróf Péter és Gróh Dániel vezetésével folytak kutatások az iskolaudvaron.³⁴ 1999-ben Buzás Gergely, Bodó Balázs, Bozóki Lajos és Szőke Mátyás végzett falkutatást az iskola régi épületén, valamint ásatást a földszint két déli szobájában és a K-i homlokzaton.³⁵ 2000-ben Gróf Péter és Gróh Dániel vezetett kutatást a középkori kút környékén.³⁶

2005. július 1-től az előkészítő munkálatok régészeti szakfelügyeletét végeztük. A teljes feltárással 130 m²-nyi területet kutattunk meg. Közvetlenül az iskolaudvar bejáratú kapuja előtt alakítottuk ki az eredetileg 2,5×8 m-es 1. sz. szelvényünket, amelyet a későbbiekben több irányból bővítettünk.

Az 1. sz. szelvénytől É-ra húzott É-D irányú 1 m széles, 4 m hosszú és 3 m mély kutatóárok K-i oldalán 60 cm mélyen nagyobb kiterjedésű betonelemekből álló rendszerbe ütköztünk, alatta az árok K-i metszetében emberi csontokat és beásásnyomokat figyeltünk meg.

A temetkezések alatt egységes, szürke agyag, leletek és régészeti objektumok nélküli feltöltődés volt az árok, illetve a szonda teljes mélységében. Erről a területről a sírok szintjéből néhány vas koporsószege, kevés jellegetlen kerámia, és egy kisméretű bronzcorpus került elő.

Az 1. sz. szelvény teljes területén átlagosan 1 m mélységben igen nagy mértékben bolygatott kő- és téglatörmelékes, meszes- és habarcsszemcsés, néhol sóderes, kősfirás betöltődést, ebben pedig nagy mennyiségű összeforgatott emberi csontvázmaradványt, koporsószegeket és vasalásokat találtunk. Ezek minden bizonnyal a 18. századi temető sírjaihoz tartoztak. Ebben a szintben in situ temetkezés nem került elő. Ugyanakkor már ebben a szintben bőven volt 14–15. századi kerámia is.

A bolygatott réteg alatt, az iskolaudvar bejáratú kapujának középtengelyében 1,1–1,2 m mélységben szabályos, habarcsos, É-i irányba követhető kőfelület bontakozott ki, amelyről a későbbiekben kiderült, hogy középkori épület ÉK-i sarka. Az átlagosan 50–60 cm vastag szabálytalan kövekből és habarcsból rakott fal sarkát az ásatási terület középtáján találtuk meg; K-Ny-i irányú, csaknem 4 m hosszú szakasza pedig a régi iskolaépület alapozásához kapcsolódott. Az É-D-i irányú falszakasz déli irányba az ásatási területünkön kívül, az iskolaépület előtti járda- és útszakasz alatt folytatódik.

Az épületmaradvány belsejében sötétbarna, helyenként nagyobb kövekkel kevert betöltődést találtunk, amely igen gazdag leletanyagot tartalmazott. A nagy mennyiségű, 14–15. századra keltezhető kerámia mellett zöld mázas, Zsigmond- és Mátyás-kori kályhacsempe-darabok, 14. századi sárkányábrázolásos padlóteglatöredék, bronzgyűszű, préselt bronz övveret, vaskések, patkók, tornyoslakat, vaskulcs, csontjáték és pénzérmék (többek között Nagy Lajos szerezsenfejes dénára) is előkerültek. A leletanyagot nagy mennyiségű állatcsont és kevés üvegtöredék egészíti ki.

A K-Ny-i irányú falszakasz belső, déli oldalán két nagyobb gerendafészket is megfigyeltünk. Az épület vörössárga agyag belső padlószintjét a falkorona legalacsonyabb pontjától mérve 2,2 m mélyen találtuk meg. Ezt átvágva egységes, szürke agyagszint bukkant elő, amely leleteket már nem tartalmazott.

Alkalmunk volt az iskolaépület alapozását is megvizsgálni a középkori fal becsatlakozása környékén, 1 m szélességben; itt a rossz minőségű barokk köpenyfal alatt egy másik, É-D irányba húzódó középkori falat találtunk. (Ez valószínűleg azonos azzal, amelyet 2000-ben Gróf Péter és Gróh Dániel az iskolaépület ÉK-i sarkának alapozásában figyelt meg.)

Az épületmaradványtól É-ra eső területen, az eredeti járószinttől számítva 1,2 m mélyen nagyobb kiterjedésű égett, paticsos és letaposott felületet figyeltünk meg. Ezt a réteget a K-Ny irányú középkori fal építésekor elvágták, ez világosan látszott a 1. sz. szelvény Ny-i metszetfalában. Mivel a felület nyeséséből a késő középkori anyagon kívül a 13. századra keltezhető kerámiatöredékek is előkerültek, elképzelhető, hogy ezen a területen korábbi településnyomokkal is számolni lehet.

Az épületmaradvány részletei, valamint egyes építészeti megoldások, továbbá szintadatok alapján valószínűsítjük, hogy ez az épület pince, vagy valamilyen tárolóhelyiség lehetett, amelyet legkésőbb a 15–16. sz. fordulóján betömtek.

A középkori kőépület környékén, illetve attól É-ra mindenhol sírok bukkantak elő; ezek egy részét közvetlenül a középkori kőfal É-D irányú szakaszára, illetve a fentebb említett nagyobb kiterjedésű égett paticsos felületbe ásták.

Összesen 33, kettő kivételével K-Ny-i és Ny-K-i tájolású, zömmel fakoporsós temetkezést bontottunk ki. Az elhunytakat a keresztény temetkezési szokásoknak megfelelően hanyatt, nyújtott helyzetben, a mellkason vagy a medencén keresztbe kulcsolt kezekkel temették el. Néhány sírban igen jó állapotban maradtak meg a deszkakoporsó maradványai, de minden esetben megtaláltuk a koporsószegeket is. Egyértelműen sírgödör beásását viszont nem tudtuk megfigyelni.

A legtöbb sír tartalmazott mellékleteket. Legnagyobb számban az egykori ruházathoz tartozó, különböző méretű bronz fülesgombok kerültek elő; ezek zöme egyszerű kiviteli, díszítetlen darab. Kevés kisméretű párizsi kapcsot is találtunk. Kiemelkedő egy kisgye-

33 MKM Adattár, ltsz. 1964. 30., 1964. 31., 1964. 34.

34 Régészeti Füzetek Az 1984. év régészeti kutatásai. Budapest, 1985, 129.

35 Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 1999. Budapest, 2002, 263–264.

36 Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2000. Budapest, 2003, 232.

rek sírjában talált, 50 db apró darabból álló kék színű üvegyöngyosor.

A mellékletek jellegzetes csoportját adják a barokk kori temetőekben jellemző vallásos témájú kegyérmek. Ezek valószínűleg nem csupán emléktárgyak; a bronz és réz, nyakban hordott, de ruhára is felvarrható medálok a papi áldás által tettek szert különös jelentőségre és a korabeli mindennapi életben a szentek tiszteletét is elősegítették. A temetőből előkerült jelvényeken többek között Szent Mihályt és Gábiel arkangyalt, valamint a Megváltót is ábrázolták, többnyire latin nyelvű körirattal. Az egyik érem minden bizonnyal zárándok-jelvény, vagy búcsús kegyérem volt, egyik oldala a mariazelli kegyszobrot ábrázolja „Maria Zelliensis” körirat kíséretében. Különösen jó állapotban maradt meg egy négyszögletes, nyakban viselt, bronz- és üveglap között szorított papír szentkép, hasonló témájú ábrázolással és felirattal.

A korabeli vallásos élet kellékei voltak még a nyakban hordott, vagy olvasókon elhelyezett különböző méretű corpusok. Ezek közül említésre méltó egy nagyobb méretű, faberakásos bronzkereszt, amely a temető felső, megbolygatott rétegéből került elő, szörványként.

Néhány sírból szerencsés lelőhelyi körülmények folytán megmaradt, fából esztergált, kézfejre tekert rózsafüzér maradványait, de ruhaszövet-darabokat is ki tudtunk emelni.

Négy sírből kerültek elő érmek; ezek közül egyben három érem, kettőben két-két érem, egyben pedig egy érem volt (a fej mellett, a bordák alatt, a jobb és a bal csípő mellett, illetve egy esetben a szájbán). Az eddig meghatározott pénzdarabok között I. Lipót 1698-ban, vagy 1699-ben vert duarius és Mária Terézia 1762-es krajcárja is van.

Babonás szokás meglétére utaló nyomokat két sír esetében találtunk: az egyikben egy vaskést helyeztek az elhunyt mellé, a másik esetben egy félbetört vaspátkót a medencére. Fülbevalót, gyűrűt, vagy egyéb ékszert nem találtunk. Úgy tűnik, hogy a feltárt területen a 18. században végig temetkeztek; ez azt jelenti, hogy a Visegrádra érkező német telepések első-második nemzedékének sírjai kerültek most elő. Mivel a sírok zömét középkori települési és pusztulási rétegekbe ásták, illetve az ásatási terület felső rétegében nagyszámú bolygatott temetkezés nyomai is előkerültek, feltételezhető, hogy a temető eredetileg legalább két-három rétegű lehetett.

KOVÁTS ISTVÁN – GRÓF PÉTER

430. Visegrád, Rév utca 5.

(Pest megye) Kö

2005. július 8–22. között folytattuk a 2004-ben ismertté vált üvegműhely épületének kutatását.

A 7×7 m nagyságú 4. sz. helyiség az épület legészakibb helyisége. Keleti oldalán kifelé szűkülő ajtónyílás található. Nyugati oldalán elfalazott nyílás van, amely

az épülethez csatlakozó toronyba vezetett. A nyílás szélessége és magassága nem állapítható meg, itt a falszövet nagyobb felületen elpusztult, melyet később falaztak be, az elválás jól látható. Az épület falai 130 cm vastagságúak, Ny-i és É-i fala magasan áll, külső síkját a barokk korban elbontották, az álló fal így csak 70 cm vastag.

A helyiség déli válaszfala, mely a 3. sz. helyiségtől választja el, másodlagos az épület zárófalaihoz képest. A válaszfalban két nyílás található, mindkettő téglából rakott íves oldalú, hasonlóan az 1. és 2. sz. helyiség közötti ajtónyíláshoz. A nyílások pusztultak, pontos szélességük nem volt megállapítható.

A helyiség padlószintje valamivel alacsonyabb a többi helyiség padlójánál, ez az egyetlen helyiség, mely nem téglával burkolt. A K-i bejáratnál egy szakaszon megmaradt ugyan a téglapadló, de nem biztos, hogy az egész helyiséget borította. A padlószint feketés-vöröses agyagos keményre döngölt szint. Erre a szintre építették rá a helyiség közepén elhelyezkedő kemencét, melynek agyagos padkája 15–20 cm-re emelkedett a padlószint fölé.

A 4. sz. helyiség ÉK-i sarkában átvágtuk a padlószintet, 70–80 cm-re mélyítettünk alá, míg fekete agyagos talajba nem ütköztünk. Itt már az épületfal kiugró alapozási padkája alatt voltunk. Korábbi padlószintet nem találtunk, a szonda szinte teljesen leletmentes volt. Ezzel átellenben a helyiség DNY-i sarkában beásást találtunk, a padlószintet korábban átvágták, és a válaszfalat is megsértették. Az itt felhalmozódott középkori és 18–19. századi törmelékréteg szintén leletmentes volt.

A helyiség közepén ÉNy-DK-i irányban emelkedett a nagyméretű üveghuta. Alapjai kitűnő állapotban maradtak meg, tűztere hosszúkás, körte formájú, ÉNy felé szűkül. Ezen a végén van a tűztér szája: két andezittufa kö. A tűztér feneke mederszerű, keményre döngölt agyagfelület, égésnyomok nem voltak rajta, világos fehér színű. Hamufoltokat DK-i végében észleltünk. Középtájon hosszanti irányban erősen kidomborodott. A kemence tűzterének széle szabályos téglahasábokkal volt kirakva, ezekből épült fel a tűzelőtér. Ilyen hasábtéglákat a múlt évben és most is rengeteget találtunk. Keskenyebik végükön, amelyek befelé a tűztér felé néznek, üveges lerakódás van. A tűzelőteret ezekből a kisméretű (valószínűleg magas hőálló) téglahasábokból építették fel, alacsony belmagasságú volt. A tűzelőtér felett lehetett a munkafelület, ahol az olvasztótégelyek álltak. A tűzelőtér és a munkafelület között nyitott volt a tér (vagy valamiféle nyílásokkal áttört), ezt a tűzelőtérbe lefolyt üveg, és az itt talált számos olvasztótégely-darab és vaseszközök bizonyítják. A téglák erről a munkafelületről hullhattak le használat közben vagy a kemence pusztulása során. A tűzelőteret kívülről nagyméretű téglákkal köpenyezték. A kemence külső oldala ezekből a nagyméretű téglákból emelkedett, alapjai 3-4 sor szélességben jó állapotban megmaradtak. A kemence DK-i végéhez csatlakozott egy téglából épített hamugödör, melyhez legyező alakú téglával burkolt terület csatlakozott.

A kemence tűzterének itt a DK-i végén szintén nyílás található, de ez le volt zárva, a tűztér pedig belülről tapasztva. A magas szájnylásba három nagyméretű követ helyeztek. Ez összefüggésben lehet a téglapadlós előtérrel: a legyező formájú tér talán a kemence működtetéséhez használt fűtató helye lehetett, a szájnylásba pedig a fűtató csövet helyezték, melyet később befalaztak és belülről betapasztottak. A kemencét másik oldaláról, ÉNy-i szája felől fűtötték. A kemence munkablakai kétoldalt (DNy és ÉK) lehettek.

A helyiségben kevés jelentős üveglelet került elő, többnyire a műhely hulladékanyaga: ablakszemek, palackok, egyéb üvegedények darabjai. A fémtárgyak változatosabbak: találunk közöttük üvegfűvőcső darabját, csipeszt, ollót, késeket stb. Számos olvasztótégelyredékét találunk, nagy része a kemence tűzterében és omladékrétegében volt, ezeken kívül-belül vastag üvegrákokódás látható. Az üvegekészítés során keletkező mellékterméket – olvadékot, samottot, salakot, kvarc-kristályt, patakkavicsot – tártunk fel hatalmas mennyiségben.

Kerámia- és csontleletek kisebb számban kerültek elő, érem nincs. A kerámia nagyrészt 15. századi.

A feltárás során a 3. sz. helyiséget is kibontottuk, amely teljes egészében padlótéglával burkolt, É-i, ÉK-i része leletmentes volt.

Az épület É-i és K-i homlokzati fala előtt is nyitottunk szondákat, illetve szelvényeket. Az épületről főként K-re megtaláltuk a külső apróköves járósínt, ami valamivel alacsonyabban húzódott, mint a belső padlószint. Az épületről É-ra a kemencék kidobott maradványát figyelhettük meg.

A 4. sz. helyiségben a műhely szerkezetének megfelelően egy olyan üvegvasztó kemencét tártunk fel, amelyhez hasonló az 1. sz. helyiségben áll. A most feltárt azonban sokkal jobb állapotban van, sőt az épületben álló négy kemence közül a legjobb állapotban fennmaradt. Az épület négy helyisége két-két műhelyt foglal magába, az épület szimmetrikus elrendezésű. Mindegyik helyiségben egy-egy üveghuta áll: az elsőben és a negyedikben egy kerek kemence (olvasztó- és üvegekészítő-kemenceként azonosítottuk), a másodikban és a harmadikban pedig egy négyzetes kemence (készítő- és hűtőkemence). A harmadik helyiség funkciója a 2-nak felel meg négyzetes kemencével, a 4. helyiség pedig az elsőnek az ovális olvasztókemencével.

A negyedik helyiség feltárásával az épület szinte teljesen feltártnak tekinthető.

SZŐKE MÁTYÁS – MÉSZÁROS ORSOLYA

431. Vonyarcvashegy, Taverna

(Zala megye) LT, Ró

2005. május 10–31. között végeztünk próbafeltárást a 71. sz. út É-i oldalán, Vonyarcvashegy Ny-i szélén, a Helikon és a Radnóti utca mentén elhelyezkedő négy telek területén, lakópark építését megelőzően.

A 2178/7 hrsz. telek ÉNy-i felében egymás közelében öt objektum is előkerült (egy-egy cölöplyuk és olvasztókemence, három hulladéködör), melyek kerámia- és fémanyaga késő kelta-kora római kori, bennszülött jellegű anyag. Ezen a telken a szélső, és a telek középső részébe húzott árkunkban is találtunk gödröket, kettő viszonylag nagyobb kiterjedésű. A felszíni kemence szinte teljesen ép, az előkerült leletanyagban kuriózum, egy rovátkolt bronzsúly is akad.

STRAUB PÉTER

432. Zalaegerszeg, Ságodalja

(Zala megye) R

2005. november 2–7. között megelőző régészeti feltárást végeztünk a már működő termálfürdő bővítéséhez kapcsolódóan. Ez évben az építkezés 1. munkafázisa területen kutattunk.

A területen 1989-ben Horváth László András és H. Simon Katalin végzett terepbejárást, és lokalizált régészeti lelőhelyet; újkőkori, rézkori, és középkori leleteket találtak.

Az ásatás során 1580 m²-en 11 objektumot tártunk fel, melyek elsősorban helyezkedtek el. A leletek nagy része a középső rézkori Furhenstich-kultúra vagy Protoboleráz-kultúra korszakából származik. Kiemelkedő a 10. sz. objektumból előkerült állat alakú idol töredéke.

EKE ISTVÁN

433. Zalalövő, magyar-szlovén vasút nyomvonala

(Zala megye) Ró

2005. június 27. és október 14. között a 7+00 és a 9+60 vasúti szelvények között megelőző régészeti ásatást folytattunk. Az adott 260 m hosszú szakaszon 5–20 m szélességben kutathattuk a római kori város objektumait. Az itt talált jelenségek Ny felől az Y/1, K felől az Y/4, DK felől az Y/3 és É felől egy rövidebb szakaszon az F munkahely objektumaihoz csatlakoztak. A nyomvonal K–Ny irányban vágja át a várost, helyenként nagyon közel a Zala folyóhoz. Metszi a Borostyánkő utat is, az átkelőpont közvetlen közelében.

Az út, amely ÉK–DNy irányban halad keresztül a városon, egy részben terep-adta, részben mesterségesen kialakított bordán fut, és a jelenlegi vízparthoz közeledve sem sokat veszít szintjéből; 100–150 cm magasan kiemelkedik a tőle K-re és Ny-ra eső területekből, ezért valószínűnek tartjuk, hogy híddal ívelte át a Zalát. A hídfőközvetlen közelében minden fontos korszak épületei megtalálhatók.

A Kr. u. 1. sz. második felére keltezhető táborperiódus boronaobjektumai az Y/1 munkahely barakképületeinek folytatásai. Fölöttük a katonai periódus gerenda- és cölöpnymainál kisebb méretű boronaházak nyomai észlelhetők, melyeknek irányítása is eltér néhány fokkal az alatta lévő falakétól. Ezek fölött a városperiódus kőépületei következnek. Egy homokkőből épült ház É-i

szélét, ill. ÉNy-i sarkát tárhattuk fel. Frontja feltehetően a folyó felé nézett. Alapozása sóderes, felmenő falai a lábazat fölött esetleg vályogból épülhettek. Közvetlenül a főúttól Ny-ra tornácos terrazzopadlós épület három faoszlopának nyomait találtuk. A legterjedelmesebb kőépület egy 4. századi, gyeptvasból készült ház, amelynek az irányítása alapvetően a 2. századi kőépületével egyező. Ennek azonban déli szélét és DK-i sarkát ismerjük. Nagyobbik része a sínek alatt van. Alapozása is kőből épült. K-Ny irányban 30 m-es szakaszon ismerjük. Feltártuk még részlegesen két É-D irányú osztófalát, és K-i falából is mintegy 6 m-t.

Az eddig ismertetett objektumok az úttól Ny-ra esnek. Az út maga bazaltburkolatú volt. Nagy bazaltlapjait élükkel a földbe mélyített szegélykövek tartották a bogárhátú, kavicsos alapozású útfelszínen. A szegélykövek lehetővé tették a pontos mérést: ezen a szakaszon 6 m széles a Borostyánkő út. Mindkét oldalát árok kísérte. A Ny-i árokban egy kőből épített csatorna kiszédésének nyomait találtuk.

Az úttól K-re is vannak kőépületek. Egy háznak csak a sarka esett bele a kutatható területbe, maga az épület a vasúttal párhuzamos földút alatt volt, hasonlóan egy másik objektumhoz, amelynek azonban nagyobb része volt kutatható a feltárt területen. Ez az ÉK-DNy irányú, ÉK-i végén apszissal záródó épület terrazzopadlós volt, de a feltárt részen nem volt benne padlófűtés. Ugyanakkor a környezetében több hypocaustum-téglát is találtunk. Lehetséges, hogy az út alá eső részeit fűtötték is. Ezek az épületek a 4. századi város objektumai. Alapozásukban színvonalas kőfaragványok, épületelemek voltak, amelyek nyilván a markomannok által elpusztított 2. századi kőépületek maradványai. E késői épületek alatt egy többszörösen leégett, és megújított padlójú ház nyomait észleltük. A padlóba lemélyülő gödrök egyike Árpád-kori fazekakat tartalmazott. Ez a kor szak eddig viszonylag ritka volt ezen a lelőhelyen. Az apszisos épülettől K-re ÉNy-DK irányú út volt észlelhető. Ennek az utcának a szintje a folyó felé esett, ugyanis nem egy hídban, hanem a folyóparti kavicsos felületben végződött.

Az eddig leírt jelenségektől K felé már nem találtunk házakat, csak néhány épített tűzhely volt az egyre mélyebbre ereszkedő terepen. Ezekről K-re fekete agyagos iszapos rétegben már csak leleteket találunk, objektumokat nem. A humuszos iszapos rétegben eleinte vegyesen találtunk kerámiát és állatcsontot, mind keletebbre haladva azonban a kerámia is eltűnt, és csak állatcsontok maradtak. A főúttól mintegy 150 méternyire érte el a fekete iszappal jellemezhető római kori szint a legmélyebb pontját. Itt folyt a Zalába a római korban az a patak, amelyet a Linka-forrás táplál, és amely ma ettől mintegy 60 m-rel keletebbre van betonágyazatba foglalva. A egykori terepszint legmélyebb pontjától tovább haladva K felé lassan emelkedik a római felszín, és visszatértek a leletek is, amelyek a fekete iszapos réteget jellemezték. A legmélyebb ponttól mintegy 40 m-

re maga a réteg is megszűnt, kivilágosodott, és a stratigráfia a már az Y/3, Y/4 munkahelyekről ismert szerkezetet követte.

A terepnek a vasúti sínektől É-ra eső része (ma a Kossuth utcai házakhoz tartozó kertek déli vége) máig megőrizte az ásatások során feltárt eredeti állapotot. Itt ma is sokkal mélyebb a terepszint, mint a patak jelenlegi vonalán, melynek kialakítását – egy É-D-i irányú út menti árokba terelését – modern településrendezési érdekek indokolták. A római korban a jelenlegi patak helyén fazekasműhely volt, amelyet 2003-ban tártunk fel az Y/3-as munkahelyen, és tőle K-re még több mint 150 m hosszan sűrűn beépített részei voltak a római településnek. Ezt a településrészt, a város K-i végét tehát a római korban egy a Zalába folyó patak választotta el a városközponttól, amelynek partjain, mintegy 40–40 m széles sávban nem épültek házak, legalábbis a torkolat közvetlen közelében nem. A patakot minden valószínűség szerint ugyancsak híd ívelte át, mindkét partján találtunk ugyanis a vízfolyás irányával megegyező, tehát egymással is párhuzamos, sóderes alapozás-nyomokat a patakmeder közelében.

Az ásatás – különösen a két útárok betöltésének köszönhetően – gazdag volt leletanyagban. Az út menti kőépületek környékén különösen sok érme, az árkokban sigillata és egyéb kerámiaanyag került elő. Ezek között volt egy Pacatus műhelyéből származó tál is, az első pannoniái sigillata, amit a lelőhelyen találtunk.

Munkatársak: Harsányi Eszter és Varga Gábor.

REDŐ FERENC

434. Zalaszántó, Tátika vár

(Zala megye) Kk

2005-ben a műemlékvédelmi helyreállítást megelőzően végeztünk feltárást a vár területén.

A „B” helyiség belső tisztításakor megfigyeltük, hogy a K-i ablaknyílást valószínűleg a 19. században átépítették, és lépcsős lejáratot alakítottak ki.

A „B” helyiség külső falsíkjának kutatása során észleltük, hogy a keleti fal illetve az épület DK-i sarka erősen rongálódott, megcsúszott. Ezért annak javítása szükségessé vált. A 2005/II. szelvény É-i részén több nagyméretű kváderkövet és leomlott faltömböt találtunk, amelyek a kaputorony DNy-i sarkáról omolhattak le. A palotahelyiség előtti területen megtaláltuk a 15. századi járószintet.

A 2004. évben feltárt G1-G2- helyiség (konyhaépület) K-i falától 5,5 m-re, az É-i falának folytatásában egy pillér négyszögletes alapozását találtuk.

A déli fal G1-G2 helyiség mellett fekvő és a palota előtt fekvő szakaszának belső és külső falsíkját kerestük meg mintegy 22 m hosszúságban. A fal több helyen megtörik, vastagsága nem állandó.

Az általunk „H” helyiségnek elnevezett, É-i falhoz kapcsolódó épületet a Berg-féle felmérésen külső bástyaként ábrázolták. Ennek az épületnek a K-i falát, és az

ÉK-i sarkát tártuk fel. A 150–160 cm vastag, bazaltból épített, meszes habarccsal összekötött falat közvetlenül a sziklára rakták. A keleti falon egy ablak/lőrés nyílását tudtuk megfigyelni. Megtaláltuk a helyiség járószintjét is. Ezt a külső épületet oldalazó bástyaként építették a 15–16. században.

A konyhaépület külső falától délre, a palota Ny-i végétől a déli várfalig vezető folyosó végében, a várfalon kívül végeztünk régészeti kutatást. A szelvényben egy közel 150 cm széles, bazaltból rakott É–D irányú falszakaszt találtunk, amely a déli várfalból indul ki. Ezt a falat 4 m hosszan tudtuk követni, azonban nem találtuk meg a falnak a DNy-i sarkát. A jövő évi kutatás feladata, hogy megválaszolja ennek a falnak a várban betöltött funkcióját.

A leletanyag nagy részét edénytöredékek, kályhaszempe-töredékek, vaseszközök töredékei és faragott kő építészeti elemek alkotják.

Munkatárs: Eke István.

VÁNDOR LÁSZLÓ

435. Zalaszentiván, Kisfaludi-hegy

(Zala megye) B, V

2004. október 18. és november 19., valamint 2005. március 30. és május 30. között közműépítéshez kapcsolódó megelőző régészeti feltárást folytattunk a lelőhelyen. A vízvezeték nyomvonala É–D-i irányban vágta át a földvár belsejét, és a sáncokat. A 2 m széles, 5 m hosszú szelvényekkel 995 m²-en 243 objektumot dokumentáltunk. A felszín alatt 30–400 cm mély fekete, leletekben gazdag régészeti kultúrrétegre bukkantunk, ennek leásása után körvonalazódtak a sárgásbarna altalajban az objektumok foltjai. A leletanyag zöme a késő bronzkorból, az urnamezős kultúra időszakából származik. A másik jelentős leletcsoport a kora vaskori Hallstatt kultúra anyaga, amely korszakból több ún. tűzikutya is előkerült. Egy gödörben kelta gyanús kerámia volt. A késő bronzkori leletek között homokkőből faragott balta öntőmintáját, bronzsalakot, egy ép bronzsarlót, két bronzkést, egy fibula kisebb darabját, orsógombokat, tűzhely környékére állított ép edényeket találtunk. Kiemelkedő az állatcsontanyag, több nagy agancstöredék is előkerült. Egy nagyméretű gödör alján egy teljes lóvázat bonítottunk ki.

Az objektumok között vermek, hulladéktároló gödörök, cölöplyukak, földbe mélyített házak részletei, tűzhelyek voltak.

Az ún. Vörös sánc K-i végének az átvágása során dokumentáltuk a sánc és az előtte lévő árok viszonyát. A legfelső vastag réteg valóban átégett, vörös volt. Megállapítottuk, hogy a sáncot a késő bronzkori kultúrrétegre hordták fel, ez alatt még újabb bronzkori objektumokat találtunk. A sánc és az árok rétegeiben sajnos alig volt lelet, a néhány jellegtelen oldaltöredék kronológiai következtetések levonására nem nyújt lehetőséget.

Október 12-én reggel szakfelügyeletünk mellett megkezdték a vízvezeték munkaárkának az ásását. A ki-

jelölt 157 m hossz utolsó 20 méterének munkaárkában, a földvár déli szélénél lettünk figyelmesek a munkagödör K-i falában régészeti kultúrrétegre, de konkrét objektumot ebben a metszetben sem, sem az árok Ny-i falában nem láttunk.

Munkatárs: Molnár József technikus.

SZÁRAZ CSILLA

436. Zamárdi, Fő utca 46.

(Somogy megye) B

Tulajdonosi bejelentés nyomán 2005. április 7–8-án leletmentést végeztünk a telken. Déli végében, a mandulás ültetvény után, a szőlőtelepítmény és a telek Ny-i szélén, a kerítés mellett csemete számára ásott gödörben kerámiatöredékeket, csontokat észleltek.

A helyszínen egy kb. 190×150 cm átmérőjű gödör-objektum rajzolódott ki, amelynek Ny-i szélét metszette az É–D irányú kerítés (a gödör egy része átnyúlt a szomszéd telekre). Két-három ásonyomban (40–50 cm mélyen) nagy mennyiségű kerámiatöredék, kalcinált emberi csontok, hamvak, állatcsontok voltak bolygatott állapotban, többnyire másodlagos helyzetben. A hamvak elsősorban a gödör déli felében jelentkeztek. Mennyiségükből ítélve nem egy halott hamvait tartalmazta a sír. Bontás közben egyértelművé vált, hogy a kuszaság ellenére egy szőrt hamvasztásos bronzkori temetkezésről van szó, amelyet egy több évtizeddel ezelőtti ráásás bolygatott meg, ill. dűlt szét. Az objektum szélén körben nagyobb méretű edények oldal- és peremtöredékei sorakoztak élükre állítva, mintegy kibélelve a sírgödört. Középrészen a dűlt sírban a kerámiatöredékek alatt – de az utólagos bolygatás következtében nem összefüggő rétegben – vörösen átégett a gödör feneké.

A sírgödör déli ívét nem tudtuk teljesen kibontani, mivel ide benyúlt egy fa gyökérzete. Feltehetően itt is folytatódott az oldaltöredékekkel való kibélelés. A gödör nagy mennyiségű bronzkori kerámiát (Somogyvár-Vinkovci kultúra?), hamvakat tartalmazott.

A leleteket a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatóságára szállítottuk be.

Munkatársak: Ambrus Edit rajzoló, Sipos Gábor.

BÁRDOS EDITH

437. Zamárdi, 65101. sz. elkerülő út

(Somogy megye) R, B, LT, Ró, A

A Zamárdit elkerülő út nyomvonala a község belterületétől K-re 300–500 m-re húzódott. A nyomvonalat érintő lelőhelyek egy É–D-i irányú, a Balatonba folyó egykori vízfolyás K-i, erősen szétterülő partján, az alábbi sorrendben és É–D-i irányban haladva, helyezkedtek el. A víz közelében nagyon lankás, valamint a K felé meredekebb, erodálódó, de természetes védelmet is nyújtó térszín rendkívül kedvező településföldrajzi környezetet teremtett az itt megtelepült különböző korok embereinek.

2005. július 20. és október 25. között összesen 27 195 m²-t tártunk fel a nyomvonalnak mintegy 80%-án. Csak az É-i erdős, mocsaras 100 m-es és a déli 200–250 m-es, korábbi földbányászással kiszedett terület volt leletmentes. Hat korszak maradványait fedeztük fel 4 lelőhelyen, ami összhangban volt az előzetes terepbejárás és hatástanulmány eredményeivel. Összesen 1421 objektumot különítettünk el.

A 89. sz. lelőhely 7720 m²-nyi területén 643 objektumot tártunk fel, melyek egy rézkori, egy kora és egy késő bronzkori, egy kelta, egy római kori településhez, és egy avar kori kohótelephez tartoztak.

Az 58/a sz. lelőhely 3340 m²-én feltárt 182 objektuma egy késő bronzkori, egy kelta, egy római kori település, és egy avar kori kohótelep része volt.

Az 58/b sz. lelőhely 7875 m²-én előkerült 122 objektum egy kora és egy késő bronzkori, egy kelta, egy római kori településhez, és egy avar kori kohótelephez tartozott.

Az 56. sz. lelőhely 8260 m²-én feltárt 474 objektum egy kora és egy késő bronzkori település, egy kelta temető, egy római kori település, és egy avar kori kohótelep része volt.

A legkorábbi időszakot a *középső rézkori* Balaton-Lasinja kultúra néhány tárológödre és egy gödörháza képviselte (89. lh.). A *kora bronzkori* Somogyvár-Vinkovci kultúra időszakából származott néhány verem (89., 58/b, 56. lh.).

A *késő bronzkori* urnamezős kultúra időszakából nagy kiterjedésű teleprészleteket tártunk fel mind a négy lelőhelyen, amelyek jórészt méhkas alakú tárológödrökből álltak. A legnagyobb és legjellegzetesebb telepet az É-i 89. sz. lelőhelyen lokalizáltuk. Külön kell megemlítenünk egy olyan objektumcsoportot a 89. lelőhelyről, amely egymással párhuzamos, két sorban elhelyezkedő, a nyesett felszínen kb. 80–90 cm átmérőjű, 40–50 cm mély gödrökből állt. Ezeket a gödröket valószínűleg cölöpök számára ásták ki, amelyek a földfelszín fölött lévő padlószintű faépítményt tarthattak. A méhkas alakú vermek egyikének alján egy fazekat találtunk, amelyet a verem aljáról lemélyített beásásba helyeztek el. Előkerült egy olyan nagyméretű hombár alsó része is, amelyet szintén tárolás céljából ástak a földbe. Voltak olyan gödrök is a lelőhelyen, amelyek másodlagos helyzetű embercsontokat tartalmaztak. A Zamárdiban feltárt teleprészlet kerámiaanyagában az urnamezős kultúra idősebb periódusára (HA A1) jellemző típusok a meghatározók.

Az 56. sz. lelőhelyen egy birituális *kelta kori* sírmezőnek mintegy 20 sírját dokumentáltuk. A csontvázas sírok DK–ÉNy-i tájolásúak voltak. A csontvázas rítusú sírokból nyakláncok, lekötött lábú, valamint gombos díszű fibulák, egy Dux-i típusú fibula, jellegzetes, üveggyöngyök, dudoros karikaékszerek (kar- és lábpercek), szaproperit karperecek, bronzból készült hólyagos lábpercek kerültek elő. Egy gyermeksírban több, egymáshoz rögzített sorokból álló, bronz nyak-

láncnak gyanta vagy borostyán karikafüggője volt. Viszonylag nagy számban találtunk gyűrűket, egy sírban több darabot is. Vasszerelések övét több férfisírban dokumentáltunk. A halottak mellé számos edényt tettek. A hamvasztásos sírokban is megtaláltuk az elhunyt ékszereit, fegyvereit vagy használati eszközeit, így két hamvasztásos sírban összehajtogatott vaskard, illetve egy lándzsacsúcs volt, edénymellékletek és egyéb vas tárgyak mellett. Az egyik nagyméretű sírgödörben több edény mellett bronzból készült, apró, feltehetően stilizált állatfigurát ábrázoló tárgyat találtunk, amely valamilyen rátétdísz lehetett. Néhány csontvázas sír felső részén és egyik végén sírt jelölő homokkődarabokat fedeztünk fel.

A *késő kelta időszak* telepeit cölöpszerkezetes, földbe mélyített, téglalap alaprajzú épületek jellemzik (89., 58/a, 58/b lh.). Az építmények többnyire két ágasfászelemen szerkezetűek voltak. Néhány esetben bélés-tartó- vagy tetőtartó cölöpöket, illetve padkát figyeltünk meg a hosszanti oldalon. Némelyik építmény hosszabb használatát jelzi a többször megújított, lesározott, lejárt padló. Az épületek szerkezete az általánosnak tekinthető. Több esetben észleltünk szuperpozíciót egyes kelta kori objektumok (ezen belül építmények) között is. A telepobjektumok közül a nagyméretű és igen mély gödröket, vermeket emelhetjük még ki. A Zamárdiban feltárt teleprészletek a késő kelta korszakba (LT D) keltezhetők, pontosabb datálásra a leletanyag teljes feldolgozása után nyílik mód. Azonban már jelen ismereteink szerint megállapítható, hogy a teleptől D-re, az 56. sz. lelőhelyen feltárt és a fentiekben ismertetett temető korábbi, nem a telep lakossága létesítette!

A nyomvonalon mind a négy lelőhelyen feltártuk a *római kor* földbe mélyített épületeit és kemencéit. Leletanyaguk közül kiemelhetjük a terra sigillata edények töredékeit, egy mécsést, valamint néhány pénzérmét. A teleprészletek a Kr. u. 2–3. századra keltezhetők.

A nyomvonal domináns korszakát az *avar kor* jelenti, ugyancsak mind a négy lelőhelyen. A nyomvonal nagy részén (a 89. sz. lelőhely É-i része kivételével) végighúzódik egy Kr. u. 7–9. századi vaskohászati centrum. Több hatalmas kiterjedésű műhelygödört, közel 100 ércpörkölő-gödört, másfél tucat kohót (ezek közül a legjobb állapotúak a 89. sz. lelőhelyen voltak), néhány újraizzító tűzhelyet és 1–2 kovácsműhelyt tártunk fel. Két esetben megtudtuk figyelni azt, hogy a kohót, illetve a kohó és újraizzító tűzhely együttesét tetőzet védte. A nagy mennyiségű letehből (kerámia, állatcsont, fűvőcső, salak, vaseszközök stb.) egy teljesen ép, faragott csonttégelyt emelhetünk ki, amin, többek között, egy lóábrázolás vehető ki (58/a-58/b lelőhely földesút korekció). A korabeli vasgyártás folyamatának minden elemében helyben folyhatott, még a felszín közeli gypvasérc lelőhelyek is a közvetlenül szomszédos vízfolyás partjain húzódhattak.

Részben a korabeli kohászok élelmézését szolgálta a közel 100 kenyérsütő kemence, amelyek közül többet

több ízben (néhányukat 5-ször!) megújítottak. Néhány esetben a kemencét védő tetőszerkezet nyomait is meg tudtuk figyelni. Számos épület és ház is napvilágra került. A kisebb-nagyobb épületek 2, 4 vagy 6 tartócölöpös szerkezetűek voltak. Többnyire ÉK-i sarkukban volt kőből rótt vagy agyagból épített, illetve falba vájt kemence, tűzhely. Az 56. sz. lelőhely egyik épületében meglettük a leégett faszerkezetű fal maradványait. Az épületek jórészt lakóházként funkcionáltak. Egy részükben egy kupacban napvilágra került szövőszéknehezékek a szövés-fonásra, a hálónéhezékek a közeli halászatra utaltak. Az egyik gödörből napvilágra került nagy mennyiségű, különböző típusú, ép és töredékes őrlőkő, melyek feltehetően eltérő típusú szemestermények őrlésére szolgáltak.

A feltárt objektumbőség (közel 580!) arra utal, hogy egy, az avar korban kiemelkedő szerepű vaskohászati és települési centrumot tártunk fel több mint 1 km hosszúságban és 25–30 m szélességben. A különböző kohászati és települési objektumok azonban nem egy időben funkcionáltak, ugyanis a kora avar kortól a késő avar korig, legalább 200 éven keresztül megfigyelhetők az itt tevékenykedő emberek nyomai. Erre a korabeli leletanyag és az egymásra ázott objektumok utalnak. Az előzetes vizsgálatok alapján annyit jelenthetünk ki, hogy a településobjektumoknak csak egy része tartozott a kohótelep(ek)hez, más részük rendre felülrétegezte a kohászati jelenségeket. Közeli temetőre, esetleg helyben elhunytakra utalhat 3 avar kori temetkezés az 56. sz. lelőhelyen.

Valószínűleg avar kori lehet két út maradványa. Az egyik É-D-i (58/a lh.), a másik Ny-K-i irányban (58/b lh.) szelte át a nyomvonalat. Az 58/a lelőhely keletkezését behatárolja, hogy az út metszett avar kori kohászati objektumot, de az utat is vágta ércpörkölt. Az út nyomvonalát a II. József kori I. katonai felmérés térképe is rögzíti, tehát ez az út még hosszú évszázadokon át is használatban lehetett. Az 58/b lelőhelyet átszelő út legnagyobb megfigyelt szélessége 7,5 m volt. Két periódusát tudtuk megkülönböztetni. Vágott kohászati objektumokat, de az alatta levő ércpörköltök hamus, faszenes betöltése az út szintjén is jelentkezett, vagyis az erősen erodálódó domboldalon levő út nem lehetett sokkal későbbi az alatta levő kohászati jelenségeknél. Rádásul az út felszínén avar korinál fiatalabb leletet nem, de annál több vassalakat találtunk.

A vaskohászati telep közelében, a fent említett vízfolyástól Ny-ra, a kohóteleptől mindössze 400–500 m-re tárta fel a közelmúltban Bárdos Edith a Kárpát-medence eddig ismert egyik legnagyobb avar kori temetőjének egy részletét, mintegy két és félezer sírt. Az ebben a temetőben is sejthető germán (langobard, gepida) népesség jellegzetes pecsételt kerámiája, hatcölöpös háztípusa, valamint bronzból és vasból készült fülkanalas hajtűi és pipereeszközei tűntek fel az általunk jelenleg kutatott kohótelepen is.

Munkatársak: Hornok Péter, Somogyi Krisztina, Varga Sándor régészek; Barta Gábor, Bánhalmi Ildikó, Gyer-

gyádes Tibor, Molnár László, Szőke Gábor, Vajdics István technikusok.

GALLINA ZSOLT

438. Zomba, Felső-Patlan

(Tolna megye) Kö

2005. április 6-i terepbejárásunk során Zomba É-i szélétől kb. 2 km-re ÉK-re, a Patlani-víz K-i oldalán magasodó széles dombhát teljes szélességében középkori cserepeket gyűjtöttünk, a patakkal párhuzamosan kb. 600 m hosszan. A domb 150 m magas tetején, nagyjából a lelőhely közepével egy vonalban nagy területen, ritkán látható intenzitásban figyeltünk meg középkori templomra utaló téglá- és kőtörmelék, valamint több tucat kiszántott csontvázhhoz tartozó embercsontot. A mélyszántás hihetetlen pusztítást végzett, az építőanyag központjának számító kb. 20×15 m-es helyen a törmelék szinte összefüggően borította a felszínt. A település a középkori Patlan faluval azonosítható, amelynek egyháza a felszínről előkerült S-végű hajkarika alapján korai eredetű lehet.

Munkatárs: B. Kohári Gabriella (KÖH, Pécs).

K. NÉMETH ANDRÁS – ÓDOR JÁNOS GÁBOR

439. Zsennye, Megye eleje-dűlő

(Vas megye) B, Á, Kö

2005. április 5-én helyszíni szemlét végeztem a község ÉNy-i határában. A gutatöttösi határhoz közel, a Zsennyre leágazó műúttól Ny-ra, a Megye eleje nevű dűlőben és attól É-ra, a Cecília (Cicerle) kápolnától D-re található területen két, egymástól nagyjából elkülönülő lelőhelyet lokalizáltunk.

Az egyik a bányatelek É-i részében, közel a kápolnához, egy kis dombocskán található. Árpád-kori és középkori kerámiát gyűjtöttünk. Kiterjedése 100×120 m, iránya É-D.

A másik az előbbi D-re mintegy 200 m-re, közelebb a Sorok-patakhöz, egy a tájból jobban kiemelkedő, elnyúló, K-Ny-i dombocskán található. Bronzkori kerámiát gyűjtöttünk. A lelőhely igen intenzívnek tűnik, 220×250 m kiterjedésű, K-Ny irányú.

Jelenségeket egyik helyen sem figyeltünk meg.

Munkatárs: Vámos Gábor.

ILON GÁBOR

440. Zsira, Belső két árokköz

(Vas megye) Rő, Kö

2005. október végén–november elején szélérőműpark létesítését megelőző terepbejárást végeztünk a település határában. A leendő 2 sz. erőmű helyén római kori, a 6. sz. erőmű helyén középkori edénytöredékeket gyűjtöttünk. A leletek a soproni Liszt Ferenc Múzeum Régészeti osztályára kerültek.

ILON GÁBOR

Korszakmutató – *Index of Periods*

A mutatóban szereplő szám a lelőhely sorsszámát jelöli.

ŐSKOR 1, 7, 11, 16, 38, 42, 43, 45, 72, 85, 96, 97, 102, 103, 110, 121, 129, 134, 150, 152, 154, 183, 184, 202, 214, 217, 226, 227, 236, 240, 263, 264, 278, 281, 284, 286, 292, 302, 304, 310, 313, 319, 324, 326, 330, 339, 342, 353, 356, 358, 360, 362, 364, 372, 378, 384, 388, 401, 409, 424, 426

Őskőkor 11, 196, 234?, 246, 249, 319, 388, 408

Aurignacien kultúra 202

Újkőkor 3, 4, 5, 6, 10, 13, 22, 25, 30, 68, 83, 89, 93, 94, 104, 106, 114, 120, 122, 150, 156, 161, 162, 172, 177, 178, 179, 187, 188, 190, 198, 203, 205, 232, 233, 234, 238, 241, 242, 250, 255, 259, 265, 266?, 268?, 298, 303, 305, 313, 315, 318, 321, 333, 334, 354, 359, 382, 385, 389, 397

Alföldi vonaldíszes kerámia kultúrája 3, 4, 5, 179, 188, 241, 305

Bükk kultúra 187, 188

Dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrája 4, 22, 30, 68, 89, 150, 162, 198, 205, 233, 303, 313?, 321, 333, 334, 382

Dunántúli vonaldíszes kultúra – keszthelyi csoport 30, 205

Esztári csoport: 120, 177, 187, 188, 190

Kottafejes kerámia kultúrája 4, 89, 162, 382

Lengyeli kultúra 268, 381, 385, 407

Sopot-Bicske kultúra 321

Szakálhádi kultúra 3, 4, 5, 93, 94, 187, 190, 242

Tisza-kultúra 238

Zselízi kultúra 68, 89, 233

Rézkor 1, 2, 4, 6, 9, 14, 21, 22, 23, 24, 42, 43, 86?, 88, 89, 90, 98, 106, 136, 141, 142, 153, 155, 162, 173, 177, 203, 205, 225, 235, 238, 241, 242, 243, 260, 261, 268?, 321, 333, 336, 337, 338, 340, 343, 349, 359, 364, 373, 379, 381, 382, 385, 386, 413, 420, 432, 437

Badeni kultúra 9, 21, 22, 24, 89, 136, 153, 162, 203, 235, 241, 242, 261, 373, 382, 413

Balaton-Lásinja kultúra 21, 22, 23, 30, 141, 142, 155, 336, 337, 340, 381, 437

Bodrogresztúri kultúra 1, 136, 177

Bolerázi kultúra 1, 2, 21, 22, 24, 88, 141, 321, 432

Ludanicei csoport 86, 88, 136, 265

Tiszapolgári kultúra 4, 173, 225, 364

Bronzkor 2, 9, 14, 21, 22, 23, 24, 26, 29, 33, 43, 48, 49, 56, 64, 83, 87, 89, 90, 95, 98, 101, 104, 105, 114, 114, 118, 119, 123, 125, 126, 127, 128, 148, 150, 155, 157, 158, 159, 161, 162, 196, 197, 199, 200, 203, 205, 217?, 218, 222, 224, 225, 229, 233, 234, 235, 238, 244, 248, 250, 255, 256, 273, 275, 276, 277, 279, 282, 284, 285, 289, 290, 291?, 293, 294?, 295, 296, 297, 299, 300, 303, 309, 313, 315, 316, 318, 319, 325, 326, 330, 331, 349, 350, 354, 355, 361, 363, 365, 368, 370, 371, 377, 386, 387, 388, 389, 391, 392, 393, 396, 402, 403, 405, 414, 420, 423, 425, 426, 435, 436, 437

Gáva-kultúra 117, 118, 119, 225, 279, 295, 420

Halomsíros kultúra 23, 24, 95, 114, 123, 229

Harang alakú edények kultúrája 49

Hatvani kultúra 101, 162, 196, 389

Kisapostagi kultúra 21, 24, 303

Kyjatice-kultúra 387, 388

Makó-kultúra 43, 87, 95, 101

Mészbetétes edények népe kultúrája 23, 24

Nagyrévi kultúra 49, 101, 203

Somogyvár-Vinkovci kultúra 21, 22, 24, 159, 436?, 437

Urnamezős kultúra 23, 43, 64, 87, 235, 354, 361, 423, 426, 435, 437

Vatya-kultúra 43, 95, 162, 203, 354, 355, 365

Vaskor 10, 64, 83, 90, 99, 138?, 141, 218, 236?, 237, 294?, 298, 319, 354, 426, 435

Hallstatt kultúra 64, 104, 356, 435

Szkíta kor 34, 103, 136, 173, 178, 181, 235, 255, 288, 291?, 297, 343, 407

La Tène-kor 6, 29, 40, 49, 54, 63, 64, 68, 83, 93, 107, 127, 135, 136, 137, 143, 160, 177, 185, 196, 197, 202, 203, 207, 209, 233, 234, 235, 238, 255, 256, 260, 273, 277, 282, 303, 305, 313, 318, 336, 344, 349, 356, 358, 359, 366, 388, 414, 431, 437

RÓMAI KOR 8, 9, 14, 15, 17, 23, 24, 26, 27, 45, 49, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 84, 92, 110, 130, 131, 132, 142, 146, 150, 154, 155, 163, 165, 166, 167, 168, 197, 204, 213, 219, 220, 223, 224, 227, 257, 269, 303, 310, 311, 313, 323, 326, 327, 329, 330, 331, 338, 349, 356, 357, 379, 380, 383, 402, 404, 426, 431, 433, 437, 440

Római kori barbár (szarmata) 1, 10, 11, 12, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 87, 88, 89, 91, 95, 101, 104, 105, 106, 115, 118, 119, 121, 122, 124, 136, 137, 149, 156?, 157, 160, 162, 171, 172, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 184, 185, 190, 191, 192, 193, 196, 202, 203, 206, 207, 208, 209, 214, 217, 221, 222, 225, 226, 234, 235, 236, 238, 243, 250, 259, 264, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 286, 289, 291, 293, 294, 295, 297, 299, 302, 318, 364, 367, 369, 372, 388, 406

NÉPVÁNDORLÁS KOR 9, 49, 83, 91, 134, 141, 190, 196, 201, 203, 256, 299, 336, 340, 343, 364, 368

Avar 1, 10, 11, 21, 22, 23, 40, 63, 87, 95, 104, 123, 136, 137, 139, 140, 162, 172, 176, 180, 184, 192, 194, 203, 206?, 210, 233, 234, 235, 238, 240, 265, 298, 306, 307, 354, 362, 364, 370, 386, 437

Germán 156?, 192, 386

Keszthely-kultúra 9

HONFOGLALÁS KOR 100, 118, 146, 164, 297, 298, 354

ÁRPÁD-KOR 5, 9, 10, 11, 14, 16, 23, 31, 38, 39, 40, 44, 46, 50, 58, 59, 64, 80, 81, 83, 95, 96, 97, 98, 101, 102, 103, 104, 113, 114, 118, 119, 122, 129, 131, 135, 136, 137, 141, 143, 150, 153, 154, 155, 158, 159, 161, 162, 165, 168, 169, 171, 172, 174, 177, 182, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 197, 198, 199, 203, 205, 206, 213, 215, 217, 221, 226, 227, 231, 232, 234, 235, 236, 238, 239, 240, 245, 247, 251, 252, 253, 264, 275, 277, 282, 283, 284, 285, 287, 295, 297, 298, 299, 301, 304, 308, 310, 313, 314, 315, 318, 328, 330, 339, 340, 345, 347, 354, 357, 364, 366, 368, 377, 384, 390, 399, 401, 407, 415, 421, 424, 439

KÖZÉPKOR 25, 32, 42, 45, 52, 53, 57, 63, 80, 81, 82, 84, 85, 92, 95, 100, 108, 111, 116, 145, 147, 148, 152, 188, 195, 196, 202, 211, 217, 218, 231, 239, 240, 242, 262, 273, 301, 302, 304, 312, 318, 320, 324, 326, 346, 348, 349, 352, 355, 388, 394, 395, 398, 402, 412, 422, 426, 427, 428, 429, 430, 438, 439, 440

Késő középkor 7, 9, 11, 14, 18, 19, 31, 37, 38, 39, 50, 51, 55, 58, 59, 79, 91, 97, 103, 104, 108, 109, 110, 112, 115, 117, 118, 119, 121, 127?, 149, 150, 154, 155, 157, 158, 161, 162, 165, 168, 170, 197, 198, 203, 205, 212, 216, 227, 228, 230, 234, 238, 245, 247, 250, 253, 254, 265, 269, 270, 274, 275, 308, 327, 330, 335, 341, 347, 354, 356, 357, 358, 360, 364, 374, 375, 376, 382, 410, 415, 416, 418, 434

ÚJKOR 59, 115, 123, 212, 218, 269, 290, 367, 409, 413

Kora újkor 14, 25, 54, 56, 79, 110, 117, 119, 150, 151, 157, 167, 168, 170, 203, 224, 247, 253, 274, 322, 335, 341, 375, 376, 410, 411, 416, 417, 418, 419, 425

Török kor: 50, 51, 54, 56, 57, 58, 59, 129, 375

ISMERETLEN KOR 20, 28, 35, 47, 66, 77, 133, 144, 258, 271, 272, 332, 351

Szerzői névmutató – *Index of Authors*

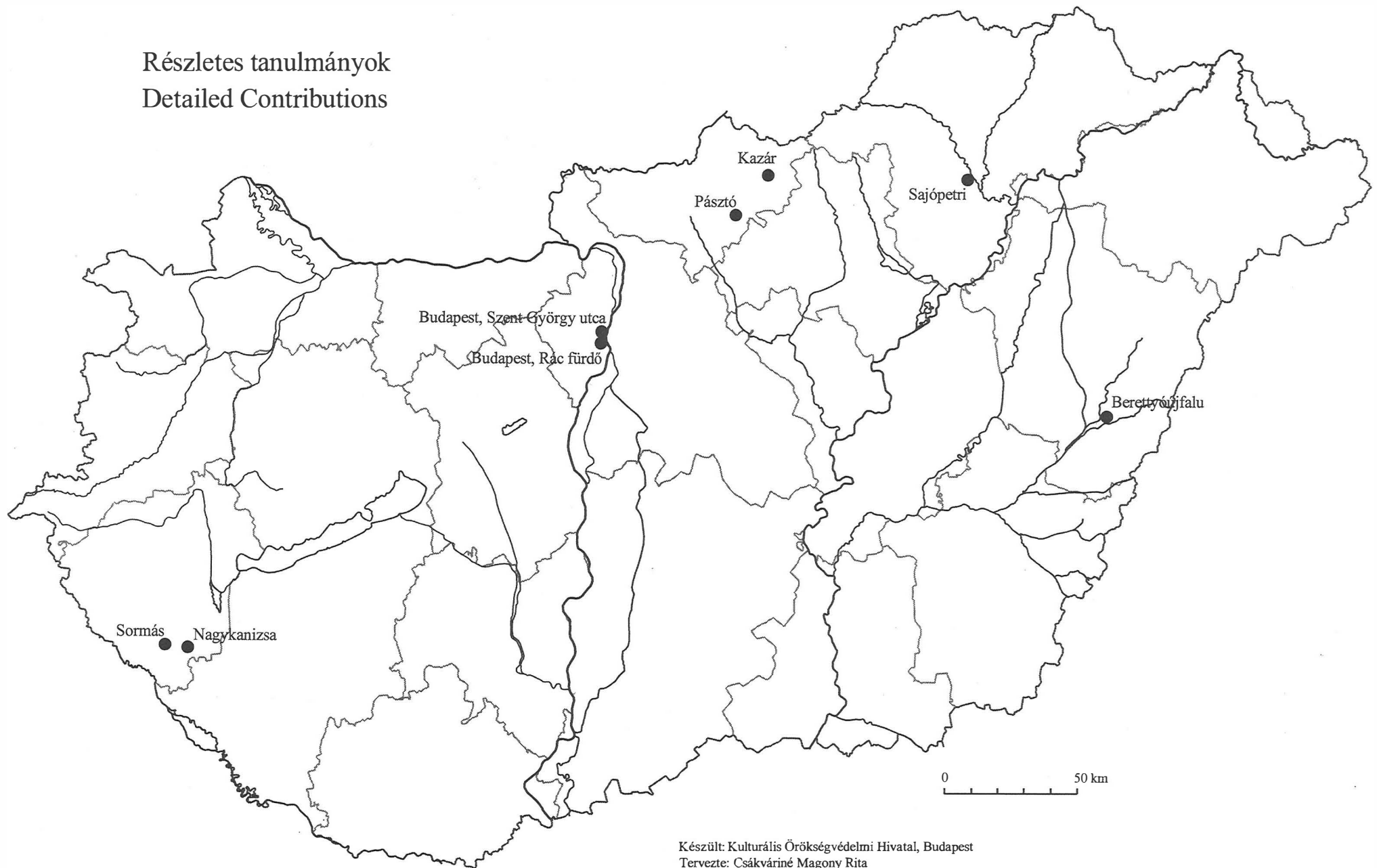
Almássy Katalin	34, 210, 279, 282, 284, 291, 292, 293, 294, 295	Gabrieli Gabriella	357
Anders Alexandra	177, 178, 179, 188, 192	Gallina Zsolt	155, 203, 216, 437
Astaloş, Ciprian	283, 295, 296, 300, 397	Gábor Olivér	220, 237, 322
Aszt Ágnes	232, 251, 377	Gere László	267
Babolcsi Andrea	286, 295, 399	Gergely Balázs	208, 222, 280, 288, 295
Bajzik Annamária	404	Gindele Róbert	209, 282, 291, 293, 294
Bakos János	210	Gróf Péter	428, 429
P. Barna Judit	9, 150, 198, 213	Guba Szilvia	271
Batizi Zoltán	253, 412, 413, 415, 416, 417, 418, 419	Gulyás Gyöngyi	95
Bárdos Edith	436	Gyucha Attila	35, 40, 103, 206, 221, 225, 307, 364
Bejinariu, Ioan	209, 282, 299	Gyuricza Anna	84, 91
Belényesy Károly	25, 386	Hable Tibor	56, 58, 59, 62
Benda Judit	50, 58, 59	Hansel Balázs	2
Beszédes József	90	Havas Zoltán	64, 67, 70
T. Bíró Katalin	266	Hágó Attila	283, 289
Bíró Szilvia	15, 167, 402	B. Hellebrandt Magdolna	160, 343, 389
Bocz Péter	210	Honti Szilvia	24
Borhy László	219	Horváth László	83, 256, 321
Bóka Gergely	136	Horváth M. Attila	83, 86
Budai Balogh Tibor	63, 74	Ilon Gábor	42, 108, 227, 240, 268, 270, 304, 333, 335, 341, 358, 360, 379, 382, 384, 385, 439, 440
Buzás Gergely	427	Istvánovits Eszter	208, 279, 280, 284, 286, 292, 295
Crişan-Bâcuet, Dan	209	Jakab Attila	282, 297
Crişan-Bâcuet, Sanda	209, 305	Jenei Anita	316, 378, 401
Csirke Orsolya	8, 26	Juhász Irén	363
Czifra Szabolcs	184	Kalácska Róbert	96
Dani János	114, 120	Kádas Zoltán	209, 281, 289, 300, 305
Danyi József	5, 46, 107, 126, 242, 420	Kárpáti Zoltán	64, 79
Dinnyés István	3, 99, 100, 162, 250, 259	H. Kérdő Katalin	68
T. Dobosi Viola	249	Kirchhof Anita	61, 69, 73, 77, 78
Domboróczki László	6, 11, 106, 127, 156, 196, 234, 241, 255	Kis Attila	136
Ecsedy István	98, 99	Kiss Gábor	411
Eke István	432	Kiss Péter	19
Endrődi Anna	89	Kolozsi Barbara	171, 174, 185, 189
Éder Katalin	84	Koppány András	151, 267
Farkas Csilla	269, 310, 349, 350, 374, 409	Korom Anita	87
Fekete Zoltán	136	Kovács Ágnes	4, 94
Feld István	346, 355, 422	Kovács Eszter	85
Fodor László	105, 157, 186, 243	Kovács Katalin	172, 173, 183
Freeden, Uta von	386	Kovács Péter	27
Gaál Attila	373	Kovács István	427, 428, 429

Költő László	204, 205, 229, 252, 314, 404	Németh Péter Gergely	24, 303
Kővári Klára	164, 212, 248, 265, 361, 413, 414	Nováki Gyula	263
Kulcsár Valéria	13, 137, 407	B. Nyékhelyi Dorottya	52
Kvassay Judit	141, 261, 339, 340	Ottományi Katalin	49, 144
Lassányi Gábor	71, 75, 76, 84	Ódor János Gábor	131, 146, 348, 352, 366, 394, 438
T. Láng Orsolya	60, 65, 72	Palágyi Sylvia	8, 20, 26, 311, 323
László Csaba	109, 317	Paluch Tibor	123
László János	390	Papp Adrienn	54
Lázár Sarolta	143	Parkinson, William A.	225
Lichtenstein László	264	Patay Róbert	136, 137, 217
Liska András	39, 228, 362	S. Perémi Ágota	140, 233
Losonczi Máté	45, 244, 324, 331, 332, 396	Pesti Krisztina	137
Lovász Emese	245	Petényi Sándor	16, 18, 130
Magyar Károly	51	Pintye Gábor	218, 277, 279, 298, 301, 302, 424
Majcher Tamás	113	Polgár Péter	92, 102, 201, 273, 334, 381, 426
Maráz Borbála	89	Pop, Dan	209, 283, 289
Markó András	408	Pop, Horea	209, 282, 300
Maróti Éva	403	Pusztai Tamás	112, 161, 230, 247, 345, 400
Marta, Liviu	209, 281, 282, 283, 289	Raczky Pál	172, 177, 178, 179, 188, 192, 202, 319, 388
Marton Tibor	2	Rainer Pál	425
Matei, Alexandru	209, 282	Rajna András	1, 101
Márkus Gábor	173	Rácz Miklós	109, 347
Medgyesi Pál	35, 37, 38	Rácz Tibor	135, 137, 138, 139, 235
Mészáros Orsolya	430	Redő Ferenc	433
Mészáros Patrícia	124, 367, 371	Regenye Judit	233
Miklós Zsuzsa	29, 44, 48, 111, 125, 128, 133, 145, 147, 258, 272, 320, 325, 351, 391, 392, 393	Reményi László	89
Molnár István	22, 23, 153, 303	Repiszky Tamás	43, 327
Molnár Zsolt	209, 300, 305	Rezi-Kató Gábor	387
Mordovin, Maxim	375	Ringer Árpád	246
Mráv Zsolt	132, 163	Rosta Szabolcs	353, 354
Müller Róbert	423	Rózsa Zoltán	41, 264, 306, 328
Nagy Andrea	137, 406	Sana, Daniel	209, 281, 299
Nagy Emese Gyöngyvér	177, 178, 188, 192	Sápiné Turcsányi Ildikó	36
Nagy Márta	33, 279, 282, 297, 309, 398	Sárosi Edit	148
M. Nepper Ibolya	115, 116, 117, 118, 119, 170	Schmidtmayer Richárd	17, 224
K. Németh András	32, 47, 131, 211, 231, 312, 313, 348, 352, 366, 394, 395, 438	Scholtz Róbert	276, 278, 279, 286, 287, 290, 299, 424
Németh Patrícia	197, 326, 356	Sebők Katalin	176, 187, 190, 191, 192, 193, 194
Németh Péter	285	Serlegi Gábor	21
		Siklódi Csilla	235
		Simon Zoltán	158

Sipos Carmen	22, 23	Tankó Károly	122, 318, 372, 405
Somogyi Krisztina	7, 154, 410	Terei György	83
Somogyvári Ágnes	134	Thúry László	151
Sosztarits Ottó	380, 383	Tokai Zita Mária	30, 142, 260, 336, 337
Sóskuti Kornél	124, 367, 371	Tomka Gábor	274, 308, 375, 376
Straub Péter	262, 359, 431	Tomka Péter	165, 168
Sümegi József	29	Tóth Anikó	86, 88
Szabó Ádám	223	Tóth János Attila	28, 66, 129
Szabó Gábor	176, 187, 190, 191, 193, 194, 195	Vaday Andrea	207
D. Szabó László	115, 116, 117, 118, 119, 121, 170	Váczai Gábor	169, 172, 173, 178, 180, 181
Szabó Miklós	344	Vándor László	31, 434
Szalontai Csaba	10, 104, 226, 236, 238, 368, 369, 370	Veres János	200, 342
Számadó Emese	219	Végh András	55, 56, 57
Száraz Csilla	159, 338, 435	Vicze Magdolna	355, 365
Szentpéteri József	354	Vida Tivadar	386
V. Székely György	134, 215	Virag, Cristian	295, 296, 300, 397
Szilas Gábor	64	M. Virág Zsuzsanna	68, 88, 89
Szolnoki László	175, 182, 254	Virágos Gábor	275
Szörényi Gábor András	199, 315	Voicsek Vanda	137
Szőke Mátyás	430	Wicker Erika	12, 214
Szőnyi Eszter	166	Sz. Wilhelm Gábor	368, 369, 370
Takács Károly	14, 110, 239, 329, 330, 421	Zádor Judit	53, 80, 81, 82
		Zimborán Gábor	93, 97
		Zsidi Paula	64
		Zsoldos Attila	149

Térképek – *Maps*

Részletes tanulmányok
Detailed Contributions

Öskor
Prehistory

Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita

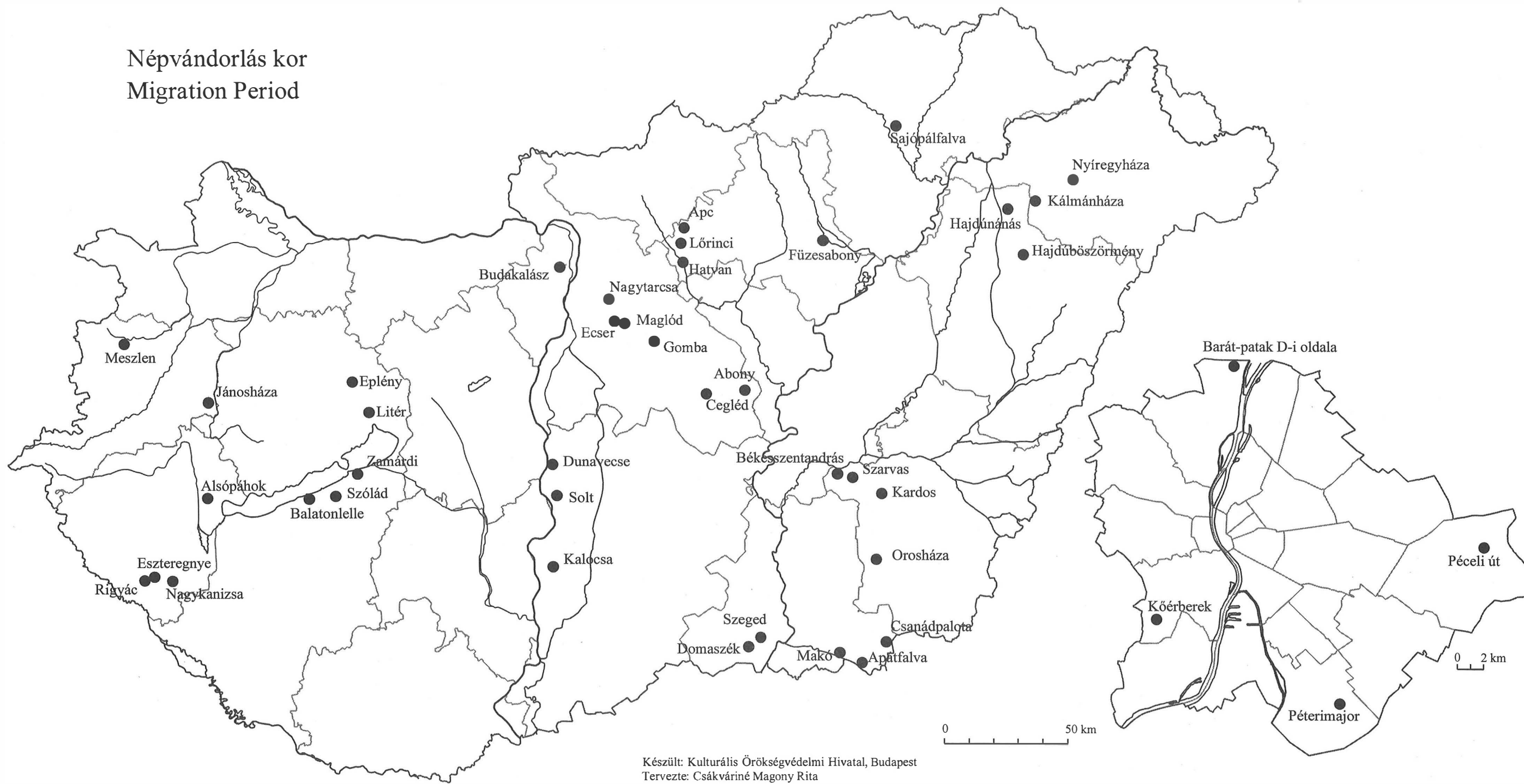
Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita

Római kor
Roman Period

Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita

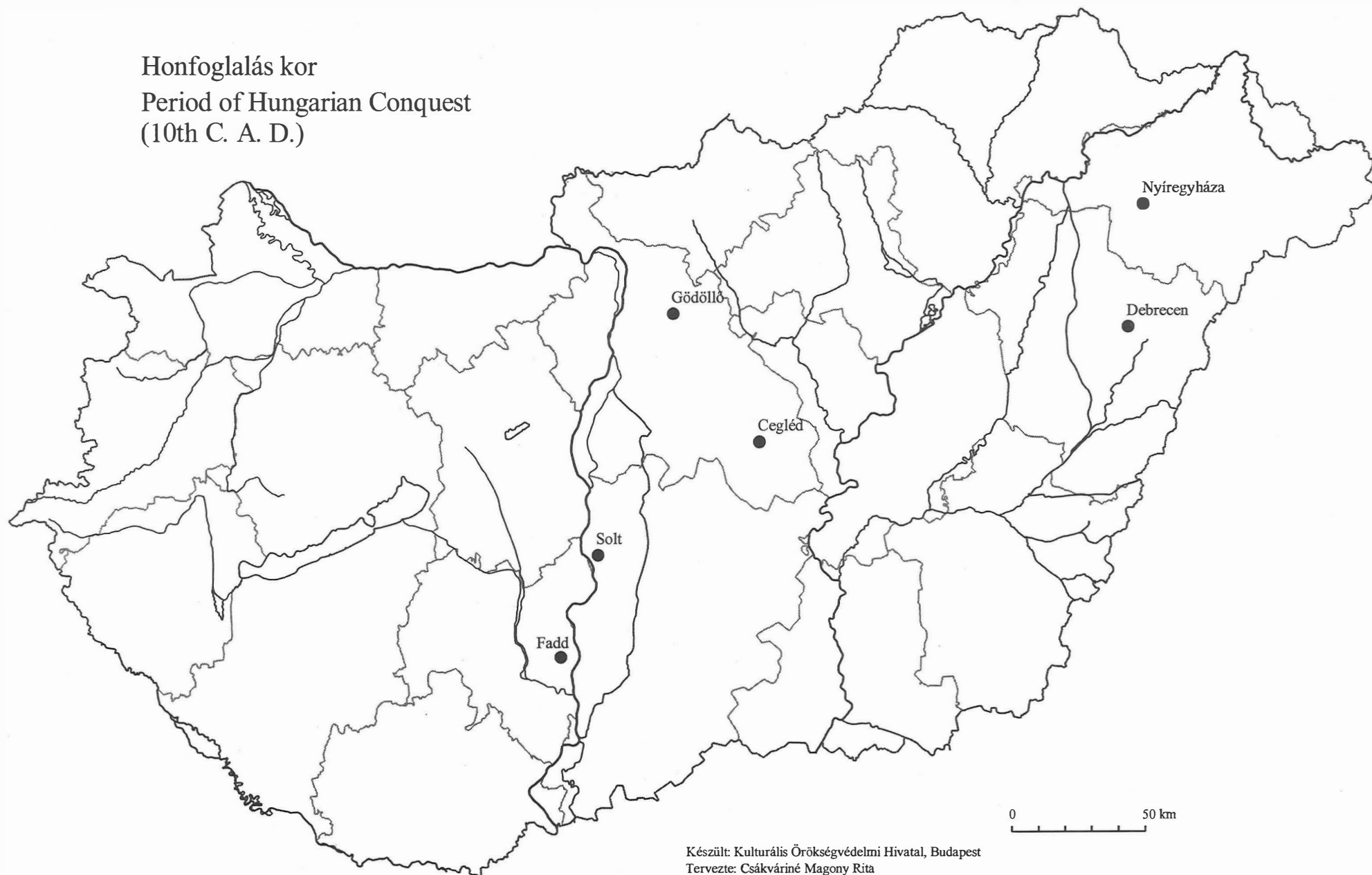
Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita

Népvándorlás kor Migration Period

Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita

Honfoglalás kor
Period of Hungarian Conquest
(10th C. A. D.)

Árpád-kor
Arpadian Period
(11-13th C. A. D.)

Késő középkor
Late Middle Ages
(14-17th C. A. D.)

Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita

A **Régészeti kutatások**
Magyarországon című sorozat
eddig megjelent kötetei:

1998 (2001)

1999 (2002)

2000 (2003)

2001 (2003)

2002 (2004)

2003 (2004)

2004 (2005)

